

Crim.
13K

Beccaria
De Delictis et Poenis
Neo-Græc

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

<36618544380013

S

<36618544380013

Bayer. Staatsbibliothek

f

ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΙΣ,

ΕΠΙΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΪΚΤΗΣ

ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ.

ΤΟΥ ΜΟΡΕΛΛΑΕΤΟΥ

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΡΜΙΝΟΥ ΔΕΣΤΟΥ

ΠΑΤΡΟΣ ΚΑΙ ΥΙΟΥ

1823

BEKKAPLOU

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣ

ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ,

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΟΝ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΚΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΙΣ,

διορθωμένη καὶ αὐξημένη με σημειώσεις καὶ πίνακα στοιχειᾶκόν.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑΝ ΕΠΡΟΣΤΕΘΗ

καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς πρὸς τὸν μεταφραστὴν ἐπιστολῆς

ΤΟΥ ΜΟΡΕΛΛΕΤΟΥ.

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΦΙΡΜΙΝΟΥ ΔΙΔΟΤΟΥ

ΠΑΤΡΟΣ ΚΑΙ ΥΙΩΝ.

1823.

235.D.

« Ὡσπερ γὰρ τελειωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν,
« οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χεῖριστον πάντων. »

Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Α, α, 12.

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ
ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΦΕΡΜΙΝΟΥ ΔΕΔΟΤΗ
ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΛΩΝ

1823

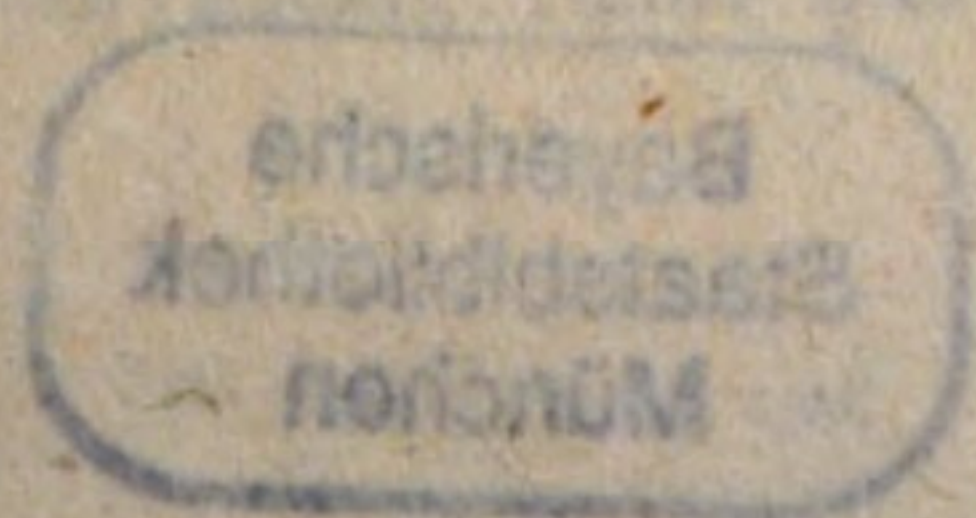
ΤΟΙΣ ΜΕΛΛΟΥΣΙ ΔΙΚΑΣΤΑΙΣ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΤΟ ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ

ΤΟΥ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ.

TOIZ MEAYOKI AIR EETIIZ

ION EYALION

TO EPI AIAHAYON KAI IONON

TO EPI AIAHAYON KAI IONON

O METAPRATHE

Bayerische
Staatsbibliothek
München

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ (1802).

Τὸ περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν περίφημον σύγγραμμα, γραμμένον καταρχὰς Ἰταλιστὶ, μετεφράσθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς γλώσσας, καὶ μεγάλως ἐπαινέθη εἰς ὅλην τὴν φωτισμένην Εὐρώπην. Πολλοὶ Ἡγεμόνες, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τῶν ἐπιστημῶν τὰ φῶτα, καὶ φροντίζοντες πλεονεῖαν ἀγαπῶνται ἀπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ὑπηκόους, παρὰ νὰ γίνωνται φεβροὶ εἰς αὐτοὺς, ἀφοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἔγιναν ἔτι φιλανθρωπότεροι, ἐμαλάκυναν τὴν σκληρότητα τῶν νόμων, καὶ πολλὰς τυραννικὰς τῶν ἀδικημάτων ποινὰς, ἢ παντάπασι κατήργησαν, ἢ εἰς πατρικὰς σχεδὸν παιδεΐας μετεσχημάτισαν. Καὶ ἂν ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἔγινεν ἀκόμῃ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην κοινὴ, αἴτιον εἶναι ἡ δυσκολία, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶσιν ὡσεπιτοπολὺ αἱ φιλοσοφικαὶ νοουθετήσεις, ὅσας ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ ἐκριζώσωσι πεπαλαιωμένας ὑπολήψεις καὶ δόξας· καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον παραβλέπουν οἱ ἄνθρωποι πολλάκις, διὰ χάριν πατροπαραδότου τινὸς πλάνης, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι προσκολλημένοι. Ὁ καιρὸς ὅμως δὲν εἶναι μακρὰν, ὅταν τὰ ἀληθῶς συμφέροντα εἰς αὐτοὺς ἔχουν νὰ κατασταθῶσι τόσον φανερά, ὅσον καὶ

αὐταὶ αἱ πλέον ἀναμφίβολοι γεωμετρικαὶ ἀποδείξεις. Πρὶν φανερώσω τὸ τέλος, διὰ τὸ ὁποῖον ἠθέλησα νὰ μεταφράσω, καὶ μὲ σημειώσεις νὰ ἐξηγήσω τὸ σύγγραμμα τοῦτο, εὐλόγον εἶναι νὰ εἶπω ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ Συγγραφέως.

Καῖσαρ ὁ Βεκκαρίας ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1738, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1793 ἔτος, εἰς τὸ Μεδιόλανον, τὸ ὁποῖον κατεστάθη τὴν σήμερον Μητρόπολις τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Δημοκρατίας. Ἐξέδωκε πρώτην φοράν τὸ παρὸν σύγγραμμα κατὰ τὸ 1765 ἔτος. Ἐξω τούτου ἔγραψε καὶ ἄλλα τινὰ συγγραμμάτια, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὸ Περὶ Χαρακτῆρος λόγου. Ἐλαβεν ἀμοιβὴν τῶν κόπων καὶ τῆς ἀρετῆς του τὰ ἐγκώμια τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην εὐρισκομένων Φιλοσόφων, καὶ ἐτιμήθη μὲ πολλῶν Ἡγεμόνων εὐεργεσίας. Ἡ ἐν Γερμανίᾳ Αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τὸν κατέστησεν εἰς τὸ Καθολικὸν φροντιστήριον τοῦ Μεδιολάνου διδάσκαλον τῆς Πολιτικῆς οἰκονομίας.

Πρῶτος εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν τὸ μετεγλώττισε, κατὰ τὸ 1766 ἔτος, ὁ φιλόσοφος Μορελλέτος, μεταλλάξας μόνον τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων, διὰ νὰ τὸ κάμῃ σαφέστερον εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας. Μετὰ ταῦτα ἐφάνησαν ἄλλαι πολλαὶ μεταφράσεις, ὡς εἶπα, εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης γλώσσας. Ὀλίγα φιλοσοφικὰ συγγράμματα ἔκαμαν τόσον κρότον, ὅσον ἔκαμεν αὐτό· διότι καθὼς διήγειρε τὸν ζῆλον τῶν ἀληθινῶν φιλοσόφων, οὕτως ἐτάραξε καὶ τὴν χολὴν τῶν δεισιδαιμόνων, οἱ ὁποῖοι μὲ κραυγὰς ἀναισχύντους ἐζήτησαν εἰς μάτην νὰ κατασιγά-

σωσι τὴν ἡμέρον καὶ πραεῖαν φωνὴν τῆς φιλοσοφικῆς φιλ-
ανθρωπίας.

Ἡ ἰδική μου μετάφρασις εἶναι σχεδὸν ἀπαραλλάκτως
ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἔκαμα πρὸ πολλοτάτων ἐτῶν. Αἰτίαι,
περιστάσεις, ἀσχολίαι διάφοροι, τὰς ὁποίας μάταιον, καὶ
ἴσως οὐδὲ πρέπον εἶναι νὰ ἀναφέρω, μ' ἐμπόδισαν μέχρι
τῆς σήμερον νὰ τὴν δώσω εἰς φῶς, καὶ μ' ἐμποδίζουν
ἀκόμῃ νὰ δώσω εἰς αὐτὴν, καὶ εἰς τὰς σημειώσεις, μορ-
φὴν ἴσως καὶ τάξιν εὐπρεπεστέραν. Ἠκολούθησα τὴν Ἰτα-
λικὴν ἔκδοσιν, ἐπιγραφομένην μὲν εἰκονικῶς ἐν Ἀθην-
αῖς, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τυπωθεῖσαν εἰς Βενετίαν, ἐν ἔτει
1774. Εἰς ταύτην τὴν ἔκδοσιν ἐφυλάχθη ἡ ἀποδεχθεῖσα
ἀπὸ τὸν Συγγραφέα τάξις τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως
τοῦ Μορελλέτου.

Ἐσπούδχσα, ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ κάμω τὴν μετά-
φρασιν σαφεστέραν παρὰ τὸ πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον εἰς
πολλὰ μέρη εἶναι σκοτεινόν. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἐκεῖνοι
μόνον ἴσως ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς θέλουν τὴν καταλάβειν,
ὅσοι ἔλαβαν χρηστὴν ὅπωςδὴποτε ἀνατροφὴν, καὶ με-
τρίαν γραμμάτων εἶδησιν. Οὐδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἰταλοὺς
ὅλους, μ' ὅλον ὅτι γραμμένον Ἰταλιστὶ, εἶναι εὐκατάλη-
πτον τὸ σύγγραμμα. Τὸ αἷτιον εἶναι, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς
λαλεῖ περὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμποροῦν νὰ νοή-
σωσιν εὐκόλως, ὅσοι δὲν ἔχουν μετρίαν καὶ εἶδησιν τῆς
Πολιτικῆς. Ἠθέλησε πρὸς τούτοις ὁ Βεκκαρίας ἐξεπίτηδες
ν' ἀποφύγῃ τὴν ἄκραν σαφήνειαν, διὰ τὸν φόβον τῆς
τυραννίας, ἣτις εὐλόγον πρόφασιν ἤθελε λάβειν νὰ τὸν
ἐνοχλήσῃ, ἐὰν ἦτο δυνατόν εἰς τοὺς χυδαίους νὰ κατα-

λάβωσιν ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου, ὅτι ἡ κτῆσις, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ζωὴ των ὑπόκεινται εἰς νόμους ἀδίκους, καὶ πολλάκις εἰς μόνην τὴν παράνομον θέλησιν ἐνὸς ἀχρείου Δεσπότη. Ἐχουσιν αἱ φιλοσοφικαὶ ἀλήθειαι τὸν κίνδυνον τοῦτον, ὁπότεν σπείρωνται χωρὶς φρόνιμον σκέψιν καὶ προφυλακὴν εἰς ἀκοὰς ἀσθενεῖς· γεννῶσι δηλαδὴ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἤθελαν κάμειν εἰς τὸν ἀσθενῆ στόμαχον τὰ ἰσχυρὰ βρώματα. Ὅταν ἐξ ἀτυχίας διαλυθῶσι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας οἱ δεσμοὶ, τὸ ἀδικούμενον μέρος τῶν πολιτῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀδικοῦνται, νομίζουσιν, ὅτι ἔχουν ὅλα τὰ δίκαια. Δὲν προσέχουσιν πλέον εἰς ὅσας κακίας ἔπραξαν, ἢ πράττουν αὐτοὶ, ἀλλ' ἀσχολοῦνται εἰς ὅσα ἔπαθαν ἀπ' ἄλλους. Ἐντεῦθεν τὰ φρικτὰ καὶ πάνδεινα κακὰ, ὅσα συνώδευσαν τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τῶν Δημοκρατιῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅσα ἴδαμεν πρὸ μικροῦ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας μεταβολήν. Χρεωστεῖ λοιπὸν ὁ φιλόσοφος φιλόσοφος νὰ νουθετῇ αἰνιγματωδῶς τοὺς δυνατοὺς, ἢ, ὁπότε κηρύττει τὴν δικαιοσύνην εἰς αὐτοὺς, ἐνταυτῷ νὰ διδάσκη καὶ τοὺς ἀδυνάτους, ὅτι αἱ ἀδικίαι δὲν θεραπεύονται μὲ ἄλλας ἀδικίας. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος ἀληθὴς τρόπος νὰ φωτίζη τοὺς ἀνθρώπους· τοῦτον ἐμεταχειρίσθη ὁ Σωκράτης¹, καὶ τὸν αὐτὸν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βιβλίου ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ καὶ ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος.

1. Δὲν θέλω, ἔλεγε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μήτε νὰ ἀδικῶμαι μήτε νὰ ἀδικῶ· ἀλλ' ἂν ἴσως ἦτον ἀνάγκη νὰ πάθω τὸ ἓν, ἢ νὰ πράξω τὸ ἄλλο, ἤθελα προτιμήσειν νὰ ἀδικῶμαι μᾶλλον παρὰ νὰ ἀδικῶ. « Βουλοίμην

Ἀπὸ τὰς σημειώσεις τὰς ὑποκειμένας εἰς τὴν μετάφρασιν, ὅσαι δὲν ἔχουν τὸ ὄνομα τοῦ Διδερότου εἰς τὸ τέλος, εἶναι αὐτοῦ τοῦ Συγγραφέως. Ἐξω τούτων ἔγραψε τινὰς σημειώσεις καὶ ὁ περιβόητος Βολταῖρος· ἀλλ', ἐπειδὴ δὲν περιέχουν πλὴν τὴν ἱστορίαν τινῶν ἀτόπων, συμβάντων κατὰ διαφόρους καιροὺς εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ τὴν ἀταξίαν τῶν νόμων, οὐδ' ἐξηγοῦν ἀμέσως κανένα σκοτεινὸν τοῦ συγγράμματος τόπον, δὲν ἔκρινα εὐλογον ν' αὐξήσω μὲ αὐτὰς εἰς μάτην τὸν ὄγκον τοῦ βιβλίου, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἐμελέτων νὰ προσθέσω ἰδικὰς μου σημειώσεις ἐξηγητικὰς τινῶν ἀσαφῶν τόπων.

Εἰς τὰς σημειώσεις ταύτας (τὰς ὁποίας ἐπρόσθεσα εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος), πρῶτον μὲν ἐξήγησα λέξεις τινὰς νομικὰς, αἱ ὁποῖαι, δὲν ἤθελ' εἶσθαι παράδοξον, ἂν οὐδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐλληνίζοντας ὅλους ἦναι γνωσταί· ἔπειτα παρέθηκα πολλῶν παλαιῶν Φιλοσόφων καὶ Νομοθετῶν πολιτικὰς γνώμας, καὶ διὰ σαφήνειαν ὧν ὁ Βεκαρίας λέγει, καὶ πλέον ἔτι διὰ νὰ διεγείρω τοὺς νέους τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους εἰς ζῆλον τῆς προγονικῆς αὐτῶν δόξης, βλέποντας, ὅτι τῶν ἐπιστημῶν, ὅσαι φωτίζουν σήμερον τὴν Εὐρώπην, τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ στοιχεῖα ἐγεννήθησαν εἰς τὴν πατρίδα των, καὶ σώζονται εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων. Εἶναι καταισχύνημα, ἐνῶ οἱ ξένοι τὰ φυτεύουν, τὰ καλλιεργοῦν, τὰ αὐξάνουν εἰς μεγάλα δένδρα, καὶ τρέφονται μὲ τοὺς καρ-

« μὲν ἂν ἔγωγε οὐδέτερα· εἰ δ' ἀναγκαῖον εἴη ἀδικεῖν, ἢ ἀδικεῖσθαι, « εἰλοίμην ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι, ἢ ἀδικεῖν. » Πλάτ. Γοργ. σελ. 469.

πούς των, ἡμεῖς μὴδὲ νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι αὐτὰ εἶναι προγονικὴ ἡμῶν κληρονομία.

Οὔτε τὰ παραδείγματα ταῦτα, οὔτ' ἡ ἀσθενὴς μου φωνή, ἤθελαν ἀρκέσειν νὰ διεγείρῳσιν εἰς μίμησιν τῶν καλῶν τὸ γένος, ἐὰν ἐξ ἀτυχίας οἱ Γραικοὶ ᾤσαν ἀκόμη εἰς ἐκείνους τοὺς ἀξιοθρηνήτους καιροὺς, ὁπόταν Ἀλλὰ τίς χρεῖα νὰ μνημονεύω τὰ παρελθόντα κακά; Ἐφθασε, τέλος πάντων, ἡ ὥρα, τὴν ὁποίαν οἱ δυστυχεῖς ἡμῶν πατέρες ἐπεθύμησαν εἰς μάτην. Οἱ Γραικοὶ τὴν σήμερον, μ' ὅλον ὅτι πολλὰ μακρυσμένοι ἀπὸ τὴν παλαιὰν τῶν ἰδίων προγόνων δόξαν, εἶναι ὅμως ἀσυγκρίτως πλεόν φωτισμένοι, ἀφ' ὅ,τ' ἤθελαν εἶσθαι πολλὰ ἄλλα ἔθνη, ἐὰν ἔπασχαν καὶ μέρος μικρὸν μόνον τῶν συμφορῶν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ στολισμένοι μὲ φυσικὰ προτερήματα, καὶ παιδευόμενοι κατὰ τὸ παρὸν μὲ σπουδαιοτέραν ἀνατροφὴν, ἥτις αὐξάνει καθημέραν, δείχνουν εἰς ὅλους, ὅσοι χωρὶς πάθος ἐξετάζουν τὰ πράγματα, ὅτι δύνανται τινὲς δυστυχεῖς περιστάσεις νὰ ἐρημώσωσιν ὁλότελα τὴν πλεόν καρποφόρον γῆν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ τῆς ἀφαιρέσωσι τὴν φυσικὴν γονιμότητα· ὀλίγη βροχὴ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μικρὰ γεωργία ἀρκοῦν νὰ τὴν στολίσωσι καὶ πάλιν, ὡς πρότερον,

Οἱ σημερινοὶ Γραικοὶ τόσον εἶναι πληροφορημένοι, ὅτι παρὰ τῶν ἐπιστημῶν τὸ φῶς ἄλλο φάρμακον νὰ τοὺς θεραπεύσῃ δὲν δύναται, ὥστε, καταφρονοῦντες ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ τὰ ἐμπόδια, παραβλέποντες ὅλους τοὺς κινδύνους, τρέχουν πανταχόθεν εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, διὰ νὰ ἀπολάβωσιν ἐκεῖνα τὰ φῶτα, μὲ τὰ ὁποῖα

ζῶντες ἐφώτιζαν τᾶλλα ἔθνη, καὶ φωτίζουν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον τοὺς σημερινοὺς Εὐρωπαίους οἱ πρόγονοί των.

Δόξα καὶ τιμὴ εἰς ὅλους τοὺς φιλογενεῖς πλουσίους, ὅσοι ἐπιταχύνουν τὴν θεραπείαν τῆς ἀσθενούσης πατρίδος, καταβάλλοντες προθύμως εἰς σύστασιν σχολείων, εἰς συνάθροισιν βιβλίων, καὶ εἰς τὴν διὰ τύπου ἐκδοσιν πολλῶν ὠφελίμων συγγραμμάτων μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν. Δόξα καὶ τιμὴ εἰς ἐκείνους τοὺς συνετοὺς νέους, ὅσοι περιέρχονται τὴν Εὐρώπην ἀπανθίζοντες, ὡς μέλισσαι, τὰ ὠφέλιμα ἄνθη, διὰ νὰ πλέξωσι τὸν στέφανον, μὲ τὸν ὁποῖον μέλλει νὰ στεφανωθῇ καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ Πατρίς των.

Οἱ φιλογενεῖς πλούσιοι τῶν Γραικῶν ἐπληροφορήθησαν τὴν σήμερον, ὅτι ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ εὐτελῇ μέταλλα, οὐδὲ γίνοντ' ἀληθινὰ χρήματα, πλὴν εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνων, ὅσοι ἐξεύρουν τὴν χρῆσιν καὶ μεταχείρισιν αὐτῶν. ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ πλοῦτος χωρὶς παιδείαν καὶ ἀρετὴν τόσον ὀλίγον ἐμπορεῖ νὰ στολίσῃ τὸν ἔχοντα, ὥστε καὶ κάμνει φανερωτέραν αὐτοῦ τὴν γυμνότητα. ἐπληροφορήθησαν, ὅτι καὶ ἂν αὐτοὺς τοῦ Κροίσου τοὺς θησαυροὺς ἀποκτήσωσι, καὶ ἂν αὐτὰς τὰς πέτρας μάθωσι νὰ μεταβάλλωσιν εἰς χρυσίον¹, οὐδεμίαν

1. « Οὐδὲν πλέον, οὐδ' εἰ ἄνευ πραγμάτων καὶ τοῦ ὀρύττειν τὴν γῆν
« τὸ πᾶν ἡμῖν χρυσίον γένοιτο. ὥστε οὐδ' εἰ τὰς πέτρας χρυσᾶς ἐπισταί-
« μεθα ποιεῖν, οὐδενὸς ἂν ἀξία ἢ ἐπιστήμη εἴη. εἰ γὰρ μὴ κεχρῆσθαι
« ἐπιστησόμεθα τῷ χρυσίῳ, οὐδὲν ὄφελος αὐτοῦ ἐφάνη ὄν. » Πλάτων
Εὐθυδήμ. σελ. 288.

τιμὴν θέλουν λάβειν παρὰ τῶν ἄλλων ἔθνων, ἐνόσω ἡ πα-
τρίς των εὐρίσκεται εἰς πτωχείαν καὶ ἀδοξίαν· ἐπληρο-
φορήθησαν τέλος πάντων, ὅτι ἡ τιμὴ, μὲ τὴν ὁποίαν
σπουδάζουν νὰ σκεπάσωσι τὴν γύμνωσιν τῆς Πατρίδος,
ἐπαναστρέφει πολλαπλασία εἰς τὰς κεφαλὰς των.

Ὡσαύτως οἱ φιλόμουσοι νέοι τοῦ γένους, ὅσον πλεόν
σπεύρουν τὰ φῶτα, τόσον πλειότερους ἐγκωμιαστὰς εἰδή-
μονας θέλουν λάβειν τῆς προκοπῆς καὶ σοφίας των, τόσον
πλειότεραν εὐγνωμοσύνην θέλει δείξειν εἰς αὐτοὺς ἡ εὐερ-
γετηθεῖσα Πατρίς. Ὁ τί τοὺς ὠφελεῖ ὁ παρὰ τῶν χυδαίων
ἔπαινος, οἱ ὅποιοι ἐπαινοῦν ὅ,τι δὲν καταλαμβάνουν, καὶ
ψέγουν χωρὶς κρίσιν, ὅ,τι δὲν κολακεύει τὰ πάθη των;
τί τοὺς ὠφελεῖ ἡ σοφία, ὅταν ἡ Πατρίς σκοτισμένη, δὲν
ἔχῃ οὔτ' ὀφθαλμοὺς νὰ τοὺς ἰδῇ, οὔτε φρόνησιν νὰ τοὺς
διακρίνῃ, καὶ νὰ ἀνταμείψῃ, ὡς εἶναι δίκαιον, τοὺς ἰδρῶ-
τάς των;

Αὐξήσατε λοιπὸν, ὦ νέοι φιλόμουσοι τῆς Ἑλλάδος,
τὴν προθυμίαν νὰ φωτίζετε τὴν Πατρίδα, διὰ νὰ ἀνακα-
λέσετε πάλιν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν τῶν προγόνων μας
δόξαν. Ἐνθυμήθητε, ὅτι εἴσθε Ὀμήρου, Ἀριστοτέλους,
Πλάτωνος, Δημοσθένους, Θουκυδίδου, Σοφοκλέους, καὶ
μυρίων ἄλλων τοιούτων ἀνδρῶν ἀπόγονοι. Συλλογίσθητε
πόσους κόπους ὑπέφεραν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι ἄνδρες, διὰ
νὰ τιμήσωσι τὴν Πατρίδα, πόσῃν δόξαν ἀπέλαβαν ζῶν-
τες ἀπ' αὐτὴν, πόσῃν λαμβάνουν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον
ἀπὸ τὰ σοφὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς
ἐξενιτεύθησαν, καθὼς ξενιτεύεσθε τὴν σήμερον, διὰ νὰ
συλλέξωσιν ὅ,τι χρήσιμον εὕρισκαν εἰς ἄλλα ἔθνη, καὶ

νὰ πλουτίσωσι τὴν ἰδίαν Πατρίδα. Προσέχετε μάλιστα μὴ σας ἀπατήσῃ ἡ νεότης εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ, μὴ μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ μετὰ μακρὰν ξενιτείαν ἐπιστρέψετε μὲ κενὰς χεῖρας¹, ἢ γέμοντες ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς Εὐρώπης. Εἶναι βέβαια πλήρης ἀναριθμήτων καλῶν ἡ Εὐρώπη· ἀλλ' ἔχει καὶ πολλὰς ἀφορμὰς διαστροφῆς, καὶ προβάλλει πολλὰς παγίδας εἰς τὴν ἄπειρον νεότητα. Μιμήθητε τὰς μελίσσας, ἀπανθίζοντες τὰ χρήσιμα, καὶ ὅχι τὰς μυίας, αἱ ὁποῖαι προσκολλῶνται εἰς τὰς δυσωδίας. Τῶν τιμίων ἡδονῶν ἡ μετρία χρήσις γίνεται ἄνεσις τῶν κόπων, καὶ διεγείρει εἰς νέους ἄλλους κόπους· ἡ κατάχρησις φεύγει τοὺς ἀναγκαίους κόπους, μαλακύνει τὸ σῶμα, ἐκνευρίζει κατὰ μικρὸν τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, καὶ τυφλόνει εἰς τὸ ὕστερον τοῦ νοὸς τοὺς ὀφθαλμούς. Προσέχετε μὴ σᾶς ἀποθηριώσῃ ἡ φιληδονία, καὶ σᾶς μεταβάλῃ, καθὼς τοῦ Ὀδυσσέως τοὺς φίλους ἡ Κίρκη, εἰς χοίρους. Ἀναγινώσκετε συνεχῶς τὸν θαυμαστὸν ἀπόλογον τοῦ Προδίκου περὶ τῆς νεότητος τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ἀκολουθήσετε τὴν σεμνὴν ἐκείνην γυναῖκα, ἥτις εἰκόνιζε τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅχι τὴν ἀναίσχυντον Σειρήνα, ἡ ὁποία ἐτόλμα νὰ ὀνομάζεται εὐδαιμονία². Ἀπὸ σᾶς ἡ Πατρίς δὲν ζητεῖ Στωϊκὴν ἀπάθειαν, οὐδὲ μοναστικὴν σκληρα-

1. « Αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν κενεόν τε νέεσθαι. » Ἰλιάδ. β', 298.

2. Ὁ μῦθος οὗτος εὐρίσκεται εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος· τὸν διηγεῖται αὐτὸς ὁ Σωκράτης πρὸς τοὺς νέους τῶν Ἀθηνῶν. Ὅστις ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς δύναται νὰ τὸν ἀναγνώσῃ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ξενοφῶν τὸν ἔγραψε, καὶ δὲν

γωγίαν καὶ κακοπάθειαν· ζητεῖ φῶτα, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τύφλωσιν, ἐνδύματα, διὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν γύμνωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ μήτε νὰ τὴν φωτίσετε, μήτε νὰ τὴν ἐνδύσετε εἰσθε ἱκανοὶ, ἐὰν δὲν ἔχετε τὴν φιλοσοφικὴν μετριοπάθειαν.

Μιμήθητε λοιπὸν τοὺς φρονίμους ἡμῶν προγόνους, οἱ ὅποιοι, φλεγόμενοι ἀπὸ τῶν ἐπιστημῶν τὸν ἔρωτα, ἔτρεχαν πανταχόθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἀπολαύσωσι τὰς ἀληθεῖς ἡδονὰς τῆς φιλοσοφίας. Ἐκεῖ ἐφάνησαν ἄνθρωποι νέοι, καθὼς σεῖς, καὶ πένητες, καθὼς πολλοὶ ἀπὸ σᾶς, οἱ ὅποιοι τὴν ἡμέραν ἐσύχναζαν τὰς σχολὰς τῶν φιλοσόφων, καὶ τὴν νύκτα ἐργάζοντο μὲ μισθόν, διὰ νὰ λαμβάνωσι τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα¹. Τοιαύτην ἔνδειαν τὴν σήμερον νὰ φοβηθῆτε δὲν ἔχετε· δείξετε προθυμίαν νὰ φωτισθῆτε,

μαγευθῇ καὶ ἀπὸ τὴν κομψότητα τοῦ μύθου, καὶ ἀπὸ τὴν ἀμίμητον ἡδονὴν τοῦ Ξενοφωντείου χαρακτῆρος, ἐκείνου ἢ ταλαίπωρος ψυχῇ, ἢ ἤρχισε νὰ σκληρύνεται, ἢ καὶ ἀπελιθώθη παντάπασιν.

1. Μενέδημος καὶ Ἀσκληπιάδης, νέοι καὶ πένητες φιλόσοφοι, μὴν ἔχοντες τὰ πρὸς ζωὴν καὶ μάθησιν ἀναγκαῖα, ἤλεθαν τὴν νύκτα εἰς τὸν μυλῶνα διὰ δύο δραχμὰς μισθόν. Τοῦτο μαθόντες οἱ δικασταὶ τοῦ Ἀρείου πάγου, τοὺς ἐτίμησαν καὶ τοὺς ἐφιλοδώρησαν πλουσίως, διὰ νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τοῦ μύλου (Ἀθῆν. δ', 19, σελ. 168). Κλεάνθης ὁ περίφημος φιλόσοφος (μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος), ἐπωνομάσθη Φρεάντλης διὰ τοῦτο, ὅτι ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τέσσαρας μόνας δραχμὰς, δὲν εὑρηκε τρόπον ἄλλον νὰ ἀκροᾷται τοὺς φιλοσόφους παρὰ νὰ ἀνασύρῃ τὴν νύκτα ὕδωρ ἀπὸ τὰ πηγάδια, καὶ νὰ ὑπηρετῇ δι' ὀλίγον μισθὸν εἰς τοὺς κήπους, ἢ εἰς τῶν ἀρτοποιῶν τὰ ἐργαστήρια. Ὅθεν ἀντημείφθη καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀρεοπαγίτας μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν. Ὅταν Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς, ὅστις δι' αὐτὸ τοῦτο τὸν

καὶ ἡ Πατρίς θέλει προθυμηθῆν νὰ σᾶς χορηγήσῃ δαψι-
λῶς τὰ πρὸς ζωὴν καὶ μάθησιν ἀναγκαῖα.

Ὅσα ἕως ἐδῶ εἶπα, φιλόμουσι νέοι τῆς Ἑλλάδος, δὲν
εἶναι παρέκβασις τοῦ προκειμένου, ἀλλὰ μᾶλλον προουδο-
ποίησις εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Βεκκαρίου. Σεῖς εἰσθε τὴν
σήμερον οἱ παιδευταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ
δὲν εἶναι μακρὰν ὁ καιρὸς, ὅταν ἡ Πατρίς μέλλει νὰ ζη-
τήσῃ νόμους ἀπὸ σᾶς. Ὑπὸ πῶς ἔχετε λοιπὸν νὰ διδάξετε
τοὺς ἄλλους τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀρετὴν; πῶς ἔχετε
νὰ τοὺς μάθετε τὰ καθήκοντα τοῦ χρηστοῦ πολίτου, τὴν
ὑπαταγὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ
νὰ τοὺς ὀδηγήσετε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας, ἐὰν
πλανᾶσθε, ὡς ἀγριάνθρωποι, ἢ μᾶλλον, ὡς ἀνήμερα
θηρία, εἰς τὸν σκοτεινὸν λαβύρινθον τῆς ἀνομίας; Τὸ
πλειότερον μέρος τῶν καταδικαζομένων ἀπὸ τοὺς νόμους
κολάζονται, διότι δὲν ἐφρόντισαν νὰ χαλινώσωσι τὰ πάθη
εἰς τὴν νεαρὰν αὐτῶν ἡλικίαν. Κακὸς ἄνθρωπος δὲν γίνε-
ται κἀνεὶς εἰς μίαν στιγμὴν χρόνου· καὶ τὰ πάθη δὲν
εἶναι καταρχὰς, πλὴν μικροὶ σπινθῆρες. Ὅταν ὁ λόγος
τὰ κυβερνᾷ, γίνονται φῶς, τὸ ὁποῖον λάμπει εἰς ὅλας τὰς
πράξεις τοῦ νέου, καὶ διαδίδεται εἰς ὅλην του τὴν Πα-
τρίδα. Ὅταν ἀφεθῶσι νὰ φέρονται χωρὶς χαλινὸν, ἀν-
άπτουν πυρκαϊὰν ὀλέθριον, τὴν ὁποίαν νὰ σβέσῃ ἄλλο τι

ἐφιλοδώρησε μεγαλοπρεπῶς, τὸν ἠρώτησε, διὰ τί ἀντλεῖ; ἀπεκρίθη ὁ
φρόνιμος καὶ μεγαλόψυχος νέος, « ἄντλῶ γὰρ μόνον; τί δ' οὐχὶ σκάπτω;
τί δ' οὐκ ἄρδω, καὶ πάντα παιῶ φιλοσοφίας ἔνεκα; » Διογ. Λαέρτ. ζ,
169.

πλέον δὲν δύναται παρὰ τὰς ποινὰς τῶν νόμων. Ἀλλὰ τί τολμῶ νὰ ὀνομάζω νόμους; αὐτοὶ πρέπει νὰ φοβίζωσι τὰς ἀγεννεῖς καὶ ἀχρείας ψυχὰς. Σεῖς, ὦ νέοι τῆς Ἑλλάδος, ἔχετε ψυχὰς Ἑλληνικάς. Ἐξεύρετε καλῶτατα, ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ μὴν ἐπράξετε κακὸν ἐναντίον τῶν νόμων, ἀλλὰ θέλουν ζητηθῆν ἀπὸ σᾶς καὶ ὅσα δυνάμενοι νὰ πράξετε ἡμελήσατε· δὲν ἀρκεῖ ὅτι δὲν ἐπροδώκατε τὴν Πατρίδα, ἀλλ' ἀμάρτημα λογίζεται, καὶ ἂν δὲν τὴν ὠφελῆτε. Προδότης τῆς Πατρίδος γίνεται, ὅχι μόνον ὅστις ἀνοίγει τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ ὅστις δὲν ἐλεεῖ τὴν πτωχείαν τῆς, δὲν ἐνδύει τὴν γύμνωσίν τῆς, δὲν τὴν ὠφελεῖ κατὰ πάντας τρόπους μὲ τοὺς κόπους του. Δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν τὰ ἀνδράποδα ζῶσι βίον ἀνδραπόδων· ἀλλὰ τῶν Ἑλληνικῶν ψυχῶν τὰ φρονήματα πρέπει νὰ ᾖναι ἐλευθέρων ψυχῶν φρονήματα. Σεῖς ἔχετε τὰς ἀκοὰς πληρωμένας ἀπὸ τόσα καλὰ τῆς προγονικῆς ἀρετῆς ἀκούσματα καὶ παραδείγματα, ὥστε κινδυνεύετε, ἂν δὲν τὰ μιμηθῆτε, νὰ κατασταθῆτε καὶ παρὰ τὰ ἀνδράποδα ἀχρειέστεροι. Περιστρέψατε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὦ νέοι, εἰς ὅλα τὰ μέρη, καὶ ἴδετε ἂν κἀνὲν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἔθνη ἔχῃ προπάτορας τοιούτους, ὁποίους ἡμεῖς, παραδείγματα ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐνωμένα τόσα, ὅσα ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν προγόνων μας. Συλλογίσθητε, ἂν ᾖναι τίμιον καὶ καλὸν νὰ καυχώμεθα εἰς ταύτας τὰς πατραγαθίας, χωρὶς νὰ δείξωμεν καὶ ἡμεῖς ἰδίας ἀνδραγαθίας· νὰ ὑποφέρωμεν ὀνειδιζόμενοι ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὡς ἀνάξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐγενείας καὶ δόξης, ὡς ἔθνος ἡλίθιον, ὡς ἀνωφελὲς βάρος τῆς

γῆς¹. Συλλογίσθητε, ὦ τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι νέοι, ἂν ᾔσθε ἄξιοι τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἐὰν δυνάμενοι νὰ φωτίσετε τὴν Πατρίδα καὶ νὰ τὴν ἐκδικήσετε, ὡς ἄλλοι Ἡρακλεῖς, ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς τὰς ὕβρεις, ἀκολουθήτε, ὡς Σαρδανάπαλοι, τὴν ἀναίσχυντον γυναῖκα, τὴν ὁποίαν, πλανηθέντες ἴσως, ἐπιστεύσατε, ὅτι εἶναι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς μισοπόνους νέους, ἐὰν διὰ δυστυχίαν τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκωνται τινὲς τοιοῦτοι.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνδέχεται μήτ' ὅλοι οἱ πλούσιοι τῶν Γραικῶν νὰ ἔχωσιν ἴσως τὸν αὐτὸν ζῆλον ἐκείνων, τοὺς ὁποίους δικαίως ἀνωτέρω ἐπαίνεσα, δὲν ἤθελ' εἶσθαι περιττὸν νὰ εἶπω ὀλίγα τινὰ καὶ πρὸς αὐτούς. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς φιλαργύρους σιωπῶ, ἐπειδὴ εἶναι τόσον ἀναίσθητοι, ὅσον τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου τὰ μέταλλα, τὰ ὁποῖα ἐθεοποίησαν· νὰ προσπαθῇ τις νὰ μεταβάλλῃ τοιούτους ἀνθρώπους εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ λέγῃ τὸν χρυσὸν, γενοῦ ἄργυρος, ἢ τὸν ἄργυρον, γενοῦ χρυσός. Ὁ λόγος μου λοιπὸν εἶναι πρὸς μόνους ἐκείνους, ὅσοι μετὰ χαρᾶς ἐξοδεύουν ἐκ τοῦ περισσεύματος, ἀλλὰ ποῦ, πότε καὶ πῶς νὰ ἐξοδεύωσι δὲν ἔμαθαν ἀκόμη.

Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ εὐτελέστατον ἀνδράποδον, ὦ φίλοι πλούσιοι, δύναται πολλάκις ἡ τύχη νὰ δώσῃ θησαυροὺς

1. Ἡλίθιον ἔθνος μᾶς ὀνομάζει ὁ Βαϊκάρδος, ἱατρὸς Γερμανός· βάρος ἀνωφελές τῆς γῆς μᾶς ὀνόμασεν ὁ Παῦλιος, Γερμανὸς φιλόσοφος. Καὶ σημείωσε, ὅτι τὸ βάρος ἀνωφελές τῆς γῆς εἶναι ἡ γνωστὴ ἐκείνη φράσις τοῦ Ὁμήρου « ἐτώσιον ἄχθος ἀρεύρης, » ἡγουν, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι πολεμοῦν τοὺς ταλαιπώρους Ἕλληνας μὲ αὐτὰ τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄπλα.

μεγάλους χρημάτων· ἀλλὰ μόνος, ὅστις ἔχει γενναίαν ψυχὴν, ἐξεύρει τὴν ἀληθῆ χρῆσιν τοῦ πλούτου. Ἡ ἀληθὴς χρῆσις τὴν σήμερον εἶναι νὰ τὸν δαπανᾷτε εἰς θεραπείαν τῆς πληγωμένης καὶ νοσοῦσης πατρίδος, νὰ ἀγοράσετε φάρμακα, νὰ πληρώσετε ἰατρούς. Τὰ φάρμακα εἶναι τῶν ἐπιστημῶν τὰ φῶτα, οἱ ἰατροὶ εἶναι οἱ ἐπιστήμονες καὶ συνετοὶ ἄνδρες. Ὑποτίθεται ὅτι σᾶς χρησιμεύει ὁ πλοῦτος, ὅταν δὲν ἐξεύρετε νὰ τὸν μεταχειρισθῆτε εἰς ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν τῶν ἰδίων τέκνων; τίς ὠφέλεια ν' ἀφήσετε θησαυροὺς χρημάτων εἰς κληρονόμους, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαιδευσία θέλει κάμειν τὸν πλοῦτον κακίας, καὶ ὅχι ἀρετῆς ὄργανον¹; τί καλὸν προσμένετε ἀπὸ τὸν πλοῦτον, ὅταν δὲν συνοδεύεται μὲ τὴν τιμὴν; μήπως δύναται μόνος ὁ χρυσὸς νὰ θεραπεύσῃ τὴν αἰσχύνην νὰ λέγεσθε ἀπαιδευτῶν τέκνων ἀπαίδευτοι γονεῖς, ἢ βαρβαρωθείσης Πατρίδος βαρβαρώτατοι πολῖται; Σεῖς ἐξοδεύετε μὲ προθυμίαν εἰς ἐλεημοσύνας· ἀλλ' εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλητέρα ἐλεημοσύνη νὰ κόπῃ τις τὰς αἰτίας τῆς πτωχείας, παρὰ νὰ τρέφῃ πτωχοὺς. Ἡ πτωχεία προέρχεται πολλάκις ἀπὸ ἐκούσιον ἀργίαν, ἢ ἀπὸ τὰς κοινὰς τῆς πατρίδος συμφοράς· ἀργοὶ καὶ πτωχοὶ ἐκεῖ μάλιστα εὐρίσκονται πολ-

1. Ἐπρεπεν, ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος Κράτης, ἂν ἦτο δυνατόν, νὰ ἀναβῇ τις εἰς τὸ ὑψηλότετον μέρος τῆς πόλεως, καὶ νὰ διαλαλήσῃ ἐκεῖθεν πρὸς ὅλους τοὺς πλουσίους πατέρας, ὅσοι ἀμελοῦν τῶν ἰδίων τέκνων τὴν παιδείαν, ταῦτα τὰ λόγια· « ὦ ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε, οἵτινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πάσαν ποιεῖσθε σπουδὴν, τῶν δ' υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε; » Πλούταρχ. Περὶ παιδ. ἀγωγ. § 7.

λοὶ, ὅπου δὲν εἶναι τέχναι οὐδ' ἐπιστῆμαι, ὅπου δὲν βασιλεύουν νόμοι χρηστοί¹.

Ἐνώθητε λοιπὸν καὶ σεῖς μὲ τοὺς ζηλωτὰς τοῦ γένους πλουσίους, διὰ τὸ ὄνομα καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τῆς κοινῆς ἡμῶν Πατρίδος, καὶ συνεισφέρετε καθεὶς τὸ κατὰ δύναμιν, ἐπειδὴ ἡ Πατρίς, εὕρισκομένη εἰς δυστυχίαν, δὲν ἔχει ἀκόμη δημόσιον θησαυρὸν, διὰ νὰ συστήσῃ κοινὰ φροντιστήρια τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας τῶν ἀπόρων νέων. Ὁ ἀπὸ τὸ δημόσιον μισθὸς τῶν διδασκάλων εἶναι καὶ αὐτὸς εὖρημα καὶ νομοθέτημα τῶν Ἑλλήνων², τῶν ὁποίων καυχᾶσθε ὅτι εἰσθε ἀπόγονοι. Πολυπλασιάσετε εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὰ σχολεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας· πέμψετε, μὲ κοινὴν δαπάνην, χρηστοθήεις νέους εἰς τὴν

1. Εἰς τὰς Ἀθήνας οὔτε πτωχὸς, οὔτε ψωμοζήτητος εὕρισκετο, εἰς ὅσον εἰ Ἀθηναῖοι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ νόμους χρηστοὺς, εἰς ὅσον ἐπεμελοῦντο τὴν καλὴν ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν τῶν νέων, εἰς ὅσον ἐτίμων τὰς τέχνας καὶ τοὺς τεχνίτας, καὶ ἐκόλαζαν ὡς ἀδίκημα τὴν ἀργίαν· ἀλλὰ τῶν καλῶν τοῦ Σόλωνος νόμων ἡ καταφρόνησις, καὶ τῆς χρηστῆς τῶν νέων παιδείας ἡ ἀμέλεια ἐγέμισεν ἔπειτα (ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης) καὶ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ψωμοζήτητος. « Τότε οὐδεὶς ἦν τῶν πολιτῶν ἐνδεὴς τῶν ἀναγκαίων, οὐδὲ προσαιτῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας τὴν πόλιν κατῆσχυνε· νῦν δὲ πλείους εἰσὶν οἱ σπανιζόμενοι τῶν ἐχόντων. » Ἰσοκρ. Ἀρειοπαγιτ. § 38, σελ. 155.

2. Εἶναι νόμος Χαρώνδρου τοῦ νομοθέτου τῶν Θουρίων, περὶ τοῦ ὁποίου ταῦτα λέγει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (ιβ', 12, σελ. 486). « Ἐνομοθέτησε « γὰρ τῶν πολιτῶν τοὺς υἱεῖς ἅπαντας μανθάνειν γράμματα, χορηγούσης « τῆς πόλεως τοὺς μισθοὺς τοῖς διδασκάλοις· ὑπέλαβε γὰρ τοὺς ἀπόρους « τοῖς βίοις, ἰδίᾳ μὴ δυναμένους διδόναι μισθοὺς, ἀποστερηθήσεσθαι « τῶν καλλίστων ἐπιτηδευμάτων. »

Εὐρώπην, διὰ νὰ σᾶς φέρωσι τὰ καλὰ τῆς Εὐρώπης· καὶ παράδοτε εἰς τὰς χεῖράς των τὴν παιδείαν τοῦ Γένους. Ἀλλ' ἐνώθητε γρήγορα, ἐνόσω ἡ Ἑλλάς ἔχει χρεῖαν βοηθείας, εἰάν θέλετε νὰ ἔχετε τὴν παρὰ τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμοσύνην. Οἱ πιστοὶ φίλοι τρέχουν εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ φίλου· οἱ κόλακες δὲν φαίνονται, πλὴν ἀφοῦ περάσῃ ὁ κίνδυνος. Ἀντὶ νὰ λυπῆσθε τὴν εἰς τὰ καλὰ καὶ χρήσιμα δαπάνην, χρέος ἔχετε νὰ εὐχαριστῆτε τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, ὅτι σᾶς ἐγέννησεν εἰς περιστάσεις καὶ καιροὺς τοιούτους, εἰς τοὺς ὁποίους μὲ μόνον τὸ περίσσευμα τῶν ὑπαρχόντων, δαπανώμενον φρονίμως, δύνασθε νὰ ἀποκτήσετε μνήμην ἀθάνατον, ἐπονομαζόμενοι **ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**. Εἰάν ἔχετε μικρὰν φρόνησιν, δὲν σᾶς λανθάνει, ὅτι ἡ πρὸς τὸ καλὸν ἀλλοίωσις τῆς Ἑλλάδος ἤρχισεν. Ὁ καιρὸς ἴσως δὲν εἶναι μακρὰν, ὅταν ἡ πατρίς θέλῃ ἀποστραφῇ τὰ δῶρα ὅλων τῶν ἀνοήτων ἐκείνων πλουσίων, ὅσοι δὲν ἐπρόσδραμαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς. Ἄν δὲν σᾶς κινῇ εἰς συμπάθειαν, ἢ ἐντροπὴν, τῆς Πατρίδος ἢ γύμνωσις, ἃς σᾶς κινήσῃ καὶ ἡ πρόνοια τῶν ἰδίων τέκνων. Ὅταν ἡ Ἑλλάς φωτισθῇ, δὲν ἔχετε πλέον χρεῖαν νὰ τὰ ξενιτεύετε· ἀλλ' αὐτοῦ εἰς τὰς πατρικὰς ἀγκάλας ἔχοντες, καὶ βλέποντες αὐτὰ, θέλετ' ἀπολαύειν τοὺς καρποὺς τῆς παιδείας των, καὶ τὸ σέβας τόσον πλειότερον, ὅσον ἡ παιδεία διδάσκει, καθὼς τᾶλλα, οὕτω καὶ τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς καθήκοντα.

Ἀπὸ ταύτην τῶν φιλογενῶν πλουσίων καὶ τῶν σπουδαίων νέων τὴν ταχεῖαν ἔνωσιν κρέμεται τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ σωτηρία. Εἶναι κοινὴ πάντων καται-

σχύνη νὰ ὑποφέρωμεν τὴν καταφρόνησιν τῶν ἄλλων Ἐθνῶν, νὰ μὴν ἀριθμώμεθα μεταξὺ αὐτῶν « μὴτε τρίτοι, μὴτε « τέταρτοι, μὴτε δυωδέκατοι, » καθὼς ἔλεγεν ὁ παλαιὸς χρησμὸς περὶ τῶν Μεγαρέων, νὰ μὴ λογιζώμεθα κἂν ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς· ἴτινες; ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ πρώτου σοφοῦ, τοῦ πρώτου μεγάλου ἔθνους τῆς γῆς· ἰκαί πότε; ὁπόταν ἦναι εἰς τὰς χεῖράς μας νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν κοινὴν πατρίδα, ἀπὸ τῆς ἀπαιδευσίας τὸ ὄνειδος¹.

Εἰς ὅσα, φιλέλληνες πλούσιοι, καὶ φιλόμουσοι νέοι, εἶπα περὶ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν χρέους, μ' ἐκίνησεν ἡ αὐτὴ ἐκείνη τῆς πατρίδος ἀγάπη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σᾶς βλέπω τὴν σήμερον ὀδηγουμένους εἰς τὸ καλόν, καὶ ὅχι κἂν ἄλλο ἀνάξιον Ἑλληνικῆς ψυχῆς τέλος. Ἐάν τινες (καὶ ἐλπίζω, ὅτι οὐδεὶς τοιοῦτος θέλει εὐρεθῆν) κρίνωσι κακῶς τοὺς λόγους μου, διότι ὀλίγον τοὺς μέλει νὰ ἴδωσι καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα εὐδαίμονα καὶ στολισμένην μὲ τὰς προγονικὰς ἀρετὰς, μὲ τὴν ἀρχαίαν παιδείαν, εὐνομίαν καὶ δόξαν αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς λέγω ὅ,τι ἔλεγε πρὸς τοιούτους ἀκροατὰς καὶ κριτὰς ὁ Ἰσοκράτης· « Ἐμοὶ « δὲ τῶν μὲν τοιούτων ἀκροατῶν οὐδὲν πώποτ' ἐμέλη- « σεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τοῖς εὖ φρονοῦσιν· ἐκείνων δὲ, « τῶν ἅ τε προεῖπον πρὸ παντὸς λόγου μνημονευσόντων, « τῶ τε πλήθει τῶν λεγομένων οὐκ ἐπιτιμησόντων..... « πάντων δὲ μάλιστα, τῶν οὐδενὸς ἂν ἥδιον ἀκουόντων,

1. « Αἰσχρὸν . . . ὅλης τῆς Ἑλλάδος ὑβριζομένης μηδεμίαν ποιήσαι- « σθαι κοινὴν τιμωρίαν, ἐξὸν ἡμῖν εὐχῆς ἄξια διαπράξασθαι. » Ἰσοκράτ. Πανηγυρ. § 48, σελ. 74.

κδ' ΠΡΟΛΕΓ. ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

« ἡ λόγου διεξιόντος ἀνδρῶν ἀρετὰς, καὶ πόλεως τρόπον
« καλῶς οἰκουμένης. Ἄπερ εἰ μιμήσασθαί τινες βουλευθεῖεν
« καὶ δυνηθεῖεν, αὐτοί τ' ἂν ἐν μεγάλῃ δόξῃ τὸν βίον
« διαγάγοιεν, καὶ τὰς πόλεις τὰς αὐτῶν εὐδαίμονας
« ποιήσαιεν. » Ἰσοκράτ. Παναθην. § 54, σελ. 260.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

Ἡ παροῦσα τοῦ Περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν συγγράμματος τοῦ Βεκκαρίου δευτέρα ἔκδοσις γίνεται εἰς περιστάσεις εὐτυχεστέρας τῆς πρώτης ἐκδόσεως (1802). Ὅστις ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς ἀνέγνωσεν ἐκείνην, πιθανὸν ὅτι ἐπεθύμησε νὰ μὴν ᾔθελε ποτὲ τὴν γνωρίσειν. Ἰ Τί ἄλλο εἶχε τότε νὰ προξενήσῃ εἰς τοὺς τυραννουμένους Γραικοὺς τοιοῦτου βιβλίου ἀνάγνωσις, πλὴν νὰ τοὺς φέρῃ εἰς ἀπελπισίαν, παραβάλλοντας ὅσα λέγει ὁ Βεκκαρίας περὶ τῆς δικαιοσύνης τῶν νόμων μὲ ὅσας αὐτοὶ ἔπασχαν ἀνομίας τῶν ἀγρίων τυράννων, ἐνεργουμένας καθημέραν καὶ εἰς αὐτά των κ' ἔξω ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀξιώτερα νὰ ὀνομάζωνται μακελλεῖα παρὰ δικαστήρια;

Ἐλευθερωμένοι σήμερον ἀπὸ τὴν τυραννίαν, οἱ Γραικοὶ θέλουν ἀναγνώσειν τὸ σύγγραμμα μὲ χαρὰν, ὅτι ἔχουν, ἢ καὶ ἐλπίζοντες ὅτι μετ' ὀλίγον θέλουν ἔχειν καὶ αὐτοὶ δικαστήρια τοιαῦτα, ὅποῖα τὰ ἐπιθυμεῖ ὁ Βεκκαρίας, καὶ τὰ ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, ὁ μόνος ἰσχυρὸς δεσμὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Ἦτον ἀκόμη ἀναγκαία ἡ παροῦσα ἔκδοσις, καὶ διὰ τὰ προεκδοθέντα (1821 καὶ 1822) Πολιτικὰ καὶ Ἠθικὰ

τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν ὁποίων γίνεται τρόπον τινὰ συμπλήρωμα. Ὅστις ἀπέκτησεν ἐκεῖνα ἐξανάγκης πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὸν Βεκκαρίαν. Χωρὶς δικαστήρια δίκαια, πολιτεία χρηστοθήτης καὶ νόμιμος νὰ συσταθῇ εἶναι τῶν ἀδυνάτων, καθὼς πάλιν τῆς ἀνόμου πολιτείας ἄνομα γίνονται καὶ τὰ δικαστήρια. Παράδειγμα ἡ ληστρική τῶν Τούρκων πολιτεία, καὶ ὅσαι ἄλλαι ὁμοιάζουν χωρὶς νὰ ὑπερβάλωσι τοὺς Τούρκους.

Τῆς νέας ταύτης ἐκδόσεως ἐδιορθώθησαν καὶ τὸ κείμενον καὶ αἱ σημειώσεις. Ἀλλὰ τοῦ μὲν κειμένου ἡ διόρθωσις περιορίζεται εἰς τὸ ὕφος αὐτὸ τοῦ λόγου· τὰς δὲ μετὰ τὸ κείμενον ἀκολουθούσας σημειώσεις μου καὶ ἐδιώρθωσα καὶ ἠύξησα μὲ νέας ἄλλας, φροντίζων πάντοτε νὰ δείχνω τοὺς παραλλήλους τόπους ἄλλων παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων, ὅσων αἱ γνώμαι συμφωνοῦν μὲ τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως, ἢ καὶ διαφωνοῦν ἀπ' αὐτάς. Παρὰ τὰς σημειώσεις ταύτας ἐπροστέθησαν καὶ ὑποκάτω τοῦ κειμένου πολλαὶ ἄλλαι νέαι, ἐρανισμέναι ἀπὸ τὴν νεωστὶ (1822) ἐκδομένην εἰς τοὺς Παρισίους νέαν Γαλλικὴν τοῦ Βεκκαρίου μετάφρασιν.

Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἔφερεν ἐπιγραφὴν, Περὶ ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν πολιτικῶς θεωρουμένων, παράφρασιν πλέον παρὰ μετάφρασιν τῆς Ἰταλικῆς ἐπιγραφῆς, *Dei delitti e delle pene*. Ἡ προσθήκη τῶν τελευταίων δύο λέξεων σκοπὸν εἶχε ν' ἀποφύγω τὴν ἐνδεχομένην σύγχυσιν τῆς λέξεως Ἀμαρτήματα, ἡ ὁποία παραστένει εἰς τὴν γλῶσσάν μας τὰς κολαζόμενας μὲ πνευ-

ματικές ποινὰς εἰς πνευματικὰ δικαστήρια παραβάσεις τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ.

Ἄντ' αὐτῆς, τὴν ἐπιγράφω τώρα, Περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν. Ἐμποροῦσα νὰ τὴν ἐπιγράφω καὶ Περὶ ἐγκλημάτων καὶ ποινῶν, μεταχειριζόμενος τὴν λέξιν Ἐγκλημα πλατύτερον, ὡς μεταχειρίζονται κάποτε καὶ οἱ Γάλλοι τὸ *délit*, καὶ οἱ Ἴταλοὶ τὸ *delitto*¹, ἥγουν καθόσον περιέχει καὶ τὰς ἐλαφρὰς καὶ τὰς βαρεῖας τῶν νόμων παραβάσεις, εἰς ἓνα λόγον, πᾶσαν παράβασιν ἀξίαν νὰ ἐγκαλεσθῇ εἰς δικαστήριον. Ἀλλ' οἱ Γραικορωμαῖοι νομικοὶ ὠνόμαζαν Ἐγκλήματα τὰς βαρεῖας παρανομίας, τὰς ὁποίας οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν *crimes* καὶ οἱ Ἴταλοὶ *crimini*².

Διὰ τὰς αἰτίας ταύτας, ἐπρόκρινα τὴν ἐπιγραφὴν, Περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν, μεταχειριζόμενος εἰς τὴν ὁποίαν ἐμεταχειρίζοντο σημασίαν καὶ οἱ παλαιοὶ δικανικοὶ ῥήτορες τὴν λέξιν. Τὸ Ἀδίκημα ὅχι μόνον σημαίνει καὶ τὰς ἐλαφρὰς καὶ τὰς βαρεῖας τῶν νόμων παραβάσεις, ἀλλὰ συγγενεύει ἀκόμη καὶ συναρμολογεῖται μὲ τὰς λοιπὰς κριτηριακὰς λέξεις, Δίκη, Δικάζω, Δικαστῆς, Δικαστήριον. Ἀδίκημα³ λοιπὸν εἶναι

1. Ἀπὸ τὸ Λατινικὸν *delictum*, τὸ ὁποῖον κυρίως σημαίνει, ἔκλειμμα. Τὰ Γλωσσάρια τὸ ἐξηγοῦν, « Δέλικτον, ἀμάρτημα. »

2. Εἶναι τῶν Λατίνων τὸ *crimen*, ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Κρῖμα, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς παλαιούς ἦτο συνώνυμον τοῦ Κρίσις, εἰς ἡμᾶς δὲ σήμερον, τοῦ ἀμαρτήματος ἢ ἀμαρτίας (*péché*) κατὰ θρησκευτικὴν σημασίαν.

3. « Ἀδίκον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, »

καὶ λέγεται πᾶσα πράξις ἄδικος, εἴτ' ἐλαφρὰ, εἴτε βαρεῖα, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀδικημένος ἐγκαλεῖ τὸν ἀδικήσαντα εἰς δικαστήριον, μὲ σκοπὸν νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ δώσῃ τὴν ὀφειλομένην ἱκανοποίησιν.

Εἰς τὰ Προλεγόμενα τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἐσημείωσα τινὰ περὶ τοῦ Βεκκαρίου, καὶ περὶ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, μεταφρασμένου εἰς ὅλας τῆς Εὐρώπης τὰς γλώσσας. Τώρα δ' ἔχω νὰ προσθέσω, ὅτι ἐμεταφράσθη, πρᾶγμα παράδοξον! καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἐφημερίδας· καὶ τὸ παραδοξότερον, ὅτι ἡ μετάφρασις ἐγίνε μὲ τὴν συνευδοκίαν τοῦ Σατράπου τῆς Αἰγύπτου. Τοσαύτη καὶ τοιαύτη εἶναι τῆς τυπογραφίας ἡ δύναμις. Καὶ αὐτοὶ οἱ τύραννοι, κατασυρόμενοι ὡς ἀπὸ χεῖμαρρον τὴν δι' αὐτῆς ἀκαταμάχητον διασπορὰν τῶν φώτων, προετοιμάζουν, οὔτε θέλοντες, οὔτε γνωρίζοντες τί κάμνουν, αὐτὴν αὐτῶν τῆς καταδυναστείας τὴν κατάργησιν.

Ἐλεγ' ἀκόμη εἰς αὐτὰ, ὅτι ὁ πρῶτος μεταφράσας τὸν Βεκκαρίαν εἰς τῶν Γάλλων τὴν γλῶσσαν ἦτον ὁ φιλόσοφος Μορελλέτος· ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζα τότε ὅ,τι μετ' ὀλίγας ἡμέρας¹ ἔμελλαν νὰ μάθω ἀπ' αὐτὴν τὴν πρὸς ἐμὲ ἐπιστολὴν

« ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὐπω, ἀλλ' ἄδικον. » Ἀριστοτέλ. Ἠθ. Νικομ. Ε, ζ', σελ. 97. Τὸ Ὅταν πραχθῇ, σημαίνει μάλιστα, ὅταν ἀποδειχθῇ ὅτι ἐπράχθη· « Τὰ τοιαῦτα πάντα
« πρὸ τοῦ μὲν τὴν κρίσιν γενέσθαι αἰτιῶν (accusations, plaintes) ὀνό-
« ματὰ ἐστίν· ἐπειδ' ἂν δὲ κριθεῖς τις ἐξελεγχθῇ, τῆνικαῦτα ἀδικήματα
« [délits] γίγνεται. » Δημοσθέν. κατὰ Ἀριστοκράτ. σελ. 628.

1. Τὴν 19 Φεβρουαρίου, 1802, ἥτις συμπίπτει μὲ τὴν 30 τοῦ

τοῦ σήμερον μακαρίτου Μορελλέτου¹, τῆς ὁποίας τὸ πανομοιότυπον (fac-simile) προσθέτω εἰς τὸ τέλος τῶν Προλεγομένων. Κατ' αὐτὴν, τὸ σύγγραμμα τοῦ Βεκκαρίου, ἐν ἀπὸ τὰ πολλὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, ὅσων ἡ εἴσοδος δὲν ἐσυγχωρεῖτο τότε τόσον εὐκόλα εἰς τὴν Γαλλίαν, τὸ ἔμβασεν αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἔργον εἶχε νὰ ἐπαγρυπνῇ καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν βιβλιοπραγματείαν (Directeur de la librairie)· καὶ ὅχι μόνον τὸ ἔμβασεν, ἀλλὰ καὶ ἐπαρακίνησε τὸν Μορελλέτον νὰ τὸ γνωστοποιήσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του διὰ τῆς μεταφράσεως. Οὗτος ἦτον ὁ καὶ διὰ σοφίαν καὶ δι' ἀρετὴν ἐνδοξος Μαλεσέρβης (Malesherbes), ὁ κατασταθεὶς ἔπειτα λειτουργὸς τοῦ σφαγέντος ἀπὸ τοὺς δημοκόπους βασιλέως Λοδοβίκου τοῦ δεκάτου ἔκτου, καὶ μετ' ὀλίγον (1794) ὑπομείνας καὶ αὐτὸς τὴν σφαγὴν, εἰς τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἡλικίαν τοῦ Σωκράτους, καὶ μὲ τὴν αὐτὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης ἔπιδε τὸ κώνειον. Παρατρέχω τὴν λοιπὴν διαγωγὴν καὶ πολιτείαν τοῦ Γάλλου Σωκρατικοῦ τούτου, ὡς εὐκόλον εἰς καθένα νὰ τὴν γνωρίσῃ ἀπὸ τὰς Βιογραφίας· ὅθεν ἔχει νὰ μάθῃ, ὅτι οὐδ' αὐτὴ ἡ πολύβιβλος καὶ πολύπονος Ἐγκυκλοπαιδεία ἤθελ' ἰδεῖν τὸ φῶς χωρὶς τὴν προστασίαν τοῦ ἀειμνήστου Μαλεσέρβου.

Τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἐπροσφώνησα εἰς τὴν τότε νεοσύστακτον ἑλληνικὴν πολιτείαν τῶν Ἑπτὰ νήσων· καὶ ἡ

Ἐπόμερον (Pluviose), ἔτους 10, κατὰ τὴν τότε δημοκρατικὴν μενολογίαν.

1. Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1819 ἔτος, ζήσας 92 ἔτη.

συντομωτάτη προσφώνησις ἔφερε τελευταῖα τὰ λόγια ταῦτα, ΔΙΑ ΤΑΣ ΧΡΗΣΤΑΣ ΕΛΠΙΔΑΣ ΑΝΕΘΗΚΕ. Τὰ ἐλπίζόμενα ὅμως τότε χρηστὰ κυοφοροῦνται ἀκόμη, οὐδ' ἐξεύρω τί τὰ ἐμπόδις' ἕως τώρα νὰ γεννηθῶσιν. Εἴθε μὴ κατηγορηθῶσι δι' ἄλλο οἱ ὁμογενεῖς μας παρὰ διὰ τὸ μάκρος τῆς κυοφορίας! Οἱ Ἑπταννησιῶται αἰτιῶνται ἴσως τοὺς Ἀγγλους· οἱ Ἀγγλοι πάλιν τοὺς Ἑπταννησιώτας. Τίνων ἡ κατηγορία δικαιολογεῖται, δὲν εἶν' εὐκολος ἡ περὶ τούτου κρίσις.

Ἄν οἱ Ἀγγλοι κυβερνῶσι τὴν Ἑπτάννησον ἀδίκως· ἂν οἱ πεμπόμενοι ἀπ' αὐτοὺς κυβερνῇται ὁμοιάζωσι τοὺς Ἀρμοστὰς τῆς Σπάρτης, ἢ τοὺς Ἀνθυπάτους τῆς Ρώμης· ἂν ἐκατήντησαν εἰς τὴν ἀδικὸν ἐπιθυμίαν νὰ δουλόνωσι τὰ ἔθνη, ἃς ἐτοιμάζωνται ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ φορέσωσι τὴν πένθιμον στολὴν τῆς ἰδίας των ἐλευθερίας. Ἡ ἱστορία στέκει ἀνεξάλειπτος· οὐδ' ἡ ἀπώλεια τόσων ἄλλων μισανθρώπων πολιτειῶν ἔχει νὰ στήσῃ δι' αὐτοὺς τὸν δρόμον τῆς. Φθάνει πολλάκις ὁ φυσικὸς θάνατος νὰ λυτρώσῃ ἓνα τινὰ μερικὸν ἀδικὸν ἀπὸ τὴν δικαίαν τῶν ἀδικημάτων του ποινὴν· ἀλλὰ τῶν πόλεων, ἐπειδὴ εἶναι ἀθάνατοι, ἂν δὲν κολασθῶσι πάραυτα διὰ τὰς ἀδικίας των, ἡ ποινὴ ὑπερβάλλεται, δὲν συγχωρεῖται ποτέ¹. Ἐὰν ἐξεναν-

1. « Ἄνὴρ μὲν γὰρ ἀσεβὴς καὶ πονηρὸς τυχὸν ἂν φθάσειε τελευτή-
 « σας, πρὶν δοῦναι δίκην τῶν ἡμαρτημένων· αἱ δὲ πόλεις, διὰ τὴν ἀθα-
 « νασίαν, ὑπομένουσι καὶ τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς παρὰ τῶν
 « θεῶν τιμωρίας. » Ἰσοκράτ. Συμμαχικ. § λή, σελ. 182. Ἰδοὺ πῶς ἐξέ-
 φρασε τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἰσοκράτους (εἴτε μιμηθεὶς τὸν Ἰσοκράτην, εἴτε

τίας οἱ Ἑπταννησιῶται, καὶ κυβερνώμενοι δικαίως ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς, ἔμειναν ὁμῶς εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην ληθαργίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἀφῆκε τῶν Βενετῶν ἡ ἄνομος ὀλιγαρχία, τῆς δικαιοσύνης τῶν Ἀγγλῶν πάλιν ἦτο νὰ ἐρευνήσωσι καὶ νὰ ἀφανίσωσι τὰς αἰτίας τῆς τόσης ληθαργίας.

Ὀνειδίζονται¹ οἱ ἐπισημότεροι κτηματικοὶ τῆς Ἑπτανήσου, ὡς σώζοντες ἀκόμη τὰς ὀλιγαρχικὰς προλήψεις τῶν Βενετῶν, καὶ ἐξαιρέτως τὴν μωροτάτην ὅλων τῶν προλήψεων, τὴν πρόληψιν τῆς εὐγενείας, ἥτις ἀρκεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὰ καλὰ προκοπὴν των. Δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν αἱ ψυχαὶ τινῶν ἡρρώστησαν τοιαύτην τῶν φρενῶν ἀρρώστίαν, ἐπειδὴ κἀνεῖς ἐξ ἡμῶν δὲν τολμᾷ νὰ καυχηθῇ ὅτι ἔχει ψυχὴν ὑγιαίνουσαν ὁλότελα ἀπὸ προλήψεις. Παράδοξος καὶ πολλὰ παράξενος γίνεται ὅστις δὲν σπουδάζει νὰ καθαρίσῃ τὴν κεφαλὴν του ἀπ' αὐτὰς μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου· εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχὴν μάλιστα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης, ὅτε καὶ πράγματα καὶ πρόσωπα ὀρίζονται καὶ γνωρίζονται ἀκριβέστερον.

τυχηρῶς συμφωνήσας μ' αὐτὸν) ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπισημοτάτους στρατηγούς τῶν Γάλλων : Il a existé de tout temps, dans les évènements humains une récompense des vertus et une punition des vices. Les particuliers peuvent échapper à cette providence; . . . mais parcourez l'histoire, vous y verrez que les peuples n'y échappent jamais. *La vie et les mémoires du général DUMOURIEZ*, tom. III, pag. 410. Paris, 1823.

1. Ἰδε τὴν *Revue encyclopédique*, tom. XI, pag. 454.

Γέννησις ἀπὸ ἐπισήμους γονεῖς μόνη, καὶ ἂν καυχᾶται τις πρόγονον τὸν Ἡρακλέα ἢ τὸν Πέλοπα, ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ἄνθρωπον ἀνθρώπου διάφορον τὴν τύχην, ἀλλ' ὄχι διάφορον καὶ τὴν φύσιν. Προλήψεις εὐγενείας εἶναι προλήψεις ἰδιωτῶν¹ καὶ βαρβάρων, οἱ ὅποιοι μὴν ἔχοντες ἴδια προτερήματα, σπουδάζουν νὰ σκεπάσωσι τὴν ἀσχημίαν των μὲ τῶν ἄλλων τὴν λαμπρότητα, καὶ νὰ κατασιγᾶσωσι τὴν περὶ αὐτῶν ἀτυχεστάτην φήμην μὲ τῆς πατραγαθίας τοὺς κρότους.

Ταῦτα μᾶς διδάσκει ἡ φιλοσοφία, ἥτις ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἡ δὲ θρησκεία ἑτί μᾶς παραγγέλλει; Ἀπὸ τὴν πρώτην ἕως τὴν τελευταίαν τῶν βιβλίων της σελίδα ἄλλο δὲν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης παρὰ ἀγάπην τοῦ πλησίον, ἀδελφικὴν ἰσονομίαν καὶ εὐνομίαν, καταδρομὴν τῆς φαρισαϊκῆς φιλαρχίας, καὶ κατηγορίαν τῶν ψευδοχριστιανῶν, ὅσοι τολμοῦν νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ἀδελφούς των ὡς δούλους. διότι, ἑτί ἄλλο ἐπιθυμεῖ νὰ κάμῃ παρὰ νὰ δουλώσῃ τὸν ἀδελφόν του, ἂν καὶ δὲν τολμᾷ νὰ τὸ ὁμολογήσῃ, ὅστις τὸν καταφρονεῖ, ὄχι διὰ τὰ ἀληθῶς καταφρονήσεως ἄξια, ἀλλὰ διὰ γενεαλογίαν, πρᾶγμ' ἀπὸ τὴν προαίρεσίν του ἀνεξάρτητον;

Ὁ φιλάδελφος καὶ φιλογενὴς πολίτης, εἶναι ὁ μόνος εὐγενής· ἂν οἱ πρόγονοί του ἔπραξαν ἔργα λαμπρά, (καὶ

1. « Ἰδιώτου στάσις καὶ χαρακτήρ· οὐδέποτε ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ « ὠφέλειαν ἢ βλάβην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἕξω. Φιλοσόφου στάσις καὶ χαρακτήρ· πᾶσαν ὠφέλειαν καὶ βλάβην ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ. » Ἐπικτήτ. Ἐγχειρίδ. § 48.

τὰ λαμπρὰ δὲν εἶναι ἄλλα παρὰ τὰ δίκαια καὶ ὠφέλιμα εἰς τὸ κοινὸν), δὲν καυχᾶται, ἀλλὰ σπουδάζει νὰ πράξη καὶ αὐτὸς ὅμοια, διὰ νὰ μὴ καταισχύνη τοὺς προγόνους. Ὁ ἐκ μνημάτων εὐγενῆς, ἂν ἐκατώρθωσαν τι καλὸν εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους οἱ πρόγονοί του, φαντάζεται, ὅτι τὸ ἐκατώρθωσαν, διὰ νὰ χωρίσῃ αὐτὸς τὴν οἰκογένειάν του ἀπὸ τὸ γένος, καὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς ἐκείνην ὅσα καλὰ χρεωστοῦνται εἰς τοῦτο· ἀρπάζει τὰς εἰς ἄλλους χρεωστούμενας τιμὰς καὶ ὠφελείας· σπουδάζει νὰ ἄρχῃ μεταξὺ τῶν ὁμοίων του, οὐδ' ὑποτάσσεται εἰς τὸν αὐτὸν μ' ἐκείνους ζυγὸν τῶν νόμων. Ἐπαιρόμενος εἰς ἰδίαν χωριστὴν γενεαλογίαν, καταφρονεῖ ὅχι μόνον τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκείαν του, καὶ γίνεται τῆς μερίδος τῶν Ἰουδαίων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐλέγχει ὁ Χριστὸς, ὅτι καὶ πράσσοντες ἔργα ἀλλότρια τοῦ Ἀβραάμ, ἐκαυχῶντο ὅμως ὡς εὐγενεῖς διὰ τὸν Ἀβραάμ, ὡς μόνοι ἐλεύθεροι¹, καὶ τῶν ὁποίων τὴν μωρὰν ταύτην τῆς γενεαλογίας καύχῃσιν μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀπόστολος², διότι καὶ ἀφοῦ ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν, καταφρονοῦντες τὴν χριστιανικὴν ἰσότητα, ἤθελαν νὰ νομίζωνται εὐγενέστεροι τῶν λοιπῶν χριστιανῶν.

1. « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμέν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις· ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; . . . Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. . . . » Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ κ. τ. λ. » Ἰωάνν. ή, 33-44.

2. « Μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιῖστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι. » Πρὸς Τίτ. γ', 9.

‘Εἰς ποίαν ἄλλην αἰτίαν ἔχουν ν’ ἀποδώσωσιν οἱ πολλὰ-
 χόθεν ἀκόμη σήμερον διωκόμενοι, παντοῦ σπαρμένοι,
 καὶ παντοῦ καταφρονούμενοι Ἰουδαῖοι τὰς δυστυχίας
 των, παρὰ εἰς τὴν μωρὰν τῆς Ἀβραμικῆς των εὐγενείας
 πρόληψιν· ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ καταφρονῶσιν ὅλα τὰ ἔθνη,
 καὶ νὰ φεύγωσιν ὡς μίασμα τὴν κοινωνίαν τῶν ἄλλων
 ἀνθρώπων; Τὴν αὐτὴν τύχην, καὶ ὅχι διάφορον, ἄς προ-
 σμένωσι καὶ οἱ εἰς ἄλλας ὁποιασδήποτε εὐγενείας καυχώ-
 μενοι. Ὅστις σπουδάζει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς
 ὡς ἀγενεῖς, μὴν ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ὡς χωρισμένον καὶ
 ἀλλότριον τὸν κρίνουν καὶ οἱ ὁμογενεῖς του· μὴν ἐλ-
 πίσῃ, ὅτι ἔχουν νὰ τὸν ἀγαπήσωσι ποτὲ ὡς ἀδελφόν, ὡς
 τέκνον τῆς αὐτῆς μητρὸς τῆς πατρίδος· μὴ φαντασθῇ,
 ὅτι μέλλουν νὰ ἐξαλείψωσι πρὸς χάριν τοῦ τὰ φυσικὰ
 τῆς ἀνθρωπότητος αἰσθήματα. Ἀς ἔχῃ πάντοτ’ εἰς τὴν
 μνήμην του ὅ,τι λέγει ἡ θρησκεία, καὶ βεβαιώνει ἡ κα-
 θημερινὴ πεῖρα· « Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθή-
 « σεται ὑμῖν ¹. »

Ἀπὸ τὴν αὐτὴν θρησκείαν μαρτυροῦμεν, ὅτι καταγό-
 μεθα ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεσιν ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου, ὀνομαζόμενον
 Ἀδὰμ, ὅστις ἐπλάσθη ἀπ’ αὐτὰς τοῦ Θεοῦ τὰς χεῖρας.
 Τοιαύτης γενεαλογίας εὐγενεστέραν ἄλλην νὰ ἐπινοήσω-
 μεν εἶναι τῶν ἀδυνάτων· ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡ Ἀδαμικὴ εὐγέ-
 νεια εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους του, ἔμεινε
 πλέον νὰ ἐξηγηθῶμεν, ‘ἀπὸ τίνα τῶν υἱῶν του καυχᾶται
 καθεὶς ἐξ’ ἡμῶν ὅτι κατάγεται, ἀπὸ τὸν δίκαιον Ἄβελ,

¹. Ματθ. ζ', 2.

ἢ ἀπὸ τὸν ἀδελφοκτόνον Κάιν; Τοῦτον ἀδιστάκτως ἔχουν πρόγονον (καὶ κανεῖς δὲν τοὺς φθονεῖ διὰ τοιαύτην ἀνθρωποκτόνον εὐγένειαν) ὅσοι καταφρονοῦντες τὴν δικαιοσύνην, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη¹, θέλουν νὰ λογίζωνται ἀνώτεροι τοῦ πλησίον διὰ μόνας προγονικὰς ἀρετάς, ὅποτε οὐδὲ διὰ τὰς ἰδίας ἀρετάς συγχωρεῖται εἰς τὸν χριστιανὸν ἡ ὑπερφρόνησις.

Εἶναι καὶ ἄλλο εἶδος ἀρετῶν προγονικῶν πολλὰ γελοίων, ἱκανῶν νὰ σαλεύσωσι τὴν κεφαλὴν, ὧσων ἡ κεφαλὴ δὲν ἐστερεώθη διὰ τῆς χρηστῆς ἀνατροφῆς, οὐδ' ἐφρόντισε νὰ μάθῃ τί σημαίνει ἡ λέξις ἀρετή. Τοιαῦται εἶναι οἱ προγονικοὶ μεγάλοι πλοῦτοι, ἀποκτημένοι ἀπὸ καμμίαν εὐτελῆ καὶ βάναυσον τέχνην², τοὺς ὁποίους ὁ βάναυσος κτήτωρ δὲν ἐπρόβλεπεν, ὅτι ἔμελλαν νὰ δώσωσ' ἀφορμὴν εἰς τοὺς μωροὺς ἀπογόνους του νὰ καταφρονῶσι τοὺς ὁμοίους του.

1. « Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου· πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ . . . καθὼς Κάιν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτὸν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια . . . Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί. » Ἰωάνν. Α, γ', 10-15.

2. « Πῶς οὐκ ἄτοπον, μάγειρον μὲν ἢ σκυτέα, καὶ ναὶ, μὰ Δία! κεραμέα τινὰ, χρήματα ἐκ τῆς τέχνης ἢ καὶ ἄλλοθεν ποθεν ἀθροίσαντα, μὴ δοκεῖν εὐγενῆ . . . εἰ δὲ ὁ τούτου παῖς διαδεξάμενος τὸν κλῆρον εἰς τοὺς ἐκγόνους διαπορθμεύσει, τούτους δὲ ἤδη μέγα φρονεῖν, καὶ τοῖς Πελοπίδαις ἢ τοῖς Ἡρακλείδαις ὑπὲρ τῆς εὐγενείας ἀμιλλᾶσθαι; Ἀλλ' οὐδὲ ἔστις προγόνων ἀγαθῶν ἔφυ, αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὴν ἐναντίαν τοῦ βίου ῥοπὴν κατηνέχθη, δικαίως ἂν μεταποιοῖτο τῆς πρὸς ἐκείνους συγγενείας. » Ἰουλιαν. Αὐτοκρ. Περὶ βασιλ. σελ. 52-53. Paris, 1583.

Τοιαῦται καὶ ἔτι γελοιότεραι εἶναι, ὅσαι στηρίζονται εἰς προγόνων ὑπουργήματα σχεδὸν δουρικὰ, καὶ πολλάκις αἰσχρά. Δὲν εἶναι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀρετὴ μεγάλη, ὅτι τούτου ἓνας ἀπὸ τοὺς προπάτορας ἦτο βασιλέως ἱπποκόμος! ἐκείνου, ὅτι ἀμαξάριος! ἄλλου, ὅτι γελωτοποιὸς ἢ μαστροπὸς! καὶ ἄλλου, ὅτι ἐγεννήθη νόθος ἀπὸ βασιλέα μοιχόν! Καὶ ὅμως ἡμεῖς οὐδ' εἰς τοιαύτας μωρὰς γενεαλογίας ἔχομεν νὰ καυχώμεθα· ἐπειδὴ συνέπεσαν ὅλαι (καθὼς καὶ ἄλλοτε τὸ εἶπα) μὲ τὴν πτῶσιν τῶν Γραικορωμαίων δεσποτῶν. Μετ' ἐκείνους ἤθελαν βέβαια γεννηθῆναι αἱ ἀληθιναὶ ἀρεταί, ἐὰν εἰς τὸν θρόνον ἐκείνων δὲν ἐκαθέζοντο ἀγριώτεροι τῶν λύκων τύραννοι οἱ Τοῦρκοι, ἢ δὲν ἐσφετερίζετο μέρος τῆς Γραικορωμαίας βασιλείας ἡ δολιωτέρα τῶν ἄλωπέκων Βενετικὴ ὀλιγαρχία.

Ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τοιούτους τυράννους, βλέπομεν σήμερον πρώτην φορὰν ἔμπροσθέν μας ἀνοιγόμενον τὸ στάδιον τῶν ἀληθινῶν ἀρετῶν· καὶ τοῦτο πιστεύω ἀδιστακτῶς ὅτι σπουδάζουν καὶ οἱ Ἑπταννησιῶται νὰ τρέξωσιν ἐντάμα μὲ τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς τῶν Γραικοῦς, διὰ νὰ ἀποκτήσωσι τὴν προσωπικὴν, τὴν μόνην ἀληθινὴν εὐγένειαν, ἀφίνοντες εἰς τοὺς ὀρφανοὺς ἀπὸ κάλλος ἀρετῆς ν' ἀλείφωνται μὲ τῶν νεκρῶν τὴν σκόνιν, καθὼς τὰ ἄσχημα γυναικάρια μὲ τὸ ψιμύθιον.

Ὅπως ἂν ᾖναι, τοῦ Βεκκαρίου τὸ σύγγραμμα προσφέρεται σήμερον εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθερωμένους Γραικοῦς, εἰς τοὺς ὁποίους περιέχονται καὶ οἱ Ἑπταννησιῶται· διότι δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ τούτων τὰ δικαστήρια, προστα-

τευομένων ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, ἀκολουθοῦν τῶν Ἀγγλικῶν δικαστηρίων τοὺς κανόνας. Εἰς τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ὅχι μόνον ἄδικον, ἀλλὰ καὶ παντάπασιν ἀσύμφορον εἰς τοὺς Ἄγγλους ἤθελ' εἶσθαι, νὰ συγχωρῶσιν εἰς τοὺς Ἑπταννησιώτας δικαστὰς τὴν παράβασιν τῶν νόμων.

Ἡ προτέρα μας κατάσταση ἦτο κατάσταση προβάτων περικυκλωμένων ἀπὸ λύκους, εἰς τοὺς ὁποίους (τὸ χειρότερον) μετεμορφόνοντο κάποτε καὶ αὐτοὶ οἱ φύλακές μας σκύλοι. Τὰ δικαστήρια εἰς τὰ ὁποῖα ἐκρινόμεθα, ὁμοίαζαν τὸ ἄντρον τοῦ Κύκλωπος, ἐπειδὴ ὁ ἐγκαλούμενος εἰς αὐτὰ ἐστερεῖτο πολλάκις τὴν ζωὴν, καὶ πάντοτε τὴν περιουσίαν ἢ τὴν τιμὴν του· τοῦτο μόνον ἐκέρδαιεν ἀπ' αὐτὰ, νὰ μάθῃ καὶ αὐτὸς νὰ ἀδικῇ· καὶ τοῦτο ἐξανάγκης συμβαίνει παντοῦ, ὅπου βασιλεύουν ἄνθρωποι, καὶ ὅχι νόμοι. Ὅταν αὐτοὶ οἱ κύριοι τοῦ πολιτεύματος καταφρονήσωσι τὴν δικαιοσύνην, δὲν μένει εἰς τοὺς πολίτας ἄλλο μέσον νὰ φυλάσσωνται, ἢ νὰ θεραπεύωσι καὶ τὰς παρὰ τῶν ἄλλων ἀδικίας, παρὰ νὰ ἀδικῶσι καὶ αὐτοί¹.

Δὲν λέγω, ὅτι δὲν εὐρίσκονται εἰς τοιαύτας πολιτείας καὶ ἄνθρωποι προκρίνοντες νὰ ἀδικῶνται παρὰ νὰ ἀδικῶσι· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ τοὺς πολλὰ ὀλίγους ἐκείνους θείους ἀληθῶς ἄνδρας, « οἵτινες « οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν. » Ὅστις καταδικασθῇ εἰς τῶν εἰλώτων τὴν τάξιν, φυσικὰ ἐπιθυμεῖ νὰ γένη Σπαρ-

1. Ἴδε κατωτέρω τὰς σημειώσεις, σελ. 255.

τιάτης, διὰ νὰ μὴν ἀδικῇται πλέον ἀπὸ Σπαρτιάτας, ἀλλὰ νὰ συναδικῇ μ' αὐτούς· καὶ ὅστις ἐδυστύχησε νὰ δουλεύῃ Τούρκους, ἂν ᾖ τῆς τάξεως τῶν ὁλότελ' ἀναισχύντων, περιτέμνεται καὶ φοραίνει τὴν στολὴν τὴν τουρκικὴν, διὰ νὰ πράσῃ καὶ αὐτὸς ἀτιμωρήτως ὅ,τι θέλει· ἐὰν δὲν τολμᾷ ν' ἀναισχυντήσῃ τόσον πολὺ, φυλάσσει τὴν ἀκροβυστίαν του, ἀλλὰ δὲν ἐντρέπεται νὰ κολακεύῃ ἢ νὰ δωροδοκῇ Τούρκους, διὰ νὰ μετέχῃ καὶ μικρὰν μερίδα τουρκικῆς ἐξουσίας· καὶ γίνεται τόσον ἀχρειέστερος τῶν γνησίων Τούρκων, ὅσον προσκολλᾷ εἰς τὴν ἀδικίαν τὴν ὑπόκρισιν.

Χάρις εἰς τὰ ἐκχυθέντα αἵματα τῶν γενναίων τῆς ἐλευθερίας ὑπερμάχων μας! Αὐτὰ θέλουν ἴσως κατακλύσειν τοὺς τουρκικοὺς μολυσμοὺς, καὶ κρημνίσειν τὸ μεσότοιχον εἰλώτων καὶ δεσποτῶν, ὥστε νὰ μὴ μας ἀφήσωσι πλέον οὔτε πειρασμὸν, οὔτε πρόφασιν καμμίαν νὰ ἤμεθα τὸ φαινόμενον χριστιανοὶ, τὸ δὲ ἀληθὲς μαθηταὶ τοῦ Κορανίου. Χάρις εἰς τὰ ἡρώϊκά των τῆς ἐλευθερίας φρονήματα! Ἀπελαύσαμεν τέλος πάντων τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἀναστενάζοντες καὶ ὀδυρόμενοι ἐζητούσαμεν ἀπὸ τὴν θείαν πρόνοιαν δίκαια. Δὲν ἔχομεν πλέον νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τυράννους, ἀλλ' εἰς νόμους νομοθετημένους καὶ κυρωμένους ἀπ' ὅλον τὸ γένος. Δὲν ἔχομεν πλέον νὰ κρινώμεθα ἀπὸ δικαστὰς ἀνόμους εἰς ἄνομα δικαστήρια. Εἰς τὰ κριτήριά μας μέλλει τοῦ λοιποῦ νὰ μᾶς ἀπολύῃ ἢ νὰ μᾶς καταδικάζῃ, ὅχι ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ νόμου ἡ ἀπροσωπόληπτος φωνή.

Ἦτο καιρὸς, ὅποτε τῆς Εὐρώπης ὅλης τὰ δικαστήρια

διέφεραν ὀλίγον ἀπὸ τὰ τουρκικὰ δικαστήρια. Καὶ ἂν σήμερον οἱ φωτισμένοι Εὐρωπαῖοι καυχῶνται, ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ των δὲν κρέμεται πλέον ἀπὸ τὴν αὐτογνώμονα κρίσιν τῶν δικαστῶν, χρεωστοῦν τὸ πολύτιμον τοῦτο τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου καλὸν εἰς τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας. Αὐτῆς αἱ περὶ τῶν νόμων φωναὶ, συνεσταλμέναι ἀκόμη εἰς τὸ στόμα τοῦ Μοντεσκιῶ, ἐξεφωνήθησαν μὲ πλειότερον θάρρος ἀπὸ τὸν Βεκκαρίαν, καὶ προφέρονται σήμερον ἀνυποστόλως καὶ ἀπὸ τὸν κοινὸν λαὸν, ὡς καὶ αὐταὶ αἱ ἀπλούσταται ἀλήθειαι.

Δὲν ἦσαν ὅμως ἄγνωστοι εἰς τοὺς προγόνους μας αἱ τοιαῦται ἀλήθειαι· ἀλλὰ δὲν εἶχαν πῶς νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπ' αὐτάς, οὐδὲ πῶς νὰ τὰς φυλάξωσιν εἰς ἄλλων ὠφελειαν. Ἐπραξαν βέβαια, καὶ πρὸ τῆς καταδίκης καὶ μετὰ τὴν καταδίκτην τοῦ Σωκράτους, πολλὰς πολλάκις ἀνομίας τὰ Ἀττικὰ δικαστήρια· ἀλλ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ τὰς πράξωσιν εἰς ἐκείνην τοῦ καιροῦ τὴν ἐποχὴν, στερημένοι ὅσα μέσα ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον νὰ τὰς ἀποφύγωμεν, ὡς ὀρθῶς κρίνει ὁ ἀπολογούμενος ὑπὲρ αὐτῶν σοφὸς Ἄγγλος;

« Ἐἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι Συνέδριον ἀντιπροσώπων; Ἐἶχαν
 « τὸ φῶς δύο χιλιάδων ἐτῶν ἱστορίας νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ,
 « ἢ τὴν τέχνην τῆς τυπογραφίας νὰ τὸ διασπείρῃ
 « παντοῦ; Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο σκληροὶ καὶ ἄδι-
 « κοι εἰς τὰς κρίσεις των, ἢ μήπως οἱ Διονύσιοι τῆς Σικε-
 « λίας, καὶ οἱ Ἀρταξέρξαι τῆς Περσίας ἔδειχναν ὀλιγω-
 « τέραν σκληρότητα; Εἰς τὴν δημοκρατίαν, ἢ ἀδικία
 « εἶχε κἂν ἀκόλουθον τὴν μετάνειαν· ὁ δεσπότης ὅσον

« πλέον ἀδικεῖ, τόσον πλειότερον μισεῖ τὸν ἀδικούμενον' . »

Ἄν εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι τυπογραφίαν, καθὼς ἐκατάρ-
γησαν τοὺς φονικοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος, πιθανὸν ὅτι
προχωροῦντες κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς νομοθε-
σίας, ἤθελαν διορθώσιν ὅλους αὐτῶν τοὺς δικαστικούς
κανόνας. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο οὔτε τὰ δικαστήριά των
ἔπραξαν τόσας ἀδικίας, ὅσαι ἐγίνοντο ὅχι πρὸ πολλοῦ
ἀκόμῃ εἰς τῶν Εὐρωπαίων τὰ δικαστήρια, οὔτε τόσην
φρικτὴν περιεργίαν ἔδειξαν εἰς τὰς κεφαλικάς τιμωρίας,
ὅσην ἐτόλμησαν νὰ δείξωσιν οἱ Εὐρωπαῖοι ἀκόμῃ καὶ μετὰ
τὴν εὕρεσιν τῆς τυπογραφίας. Ἀπὸ τούτους, ὅχι ἀπ' ἐκεί-
νους, ἐκολάσθησαν οἱ βλασφημοῦντες εἰς θεὸν μὲ τὴν ἐκκο-
πὴν τῆς γλώσσης, μὲ τὴν ἐκδορὰν τοῦ σώματος, καὶ μὲ
τὸν διὰ πυρὸς θάνατον, διὰ πρόφασιν (θεοσεβῇ κατ' αὐ-
τοὺς), ὅτι ἐκδικοῦσαν τὴν θεῖαν μεγαλειότητα¹. Καὶ τὸ
κακὸν δὲν ἐστάθη μέχρι τούτων τῶν ἐκ διαστήματος φό-
νων· ἀλλ' ἐπενόησαν καὶ μόνιμον δικαστήριον ἐξαίρετον, τὸ
ὀνομαζόμενον Δικαστήριον τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως,
διὰ τοῦ ὁποίου ἀνενέωσαν κ' ἐξεπέρασαν μακρὰν τὰς

1. Had the Athenians representative bodies? Had they the light of two thousand years of history to guide them? or the art of printing to diffuse it? When the Athenians were cruel and unjust, were the Dionysius's and the Artaxerxes's less so? In the people, injustice has at least been followed by repentance... a Despot, when he has injured a man, hates him but the more. J. BENTHAM, *Judicial Establishm.* chap. V, tit. III, pag. 21.

2. Le mal est venu de cette idée, qu'il faut venger la divinité. Mais il faut faire honorer la divinité, et ne la venger jamais, etc. MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, XII, 4.

ιστορουμένας ἀνθρωποθυσίας τῶν Δρυϊδῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Καρχηδονίων¹. Εἰς τὸ ἀσεβέστατον τοῦτο δικαστήριον καθεζόμενοι ἄνδρες ἐπαγγελλόμενοι ἱερεῖς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐγίνοντο αὐτοὶ κατήγοροι, αὐτοὶ μάρτυρες, αὐτοὶ κριταὶ, καὶ ἐπρόσφεραν εἰς τὸν θεὸν τῆς εὐσπλαγχνίας, ὡς αἰρετικούς, μυριάδας πολιτῶν ἀθώων², ἄλλους κρεουργοῦντες μὲ βασανιστήρια θηριώδη, ἄλλους σφάζοντες, ἄλλους ἐξορίζοντες τῆς πατρίδος, καὶ ἄλλων δημεύοντες τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀφίνοντες τοὺς γνησίους αὐτῶν κληρονόμους εἰς τὴν ἀπαρηγόρητον ἀνάγκην νὰ ψωμίζητῶσι τὴν ἐπιούσιον τροφήν.

Ἡ τυραννία πάντοτε ἄγρυπνος, καὶ περικυκλωμένη ἀπὸ πολλοὺς τυραννίσκους ὑπαλλήλους, ἀναιδεστάτους κόλακας τῶν κατὰ χώρας μεγάλων τυράννων, δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ἀποῦ ἔπαυσε νὰ πολεμῇ τὰ ἀπὸ τὴν τυπογραφίαν διασπειρόμενα πανταχοῦ τῆς φιλοσοφίας φῶτα. Μὴν ἀρκουμένη νὰ ἐμποδίζῃ τὰ βιβλία τῶν φιλοσόφων, ἐδίωκε καὶ αὐτοὺς τοὺς φιλοσόφους. Μ' ὅλα ταῦτα ὑπερίσχυσε ἡ ἀκαταμάχητος ἀλήθεια, καὶ ἂν δὲν ἐδυνήθη ἀκόμη νὰ ἐπιστομίσῃ τοὺς συνηγόρους ὅλους τῶν παλαιῶν ἀνομημάτων, ἴσχυσε ὅμως νὰ φωτίσῃ τοὺς Ἡγεμόνας,

1. Διόδωρ. Σικελιώτ. V, 31 καὶ XX, 14. Ἴδε καὶ Στράβων. IV, σελ. 198.

2. Εἰς μόνην τὴν Ἰσπανίαν, εἰς 339 ἐτῶν διάστημα, κατεδικάσθησαν ἀπὸ τὴν Ἱερὰν ἐξέτασιν εἰς θάνατον, κάτεργον, ἐξορίαν, δήμευσιν ὑπαρχόντων, ἢ φυλακὴν αἰδίου 340,921 ἄνθρωποι. Ἴδε τὸ ἐφέτος ἐκδοθὲν συγγραμμάτιον, L. GALLOIS, *Histoire abrég. de l'inquisit. d'Espagne*, pag. 357.

τῶν ὁποίων ματαίως πλέον ἐλπίζουν τὴν βοήθειαν καὶ προστασίαν οἱ φίλοι τοῦ ψεύδους.

Οἱ Ἡγεμόνες σήμερον πληροφορημένοι, ὅτι ἡ εὐδαιμονία των κρέμεται ἀπὸ τὴν εὐδαιμονίαν ὅχι τούτου ἢ ἐκείνου μικροῦ τινὸς μέρους πολιτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν εὐδαιμονίαν ὅλων τῶν ὑπηκόων, τρεφομένην καὶ αὐξάνουσαν καθημέραν ἀπὸ τὴν ἀκώλυτον διάδοσιν τῶν φώτων, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν διόρθωσιν ὅλων τῶν μερῶν τῆς νομοθεσίας, καὶ ἐξαιρέτως τῶν δικαστηρίων. Καὶ ἔτι διὰ τί νὰ μὴν ἀσχολῶνται, ἐπειδὴ βλέπουν φανερά, ὅτι πᾶσα διόρθωσις φέρει ἀναψυχὴν, φέρει ὑγείαν καὶ ἰσχὺν εἰς τὸ ἀρρώστημένον ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα πολιτικὸν σῶμα;

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διόρθωσις δὲν εἶναι οὔτ' ἐνὸς ἀνθρώπου οὔτ' ὀλίγου χρόνου ἔργον. Πολλὰ, βέβαια, ἐμπόδια τῆς διορθώσεως ἠφανίσθησαν· ἀλλ' ὅσα ἀκόμη ἔμειναν δὲν εἶναι ὀλίγα, καὶ τὰ μέσα τῆς ἐξαλείψεώς των δὲν ἐπολυπλασιάσθησαν ἀκόμη ἀρκετά. Εἰς τοιούτων κακῶν θεραπείαν ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει νὰ πολεμῇ μόνην τὴν ἀρρώστιαν· ὁ μεγαλύτερος αὐτῆς κόπος εἶναι, νὰ καταπείσῃ τὸν ἀρρώστον, ὅτι ἔχει ἀληθῶς χρεῖαν θεραπείας.

Εἰς ἡμᾶς ἤθελ' εἶσθ' ὀλιγώτερον παράδοξον ἂν εὐρίσκοντο τοιαῦτα ἐμπόδια. Οἱ Εὐρωπαῖοι μ' ὅλην τῶν ἰδίων ἡγεμόνων τὴν παρελθούσαν ἀπόλυτον ἀπὸ νόμους ἐξουσίαν, δὲν ἐδυστύχησαν ὅμως ποτὲ νὰ ἔχωσι Τούρκους ἡγεμόνας· καὶ αὐτοὶ οἱ πλέον ἀπόλυτοι βασιλεῖς των ἀπὸ τετρακοσίων μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν ἔφθασαν ἕως νὰ δείξωσι φανερά Σουλτανικὴν ἀγριότητα. Ἡ ἀνατροφή των, πάν-

τοτε κακή, διέφερε καὶ τοῦτο ἀπὸ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τυράννων Τούρκων, ὅτι δὲν τοὺς ἔκαμνεν ὀλότελ' ἀπρὸς ἰτούς εἰς τὸν λαόν· ἐξεναντίας ἐσπούδαζαν νὰ κρύπτωσι μὲ κάποιαν ἐξωτερικὴν εὐμένειαν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν μισανθρωπίαν. Πρόσθετες εἰς τὴν ἀνατροφὴν, καὶ τὸν χαλινὸν τῆς θρησκείας, χαλινὸν, τὸν ὁποῖον δὲν ἐσεβάσθησαν πάντοτε, ἀλλ' οὐδ' ἐτόλμησαν ποτὲ νὰ δαγκάσωσι φανερά. ὄντες ὁμόθρησκοι μὲ τοὺς λαοὺς των, συνεκκλησιάζοντο εἰς τοὺς αὐτοὺς ναοὺς, τὸ αὐτὸ εὐαγγέλιον ἤκουαν, καὶ τὰς αὐτὰς νοουθεσίας τῆς θρησκείας ἐνουθετοῦντο ἀπὸ τοὺς ἱεροκήρυκας· ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς (ἄνδρες τόσον πλέον ἀξιέπαινοι, ὅσον ὁ κληρὸς τῶν δυτικῶν δὲν ἐμίσησε ποτὲ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν) καὶ ἐτόλμησαν πολλάκις νὰ τοὺς νουθετήσωσιν αὐστηρότερα παρὰ τοὺς ὑπηκόους των.

Ἰ Τί συνέβαινε ἐκ τούτου; Οἱ ὑπήκοοι ἡρρώστουν· δὲν ἐκαταλάμβαναν ὅμως, ὅτι ἦσαν ἄρρώστοι, ἢ καὶ ἂν τὸ ἐκαταλάμβαναν, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπεστρέφοντο τὴν θεραπείαν, προκρίνοντας νὰ ἦναι ἀνδράποδα ἐνὸς ἢ ὀλίγων τινῶν δεσποτῶν, παρὰ ἴσοι μὲ τοὺς λοιποὺς ὅλους ὁμογενεῖς των. Ἀκόλουθον ἦτο βέβαια, ἐπειδὴ ἐκαυχῶντο εἰς εὐγένειαν, καὶ κατεφρόνουν τοὺς ἀγενεῖς, νὰ καταφρονῶσι καὶ καὶ τὴν ἀγενεστάτην ὅλων τῶν καταστάσεων, τὴν ἀνδραποδώδη κατάστασιν· ἢ κατάστασις ὅμως αὕτη τοὺς ἐπλούτιζε, τοὺς ἐλάμπρυνε μὲ ἀξιώματα, τοὺς ἔκαμνε καὶ αὐτοὺς δεσπότας τῶν ὑποδεεστέρων. Ἰ Τί θέλεις; Τοιοῦτοι εἶναι καὶ θέλουν εἶσθαι, ἕωσού νὰ κατασταθῶσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας κοινότερα, οἱ πλειότεροι ἄνθρωποι· ἀνδριάντες πλέον παρὰ ἄνδρες. Καὶ ἀπὸ τοιαῦτα ἄψυχα

ἀγάλματα ἐμποδίζεται ἀκόμη ἡ φιλοσοφία νὰ γεννήσῃ ὅλα τῆς τὰ ἐλπιζόμενα καλά.

Εἰς ἡμᾶς σήμερον, ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐκφωνήσω, Χάρις εἰς τὸν τύραννον! ἐπειδὴ ὁ ἀγενέστατος τύραννος, οὐδ' αὐτὴν τὴν προσωπικὴν καὶ νόμιμον εὐγένειαν, οὔτ' ἐγνώρισεν, οὔτε κανένα νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ἐσυγχώρησε ποτέ· εἰς ἡμᾶς (λέγω) σήμερον λείπει τὸ ἐμπόδιον τοῦτο, καὶ ῥήχνοντες τὸν τυραννικὸν ζυγὸν, ὅλοι ὁμοφώνως λέγομεν, χάρις εἰς τὸν Θεὸν! ὅχι μόνον ὅτι μᾶς ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τοιαύτην θανάσιμον ἀρρώστιαν, τῆς ὁποίας καὶ τὸν κίνδυνον ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεσιν ἡσθανόμεθα, καὶ τὴν θεραπείαν δὲν ἐπαύσαμεν νὰ ζητῶμεν μεγαλοφώνως εἰς αὐτάς τὰς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν Θεὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶς ἠλευθέρωσεν εἰς καιρὸν, ἀφοῦ πρῶτον ἡ τυραννία ἐξήλειψεν ὁλότελα πᾶσαν διάκρισιν εὐγενῶν καὶ ἀγενῶν, ἐπειδὴ ὅλους ἡμᾶς χωρὶς ἐξαίρεσιν εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ θυσιάζῃ ἀκρίτως, ὅπότε ᾔθελεν, ὡς κτήνη¹.

Τοῦτο ἔκαμεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πλησιάζοντες καὶ ὑπουργοῦντες τὸν τύραννον, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν τυραννίσκους, ἢ δὲν ἐτόλμων νὰ τοὺς κολακεύωσι, παρὰ μὲ τὴν κοινὴν εἰς ὅλους βωδὴν κολακείαν τῶν βαθυτάτων προσκυνήσεων· ἢ καὶ κολακεύοντες, ἀμοιβὴν ἄλλην τῆς κολακείας δὲν ἀπελάμβαναν, πλὴν προσωρινὴν τινὰ ἐξου-

1. « Ἡ τῶν δούλων τύχη οὐδεμίαν ἐπιδέχεται διαιρέσιν· οὐ γάρ ἐστιν « εἰπεῖν ἐπ' αὐτῶν, Ἦττον δοῦλος, ἢ Μᾶλλον δοῦλος. . . . εὐγενής ἐστιν ὁ εὐθέως ἅμα τῷ τεχθῆναι ἐλεύθερος ὢν, καὶ μήπω τοῦ « ζυγοῦ τῆς δουλείας γευσάμενος. » Θεόφιλ. τίτλ. γ' καὶ δ', σελ. 23.

σίαν τυραννίας, συνωδευμένην ὅχι μὲ τὴν ἡδονήν, τὴν ὁποίαν ἡσθάνοντο οἱ κόλακες τῶν χριστιανῶν δεσποτῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν ἀδιάλειπτον φόβον τοῦ κινδύνου τῆς ἰδίας των ζωῆς. Εἰς τοιούτων θηρίων δούλευσιν οὔτε προσωπικὴν εὐγένειαν ἦτο δυνατόν ν' ἀποκτήσωσιν, οὔτε τῶν μνημάτων τὴν εὐγένειαν εἶχαν νὰ ἐλπίζωσι ποτέ. Ὅθεν πληροφορημένοι, ὅτι ἄλλο τι δὲν τοὺς διέκρινε καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀγενέστατον ψωμοζήτην, πλὴν ὅτι εἶχαν πλησιέστερον τὸν τράχηλον εἰς τὴν μάχαιραν τοῦ αἰμοδόρου τυράννου, ἤρχοντο καὶ αὐτοὶ, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδίας των ζωῆς, τὴν κοινὴν ὅλων εὐχὴν, τὴν συντριβὴν τῆς μαχαίρας.

Εἰς τὴν παροῦσαν νέαν μας κατάστασιν ἐμποροῦν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ λοιποὶ Γραικοὶ νὰ εὐγενισθῶσιν, εὐγένειαν ὅμως προσωπικὴν, ἥτις κάμνει τὸν ἄνθρωπον γνῶριμον¹ καὶ ὀνομαστὸν, ὅχι διότι κατάγεται ἀπὸ γνωρίμους, ἀλλ' ὅτι πράσσει αὐτὸς ἔργα εἰς κοινὴν ὅλου τοῦ γένους ὠφέλειαν, ἅξια νὰ γνωρίζωνται καὶ νὰ ἐγκωμιάζωνται ἀπὸ ὅλον τὸ γένος.

Παρὰ ταύτην τὴν εὐγένειαν, ἂν γνωρίσωμεν ἄλλην εὐγένειαν, μὴν ἐλπίζωμεν μήτε νομοθεσίαν δικαίαν, μήτε δικαστήρια ἀδέκαστα νὰ ἔχωμεν ποτέ. Ἄλλην παρὰ ταύτην ἂν ὑποφέρωμεν, ἄλλο δὲν θέλομεν κατορθώσκειν, πλὴν νὰ

1. Noble, ἀπὸ τὸ Λατινικὸν nobilis, ἄλλο δὲν σημαίνει κατὰ λέξιν, παρὰ Γνωστὸς, Γνώριμος. Καὶ ταύτην τὴν λέξιν μεταχειρίζετ' ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς συνώνυμον τοῦ Εὐγενής. Ἰδ. τῶν Πολιτικ. τὸν Πίνακ. λέξ. Γνώριμοι.

φορτισθῶμεν εἰς τόπων ἄλλοφύλων δεσποτῶν ὁμογενεῖς δεσπότας, καὶ νὰ θησαυρίζωμεν ἀπὸ τῆς σήμερον κληρονομίαν εἰς τοὺς ἀπογόνους μας νέαν πολιτικὴν μεταβολὴν τόσον φρικτοτέραν, ὅσον θέλουν ἀναγκασθῇ νὰ τὴν κάμωσι μὲ ἐμφύλιον πόλεμον, ὅχι πλέον πολεμοῦντες Τούρκους, ἀλλὰ σφάζοντες Γραικοὶ Γραικούς. Ὅταν ἡ πολιτεία δὲν στηρίζεται εἰς τὴν ἰσότητα, ἐξανάγκης ἔχει νὰ κλονῇται ἀδιαλείπτως, ἕως οὗ νὰ πέσῃ καὶ νὰ καταπλακώσῃ καὶ τοὺς φίλους τῆς ἰσότητος καὶ τοὺς ἐχθρούς.

Διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν καὶ νὰ παραδώσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν ἐκ τῆς ἰσότητος εἰρήνην, χρεωστοῦμεν ἀπὸ τῆς παρούσης ὥρας νὰ μὴ συγχωρήσωμεν νὰ λάβῃ εἴσοδον εἰς τὸ πολίτευμά μας ἡ λέπρα τῆς κατὰ διαδοχὴν εὐγενείας. Ἀπὸ τῆς παρούσης ὥρας, λέγω· διότι, ἂν δὲν ἀγρυπνήσωμεν εὐθὺς κατ' ἀρχάς¹ εἰς τὴν φυλακὴν τούτου τοῦ κακοῦ, ὡς ἔκαμαν οἱ φρόνιμοι Ἀγγλαμερικανοὶ, τὸ κακὸν θέλει ἀνεπαισθήτως ἐμβῇ, σύρον ἐξοπίσω του τῶν δικαστηρίων τὴν φθορὰν συνωδευμένην μὲ μυρία ἄλλα κακὰ, τῶν ὁποίων ἔσχατον εἶναι τῆς ἐλευθερίας ἡ ἀπώλεια. Αἱ φθοροποιαὶ πυρκαϊαὶ ἀρχίζουν ἀπὸ μικροὺς σπινθῆρας, καὶ τῶν κατακλύζόντων ποταμῶν αἱ πρῶται πηγαὶ δὲν εἶναι παρὰ ρύακες πολλὰ μικροί. Τοῦ πολιτι-

1. « Ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἡμαρτημένου μὴ
« ἀπαντᾶν εἰς τὸ τέλος κακόν τι... Πολλάκις λανθάνει μεγάλη γιγνομένη
« μετὰβάσις τῶν νομίμων, ὅταν παρορῶσι τὸ μικρόν. » Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 144 καὶ 147.

κοῦ ἀνδρὸς ἢ φρόνησις λάμπει μάλιστα εἰς τὴν διάκρισιν καὶ φυλακὴν τῶν κατ' ἀρχὰς φυομένων, μικρῶν εἰς τὸ φαινόμενον, καὶ διὰ τοῦτο παραβλεπομένων κακῶν¹. Πόσῃ εἰρήνῃ δὲν ἤθελαν ἀπολαύσειν πολλὰ ἔθνη, ἂν οἱ πρῶτοι νομοθέται των ἐδιώριζαν ἐγγράφως εἰς τὸν Συντακτικὸν χάρτην ποινὴν κατὰ τοῦ πολίτου, ὅστις ἤθελε τολμήσειν νὰ ζητήσῃ δι' ἑαυτὸν ἢ δι' ἄλλον προνόμια πολιτικὰ, διὰ προγονικὰς εἰς τὴν πολιτείαν ὑπουργίας! Ὅπου εἰσχωρήσουν προνόμια, ἐκεῖ νόμοι δὲν ἰσχύουν, καὶ ὅπου νόμοι δὲν ἰσχύουν, ἐκεῖ μὴ προσμένης δικαιοσύνην ἀπὸ τὰ δικαστήρια. Προσέχετε, ἔλεγεν ὁ ἐπιστημότερος τῶν σημερινῶν διδασκάλων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης πρὸς τοὺς Ἀγγλαμερικανούς, « Προσέχετε μὴ δεχθῆτε ποτὲ « διαδοχικὴν εὐγένειαν, ἂν δὲν θέλετε νὰ δίδεται εἰς « τὴν γέννησιν ἢ χρεωστούμενη ἀμοιβὴ εἰς τὴν ἀρετὴν. « Χαρίζετε δῶρα, ἀνεγείρετε ἀνδριάντας· ὅλαι ὅμως αἱ « τοιαῦται τιμαὶ καὶ διακρίσεις ἄς ᾦναι προσωπικαί· « φυλάσσετε τὴν ἰσχὺν καὶ καθαρότητα τῆς τιμῆς, μηδὲ « στερήσετε τὴν πολιτείαν σας τὸν πολύτιμον τοῦτον « θησαυρόν, διὰ νὰ τὸν χαρίσετε εἰς μίαν τάξιν πολιτῶν

1. « Τὸ ἐν ἀρχῇ γιγνόμενον κακὸν γινῶναι οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ « πολιτικοῦ ἀνδρός. » Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 161. Καὶ εἰς τοῦτο μάλιστα ἐπαινοῦνται οἱ Ἀγγλαμερικανοί, οἱ ὅποιοι ἐξ ἀρχῆς ἐπρονόησαν νὰ μὴ πράξωσι τίποτε, τὸ ὁποῖον μετὰ ταῦτα ἔμελλαν ν' ἀναγκασθῶσι νὰ κάμωσιν ἀπρακτον, to do nothing that might afterwards require to be undone, ὡς λέγει ἡ ἀνώνυμος Ἀγγλὶς εἰς τὴν Περιήγησίν της, ἐπιγραφομένην *Views of societ. and manners in Americ.* London, 1821, pag. 99.

« ὑπερήφανον, ἥτις δὲν θέλει ἀργήσῃεν νὰ τὸν μεταχειρι-
 « σθῇ ἐναντίον σας¹. »

Προσέχετε, ἄς συγχωρηθῇ, φίλοι ὁμογενεῖς, καὶ εἰς
 ἐμὲ νὰ σᾶς παρακαλέσω, Προσέχετε, μὴ νεκρώσετε τὴν
 ζῶσαν καὶ ἀληθινὴν εὐγένειαν, μεταφέροντες τὰς χρεω-
 στουμένας εἰς αὐτὴν ἀμοιβὰς εἰς τῶν μνημάτων τὴν εὐ-
 γένειαν. Δικαιότερον ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ νὰ τιμῶνται
 ὅσοι ἀπὸ τοὺς πολίτας συνεργοῦν εἰς τὴν κοινὴν εὐδαιμο-
 νίαν καὶ δόξαν τῆς πατρίδος· ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τούτους
 διδομένη τιμὴ διὰ νὰ ᾔῃαι δικαία, πρέπει νὰ ἀναλογίζεται
 μὲ τοῦ καθενὸς τὰς πράξεις· « Τῷ Σαοὺλ ἐν χιλιάσι, καὶ
 « τῷ Δαβὶδ ἐν μυριάσι. » Ὅ,τι δίδεται ὑπὲρ ἀξίαν ψυ-
 χραίνει τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ζῆλον τῶν πολιτῶν, καὶ
 διεγείρει τὴν κατ' ἀλλήλων ζηλοτυπίαν· ἀδικεῖ προφανῶς
 τοὺς ἀξίους, καὶ πληθύνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναξίων. Ὅ,τι
 δὲ δίδεται καὶ εἰς τὸν ὀλότελ' ἄχρηστον πολίτην διὰ τοῦτο
 μόνον, ὅτι οἱ πρόγονοί του ἐφάνησαν χρήσιμοι, νεκρόνει
 τοὺς χρησίμους πολίτας, καὶ παρακινεῖ τοὺς ἀχρήστους ν'
 ἀνασκάπτωσι τὰ μνήματα, μὲ ἐλπίδα νὰ προσκολλήσωσι
 καὶ αὐτοὶ κάμμίαν μωρὰν γενεαλογίαν εἰς τὸ ἀξιολησμό-
 νητον αὐτῶν ὄνομα, καὶ ν' ἀπολαμβάνωσιν ἀπὸ τὸν μω-
 ρὸν ὄχλον τὰς χρεωστουμένας εἰς μόνην τὴν ἀρετὴν τιμὰς.

Ἄν θέλετε νὰ ἀποκλείσετε ἀπὸ τὸ πολίτευμα τοὺς ὀλε-
 θρίους τούτους σπουδαρχίδας, χρεωστεῖτε νὰ προσέχετε
 εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πολιτικῶν κυβερνητῶν ἀπὸ τῆς πρώ-
 τῆς μέχρι τῆς τελευταίας τάξεως· μὴδὲ νὰ συγχωρῆτε νὰ

2. BENTHAM, *Théor. des peín. et des récompens.* tom. 2, pag. 38.

ἐκλέγεται εἰς πολιτικὸν ἐπάγγελμα, μὴδ' αὐτὸς ὁ χρηστότατος τὸ φαινόμενον πολίτης μὲ ἀνευφημίας (acclamations) ἐνθουσιαστικὰς τοῦ ὄχλου, ἀλλὰ μὲ σκέψιν ὥριμον καὶ ψηφοφορίαν ἀκριβῆ. Ὁ ἐνθουσιασμὸς γίνεται ὄπλον θαυμαστὸν εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, εἰς αὐτὴν τὴν ὥραν τῶν ἀγώνων· ἀλλ' ὅταν ὁ λόγος ᾖ περὶ ἐκλογῆς τῶν πολιτῶν εἰς πολιτικὰ ὑπουργήματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὴν ἀκριβῆ πλήρωσιν κρέμεται ἡ φυλακὴ τῆς ἐλευθερίας, ὅστις ἐνθουσιάζεται, τρέχει μέγαν κίνδυνον νὰ δημιουργήσῃ τυράννους. Καὶ τοῦτον τὸν ἐνθουσιασμὸν ζητοῦν μάλιστα νὰ ἐξάπτωσιν οἱ σπουδαρχίδαι καὶ οἱ δημοκόποι εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ, ὅταν ὁ λαὸς δὲν φυλάσσεται τὰς παγίδας τῶν.

Ὅπου μάλιστα χρειάζεται ἡ περὶ τῆς ἐκλογῆς προσοχὴ, εἶναι τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν δικαστῶν ἡ κατάστασις. Διὰ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δικαστήρια εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴν εὕρισκῃ πλέον εἴσοδον ἡ ἀδικία εἰς αὐτὰ, πρέπει νὰ ἐκλέγωνται καὶ νὰ προβιβάζωνται εἰς τὸ δικαστικὸν ἀξίωμα ἄνδρες σεβάσμιοι καὶ διὰ τοῦ βίου τὴν χρηστότητα, καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν τῶν νομικῶν κανόνων καὶ διαταγῶν. Πρέπει δεύτερον νὰ ᾖ ολότελα ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν Νομοθετικὴν καὶ ἀπὸ τὴν Νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν¹· τρίτον, ἀφοῦ ἐκλεχθῶσι, νὰ μένωσιν ἐπὶ

1. Ἀπὸ τὴν Νομοθετικὴν, λέγω, καὶ ἀπὸ τὴν Νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀνεξάρτητοι, ὅχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν τῶν πολιτῶν τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν καθενὸς κριτοῦ δικαιοδοσίαν (jurisdiction), οἱ ὁποῖοι ἔχουν καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ τοὺς ἐγκαλέσωσιν καὶ νὰ τοὺς κα-

ζωῆς των ἀμετακίνητοι, παρεκτὸς ἂν φανερωθῶσιν ἀνά-
ξιοι τοῦ τόσον ἱεροῦ ἐπαγγέλματος, διὰ δεκασμὸν ἢ ἄλλην
τινὰ πρᾶξιν παράνομον· καὶ τέταρτον νὰ προσλαμβάνωσι,
κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν εὐνομουμένων ἐθνῶν, συνδίκους
τοὺς ὀνομαζομένους ὀρκωτοὺς κριτάς¹. Ὅλα ταῦτα ἐμπο-
δίζουν τὰς προσωποληψίας καὶ τὰς ἐνδεχομένας ἀπάτας
τῶν δικαστῶν.

Εἰς ἓνα λόγον, τὰ δικαστήριά μας ἀπὸ τοῦ νῦν πρέ-
πει νὰ ᾔηται τοιαῦτα, ὥστε ὁ ἐγκαλούμενος εἰς αὐτὰ πο-
λίτης, ἂν ᾔηται ἀθῶος, νὰ ἔχῃ πάντοτ' ἀχώριστον τῆς
ψυχῆς του τὴν πληροφορίαν, ὅτι τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ
ἢ ἀπόδειξις δὲν ἔχῃ νὰ φοβῇται ἐμπόδια². ἂν ᾔηται ἐνο-
χος, ὅτι καταδικάζεται, ὅχι ἀπὸ κρίσιν αὐτογνώμονα
ὁμοίων του συμπολιτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀδέκαστον ἀπό-
φασιν τῶν αὐτῶν ἐκείνων νόμων, εἰς τοὺς ὁποίους συγκα-
τένευσεν αὐτοπροσώπως, ἢ δι' ἀντιπροσώπων, νὰ πείθεται,
ὅταν ἐγίνετο μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν φυ-
λακὴν, εἰς τὰ δεσμὰ, εἰς αὐτὴν τὴν ἀγχόνην, ὁ ἐγκαλού-
μενος πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν ἀσφάλειαν, ὅτι εἶναι
ἐλευθέρας πολιτείας πολίτης ἐλεύθερος³. Ὅπου δὲν εἶναι

αιρέσωσιν, ἔαν τοὺς εὕρωσι παραβάτας τῶν νόμων. Ἰδε BENTHAM,
Judic. establishm. tit. III, pag. 19-20.

1. Περὶ τῶν ὁποίων ἴδε τὰ Προλεγόμενα τῶν Ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέ-
λους, σελ. ξα' - ξγ'.

2. Quand l'innocence des citoyens n'est pas assurée, la liberté ne
l'est pas non plus. MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, XII, 2.

3. Dans un état qui aurait là-dessus [dans les jugemens] les
meilleures lois possibles, un homme à qui on ferait son procès, et

τοῦτο, μὴν ἀμφιβάλλη, ὅτι ἔγινε δοῦλος τυράννων, ἢ φανερών, ὡς εἶναι οἱ Τοῦρκοι, ἢ σκεπασμένων μὲ προσω-
πεῖον πατρικῆς κυβερνήσεως, καὶ διὰ τοῦτο βδελυρωτέρων
παρὰ τοὺς Τούρκους.

Νὰ ἐκθέσω διεξοδικώτερον ὅσα χρειάζονται εἰς ὀρθὴν
δικαστηρίων καὶ δικαστῶν κατάστασιν, δὲν εἶναι ἔργον
ιδιόν μου. Ὅστις ἐπιθυμεῖ πλείονα, ἄς μελετήσῃ μὲ
προσοχὴν τὸν Βεκκαρίαν· ἄς ἐξετάσῃ παρ' αὐτὸν ὅσα εἶπαν
ἄλλοι νομικοὶ, καὶ ἐξαιρέτως ὅλα τοῦ περιφήμου Βενθάμου
τὰ συγγράμματα¹· καὶ ὀδηγούμενος ἀπὸ τὰς παρατηρή-
σεις των, ἄς σπουδάσῃ νὰ καταστήσῃ τὰ δικαστήρια τῆς
πατρίδος του ἀνεξάρτητα. Ὅπου οἱ δικασταὶ δὲν εἶναι
κύριοι ν' ἀκολουθῶσι τοῦ νόμου τὴν φωνήν, ἐκεῖ πρῶτον
κακὸν ἀναφύεται ἡ διαφθορὰ τῶν πολιτῶν, καὶ τελευταῖον
ἡ παντελὴς καταστροφὴ τῆς πολιτείας². Καὶ ἡ φωνὴ τοῦ
νόμου εὐκόλῃ παραβαίνεται εἰς ἐκείνας τὰς πολιτείας, εἰς
τὰς ὁποίας συγχωρεῖται εἰς μέρος ἢ τάγμα πολιτῶν νὰ
διακρίνεται ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πολίτας, στολισμένον μὲ
παράσημα καὶ τίτλους διαδοχικῆς εὐγενείας· μάλιστα,
ἂν οἱ δικασταὶ, ὡς συμβαίνει, τύχωσι νὰ ᾔναι τοῦ τάγ-
ματος τούτου.

qui devrait être pendu le lendemain, serait plus libre qu'un bacha
ne l'est en Turquie. MONTESQUIEU, *ibid.*

1. Μεταφρασμένα εἰς τὸ Γαλλικόν, BENTHAM, *Traité de législat.
civil. et pénal.* 1802; *Théor. des peín. et des récompens.* 1818; καὶ τὸ
ἔτι ἀμετάφραστον, *Judicial establishm.* 1790.

2. Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. ζ, γ', § 3, σελ. 194.

Ἐάν τις ἀπορῇ, διὰ τί κ' ἐδῶ καὶ ὅπου ἄλλοῦ ἔλαβ' ἀφορμὴν νὰ λαλήσω περὶ πολιτείας, ἀνακυκλεύω καὶ λέγω πολλάκις τὰ αὐτὰ κατὰ τῆς ἀλαζονικῆς εὐγενείας, κατὰ τῆς φιλαρχίας, καὶ πάσης ἄλλης πολιτικῆς πλεονεξίας καὶ ἀνισότητος, τὸν παρακαλῶ νὰ συλλογισθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεώς μας, καὶ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἀναγκαίων μέσων νὰ φέρωμεν τὴν ἐπιχείρησιν εἰς εὐτυχῇ ἔκβασιν.

Ἄν ἡ ἐπιχείρησίς μας δὲν ἐσκόπευεν ἄλλο παρὰ τὴν καταστροφὴν τῶν τυράννων, εἴχαμεν νὰ παρηγορώμεθα καὶ ἀπ' ὅσα ἐκατέρωθωσαν ἕως τὴν ὥραν ταύτην διὰ ξηραῶς καὶ θαλάσσης οἱ γενναῖοι τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὑπέρμαχοι, καὶ ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ὅσων ἀκόμῃ μέλλουν νὰ κατορθώσωσι. Τὸ δύσκολον ὅμως τῆς ἐπιχειρήσεως στέκει ὄχι μόνον εἰς τὴν σύντριψιν τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ πολὺ πλέον εἰς τὴν σύνδεσιν καὶ συνάρμοσιν νέας πολιτείας τοιαύτης, ὁποίας οἱ πολῖται μήτε νὰ ὑποτάσσωνται, μήτε νὰ κινδυνεύωσι τοῦ λοιποῦ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς κανέν' ἄλλον ζυγὸν παρὰ τὸν ζυγὸν τῶν νόμων.

Εἰς κατάστασιν τοιαύτης πολιτείας χρειάζονται ἀπαραιτήτως δύο μέσα, γνώσεις πολιτικαὶ, καὶ ἀρεταὶ ἠθικαί· καὶ οὐδ' αὐταὶ ἀρκοῦν, ἂν δὲν ᾖναι σπαρμέναι εἰς μέγα μέρος τοῦ ἔθνους. Ματαίως ὁ Νομοθέτης ἤθελ' ἔχειν καὶ τὰς δύο, ἂν δὲν εὖρῃ εἰς τὸ ἔθνος του καὶ πολλοὺς ἄλλους ὁμοίους του, ἐτοίμους νὰ συνεργήσωσι μ' αὐτὸν, καὶ νὰ πείσωσι καὶ μὲ τὸν λόγον καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τῆς διαγωγῆς τῶν τοῦς λοιποὺς πολίτας. 'Γί τὸν ὠφελεῖ νὰ ἔχῃ τὴν ἀφιλοκέρδειαν τοῦ Σόλωνος, καὶ νὰ καυχᾶται ὡς ἐκεῖνος,

Ἄλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα

Τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον,

ἢ νὰ λέγῃ μ' ἐκεῖνον,

Χρήματα δ' ἱμεῖρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπάσθαι

Οὐκ ἐθέλω,

ἵ τί τὸν ὠφελεῖ, λέγω, ἐὰν τὰ χρυσᾶ ταῦτα λόγια λέγονται εἰς ἔθνος, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος ἐτυνεύθισεν εἰς τὴν πλεονεξίαν; ἵ Τί τὸν ὠφελεῖ νὰ φεύγῃ αὐτὸς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τυραννήσῃ τὴν πατρίδα του, ὡς τὴν ἔφευγεν ὁ Σόλων,

Γῆς ἐφεισάμην

Πατρίδος, τυραννίδος δὲ καὶ βίης ἀμειλίχου

Οὐ καθηψάμην,

ἐὰν τὸ ἔθνος του γέμῃ ἀπὸ ἐχθροῦς τῆς ἰσονομίας;

Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις περὶ τῆς δυσκολίας, ἃς στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται τὴν σήμερον ἄνδρες ἴσοι τὴν ἀρετὴν μὲ τὸν Σόλωνα, καὶ ἀνώτεροι τοῦ Σόλωνος εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην· καὶ ἃς παρατηρήσῃ, ἂν ἐδυνήθησαν ἀκόμη αἱ φωναὶ καὶ τὸ παράδειγμά των νὰ γαληνίσωσι τὰς ἀπὸ τριάκοντα ἔτη μέχρι τῆς σήμερον γεννηθείσας ταραχὰς τῆς Εὐρώπης. Καὶ γράφοντες, καὶ δημηγοροῦντες ἐπὶ τοῦ βήματος οἱ φιλόσοφοί των, σπουδάζουν νὰ δείξωσιν, ὅτι ἐν ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κακὰ, τὸ μεγαλήτερον ἴσως, τῆς ἀπολύτου τῶν ἡγεμόνων ἐξουσίας, εἶναι καὶ τῶν δικαστηρίων ἡ ἀταξία· καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ ἀδυσώπητοι ἐχθροὶ τῆς ἰσονομίας προκρίνουν τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ὅχι διότι δὲν βλέπουν καὶ αὐτοὶ τὸν κίνδυνον

τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς των, κρινόμενοι εἰς τοιαῦτα δικαστήρια· δὲν εἶναι τόσον μωροί· ἀλλὰ διότι, γινόμενοι ἀνδράποδα τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, ἀποκτῶσιν, ὡς ἔλεγα, δύναμιν καὶ πλοῦτον, μὲ τὰ ὅποια βιάζοντες τοὺς νόμους, ἔχουν πῶς ν' ἀποφύγῃσι καὶ τῶν δικαστηρίων τὸν κίνδυνον.

Διὰ νὰ πείσωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ διορθώσωσι τὰς πολιτείας των, νὰ ἀπέχωσιν ἀπὸ τὴν σωτήριον ταύτην διόρθωσιν, δὲν αἰσχύνονται νὰ συκοφαντῶσι τοὺς λαοὺς ὡς ἐτοιμοὺς νὰ στασιάσωσιν, ἂν δὲν κυβερνῶνται μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἰ Καὶ πόσοι εἶναι οἱ συκοφάνται οὗτοι; Μικρὰ μερίς τῶν κατὰ διαδοχὴν εὐγενῶν, βοηθυμένη ἀπ' ὅχι μεγαλητέραν, πανουργοτέραν ὅμως μερίδα, τοὺς Μοναχοὺς.

Οἱ λαοὶ δὲν ἐστασίασαν ποτὲ κατὰ τῶν νομίμων ἡγεμόνων. Ἡ καταφρόνησις καὶ ἄδικος μοιρασία τῶν ἀπὸ τῆς πολιτείας καλῶν τοὺς ἔφερεν εἰς ἀγανάκτησιν, μὴν ὑποφέροντας νὰ βλέπωσι τὴν πατρίδα νὰ μεταχειρίζεται τοὺς εὐγενεῖς καὶ Μοναχοὺς ὡς μήτηρ, καὶ αὐτοὺς ὡς μητρυιά. Ὅλα τὰ βάρη τῆς πολιτείας κατέθλιβαν τὸν λαόν, ὅλα τὰ κέρδη, καρποὶ τῶν ἰδρώτων τοῦ λαοῦ, ἐμυιράζοντο εἰς τοὺς εὐγενεῖς, ἢ ἡρπάζοντο ἀπὸ τοὺς Μοναχοὺς. Οἱ εὐγενεῖς, παρεκτὸς ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπὸ φόρον, ἐσφετερίσθησαν ἀκόμη ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά, πολιτικά, δικαστικά, καὶ στρατιωτικά ἀξιώματα. Τοιαύτην ἄδικον μοιρασίαν ἰ πῶς ἐδύνατο νὰ τὴν ὑποφέρῃ ὁ λαός; πῶς ἦτο δυνατόν, διδασκόμενος ἀπὸ μόνον τὸν ὀρθὸν λόγον, νὰ μὴν ἐξυπνίσῃ τελευταῖον, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν δικαίαν

ἀνάλογον ἰσομοιρίαν καὶ τῶν πόνων καὶ τῶν καρπῶν τῆς πολιτείας¹ ; Αὕτη καὶ ὅχι ἄλλη ἐχρημάτισεν ἡ ἀληθὴς αἰτία τῶν ταραχῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ πλεονεξία τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν Μοναχῶν· καὶ οὗτοι πάλιν πασχίζουσι νὰ τὰς διεγείρωσι καὶ δεύτερον μὲ ἐλπίδα νὰ πλεονεκτῶσιν ὡς πρότερον.

Ἀλλ' ἐὰν εἰς τὰ φωτισμένα ἔθνη, εἰς τὰ ὅποια εὐρίσκονται καὶ γνώσεις πολιτικαὶ, καὶ ἀρεταὶ ἠθικαὶ, ἀπαντῶσι τόσας δυσκολίας νὰ διορθωθῶσιν αἱ πολιτεῖαι, καὶ τρέχωσι τόσον κίνδυνον νὰ διαστραφῶσιν αἱ διορθωμέναι, ὥπως ἔχομεν νὰ πράξωμεν ἡμεῖς, στερημένοι ἀκόμη ἀπὸ φωτὸς ;

Μὴν ἔχοντες, ὡς ἔλεγα, εὐγενεῖς, (κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπροσκόλλησαν εἰς αὐτὸ σημασίαν οἱ καυχώμενοι εἰς πατραγαθίας) οὐδ' ἐμπόδια ἐξ αὐτῶν ἔχομεν νὰ φοβώμεθα· τὴν αὐτὴν ἀφοβίαν ἐλπίζομεν καὶ ἀπὸ τοὺς ἱερωμένους μας, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ τυραννικὸς ζυγὸς, ἂν καὶ ἐσυγχώρει νὰ φορολογῶσι τοὺς λαϊκοὺς, δὲν ἐσυγχώρησεν ὁμως

1. Outre les exemptions d'impôts, elle [la noblesse] s'attribua exclusivement les hauts emplois ecclésiastiques et civils ; et, au dix-septième, au dix-huitième siècles, toutes les places de juges, dans les cours dites souveraines ; enfin, en 1781, tous les grades militaires, à commencer par celui de sous-lieutenant. Sans doute, des institutions si absurdes et si oppressives ont du s'anéantir au réveil de la raison. LANJURAIS, *Constitut. de la nat. française*, tom. I, pag. 26.

Ταῦτα τὰ προνόμια καταριθμεῖ ὁ Γάλλος συγγραφεὺς· ἐσιώπησε τὰ πρὸ αὐτῶν ἄλλα ἀνομώτερα τῶν εὐγενῶν κατὰ τῶν ταλαιπώρων δουλοπαροίκων προνόμια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ αἰσχρὸν πρᾶγμα καὶ ὄνομα *droit de cuissage*.

ποτέ ν' ἀποκτήσωσι μηδὲ τὸ μυριοστὸν ὅσου πλούτου καὶ δυνάμεως ἀπέλαυσαν οἱ ἱερωμένοι τῶν δυτικῶν χριστιανῶν. Τῶν δύο τούτων ἐμποδίων ἡ ἀπουσία εἶναι βέβαια μέγα εὐτύχημα δι' ἡμᾶς.

Ἀντὶ τούτων ὅμως, ἔχομεν ἐμπόδιον ἄλλο φανερόν τὴν παρελθοῦσάν μας κατάστασιν, ἥτις ὄχι μόνον μᾶς ἔφθειρεν ὅλους μὲ τὰ καθημερινὰ τῆς ἀνομίας παραδείγματα, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἐστέρησεν ὅλα τὰ μέσα ν' ἀποκτήσωμεν πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς γνώσεις. Ἐπίθεν εἵχαμεν νὰ τὰς διδαχθῶμεν; Ὁχι βέβαια ἀπὸ τὰ σχολεῖά μας, τὰ ὅποια μόλις ἐλευθερωμένα ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ γραμματικοῦ σχολαῖσμοῦ, ἐπεριωρίζοντο ἀκόμη εἰς ὀλίγας τινὰς μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας. Ὁχι βέβαια ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον, κώδηκα τῆς ἀληθινῆς Πολιτικῆς καὶ Ἠθικῆς, κώδηκα ὅμως ἐξηγούμενον ἀπὸ διδασκάλους, τῶν ὁποίων οἱ πλείότεροι ἦσαν τὴν διαγωγὴν ὄχι διάφοροι ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς, καὶ τὴν γνῶσιν τοιοῦτοι, ὥστ' ἐδύνατο πᾶς ἓνας νὰ τοὺς ἐρωτήσῃ, χωρὶς νὰ τοὺς συκοφαντήσῃ. Ἄρα γε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; Γεννημένοι καὶ ἀναθραμμένοι καὶ αὐτοὶ, καθὼς ἡμεῖς, εἰς τῆς δουλείας τὸν ζυγόν, ἔπῳς ἐδύναντο νὰ ἔχωσι φρονήματ' ἐλευθεριώτερα παρ' ἡμᾶς; Εἰς ποῖον ἔθνος δουλωμένον ἐφάνη ἀκόμη ἀρετή; ἢ ποῖος δοῦλος ὕψωσε ποτὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰ ἐκεῖ φυλαγμένα χρυσόβουλλα τῆς ἀληθινῆς εὐγενείας του, καὶ νὰ καυχηθῇ μεγαλοφρόνως, ὅτι ἐδημιουργήθη λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος, μὴ γνωρίζων κύριον τῶν λόγων του καὶ πράξεων ἀνώτερον ἄλλον παρὰ τὸν νόμον;

Ἡ παρελθοῦσά μας κατάστασις ἐξανάγκης πρέπει νὰ ἔχη, διὰ πολὺν ἴσως καιρὸν ἀκόμη, ἐπιρροὴν εἰς τὴν μέλλουσαν διαγωγὴν καὶ πολιτείαν μας, ἂν δὲν ἐπινοήσωμεν κανένα τρόπον νὰ φράζωμεν τὴν ἐπιρροὴν, ἢ καὶ νὰ συντέμωμεν τὸν χρόνον αὐτῆς. Ἐὰν δυσκολεύεται πᾶς ἓνας νὰ μάθῃ ὅ,τι δὲν γνωρίζει, ἀσυγκρίτως δυσκολώτερον ἀπομαθαίνει καὶ λησμονεῖ ὅ,τι μίαν φορὰν ἔμαθε, καὶ μάλιστα ἐὰν ἔλαβε τὸ μάθημα, κατὰ διαδοχὴν, ἀπὸ πατέρας, πάππους καὶ προπάππους πολλούς. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ἡ παλαιωθεῖσα ἑξὶς μεταβάλλεται εἰς φύσιν· ἂν ᾖναι πρᾶξις, νομίζεται τόσον ἀναγκαία, ὅσον ἡ τροφή, ἡ σκέπη καὶ πᾶς ἄλλη φυσικὴ τοῦ σώματος χρεία· ἂν ᾖναι δόξα ψευδῆς, πιστεύεται ἴσα μὲ τὰς πλέον ἀναντιρρήτους ἀληθείας¹. Νὰ ζητῆς νὰ ἀπομάθῃς τὸν ἀναθραμμένον καὶ μαθημένον εἰς τοιαύτας δόξας καὶ πράξεις εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ζητῆς νὰ τοῦ ἀποσπάσῃς τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὡς εἶναι δυνατόν νὰ συνδέσῃς εἰς τὸν αὐτὸν τῆς ἰσονομίας ζυγὸν, τὸν συνειθισμένον νὰ ὀνομάζεται Αὐθέντης μὲ τὸν μισθωτὸν αὐτοῦ ὑπηρέτην, τὸν ὁποῖον συνήθως ὠνόμαζε δοῦλον; πῶς τὸν ὀνομαζόμενον, διὰ μόνον τὸν πλοῦτον, Ἄρχοντα, μὲ τὸν πένητα, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν εἶχε κανέν ἀρχῆς οὐδ' ἐξουσίας δίκαιον; πῶς τὸν

1. « Χαλεποῦ ὄντος τοῦ διδάσκειν, τῷ παντὶ χαλεπώτερον τὸ μετα-
 « διδάσκειν· ἄλλως τε καὶ ὅταν πολὺν τινες χρόνον ὦσι τὰ ψευδῆ ἀκη-
 « κοότες, καὶ μὴ μόνον αὐτοὶ ἐξηπατημένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν
 « καὶ οἱ πάπποι, καὶ σχεδὸν πάντες οἱ πρότερον· οὐ γὰρ ἐστὶ ῥάδιον
 « τούτων ἀφελέσθαι τὴν δόξαν, οὐδ' ἂν πάνυ τις ἐξελέγχῃ.» Δίων ὁ
 Χρυσόστ. Δόγ. ια', σελ. 307.

Τσελεπήν; πῶς τὸν Βεῖζαδέν¹, καὶ ἄλλους ὅσοι ἐσεμνύνοντο εἰς βαρβάρου ἔθνους βαρβαρώτατα ὀνόματα; πῶς καὶ αὐτοὺς, ὅσοι, οὔτε χρηματίσαντες, οὔτε τολμήσαντες ποτὲ νὰ ὀνομασθῶσι τίποτε ἀπὸ τὰ νομιζόμενα ταῦτα λαμπρὰ, ἀνεβλάστησαν ἀπροσδοκῆτως τώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ δυστυχίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ λαλοῦν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς γλῶσσαν δεσποτῶν, τοὺς προστάσσουν ῥητῶς ΝΑ ΑΚΟΛΟΥΘΩΣΙΝ ΑΠΑΡΑΒΑΤΩΣ ΤΑΣ ΟΠΟΙΑΣΔΗΠΟΤΕ ΔΙΑΤΑΓΑΣ ΤΩΝ; καὶ τοὺς φοβερίζουν μὲ κηλάσεις, ΕΑΝ ΠΑΡΟΡΓΙΣΩΣΙ ΤΗΝ ΚΑΛΟΣΥΝΗΝ ΤΩΝ; Τοιαύτην γλῶσσαν ἐλαλοῦσαν οἱ πρὸ μικροῦ στρατηγήσαντες τὸν ἀφανισμόν τῆς Χίου².

Ἰ Τίς ἐχειροτόνησε τοὺς τοιούτους στρατηγοὺς; Ἄν ἐστρατήγησαν αὐτεπαγγέλτως ἔπρεπε νὰ κολασθῶσιν ἀπὸ τὴν πολιτείαν. Ἄν προφασισθῶμεν, ὅτι δὲν εἵχαμεν ἐμπειροτέρους τούτων στρατηγοὺς, οὐαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα! Διότι, ἂν δὲν ἔχη ἀνθρώπους ἱκανοὺς εἰς τῆς στρατηγίας

1. Ἰ Πῶς καὶ αὐτὸν τὸν Χαντσην; ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐφαντάζετο τὴν προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου, ὡς θρησκευτικὴν εὐγένειαν· κ' ἐκαταφρόνει τὸν, ὅστις δὲν εἶχε τέσσαρας ἢ πέντε χιλιάδας γροσίων νὰ καταχωννεύσῃ εἰς τῶν ἁγιοταφитῶν τοὺς φάρυγγας. Εἰς τοὺς χρεωστοῦντας νὰ τὸν ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τοιαύτην φαντασίαν, ἐσύμφερε μᾶλλον νὰ τοῦ κολακεύωσι τὴν μωρίαν· ὅθεν ἐφώναζαν καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἐκκλησίας, εἰς ἐπήκοον ὅλου τοῦ λαοῦ, δοξολογοῦντες τὸν Χαντσην, « Ὑπὲρ ὑγείας τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ * * * προσκυνητοῦ. » Πόσα λουτρὰ χρειάζονται νὰ μᾶς ἀναβαπτίσωσι καὶ νὰ μᾶς καθαρίσωσιν ἀπὸ τόσους μολυσμούς!

2. Ἰδε μετὰ τὸ τέλος τῶν Προλεγομένων τὰς διαταγὰς τῶν ἑλληνικῶν ἀρχιστρατηγῶν τούτων.

τὸ ἐπάγγελμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἤρκεσε πολλάκις καὶ μόνη τῶν στρατευομένων ἡ ἀνδρία, νὰ θεραπεύσῃ τοῦ στρατηγοῦ τὴν ἀπειρίαν, ἥ ποῦ ἔχει νὰ ἔυρῃ ἀξιοπρεπεῖς δικαστάς; πόθεν ἔχει νὰ συγκροτήσῃ δικαστήρια τοιαῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ δικαζομένου πολίτου νὰ κρέμεται ὅχι ἀπὸ τὴν ΚΑΛΟΣΥΝΗΝ ἢ ΚΑΚΟΣΥΝΗΝ, ὅχι ἀπὸ τὰς ΟΠΟΙΑΣΔΗΠΟΤΕ ΔΙΑΤΑΓΑΣ τοῦ δικαστοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἱεράν καὶ ἀδέκαστον τοῦ νόμου φωνήν; πόθεν, πρῶτον πάντων, νὰ ἐκλέξῃ νομοθέτας ἱκανοὺς νὰ θέσωσι νόμους τοιούτους, ἐκ τῶν ὁποίων νὰ γεννᾶται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀχώριστος αὐτῆς εἰρήνη εἰς τοὺς πολίτας;

Ὁ νόμος ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς ὁ τόσον ἐγκωμιαζόμενος ὀρθὸς λόγος¹. Ἀλλ' ὁ ὀρθὸς οὗτος λόγος, τετρακόσια σχεδὸν ἔτη κυοφορούμενος διὰ τῆς τυπογραφίας μόλις ἐγεννήθη σήμερον εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ὅπου φοβερίζεται ἀκόμη ἀπὸ τόσους βρεφοκτόνους, μὴν ὑποφέροντας ν' ἀκούωσιν οὐδ' αὐτά του τὰ ἀκόμη νηπιώδη ψελλίσματα. Καὶ ἐὰν εἰς τούτους ἀπαντᾷ τόσας δυσκολίας ἥ πως ἔχομεν ἡμεῖς νὰ στήσωμεν ἡγεμόνα, νόμον καὶ κανόνα τῆς διαγωγῆς μας τὸν ὀρθὸν λόγον, πνιγμένον ἄλλα τόσα σχεδὸν ἔτη ἀπὸ τὴν θηριώδη τῶν Τούρκων ἀλογίαν, χωρὶς νὰ ἀναφέρω τὸν πρὸ αὐτῶν πολὺ μα-

1. « Ἦδε μὲν, ἔφη, ΔΙΚΗ... παρὰ δὲ αὐτὴν ΕὔΝΟΜΙΑ... ἐκ δὲ τοῦ ἐπὶ θάτερα μέρους γυνὴ σφόδρα ὡραία, καὶ ἀβρῶς ἐσταλμένη, καὶ μειδιῶσα ἀλύπως· ΕἰΡΗΝΗΝ καλοῦσιν αὐτήν. Ὁ δ' ἐγγὺς οὗτος ἐστηκὼς... ἰσχυρὸς ἀνὴρ, πολὺς καὶ μεγαλόφρων, οὗτος δὲ καλεῖται ΝΟΜΟΣ· ὁ δ' αὐτὸς καὶ ΛΟΓΟΣ ὀρθός κέκληται. » Δίων ὁ Χρυσόστομος. Δόγ. α', σελ. 68.

κρότερον χρόνον, ὅτε οἱ Γραικορωμαῖοι δεσπόται ἐτοίμαζαν εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ὁδὸν τῆς Ἑλλάδος;

« Λύσε μας λοιπὸν τὴν τόσῃν ἀπορίαν (ἤθελε τις εἰπεῖν)
 « σὺ, ὅστις μᾶς φέρεις εἰς τόσῃν ἀπελπισίαν. Ὅτι ὅλους,
 « ἄλλον πολὺ, ἄλλον ὀλίγον, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἡλι-
 « κίας καθενὸς, μᾶς ἔφθειρε τὸ Τουρκικὸν διδασκαλεῖον,
 « δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ τὸ μάθωμεν ἀπὸ σέ. Ἡ ὀχληρὰ
 « συνείδησις τὸ φωνάζει καθημέραν εἰς ὅλους μας. Ἡ
 « φθορὰ εἶναι πολλή, καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τὴν ἡλι-
 « κίαν τόσον πλειότερα, ὅσον μακρότερον ἐποτίσθησαν
 « τὰ Τουρκικὰ μαθήματα. Ἐτί θέλεις, τί ζητεῖς; νὰ σφά-
 « ζωμεν ἐκ τῶν κακομαθημένων τούτων ὅσους ἀφῆκαν οἱ
 « Τοῦρκοι; Τοιαύτη γεροντοκτονία εἶναι ἄνομος. »

Ὅχι μόνον ἄνομος (ἀποκρίνομαι), ἀλλὰ καὶ μωρὰ, διότι δὲν ἐλπίζεται κανέν ὄφελος ἀπ' αὐτήν. Οἱ σφαγεῖς αὐτοὶ εἶναι τέκνα καὶ μαθηταὶ τῶν γερόντων, μαθηταὶ τόσον ἐπικινδυνώτεροι, ὅσον εὐρωστότεροι παρὰ τοὺς γέροντας. Ἐῶς ποῦ μέλλει νὰ σταθῇ τοιαύτη ἀκερδὴς σφαγή; Ἀρκετὴν ὠφέλειαν εἰς τὸ παρὸν θέλομεν ὠφεληθῆν, ἂν ὁμολογήσωμεν τὴν ἀρρώστιάν μας· ὁμολογίαν ἐκ τῆς ὁποίας κρέμεται ἡ θεραπεία της, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἐντρέπεται ὅστις ἀληθῶς ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του¹.

1. Ὁποῖος ἦτον ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ συνεδρίου, ὁ μακαρίτης Κανακάρης. Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ἀπὸ Κορίνθου, τὴν 20 Μαρτίου 1822, πρὸς ἓνα μου φίλον ὁμόφρονά του. « Τὸ φιλικόν της ἔλαβον εἰς τὰ
 « τέλη Φεβρουαρίου, γεγραμμένον ἐν Πείσαις τῆς Τοσκάνας, καὶ ἔγνων
 « τὰ γραφόμενα. Ἐπιθυμῶ νὰ εὐρίσκωνται πολλὰ τέκνα τῆς μητρὸς μας

Αἱ ἀπὸ ἐπιδημικὰς σωματικὰς ἀρρώστιας ἐνοχλούμε-
ναι πόλεις, προσκαλοῦν ἔξωθεν, ὅταν δὲν ἔχωσιν ἐντο-
πίους ἱκανοὺς ἰατρούς. Τὸ αὐτὸ χρεωστοῦν καὶ τὰ ἔθνη
νὰ κάμνωσιν εἰς τὰς ἡθικὰς τῶν ἀρρώστιας, καὶ τὸ ἔκα-
μαν πολλάκις, προσκαλέσαντες ξένους νομοθέτας. Ὁ Πλά-
των ἐκαλέσθη καὶ ἀπὸ τοὺς Κυρηναίους καὶ ἀπὸ τοὺς
Ἀρκάδας, νὰ γένῃ νομοθέτης αὐτῶν. Τὸν ἐμπόδισε νὰ
δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν ἡ ἀνίατος τῶν καλεστῶν ἀρρώ-
στία. Τοὺς Κυρηναίους ἀπέβαλε, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν
αὐτῶν τρυφὴν, μὴν ἐλπίζων νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐ-
τὴν· τοὺς Ἀρκάδας ἠρώτησε πρῶτον, πῶς ἔχουν πρὸς
τὴν ἰσονομίαν· ὅταν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὴν ἀποστρέφον-
ται, τοὺς ἀπεστράφη καὶ αὐτὸς¹, καὶ τοὺς ἀφῆκε νὰ

« Ἑλλάδος ἀγαθοφρονουῦντα καὶ ἐνάρετα· καὶ εἴθε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ!
« ἐπειδὴ ἡμεῖς, γεννηθέντες εἰς δουλείαν, καὶ συνᾶνατραφέντες καὶ
« γηράσαντες μὲ τοὺς τυράννους μας, δυσκόλως μεταβάλλομεν τῆς
« συνειθισμένης ζωῆς μας τὴν ἑξὶν καὶ τῆς σκλαβικῆς χρήσεως τὰς
« ἰδέας... Εἶναι χρέος ἀπαραίτητον, ἀδελφοί, τοῦ κάθε πατριώτου
« νὰ συντρέχῃ μὲ τὸ δωρηθὲν αὐτῷ παρὰ θεοῦ τάλαντον, ὃ μὲν μὲ τὴν
« ἀνδρίαν, ὃ δὲ μὲ τὴν φρόνησιν, ἄλλος μὲ τὸν πλοῦτον, καὶ ἄλλος μὲ
« τὴν σοφίαν καὶ μάθησίν του· ὅτι, κατὰ τὸν ἐνδοξον ποιητὴν Ὅμηρον,
« Οὐ πω πάντ' ἅμα θεὸς ἔδωκε. Συντρέξετε λοιπὸν προθύμως,
« ἀδελφοί... Συντρέχω καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς βοήθειαν τῆς πα-
« τρίδος· ἐμβαίνω εἰς τοὺς μεγαλητέρους κινδύνους μὲ στῆθος ἀνοικτὸν,
« εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν, πολεμικῶς, καὶ κατὰ τῶν θελόντων δια-
« στρέφειν τὰ ἀγαθὰ φρονήματα τῶν πατριωτῶν, πολιτικῶς· καὶ φω-
« νάζω πάντοτε τὸ, Ἀρίστα ἂν πόλις οἴκοιτο, ὅπου πλεον
« τῶν ἀδικουμένων ἀγανακτοῖεν οἱ μὴ ἀδικούμενοι
« κ. τ. λ. »

1. Ἰδε Αἰλιαν. Ποικίλ. ἱστορ. β', 42 καὶ ιβ', 30.

ζαλίζωνται εἰς τὸν κλύδωνα τῆς ἀνισότητος, ἕωσοῦ κατε-
βυθίσθησαν εἰς τὴν δουλείαν ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας.

Καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισημοτέρων ἐθνῶν οἱ ἐντόπιοι νομο-
θέται, θέλοντες νὰ ἰσχυροποιήσωσι τοὺς νόμους των,
ἔπραξαν ὡς νὰ ᾔσαν ἔξωθεν καλεσμένοι· ἀφοῦ τοὺς ἔθε-
σαν, ἐξενώθησαν ἐκουσίως ἀπὸ τὴν πατρίδα, ἄλλοι πρὸς
καιρὸν, καὶ ἄλλοι αἰδίως. Ὁ Λυκούργος μετὰ τὴν νομο-
θεσίαν, ἀναχωρεῖ, οὐδ' ἐπιστρέφει πλέον εἰς τὴν Λακε-
δαίμονα, ἀλλ' ἀποθνήσκει εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Σόλων δίδει
νόμους εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀφίνει πάραυτα τὰς Ἀθή-
νας, οὐδὲ τὰς ἐξαναβλέπει πλὴν μετὰ πολλοὺς χρόνους.
Πρᾶγμα παράξενον! τὸ ὁποῖον ἴσως οὐδ' αὐτὸς ὁ Πλού-
ταρχος ἐκατάλαβεν, ἱστορῶν τὸν βίον τοῦ Λυκούργου,
μ' ὅλον ὅτι μᾶς ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ τὸ καταλάβωμεν εἰς
τὸν βίον τοῦ Σόλωνος¹.

1. Εἰς τοῦ Λυκούργου τὸν βίον (§ 29), ἀρκεῖται νὰ σημειώσῃ, ὅτι
ᾤρκωσε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ φυλάξωσι τοὺς νόμους του, ἕως νὰ ἐπι-
στρέψῃ, σκοπὸν ἔχων νὰ τοὺς ἀφήσῃ πάντοτε εἰς τὸν δεσμὸν τοῦ ὅρκου.
Εἰς δὲ τοῦ Σόλωνος τὸν βίον (§ 25) λέγει πλατύτερον· « Ἐπεὶ δὲ τῶν νό-
« μων εἰσενεχθέντων, ἔνιοι τῷ Σόλωνι καθ' ἐκάστην προσήεσαν ἡμέραν,
« ἐπαινοῦντες, ἢ ψέγοντες, ἢ συμβουλεύοντες ἐμβαλεῖν τοῖς γεγραμμέ-
« νοις ὅ,τι τύχοιεν, ἢ ἀφαιρεῖν· πλεῖστοι δ' ᾔσαν οἱ πυνθανόμενοι καὶ
« ἀνακρίνοντες, καὶ κελεύοντες αὐτὸν, ὅπως ἕκαστον ἔχει, καὶ πρὸς ἣν
« κεῖται διάνοιαν, ἐπεκδιδάσκειν καὶ σαφηνίζειν· ὁρῶν, ὅτι ταῦτα καὶ
« τὸ μὴ πράττειν, ἄτοπον, καὶ τὸ πράττειν, ἐπίφθονον, ὅλως δὲ ταῖς
« ἀπορίαις ὑπεκστῆναι βουλόμενος καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ τὸ
« φιλαίτιον τῶν πολιτῶν πρόσχημα τῆς πλάνης τὴν ναυκληρίαν
« ποιησάμενος, ἐξέπλευσε, δεκαετῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποδημίαν αἰτη-
« σάμενος. Ἦλπιζε γὰρ ἐπὶ τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς ἔσε-
« σθαι συνήθεις. »

Ἡ πηγὴ τῶν παθῶν μας ὅλων, ἡ φιλαυτία, δὲν ὑποφέρει νόμους ἢ προσταγὰς ἄλλων· καθεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ γίνεται, ἂν ᾗτο δυνατὸν, ἰδιός του νομοθέτης καὶ ἄρχων, καὶ τόσον πλειότερον ὅσον εἶναι πλέον φθαρμένος. Κατανεύοντες νὰ λάβωσι νόμους ἀπ' ἄλλον, δὲν ὑποφέρουν ὅμως νὰ βλέπωσι τὸν νομοθέτην ἔμπροσθέν των καθημέραν, χωρὶς νὰ τὸν μέμφωνται, εὐρίσκοντες μυρίας ἀφορμὰς νὰ κρίνωσι τοὺς νόμους του. Ἄλλος τὸν συμβουλεύει νὰ προσθέσῃ τι ὡς ἀναγκαῖον, ἄλλος νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ ὡς περιττόν· ἄλλος ζητεῖ τὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν αἰτίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, καὶ ἄλλος τὴν παντελεῖ κατάργησιν· εἰς ἓνα λόγον, φαντάζεται καθεὶς ὅτι πολὺ καλητέρους νόμους ἤθελ' αὐτὸς θέσειν, ἂν ἐψηφίζετο νομοθέτης ἀντ' ἐκείνου. Πρόσθεσ ἀκόμη, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης τρέχει κίνδυνον νὰ μετακινήῃ καθημέραν τοὺς νόμους του, δι' οὐτιδανὰς αἰτίας· τρέχει κίνδυνον ἀκόμη, διὰ τὴν ἔμφυτον εἰς ὅλους φιλαυτίαν, νὰ φαντασθῇ ἀνώτερος τῶν ὁποίων βλέπει καθημέραν συμπολιτῶν του, καὶ ἀκολουθῶς νὰ καταφρονήσῃ πρῶτος τοὺς ὁποίους ἔδωκε νόμους εἰς τὴν πατρίδα του. Κάνεν ἀπὸ ταῦτα δὲν ἔχουν νὰ φοβῶνται οἱ πολῖται, ὅταν ᾗναι ξένος ἢ ἀπόδημος ὁ νομοθέτης. Τοιαύτη εἶναι τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅστις πάσχει νὰ τὴν κρύψῃ, πάσχει πρῶτον ἑαυτὸν νὰ πλανήσῃ.

Ὅτι ἐντόπιον νομοθέτην ἱκανὸν νὰ κτίσῃ πολιτείαν δὲν ἔχομεν ἀκόμη κανένα, κανεὶς ἄλλος δὲν τολμᾷ νὰ τὸ ἀρνηθῇ, πλὴν ὅστις δὲν ἐσυλλογίσθη ποτὲ πόσον εἶναι δύσκολον πολιτείας εὐνομος οἰκοδομὴ, οὐδὲ πόσας γνώ-

σεις χρεωστεῖ νὰ ἔχη ὅστις μέλλει νὰ τὴν οἰκοδομήσῃ, καὶ πόσῃν δύνανται, διὰ νὰ ἀντιστέκη εἰς ὅσους δὲν συμφέρει ἡ εὐνομία. Λεωνίδαι καὶ Μιλτιάδαι δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ γένος μας, ὡς οὐδ' ἔλειψαν ἀπὸ κανέν ἄλλο ἔθνος ὡςάκις ἠθέλησε ν' ἀποκτήσῃ ἢ νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Σόλωνες, Ἀριστεῖδαι, καὶ οἱ τούτων ὅμοιοι μᾶς λείπουν· πρᾶγμα τόσον ὀλιγώτερον παράδοξον, ὅσον οὐδ' αὐτὰ τὰ φωτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη πλημμυροῦν ἀπὸ Σόλωνα καὶ Ἀριστείδας. Οἱ Λεωνίδαι καὶ Μιλτιάδαι εἶναι καλοὶ νὰ ταπεινώσωσι τυράννους, ἀλλὰ μόνοι Σόλωνες καὶ Ἀριστεῖδαι δύνανται ν' ἀναστήσωσι πολιτείαν εὐνομον εἰς τόπον τῆς ἀνομίας. Ἐὰν εἰς τοὺς πρὸ πολλοῦ φωτισμένους Εὐρωπαίους δὲν εἶναι πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων, εἰς ἡμᾶς ἑπομένως εἶχαν νὰ βλαστήσωσι τόσον ἐγρήγορα; Ὁχι βέβαια ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμαθητεύθη τέσσαρας σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας τὸ ταλαίπωρον γένος.

Ἐπομένως μᾶς ἐμποδίζει λοιπὸν νὰ προσκαλέσωμεν ἓνα ἢ καὶ δύο ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰ φωτισμένα ἔθνη ἐπιστήμονας τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς, ἢ γουν τῆς ἐνωμένης μὲ τὴν Ἠθικὴν Πολιτικῆς; Εὐρίσκονται, ἂν καὶ ὀλίγοι, ὡς εἶπα, εὐρίσκοντ' ὅμως τοιοῦτοι μεταξὺ τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλῶν, καὶ πολλοὶ πλείότεροι μεταξὺ τῶν Ἀγγλο-μερικανῶν. Ἀπὸ τούτους μάλιστα τοὺς τελευταίους ἦτον ἄξιον εὐχῆς νὰ προσκαλεσθῇ ὁ μέλλων νομοθέτης τοῦ πολιτικοῦ συστήματος· ἡ βαθυτάτη εἰρήνη τὴν ὁποίαν ἀπολαύει τὸ μακάριον ἔθνος τοῦτο, ἀποδείχνει ἀναντιρρήτως ὅσῃν ἔλαβαν φροντίδα ἀπαρχῆς νὰ μὴν ἀφήσωσι τίποτε

σαθρὸν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς πολιτείας των¹. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ τοιαύτη ἔντιμος πρόσκλησις δὲν κινδυνεύει νὰ ματαιωθῇ. Οὐτ' ὥς τρυφηλοὺς νὰ μᾶς ἀποβάλλῃ ἔχει ὁ προσκαλούμενος, ὥς ἀπέβαλεν ὁ Πλάτων τοὺς Κυρηναίους· ἐπειδὴ δὲν μᾶς ἐσυγχώρησεν ἡ τυραννία νὰ τρυφήσωμεν ποτέ· καὶ τῆς ἰσονομίας τὴν ἀγάπην, διὰ τὴν ἀποστροφὴν τῆς ὁποίας ἀπεστράφη τοὺς Ἀρκάδας ἐκεῖνος, μόνος ξένος νομοθέτης δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ψυχὰς ἀνθρώπων βαρηνμένων ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν ἰσανομίαν.

Τοιαύτης νομοθεσίας ἐρχομένης ἔξωθεν τὸ κάλλιστον, τὸ κράτιστον καὶ τὸ πλέον ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα εἶναι τοῦτο, ὅτι ἔχει νὰ καταπραΰνῃ τὰ πάθη, νὰ χαλινώσῃ τὰς ὁρμὰς τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς πλεονεξίας, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ ὅλους εἰς ὁμόνοιαν. Τοιαύτην νομοθεσίαν θέλουν δεχθῇ οἱ δημοτικοί, ὥς μέσον νὰ μὴ δουλωθῶσιν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἱ ὀλιγαρχικοί, ὥς ἐξισούμενοι μὲ τοὺς ἀδελφούς των, ὅχι ἀπὸ βίαν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἀπὸ συμβουλὴν ξένων, καὶ ὅλοι ἐντάμα, ὥς χαλινὸν εὐνομίας, τοῦ ὁποίου τοὺς χαλινοποιούς δὲν βλέπουν παρόντας. Ἡ ἀπατῶμαι πολὺ, ἢ ἀπὸ τοιαύτην θεραπείαν κρέμεται ἡ παροῦσα καὶ μέλλουσα σωτηρία τῆς αὐτονομίας, ἂν ἀληθῶς ἐπιθυμῶμεν νὰ μείνωμεν αὐτόνομοι.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα πόσον κίνδυνον τρέχομεν, ἂν φαντασθῶμεν, ὅτι εἴμεθα καλοὶ νὰ συγκροτήσωμεν αὐτοὶ πολιτείαν εὐνομον, χωρὶς βοήθειαν καὶ συμβουλὴν ἀλλογενῶν, ἐμπείρων πολιτικῆς ἐπιστήμης ἀνδρῶν.

1. Ἰδ. ἄνωτέρ. σελ. μζ', σημ. I.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ, καὶ ὀλιγαρχικοὺς ὀνομάζω, ὅχι μέρος τι χωριστὸν καὶ σημειῶδες τοῦ γένους, ἀλλ' ὅσοι διὰ πλοῦτον δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποκτημένον, διὰ δύναμιν πασχίζουσιν νὰ ἀνασηκωθῇ, ἀφοῦ κατέπεσε μὲ τοῦ τυράννου τὴν πτῶσιν, ἢ γεννηθεῖσαν ἀναγκαίως ἀπὸ τὰς χρείας τῆς νέας πολιτείας, ὅποια εἶναι τῶν στρατηγῶν ἢ δύνამεις, ἢ καὶ διὰ παιδείαν, διαφέροντες ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μεταχειρίζονται καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν παιδείαν εἰς καταφρόνησιν τῶν ἄλλων· οἱ ὀλιγαρχικοὶ λέγω, ποτισμένοι τὰ μαθήματα τοῦ Τουρκικοῦ σχολείου, κινδυνεύουν νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι τῶν δημοτικῶν τὰ αἵματα ἐχύθησαν δι' αὐτοὺς, αἱ λαμπραὶ νίκαι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατὰ τῆς ἀνόμου Τουρκικῆς ἐξουσίας ἔγιναν, διὰ νὰ ἐξουσιάζωσιν αὐτοὶ, εἰς ἓνα λόγον, νὰ σφετερισθῶσιν ὅλου τοῦ ἔθνους τὴν δύναμιν καὶ δόξαν, περιορίζοντες αὐτὴν εἰς ὀλίγας τινὰς οἰκογενείας, ὡς δὲν ἐδίστασαν τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ ἰδιοποιηθῶσι καὶ αὐτὴν τὴν πρόνοιαν τῆς παιδείας καὶ προπαρασκευῆς εἰς τοὺς σημερινοὺς ἀγῶνας τοῦ γένους. Τοῦτα δὲν εἶναι γεννήματα τῆς φαντασίας μου. Ἐκηρύχθη πρὸ ὀλίγου διὰ τοῦ τύπου εἰς ἀνδρὸς ἀξιολόγου ἀξιόλογον σύγγραμμα, ὅτι ὅσα μέσα ἐμεταχειρίσθη τὸ ἔθνος, νὰ προετοιμασθῇ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς παιδείας εἰς τὸν δικαιοτάτον κατὰ τοῦ τυράννου παρόντα πόλεμον, ἦσαν τῶν ἐπονομαζομένων Φαναριωτῶν ἔργα καὶ βουλεύματα. Δὲν κατηγορῶ τοὺς Φαναριώτας, ὡς κήρυκας τοιαύτης ἀλαζονείας· πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισα τιμίους ἄνδρας, οὐδ' ἀμφιβάλλω, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἠγανάκτησαν διὰ τὴν ἀναίδειαν ἐκείνου,

ὅστις ἐτόλμησε νὰ προσάψῃ εἰς αὐτοὺς τόσον ἀδίκου σφετερισμοῦ ὄνειδος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Γάλλος συγγραφεὺς οὔτε νὰ πλάσῃ, οὔτε νὰ ὀνειρευθῇ τοιαῦτα παραμύθια ἦτο δυνατόν, ἀπ' ἐκείνους ἐξανάγκης κανεῖς μωρὸς (καὶ μωροὶ ποῦ δὲν εὐρίσκονται!) πρέπει νὰ ἦναι, ὅστις ἐμεταμόρφωσε τοὺς Ζωσιμάδας, τοὺς Καπλάνας, τοὺς ***, καὶ τὸν καλὸν Βαρβάκην εἰς Φαναριώτας, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ πιστώσῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς ξένους, ὅτι τούτων αἱ πλουσιόπαροχοι εἰς τὴν παιδείαν τοῦ γένους δωρεαὶ, ἦσαν Φαναριωτῶν εὐεργεσίαι· ὅτι τὰ γυμνάσια τῶν Ἰωαννίνων, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, ἐθεμελιώθησαν κ' ἐπροικίσθησαν ἀπὸ Φαναριώτας· ὅτι ἂν ἐσυνήργησαν τίποτε οἱ ἄλλοι, ἀπ' αὐτοὺς ὀδηγούμενοι, αὐτῶν τὰ ἔχνη πατοῦντες, καὶ αὐτοὺς ἔχοντες τοῦ καλοῦ παράδειγμα, τὸ ἐσυνήργησαν¹. Τόσος εἶναι ὁ ἀπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν κίνδυνος.

Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ τοῦ Τουρκι-

1. Depuis cinquante ans à peu près, quelques-unes de ces familles [des familles du Fanar] et d'autres Grecs à leur exemple, ont fait un noble emploi de leur fortune en fondant des écoles et des collèges dans l'île de Scio*, à Cydonia ou Aïvali, dernièrement détruite, à Janina, et dans plusieurs autres îles, en répandant ainsi, par tous les moyens qui ont dépendu d'elles, l'instruction parmi leurs compatriotes. BIGNON, *Les cabinets et les peuples*, pag. 270 de la 1e édit. Σύγγραμμα πολύτιμον, εἰς τὸ ὁποῖον ἄλλην ἀσχημίαν δὲν εὐρίσκεις παρὰ τοὺς ὀλίγους τούτους λόγους καὶ τὴν ἐξῆς ὑποσημείωσιν, τόσον ἀτυχεστέραν, ὅσον ἀναφέρεται εἰς αὐτὸ τῆς Χίου τὸ γυμνάσιον.

* Une seule famille [νοεῖ πάντοτε τὰς Φαναριωτικὰς οἰκογενεῖας] a donné 120,000 fr. pour contribuer à la fondation du gymnase de

κοῦ σχολείου, ἀλλὰ μαθηταὶ τῆς κατωτέρας τάξεως, συνειθισμένοι νὰ ὑπομένωσι καὶ τῶν διδασκάλων Μουσουλμάνων τὰς ἀνομίας, καὶ τῶν ἀνωτέρων μαθητῶν ὁμογενῶν τὴν καταφρόνησιν, αἰσθάνονται πρῶτην φορὰν σήμερον τὴν ὁποίαν τοὺς ἔδωκεν ἡ φύσις δύναμιν, καὶ τὴν μεταχειρίζονται νὰ ῥαβδίζωσιν (εὐγέτους!) τοὺς ὑπερηφάνους διδασκάλους των. Ἀλλὰ φρονηματισμένοι διὰ τὰς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκας, τόσον δικαιοτέρον τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὅσον καὶ τὰς οὐσίας των κατεδαπάνησαν, καὶ τὸ αἷμά των ἔχυσαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦτον, κινδυνεύουν καὶ αὐτοὶ νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία χρεωστεῖται εἰς μόνους αὐτοὺς, νὰ διχονοήσωσι καὶ νὰ στασιάσωσι κατὰ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, καὶ μὲ πρόφασιν ὅτι πολεμοῦν τὴν ὀλιγαρχίαν, νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ τὴν χειρίστην ὅλων τῶν πολιτικῶν καταστάσεων πολυαρχίαν.

Χρέος μου νομίζω ἀπαραίτητον νὰ μὴ κρύψω τίποτε ἀπ' ὅσα συλλογίζομαι τὴν ὥραν ταύτην ἐνδεχόμενα νὰ γεννηθῶσι κακὰ ἀπὸ τὰς διχονοίας μας. Βαρημένον ἀπ' αὐτὰς τὸ γένος κινδυνεύει νὰ ἀνατρέψῃ ἐκουσίως τὴν ὁποίαν ἐσύστησε κ' ἐκήρυξεν εἰς ὄνομα τοῦ Θεοῦ πολιτείαν αὐτόνομον, καὶ νὰ ζητήσῃ βασιλέα, ἢ καὶ ν' ἀναγκασθῇ νὰ τὸν δεχθῇ ἀπὸ ξένων προσταγὰς. Δὲν κατηγορῶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πολιτείας, ἅπαγε! Βλέπω πολλὰ τῆς Εὐρώπης

cette ile. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ὅλη γνωρίζει, ὅτι ὁ Βαρβάκης, ὅστις ἐχάρισεν εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Χίου τὰς 120,000 φρ. δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν οὐδὲ συγγένειαν μὲ Φαναριώτας.

ἔθνη βασιλευόμενα καὶ εὐδαιμονοῦντα· ἢ διότι εὐτύχησαν νὰ κυβερνῶνται ἀπὸ βασιλεῖς προνοητὰς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἢ διότι ἔμιξαν τὴν βασιλείαν μὲ τὴν δημοτικὴν πολιτείαν.

Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς, ἔθνος μικρὸν, ἔθνος πτωχὸν, ἔθνος μόλις ἐλευθερωμένον ἀπὸ τύραννον ληστὴν, ὅστις μᾶς ἀφῆκεν ὄχι θησαυροὺς χρημάτων, ἀλλὰ θησαυροὺς κόπων καθημερινῶν καὶ μεριμνῶν, πῶς ν' ἀναστήσωμεν γεωργίαν, τέχνας, ἐπιστήμας, ἐμπόριον, πῶς νὰ δώσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν ὁλότελα διάφορον ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατραφῶμεν ἡμεῖς τουρκικὴν ἀνατροφὴν, εἰς βραχυλογίαν, πῶς νὰ ἀναγεννήσωμεν ὅσα ὁ τύραννος ἐνέκρωσε πολλὰ καὶ μεγάλα μέσα τῆς εὐδαιμονίας· εἰς ἡμᾶς, λέγω, ἑσπεύει νὰ παραβλέψωμεν ὅλα ταῦτα, καὶ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν φροντίδα πῶς νὰ φυτεύσωμεν εἰς τὸ μέσον μας βασιλέα, καὶ νὰ ἀναστήσωμεν εἰς τῆς ἐρημωμένης Ἑλλάδος τὰ ἐρείπια βασιλικὴν αὐλὴν, πρᾶγμα βαρυδάπανον, ἀπὸ μόνον τὰ πολυπληθῆ καὶ πλούσια ἔθνη δυνατόν νὰ βασταχθῇ¹ καὶ ἱκανὸν ἀκόμη

1. Εἰς μόνην τὴν στέφιν τοῦ σήμερον βασιλεύοντος εἰς τὴν Ἀγγλίαν, λέγουσιν αἱ πολιτικαὶ ἐφημερίδες, ὅτι ἐδαπανήθησαν ἐξ ἑκατομμύρια φράγκων (6,000,000). Δὲν ἐξεύρω πόσα δύναται ἡ Ἑλλὰς νὰ δαπανήσῃ εἰς ὁμοίαν περίστασιν, οὐδὲ μὲ πόσους λειτουργοὺς (ministres) μέλλει νὰ περικυκλώσῃ τὸν βασιλέα της· ἐπειδὴ καὶ ἀβασίλευτος ἀκόμη ἐχειροτόνησεν ἐκτῶ. Ὅταν τοὺς ἴδα πρώτην φορὰν εἰς τὸ Προσωρινὸν πολιτεῦμα (§ κβ'), ἠθέλησα νὰ περιεργασθῶ τὸν εἰς τὰ βασιλευόμενα ἔθνη ἀριθμὸν τῶν λειτουργῶν, καὶ ἐδιάλεξα τὸ πολυπληθέστατον, τοὺς Κινέζους. Κατὰ τὰς τελευταίας ἀπαριθμήσεις, ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Κίνας δε-

ν' αὐξήσῃ τὴν φθοράν μας, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν αὐλὴν, ὡς ἀπὸ Χαρώνειον ἄντρον, ἀποπνέουν οἱ μεφικτοὶ καὶ δηλητήριοι τῆς κακοηθείας ἄτμοι, τόσον ταχύτεροι νὰ διαδοθῶσιν εἰς ἡμᾶς, ὅσον εἴμεθ' ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμόν;

Ὅστις δὲν γνωρίζει βασιλέων αὐλὰς, οὐδὲ ποίου εἶδους ἄνθρωποι εἶναι οἱ λεγόμενοι αὐλικοὶ, ἅς ἀκούσῃ τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν τοῦ ἐνδόξου Μοντεσκιώ. « Φιλοτιμία ἐνω-
« μένη μὲ ἀργίαν, χαμέρπεια μὲ ὑπερηφάνειαν, ἐπιθυμία
« πλούτου χωρὶς κόπους, ἀποστροφή τῆς ἀληθείας, κο-
« λακεία, προδοσία, ἀπιστία, ἄρνησις συνθηκῶν ἢ ὑπο-
« σχέσεων ὅποιωνδήποτε, καταφρόνησις τῶν καθηκόντων
« τοῦ πολίτου, φόβος τῆς χρηστότητος τοῦ ἡγεμόνος,
« ἐλπίς ὠφελείας ἀπὸ τὰ πάθη του, καὶ τὸ χειρότερον,
« καθημερινὴ φροντίς νὰ περιγελῶσι καὶ νὰ περιπαίζωσι
« τὴν ἀρετὴν· ὅλα ταῦτα ἐχαρακτήρισαν παντοῦ καὶ
« πάντοτε τοὺς πλειότερους αὐλικούς. Ἀλλ' ὅταν οἱ πλει-

σπόζει τριακόσια τριάκοντα τρία ἑκατομμύρια (333,000,000) λαοῦ, καὶ δὲν ἔχει ὅμως πλὴν ἐξ λειτουργοῦς, ὀνομαζομένους ἐκεῖ Κολάους. (BAHOW, *Voyage en Chine*, chap. VI, IX et X, édit. 1817.) Καὶ τὸ ὀλιγοπληθέστατον καὶ πτωχόν μας γένος τρέφει ὀκτὼ Κολάους! Ἀλλὰ τὴν περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων σκέψιν ἀφίνω εἰς τὸν φίλον μου *** , ὅστις ἀσχολεῖται τώρα νὰ ἐκδώσῃ τό Προσωρινὸν πολίτευμα μὲ ὀλίγας τινὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς σημειώσεις. Τεῦτο μόνον προσθέτω, ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα: Τὰ οἰκονομικώτερα εἰς τὰς δαπάνας πολιτεύματα εἶναι τὰ φρονιμώτερα καὶ τὰ πλέον ἱκανὰ νὰ φυλάξωσιν ἐλευθερίαν. Ὅπου βλέπεις πλῆθος Κολάων καὶ Ὑποκολάων, μὴν ἀμφιβάλλῃς, ὅτι βδέλλαι αἱμοβόροι ἐπροσκολλήθησαν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα, καὶ τοῦ ῥοφοῦν τὸ αἷμα, ἕωσοῦ νὰ τὸ καταφέρωσιν εἰς φθίσιν. Ἐχομεν ὅμως ἀπολογίαν ἡμεῖς καὶ τούτου, καὶ ἄλλων τινῶν σφαλμάτων, τὸν ἀναπόφευκτον εἰς ἀπροσδοκίτους περιστάσεις σχεδιασμόν.

« ότεροι ἀπὸ τοὺς προέχοντας τοῦ ἔθνους καταντήσωσιν
« εἰς τόσῃν ἀχρειότητι, δυσκολώτατα εὐρίσκεται πλέον
« ἀρετὴ εἰς τοὺς κατωτέρους· ὅταν ἐκεῖνοι μεταχειρίζων-
« ται τὴν ἀπάτην καὶ τὸν δόλον, δύσκολα φυλάσσουν
« ψυχῆς ἀπλότητα οἱ ὑποδεέστεροι¹ ». Τοιοῦτοι θέλουν
εἶσθαι οἱ μέλλοντες νὰ δορυφορῶσι τὸν βασιλέα μας αὐλι-
κοὶ, καὶ τοιοῦτον συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ προθυμῶνται νὰ
τὸν κάμωσιν, ἂν τὸν εὕρωσιν ἀνόμοιον αὐτῶν.

‘ Καὶ πόθεν ἔχομεν νὰ ζητήσωμεν τὸν βασιλέα τοῦτον;
‘ Ἀπὸ καμμίαν ἡγεμόνων Ἀμφικτυονίαν; ἀλλὰ γνωρίζον-
τες τὴν κατάστασίν μας, πιθανὸν ὅτι μέλλουν νὰ μᾶς πε-
ριγελάσωσιν, ἀποροῦντες τὴν αὐτὴν ἀπορίαν, τὴν ὁποίαν
ἠπόρησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε οἱ μωροὶ Καππαδόκαι ἐζητοῦ-
σαν ἀπ’ αὐτοὺς βασιλέα². ‘ Ἀπὸ τὸν Θεόν; ἀλλὰ ‘ δὲν
εἶναι φόβος μή μας ἀποκριθῇ ὅ,τι ἀπεκρίθη ὀργιζόμενος
εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὅποιοι μὴν ἀρκούμενοι εἰς τὸ Συνέ-
δριον καὶ τοὺς Κριτάς των, ἐφώναζαν, « Κατάστησον
« ἐφ’ ἡμᾶς βασιλέα δικάζειν ἡμᾶς, καθὰ καὶ τὰ λοιπὰ
« ἔθνη; » Ἰδοὺ τί τοὺς ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Σα-
μουήλ. « Ἄκουε τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ, καθὰ ἂν λαλῶσί σοι,
« ὅτι οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ’ ἢ ἐμὲ ἐξουθενήκασι τοῦ

1. MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, III, 5.

2. « Οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συνεχώρουν αὐτοῖς [τοῖς Καππαδόξιν] ΑΥΤΟΝΟ-
ΜΕΙΣΘΑΙ. . . Οἱ δὲ, πρεσβευσάμενοι, τὴν μὲν ἐλευθερίαν παρητοῦντο·
« οὐ γὰρ δύνασθαι φέρειν αὐτὴν ἔφασαν· ΒΑΣΙΛΕΑ δ’ ἡξίουσαν αὐτοῖς ἀπο-
« δειχθῆναι. Οἱ δὲ, θαυμάσαντες, εἴ τινες οὕτως εἶεν ἀπειρηκότες πρὸς
« τὴν ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι κατὰ χειροτονίαν,
« ὃν ἂν βούλοιντο· καὶ εἶλοντο Ἀριοβαρζάνην. » Στράβων, ιβ’, σελ. 540.

« μὴ βασιλεύειν ἐπ' αὐτῶν. . . . Πλὴν ὅτι διαμαρτυρό-
 « μενος διαμαρτυρῇ αὐτοῖς, καὶ ἀπαγγελεῖς αὐτοῖς τὸ δι-
 « καίωμα τοῦ βασιλέως, ὅς βασιλεύσει ἐπ' αὐτούς. . .
 « Τοὺς υἱοὺς ὑμῶν λήψεται, καὶ θήσεται αὐτοὺς ἐν ἄρ-
 « μασιν αὐτοῦ καὶ ἐν ἵππευσιν αὐτοῦ, καὶ προτρέχοντας
 « τῶν ἀρμάτων αὐτοῦ. Καὶ θήσει αὐτοὺς ἐαυτῷ ἑκατον-
 « τάρχους καὶ χιλιάρχους, καὶ θερίζειν θερισμὸν αὐτοῦ,
 « καὶ τρυγᾶν τρυγητὸν αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν σκεύη πολεμικὰ
 « αὐτοῦ, καὶ σκεύη ἀρμάτων αὐτοῦ. Καὶ τὰς θυγατέρας
 « ὑμῶν λήψεται εἰς μυρεψοὺς καὶ εἰς μαγειρίσσας καὶ εἰς
 « πέσσοῦσας. Καὶ τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν,
 « καὶ τοὺς ἐλαιῶνας ὑμῶν τοὺς ἀγαθοὺς λήψεται καὶ
 « δώσει τοῖς δούλοις ἐαυτοῦ. Καὶ τὰ σπέρματα ὑμῶν καὶ
 « τοὺς ἀμπελῶνας ὑμῶν ἀποδεκατώσει, καὶ δώσει τοῖς
 « εὐνούχοις αὐτοῦ, καὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Καὶ τοὺς δού-
 « λους ὑμῶν καὶ τὰς δούλας ὑμῶν, καὶ τὰ βουκόλια ὑμῶν
 « τὰ ἀγαθὰ, καὶ τοὺς ὄνους ὑμῶν λήψεται, καὶ ἀποδε-
 « κατώσει εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τὰ ποίμνια ὑμῶν
 « ἀποδεκατώσει, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε αὐτῷ δοῦλοι. Καὶ
 « βοήσεσθε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκ προσώπου βασιλέως
 « ὑμῶν, οὗ ἐξελέξασθε ἐαυτοῖς, καὶ οὐκ ἐπακούσεται.
 « κύριος ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ὅτι ὑμεῖς ἐξελέ-
 « ξασθε ἐαυτοῖς βασιλέα¹. »

« Ἡ ζωγραφημένη ὅμως αὕτη ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰκὼν,
 « (ἤθελε τις εἰπεῖν) ὁμοιάζει πλέον δεσπότης Τούρκους
 « παρὰ βασιλεῖς χριστιανούς· οὐδὲ μᾶς ἐμώρανε τόσον ὁ

« Θεός, ὥστε νὰ βάλωμεν εἰς τόπον τοῦ τυράννου μας
« ἄλλον ὅμοιον αὐτοῦ, ἢ καὶ χειρότερον τύραννον. Ἄν
« ἀποφασίσωμεν νὰ βασιλευώμεθα, αὐτὸ τὸ συμφέρον
« μᾶς διδάσκει νὰ ἐκλέξωμεν ὅμοιον τῶν σήμερον βασι-
« λευόντων εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ἡγεμόνων κα-
« νένα, βασιλέα νόμιμον, βασιλέα πρᾶον, βασιλέα τῆς
« κοινῆς εὐδαιμονίας προνοητήν. » Ἐγὼ προσθέτω, καὶ
βασιλέα ἄγγελον· καὶ τοῦτο μάλιστα μὲ φοβίζει.

Ἡ παροῦσά μας κατάστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε, καὶ
ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἂν καταβῇ νὰ μᾶς βασιλεύσῃ, κινδυ-
νεύομεν νὰ τὸν μεταμορφώσωμεν εἰς διάβολον. Μαθημένοι
νὰ προσκυνῶμεν Τούρκους, τόσον προθυμώτερον θέλομεν
μεταβάλλειν εἰς ἀνθρωπολατρείας τὰς προσκυνήσεις, ὅσον
εἶν' ἀνομοιότερος τῶν Τούρκων ὁ προσκυνούμενος, καὶ
ὀλιγώτερον ἀναγκασμένη ἡ προσκύνησις. Ὅτι καὶ μόνη
τοιαύτη λατρεία ἀρκεῖ νὰ σαλεύσῃ καὶ τοῦ φρονιμωτάτου
τὰς φρένας, δὲν εὐρίσκεται, νομίζω, ὅστις δὲν τὸ κα-
ταλαμβάνει. Ἀλλ' εἶν' ἐν ἄλλο εἶδος προσκυνητῶν, τῶν
ὁποίων ἴδεν' ἀνωτέρω τὴν εἰκόνα ζωγραφημένην ἀπὸ τὸν
Μοντεσκιὼν, καὶ οἱ ὅποιοι προσκυνοῦν ὄχι διότι σέβονται
τὸν προσκυνούμενον, ἀλλὰ διότι ἐλπίζουν πλοῦτον, δύνα-
μιν, ἀξιώματα, ἢ καὶ ξηροὺς τίτλους ἀξιομάτων. Εἰς
τοιούτους προσκυνητὰς δὲν συμφέρει κατ' οὐδένα τρόπον
βασιλεὺς ἄγγελος· ὅθεν ἡ πᾶσά των σπουδὴ θέλ' εἶσθαι νὰ
τὸν καταστήσωσι τοιοῦτον, ὥστ' αὐτοὺς, καὶ ὄχι τοὺς
ἀξίους, νὰ ἐκλέγῃ, αὐτοὺς νὰ προτιμᾷ, καὶ εἰς αὐτοὺς νὰ
ἄσωτεύῃ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ ἔθνους, καὶ τελευταῖον νὰ τὸν
καταπείσωσι μηδὲ νὰ ἐνεργῇ πλέον τίποτε, χωρὶς αὐτῶν

τὴν συμβουλὴν καὶ θέλησιν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ταλαίπωροι Γραικοὶ, ἀντ' ἐνὸς καλεσμένου βασιλέως, μέλλουν νὰ δεσπόζωνται ἀπὸ τόσους αὐτοκλήτους τυραννίσκους, ὅσους ἔχει κόλακας ὁ βασιλεὺς, νὰ ὑποφέρωσι τὴν καθημερινὴν ὑπερφρόνησιν αὐτῶν, καὶ νὰ ἐργάζωνται καθημέραν διὰ νὰ καταπλουτίζωσι μὲ κόπους ἀκαταπαύστους πολλῶν Σαρδαναπάλων ἀργίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ταλαιπωρία τῶν γεννᾶται ἀπ' ἀνοησίαν, οὐδ' ἀπὸ τὸν Θεὸν πλέον ἔχουν νὰ ἐλπίζωσι βοήθειαν, τοῦ ὁποίου ἐλησμόνησαν τοὺς λόγους·

« Οὐκ ἐπακούσεται κύριος ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, »
 « ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς βασιλέα. »

Εἰς τὴν ἐξουσίαν μας εἶναι ν' ἀποφύγωμεν ὅλους τούτους τοὺς κινδύνους, ἐὰν ἀποφασίσωμεν νὰ προσκαλέσωμεν ξένον νομοθέτην, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσωμεν τὴν ὠραιотάτην παράκλησιν τοῦ φιλοπάτριδος Κωμικοῦ, νὰ μᾶς συγκεράσῃ ὅλους καὶ ὀλιγαρχικοὺς καὶ δημοτικοὺς εἰς ἓνα χυλὸν, τὸν σωτήριον χυλὸν τῆς ἰσονομίας,

Μίξον δ' ἡμᾶς

Τοὺς Ἕλληνας πάλιν ἐξ ἀρχῆς

Φιλίας χυλῷ, καὶ ξυγγνώμῃ

Τινὶ πραοτέρᾳ κέρασον τὸν νοῦν¹.

Τότε, παραβλέποντες ὅλοι τῆς φιλαυτίας τοὺς πειρασμοὺς, θέλομεν μετὰ χαρᾶς ἀκούσειν τὴν ξένην φωνήν, ὡς φωνὴν θεοῦ· οἱ ὀλιγαρχικοὶ συλλογίζόμενοι, ὅτι χωρὶς τῶν δημοτικῶν τὰς ἀφθόλους χρηματικὰς καὶ ζωϊκὰς θυσίας, ἤθελαν ἀκόμη τρέμειν μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας καὶ

1. Ἀριστοφ. Εἰρ. 995-998.

τοὺς ὀφθαλμοὺς πηγμένους εἰς τὴν γῆν ἔμπροσθεν κτη-
νῶν ἀνθρωπομόρφων· καὶ οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅτι διὰ
τὴν ἐλευθέρωσιν ταύτην ἡ Ἑλλάς δὲν τοὺς γνωρίζει καμ-
μίαν χάριν, ἂν αὐτοὶ πρῶτοι δὲν δέσωσι τὸν αὐχένα τῶν
εἰς τὸν ζυγὸν τῶν νόμων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνους κρέ-
μεται ἡ εὐδαιμονία τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ νόμοι εἶναι ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους θέλησις καὶ συνθήκη·
ὅταν ἄρχωσιν αὐτοὶ, τίς τολμᾷ νὰ σφετερισθῇ τὴν ἐξου-
σίαν τῶν νόμων, ἢ τίς ἔχει δίκαιον νὰ παραπονεθῇ, ὅτι
ἄρχεται ἀπὸ ἀνθρώπους; Τὸ στάδιον τῆς ἀρετῆς ἀνοίγεται
εἰς ὅλους κοινόν· εἰς ὅλους συγχωρεῖται νὰ τὸ τρέξωσι, καὶ
νὰ ἀπολάβωσι καθεὶς τὰ χρεωστούμενα εἰς αὐτὸν βραβεῖα
ἀπὸ τὰς χειρὰς τῆς πατρίδος, ἂν τὸ τρέχωσι διὰ τὴν ὠφέ-
λειαν αὐτῆς. Ἡ πατρίς δὲν ἐξετάζει ποῖα ἦσαν τὰ φρονή-
ματα τῶν τέκνων της, ὅταν ἐδούλευαν τυράννους, ἀλλὰ
τί φρονοῦν τὴν σήμερον ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὸ σχολεῖον
τῆς τυραννίας.

Τὸ κακὸν σχολεῖον τοῦτο ἔφθειρε βέβαια πλειότερον
τοὺς καὶ πλειότερον συναναστραφέντας μὲ τὸν τύραννον·
ἀλλὰ δὲν ἔφθειρε μόνους αὐτούς· ὅλους μᾶς ἐμόλυνε μὲ
τὴν βαφὴν τῆς ὀλιγαρχίας. Μικρὰ πρότεράματα μᾶς
ἔκαμναν ὀλιγαρχικούς· ὁ πλοῦτος ἤρκει νὰ ἐξάψῃ εἰς τὰς
ψυχὰς μας τὴν ὀλιγαρχίαν· τὸ παραμικρὸν ἀρχικὸν ἐπάγ-
γελμα, τὴν δεσποτίαν· τοῦ παραμικροῦ χωρίου ὁ προ-
εστὼς ἢ δημογέρων ἐμεταμορφώνετο εἰς τυραννίσκον,
καὶ τυραννίσκον τόσον ἀνομώτερον, ὅσον ἐτυράννει τοὺς
ὁμογενεῖς καὶ ὁμοθρήσκους του, καὶ τόσον γελοιότερον,
ὅσον ἐκινδύνευεν αὐτὸς πᾶσαν ὥραν νὰ ἀτιμασθῇ, νὰ

ξύλοκοπηθῇ, ἢ καὶ νὰ κρεμασθῇ ἀπὸ τοὺς ἀσεβεστάτους ἄλλογενεῖς τυράννους. Μόλις ἐλευθερωθέντες ἀπ' αὐτοὺς, ἐδείξαμεν, ὅτι μόνον τὰ σώματα ἡλευθερώσαμεν ἀπὸ τὰς ὕβρεις των, ἀλλ' ὅχι ἀκόμη καὶ τὰς ψυχὰς μας ἀπὸ τὰ τυραννικά των φρονήματα· ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Ἀσιανὸς κόμπος τῶν ὁποίων ἔλεγ' ἀνωτέρω¹ στρατηγῶν τῆς Χίου· ὡς τὸ μαρτυρεῖ ἡ δίψα τῶν τίτλων, καὶ πολλὰ ἄλλα ὀλιγαρχικῆς ἀρρώστιας συμπτώματα, τὰ ὅποια παρατηροῦν μὲ λύπην οἱ γνήσιοι τῆς ἐλευθερίας ἐρασταί.

Ἀδύνατον πρᾶγμα φαντάζονται ὅσοι μὲ τοιαύτην ψυχῆς διάθεσιν ἐλπίζουν νὰ φυλάξωσι τὴν μὲ τόσους κόπους ἀποκτημένην ἐλευθερίαν. Μόνη ἀσφαλῆς αὐτῆς φυλακὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη· καὶ οὐδ' αὐτὴ ἀρκεῖ, ἂν καθεὶς ἀρκῇται νὰ μὴν ἀδικῇ τοὺς ἄλλους, μηδὲ φροντίζῃ νὰ ἐμποδίζῃ καὶ τὰς ἀδικίας τῶν ἄλλων, τρέχων εἰς βοήθειαν τῶν ἀδικουμένων.

Ἐγνώρισαν, καθὼς ἄλλας πολλὰς², καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι, τὴν ἐκήρυξαν ἐπὶ σκηνῆς οἱ ποιηταί, τὴν ἐβεβαίωσεν ἡ πτῶσις τόσων ἀδίκων πολιτειῶν· ἀλλ' ἀπὸ κανένα δὲν ἐπαραγγέλθη τῆς δικαιοσύνης ἡ ἀνάγκη τόσον ζωηρά, ὅσον ἀπὸ τὸν ἐπονομασθέντα Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστόν. Ἀς ἐξετάσωμεν πρῶτον τοὺς φιλοσόφους καὶ ποιητάς.

Ἐλεγεν ὁ Σόλων, ὅτι ἐκείνη ἡ πόλις κατοικεῖται κάλλιστα, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μὴ ἀδικούμενοι ἀγανακτοῦν ἴσα

1. Σελ. νή.

2. Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. λθ'.

μέ τοὺς ἀδικουμένους κατὰ τῶν ἀδικούντων· « Οἰκεῖ-
« ται κάλλιστα τῶν πόλεων, ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ
« ἦττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι
« τοὺς ἀδικοῦντας· » καὶ διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἄλλων
ἐνομοθέτησε καὶ τὴν ἄδειαν, ἂν κάνεῖς ἀδικημένος δὲν
ἐφρόντιζε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκδίκησιν ἀπὸ τοὺς νόμους, νὰ
ἐγκαλῇ ἄλλος, ὅστις ἤθελ' ἀντ' αὐτοῦ, καὶ νὰ σύρῃ εἰς
τὸ δικαστήριον τὸν ἀδικοῦντα, θέλων (λέγει ὁ Πλούταρχος)
νὰ συνειθίσῃ μέ τοῦτο τοὺς πολίτας νὰ συναισθάν-
ωνται καὶ νὰ συμπονῶσιν ὡς ἐνὸς σώματος μέλη, τὴν
βλάβην καθενὸς μέλους· « Ὅρθως ἐθίζοντος τοῦ νομοθέ-
« του τοὺς πολίτας, ὥσπερ ἐνὸς μέλη σώματος, συναι-
« σθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις¹. »

Τὸ αὐτὸ ἐνόει καὶ ὁ Πλάτων μέ τὸ πολλὰ εὐκα-
τάληπτον εἰς καθένα παράδειγμα τοῦτο. Καθὼς ὅστις
πληγωθῇ τὸν δάκτυλον, δὲν λέγει, Πονεῖ ὁ δάκτυ-
λός μου, ἀλλὰ Πονῶ τὸν δάκτυλον, ἐπειδὴ ὅλος
ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὸν πόνον, παρόμοια καὶ ἡ δι-
καίως συγκροτημένη πολιτεία ὅταν ἐν ἀπὸ τὰ μέλη της
πάσχῃ, χρεωστεῖ ὅλη νὰ συμπάσχῃ καὶ νὰ συμπονῇ, κα-
θὼς ἐξεναντίας νὰ συγχαίρῃ καὶ νὰ συνευφραίνεται, ὅταν
συμβαίῃ τι χαροποιὸν εἰς κανένα της πολίτην². Ἀλλοῦ

1. Πλούταρχ. Σόλ. § 18.

2. « Ὅταν πού ἡμῶν δάκτυλός τοῦ πληγῇ, πᾶσα ἡ κοινωνία ἢ κατὰ
« τὸ σῶμα... ἅμα ξυνήλγησε μέρους πονήσαντος ὅλη· καὶ οὕτω δὴ λέγο-
« μεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγεῖ... Τοῦ τοιού-
« του ἐγγύτατα ἢ ἄριστα πολιτευομένη πόλις οἰκεῖ· ἐνὸς δὴ, οἶμαι,
« πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὅτιοῦν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἢ τοιαύτη πόλις

πάλιν διαιρεῖ τὴν δικαιοσύνην εἰς τρεῖς βαθμούς. Ὁ κατώτατος εἶναι, νὰ μὴν ἀδικῇ κανεὶς κανένα· ὁ μετ' αὐτὸν, νὰ μὴ συγχωρῇ μηδ' εἰς τοὺς ἄλλους νὰ ἀδικῶσιν· ὁ ἀνώτατος, νὰ συντρέχῃ καὶ νὰ συμβοηθῇ τοὺς κολάζοντας τὴν ἀδικίαν¹.

Τρεῖς σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας μετὰ τὸν Σόλωνα ἐνθύμιζεν ἐπὶ σκηνῆς ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους στιχουργημένον τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος². Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ σωφρονισθῶσι πλέον οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἡ ἀρρώστια τῆς πολιτείας των ἐγαγγραυνώθη διὰ τὰς καθημερινὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἦσαν ἤδη καὶ μονονόχι παντάπασι δουλωμένοι εἰς τοὺς Μακεδόνας;

Μετὰ τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἑλλήνων, λοιπὸν ἔμεινε νὰ ἐξετάσωμεν τί λέγει περὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ Χριστός. Παρατρέχω τᾶλλα του πολλὰ περὶ αὐτῆς παραγγέλματα, ἀρκούμενος εἰς ἓν ἀπ' αὐτὰ τὸ « Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται³· » τοῦ ὁποίου δὲν ἐξεύρω ἂν

« μάλιστά τε φήσκει ἑαυτῆς εἶναι τὸ πάσχον, καὶ ἡ ξυνησθήσεται ἅπασα ἡ ξυλλυπήσεται. » Πλάτων, Πολιτ. ε', σελ. 462.

1. « Τίμιος μὲν δὴ καὶ ὁ μηδὲν ἀδικῶν· ὁ δὲ μηδ' ἐπιτρέπων τοῖς ἀδικοῦσιν ἀδικεῖν, πλέον ἢ διπλασίας τιμῆς ἄξιός ἐκεῖνου· ὁ μὲν γὰρ ἐνὸς, ὁ δὲ πολλῶν ἀντάξιός ἐτέρων, μηνύων τὴν τῶν ἄλλων τοῖς ἄρχουσιν ἀδικίαν· ὁ δὲ καὶ συγκολάζων εἰς δύναμιν τοῖς ἄρχουσιν, ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν πόλει καὶ τέλειος οὗτος ἀναγορευέσθω, νικηφόρος ἀρετῇ. » Αὐτ. Νόμ. ε', σελ. 730.

2. Ἰδε τοῦ Μενάνδρου τοὺς στίχους κατωτέρω (σημειώσ. σελ. 228).

3. Ματθ. 5, 6.

κάνεις ἀπὸ τοὺς ἱεροκήρυκας ἢ πνευματικούς μας διδασκάλους ἐκατάλαβεν ἀκόμη, ἢ μᾶς ἔδωκε νὰ καταλάβωμεν, ὡς ἔπρεπε, τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν μᾶς τὸ ἔκαμνε καταληπτὸν, ἵπῳς εἶχε νὰ ἀνάψῃ τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν τῆς δικαιοσύνης εἰς ψυχὰς δούλων κυβερνωμένων ἀπὸ πεινῶντας καὶ διψῶντας ἀδικίαν τυράν-
νους;

Δύο τινὰ σημειώσεως ἄξια φαίνονται εἰς τὸν Μακαρισμὸν τοῦτον. Πρῶτον, ὅτι τῆς προτάσεως αὐτοῦ τὸ ὑποκείμενον δὲν ἐξεφράσθη ἀπλῶς, Μακάριοι οἱ δίκαιοι, καθὼς εἶπε, Μακάριοι οἱ πραεῖς, Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί. Δεύτερον, ὅτι ἐξεφράσθη μὲ μεταφορὰν παράδοξον, δανεισμένην ἀπὸ δύο χρείας ἢ ἐπιθυμίας σωματικὰς, τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν· τῶν ὁποίων τυραννικωτέραν ἄλλην δὲν αἰσθάνεται κάμμίαν ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει, ἐὰν καταντήσῃ εἰς ἀνάγκην νὰ μὴν ἔχῃ πῶς νὰ τὰς πληρώσῃ.

ἵ Τί λοιπὸν ἠθέλησε νὰ μᾶς δείξῃ μὲ τὴν παράδοξον ταύτην μεταφορὰν; Ὅτι τὴν αὐτὴν χρείαν τῆς δικαιοσύνης ἔχει τὸ πολιτικὸν σῶμα, τὴν ὁποίαν ἔχει τῆς τροφῆς τὸ φυσικόν· ὅτι καθὼς τοῦτο παύει νὰ ζῇ, εὐθὺς ἀποῦ τοῦ λείψῃ ἢ σωματικῇ τροφῇ, παρόμοια παύει καὶ διαλύεται ἢ πολιτικῇ συμβίωσις καὶ κοινωνία τῶν πολιτῶν, εὐθὺς ἀποῦ παύσωσι νὰ τρέφονται μὲ τὴν δικαιοσύνην· ὅτι δὲν εἶν' ἄξιός νὰ μακαρίζεται ὅστις ἀρκεῖται νὰ μὴν ἀδικῇ τοὺς ἄλλους διὰ τὸν φόβον τῶν νόμων, οὐδ' ἀκόμη ὅστις, ἔχων ἐξουσίαν νὰ τοὺς παραβῇ, δὲν τολμᾷ ὅμως νὰ ἀδικήσῃ κά-
νένα· ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον μάλιστ' ἀρμόζει τὸ νόμα τοῦ μα-

καρίου, ὅστις πεινᾷ καὶ διψᾷ τὴν δικαιοσύνην¹, ἡγουν ὅστις παραβλέπων τὰ ἴδια του συμφέροντα (ἂν ᾦναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῶσιν ἄλλα τὰ συμφέροντα παρὰ τὰ δίκαια), περιβλέπει γύρω του, καὶ ἐξετάζει, ἐὰν ἀδικῇται ἄλλος τις ἀπὸ τοὺς συμπολίτας, διὰ νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειάν του, ὡς ἀναγκάζεται νὰ τρέξῃ εἰς τροφήν ὁ πεινασμένος, καὶ ποτὸν ὁ διψασμένος. Τοιαύτη εἶναι ἡ ζωοποιουσα τὰς πολιτικὰς κοινωνίας παντέλειος δικαιοσύνη, τὴν ὁποίαν ἐκατάλαβαν, ὡς ἴδαμεν, οἱ παλαιοὶ νομοθέται, ἀλλὰ κάνεις δὲν ἐπαράστησε τόσον ζωηρὰ, ὅσον τὴν εἰκόνισεν ὁ νομοθέτης Χριστὸς, παραβάλλων μὲ τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν τὴν ἀπαραίτητον αὐτῆς ἀνάγκην.

Ἐπιθυμεῖτε, φίλοι ὁμογενεῖς, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀνδρωθῇ ἡ νεογέννητος πολιτεία μας; Τρέφετέ την μὲ δικαιοσύνην, ποτίζετε την μὲ δικαιοσύνην. Ἡ δικαιοσύνη φυλάσσει τὴν εἰρήνην, καὶ ἡ εἰρήνη σώζει τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἡ ἐλευθερία ἀποκτᾶται μὲ τὸν πρὸς τοὺς τυράννους πόλεμον, νὰ φυλαχθῇ ὅμως εἶναι τῶν ἀδυνάτων, ἐὰν δὲν εἰρηνεύωσι πρὸς ἀλλήλους οἱ πολῖται· καὶ εἰρήνην πρὸς ἄλλον νὰ ἔχῃ δὲν ἐμπορεῖ ὅστις δὲν εἰρηνεύσῃ πρώτην τὴν ψυχὴν του, ἀποκλείων ἀπ' αὐτὴν ὅλας τὰς πλεονεκτικὰς ἐπιθυμίας ἐκεῖνας, ὅσαι τὴν μεταβάλλουν εἰς στρατόπεδον, καὶ τὴν πολεμοῦν ὡς τυράννου στρατιῶται, κατὰ τὴν προσφυῇ μεταφορὰν

1. Παράδειγμα τοιαύτης πείνης καὶ δίψης τῆς δικαιοσύνης προσφύεσται θέλει εὑρεῖν ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ περὶ τοῦ μακαρίτου Ὁβάρδου κατωτέρω (σελ. 196) ἱστορούμενα.

τοῦ Ἀποστόλου¹. Μόνοι συγχωρημένοι ἡδοναὶ εἰς τὸν πολίτην νομίζονται ὅσαι δὲν ταρασσούν τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς του, καὶ τοιαῦται εἶναι ὅσαι δὲν βλάπτουν τὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας δικαιοσύνην.

Μὴν ἀρκεῖσθε νὰ τὴν φυλάσσετε σεῖς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἢ νὰ τὴν ζητῆτε πρὸς σᾶς μόνους ἑαυτοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀλλ' ἀγρυπνεῖτε εἰς τὴν ἀπ' ὅλους τοὺς πολίτας φυλακὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἀπὸ τοιαύτην πεῖναν καὶ δίψαν αὐτῆς κεντούμενοι, μὴν ἀμφιβάλλετε, ὅτι πράσσετε τὰ ἴδια σας συμφέροντα. Δὲν εἶν' ἄλλα τὰ συμφέροντα παρὰ τὰ δίκαια· ὅ,τι εἶναι δίκαιον, ἐκεῖνο καὶ ὠφελεῖ καθένα μας, ὅ,τι εἶναι ἀδίκον, ἐκεῖνο καὶ μᾶς βλάπτει, ὅχι μόνον ὅταν ἀδικῶμεν ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑποφέρωμεν τὰς εἰς ἄλλους γινομένας ἀδικίας.

Ὅταν τις ἀπὸ σᾶς, διὰ πυρκαϊᾶν ἀναμμένην εἰς οἶκον γείτονος, ὅχι μόνον τρέχῃ εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ προσκαλῇ συμβοηθοὺς εἰς τὴν σβέσιν αὐτῆς ὅσους ἀπαντήσῃ, τί ἄλλο πράσσει παρὰ ἔργον δίκαιον καὶ συμφέρον ἐν ταυτῷ; Δίκαιον, διότι κάμνει πρὸς τὸν γείτονα, ὅ,τι ἐλπίζει ἀπ' ἐκεῖνον, ἐὰν εὗρεθῇ εἰς ὁμοίαν περίστασιν· συμφέρον, διότι σώζων τοῦ γείτονος τὴν κατοικίαν, ἐμποδίζει τὴν πυρκαϊᾶν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἰδικήν του. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν χρεωστεῖ καθεὶς νὰ πράσῃ καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον συμπολίτην του. Ὑπέχεις ἀδικίαν γινομένην

1. « Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν
« ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; Ἐπιθυμεῖτε καὶ οὐκ
« ἔχετε, φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν. » Ἰακώβ. δ', 1.

εἰς αὐτόν; μὴν ἀμφιβάλλης, ὅτι ἀργότερα ἢ γρηγορώτερα μέλλει νὰ πλακώσῃ καὶ σὲ ἡ ἀδικία, ἂν δὲν δράμῃς νὰ τὴν σβέσῃς ὡς πυρκαϊάν.

Ἰ Ἄρα δὲν ἤθελ' εἶσθαι εὐτυχέστερον, ἂν εὕρισκετο κάμμία μηχανὴ νὰ μὴ γεννῶνται ἀδικίαι εἰς τὴν πολιτείαν ὁλότελα, παρὰ νὰ τὰς ἀφανίζωμεν ἀφοῦ γεννηθῶσι; Ἰ Τίς ἀμφιβάλλει περὶ τούτου; Ἀλλὰ τοιαύτη πολιτεία ἴσως εἶν' ἀδύνατος εἰς τοῦτον τὸν κόσμον· τοιαύτην πολιτείαν πρέπει νὰ τὴν ἐλπίζωμεν εἰς ἄλλην ζωῆς κατάστασιν, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος¹. Μ' ὅλον τοῦτο ἄς προσέχωμεν, μὴ, διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς ὁλοτελοῦς τῶν ἀδικιῶν ἐξαλείψεως, φαντασθῶμεν, παρεξηγοῦντες τοῦ Ἀποστόλου τοὺς λόγους, ὅτι ἀρκεῖ νὰ τὰς θρηνῶμεν ἀπομακρόθεν ἀργοὶ καθήμενοι, καὶ ζητοῦντες ἀπὸ τὸν θεὸν τὴν παῦσιν αὐτῶν μὲ τὰς βαττολογικὰς μας προσευχάς. Ὅστις ἀποκλείετ' ἐκουσίως ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, οὐδὲ συνεργάζεται μὲ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας τῆς συνεργίας ἀδελφούς του, αὐτὴν του τὴν ἀργίαν πρέπει νὰ φοβῇται ὡς μεγαλωτάτην ἀδικίαν, ἥτις μέλλει νὰ τὸν ἀποκλείσῃ καὶ ἀπὸ τὴν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν².

Ἐὰν ᾖν' ἀδύνατον νὰ ἐμποδίσωμεν ὅλας τὰς ἀδικίας, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ σμικρύνωμεν, ὅσον δυνατόν, τὸν

1. « Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. . . Οὐ γὰρ ἔχομεν « ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. » Πρὸς Φιλιππ. γ', 20, Πρὸς Ἑβρ. ιγ', 14.

2. « Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας. » Λουκ. ιγ', 27.

ἀριθμὸν αὐτῶν. Καὶ τοῦτο γίνεται, ἂν ἀπαρχῆς φροντίσωμεν νὰ κτίσωμεν τὴν πολιτείαν δικαίως· ἂν ἀπαρχῆς προνοήσωμεν νὰ μὴν ἐμβῇ εἰς οἰκοδομὴν κατοικίας ἰσογόνων ἀδελφῶν καμμία σαθρὰ ὕλη ἀνισότητος¹. Καὶ διὰ νὰ φέρω πάλιν τῆς πυρκαϊᾶς τὸ παράδειγμα, καθὼς αἱ πετρόκτιστοι οἰκοδομαὶ τρέχουν ὀλιγώτερον κίνδυνον νὰ καυθῶσι παρὰ τὰς ξυλίνας, παρόμοια καὶ αἱ κτιζόμεναι εἰς αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην πολιτεῖαι κινδυνεύουν ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον νὰ διαλυθῶσιν ἀπὸ τῶν πολιτῶν τὰς διχονοίας, παρὰ τὰς ἀπαρχῆς ἀδίκως κτισμένας εἰς τὴν ἀνισότητά πολιτείας.

Πρὶν δώσω τέλος εἰς τὰ Προλεγόμενά μου ταῦτα, ἀναγκάζομαι νὰ ἐξηγήσω σαφέστερα, ὅ,τι καὶ ἄλλοτε πολλάκις εἶπα περὶ ἰσότητος, διὰ νὰ μὴν ἀφήσω μὴδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς συκοφάντας μηδεμίαν ἀφορμὴν νὰ παρεξηγήσωσι τοὺς λόγους μου.

Εἰς τῶν παροιμιῶν τὸν κατάλογον ἔθεσαν οἱ πρόγονοί μας τὸ ΙΣΟΤΗΣ ΦΙΛΟΤΗΣ², ἤγουν τὸ ἔκριναν μίαν ἀπ' ἐκείνας τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ἀναντιρρήτους αὐτὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἔρευνα, καὶ ἡ μὲ τὴν ἔρευναν σύμφωνος καθημερινὴ πείρα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἰσότης γεννᾷ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τὴν φιλίαν, ἐξανάγκης

1. « Μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες οὐκ ἀξιοῦμεν δοῦλοι, οὐδὲ « δεσπότης ἀλλήλων εἶναι· ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἡ κατὰ φύσιν ἰσονομία « μίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπείκειν ἀλλή- « λους, ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ φρονήσεως. » Πλάτων, Μενεξ. σελ. 239.

2. Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. Θ, ή, σελ. 179.

ἡ ἀνισότης ἔχει θυγατέρα τὴν ἔχθραν. Κάνεις ὅμως δὲν εὐχαριστεῖται νὰ μισῇται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ εὐδαιμονήσῃ ὅστις δὲν ἀγαπᾶται ἀπὸ τοὺς ὁμοίους του· Ἰ. Διὰ τί λοιπὸν οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἀποστρέφονται τὴν ἰσότητα, οἱ δὲ δημοτικοὶ δὲν ἀρκοῦνται πολλάκις οὐδ' εἰς τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς; Διότι, ὡς φαίνεται, δὲν ἐξέτασαν ἀκριβῶς, οὔτ' εἰς τί στέκει ἡ ἰσότης, οὔτε πόθεν γεννᾶται ἡ ἀνισότης¹.

Ἡ φύσις μᾶς ἐγέννησε τὴν ἀρχὴν ὅλους ἴσους, ἐπειδὴ εἰς ὅλους ἔδωκε τὰς αὐτὰς αἰσθήσεις, τὰ αὐτὰ πάθη, καὶ τὰς αὐτὰς χρείας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἰσότης δὲν μένει πλὴν ἐνόσω τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εὐρίσκεται εἰς τὴν νηπιότητά του· εὐθὺς ἀποῦ ἀνδρωθῇ, ἀναφαίνεται ἓνας τοῦ ἄλλου νοημονέστερος, ἓνας τοῦ ἄλλου ἀνδρειότερος, ἓνας τοῦ ἄλλου πλέον προικισμένος μὲ φυσικὰ προτερήματα· ὅθεν ἐξανάγκης ἐγεννήθη ἡ ἀνισότης, ἥτις ἔδωκ' ἀφορμὴν εἰς τὴν διχόνοιαν. Τοιαύτη εἶναι ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἡ πρώτη κατάστασις. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἀνισότης αὐτῆς τῆς φύσεως ἔργον, καὶ ἡ θεραπεία της ἐπροσμένετο ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν.

Ἡ πολιτικὴ ἔνωσις ἄλλο μέσον προχειρότερον νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀνισότητα, καὶ νὰ παύσῃ τὴν διχόνοιαν, δὲν εἶχε καταρχὰς παρὰ τὴν ἰδιοκτησίαν, ἥτις ὅμως μὲ τὸν καιρὸν ἔμελλ' ἀπαραιτήτως καὶ αὐτὴ νὰ γεννήσῃ

1. « Οἱ μὲν, ὅτι, ἐὰν κατὰ τι ἴσοι ᾖσιν, ὅλως ἴσοι νομίζουσιν εἶναι, « οἱ δὲ, ὅτι, ἐὰν κατὰ τι ἀνίσωι, πάντων ἀνίσων ἀξιοῦσιν ἑαυτοῦς. » Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Ε, α, 7, σελ. 144.

μεγαλητέρας τῶν προτέρων ἄλλας ἀνισότητας, ἐπειδὴ εἰς τοῦ πλέον παρὰ τοὺς ἄλλους προικισμένου μὲ φυσικὰ προτερήματα τὰς χεῖρας ἔδιδ' ὄργανα ν' αὐξήσῃ καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰ προτερήματά του. Τοιαύτη ἀνισότης ἦτον ἀναγκαία εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, διότι χωρὶς αὐτὴν δὲν ἤθελε ποτὲ τελειοποιηθῇ ἡ κοινωνία, καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἤθελε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν περὶ τῶν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων κτηνώδη μέριμναν. Πᾶσα καλῶς ὀργανισμένη πολιτεία πρέπει ἐξανάγκης νὰ ἔχῃ ἀνισότητας. Ὁ υἱὸς δὲν εἶναι ἴσος μὲ τὸν πατέρα, ὁ μαθητὴς μὲ τὸν διδάσκαλον, ὁ κρινόμενος μὲ τὸν δικαστὴν, ὁ ἀρχόμενος μὲ τὸν ἄρχοντα, ὁ ὑπηρέτης μὲ τὸν οἰκοδεσπότην, ὁ μισθωτὸς ἐργάτης μὲ τὸν μισθοδότην, ὁ πλούσιος μὲ τὸν πένητα. Ὅστις ζητεῖ νὰ ἐξισώσῃ κατὰ πάντα τοὺς ὑπερέχοντας μὲ τοὺς ὑπερεχομένους τούτους, ζητεῖ νὰ φέρῃ τὴν ἀναρχίαν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ζητεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸν πολιτισμένον ἄνθρωπον εἰς τὴν προτέραν τοῦ ἀγρίαν κατάστασιν.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πάλιν, ἡ ἔμφυτος εἰς ὅλους φιλαρχία, πειράζει καὶ τοὺς ὑπερέχοντας νὰ μεταβάλῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς δεσποτίαν, ὡς καὶ τοὺς ὑπερεχομένους ν' ἀρπάξωσιν ἀδίκως τὴν ἐξουσίαν ἐκείνων, ὥστε διχονοοῦντες νὰ διαλύσωσι τελευταῖον τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Κ' ἐδῶ ἐφάνη ἡ ἀπαραίτητος χρεία τῶν νόμων, ὡς δεσμῶν ἀναγκαίων νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάλυσιν.

Ἄλλὰ τίς ἔπρεπε νὰ δώσῃ τοὺς νόμους τούτους; Ὁχι βέβαια οἱ ὑπερέχοντες· αὐτῶν οἱ νόμοι ἤθελαν σκοπεύειν τὴν φυλακὴν καὶ αὐξήσιν τῆς ὑπεροχῆς των. Ὁχι πάλιν

οἱ ὑπερεχόμενοι· διότι καὶ τούτων οἱ νόμοι ἐκινδύνευαν νὰ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τὴν πολιτείαν πᾶσαν ἀναγκαίαν ἀνισότητα. Οἱ ὑπερέχοντες ἦτον ἀδύνατον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς νόμους τῶν ὑπερεχομένων, καθὼς πάλιν οὗτοι δὲν ἤθελαν ποτὲ δεχθῆν ἐκουσίως τοὺς νόμους τῶν ὑπερεχόντων.

Διὰ νὰ δεθῶσι λοιπὸν ὅλοι εἰς τὸν ζυγὸν τῶν νόμων, ἀνάγκη ἦτο νὰ τεθῶσιν ἀπ' ὅλους κοινῶς καὶ συμφώνως οἱ νόμοι· καὶ ἡ κοινὴ αὕτη συνθήκη ἐγέννησε τὴν ἀληθινὴν πολιτικὴν ἰσότητα, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἀξίαν ἰσότης, μόνη ἱκανὴ νὰ κάμῃ μόνιμον τὴν πολιτείαν¹. Αὕτῃ δὲν ἀναιρεῖ, οὐδὲ ν' ἀναιρέσῃ δύναται, κάμμίαν ἀπὸ τὰς ἀναγκαίας εἰς τὴν πολιτείαν ἀνισότητας· τὰς περιορίζει μόνον καὶ τὰς κανονίζει ὅλας, μοιράζουσα ἐπίσης εἰς ὅλους τοὺς πολίτας καὶ τὰ βάρη καὶ τὰ κέρδη τῆς πολιτείας. Τοῦ βάρους τόσον μόνον μέρος ἐπιβάλλει εἰς καθένα, ὅσον δύναται νὰ βαστάσῃ. Τοῦ κέρδους τόσον μόνον μέρος χαρίζει εἰς αὐτὸν, ὅσον ἐμπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς κοινὴν ὅλων τῶν πολιτῶν ὠφέλειαν.

Ἐὰν τὸ σύνταγμα τῆς πολιτείας ἦναι ἀβασίλευτον, δίδει εἰς καθένα πολίτην τὸ δίκαιον νὰ ἐκλέγεται εἰς ὅλα χωρὶς ἐξαίρεσιν τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ ἔσχατον, ἂν ἔχῃ μόνον τὴν χρειαζομένην ἱκανότητα εἰς τὸ ἀξιῶμα. Ἐὰν βασιλεύεται, πλὴν μόνης τῆς βασιλείας, εἰς ὅλα πάλιν τὰ λοιπὰ ἀξιώματα ἀφίνει ἀνοικτὴν

1. « Μόνον γὰρ μόνιμον τὸ κατ' ἀξίαν ἴσον, καὶ τὸ ἔχειν τὰ αὐτῶν. »
 Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Ε, 5', 5, σελ. 158.

εἰς ὅλους τοὺς πολίτας τὴν εἴσοδον. Ὅταν οἱ νόμοι δὲν συγχωρῶσιν εἰς τοὺς ὑπερέχοντας τὴν κατάχρησιν τῆς ὑπεροχῆς, εἰς δὲ τοὺς ὑπερεχομένους δίδωσιν ἄδειαν, εἰς τὸν ὑπηρέτην, νὰ γενῇ οἰκοδεσπότης, εἰς τὸν μισθωτὸν, μισθοδότης, εἰς τὸν σήμερον ἀρχόμενον, ἢ δικαζόμενον, νὰ ἐκλεχθῇ αὔριον ἄρχων ἢ δικαστῆς, καὶ ἀπλῶς εἰς καθένα, νὰ μεταβάλῃ εἰς τὸ κάλλιον διὰ τῆς ἐργατικῆς καὶ σώφρονος διαγωγῆς τὴν παροῦσάν του κατάστασιν, ἵ τίς ἔχει δίκαιον νὰ μεμφθῇ τοὺς νόμους διὰ τοιαύτην ἀεικίνητον καὶ κοινὴν ἀνισότητά; αὕτῃ ἡ κοινότης τὸν καταστένει μ' ὅλους ἴσον, καὶ τὸν κάμνει ἀληθῶς πολίτην¹. Τοιαύτην ἰσότητα, ὅστις δὲν ἐπιθυμεῖ, εἶναι ἀνδράποδον· ὅστις πλειοτέραν αὐτῆς ἐπιθυμεῖ, ἔξω τῆς ἀνοήτου ἐπιθυμίας τῶν ἀδυνάτων, ζητεῖ νὰ φέρῃ τὴν ἀναρχίαν καὶ τῆς ἀναρχίας τὴν ἀκόλουθον τυραννίαν εἰς τὴν πατρίδα του.

Τὴν ἐξήγησιν τῆς πολιτικῆς καὶ νομίμου ταύτης ἰσότητος ἔκριν' ἀναγκαίαν διὰ τὰς συκοφαντίας τῶν �λιγαρχικῶν. Καὶ σήμερον, καθὼς καὶ πάλαι, ὅτινα γνωρίσωσι διδάσκαλον ἰσονομίας, τὸν συγκαταριθμοῦν μὲ τοὺς ἀποστόλους τῆς ἀναρχίας. Οἱ παλαιοὶ ὀλιγάρχαι ἐσύγχεαν τοὺς φιλοπάτριδας δημαγωγοὺς μὲ τοὺς ὀχλαγωγοὺς καὶ δημοκόπους· εἰς τοὺς σημερινοὺς ὀλιγαρχικοὺς τῆς φωτι-

1. « Πολίτης δὲ ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς. — Πολίτης δὲ κοινῇ μὲν ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. . . κατὰ δὲ τὴν ἀρίστην [πολιτείαν] ὁ δυνάμενος καὶ προαιρούμενος ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν πρὸς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετήν. » Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Γ, α, 4 καὶ ζ, 13.

σμένης Εὐρώπης συρμὸς (mode) ἔγινε νὰ τοὺς ὀνομάζωσιν Ἰακωβίνους¹. Ὑποκρίνται ὅτι σκοπὸν ἔχουν οἱ ἀναίσχυντοι οὗτοι συκοφάνται; Νὰ κατασιγάσωσι καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας τὰς φωνάς, καὶ νὰ περιορίσωσι τὴν ἄνεσιν καὶ ἀπόλαυσιν ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἰς ὀλίγους τινάς, ἀφίνοντες εἰς τοὺς ἐπιλοίπους τὴν καθημερινὴν τῶν εἰλώτων θλίψιν καὶ κακουχίαν².

Ἄν τοὺς πιστεύσῃς ὅμως, σκοπὸν ἔχουν νὰ φυλάξωσι τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία, κατ' αὐτοὺς, εἶναι φθορὰ καὶ διαστροφή τῶν χρηστῶν ἡθῶν, εἶναι ἐπανάστασις κατὰ τῶν νομίμων ἡγεμόνων, κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Οἱ συκοφάνται τοῦ Σωκράτους ἐφώναζαν, ὅτι ὁ Σωκράτης φθείρει τοὺς νέους, πολεμεῖ τὴν θρησκείαν³. Αἱ κραυγαὶ τῶν συκοφαντῶν τοῦ Χριστοῦ ἦσαν, ὅτι διαστρέφει τὸ ἔθνος μὲ τὰς διδασκαλίας του, ἀνασεῖει τὸν λαὸν, καὶ τὸν ἐμποδίζει νὰ δίδῃ φόρους εἰς τὸν Καίσαρα⁴. Τοιαῦτα ἐφώναζαν οἱ παλαιοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Παλαιστίνης συκοφάνται.

1. Jacobin, ἀπὸ τὴν περιβόητον ὀχλαγωγικὴν ἐταιρίαν τῶν ἐπονομασθέντων Ἰακωβίνων.

2. « Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις· ἀλλ' ἐξ ἰσότητος, ἐν « τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα· ἵνα καὶ τὸ « ἐκείνων περισσεύμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης. » Πρὸς Κορινθ. Β, ή, 13-14.

3. Ξενοφ. Ἀπολογ. Σωκράτ. § 10. Πλάτων. Ἀπολογ. Σωκράτ. σελ. 24.

4. « Τοῦτον εὗρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι « φόρους δίδόναι. . . . ὅτι ἀνασεῖει τὸν λαὸν διδάσκων καθ' ὅλης τῆς « Ἰουδαίας. » Δευκ. κγ', 2-5.

Εἶναι σημειώσεως ἄξιον ὅτι δὲν διαφέρουν ἀπ' ἐκείνους οὐδὲ τῶν σημερινῶν συκοφαντῶν αἱ φωναί. Κατ' αὐτοὺς, ἡ φιλοσοφία ὅχι μόνον ἐσάλευσε τὴν θρησκείαν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἡγεμόνας χρεωστούμενην ὑποταγὴν, ἀλλ' ἐφθειρε καὶ τὴν σημερινὴν ὅλην νεότητα· ὅλη ἔχει χρείαν νέας ἀγωγῆς καὶ ἀναμορφώσεως, τὴν ὁποίαν διδάσκουν ἀναβλαστήσαντες ἀπὸ καταργηθέντα μοναστήρια νέοι ἀπόστολοι. Τὰ παλαιὰ χρηστὰ ἥθη, ἡ προγονικὴ θρησκεία, δὲν σώζονται πλέον παρὰ εἰς ὀλίγους τινὰς γέροντας, φυγάδας πρῶτον τῆς πατρίδος, καὶ σήμερον ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν πατρίδα, νὰ ἐγκεντρίσωσι τὰ χρηστὰ των ἥθη εἰς τὴν ἀγριέλαιον νεότητα¹.

Ἔτι ἐλπίζουν, τί προσμένουν ἀπὸ τὰ ταραχώδη κινήματα καὶ τὰς θορυβώδεις των ταύτας κραυγὰς; Ἔνα κατ' ορθώσωσιν, ὅ,τι δὲν ἐδυνήθησαν οἱ Ἄνυτοι καὶ οἱ Μέλιτοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς τῆς Ἰουδαίας; Ἡ φιλοσοφία μετὰ πολλοὺς διωγμοὺς, ἀνέλαμψε πολὺ δυνατωτέρα τῆς προτέρας. Οἱ Φαρισαῖοι ἐκίνησαν πάντα

1. Τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη ἐπέρασαν ἀποῦ κατοικῶ τὴν Γαλλίαν. Μαρτύρομαι τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν! ὅταν παραβάλλω τοὺς σημερινούς νέους μὲ τοὺς ὁποίους ἐγνώρισα καταρχὰς, πληροφοροῦμαι ἐπιπλέον πόσῃ ἐπιρροὴν ἔχει εἰς τὰ ἥθη τὸ εἶδος τῆς πολιτείας. Ἐκείνων ὁ χαρακτήρ ἦτον ὡσεπιτοπολὺ ἡ ματαιοσπουδία (frivolité)· διότι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Μὴν ὄντες πολῖται, ἀκολούθως οὐδ' εἰς ἔργα πολίτου εἶχαν νὰ ἀσχολῶνται· ὅθεν, διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀργίαν των, ἐκαταγίνοντο εἰς τὰ μάταια. Ἐξεναντίας, οἱ σημερινοὶ νέοι, βλέποντες ἔμπροσθέν των ἀνοικτὴν εἰς ὅλους ὅλων τῶν πολιτικῶν ὑπουργημάτων τὴν εἴσοδον, ἐξανάγκης ἀσχολοῦνται εἰς τὰ δυνάμενα νὰ τοὺς καταστήσωσιν ἀξίους αὐτῶν.

λίθον νὰ ἐμποδίσωσι τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ ἐκηρύχθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ νέοι Φαρισαῖοι πολεμοῦντες τὴν ὁποίαν, μὲ θέλησιν καὶ προστασίαν τῶν ἡγεμόνων, πολλὰ ἔθνη ἐπιθυμοῦν νὰ εἰσάξωσιν εἰς τὰς πολιτείας των εὐνομίαν, πολεμοῦν ἐντάμα καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θρησκείαν· ἐπειδὴ καὶ τῶν δύο τὸ σωτηριωδέστατον παράγγελμα εἶναι ἡ ἰσονομία.

Μὲ τοιαύτας μωρὰς ἐλπίδας δὲν ἦτον ὁλότελα μωρὸν νὰ βόσκωνται οἱ παλαιοὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας ἐχθροί. Πολεμοῦντες δύο νεογέννητα καλὰ, ἤλπιζαν νὰ τὰ βρεφοκτονήσωσιν εὐκόλως. Ἀλλὰ σήμερον ὑπερβαίνει καὶ αὐτὴν τὴν μωρίαν ὁ τοιοῦτος πόλεμος, ἀφοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας αἱ διδασχαὶ κηρύσσονται εἰς σχεδὸν ὅλον τὸν κόσμον μὲ τὴν μεγαλόφωνον σάλπιγγα τῆς τυπογραφίας. Τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα διασπείρονται καθημέραν διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκδόσεων· τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάγνωσιν δὲν ἐσυγχώρει εἰς τὸν λαὸν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία, σήμερον μεταφρασμένον εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, διαμοιράζεται δωρεὰν εἰς τοὺς λαοὺς ἀπ' αὐτοὺς τῶν λαῶν τοὺς ἡγεμόνας. Ἡ κοινωνία ὅλων τῶν φιλοσόφων δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς (πρᾶγμα εἰς τοὺς παλαιοὺς ἀδύνατον) εὐκολύνθη τόσον, ὥστε συλλογίζονται, γράφουν, ἐκδίδουν τὰ αὐτὰ, χωρὶς νὰ λαλῶσι τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, χωρὶς νὰ συγκατοικῶσι τὸν αὐτὸν τόπον. Δικαιοσύνην, εὐνομίαν, εἰρήνην παραγγέλλουν ὅλοι συμφώνως· καὶ λαοὶ καὶ βασιλεῖς ἐκατάλαβαν, ὅτι χωρὶς αὐτὰς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐδαιμονήσωσι.

Ὡ πόση καταισχύνη, φίλοι ὁμογενεῖς, μέλλει νὰ κα-

λύψη τὰ πρόσωπά μας, ἂν ἡμεῖς μόνοι οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων διδασκάλων τῆς ἰσονομίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τὴν δεκάτην ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ μετὰ τόσους θριάμβους κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἰσχύσωμεν νὰ συγκροτήσωμεν πολιτείαν ἰσόνομον! Τοιαύτης πολιτείας παράδειγμα, ἔχομεν τοὺς Ἀγγλαμερικανούς, καὶ τοιαύτην πολιτείαν ἐδείξετε ὅτι ἐπιθυμεῖτε ὅλοι διὰ τοῦ ἐκδοθέντος Προσωρινοῦ πολιτεύματος. Μείνετε λοιπὸν ἀμετακίνητοι εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ πληρώσετε τὴν δικαίαν σας ἐπιθυμίαν. Μόνη ἡ πλήρωσις αὐτῆς ἔχει νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὅστις ζητήσῃ νὰ σᾶς μετατρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, ἂν ᾖ ἐκ τῶν ὁμογενῶν, κολάσετέ τον κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον καὶ τὸ ὀγδοηκοστὸν ἄρθρον τοῦ Προσωρινοῦ πολιτεύματος, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλουν ποινὴν δικαίαν εἰς τὸν, ὅστις τολμήσῃ νὰ καταργήσῃ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν τοῦ ἔθνους. Εἶναι καθαρὰ ἀλαζονεία ἢ καύχησις, ὅτι ἔχετε πολιτικὴν ὑπαρξιν, ἂν δὲν ἔχετε τὴν ἐξουσίαν νὰ συντάξετε ὅπως θέλετε τὴν πολιτείαν σας. Ἄν ᾖ ἄλλογενὴς, αὐτὰ πάλιν δείξετ' εἰς αὐτὸν τὰ δύο ἄρθρα, προσεπιλέγοντες, ὅτι μόνοι σεῖς ἀποκτήσαντες μὲ τὸ αἷμά σας πολιτείαν αὐτόνομον, μόνοι καὶ ἔχετε τὸ ἀναπαλλοτρίωτον δίκαιον νὰ τὴν ὀργανίσετε ὥς σας συμφέρει.

Δὲν λέγω, ὅτι πρέπει νὰ ἀποβάλλετε πᾶσαν συμβουλὴν ἄλλογενῶν, καὶ μάλιστα ὧσων ἕως τώρα ἀπελεύσετε τὴν φιλάνθρωπον βοήθειαν, καὶ τῶν ὅσοι μελετοῦν νὰ σᾶς

βοηθήσωσιν· ἐξεναντίας ἔλεγα, καὶ πάλιν λέγω, ὅτι ἡ συμβουλὴ εἶναι ἀναγκαία. Ἀλλὰ πρέπει πρῶτον νὰ ζητηθῇ ἀπὸ σαῶς· ἔπειτα νὰ ᾔηται ἀληθῶς συμβουλὴ, καὶ ὅχι προσταγή, οὐδὲ συνθήκη διὰ μέλλουσιν βοήθειαν τοιαύτη, ὅποια νὰ μεταμορφώσῃ τοὺς νόμους μας, ἢ νὰ βλάβῃ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν τῆς Ἑλλάδος, ἢ καὶ νὰ κολοβώσῃ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ὁλοκληρίαν.

Ἀσυγχώρητος ἀχαριστία βέβαια θέλ' εἶσθαι, ἂν δὲν φανῶμεν εὐγνώμονες καὶ πρόθυμοι νὰ ἀντευεργετήσωμεν, ὅσον δυνάμεθα, τοὺς εὐεργέτας μας¹· ἀλλὰ δὲν εἶναι χρεία διὰ τοῦτο νὰ ἀλλάζωμεν τὸ σύστημα τῆς πολιτείας μας ἢ νὰ κολοβώσωμεν τὴν Ἑλλάδα, προδίδοντες ἀδίκως πόλιν ἢ νῆσον ὁμογενῶν εἰς ἀμοιβὴν τῆς παρὰ τῶν ἀλλογενῶν

1. Μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν τούτων, τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖ νὰ ὀνομάσω καὶ νὰ εὐχαριστήσω πανηγυρικῶς πρώτους τοὺς Γερμανούς. Αὐτοὶ πρῶτοι, πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ἔτρεξαν νὰ σβέσωσι τὴν ἀναφθεῖσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πυρκαϊάν. Τὴν αὐτὴν εὐεργεσίαν ἔδειξαν καὶ οἱ Ἑλουήτιοι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ, καὶ οἱ γενναῖοι Γάλλοι. Τούτων ὁ ἐνδοξος τυπογράφος Φιρμῖνος Διδότος πέμπει δωρεὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς ζητηθέντας ἀπὸ τὸν φίλον Πολυχρονιαδὴν τυπογραφικοὺς χαρακτῆρας. Εἰς τούτους εὐρέθησαν καὶ γυναῖκες, αἱ ὅποια, κατὰ μίμησιν τοῦ ἀοράτως εὐεργετοῦντος θεοῦ, εὐηργέτησαν τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ φανερωθῶσιν ἀκόμη οὐδ' εἰς τὸν ὅποιον ἠξίωσαν νὰ κάμωσι τῆς εὐεργεσίας τῶν ὀργανον. Τελευταῖοι τρέχουν σήμερον, « περὶ τὴν ἐνδεκάτην « ὦραν » εἰς βοήθειάν μας καὶ οἱ φιλελεύθεροι Ἀγγλοὶ. Μὴν ἀμφιβάλωσιν, ὅτι μέλλομεν νὰ φανῶμεν καὶ εἰς αὐτοὺς εὐγνώμονες ἴσα καὶ εἰς τοὺς « περὶ τὴν πρώτην· » διότι ἀπ' αὐτοὺς, ὡς ἀρχηγέτας καὶ δημιουργοὺς ἐλευθερίας, ἐλπίζουν νὰ βοηθηθῶσιν οἱ Ἕλληνες, διὰ μόνην τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅχι διὰ κἀνὲν ἄλλο τέλος ἀνάξιον τῆς γενναιότητος τῶν Ἀγγλῶν.

βοηθείας, ὅταν ἔχωμεν ἄλλα μέσα νὰ τοὺς ἀνταμείψωμεν.
 Ἡ καὶ διὰ ποῖον δίκαιον τὸν πρέπει νὰ ὀνομασθῇ εὐεργέ-
 τῆς, ὅστις δὲν σὲ βοηθεῖ νὰ φυλάξῃς τὴν ζωὴν, παρὰ
 μὲ συνθήκην νὰ σοῦ ἀποκόψῃ πρῶτον χωρὶς ἀνάγκην ἐν
 ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος, ἢ νὰ προσκολλήσῃ εἰς αὐτὸ
 κἀνὲν ἔμπλαστρον φαρμακερὸν, ὡς ἤθελ' εἶσθαι, παραδείγ-
 ματος χάριν, τὸ ἔμπλαστρον τῶν τίτλων, τῶν παρασῆμων
 καὶ αὐτῆς τῆς κατὰ διαδοχὴν εὐγενείας;

Ἀλλὰ διὰ νὰ φυλαχθῇτε τοὺς κακεργέτας εὐεργέτας (ἐὰν
 κατὰ δυστυχίαν ἀναφανῶσι τινὲς τοιοῦτοι), πολὺ πρότε-
 ρον χρεωστεῖτε νὰ φυλάσσεσθε, μὴ βλαστήσῃ μεταξὺ σας
 κἀμμία πικρὰ ρίζα φιλαρχίας, ἥτις εὐκόλα θέλει θυσιάσειν
 μέρος τῆς Ἑλλάδος (ἂν δὲν δυνηθῇ ὅλην) εἰς τοὺς ξένους,
 διὰ νὰ δεσπόζῃ τὸ ἐπίλοιπον ἀταράχως. Βλέπετε πόσον
 κίνδυνον ἤθελαν τρέξειν οἱ ὁμογενεῖς μας Κρῆτες, ἂν δὲν
 ἀνεκάλυπταν τοὺς δόλους τοῦ κακοπολίτου Ἀφενδούλου
 των¹. Δὲν γεννᾷ μόνη ἡ Κρήτη Ἀφενδούλας· Ἀφενδούλαι
 φυτρώνουν παντοῦ καὶ πάντοτε, ὅταν οἱ πολῖται δὲν ἐπα-
 γρυπνῶσιν εἰς τὰ κινήματα τῶν ἐκλεγομένων εἰς πολιτικὰ
 ὑπουργήματα, ἢ μᾶλλον ὅταν, πρὶν τοὺς ἐκλέξωσιν, ἢ ἐμ-
 πιστευθῶσιν εἰς αὐτοὺς πράξεις πολιτικὰς, δὲν ἐξετάζωσιν
 ἀκριβῶς τὴν περασμένην αὐτῶν διαγωγὴν. Ὅστις πρὸ τῆς
 ἐκλογῆς ἦτο κακοφημισμένος ἄνθρωπος, δὲν γίνεται πάρ-
 αυτα μετὰ τὴν ἐκλογὴν τίμιος καὶ φιλόπατρις· ὅστις

1. Ἀπέκλεισαν ἀπὸ τὴν πολιτείαν οἱ φρόνιμοι Κρῆτες τὸν ἀνάξιον
 τοῦτον πολίτην, Ἀφενδούλην, διὰ δημοσίου ἀποκηρύξεως, ὑπογραμμένης
 ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ διοικητὰς, καὶ δημοσιευμένης τὴν 15 Νοεμβρίου, 1822.

ἐδούλευε χθές τὸν Μαμωνᾶν, δὲν ἐμπορεῖ νὰ δουλεύῃ σήμερον ἀπροσδοκῆτως τὸν Χριστόν. Χρειάζεται μετανοίας καὶ δοκιμασίας καιρός. Δίδετε λοιπὸν καιρὸν μετανοίας καὶ δοκιμάζετε τοὺς τοιούτους, πρὶν τοὺς ψηφίζετε εἰς πολιτικὰ ἐπαγγέλματα. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον μέσον νὰ πολεμῇτε τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἰσονομίας μὲ τῆς ψήφου τὸ εἰρηνικὸν ὄπλον, πρὶν αὐτοὶ ζωσθῶσι τῆς δεσποτίας τὸν σίδηρον.

Φίλοι ὁμογενεῖς, ἐνδεχόμενον τινὰς ἀπὸ σᾶς νὰ σκανδαλίσωσιν ὅσα καὶ ἄλλοτε εἶπα καὶ τώρα ἐτόλμησα νὰ εἶπω, ὡς αὐστηρότερα παρὰ τὸ χρεωστούμενον εἰς ὅλους σας σέβας. Μὴ με καταδικάσετε πρὶν ἀκούσετε τὴν τελευταίαν μου ἀπολογίαν. Δὲν εἶμαι φιλαίτιος οὐ δὲ φιλοκατήγορος· καὶ ἂν ἐδιψοῦσα τριαύτην ἀδικίαν, ἤθελ' εἶσθαι μωρία νὰ κατηγορῶ τὸ γένος μου¹. Ὁμογενῆς, ὁμόθρησκος, ὁμοήθης σας εἶμαι κ' ἐγώ· ἡ καταισχύνη σας εἶναι καταισχύνη τοῦ προσώπου μου, καὶ ἔπαρτά τὴν τιμὴν σας ἄλλην τιμὴν εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, πόθεν ἔχω νὰ ἐλπίσω; Συγχωρήσετε λοιπὸν εἰς τὴν ἡλικίαν μου τὴν φανέρωσιν ὅχι νέων πραγμάτων, ἀλλ' ὅσα πολλοὶ ἀπὸ σᾶς καὶ γνωρίζετε καὶ θρηνεῖτε, καὶ νὰ διορθώσετε προθυμεῖσθε².

1. « Δέδοικα γὰρ μὴ, διὰ τὸ πολλάκις ἐπιτιμᾶν, δόξω τισὶ προαιρεῖσθαι τῆς πόλεως κατηγορεῖν . . . νῦν δὲ πρὸς ὑμᾶς ποιοῦμαι τοὺς λόγους, οὐ διαβάλλειν πρὸς ἐτέρους ἐπιθυμῶν, ἀλλὰ βουλόμενος τὴν εἰρήνην βεβαίως καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἄλλους ἀγαγεῖν. » Ἰσοκράτ. Συμμαχ. § 24, σελ. 172.

2. Ἰδ. ἄνωτέρω (σελ. 25, σημ. 1) τοῦ χρηστοῦ Κανακάρη τὴν ἐξομολόγησιν.

Ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, ὅλους σᾶς τιμῶ· ἀλλὰ καὶ ὅλους, ὡς ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς μου σᾶς κρίνω καὶ σᾶς ὑπο-
πτεύομαι. Ἐξουσίαν εἰς κἀνένα δὲν ἔλαβα, οὐδ' ἐπεθύ-
μησα νὰ λάβω ποτέ· ἀλλὰ διστάζω, ἂν, χειροτονημένος
εἰς κἀμμίαν ἀπ' αὐτάς, εἶχα καὶ φρένας ἱκανὰς νὰ τὴν
μεταχειρισθῶ χωρὶς νὰ βλάψω τὴν πατρίδα μου. Ὁ σφο-
δρότατος ὅλων τῶν πειρασμῶν εἶναι ὁ πειρασμὸς τῆς
ἐξουσίας, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὸς ὁ διάβολος· ὅστις δὲν σε
λέγει, « Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνή-
« σης μοι » ὡς ἐτόλμησε νὰ εἶπῃ εἰς τὸν Χριστὸν, ἀλλ'
ὅλον τὸ ἐναντίον, Κἀμε πρῶτον νὰ σὲ προσκυνή-
σωσιν ὀλίγοι τινὲς ἡλίθιοι, καὶ ἄφες με νὰ
ἐνεργήσω ἐγὼ τὰ ἐπίλοιπα. Ὀλίγους ἐξουσιαστὰς
εὔρηκα εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀκόμη ὀλιγωτέρους ἐγνώρισα ἐξ
ιδίας μου πείρας, οἱ ὅποιοι δὲν ἐμετάβαλαν τὴν ἐξουσίαν
εἰς κατεξουσίαν· ὅθεν ἐγεννήθη καὶ ἐπιστεύθη ὡς ἀλήθεια
ἡ γνωστὴ εἰς ὅλους παροιμία, « Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσι. »

Ἄν ἀπιστῇ κἀνεὶς εἰς τοῦτο, ἄς ἀπαριθμήσῃ ὅσας ἡ φύσις
ἢ ἡ τύχη ἔδωκ' εἰς αὐτὸν μικρὰς οἰκιακὰς ἐξουσίας, ὅποῖαι
εἶναι τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὴν γυναῖκα, τοῦ πατρὸς εἰς τὰ τέκνα,
τοῦ οἰκοδεσπότου εἰς τοὺς ὑπηρέτας, ἔπειτα ἄς καταβῇ
εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, καὶ ἄς ἐρωτήσῃ τὴν συνεί-
δησιν· ἄς τὴν ἐρωτήσῃ ὅμως εἰλικρινῶς, ὡς διψασμένος
ν' ἀκούσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἂν ἐφύλαξεν ὅσα διδάσκει ὁ ὀρθὸς
λόγος, καὶ παραγγέλλει ἡ θρησκεία πρὸς τὴν γυναῖκα¹,

1. « Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γυνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρω
« σκεύει τῷ γυναικεῖῳ ἀπονέμοντες τιμὴν. » Πέτρ. Α, γ', 7.

πρὸς τὰ τέκνα¹, πρὸς τοὺς ὑπηρέτας του² καθήκοντα· ἂν εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς σχέσεις δὲν ἐξεπήδησε πολλάκις τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης τὰ ὅρια. Τῆς ἐξουσίας ἴδιον εἶναι νὰ ἐξαπλώνεται ἕωσοῦ δὲν εὕρισκει ἐμπόδια. Αὐτὴ ὁμοιάζει (ὡς ἔλεγ' ἓνας ἀπὸ τοὺς χρηστοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν) τὰς πόρνas, εἰς τῶν ὁποίων τὰ βρόχια ὅστις ἐμπλεχθῇ, παραφρονεῖ καὶ παραφέρεται ὡς μεθυ-σμένος³.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ οἰκιακαὶ μικραὶ αὗται ἐξουσίαι ᾦναι τόσον ἐπικίνδυνοι, πῶς πρέπει νὰ κρίνωμεν (ἐρωτῶ σας) τὰς μεγαλητέρας καὶ πολιτικὰς ἐξουσίας, ὅπου ὁ ἐξουσιάζων αἰσθάνεται σφοδροτέρους πειρασμοὺς νὰ μεταβάλῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς δυναστείαν· ἔχει καὶ ποινὰς νὰ κολάσῃ τοὺς καταφρονοῦντας αὐτὴν, καὶ ἀμοιβὰς, ν' ἀγοράσῃ κόλακας καὶ συνεργοὺς τῆς ἐξουσίας του. Περικυκλωμένος ἀπὸ πολλὰ δορυφόρα ἀνδράποδα, ἔτοιμα νὰ τὸν δώσωσι τίτλους ὑπερόγκους, ἔτοιμα νὰ παραβάλλωσι καὶ τοὺς ἀλόγους τοῦ λόγους μὲ τῶν σοφῶν τὰ ἀποφθέγματα, καὶ τὰς πλέον εὐτελεῖς τοῦ πράξει μὲ τοῦ Ἡρακλέους τοὺς

1. « Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ « ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. » Πρὸς Ἐφεσ. 5', 4.

2. « Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, « εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς. » Πρὸς Κολοσ. 3', 1.

3. « Οὐ γὰρ ᾔδεσαν τὴν ἐξουσίαν, ἧς πάντες εὐχονται τυχεῖν, ὡς « δύσχρηστός ἐστιν, οὐδ' ὡς παραφρονεῖν ποιεῖ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτήν, « οὐδ' ὅτι τὴν φύσιν ὁμοίαν ἔχει ταῖς ἐταίραις, ταῖς ἐρᾷ μὲν ἑαυτῶν « ποιούσαις, τοὺς δὲ χρωμένους ἀπολλυούσαις. » Ἰσοκράτ. Συμμαχικ. § 33, σελ. 179.

ἄθλους, οὐδ' ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἂν ὑποτεθῇ, δύναται ν' ἀντισταθῇ εἰς τόσους πειρασμούς.

Τῆς χωρὶς ἐξαίρεσιν κατεχούσης ὅλων ἡμῶν τὰς ψυχὰς φιλαρχίας ἄλλη προφύλαξις δὲν εἶναι παρὰ νὰ ἐπαγρυπνῶμεν ὅλοι πρῶτον εἰς τὰς ἰδίας, ἔπειτα καὶ εἰς τῶν συμπολιτῶν ἕνας τοῦ ἄλλου τὰς πράξεις· νὰ προσέχωμεν καὶ ὅταν ἡμεῖς ἐξουσιάζωμεν, ὅτι παλαίωμεν μὲ μέγαν πειρασμὸν τὴν ἐξουσίαν, καὶ ὅταν εἰς ἄλλους τὴν δίδωμεν μὲ τὰς ψήφους μας, ὅτι ἐκλέγομεν παλαιστήν, ὅστις ἂν δὲν παλαίσῃ γενναίως τὸν πειρασμὸν, μέλλει νὰ παλαίῃ καθημέραν τὴν πατρίδα του.

Εἶπα¹, πόσον πρέπει νὰ προσέχετε, ὅταν δίδετε ψήφους εἰς ἐκλογὴν τῶν πολιτῶν, ὅσους διορίζετε νὰ σᾶς κυβερνῶσιν, ἢ νὰ ἐνεργῶσι κἀνὲν ἄλλο τῆς πολιτείας ὑπουργήμα. Ἐδῶ προσθέτω, ὅτι καὶ χρεωστεῖτε καὶ τοὺς ἐκλέγοντας καὶ τοὺς ἐκλεγομένους νὰ ὀρκίζετε εἰς τὸν θεόν, ὅτι ἡ ἐκλογή των ἔγινεν ἀπροσωπόληπτος, μόνον ἔχουσα σκοπὸν τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος.

Αἱ ψηφοφορίαι τῶν προγόνων μας ἐγίνοντο μὲ ὄρκον ἐπάνω τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς, καὶ ἀπὸ τὸν βωμὸν ἐλάμβαναν τὰς ψήφους², διὰ νὰ ἐκλέξωσι τοὺς μέλλοντας νὰ κυβερνῶσι τὰ κοινά. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως δὲν ἐφύλαξαν μέχρι τέλους τὴν πίστιν τοῦ ὄρκου, ἀλλ' ἐκατήντησαν

1. Ἀνωτέρ. σελ. μῆ.

2. « Ταῦτα ἀπὸ τοῦ βωμοῦ φέρουσα [ἡ βουλὴ] τὴν ψῆφον ἔπραξε, « καὶ οὐδεμία ψῆφος ἠνέχθη τῷ μιαρῷ τούτῳ. » Δημοσθέν. Περὶ στεφάν. σελ. 271. Ἴδε καὶ Πλάτων. Νόμ. 5', σελ. 753, καὶ ιβ', σελ. 918.

ἕως νὰ ἐμπιστεύωνται τὴν τύχην τῆς πατρίδος, εἰς αὐ-
τοὺς τοὺς προδότας τῆς πατρίδος¹. ὅθεν ἀπέλαβαν ὅτινα
πρέπει νὰ προσμένωσι μισθὸν οἱ παραβαίνοντες τὸν ὅρκον,
ὅστις, κατὰ τὸν χρησμὸν, δὲν ἀργεῖ νὰ κολάσῃ τοὺς ἐπι-
όρκους,

εἰσόκε πάσαν

Συμμάρφας ὀλέσῃ γενεὴν καὶ οἶκον ἅπαντα².

Ἐχασαν καὶ αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίην, καὶ διαβαίνοντες
κατὰ διαδοχὴν ἀπὸ βασιλεῖς εἰς Αὐτοκράτορας, ἄλλους
ἄλλων πλέον αὐτογνώμονας, καὶ πλέον μωροὺς, ἔφθασαν
νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ζυγὸν τυράννου, παρὰ τὸν ὁποῖον μω-
ρότερος καὶ θηριωδέστερος τύραννος ἄλλος οὔτ' ἐγεννήθη,
οὔτε δύναται νὰ γεννηθῇ ποτέ.

Ἐπιθυμεῖτε, φίλοι ὁμογενεῖς, ν' ἀποφύγετε ὅλα τοῦτα
τὰ καταβαρύνοντα τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνοήτων κακά; λα-
βετε μαθήματα, τὰ περασμένα τοῦ γένους παθήματα.
Καθεὶς ἀπὸ σᾶς, ὅταν κρατῇ ψῆφον, διὰ νὰ ἐκλέξῃ ἀπὸ
τοὺς συμπολίτας τοῦ κἀνένα εἰς ἀξίωμα, ἅς φαντάζε-
ται, ὅτι αὐτὸς ὁ θεὸς ἀοράτως τοῦ βάλλει τὴν ψῆφον εἰς
τὰς χεῖρας, καὶ τὸν βλέπει ἄνωθεν, πῶς μέλλει νὰ τὴν

Τοιούτοις συμβούλοις χρῶμεθα, ὧν οὐκ ἔστιν ὅστις οὐκ ἂν κατα-
φρονήσειεν, καὶ τοὺς αὐτοὺς τούτους κυρίους τῶν καινῶν ἀπάντων
καθίσταμεν, οἷς οὐδεὶς ἂν τῶν ἰδίων οὐδὲν ἐπιτρέψει. Τὸ δὲ πάντων
σχετλιώτατον· οὐς γὰρ ὁμολογήσαιμεν ἂν πονηροτάτους εἶναι τῶν
πολιτῶν, τούτους πιστοτάτους φύλακας ἡγούμεθα τῆς πολιτείας εἶναι.»
Ἰσοκράτ. Συμμαχικ. § ιζ', σελ. 169.

2. Παρ' Ἡροδότ. γ', 86. Παράβαλε καὶ τὰ ἀνωτέρ. σελ. 203.

μεταχειρισθῇ· ν' ἀποκλείσῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν τυραννίαν, ἢ νὰ προσφέρῃ τὴν πατρίδα του, ὡς μητροκτόνος, σφάγιον εἰς τοὺς τυράννους.

Εἰς τὴν νεοκατάστατόν μας πολιτείαν, ἀδύνατον νὰ φανῶσιν αἱ πρῶται, αἱ δεύτεραι, ἴσως καὶ αἱ τρίται ἐκλογαὶ κατὰ πάντα ἀναμάρτητοι, καὶ μάλιστα μετὰ μακρὰν τυραννίαν, ἥτις δὲν μᾶς ἐσυγχώρησεν οὔτ' ἑαυτοὺς οὔτ' ἄλλους νὰ γνωρίζωμεν. Ἀφίνοντες ὅμως εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον νὰ μᾶς κάμῃ σοφωτέρους, ἄς προσέχωμεν καὶ ὡς τόσον νὰ μὴν ἀμαρτάνωμεν πλὴν ἀγνοίας ἀμαρτήματα.

Ὅταν ἔχῃ τις χρεῖαν οἰκίας, μεταξὺ δύο οἰκοδόμων δὲν ἐκλέγει βέβαια τὸν φίλον του, ἀλλ' ὅτινα τῶν δύο νομίζει τεχνικώτερον· ὅταν διὰ τὴν ὑγείαν του ἀναγκάζεται νὰ καλέσῃ ἰατρὸν, μεταξὺ δύο ἰατρῶν, δὲν καλεῖ βέβαια τὸν φίλον, ἢ ἂν οὔτω τύχῃ, καὶ ἀδελφόν του, ἀλλὰ τὸν φαινόμενον ἐμπειρότερον τῆς τέχνης, καὶ οὔτω καθεξῆς διὰ τὰς λοιπὰς βιωτικὰς του χρεῖας. Ἄν ἀπατηθῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν δι' ἀγνοίαν, ἔχει καὶ ἀπολογίαν τῆς ἀπάτης τὴν ἀγνοίαν. Ἄν ἀπατηθῇ διὰ φιλίαν, γίνετ' ἐνταυτῷ καὶ μωρὸς καὶ ἄδικος· μωρὸς, διότι βάλλει εἰς κίνδυνον καὶ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὴν ζωὴν του, ἄδικος, διότι χαρίζει εἰς τὸν κακὸν τεχνίτην ὅ,τι χρεωστεῖται εἰς τὸν καλόν. Ὅπως ἂν ᾖναι, ἡ βλάβη λογίζεται μικρά, ὡς ἐνὸς ἀνθρώπου μόνου βλάβη. Ἀλλ' ὅτινα διορίζει ἡ πατρίς εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον τῆς ἐκλογῆς, ἂν χαρίξῃ τὴν ψῆφόν του εἰς τὴν φιλίαν, ἀδικεῖ προφανῶς τὴν πατρίδα· ἐὰν δὲ καὶ τὴν πωλῇ διὰ χρήματα, ἢ ὠφελειῶν ἄλλων ἐλπίζομένην ἀπόλαυσιν, ἡ ἀδικία λαμβάνει μορφὴν καὶ πρόσωπον ἀναι-

σχύντου προδοσίας, ἀξίας νὰ κολασθῇ αὐστηρότατα ἀπὸ τοὺς νόμους¹.

Τέλος, ὅλοι χρεωστεῖτε νὰ προσέχετε εἰς τὴν φυλακὴν τῶν νόμων, κάνεῖς νὰ μὴν ὑποφέρῃ ὅχι μόνον τὰς εἰς ἑαυτὸν, ἀλλὰ μὴδὲ τὰς εἰς ἄλλους γινομένας ἀδικίας, ὅλοι νὰ τὰς φοβῆσθε ὡς πυρκαϊάν, μέλλουσιν νὰ σᾶς καταφλέξῃ ὅλους, ἂν δὲν τρέξετ' εἰς τὴν σθέσιν αὐτῆς. Τὸ πολιτικὸν σύνταγμα ἐδόθη παρακαταθήκη εἰς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν πατέρων, τῶν μητέρων, εἰς τὴν ἀγάπην τῶν νέων, καὶ εἰς τὴν ἀνδρίαν ὅλων τῶν πολιτῶν². ὡς εἰς παρακαταθήκης φύλαξιν λοιπὸν χρεωστεῖτε ὅλοι νὰ κρατῆτε ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄν κοιμηθῆτε πρὸς ὀλίγον, κινδυνεύετε νὰ χάσετε καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὅλα τῆς ἐλευθερίας τὰ καλὰ· ἂν ἀγρυπνῆτε, ἡ ἐλευθερία μέλλει

1. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόλαζαν τὴν δωροδοκίαν μὲ θάνατον, ἢ χρηματικὴν ζημίαν δεκαπλασίαν τῆς ποσότητος τῶν δώρων. (Ἰδε Δεῖναρχ. Κατὰ Δημοσθέν. σελ. 44 καὶ Κατὰ Ἀριστογείτον. σελ. 86.) Οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ τὴν κολάζουν μὲ τὴν ἀπόκλεισιν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δίκαια καὶ τοῦ διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος. Τῶν Ἀγγλῶν οἱ νόμοι ἐπιβάλλουν καὶ χρηματικὴν ζημίαν 500 στερλίνων (σχεδὸν φρ. 12,000). Ἰδε BLACKSTONE, *Comment. sur les lois angl.* tom. I, pag. 333.

2. Ἡ πρώτη τῆς Γαλλίας συντακτικὴ συνέλευσις ἔλεγεν εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ χάρτου, ὅτι παρέδιδεν ὡς παρακαταθήκην τὸ πολιτικὸν σύνταγμα, à la vigilance des pères de famille, aux épouses et aux mères, à l'affection des jeunes citoyens, au courage de tous les Français. Voy. LANJUINAIS, *Constitut. de la nat. franç.* tom. II, pag. 209. Εἰς τὸν συντακτικὸν χάρτην τῶν Ἀγγλῶν, κυρωθέντα ἀπὸ Ἐδουάρδου τὸν πρῶτον πρὸς τὰ τέλη τῆς δεκάτης τρίτης ἑκατονταετηρίδος, ὠρίσθη καὶ ἀφορισμὸς κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε παραβαινόντων τὸν χάρτην. BLACKSTONE, *Ibid.* tom. I. pag. 222.

νὰ σᾶς χορτάσῃ μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνόμου πολι-
τείας, καὶ νὰ σᾶς προετοιμάσῃ καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων
τὴν ἀπόλαυσιν προσμένετε ἀπὸ τὸ ἐν οὐρανοῖς πολίτευμα.
« Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην,
« ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. »

Ἐν Παρισίοις, 3 Μαΐου, 1823.

Μετὰ τὴν τελείωσιν τῶν Προλεγομένων μανθάνω σή-
μερον (12 Ἰουνίου) τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν, ὅτι τῆς
Ἑλλάδος κί διχόνοιαι, περὶ τῶν ὁποίων ἔκαμα τόσον μα-
κροὺς λόγους, ἔπαυσαν. Εἴθε μὴ μεταγεννηθῶσι πλέον!

Ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν, ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο!

ἢ ἂν ἦναι τοῦτ' ἀδύνατον, νὰ μετοικήσωσι καὶ ἀπὸ τὰ
Ἑλληνικὰ βουλευτήρια εἰς τῶν Μουσουλμάνων τὰ μωρὰ
Διβάνια! Ὅ,τι μάλιστα μ' εὐφρανεν ἀπὸ τὰ ἀγγελλό-
μενα, εἶναι ἡ Διακήρυξις τῆς ἐθνικῆς δευτέρας
τῶν Ἑλλήνων συνελεύσεως· ἐκ τῆς ὁποίας φαίνε-
ται, ὅτι οἱ Γραικοὶ ὄχι μόνον ἀπέρρηξαν τὸν ζυγὸν τῶν
τυράννων, ἀλλ' ἀπεφάσισαν ἀμεταθέτως νὰ μείνωσιν εἰς
τὸ ἐξῆς ἔθνος χωριστὸν καὶ ἀνεξάρτητον, μὴν ὑποβάλλον-
τες τὸν αὐχένα εἰς κανέν' ἄλλον ζυγὸν παρὰ τὸν ζυγὸν
τῶν ἰδίων νόμων. Ἐκαὶ πῶς ἦτο δυνατὸν ν' ἀποφασί-
σωσιν ἄλλο τι παρὰ τοῦτο, χωρὶς νὰ καταισχύνωσι τὰ
κατὰ τῶν τυράννων τρόπαια; ἢ ποίαν ἄλλην ἀμοιβὴν
αὐτῶν ἀξιοτέραν παρὰ τὴν αὐτονομίαν εἶχαν νὰ προσμέ-
νωσι;

Παρὰ τὴν Διακήρυξιν ἱστορεῖ ἡ ἀγγελία καὶ τὴν εἰς-

οδον εἰς τὴν Τρίπολιν (Τριπολιτσᾶν) τῶν μελῶν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως μὲ τὸν ἄξιον αὐτῆς πρόεδρον, Πέτρον¹ Μαυρομηχάλην, κατὰ τὴν 19 Ἀπριλίου (παλ.) Ὁ λαὸς συναθροισμένος ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας τοὺς ὑπεδέχθη ἀγαλλόμενος καὶ φωνάζων, Ζήτω ὁ Αὐθέντης μας! Ζήτω ὁ ἐλευθερωτῆς τῆς πατρίδος μας! Ζήτω ἡ διοίκησίς μας! Τῆς ἀνευφημίας ταύτης ὅμως τὸ Αὐθέντης εἶναι ἀναμφιδόλως γραφικὸν σφάλμα² τοῦ ἀντιγράψαντος τὴν ἀγγελίαν, ὅστις ἐξ ἀπροσεξίας εἰς τόπον τοῦ Ζήτω ὁ πρόεδρός μας! ἔβαλε τὸ Ζήτω ὁ Αὐθέντης μας! Παρόμοιον ἴσως εἶναι καὶ τὸ Ζήτω ὁ ἐλευθερωτῆς μας! ἀντὶ τοῦ Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ὡς ἦτο δυνατόν νὰ ἐκφωνηθῇ τοιαύτη ἀνευφημία ἀπὸ στόμα δέκα χιλιάδων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς κοινούς ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας ἀγῶνάς των, ἂν ἕως τότε δὲν τὸ ἤξευραν, ὅτι δὲν ἔχουν πλέον ἄλλον αὐθέντην παρὰ τὸν νόμον; ἢ, ἂν ἐξεφωνήθη ἀπὸ πέντε ἢ καὶ δέκα μωροὺς (καὶ δέκα μωροὶ μετὰ δέκα χιλιάδων λαοῦ δὲν εἶναι βέβαια πολλοὶ), ὥς ἦτο δυνατόν νὰ ὑποφέρῃ ὁ φιλελεύθερος καὶ φρόνιμος πρόεδρος τοιαύτην

1. Πέτρον τὸν ὀνομάζω, καὶ Πέτρος τὸν παρακαλῶ νὰ ὀνομάζεται εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ ὄχι Πετρομπέϊς. Οἱ Μπεΐδες, οἱ Μπεϊζαντέδες, οἱ Τσελεπίδες, καὶ ἀπλῶς ὅσα ἐπίθετα ἔχουν μορφήν τουρκικὴν, πρέπει νὰ ἀφεθῶσιν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὅχι μόνον ἀσχημίζει τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, τὸν Πέτρον, ἢ τρισβάρβαρος λέξις Μπεΐς, ἀλλὰ βλάπτει τρόπον τινὰ καὶ τὸ χρεωστούμενον εἰς τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων μας σέβας.

2. Καθὼς καὶ κατωτέρω εἰς τὴν αὐτὴν ἀγγελίαν τὸ, Γνωμικὰ τῶν βασιλέων, ἀντὶ τοῦ, Νομικά.

βλασφημίαν, ἥτις τὸν συγχέει μὲ τὸν δεσπότην τοῦ Βυζαντίου. Ἐκεῖ μόνον καὶ εἰς τὸ Μαρόκον εὐρίσκονται ἄνθρωποι Αὐθένται· εἰς τὴν Ἑλλάδα σήμερον τὸ μόνον ἔντιμον ὄνομα εἶναι ὁ Πολίτης.

Εἰς τὸν σεβάσμιόν μας Πρόεδρον καὶ πολίτην, Πέτρον, καὶ τοὺς ἀξίους τοῦ συνέδρους, ἔχει τὴν ὥραν ταύτην ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, προσμένουσα ἀπὸ τὴν φιλογενῇ των φρόνησιν, ὅσα ἡ προτέρα διοικήσεις ἐπεθύμει μὲν ἀλλ' ἐμποδίσθη ἀπὸ τὰς περιστάσεις, καὶ ἀπὸ τὴν πολυπληθίαν τῶν λειτουργῶν νὰ πράξῃ.

Πρῶτον καὶ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διορίσωσι καὶ νὰ διατάξωσι τοὺς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἀγωνιστάς τῆς ἐλευθερίας εἰς τρόπον τοιοῦτον καὶ ἀριθμὸν τοσοῦτον, ὥστε νὰ σηκώσωσιν ἀπὸ τὸν τύραννον πᾶσαν ἐλπίδα νὰ μᾶς ὑποβάλῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν ζυγόν.

Δεύτερον, ὅχι ὀλιγώτερον ἀναγκαῖον, νὰ φροντίσωσι τὸ γρηγορώτερον τὴν χρηστὴν ἀνατροφὴν τῶν νέων, καὶ τὴν κοινὴν παιδείαν τοῦ γένους, προσκαλοῦντες ἅπαντα· χόθεν τοὺς ἀξίους νὰ παιδεύσωσι τὸ γένος, διορίζοντες σχολεῖα, συναθροίζοντες βιβλία, κοινοποιοῦντες καὶ εἰς αὐτάς τὰς μικροτάτας κώμας καὶ χωρία τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, τὴν γνῶσιν τῶν ἀναγκαίων κοινῶν γραμμάτων, διὰ νὰ μὴ ματαιωθῶσιν οἱ ἡρωϊκοὶ κατὰ τοῦ τυράννου μας ἀγῶνες. Ὁ τί μας ὠφελεῖ ἡ πτώσις του, ἂν δὲν φροντίσωμεν ν' ἀποπλύνωμεν καὶ τὸν βόρβορον τῆς ἀδικίας μὲ τὸν ὅποῖον μᾶς κατεμόλυνεν ὅλους, βόρβορον τὸν ὅποῖον μέλλει νὰ παχύνη πλειότερον ἢ χωρὶς παιδείαν ἐλευθερία; Δὲν εἶναι μόνοι

τύραννοι οἱ Τοῦρκοι· ἐνόσω τὸ ἔθνος μένει ἀπαίδευτον, ἀνδράποδα ἐξανάγκης ἔχει νὰ γεννᾷ, ἐπίβουλα τῆς περιουσίας τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς τῶν ὁμογενῶν καὶ ὁμοθήσκων ἀδελφῶν¹, ἐωσοῦ νὰ εὕρωσι καὶ κᾶνέν' ἀγοραστήν, νὰ πωλήσωσ' εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἰδίαν καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπειτα, 'δὲν εἶν' ἐντροπὴ εἰς κυβέρνησιν ἔθνους ἐλευθέρου δημοσίαν, νὰ μὴ φροντίσῃ δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὅ,τι ἐφρόντισαν, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκόμῃ ἀναστενάζοντες οἱ Χῖοι διὰ μίαν πόλιν, τὴν δυστυχεστάτην αὐτῶν πατρίδα, στολίσαντες αὐτὴν μὲ γυμνάσιον ἐπιστημῶν, μὲ σοφοὺς διδασκάλους², μὲ τυπογραφίαν λαμπράν καὶ βιβλιοθήκην πλουσίαν;

Τρίτον, τὸ ἀναγκαιότατον, ἐπειδὴ χωρὶς τοῦτο δὲν ἐμποροῦν νὰ κατορθωθῶσι τὰ λοιπὰ, εἶναι ἡ ἀκριβεστάτη

1. Παράδειγμα ὅσα ἐτολμήθησαν κατὰ τῶν ὁμογενῶν, εἰς τὴν πέρυσιν ἀπροσδόκητον ἔφοδον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν φεύγοντες πρὸς τὰ παραθαλάσσια, διὰ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς νήσους, ἔπεσαν εἰς χεῖρας ληστῶν χριστιανῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐγυμνώθησαν ὅσα λείψανα μικρὰ τῆς περιουσίας των ἔφεραν, ἐδάρησαν, ἐκακουχθήθησαν ὥς νὰ ᾔσαν ἀλλογενεῖς πολέμιοι. Ταῦτα, ἤθελ' εἰπεῖν τις, ἐσυνέβησαν διὰ τὴν τότε δεινὴν τῶν πραγμάτων ταραχὴν, οὐδὲ θέλουν συγχωρηθῆν εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τοὺς νόμους τριαῦτ' ἀνομήματα. Ἀλλ' οἱ νόμοι γίνονται ἀράχνης ὑφάσματα, ὅταν δὲν ᾔναι συμπλεγμένοι μὲ ἡθὴ ἡμερωμένα ἀπὸ τὴν κοινὴν παιδείαν.

2. Εἷς ἐκ τούτων ἦτον ὁ Βάμβας, καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ γυμνασίου, πάλιν εἷς ἐκ τῶν ἀγωνισαμένων ὑπὲρ ἐλευθερίας μὲ τὰ ὄπλα τοῦ λόγου οὗτος, ὁ πρῶτος. Εἷς τὴν Πελοπόννησον εὐρισκόμενος, ὑπεσχέθη νὰ ἀναδεχθῇ τὸν ὀργανισμόν Ἐθνικῆς σχολῆς, νὰ συνάξῃ διδασκάλους καὶ συναγωνιστάς, ἀρκουμένους εἰς μόνον τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα· καὶ μόνος αὐτὸς ἦτον ἱκανὸς νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην ὑπόσχεσιν, ἂν ἡ τότε

οικονομία τῶν δημοσίων χρημάτων. Τὸ Νομοτελεστικὸν συνέδριον χρεωστεῖ ὅχι μόνον νὰ τὰ ἐμπιστεύεται εἰς ἀνθρώπους δοκιμασμένους τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν δαπάνην αὐτῶν, καὶ νὰ ἀπαιτῇ ἀδυσωπήτως λογαριασμὸν, μέχρις ὀβολοῦ, ἀπὸ τοὺς οἰκονομοῦντας αὐτά. Τὰ δημόσια χρήματα, ὡς καὶ τὸνομά των τὸ σημαίνει, συναθροίζονται ἀπὸ τοὺς ἰδρῶτας τοῦ δήμου, καὶ εἰς μόνην τὴν ὠφέλειαν τοῦ δήμου πρέπει νὰ δαπανῶνται· ὅ,τι παρὰ τοῦτο ἐξοδευθῇ, ἢ κλέπτεται ἀπὸ πλεονέκτῃν οἰκονόμον, ἢ ἀσωτεύεται εἰς μὴ ἀναγκαῖα μηδὲ χρήσιμα πράγματα. Ἡ ἀσωτία ἐνὸς μερικοῦ ἀνθρώπου ἓνα μόνον ἄνθρωπον ἀφανίζει· ἀλλ' ἡ ἀσωτία τοῦ πολιτεύματος φθείρει τὰ ἥθη ὅλων τῶν πολιτῶν, ἐπειδὴ συγκαλεῖ πανταχόθεν τοὺς ἀργούς, ὡς μυίας εἰς ἔτοιμον μέλι, τοὺς κόπους τῶν ἐργαζομένων. Τοιαύτης ἀσωτίας παράδειγμα ἐσημείωσ' ἀνωτέρω¹ τῶν ὀκτὼ Λειτουργῶν τὸν ἀριθμὸν, παραβάλλων αὐτοὺς μὲ τοὺς ἑξ Κολάους τοῦ δεσπόζοντος τριακόσια τριάκοντα τρία ἑκατομμύρια δούλων Αὐτοκράτορος τῆς Κίνας. Εἰς τὴν ἐρήμωμένην Ἑλλάδα, ἥτις ἔχει πλειοτέραν χρείαν γεωργῶν παρὰ λειτουργῶν, καὶ τέσσαρες μόνοι ἦσαν ἱκανοὶ², τῶν ὁποίων

κυβέρνησις δὲν ἐμποδίζετο ἀπὸ ἄλλας μερίμνας νὰ βοηθήσῃ τὸν ζῆλόν του. Ὅ,τι δὲν ἔγινε τότε, χρεωστεῖ νὰ τὸ πράξῃ ἡ παροῦσα κυβέρνησις· ἴς προσκαλέσῃ αὐτὸν, ἢ ἄλλον ὁμοῖόν του, καὶ ἄς παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν φροντίδα τῆς κοινῆς παιδείας.

1. Σελ. ξθ', σημ. 1.

2. Ἡ Βαυαρία (Bavière) ἔχει μόνους τρεῖς, ἡ Βιρτεμβεργία, πέντε, ἡ Γαλλία, ἑξ· εἰς ἡμᾶς ἦτο φυλαγμένη ἡ δόξα νὰ ἔχωμεν ὀκτὼ Κο-

εἰς ὃ παρὰ τοὺς ἄλλους ἀναγκαίτερος εἰς τὴν παροῦσάν μας κατάστασιν ἔπρεπε νὰ διορισθῇ, Λειτουργὸς τῆς δημοσίου παιδείας¹. Ἄν λογαριάσωμεν, ὅτι οἱ ὀκτώ μας λειτουργοὶ, ἢ Κόλαοι χρειάζονται ἄλλους τόσους Ὑποκόλαους, καὶ οὗτοι πάλιν πολλοὺς ἄλλους ὑποδεστέρους δορυφόρους ἢ Κολαῖσκους, δὲν μένει πλέον εἰς τὴν κυβέρνησιν οὔτ' ὄρεξις, οὔτε μέσα χρηματικά, νὰ μεριμνήσῃ τὰ ἀληθῶς εἰς τὸ ἔθνος συμφέροντα. Εἰς τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν, τὸ Ἀρχεῖον μεταβάλλεται εἰς πολυτελῆ τράπεζαν, καὶ συγκαλεῖ μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ὅλους τοὺς ἀνοήτους τοῦ ἔθνους. « Ὅς ἐστὶν « ἄφρων ἐκκλινάτω πρὸς με· καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρενῶν « εἶπεν, ἔλθετε, φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων, καὶ πίνετε οἶνον

λάους· ἔμεινεν πλέον νὰ τοὺς ἐπονομάσωμεν καὶ Ἐξοχωτάτους ἢ Ἐκλαμπροτάτους· τοῦτο θέλ' εἶσθαι ἔτι ἐνδοξότερον. Ἀλλ' ὁ ὀκταδικὸς οὗτος ἀριθμὸς δὲν ἐπενοήθη ἀπ' αὐτὴν τὴν περασμένην Κυβέρνησιν, συγκροτημένην ἀπὸ φρονίμους ἄνδρας· πιθανὸν ὅτι ἐσυναρπάσθησαν ἀπὸ σπουδαρχιδῶν συμβουλάς.

1. Ministre de l'instruction publique. Καὶ οὗτος ἐφορᾷ ἐνταυτῷ καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ὥστε δὲν ἔχωμεν πλέον χρεῖαν οὔτε τοῦ ἰδίως λεγομένου Λειτουργοῦ τοῦ δικαίου, οὔτε τοῦ Λειτουργοῦ τῆς θρησκείας, τῶν διορισθέντων εἰς τὸ Προσωρινὸν πολίτευμα. Ὑπὸς παραγέλλει νὰ ἀνατρέφονται τῶν Χριστιανῶν τὰ τέκνα ἢ θρησκεία; « Ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ κυρίου. » (Πρὸς Ἐφεσ. 5', 4.) Ὑπὸς ὀνομάζει παιδείαν κυρίου; « Γαιδείαν τὴν « ἐν δικαιοσύνῃ. » (Πρὸς Τιμόθ. Β, γ', 16.) Τὴν αὐτὴν ἄρα βάσιν ἔχουν, καὶ τὸ αὐτὸ μάθημα παραδίδουν, ἢ παιδεία τῆς θρησκείας, καὶ ἢ παιδεία πάσης εὐνομουμένης πολιτείας, τὴν δικαιοσύνην· καὶ χωρὶς αὐτῆς, ψεύδεται ὅστις καυχᾶται ὅτι εἶναι ἢ καλὸς χριστιανὸς, ἢ καλὸς πολίτης.

ὃν κεκέρακα ὑμῖν, » ὅχι διὰ νὰ τοὺς σωφρονίσῃ, ὡς ἔλεγεν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ¹, ἀλλὰ νὰ τοὺς μεθύσῃ, νὰ τοὺς φθείρῃ, νὰ τοὺς καταστήσῃ ἐχθροὺς τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Τούτων καὶ πολλῶν ἄλλων τοιούτων τὴν διόρθωσιν ἐλπίζομεν ἀπὸ τὴν παροῦσαν Νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἂν ἐπιθυμῇ νὰ φυλάξῃ τὴν αὐτονομίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, ὡς ὑπόσχεται εἰς τὴν ἐξῆς αὐτῆς διακήρυξιν.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ

ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ.

« Τρίτον ἤδη χρόνον διαρκεῖ ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων πόλεμος, καὶ ὁ Τύραννος οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν ἠὺδοκίμησεν. Ἐν ᾧ δὲ αἱ τυραννοκτόνοι χεῖρες τῶν Ἑλλήνων ἔπεμψαν μυριάδας Τούρκων εἰς τὸν ἄδην, καὶ φρούρια ἀπέκτησαν, καὶ τὴν ἐπικρατείαν ἐξησφάλισαν, ὁ δὲ κρότος τῶν ἡμετέρων ὅπλων ἀντηχήσας διετάραξε τὸ Βυζάντιον, εὐτύχησε τὸ ἔθνος νὰ διακηρύξῃ ἐν Ἐπιδαύρῳ κατὰ πρῶτον, ὡς ἔθνος, τὴν ἀνεξαρτησίαν του, νὰ νομοθετήσῃ, καὶ ἐθνικὴν νὰ καταστήσῃ Διοίκησιν. Ἦδη δὲ μετὰ δέκα ἐξ μῆνας δευτέραν νὰ συγκροτήσῃ ἐν Ἄστρει συνέλευσιν, ἡ ὁποία ἀφ' οὗ ἐπεξ-

1. Παροιμ. θ', 4.

εργάσθη καὶ ἐπεδιόρθωσεν ἀναλόγως τοὺς καθεστῶτας νόμους, διέταξε πολλὰ τῶν γενικῶν τοῦ ἔθνους συμφερόντων, ἀφ' οὗ ἐμελέτησε τὰ περὶ τοῦ ὑποθετικοῦ λογαριασμοῦ, ἐνησχολήθη εἰς τὰ τῶν ἀναλόγων ἐθνικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀφ' οὗ ἐπροσδιώρισε νὰ ἀρχίσῃ ἡ δευτέρα περίοδος τῆς διοικήσεως, κατὰ τὸν εὐτυχῶς ἐπικρατοῦντα νόμον τῆς Ἐπιδάουρου· δὲν μένει ἄλλο, πρὶν διαλυθῇ ἡ συνέλευσις, ἀφίνουσα τὴν Διοίκησιν νὰ ἐκπληροῖ τὰ μεγάλα αὐτῆς χρέη, δὲν μένει, εἰ μὴ νὰ διακηρύξῃ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου νομίμως φέρει τὴν πληρεξουσιότητα, καὶ κηρύττει σήμερον κατ' ἐπανάληψιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ὁποίας ἔχυσε τὸ ἔθνος καὶ χύνει αἵματα ποταμῆδόν μὲ ἀμετάθετον ἀπόφασιν, ὅλοι, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτὴν κατὰ τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά μας ἀπὸ τὸν ἄρπαγα αὐτῆς Σουλτάνον, καὶ νὰ ἀνεξαρτηθῶμεν ἐντελῶς ἔθνος χωριστὸν αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον ἀναγνωρίζομενοι, διὰ τὴν δόξαν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας ὅλοι, ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ καταβῶμεν εἰς τοὺς τάφους, ἀλλὰ Χριστιανοὶ καὶ ἐλεύθεροι, καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους προσπαθοῦντας νὰ ἀπολαύσωσιν ἀτίμητα ἀγαθὰ, ὅ,τι λογῆς εἶναι ἡ πολιτικὴ ὑπαρξις καὶ ἀνεξαρτησία, ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζουν ἐκ φήμης, ἀλλ' ἔχοντες τὰ ὑστερήθησαν, καὶ ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους κατοικοῦντας γῆν Ἡρωϊκὴν, ὅπου ὅλα, ἐνθυμίζοντα τὴν προγονικὴν εὐκλειαν καὶ τὰς προγονικὰς ἀρετάς, ἐμψυχώ-

νουσι μεγάλως ζωογονοῦντα, καὶ τέλος καθὼς ἀνήκει εἰς
ἀνθρώπους, πατριον ἔχοντας, τὸν βάρβαρον νὰ κατα-
πολεμῶσι, καὶ τὴν πατρίδα νὰ ἀπελευθερώνωσι. »

Ἐν Ἀστρει, 18 Ἀπριλίου, 1823.

Ὁ πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς

συνελεύσεως,

Π. ΜΑΥΡΟΜΗΧΑΛΗΣ.

Αἱ ἐξῆς εἶναι τῶν ἀνωτέρω (σελ. νή) ὀνομασθέντων
δύο στρατηγῶν ἐπιστολαί· τῆς δευτέρας ἡ βαρβαρογρα-
φία ἐφυλάχθη ἀπαραλλάκτος.

« Δυνάμει τῆς δοθείσης μοι ἐξουσίας παρὰ τοῦ πληρε-
ξουσίου τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου Δημητρίου Ὑψηλάντου,
διορίζω καὶ ἀποκαθιστῶ ἐφόρους γενικοὺς τῆς Κοινότη-
τος τῆς νήσου Χίου, τὸν κύριον Κουζὴν Βοῦρον, τὸν κύ-
ριον Παντελῆν Ζερβουδάκη, τὸν κύριον Νικοῦλαον Φραγ-
κόπουλον, τὸν κύριον Φραγκούλην Παλλάκην, τὸν κύριον
Πολυχρόνην Διομαντάρην, καὶ τὸν κύριον Στέφανον Γιαν-
νοῦτζον, διὰ νὰ ἐφορεύωσι, καὶ διοικῶσι τακτικῶς ὅλην
τὴν πατρίδα ταύτην, θεωροῦντες τὰς κοινὰς ὑποθέσεις,
καὶ διαφορὰς τῶν πατριωτῶν, κατὰ τοὺς νόμους, καὶ
πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν κοινὴν εἰρήνην, ὁμό-
νοιαν, εὐταξίαν, καὶ ἀσφάλειαν τῆς πατρίδος των. Διὰ
δὲ τὴν σύστασιν, καὶ ἀδιάσειστον ἐπιμονὴν, καὶ στερέω-
σιν τῶν κοινωφελῶν τούτων καλῶν, ὑποχρεοῦνται νὰ ἀκο-
λουθῶσιν ἀπαραβάτως τὰς ὁποιασδήποτε κατὰ καιροὺς

ρί

ΠΡΟΛ. ΤΗΣ ΠΑΡ. ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

διαταγάς μου. Ὅθεν τοῖς ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐφορικὸν γράμμα εἰς ἐνδειξιν. »

Χίω, αὐχβ', Μαρτίου ιβ',
ἔτει β' τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ἀρχιστράτηγος τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων

ΛΟΓΟΘ. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ.

Τιμιώτατοι Κύριοι ἔφοροι.

« Μανθάνω ὅτι τινὲς ἔδω ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ πλουσίους, ἢ μελετοῦν ἢ ἀποφασίζουσιν διὰ νὰ φύγουν φαμελικῶς. εἰς τὴν αἰτίαν νὰ ἀποδώσω αὐτοῦτον τὸ κίνημα, δὲν ἠξεύρω, πλὴν προλαμβάνω νὰ σας εἶπω ὅτι ὅσον τάχιστα νὰ ἐμποδίσητε, ὅχι νὰ φύγουν ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ ἐστοχάστηκαν, νὰ μεταβαλθοῦν καὶ νὰ μὴν μετ' εὐγῇ πλέον ἀπὸ τὸ στόμα των, διότι ἡ καλοσύνη μου φθάνει ἕως εἰς ἓνα βαθμόν καὶ ἡμπορῶ πλέον καὶ ἐγὼ, ὅταν παροργισθῶ, δι' ὅσον δύναμαι νὰ κάμω. ἰδοῦ σᾶς λέγω ἐν περιλείψει τὴν ιδέαν μου, καὶ κρίνατε τὸ πρᾶγμα ἐμποδίσατε τοὺς τοιοῦτους στοχασμούς διὰ νὰ μὴν καταντᾷ τὸ πρᾶγμα ἄσχημα καὶ ὑγειένητε. »

19 μαρτίου

ἀπόγευμα

Ὁ ἀρχιστράτης χίου

ΧΑΤΖΗΑΤΟΝΗΟΣ.

ose an 10.

Je n. du 10 de ce mois.
agréer tout ce vous voulez bien me
faire; j'ai bienveillance de
Mr Thémier ma reconnaissance

Je ne puis mon nom passer,
avec votre dont vous travaillez,
à réparer dans votre préface,
que vous ai faites dans l'ordre
des chapitres aussi, dans le
corps de même suivi l'ordre
que j'ai le, je ne suis pas en
état d'admettre votre traduction,
à raison de votre langue;
mais je que de l'original,
d'après vos talents.

Vousage a excité parmi
nous le même tems que la
bile des fait autopsie philosophique.

C'étoit véritablement le but des efforts
desquels vous me faites l'honneur
Je donnerai une preuve particulière de
c'est Mr de Malesherbes, cet homme
qu'éclairé, qui m'a remis lui-même
a voit été adressé d'Italie, m'a en-
donné, comme magistrat de la librairie
le public dans notre langue: ce
difficulté de la part de nos parleurs.

Vous n'éprouverez point, Monsieur
dans le pays, où vous portez cette lumière.

Je souhaite vivement que vous
patrie, les heureux fruits de votre
de l'association qui nous a unis dans
Agréez les assurances de mon respect.

rue d'Anjou, n° 971.

M

ΠΕΡΙ
ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ.

§ I.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Εργον τῶν ὀρθῶν νόμων εἶναι νὰ ὠφελῶσιν ὅλους ἐξ-
ίσου, ἐμποδίζοντες τὴν ὁποίαν ἐκ φύσεως ἔχει πᾶς ἕνας
προθυμίαν νὰ σφετερίζεται ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν
εὐτυχίαν, καὶ ν' ἀφίνη εἰς τοὺς λοιποὺς ὅλην τὴν ἀδυ-
ναμίαν καὶ δυστυχίαν. Ἀλλ' ἀφίνουν ὥσεπιτοπολὺ οἱ
ἄνθρωποι τὰς πλέον ἀξιολόγους διαταγὰς εἰς πρόσκαι-
ρον τινὰ φρόνησιν, ἢ εἰς τὴν διάκρισιν ἐκείνων, εἰς
ὅσους συμφέρει νὰ μάχωνται τοὺς προνοητικοὺς καὶ
σωτηριώδεις νόμους· οὐδὲ φροντίζουν νὰ διορθώσωσι τὰ
ἄτοπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα βασανίζονται, παρέξ ἀφοῦ δοκι-
μάσωσι μυρίας πολυχρονίους ἀπάτας εἰς αὐτὰ τὰ ἀναγ-
καιότερα πράγματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τότε
μόνον, ἀφοῦ φθάσωσιν εἰς ἄκρον τὰ κακὰ, μὴ δυνά-
μενοι πλέον νὰ τὰ ὑποφέρωσιν, ἀνοίγουν τοὺς ὀφθαλμοὺς
εἰς τὰς ἐναργεστάτας ἀληθείας· αἱ ὁποῖαι, διότι εἶναι
ἀπλαῖ, φεύγουν τὴν κατάληψιν τῶν χυδαίων ἀνθρώπων,

ὅσοι μὴ συνειθισμένοι νὰ ἀναλύωσι τὰς ἐννοίας τῶν πραγμάτων, τὰς δέχονται ὁλομερῶς καὶ συγκεχυμένως, πλεον κατὰ παράδοσιν παρὰ μὲ ἐξέτασιν.

Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἱστορίας θέλει μᾶς πληροφορήσειν, ὅτι οἱ νόμοι, μ' ὅλον ὅτι εἶναι, ἢ ἔπρεπε καὶ νὰ ᾔναι, ἐλευθέρων ἀνθρώπων συνθῆκαι, ἐχρημάτισαν τὸ πλεον ὄργανα τῶν παθῶν μερικῶν ἀνθρώπων, ἢ ἐγεννήθησαν ἀπὸ αὐτόματον καὶ προσωρινὴν ἀνάγκην. Δὲν ὑπηγορεύθησαν ἀπὸ ἀπροσπαθῆ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξεταστὴν, ὅστις ἤθελε θεωρήσειν καὶ ἀναφέρειν τὰς πράξεις τινὸς πλήθους ἀνθρώπων, ὡς εἰς κέντρον κοινόν, εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν, τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν διαμοιρασμένην εἰς ὅσον δυνατὸν πλειότερους ἀνθρώπους. Ὡ πόσον εὐτυχῇ ᾔσαν τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ἔθνη, ὅσα δὲν ἐπράσμειναν τὴν βραδεῖαν τῶν ἀνθρωπίνων μεταβολῶν, καὶ τῶν διαφόρων περιστάσεων κίνησιν, νὰ τοὺς χειραγωγήσῃ ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κακοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καλοῦ, ἀλλ' ἐπετάχυναν μὲ τοὺς καλοὺς νόμους τὴν ταιαύτην μετάβασιν! Ἄξιός βέβαια τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος¹, ὅστις ἀπὸ τὸ σκοτεινὸν καὶ καταφρονημένον αὐτοῦ ταμεῖον ἐτόλμησε πρῶτος νὰ σκορπίσῃ εἰς τὸν χυδαῖον λαὸν τὰ πρὸ πολλοῦ ἄκαρπα τῶν ὠφελίμων ἀληθειῶν σπέρματα.

Ἐγνωρίσθησαν τέλος πάντων αἱ ἀληθιναὶ σχέσεις μεταξὺ Ἡγεμόνων καὶ ὑπηκόων, μεταξὺ ἔθνους καὶ ἔθνους, καὶ ἀνεψυχώθη ἡ ἐμπορία, ἀφοῦ διὰ τῆς τυπογραφίας

1. Νοεῖ τὸν περίφημον Ρουσσών. Σημ. τοῦ Μεταφραστ. Γάλλου.

ἐδημοσιεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ ἀλήθειαι· καὶ ἀνήφθη με-
ταξὺ τῶν ἐθνῶν ὁ ἥσυχος πόλεμος τῆς βιομηχανίας,
πόλεμος φιλανθρωπότατος καὶ ἄξιος λογικῶν ἀνθρώπων.

Ὅλα ταῦτα εἶναι καρποὶ τοῦ φωτισμένου τούτου αἰῶ-
νος. Μ' ὅλον τοῦτο πολλὰ ὀλίγοι ἐξέτασαν καὶ κατεπο-
λέμησαν τὴν σκληρότητα τῶν ποινῶν, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν
τῶν ἐγκληματικῶν δικῶν. Καὶ τοῦτο τὸ μέρος τῆς νομο-
θεσίας, ἂν καὶ τὸ κυριώτατον, ἔμεινε τὸ πλεόν ἡμελημένον
εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην. Πολλὰ ὀλίγοι, ἀναβαίνον-
τες εἰς ἀρχὰς καὶ κανόνας γενικοὺς, ἐζήτησαν νὰ ἐξαλεί-
ψωσι τὰ τόσων αἰώνων συναθροισμένα σφάλματα, ἢ καὶ
νὰ χαλινώσωσι μὲ τὴν δύναμιν τῶν γνωρισμένων ἀλη-
θειῶν τὸν ἀχαλίνωτον δρόμον τῆς κακῶς ὀδηγουμένης
ἐξουσίας, τῆς ὁποίας αἱ πράξεις, ἐπικρατοῦσαι μέχρι τοῦ
νῦν, ἐχρημάτισαν τόσα παραδείγματα βαρβάρου καὶ ψυ-
χρᾶς ἀπανθρωπίας. Οἱ στεναγμοὶ ὅμως τῶν ἀδυνάτων,
ὅσοι θυσιάζονται εἰς τὴν ἀμαθίαν καὶ ἀσπλαγχνίαν τῶν
δυνατῶν, τὰ βάρβαρα βασανιστήρια, πολυπλασιαζόμενα
μὲ ἀνωφέλητον αὐστηρότητα δι' ἀδικήματα ἢ ἀναπό-
δεικτα, ἢ καὶ παντάπασιν ἀνυπόστατα, τῆς φυλακῆς ἢ
φρικώδους κατὰστασις, τὴν ὁποίαν αὐξάνει ἔτι πλεόν ἢ
σκληροτάτη βάσανος τῶν δυστυχῶν, ἢ ἀδηλότης τοῦ
μέλλοντος· ὅλα ταῦτα, λέγω, ἔπρεπε νὰ ἐξυπνίσωσι τοὺς
πολιτικοὺς φιλοσόφους, ὅσοι κυβερνοῦν τὰς ὑπολήψεις καὶ
τὰ φρονήματα τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ αἰείμνηστος Πρόεδρος Μοντεσκιὼς ἐλάλησεν, ἀλλ' ἐμ-
παρόδῳ, περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως· καὶ ἐπειδὴ μία καὶ
ἀδιαίρετος εἶναι τῆς ἀληθείας ἡ ὁδός, ἠναγκάσθην κ' ἐγὼ

ν' ἀκολουθήσω τὰ φωτεινὰ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἵχνη. Ἀλλ' ὅμως εὐκολα θέλουν διακρίνειν τὰ βήματά μου ἀπὸ τὰ ἰδικά του, ὅσοι ἐξεύρουν νὰ συλλογίζωνται, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ μόνους γράφω. Εὐτυχέστατον θέλω νομίσαι τὸν ἑαυτόν μου, ἂν, ὡς ἐκεῖνος, ἀξιωθῶ καὶ ἐγὼ νὰ λάβω τὰς μυστικὰς εὐχαριστίας τῶν ἀφανῶν καὶ ἡσυχῶν ὁπαδῶν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ ἂν ἐμπνεύσω εἰς αὐτοὺς τὴν ἡδυτάτην ἐμβρίμῃσιν, μὲ τὴν ὁποίαν αἱ εὐαίσθητοι ψυχαὶ ἀντιλαλοῦν εἰς τὴν φωνὴν τῶν ὑπερασπιζομένων τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων συμφέροντα.

Διὰ νὰ λαλήσω μὲ τάξιν, ἔπρεπε νὰ ἐξετάσω καὶ νὰ διακρίνω τῶν ἀδικημάτων τὰ διάφορα εἶδη, καὶ τὸν τρόπον τοῦ κολάζειν αὐτά· ἀλλ' ἡ τοιαύτη λεπτομερὴς ἐκθεσις εἶναι καὶ ἄπειρος καὶ ἀηδὴς διὰ τὴν εὐμετάβλητον καὶ πολυποίκιλον αὐτῶν φύσιν, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὰς διαφόρους περιστάσεις τῶν χρόνων καὶ τόπων. Ὅθεν ἀρκεῖ νὰ δείξω μόνας τὰς γενικωτέρας ἀρχάς, καὶ τὰ πλέον ὀλέθρια καὶ κοινότερα σφάλματα, διὰ νὰ ἐλευθερώσω ἐξίσου ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ ἐκείνους, ὅσοι κακῶς νοοῦντες τὸ φιλελεύθερον, σπουδάζουν νὰ φέρωσι τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐκείνους, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν καλογήρων τὴν μοναστικὴν εὐταξίαν.

‘Ποῖαι ποιναὶ ἀρμόζουσιν εἰς τὰ ἀδικήματα;
 ‘Εἶναι ἄρα ποινὴ ἀληθῶς ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία ὁ θάνατος διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐταξίαν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας; ‘Ἡ στρέβλωσις καὶ τὰ βασανιστήρια εἶναι τάχα δίκαια, καὶ τυχαίνουσιν τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον οἱ νά-

μοι στοχάζονται; 'Τίς εἶναι ὁ πλέον ἀρμόδιος τρόπος τῆς ἐμποδίσεως τῶν ἀδικημάτων; 'Αἱ αὐταὶ ποιναὶ εἶναι ἄρα ἐπίσης ὠφέλιμοι εἰς πάντα καιρὸν, καὶ ποῖα ἀποτελέσματα προξενοῦν εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἥθη; Ταῦτα τὰ προβλήματα πρέπει νὰ λυθῶσι μὲ τὴν γεωμετρικὴν ἐκείνην ἀκρίβειαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ οὔτε ἡ σκοτεινὴ τῶν σοφισμάτων καὶ ἀπατηλὴ εὐγλωττία, οὔτε ἡ δειλὴ καὶ ἄτολμος ἀμφιβολία. Εὐτυχὴς θέλω κριθῆν, καὶ ἂν ἄλλο προτέρημα δὲν ἔχω, ἂν παραστήσω πρῶτος εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ πλειότεραν σαφήνειαν πράγματα, τὰ ὁποῖα ἄλλα ἔθνη ἐτόλμησαν καὶ νὰ γράψωσι καὶ νὰ πράξωσιν. Ἄν ὅμως, ὑπερασπίζων τὰ ἀνθρώπινα δίκαια καὶ τὴν ἀκαταμάχητον ἀλήθειαν, συνεργήσω νὰ ἐλευθερώσω ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν καὶ τοὺς σπασμοὺς τοῦ θανάτου ἓν μόνον δυστυχὲς σφάγιον τῆς τυραννίας, ἢ τῆς ἐπίσης ὀλεθρίου ἀμαθίας, αἱ εὐλογίαι καὶ τὰ δάκρυα τῆς ὑπερβολικῆς χαρᾶς ἐνὸς μόνου ἀθώου θέλουν εἶσθαι ἡ παρηγορία μου, καὶ ἂν ὅλος ὁ κόσμος ἔμελλε νὰ μὲ καταφρονήσῃ¹.

1. «Μετριοφρονεῖ παραπολὺ ὁ Βεκκαρίας. Ἐγὼ δὲν γνωρίζω ἔθνος ἢ χώραν, ὅπου ἐτόλμησε κανεὶς πρὸ τοῦ Βεκκαρίου νὰ γράψῃ εἰς βοήθειαν τῶν κρινομένων ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ τὴν σκληρότητα τῶν δικαστηρίων. Οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν ἔγραψεν ἀκόμη τις περὶ τούτου, ἂν καὶ τὰ δικαστήριά της κρίνωσι δικαιότερα τῶν ἄλλων.» Σημ. τοῦ BRISNOT DE WARVILLE.*

* Ὅταν ἔλεγε ταῦτα ὁ Βρισσότος, δὲν ἦσαν ἀκόμη γνωστὰ τοῦ περιφήμου Βενθάμου τὰ συγγράμματα. Ἐπισημ. τοῦ Μεταφραστοῦ.

§ II.

ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ, ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΛΑΖΕΙΝ.

Κάμμίαν ὠφέλειαν μόνιμον δὲν δύναται νὰ προξενήσῃ ἡ πολιτικὴ ἠθικὴ, ὅταν δὲν ἐπιστηρίζεται εἰς τὰ ἀνεξάλειπτα τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα. Ὅσοι νόμοι μακρύνονται ἀπ' αὐτὰ, θέλουν ἐξανάγκης ἀπαντήσῃν ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα τέλος πάντων νικοῦν καὶ ἀνατρέπουν τοὺς νόμους, καθὼς ἡ δύναμις ἐνός τινος σώματος, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ᾖ, ὅταν ἀδιακόπως ἐνεργῇ, νικᾷ πᾶσαν βιαίαν ἐξωτερικὴν κίνησιν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, διὰ νὰ εὕρωμεν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς καὶ τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ Ἥγεμὼν νὰ κολάζῃ τὰ ἀδικήματα.

Κάνεις δὲν ἔδωκε χάρισμα μέρος τῆς ἐλευθερίας του διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Τοῦτο τὸ ἀνυπόστατον ὂν δὲν εὐρίσκεται παρὰ εἰς τὰς μυθιστορίας. Ἐπιθυμεῖ πᾶς ἓνας, ἂν ᾖ δυνατόν¹, νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἀπὸ τὰς συνθήκας,

1. «Ἐκατηγόρησαν τὸν Βεκαίριον ὡς ὀριστικῶς βεβαιοῦντα, ὅτι ἐπιθυμεῖ πᾶς ἓνας, ἂν ᾖ δυνατόν, νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἀπὸ τὰς συνθήκας κ. τ. λ.» τὸν ἔκατηγόρησαν ὁμῶς ἀδίκως. Ὁ συγγραφεὺς ἐξεύρει καλὰ, ὅτι τοιαύτη ἐπιθυμία ἤθελ' εἶσθαι ἀδυνάτων ἐπιθυμία, καὶ τὸ ἐφάνερωσε διὰ τῆς ἐξαιρέσεως, ἂν ᾖ δυνατόν. Ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ φρονίμου ἀνδρός, οὐδὲ περὶ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοῦ καιροῦ, ὅτε ἀναλογιζόμενος τὴν προξενουμένην εἰς αὐτὸν ὠφέλειαν ἢ βλάβην ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, τὴν παραβάλλει μὲ τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ τῆς κοινωνίας

εἰς τὰς ὁποίας ζητεῖ νὰ ὑποβάλῃ τοὺς ἄλλους. Πᾶς ἓνας θέλει νὰ ᾔῃ αὐτὸς τὸ κέντρον ὅλης τῆς ὑδρογείου σφαίρας.

Τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁ πληθυσμὸς, ἂν καὶ βραδὺς καταρχὰς, ἦτο μ' ὅλον τοῦτο ἀσυγκρίτως σφοδρότερος παρὰ ὅσα μέσα ἐπρόσφερεν ἡ ἄγονος καὶ ἀκαλλιέργητος φύσις, διὰ νὰ πληρώσῃ τὰς καθημερινὰς ἀλληλομάχους τῶν ἀνθρώπων χρείας· ὅθεν ἠνάγκασε τοὺς πρώτους ἀγρίους ἀνθρώπους νὰ ἐνωθῶσιν. Αἱ πρῶται ἐνώσεις ἐγέννησαν ἐξανάγκης ἄλλας, διὰ ν' ἀντιστέκωσι τὰς πρώτας· καὶ τοιουτοτρόπως ἡ κατάστασις τοῦ πολέμου ἐπέρασεν ἀπὸ τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους εἰς ὁλόκληρα ἔθνη.

Οἱ νόμοι εἶναι συνθῆκαι, διὰ τῶν ὁποίων ἄνθρωποι ἐλεύθεροι καὶ χωρισμένοι ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἐνώθησαν εἰς μίαν πολιτικὴν κοινωνίαν, μὴν ὑποφέροντες πλέον νὰ

ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν· ἀλλὰ περὶ σκοτισμένου ἀπὸ πάθη ἀνθρώπου, ὅστις, καὶ μετὰ τὴν συγκατάνευσιν νὰ θυσιάσῃ μέρος τῆς ἐλευθερίας του, θέλει ὅμως ἀκόμη νὰ τὴν ἔχῃ καὶ νὰ τὴν ἐνεργῇ ὁλόκληρον. Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς κρυμμένης πάντοτε εἰς τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν ἐπιθυμίας, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου τρέφομεν ὅλοι πόθου τῆς θυσιασμένης ἡμῶν μερίδος τῆς ἐλευθερίας, μ' ὅλον ὅτι ὠφελούμεθα ἀπὸ ταιαύτην θυσίαν. Ὁ Βεκκαρίας ὁμολογεῖ εἰς πολλὰ μέρη τοῦ συγγράμματος, ὅτι Ἄν ὁ νόμος δὲν ὑποχρεώσῃ τὸν μερικὸν πολίτην, κἀνεῖς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πολίτας δὲν θέλει ὑποχρεωθῆν εἰς αὐτὸν, καὶ ἀκολουθῶς ὁ μερικὸς οὗτος πολίτης μέλλει πλέον νὰ ζημιωθῇ παρὰ νὰ κερδήσῃ. Εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι πᾶς ἓνας μερικῶς εἰς τὴν ὥραν τοῦ πάθους, ἢ καὶ πᾶσαν ὥραν, αἰσθάνεται τὴν ὀρεξιν, ἀμυδρὰν ἴσως καὶ συνεχῶς πολεμουμένην, ὀρεξιν ὅμως ν' ἀπολυθῇ ἀπὸ τὰς συνθήκας, μὲ τὰς ὁποίας θέλει τοὺς ἄλλους δεμένους.» Σημ. τοῦ MORILLET.

ζῶσιν εἰς ἀκατάπαυστον πολέμου κατάστασιν, μηδὲ νὰ ἔχωσι τοιαύτην ἐλευθερίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐπρόσμεναν, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν βέβαιοι νὰ τὴν φυλάξωσιν. Ἐδωκε λοιπὸν καθεῖς ἀπ' αὐτοὺς μέρος τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, μὲ σκοπὸν νὰ φυλάξῃ τὸ ἐπίλοιπον μὲ ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν· καὶ τὸ κεφάλαιον ὅλων τῶν μερίδων τῆς δοθείσης ἐλευθερίας διὰ τὸ συμφέρον ἐκάστου, ἀποτελεῖ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους. Ὁ ἡγεμὼν εἶναι ὁ νόμιμος φύλαξ καὶ οἰκονόμος τούτων τῶν μερίδων. Δὲν ἦτον ὅμως ἱκανὸν νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν παρακαταθήκην ταύτην εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἂν δὲν τὴν ἐφύλασσαν καὶ ἀπὸ τοὺς σφετερισμοὺς τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν πάντοτε νὰ σύρῳσιν ἀπὸ τὴν παρακαταθήκην ὅχι μόνον τὴν ἰδίαν, ἀλλὰ νὰ σφετερισθῶσι καὶ τὴν ἄλλοτρίαν μερίδα. Ἀνάγκη λοιπὸν ἦτο νὰ διορισθῶσιν ἀφορμαὶ αἰσθηταὶ, ἱκαναὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν τυραννικὴν καθενὸς ψυχὴν νὰ μὴ καταβυθίσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον χάος τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· αἱ αἰσθηταὶ αὗται ἀφορμαὶ εἶναι αἱ διορισθεῖσαι ποιναὶ εἰς τοὺς παραβάτας τῶν νόμων. Τὰς ὀνομάζω Αἰσθητὰς ἀφορμὰς, διότι ὁ χυδαῖος λαὸς, καθὼς ἡ πείρα τὸ ἔδειξε, δὲν ἀκολουθεῖ σταθεροὺς κανόνας διαγωγῆς, ἀλλὰ κλίνει πάντοτε εἰς τὴν γενικὴν ἐκείνην διάλυσιν (ἡ ὁποία δυναστεύει ἐξίσου εἰς τὸ ἠθικὸν, καθὼς καὶ εἰς τὸ φυσικὸν Σύμπαν), ἂν οἱ νόμοι δὲν διορίσωσιν ἀφορμὰς τοιαύτας, ὅποῃαι νὰ πλήττωσιν ἀμέσως τὰς αἰσθήσεις, καὶ νὰ παρουσιάζωνται συνεχῶς εἰς τὸν νοῦν, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς ἰσχυροὺς τύπους τῶν μερι-

κῶν παθῶν, ὅσα μάχονται τὸ κοινὸν συμφέρον. Οὔτε τῶν ῥητόρων ἢ εὐγλωττία, οὔτε αὐταὶ αἱ ὑψίσται τῆς Θρησκείας ἀλήθειαι ἀρκοῦν νὰ χαλινώσωσιν εἰς πολὺν καιρὸν τὰ πάθη, ἐρεθιζόμενα ἀπὸ τὰς σφοδρὰς προσβολὰς τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων.

Ἄν ἡ ἀνάγκη λοιπὸν ἐβίασε τοὺς ἀνθρώπους νὰ δώσῃ καθεὶς μέρος τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, φανερόν ὅτι δὲν ἔβαλε κἀνεὶς εἰς τὴν κοινὴν παρακαταθήκην πλὴν τὴν ὅσον δυνατόν ἐλαχίστην μερίδα τῆς ἐλευθερίας του, ἥγουν τόσῃν μόνον, ὅση ἦτον ἱκανὴ νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς ἄλλους νὰ τὸν ὑπερασπίζωσιν. Ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων τούτων μερίδων τὴν συνάθροισιν γεννᾶται τὸ δίκαιον τοῦ κολάζειν. Πᾶν τὸ περιπλέον εἶναι κατὰχρησις, καὶ ὄχι δικαιοσύνη, εἶναι ἔργον συνηθείας, ἀλλ' ὄχι δίκαιον¹. Ὅσαι ποι-

1. Σημείωσαι ὅτι ἡ λέξις δίκαιον δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὴν λέξιν δύναμις. Τὸ δίκαιον εἶναι προσδιορισμὸς τῆς δυνάμεως, ἥγουν περιορίζει τὴν δύναμιν τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων διὰ τῶν πλειοτέρων τὴν ὠφέλειαν. Δικαιοσύνην ὀνομάζω τὸν ἀναγκαῖον δεσμὸν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνόνονται τὰ μερικὰ συμφέροντα εἰς ἓν τὸ κοινὸν συμφέρον, καὶ χωρὶς τοῦ ὁποίου ἤθελαν διαλυθῆν καὶ ἐπιστρέψειν πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀκοινωνησίας κατάστασιν. Εἰς τὴν λέξιν Δικαιοσύνη πρόσεχε μὴ προσάψῃς ἔννοιαν δυνάμεως τινὸς φυσικῆς, ἢ πράγματος τινὸς ὑπαρκτοῦ. Ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι πλὴν ἀπλοῦς τρόπος τοῦ νοεῖν τῶν ἀνθρώπων, ὅστις συνεργεῖ ἀπείρως εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἐκάστου. Οὐδὲ λαλῶ ἐδῶ περὶ τῆς θείας δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὰς ποινὰς καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῆς μελλούσης ζωῆς. Σημ. τοῦ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.*

* «Ἡ σημεῖωσις τοῦ Βεκκαρίου δὲν εἶναι σαφὴς· καὶ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον· διότι ἐπάρθη ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων.» Ἐπισημ. τοῦ BRISSOT DE WARVILLE.

ναὶ δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς φύλαξιν τῆς παρακαταθήκης τῆς κοινῆς σωτηρίας, εἶναι φύσει ἄδικοι. Τόσον δικαιοτέραὶ θέλουν εἶσθαι αἱ ποιναὶ, ὅσον ἱερωτέρα καὶ πλέον ἀβίαστος γίνεται τῶν πολιτῶν ἡ ἀσφάλεια, καὶ ὅσον πλειοτέραν ἐλευθερίαν προξενεῖ εἰς τοὺς ὑπηκόους ὁ Ἡγεμών.

§ III.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΕΙΡΗΜΕΝΩΝ ΑΡΧΩΝ.

Τὸ πρῶτον συμπέρασμα τῶν προειρημένων ἀρχῶν εἶναι, ὅτι μόνοι οἱ νόμοι δύνανται νὰ διορίσωσι τὰς ποινὰς τῶν ἀδικημάτων, καὶ εἰς μόνον τὸν νομοθέτην ἀνήκει τὸ δίκαιον τοῦτο, ἐπειδὴ αὐτὸς παραστένει ὅλην τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἐνωμένην διὰ τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος. Κανεῖς λοιπὸν ἄρχων, θεωρούμενος καὶ αὐτὸς ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, δὲν δύναται δικαίως νὰ κολάζῃ ἄλλο μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας μὲ ποινὰς, τὰς ὁποίας οἱ νόμοι δὲν ἐδιώρισαν· καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ποινὴ, ἀφοῦ περάσῃ τὰ θεμένα ἀπὸ τοὺς νόμους ὅρια, γίνεται προσθήκη ποινῆς εἰς ποινὴν, ἀκολουθεῖ προσέτι, ὅτι δὲν εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν ἄρχοντα, δι' ὅποιανδήποτε πρόφασιν ζήλου, ἢ κοινοῦ συμφέροντος, νὰ αὐξήσῃ τὴν ποινὴν τοῦ ἀμαρτάνοντος πλέον τῆς διωρισμένης ἀπὸ τοὺς νόμους ποινῆς.

Τὸ δεύτερον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἐπειδὴ παραστένει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ δίδῃ πλὴν γενικοὺς νόμους, ἥγουν τοιούτους, ὅποιοι νὰ ὑποχρεόνωσιν ὅλα τὰ μέλη, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ

κρίνη, ἂν ὁ δεῖνα (παραδείγματος χάριν) ἡθέτησε τὸ πολιτικὸν συνάλλαγμα· διότι τοιουτοτρόπως τὸ ἔθνος διχοτομεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ ἐν παραστενόμενον ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα, ὅστις βεβαιώνει τὴν ἀθέτησιν τοῦ συναλλάγματος, καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸν ἐγκαλούμενον, ὅστις τὴν ἀρνεῖται¹. Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ κρίνη τρίτος τις περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος. Καὶ ἀπὸ τοῦτο γεννᾶται χρεία ἄρχοντος ἢ κριτοῦ τινὸς, τοῦ ὁποίου αἱ κρίσεις πρέπει νὰ ᾔναι χωρὶς ἑκκλητον, καὶ νὰ περιέχωσι ψιλὰς καταφάσεις ἢ ἀποφάσεις μερικῶν πράξεων².

Τὸ τρίτον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι καὶ ἂν ἀπεδείχνετο, ὅτι ἡ σκληρότης τῶν ποινῶν δὲν ἐναντιοῦται μὲν ἀμέσως

1. «Ὁ Ἡγεμὼν ἀποφασίζει γενικῶς, ὅτι εἰς τὴν δεῖνα περιστάσιν ἡ δεῖνα πράξις ἀθετεῖ καὶ παραβαίνει τὸ πολιτικὸν συνάλλαγμα, ἀλλὰ δὲν ἐγκαλεῖ ὡς ἔνοχον τῆς τοιαύτης ἀθετήσεως τὸν κρινόμενον. Καὶ ὅταν αὐτὴ ἡκοινότης τὸν εἰσαγγέλῃ εἰς τὸ δικαστήριον, ἄλλα δὲν ζητεῖ παρὰ ἀπλὴν τοῦ πράγματος ἐξέτασιν. Ὁ κατήγορος εἶναι κυρίως ὁ βεβαιῶν, ὅτι ὁ δεῖνα ἔπραξε τὴν δεῖνα πράξιν. Ὁμολόγησε καὶ αὐτὸς ὁ Συγγραφεὺς, ὅτι εἰς τὸν δικαστὴν ὁ κανὼν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου περιορίζεται εἰς τὴν ἐξέτασιν μόνην, ἂν ὁ δεῖνα ἔπραξεν ἢ ὄχι πράξιν ἐναντίαν τῶν νόμων. Εἶπεν ὡσαύτως, ὅτι τὰ δικαστικὰ ψηφίσματα δὲν εἶναι πλὴν εἰδικαὶ προσαρμογαὶ γενικοῦ νόμου. Τρία λοιπὸν πράγματα ἔχομεν νὰ διακρίνωμεν ἐδῶ· τὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἔθηκεν ὁ Ἡγεμὼν, τὴν μερικὴν πράξιν, τὴν ὁποίαν ἐγκαλεῖ ὁ κατήγορος, καὶ τὴν προσαρμογὴν τοῦ νόμου, τὴν ὁποίαν ὁ δικαστὴς κάμνει εἰς τὴν πράξιν, ἀφοῦ ἀποδειχθῇ ἀληθινή. Ὅθεν ὁ Ἡγεμὼν δὲν εἶναι ὁ ἀντίδικος τοῦ κατηγορουμένου· οὐδὲ τοῦτο εἶναι τὸ αἷτιον, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ γίνεται κριτὴς του.» Σημ. τοῦ DIDEROT.

2. «Εἰς τὰς μοναρχίας, ὁ ἡγεμὼν κατηγορεῖ τοὺς ἐγκαλουμένους, καὶ τοὺς παραδίδει εἰς τὸν κριτὴν νὰ τοὺς κολάσῃ ἢ νὰ τοὺς ἀπολύσῃ·

εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοῦ ἐμπο-
 δίζειν τὰ ἀδικήματα, εἶναι δὲ μόνον ἀνωφελὲς, ἀκολου-
 θεῖ καὶ ἐκ τούτου ὅτι εἶναι ἄδικος, ἐναντία εἰς τὸ πολιτι-
 κὸν συνάλλαγμα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φιланθρωπίαν καὶ τὸν
 ὀρθὸν λόγον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἡγεμὼν προκρίνει νὰ
 ἐξουσιάζῃ ἀνθρώπους εὐδαίμονας παρὰ νὰ βόσκη ἀγέλην
 ἀνδραπόδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυκλοφορεῖ ἀδιαλείπτως
 ἡ ἀνανδρος σκληρότης.

§ IV.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ.

Τὸ τέταρτον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ δικα-
 στὴς τῶν ἀδικημάτων δὲν εἶναι νομοθέτης, ἄρα οὐδὲ
 συγχωρεῖται εἰς αὐτὸν νὰ ἐξηγῇ τοὺς περὶ τῶν ποινῶν
 νόμους. Οἱ νόμοι δὲν ἐδόθησαν εἰς τοὺς δικαστὰς ἀπὸ
 τοὺς προγόνους ἡμῶν ὡς πατρικὴ παράδοσις καὶ διαθήκη,
 ἀναγκάζουσα εἰς ὑπακοὴν τοὺς μεταγενεστέρους· ἀλλὰ
 δίδονται εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ζῶσαν καὶ παροῦσαν πολι-
 τικὴν κοινωνίαν, ἢ ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα, ὅστις ἐπέχει τὸν
 τρόπον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὡς νόμιμος φύλαξ τῆς
 κοινῆς παρακαταθήκης, ἥγουν τῆς ὁλοκλήρου κοινῆς θελή-
 σεως. Δίδονται, ὅχι ὡς ἐνοχὴ παλαιᾶς τινὸς ὀρκω-

ἂν τοὺς ἔκρινεν αὐτός, ἢ θελ' εἶσθαι κριτὴς καὶ κατήγορος ὁ αὐτός. Εἰς
 τὰς αὐτὰς μοναρχίας, ὁ Ἡγεμὼν λαμβάνει πολλάκις τὰ δημευόμενα·
 ἂν ἔκρινε καὶ τὰ βαρέα ἐγκλήματα, ἢ θελ' εἶσθαι πάλιν κριτὴς καὶ κατή-
 γορος ὁ αὐτός.» MONTESQUIEU, *Espr. des lois*, VI, 5.

σίας¹, ἡ ὁποία ἤθελ' εἶσθαι καὶ ἄκυρος, ἐπειδὴ ἐδέσμευε τὰς ἔτι ἀνυπάρκτους τῶν μεταγενεστέρων θελήσεις, καὶ παράνομος, ἐπειδὴ μετέβαλλε τὴν πολιτικὴν αὐτῶν κατάστασιν εἰς εὐτελῆ ἀγέλης ἀνδραπόδων κατάστασιν· ἀλλ' ὡς ἀποτελέσματα ἀλαλήτου, ἡ ῥητῆς παρούσης ὀρκωσίας, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν ὁμοθυμαδὸν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα αἱ θελήσεις τῶν ζώντων ὑπηκόων· δίδονται ὡς ἀναγκαῖοι δεσμοὶ νὰ χαλινώνωσι καὶ νὰ κυβερνῶσι τὸν ἐσωτερικὸν βρασμὸν τῶν μερικῶν συμφερόντων. Αὕτη εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθὴς κυριότης τῶν νόμων. 'Ποῖος λοιπὸν πρέπει νὰ ᾔηται ὁ νόμιμος ἐρμηνεὺς καὶ ἐξηγητὴς τῶν νόμων; ὁ Ἡγεμὼν, ἡγουν ὁ φύλαξ τῆς παρακαταθήκης τοῦ κοινοῦ παρόντος θελήματος, καὶ ὄχι ὁ δικαστὴς, τοῦ ὁποίου μόνον ἔργον εἶναι νὰ ἐξετάζῃ, ἂν ὁ δεῖνα (παραδείγματος χάριν) ἔπραξεν ἢ ὄχι πράξιν ἐναντίαν τῶν νόμων.

1. Ὡς καθὲν μέλος μερικὸν εἶναι δεμένον μὲ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, οὕτως ἡ πολιτικὴ κοινωνία εἶναι ἀμοιβαίως δεμένη μὲ καθὲν μέλος διὰ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον ὑποχρεώνει φυσικὰ καὶ τὰ δύο μέρη. Ἡ τοιαύτη ἐνοχὴ, ἀρχομένη ἀπὸ τὸν θρόνον, καὶ τελευτῶσα εἰς τοῦ πτωχοῦ τὴν καλύβην, δεσμεύει ἐπίσης τὸν μέγιστον, καθὼς τὸν ἐλάχιστον· καὶ ἄλλο δὲν σημαίνει, πλὴν ὅτι συμφέρει κοινῶς εἰς ὅλους νὰ φυλάσσωνται ὅσαι συνθῆκαι εἶναι ὠφέλιμοι εἰς τοὺς πλειοτέρους. Ἡ λέξις ἐνοχὴ, ἡ ὁποία συνεχέστερον εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἠθικὴν παρ' εἰς κῆμμίαν ἄλλην ἐπιστήμην, εἶναι συνοπτικὸν καὶ σύντομον σημεῖον συλλογισμοῦ, καὶ ὄχι ἀπλῆς ἐννοίας. Θέλεις τὴν εὐρεῖν σκοτεινὴν, ἂν ζητήσης νὰ προσάψῃς ἀπλὴν ἐννοίαν εἰς αὐτήν· ἀλλ' ἂν συνθέσῃς συλλογισμόν, θέλεις τὴν καταλάβειν καὶ τὴν κάμειν καταληπτὴν εἰς τοὺς ἄλλους. Σημ. τοῦ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

Εἰς καθέν ἀδίκημα ὁ δικαστὴς χρεωστεῖ νὰ συνθέσῃ τέλειον ἓνα συλλογισμόν, τοῦ ὁποίου ἡ μεῖζων πρέπει νὰ ᾔηται ὁ γενικὸς νόμος, ἡ ἐλάττω, ἡ πρᾶξις αὐτὴ, σύμφωνος ἢ ἐναντία τοῦ νόμου, καὶ τὸ συμπέρασμα, ἡ ἀπόλυσις ἢ ἡ ποινὴ τοῦ ἐγκαλουμένου. Ἄν ὁ δικαστὴς αὐτογνωμόνως, ἢ ἀναγκαζόμενος ἀπὸ τὴν στρεβλότητα τῶν νόμων, θελήσῃ νὰ κάμῃ καὶ δεύτερον συλλογισμόν, ἀνοίγει τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἀδηλότητα.

Ἐπικινδυνώτερον ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ κοινὸν ἀξίωμα τοῦτο, ὅτι Πρέπει νὰ ἐξετάζεται τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου. Τοιουτοτρόπως ἀνατρέπεται, καὶ κατασπᾶται τὸ μόνον ἱκανὸν ἔμφραγμα νὰ κρατήσῃ τὸν χεῖμαρρόν τῶν ὑπολήψεων. Ἐναργεστάτη μὲ φαίνεται αὕτη ἡ ἀλήθεια, ἂν καὶ παράδοξος εἰς τὴν κατάληψιν τῶν χυδαίων, τοὺς ὁποίους ταρασσούν πλέον αἱ παροῦσαι μικραὶ ἀνωμαλίαι, παρὰ τὰ μακρυσμένα, ἄλλ' ὀλέθρια ἐπακολουθήματα σφαλερᾶς τινος ὑπολήψεως, ριζωμένης εἰς τὸ ἔθνος. Εἶναι συνδεμέναι μία μὲ τὴν ἄλλην ὅλαι ἡμῶν αἱ γνώσεις καὶ ἔννοιαι· ὅσον εἶναι πολυπλοκώτερος ὁ δεσμός, διὰ τόσον πλειοτέρων ὁδῶν ἐρχόμεθα πρὸς αὐτάς, ἢ μακρυνόμεθα ἀπ' αὐτάς. Πᾶς ἓνας ἔχει τρόπον ἴδιον τοῦ θεωρεῖν καὶ τοῦ συλλογίζεσθαι τὰ πράγματα· καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος τὰ θεωρεῖ διαφόρως κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ περιστάσεις. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦ νόμου ἤθελε κρέμεσθαι ἀπὸ τὴν ὀρθὴν ἢ στρεβλὴν Λογικὴν τοῦ δικαστοῦ, ἀπὸ τὴν εὐπεψίαν ἢ δυσπεψίαν τοῦ στομάχου του, ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῶν παθῶν του, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔχει σχέσεις πρὸς τὸν ἐγκαλοῦντα, ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐγκαλουμένου, καὶ

ἀπὸ ὅλας τὰς ἐλαχίστας αἰτίας, αἱ ὁποῖαι μετασχηματίζουσι τὰ πράγματα εἰς τὴν ἄστατον ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο βλέπομεν μεταβαλλομένην πολλάκις τὴν τύχην τοῦ πολίτου, κατὰ τὰ διάφορα δικαστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα μεταβαίνει, καὶ θυσιαζομένους τοὺς δυστυχεῖς ἐγκαλουμένους εἰς τοὺς παραλογισμοὺς, ἢ εἰς τὸν βρασμὸν τῶν χυμῶν τοῦ δικαστοῦ, ὅστις νομίζει νόμιμον ἑρμηνείαν τοῦ νόμου τὸ ἀδιόριστον καὶ σφαλερὸν συμπέρασμα τοῦ συγκεχυμένου εἰρμοῦ ὅλων ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν, ὅσαι τοῦ ταρασσούν τοῦ νοῦν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὰ αὐτὰ ἀδικήματα εἰς τὸ αὐτὸ δικαστήριον κολαζόμενα διαφόρως κατὰ διαφόρους καιροὺς, διότι ἐξετάσθη, ὅχι ἡ σταθερὰ καὶ ἀσάλευτος τοῦ νόμου φωνή, ἀλλ' ἡ σφαλερὰ καὶ ἄστατος τῶν ἀνθρώπων ἐξήγησις.

Ὅσαι ἀταξίαι γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ φυλακὴν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου, εἶναι τὸ οὐδὲν συγκρινόμεναι μετὰς ἀταξίας, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐξήγησιν. Αἱ προσωριναὶ ὀλίγαι ἀταξίαι παρακινουῦν καὶ τὸν νομοθέτην νὰ διορθώσῃ τὰς λέξεις τοῦ νόμου, ἀπὸ τὰς ὁποίας προῆλθεν ἡ ἀσάφεια, καὶ ἐμποδίζουν τοιουτοτρόπως τὴν ὀλέθριον ἐξουσίαν τοῦ συλλογίζεσθαι, ἀπὸ τὴν ὁποίαν γεννῶνται αἱ αὐτογνώμονες καὶ μισθωταὶ λογοτριβαὶ τῶν δικολόγων. Ὅταν φυλάσσεται τὸ γράμμα τοῦ νόμου, οὐδ' ἀφίνῃ εἰς τὸν δικαστὴν ἄλλο ἔργον παρὰ νὰ ἐξετάσῃ μόνον, ἂν αἱ πράξεις τῶν ἐγκαλουμένων πολιτῶν ᾖναι, ἢ δὲν ᾖναι σύμφωνοι μετὰ τὸν νόμον, ὅταν ὁ κανὼν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ διευθύνωνται αἱ πράξεις τοῦ ἀμαθοῦς, καθὼς καὶ τοῦ φιλο-

σόφου πολίτου, δὲν ὑπόκειται εἰς λογοτριβὰς καὶ φιλονει-
 κίας, ἀλλ' ἐπιστηρίζεται εἰς μόνην τὴν ἐξέτασιν, ἂν
 ἐπράχθη ἢ ὄχι τὸ ἀδίκημα, τότε οἱ ὑπήκοοι δὲν ὑπό-
 κεινται εἰς τὴν μικρὰν τυραννίαν τῶν πολλῶν, τυραννίαν
 τόσον δεινότεραν, ὅσον ὀλιγώτερον εἶναι τὸ διάστημα με-
 ταξὺ τῶν τυραννούντων καὶ τοῦ τυραννουμένου, τόσον
 ὀλεθριωτέραν, ὅσον ἀναγκάζει τὸν τυραννουμένον, νὰ προσ-
 δράμῃ εἰς τὴν τυραννίαν ἐνὸς μόνοι, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ
 ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν πολλῶν τυράννων, καὶ τόσον σκληρο-
 τέραν, καθόσον ἡ σκληρότης εἶναι ἀνάλογος μὲ τὰ ἐμπό-
 δια, καὶ ὄχι μὲ τὴν δύναμιν τῆς τυραννίας. Ὅταν οἱ
 νόμοι φυλάσσωνται κατὰ τὸ γράμμα, οἱ ἄνθρωποι ἐπι-
 τυχαίνουν τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐνώθησαν εἰς
 πολιτικὴν κοινωνίαν, ἡγουν ἔχουν τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδίας
 αὐτῶν ζωῆς, καὶ δύνανται νὰ κρίνωσιν ἀκριβῶς τὰς ἀτο-
 πίας πάσης κακῆς πράξεως. Οὐδὲ πρέπει νὰ φοβῇταί
 τις, μήπως οἱ πολῖται λαμβάνοντες τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευ-
 θερίας καὶ τῆς ἀνυποταξίας, καταφρονήσωσι τοὺς ἄρ-
 χοντας καὶ τοὺς νόμους. Δὲν θέλουν ἀπειθήσειν πλὴν
 εἰς μόνοις τοὺς τολμῶντας νὰ ὀνομάζωσιν ἀρετὴν τὴν
 δουλοπρεπῇ εἰς τὰς ἐμπαθεῖς καὶ φαντασιώδεις αὐτῶν
 ὑπολήψεις ὑποταγὴν. Ταιαύτας ἀληθείας γράφων δὲν θέλω
 βέβαια ἀρέσειν ἐκείνους, ὅσοι ἰδιοποιοῦνται ὡς δίκαιον νὰ
 τυραννῶσι τοὺς ὑποδεεστέρους, καθὼς αὐτοὶ τυραννοῦν-
 ται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους, κ' ἤθελα κινδυνεύσειν πολὺ, ἂν
 οἱ τύραννοι κατεγίνοντο εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων.

ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

« Διισχυρίζονται οἱ κρίνοντες τὸν Βεκκαρίαν, ὅτι μὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀναιρεῖ τοὺς νόμους, ἐπειδὴ εἶπε καταρχὰς, ὅτι «οἱ νόμοι δίδονται, ὅχι ὥς ἐνοχὴ παλαιᾶς τινος ὀρκωσιᾶς κ. τ. λ.» Ἐγὼ ἐναντίας κρίνω συμφώνως μὲ τὸν Βεκκαρίαν, ὅτι οἱ νόμοι δὲν ἔχουν ἄλλην βάσιν παρὰ τὴν ῥητὴν ἢ ὑπονοημένην θέλησιν τῶν ζώντων πολιτῶν. Ἄν τοῦτο δὲν ὑποτεθῇ, ἀκολουθεῖ, ὅτι ἐάν τις πολιτικὴ κοινωνία θέσῃ καταρχὰς νόμους βλαβερωτάτους εἰς τῶν πλειοτέρων τὴν εὐδαιμονίαν, ἤγουν νόμους τοιούτους, παραδείγματος χάριν, ὅποῃσι νὰ δίδωσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα ὑπέρμετρον δύναμιν, δὲν ἔχει πλέον ἐξουσίαν νὰ τοὺς ἀλλάξῃ, καὶ οὕτως ἡ τυραννία, ἀφοῦ μίαν φορὰν στερεωθῇ ἀπὸ τὰς πρώτας συνθήκας, μένει διαπαντὸς ἀκαταμάχητος. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ἂν καὶ μακρυσμένον εἰς τὸ φαινόμενον, συνέχεται ὁμῶς σφιγκτὰ μὲ τὴν ἀρχὴν, ὅθεν τὸ ἔσυρα.

« Οἱ καταστήσαντες τὰς πρώτας κοινωνίας ἐνόμισαν, ὅτι ἐπρόβλεψαν ὅλας τὰς περιστάσεις, ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα κακὰ, καὶ ἀκολουθῶς ἔθεσαν τοὺς καλητέρους δυνατοὺς νόμους. Ἀπὸ τὴν τόσον φυσικὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπόληψιν ταύτην κινούμενοι, ἐκήρυξαν τοὺς νόμους τῶν ἀμεταθέτους, καὶ ἀκολουθῶς ἐμπόδισαν πᾶσαν ἔρευναν καὶ κρίσιν αὐτῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς νομοθέτας ὥρισαν καὶ ποινὴν θανάτου εἰς τοὺς τολμῶντας νὰ προβάλωσι τὴν παραμικρὰν μεταβολὴν τῶν νόμων. Γνωστὸν εἶναι τὸ ἱστορούμενον περὶ τοῦ Λυκούργου, τὸ ὅποιον δείχνει τὴν κοινὴν ὅλων τῶν νομοθετῶν ὑπόληψιν. Ὄρκισε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μὴν ἀλλάξωσι κανένα τοῦ νόμον, ἕως νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς· καὶ ἐξωρίσθη ἐκουσίως ἀπὸ τὴν πατρίδα, διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς συμπολίτας εἰς τὴν φυλακὴν τῶν νόμων του. Ἄλλοῦ πάλιν, ὅστις ἤθελε νὰ προβάλῃ μεταβολὴν νόμου, ἐχρεώσκει νὰ τὴν προβάλῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πολιτῶν, ἔχων μὲ βρόχον τυλιγμένον τὸν λαιμὸν, διὰ νὰ πνίγεται, ἂν ἡ ἐκκλησία ἀπεψήφισεν τὸ πρόβλημά του.

« Ὅλοι τῶν μοναστικῶν ταγμάτων οἱ ἀρχηγοὶ ἐδειξαν τὴν αὐτὴν μά-
νιαν, νὰ κρίνωσι τοὺς νόμους τῶν ἀμεταθέτους. Ὅχι μόνον τὸ γράμμα,
ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἡγεμονικῶν διαταγῶν, εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα
ἔθνη, εἶναι· Ὅρίζομεν καὶ γνωστοποιούμεν διὰ τῆς παρού-
σης αἰδίου καὶ ἀμετακινήτου διαταγῆς κ. τ. λ. Καὶ τοῦτο

ἀναμφιβόλως εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλήτερα ἐμπόδια τῆς διορθώσεως τῶν νόμων εἰς ὅλας τὰς πολιτικὰς κοινωνίας· ἀλλὰ τὸ ἐμπόδιον τοῦτο γεννᾶται καὶ ἰσχυροποιεῖται ἀπὸ γνώμην ἐναντίαν τῆς ὁποίας δικαιολογῶ γνώμης τοῦ Βεκκαρίου.

« Ἐξ ἑξ ἑξ Διὰ τί οἱ νομοθέται κρίνουν, καὶ ἀναγκάζουν τοὺς ἄλλους νὰ κρίνωσιν ἀμεταθέτους τοὺς νόμους των; Πιθανὸν, διότι πιστεύουν, ὅτι ἡ παροῦσά των θέλησις, κυρωμένη ἀπὸ τὴν παροῦσαν συγκατάθεσιν τῶν ζώντων πολιτῶν, δεσμεύει διαπάντα καὶ τοὺς γεννημένους καὶ τοὺς μέλλοντας νὰ γεννηθῶσι πολίτας. Ἐὰν τὰ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων συμφωνηθέντα ἐδέσμευαν καὶ τῶν ἀκόμῃ ἀγεννήτων πολιτῶν τὰς θελήσεις, φανερόν, ὅτι ἡ παραμικρὰ ἔρευνα τινὸς νόμου ἔπρεπε νὰ κρίνεται ἀδίκημα ἄξιον αὐστηροτάτης κολάσεως· διότι συγχωρεῖται νὰ ὑποθέσωμεν (καὶ ἡ ὑπόθεσις ἔγινεν ἔργον πολλάκις, ἂν καὶ τὴν ὥραν ταύτην δὲν ἔχω εἰς τὴν μνήμην μου τὰ παραδείγματα), ὅτι εἰς τὴν θέσιν τῶν πρώτων νόμων ἐσυμφωνήθη καὶ θανατικὴ ποινὴ κατὰ τοῦ, ὅστις τολμήσῃ νὰ ἐρευνήσῃ ὅποιονδήποτε κἀνένα νόμον· καὶ ἡ κόλασις ἤθελ' εἶσθαι δικαία, ἂν αἱ θελήσεις τῶν πρώτων πολιτῶν, κατ' αὐτὴν τῆς κοινωνίας τὴν πρώτην μὀρφωσιν, ἰσχυαν νὰ ὑποχρεώσωσιν ὅλους τοὺς ἀπογόνους των ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

« Αὐτὸς τοῦ Βεκκαρίου ὁ κριτὴς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποκρίνομαι, ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ νόμος, ἀφοῦ μίαν φορὰν κυρωθῇ, δὲν ὑποχρεώνει τοὺς γεννημένους, ἢ μέλλοντας νὰ γεννηθῶσι πολίτας, πλὴν ἕως οὗ νὰ καταργηθῇ ἀπὸ νόμον ἄλλον ὁμοίως κυρωμένον μὲ τοὺς αὐτοὺς τύπους. Ὁμολογεῖ λοιπὸν, ὅτι οἱ ζῶντες πολῖται ἔχουν τὴν ἐξουσίαν νὰ καταργήσωσι νόμον παλαιὸν, θέτοντες νέον ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ. Τὸν ἐρωτῶ, Ἐξ ἑξ ἑξ Πῶς ἔχουν νὰ κάμωσιν οἱ ζῶντες οὗτοι πολῖται, διὰ νὰ καταργήσωσι τὸν νόμον; Χρεωστοῦν νὰ συναθροισθῶσι, νὰ ἐρευνήσωσι τοῦ νόμου τὰ ἄτοπα, νὰ τὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα, νὰ προσκλαυθῶσιν. Ἀλλ', Ἐξ ἑξ ἑξ ἔάν ἡ συνάθροισις, ἡ ἔρευνα, ἡ παράστασις καὶ ἡ πρόσκλαυσις ἦναι ἐμποδισμένα; » Σημ. ἀνέκδ. τοῦ MORELLET.

§. V.

ΑΣΑΦΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ.

Ἄν ἡ ἐξουσία τοῦ ἐρμηνεύειν τοὺς νόμους ἦναι κακὸν,

δὲν εἶναι μικρότερον κακὸν καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν νόμων, ἐπειδὴ μᾶς ἀναγκάζει νὰ προσδράμωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Τόσον δεινότερον θέλ' εἶσθαι τὸ κακὸν, ὅσον πλεόν ἄγνωστος εἶναι εἰς τοὺς πολλοὺς ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένοι οἱ νόμοι. Ἡ ξένη γλῶσσα, περιορίζουσα εἰς ὀλίγους τινὰς τὴν εἶδησιν τῶν νόμων, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ᾔηται κοινὴ εἰς ὅλους, ἀναγκάζει τὸν λαὸν νὰ κρέμεται ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν ὀλίγων, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ κρίνῃ ἀφ' ἑαυτοῦ ποίαν ἔκβασιν θέλει λάβειν ἡ περὶ τῆς ζωῆς, ἢ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κρίσις.

Ὅσον εἶναι πλειότεροι οἱ ἀναγινώσκοντες καὶ νοοῦντες τοὺς νόμους, τόσον σπανιώτερα θέλουν εἶσθαι τὰ ἀδικήματα· διότι ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀδηλότης τῶν ποινῶν βοηθοῦν ἀναμφιβόλως τῶν παθῶν τὴν εὐγλωττίαν, καὶ παρακινοῦν εὐκολώτερα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν παράβασιν τῶν νόμων. Ἰ Τί πρέπει νὰ στοχασθῶμεν περὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν συλλογισθῶμεν τὸ παλαιὸν ἔθος τῆς φωτισμένης Εὐρώπης νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ νόμους γραμμένους εἰς ξένην γλῶσσαν;

Ἀπὸ τοὺς τελευταίους τούτους στοχασμοὺς συμπεραίνεται, ὅτι χωρὶς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, οὐδεμία συνάθροισις ἀνθρώπων, θέλει ποτὲ λάβειν σχῆμα σταθερὸν πολιτικῆς κυβερνήσεως, ἢ γουν σύστημα τοιοῦτον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ δύναμις νὰ ᾔηται ἀποτέλεσμα τοῦ ὅλου, καὶ ὅχι τινῶν μερῶν, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ νόμοι νὰ μὴ διαφθείρωνται ἀπὸ τὰ κατὰ μέρος συμφέροντα, μηδὲ νὰ μεταβάλλωνται πάρεξ ἀπὸ τὴν κοινὴν θέλησιν. Ἡ πεῖρα καὶ ὁ λόγος ἔδειξαν, ὅτι αἱ ἀνθρώπινοι παραδόσεις, ὅσον μακρύνονται

ἀπὸ τὴν πηγὴν, τόσον ὀλιγώτερον βέβαιαι καὶ πιθαναὶ γίνονται. Ἐπὶ πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀντισταθῶσιν οἱ νόμοι εἰς τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ χρόνου καὶ τῶν παθῶν, ἂν οἱ νομοθέται δὲν ἀφήσωσιν ἔγγραφον καὶ ἀνεξάλειπτον σημεῖον τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος;

Φαίνεται προσέτι ἐκ τούτου, πόσον ὠφέλιμος ἐχρημάτισεν ἡ τυπογραφία, διὰ τῆς ὁποίας ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ ὅχι ὀλίγοι τινές, γίνονται φύλακες τῆς παρακαταθήκης τῶν νόμων, καὶ πόσον αὐτὴ διεσκέδασε τὸ σκοτεινὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ῥαδιουργίας, μὲ τὸ φῶς τῶν ἐπιστημῶν, τὰς ὁποίας καταφρονοῦν εἰς τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ φοβοῦνται ἀληθῶς οἱ ὀπαδοὶ τοῦ σκότους. Ἡ τυπογραφία ἐμετρίασεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν σκληρότητα τῶν ἀδικημάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἐστέναζαν οἱ πρόγονοί μας, τυραννοῦντες καὶ τυραννούμενοι ἀμοιβαίως. Ὅστις παραβάλλῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρόντος αἰῶνος μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν προτέρων δύο ἢ τριῶν ἑκατοντατηριδίων, θέλει μάθειν πῶς ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἐγεννήθησαν αἱ γλυκύταται τῆς φιλανθρωπίας, τῆς εὐποιΐας καὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀνθρωπίνων πταισμάτων ἀρεταί· θέλει ἰδεῖν ποῖοι ἦσαν οἱ καρποὶ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης τῶν προγόνων μας ἀπλότητος καὶ ἀκακίας, καθὼς ἀλόγως τινές τὴν ὀνομάζουν. Εἰς ἐκείνους τοὺς ἀθλίους καιροὺς, καὶ ὅχι εἰς τὸν παρόντα φωτισμένον αἰῶνα, τὸν ὁποῖον ἀδίκως ὀνομάζουν διεφθαρμένον, ἐστέναζεν ἡ ἀνθρωπότης ὑποκάτω τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀδυσωπήτου δεισιδαιμονίας· εἰς ἐκείνους, ἡ φιλαργυρία καὶ φιλοδοξία ὀλίγων τινῶν ἔβαπταν εἰς τὸ

ἀνθρώπινον αἷμα, καὶ τοῦ χρυσοῦ τὰ κιβώτια, καὶ τῶν Ἡγεμόνων τοὺς θρόνους· εἰς ἐκείνους συνέβαιναν αἱ κρυφαὶ προδοσίαι, οἱ δημόσιοι φόνοι, ἐτυράννου οἱ εὐγενεῖς τὸν χυδαῖον λαόν, καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔβαπταν εἰς τὸ αἷμα τὰς χεῖρας, μὲ τὰς ὁποίας καθημέραν ἐκράτουν τὸν θεὸν τῆς πραότητος.

§. VI.

ΠΕΡΙ ΦΥΛΑΚΩΣΕΩΣ.

Σφάλμα ὅχι ὀλιγώτερον κοινόν, καὶ ἐναντίον εἰς τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡγουν εἰς τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἀσφάλειαν, εἶναι νὰ ἔχη τὴν ἐξουσίαν ὁ δικαστῆς νὰ φυλακόνῃ τὸν πολίτην, νὰ ἀφαιρῇ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐχθροῦ διὰ προφάσεις οὐτιδανὰς, καὶ ν' ἀφίνη τὸν φίλον τοῦ ἀζήμιον, καὶ ἂν ἦσαν ἰσχυρότερα τὰ σημεῖα τοῦ ἀδικήματός του. Τῆς φυλακῆς ἡ ποινὴ (ἀνόμοιος παντάπασι μὲ τὰς ἄλλας ποινὰς) ἐπιβάλλεται ἐξανάγκης πρὶν φανερωθῇ τὸ ἀδίκημα. Ἀλλ' ὁ εἰδικὸς οὗτος χαρακτήρ δὲν τῆς ἀφαιρεῖ τὸν ἄλλον οὐσιώδη χαρακτῆρα, ἡγουν ὅτι μόνος ὁ νόμος πρέπει νὰ διορίζη τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ πολίτης εἶναι ποινῆς ἄξιος. Ὁ νόμος λοιπὸν πρέπει νὰ διορίζη καὶ τὰ σημεῖα τοῦ ἀδικήματος, ὅσα ἀπαιτοῦν τὴν φυλάκωσιν τοῦ ὑπευθύνου, καὶ τὸν ὑποβάλλουν εἰς ἐξέτασιν καὶ ποινὴν. Ἡ κοινὴ φήμη, ἡ φυγὴ, ἡ πρὸ τῆς κρίσεως ὁμολογία τοῦ ἐγκαλουμένου, ἡ ἐξαγόρευσις ἐνὸς ἀπὸ τοὺς συναιτίους του, αἱ προλαβοῦσαι πρὸς τὸν ἀδικηθέντα ἀπειλαὶ, καὶ

ἡ γνωστὴ πρὸς αὐτὸν ἔχθρα, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀδικήματος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα σημεῖα, εἶναι ἱκαναὶ ἀποδείξεις εἰς φυλάκωσιν τοῦ πολίτου. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἀποδείξεις πρέπει νὰ διορίζωνται εἰδικῶς ἀπὸ τὸν νόμον, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν δικαστὴν, τοῦ ὁποίου τὰ ψηφίσματα πολεμοῦν τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν, ὅσάκις δὲν εἶναι προδαρμογαὶ μερικαὶ γενικοῦ ἀξιώματος περιεχομένου εἰς τὸ βιβλίον τῶν νόμων. Ἰκανὰ θέλουν εἶσθαι ἔμπροσθεν τῶν νόμων καὶ αὐτὰ τὰ μικρότατα σημεῖα εἰς φυλάκωσιν τοῦ πολίτου, ὅταν αἱ ποιναὶ γενῶσι μετριώτεραι, ὅταν διωχθῶσιν ἀπὸ τὰς φυλακὰς ἡ ἀκαθαρσία καὶ ἡ πεῖνα, καὶ εἰσαχθεῖσαι ἀντ' αὐτῶν, ἡ συμπάθεια καὶ ἡ φιланθρωπία, μαλακύνωσι τοὺς ἀδυσωπήτους καὶ σκληροὺς ὑπηρέτας τῆς δικαιοσύνης, ὅταν τέλος πάντων δὲν θέλῃ νομίζεσθαι ἄτιμος, ὅστις, ἀποδειχθεὶς ἀθῶος, ἀπολύεται ἀπὸ τὴν φυλακὴν. Πολλοὺς Ῥωμαίους ἐγκληθέντας διὰ δεινότατα ἀδικήματα, ἀποδειχθέντας ἔπειτα ἀθῶους, ἐσεβάσθη τόσον ὁ λαὸς, ὥστε καὶ μὲ πολιτικὰ ἀξιώματα νὰ τοὺς τιμήσῃ.

Ἀλλὰ ἑδὴ τί εἰς τοὺς χρόνους μας εἶναι τόσον διάφορος ἡ τύχη τῶν ἀθῶων; Διότι τὸ παρὸν ἐγκληματικὸν σύστημα τῶν νόμων ταρασσει πλέον τὸν νοῦν μας μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς καταδυναστείας παρὰ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης· διότι ρίπτονται μιγμένοι εἰς τὸ αὐτὸ δεσμωτήριον ἐντάμα οἱ ἐγκαλούμενοι καὶ οἱ ἀποδειχθέντες ἔνοχοι· διότι ἡ φυλακὴ γίνεται ποινὴ, καὶ ὄχι φύλαξις τοῦ ἐγκαλουμένου, καὶ διότι ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις, ἡ φυλάσσουσα καὶ βοηθοῦσα τοὺς νόμους, εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν, ἥτις ὑπερασπίζει τὸν θρόνον καὶ τὸ

Ἔθνος, Ἄν ᾗσαν, ὡς ἔπρεπε νὰ ᾗναι, ἐνωμένοι, ἢ ἐξωτερικὴ τότε δύναμις ᾗθελ' ἔχειν (μὲ τὴν κοινὴν τῶν νόμων βοήθειαν) καὶ τὴν δικαστικὴν δύναμιν, χωρὶς ὅμως νὰ κρέμεται ἀμέσως ἀπ' αὐτήν. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ συνοδεύουσα δόξα τὴν πομπὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος, ᾗθελ' ἐξαλείφειν τὴν ἀτιμίαν, ἢ ὅποια, καθὼς ὅλα τοῦ χυδαίου λαοῦ τὰ αἰσθήματα, προσκολλᾶται πλέον εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον ἐνεργεῖται τὸ πρᾶγμα, παρὰ εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα.¹ Καὶ τοῦτο γίνεται φανερόν ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς φυλακώσεις, αἱ ὅποιαι, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, δὲν εἶναι τόσον ἄτιμοι, ὅσον αἱ πολιτικαί. Μένουν ἔτι εἰς τὸν χυδαῖον λαόν, εἰς τὰ ἥθη καὶ εἰς τοὺς νόμους, αἱ βάρβαροι καὶ θηριώδεις ἔννοιαι τῶν βορεινῶν κυνηγῶν, τῶν προγόνων μας· καὶ οἱ νόμοι εἶναι πλέον σύμφωνοι μὲ τὴν πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐπικρατήσασαν βαρβαρότητα, παρὰ μὲ τὴν σημερινὴν τῶν Ἐθνῶν σοφίαν.

1. «Ἡ παρασκευὴ καὶ ὁ τρόπος τῆς φυλακώσεως, συντελοῦν ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὴν περὶ αὐτῆς ὑπόληψιν. Πλὴν θεωρεῖται καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα κάποια διαφορὰ. Εἰς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ἡ στρατιωτικὴ φυλάκωσις ὑποθέτει μόνον, ὅτι ὁ φυλακωθείς ἔπταισεν ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς διατάξεως· ἀλλ' ἡ πολιτικὴ φυλάκωσις φαίνεται αἰσχρότερα τῆς πρώτης, διότι ὑποθέτει ἀδίκημα ἐναντίον τῆς πολιτικῆς εὐταξίας, ἢ ὅποια ἀποβλέπει τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν ὅλων τῶν πολιτῶν. Ὁ Συγγραφεὺς, λαλῶν περὶ τῆς ἀπηγορευμένης πραγματεώσεως, ἢ ὅποια δὲν προξενεῖ ἀτιμίαν εἰς τὸν πραγματευόμενον, εἶπεν, ὅτι δὲν κινοῦν εἰς ἀγανάκτησιν τοὺς ἀνθρώπους ὅσα ἀδικήματα δὲν τοὺς βλάπτουν ἀμέσως.» Σημ. τοῦ DIDEROT.

§. VII.

ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ.

Κατὰ πολλὰ ὠφέλιμον εἰς τὸν ὑπολογισμὸν καὶ τὴν κρίσιν τῆς βεβαιότητος τῆς πράξεως, ἡγουν τῆς δυνάμεως τῶν ἐλέγχων καὶ ἀποδείξεων τοῦ ἀδικήματος, εἶναι τὸ θεώρημα τοῦτο· ὅσάκις οἱ ἔλεγχοι τῆς πράξεως κρέμονται ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἡγουν ὅσάκις τὰ σημεῖα δὲν ἀποδείχνονται πάρεξ δι' ἀλλήλων, ἢ ὅσάκις κρέμονται ὅλοι ἐξίσου ἀπὸ ἕνα μόνον, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλέγχων οὔτ' αὐξάνει, οὔτε σμικρύνει τὴν πιθανότητα τῆς πράξεως· διότι ὅλη αὐτῶν ἡ δύναμις δὲν ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν ἐκείνου τοῦ πρώτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κρέμονται· καὶ ἀνατρέπονται ὅλοι ὁμοῦ, ὅταν ὁ πρῶτος ἀνατραπῇ. Ἐξεναντίας ὅσάκις οἱ ἔλεγχοι εἶναι χωρισμένοι ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἡγουν ὅσάκις τὰ σημεῖα τῆς πράξεως ἀποδείχνονται καθὲν χωριστὰ, καὶ ὅχι ἐξ ἀλλήλων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλέγχων αὐξάνει τὴν πιθανότητα τῆς πράξεως, διότι τὸ ψεῦδος ἐνὸς ἐλέγχου δὲν ἀνατρέπει τοὺς ἄλλους. Παράδοξον ἴσως ἦθελε φανῆν ὅτι μεταχειρίζομαι τὴν λέξιν Πιθανότης, ὅταν ὁ λόγος ᾗναι περὶ ἀδικημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ κρίνονται ποινῆς ἄξια, ὅσάκις δὲν εἶναι βέβαια. Ἡ ἠθικὴ ὁμως βεβαιότης εἶναι κυρίως πιθανότης· καὶ δι' ἄλλο δὲν ὠνομάσθη βεβαιότης, πλὴν διότι ἡ συνήθεια, ἥτις πρὸ πάσης ἄλλης θεωρίας γεννᾶται ἀπ' αὐτὴν τὴν χρείαν τοῦ ἐνεργεῖν, ἀναγκάζει τοὺς φρονίμους ἀνθρώπους νὰ τὴν πιστεύωσιν. Ἡ ἀπαιτούμενη λοι-

πὸν βεβαιότης διὰ ν' ἀποδειχθῇ ὁ ἐγκαλούμενος ἔνοχος τοῦ ἐγκλήματος, εἶναι ἢ αὐτὴ μὲ τὴν βεβαιότητα, ἢ ὁποία μᾶς παρακινεῖ εἰς τὰς πλέον ἀξιολόγους πράξεις τοῦ βίου.

Διαιροῦνται οἱ ἑλέγχοι παντὸς ἀδικήματος εἰς τοὺς τελείους καὶ ἀτελεῖς. Τελείους ὀνομάζω, ὅσοι δείχνουν ἀδύνατον νὰ μὴν ᾔναι ἔνοχος ὁ ἐγκαλούμενος. Ἀτελεῖς ἑλέγχοι εἶναι, ὅσοι δὲν δύνανται νὰ τὸ ἀποδείξωσιν. Ἀπὸ τοὺς τελείους καὶ ἕνας μόνος ἀρκεῖ εἰς καταδίκην τοῦ ἐγκαλουμένου· ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἀτελεῖς εἶναι χρεῖα τόσων, ὅσοι ἀρκοῦν νὰ συνθέσωσιν ἕνα τέλειον, ἡγουν ὅσοι ὁμοῦ ἐνωμένοι δείχνουν ἀδύνατον νὰ μὴν ᾔναι ἔνοχος ὁ ἐγκαλούμενος, ἂν καὶ θεωρούμενοι καθεὶς κατὰ μέρος χωριστὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸ δείχνωσι δυνατόν. Οἱ ἀτελεῖς ἑλέγχοι γίνονται προσέτι τέλειοι, ὡςάκις ὁ ἐγκαλούμενος, δυνάμενος νὰ τοὺς ἀνατρέψῃ, δὲν τοὺς ἀνατρέπει κατὰ τὸ πρέπον. Εἶναι ὅμως εὐκολώτερον νὰ νοήσῃ τις, παρὰ νὰ διορίσῃ ἀκριβῶς, τὴν ἠθικὴν ταύτην βεβαιότητα τῶν ἐλέγχων. Διὰ τοῦτο κρίνω νόμον ἄριστον ἐκεῖνον, ὅστις δίδει εἰς τὸν πρῶτιστον δικαστὴν συγκαθηέδρους κληρωτοὺς, καὶ ὅχι αἰρετούς· διότι εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀσφαλεστέρα εἶναι ἢ ἄγνοια, ἢ ὁποία κρίνει ἐκ τῆς αἰσθήσεως, παρὰ τὴν ἐπιστήμην, ἥτις κρίνει μὲ τὴν ὑπόληψιν. Ὅπου οἱ νόμοι εἶναι σαφεῖς καὶ διωρισμένοι, ὁ κριτὴς ἄλλο δὲν ἔχει νὰ κάμῃ παρὰ νὰ βεβαιώσῃ, ἂν ἐπράχθῃ, ἢ ὅχι τὸ ἀδικήμα, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐγκαλούμενος κρίνεται. Ἄν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐλέγχων τοῦ ἀδικήματος ζητῇται σοφία καὶ δεξιότης, ἂν εἰς τὸ ἐξ

αὐτῶν συμπέρασμα ἦναι ἀναγκαία ἢ ἀκριβῆς σαφήνεια διὰ τὰ κρίνῃ ὅμως ἐξ αὐτῶν τῶν ἐλέγχων, δὲν ἔχει χρεῖαν πλὴν ἀπλῆς καὶ κοινῆς φρονήσεως. Ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος εἶναι ἢ τοιαύτη φρόνησις παρὰ τὴν σοφίαν τοῦ δικαστοῦ, ὅστις, συνειθισμένος καὶ θέλων τὰ εὐρίσκη πάντοτε ἐνόχους, ἀναφέρει τὰ πάντα εἰς τεχνητὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε μὲ τὰς σπουδὰς καὶ μελέτας του. Ὡς πόσον εὐτυχῇ εἶναι τὰ ἔθνη, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ νόμοι δὲν εἶναι ἐπιστήμη! Εἶναι νόμος ὠφελιμώτατος, τὰ κρίνεται πᾶς ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁμοίους του· διότι ὅπου κινδυνεύει ἢ ἐλευθερία τοῦ πολίτου, πρέπει τὰ σιωπῶσι τὰ γεννώμενα ἀπὸ τὴν ἀνισότητά αἰσθήματα, πρέπει τὰ παύσῃ καὶ ἢ ὑπεροψία, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ εὐτυχὴς βλέπει τὸν δυστυχοῦντα, καὶ ἢ ἀγανάκτησις ἐκεῖνη, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ κατώτερος θεωρεῖ τὸν ἀνώτερον. Ἀλλ' ὅταν τὸ ἀδίκημα ἦναι εἰς βλάβην τρίτου τινός, τότε τῶν δικαστῶν τὸ ἥμισυ μέρος πρέπει τὰ ἦναι ὅμοιοι τοῦ ἐγκαλουμένου καὶ τὸ λοιπὸν ἥμισυ τοῦ ἐγκαλουμένου. Τοιουτοτρόπως ἰσορροποῦν τὰ μερικὰ συμφέροντα (τὰ ὁποῖα μεταβάλλουν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ θελόντων, τὰς μορφὰς τῶν πραγμάτων), οὐδὲ λαλοῦν πλέον πλὴν οἱ νόμοι καὶ ἡ ἀλήθεια. Δίκαιον εἶναι προσέτι τὰ ἔχῃ τὴν ἄδειαν ὁ ἐγκαλούμενος τὰ ἀποβάλλῃ μέρος ἀπὸ τοὺς προβαλλομένους κριτὰς, ὅσους δηλαδὴ ὑποπτέυεται· διότι μὲ ταύτην τὴν ἄδειαν φαίνεται σχεδὸν ὅτι καταδικάζει αὐτὸς ἑαυτόν. Δημόσιοι πρέπει τὰ ἦναι αἱ κρίσεις καὶ οἱ ἔλεγχοι παντὸς ἀδικήματος, διὰ τὰ χαλινώνονται ἢ δυναστεία καὶ τὰ πάθη ἀπὸ τὴν

κοινήν υπόληψιν, τὴν μόνην ἴσως δοκιμασίαν τῆς εὐνο-
μουμένης πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ διὰ τὴν δύναται νὰ
λέγῃ καθεὶς ἀπὸ τοὺς πολίτας, Δὲν εἶμαι δοῦλος,
ἐπειδὴ οἱ νόμοι μὲ ὑπερασπίζουν καὶ μὲ βοη-
θοῦν. Τοῦτο τὸ φρόνημα θαρρύνει καὶ ἐνισχύει τὸν λαόν·
καὶ ὅστις ἀπὸ τοὺς Ἡγεμόνας γνωρίζει τὰ ἀληθῆ του συμ-
φέροντα, τὸ κρίνει τόσο ὠφέλιμον, ὅσην ὠφέλειαν ἤθελαν
προξενήσῃν εἰς τὸν θησαυρόν του τῶν ὑπηκόων οἱ φόροι.
Δὲν θέλω ἀναφέρειν λεπτομερῶς ὅλας τὰς ἀναγκαίας προ-
φυλακὰς, ὅσας ἀπαιτοῦν αἱ τοιαῦται θεσμοθεσίαι· οὐδ'
ἤθελα παντάπασιν ἀνοίξῃν τὸ στόμα, ἂν ἦτο χρεῖα νὰ
λαλήσω διεξοδικῶς περὶ πάντων.

§ VIII.

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ.

Μέρος ἀξιόλογον πάσης καλῆς νομοθεσίας εἶναι νὰ διο-
ρίζωσιν ἀκριβῶς οἱ νόμοι τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν μαρτύ-
ρων καὶ αὐτοὺς τοῦ ἀδικήματος τοὺς ἐλέγχους. Πᾶς
ἄνθρωπος λογικὸς, ἤγουν πᾶς ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου οἱ
λογισμοὶ ἔχουν κάποιον εἰρμόν καὶ συνάφειαν, καὶ αἱ
αἰσθήσεις δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις τῶν ἄλλων
ἀνθρώπων, δύναται νὰ παρασταθῇ εἰς τὸ δικαστήριον ὡς
μάρτυς. Τὸ μόνον μέτρον τῆς ἀξιοπιστίας του πρέπει
νὰ ἦναι ἡ ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν κερδαίνει ἀπὸ τὴν φανέ-
ρωσιν ἢ σιωπὴν τῆς ἀληθείας· ἐκ τούτου φαίνεται, πόσον
εἶναι παιδαριώδεις καὶ μάταιαι αἱ ἀφορμαὶ, διὰ τὰς
ὁποίας οἱ νόμοι δὲν δέχονται τὴν μαρτυρίαν οὔτε τῶν

γυναικῶν, ὡς ἀσθενῶν, οὔτε τῶν καταδικασθέντων καὶ τῶν ἀτίμων, ὡς πολιτικῶς ἀποθαμμένων. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τῶν τοιούτων δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀξιόπιστος παρὰ τῶν ἄλλων, ὅσάκις ἡ ψευδομαρτυρία δὲν προξενεῖ εἰς αὐτοὺς καμμίαν ὠφέλειαν.¹

Ἡ πλέον ἀξιοσημείωτος ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τῆς γλώσσης, ὅσαι ἔβλαψαν τῶν ἀνθρώπων τὰς πράξεις, εἶναι ἡ ἀποβάλλουσα ὡς ἄχρηστον τὴν μαρτυρίαν τῶν καταδικασθέντων. Ὁ καταδικασθεὶς (λέγουν σοβαρῶς οἱ Περιπατητικοὶ Νομοδιδάσκαλοι) ἀπέθανε πολιτικῶς· καὶ ὁ νεκρὸς δὲν εἶναι πλέον δεκτικὸς οὐδεμιᾶς ἐνεργείας. Εἰς τοιαύτην ἄλογον μεταφορὰν ἐθυσιάσθησαν πολλότατα σφάγια· καὶ πολλάκις συνέβησαν λογοτριβαὶ καὶ ζητήσεις σπουδαῖαι, ἂν ἔπρεπε νὰ προτιμῶνται καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν

1. «Ὁ Συγγραφεὺς λέγει κατωτέρω, ὅτι ἡ ἀτιμία ἀποστερεῖ τὸν ἔνοχον ἀπὸ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν πίστιν, τὰς ὁποίας εἶχε πρὸς αὐτὸν ἡ πατρίς. Ὁ καταδικασθεὶς εὐρίσκεται τοῦλάχιστον εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν τοῦ ἀτιμωθέντος· ἔχασαν καὶ οἱ δύο τὴν κοινὴν πίστιν. Ὅθεν ἡ μαρτυρία των πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς ἀπλοῦν σημεῖον, καὶ ὄχι ὡς ἀπόδειξις. Πρέπει, λέγει ὁ Συγγραφεὺς, νὰ πιστεύωνται οἱ μάρτυρες, ὅσάκις ἡ ψευδομαρτυρία δὲν προξενεῖ εἰς αὐτοὺς καμμίαν ὠφέλειαν. Ἀλλὰ ἔπῳς ποτὲ εἶναι δυνατόν νὰ βεβαιωθῶμεν, ὅτι οἱ κακότροποι καὶ οἱ ἄτιμοι δὲν θέλουν ἀπατήσῃν τοὺς δικαστὰς δι' ἔχθραν, ἢ μῖσος κατὰ τοῦ κρινομένου, ἢ ἄλλο τι τέλος ἰδίων; Ἄν πρέπη νὰ πιστεύωνται τοιοῦτοι μάρτυρες, ἔτις ἔχει πλέον νὰ θαρρεύσῃ εἰς τὴν ἰδίαν του ἀθωότητα; Ἀφ' οὗ ἔχασαν τὴν κοινὴν πίστιν, ἔπρέπει πλέον οἱ νόμοι νὰ τοὺς πιστεύωσιν; ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ τῶν πολιτῶν πρέπει πλέον νὰ κρέμονται ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν των;»
Σημ. τοῦ DIDEROT.

ἀλήθειαν οἱ δικαστικοὶ τύποι. Ὡς δὲν πρέπει νὰ συγχω-
 ρῇται, ἔτι καὶ μετὰ τὴν καταδίκην, εἰς τὴν ἄκραν
 δυστυχίαν τοῦ καταδικασθέντος, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλή-
 θειαν, τόσος μόνον καιρὸς, ὅσος ἀρκεῖ ὥστε νὰ δυνηθῇ
 νὰ δικαιώσῃ ἑαυτὸν, ἢ ἄλλον τινὰ μὲ νέους ἐλέγχους,
 ἱκανοὺς νὰ ἀλλάξωσι τὴν μορφήν τοῦ ἀδικήματος; Ἡ
 τοιαύτη ἀνάκρισις καὶ ἀναψηλάφησις εἶναι μάλιστα εὐλο-
 γος, ὡς ἂν δὲν μακρύνεται τόσον, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ
 τῆς δικαιοσύνης τὸν δρόμον. Οἱ δικαστικοὶ τύποι εἶναι
 ἀναγκαῖοι, διότι δὲν ἀφίνουν τίποτε εἰς τὸ αὐτοθέλητον
 τοῦ δικαστοῦ, διότι δίδουν εἰς τὸν κοινὸν ὄχλον ὑπό-
 ληψιν, ὅχι θορυβώδους καὶ δωροδόκου, ἀλλ' εὐσταθοῦς
 καὶ κανονικῆς κρίσεως, διότι τῶν ἀνθρώπων τὰ πνεύματα,
 φύσει μιμητῶν καὶ δούλων τῆς ἑξέως, δραστηκότερον
 πλήττονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις παρὰ ἀπὸ τοὺς συλλο-
 γισμοὺς, καὶ διότι καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἐπειδὴ εἶναι πολ-
 λάκις ἢ ἀπλουστάτη, ἢ κατὰ πολλὰ σύνθετος, ἔχει χρεῖαν
 ἐξωτερικῆς τινὸς πομπῆς, διὰ νὰ τὴν σέβεται ὁ χυδαῖος
 ὄχλος. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι τύποι, ἂν διορισθῶσιν ἀπὸ τὸν
 νόμον τοιοιτοτρόπως, ὥστε νὰ βλάπτωσι τὴν ἀλήθειαν, ἐμ-
 ποροῦν νὰ γεννήσωσι δεινὰ καὶ κινδυνώδη ἀποτελέσματα.

Ὁ μάρτυς λοιπὸν εἶναι τόσον πλέον ἢ ὀλιγώτερον ἀξιό-
 πιστος, καθόσον μισεῖ ἢ ἀγαπᾷ τὸν ἐγκαλούμενον, εἰς ἓνα
 λόγον, κατὰ τὰς ὁποίας ἔχει διαφόρους σχέσεις πρὸς
 αὐτόν. Εἷς μόνος μάρτυς δὲν ἀρκεῖ εἰς πίστωσιν τοῦ ἀδική-
 ματος· διότι ἐνόσω ὁ ἐγκαλούμενος ἀρνεῖται τὰ μαρτυρού-
 μενα κατ' αὐτοῦ, ὁ δικαστὴς μένει ἀβέβαιος, καὶ ὑπερι-
 σχύει τὸ ὁποῖον ἔχει πᾶς ἓνας δίκαιον νὰ πιστεύεται ἄθῳς.

Τόσον ὀλιγώτερον ἀξιόπιστος πρέπει νὰ λογίζεται ὁ μάρτυς, ὅσον εἶναι δεινότερον τὸ μαρτυρούμενον ἀδίκημα¹, ἢ πλεόν ἀπίθανοι αἱ περιστάσεις. Τοιαῦτα, παραδείγματος χάριν, εἶναι ἡ μαγεία, καὶ ὅσα κακὰ δὲν προξενοῦν κάμμίαν ὠφέλειαν εἰς τὸν κακοῦργον. Πιθανώτερον ὅτι ἐψεύσθησαν ὁμοῦ πολλοὶ μάρτυρες περὶ μαγείας, ἀπατῶμενοι δι' ἄγνοιαν, ἢ κινούμενοι ἀπὸ μῖσος, παρὰ ὅτι εἶναί τις ἀληθὺς μάγος, ἡγουν ὅτι ἔχει ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ὁ θεὸς

1. Κατὰ τοὺς ἐγκληματικούς Νομοδιδασκάλους, τόσον ἀξιοπιστότερος πρέπει νὰ λογίζεται ὁ μάρτυς, ὅσον εἶναι δεινότερον τὸ ἀδίκημα. Τὸ σιδηροῦν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευσε ἡ ἀνόητος σκληρότης εἶναι τοῦτο: *in atrocissimis leviores conjecturae sufficiunt, et licet iudici jura transgredi*. Ἄς τὸ μεταφράσωμεν εἰς τὸ κοινόν, διὰ νὰ μάθωσιν οἱ Εὐρωπαῖοι μίαν ἀπὸ τὰς πολλὰς καὶ παραλόγους νομικὰς ἀποφάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκεινται χωρὶς σχεδὸν νὰ τὸ ἐξεύρωσιν, « Ὅταν ὁ λόγος ᾖ περὶ δεινοτάτων ἀδικημάτων (ἡγουν περὶ τῶν « πλεόν ἀπιθάνων), ἀρκοῦν καὶ αὐταὶ αἱ ἐλάχισται εἰκασίαι, καὶ ὁ « δικαστὴς ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ παραβαίνη τὰ δίκαια. » Τὰ εἰς τὴν πρᾶξιν θεωρούμενα ἄτοπα τῆς νομοθεσίας γεννῶνται πολλάκις ἀπὸ τὸν φόβον, πηγὴν ἐξαίρετον τῶν ἀνθρωπίνων ἀντιφάσεων. Οἱ Νομοδιδασκαλοὶ (τῶν ὁποίων καὶ μετὰ θάνατον τὰ μισθωτὰ συγγράμματα κυβερνοῦν αὐτογνωμόνως τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων), ποτὲ μὲν φοβούμενοι μὴ καταδικασθῇ τις ἀθῶος, κατεφόρτισαν τὴν νομικὴν ἐπιστήμην μὲ ἐξαιρέσεις καὶ τύπους ἀνωφελεῖς, τῶν ὁποίων ἡ ἀκριβοὺς φυλακὴ ἤθελ' ἀναβιδάσειν ἀτιμώρητον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δικαιοσύνης τὴν ἀναρχίαν αὐτήν· ποτὲ δὲ φοβούμενοι δεινὰ τινὰ καὶ δυσαπόδεικτα ἀδικήματα, ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ ἀθετήσωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς παρ' αὐτῶν ὀρισθέντας τύπους· καὶ τοιουτοτρόπως ποτὲ μὲν μὲ τυραννικὴν ἀνυπομονησίαν, ποτὲ δὲ μὲ γυναικῶδη δειλίαν μετεμόρφωσαν τὰς σεμνὰς κρίσεις εἰς παίγνια, εἰς τὰ ὁποῖα βασιλεύουν ἡ τύχη καὶ ἡ ἀπάτη. Σημ. τοῦ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

δὲν ἔδωκεν, ἢ δὲν δίδει πλέον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡσαύτως ἔταν ὁ λόγος ἦναι περὶ κακῶν, τὰ ὅποια οὐδεμίαν ὠφέλειαν προξενοῦν εἰς τὸν πράξαντα, πιθανώτερον ὅτι ψεύδονται οἱ μάρτυρες παρὰ ὅτι ψεύδεται ὁ ἐγκαλούμενος· διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν κάμνουν τὰ πάνδεινα κακὰ χωρὶς ἀφορμὴν μίσους, ἢ φόβου, ἢ χωρὶς ἐλπίδα νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπ' αὐτά. Τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰ αἰσθήματα γεννῶνται, ὅχι χωρὶς αἰτίας καὶ αὐτομάτως, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι πλήττουν τὰς αἰσθήσεις, καὶ εἶναι ἀνάλογα μ' αὐτούς.

Ὡσαύτως σμικρύνεται ἡ ἀξιοπιστία τοῦ μάρτυρος, ὅταν αὐτὸς ἦναι μέλος μερικοῦ τινος συστήματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἥθη καὶ αἱ γνῶμαι, ἢ δὲν εἶναι γνωσταί, ἢ διαφέρουν ἀπὸ τὰς κοινὰς τῶν ἀνθρώπων γνώμας· διότι εἰς τοιαύτην περίστασιν ὁ μάρτυς ἔχει παρὰ τὰ ἰδιά του καὶ τὰ πάθη τῶν ἄλλων.

Τέλος πάντων, ἡ ἀξιοπιστία τοῦ μάρτυρος πρέπει νὰ λογίζεται οὐδὲν, ὡςάκις οἱ λόγοι τοῦ ἐγκαλουμένου κρίνονται ὡς ἀδικήματα· διότι ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ἡ χειρονομία καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος ἡ κίνησις, τὰ προηγούμενα τῆς ὁμιλίας, ὅσα τὴν συνοδεύουν ἢ τὴν ἀκολουθοῦν, αἱ διάφοροι σημασίαι, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι προσαρμόζουν εἰς τὰς αὐτὰς λέξεις, μεταβάλλουν τόσον καὶ μεταμορφοῦν τοὺς λόγους τοῦ λαλήσαντος, ὥστε εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ τοὺς προφέρῃ τις ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐλαλήθησαν τὴν πρώτην φοράν. Πρόσθες, ὅτι τῶν βιαίων πράξεων (ὅποια εἶναι τὰ ἀληθῆ ἀδικήματα) μένουν ἵχνη εἰς αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν περιστάσεων, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ

ἀποτελέσματα, τὰ γεννώμενα ἀπὸ τὰς περιστάσεις· καὶ ὁ ἐγκαλούμενος ἔχει τόσον πλειότερους τρόπους νὰ δικαιωθῇ, ὅσον πλειότεραι εἶναι αἱ περιστάσεις, τὰς ὁποίας προβάλλουν εἰς τὸ μέσον ὁ ἐγκαλῶν, ἢ οἱ μάρτυρες· ἀλλ' οἱ λόγοι δὲν μένουν παρὰ εἰς τὴν ἄπιστον καὶ πολλάκις πλανωμένην μνήμην ἐκείνων, ὅσοι τοὺς ἤκουσαν. Εἶναι λοιπὸν ἀσυγκρίτως εὐκολώτερον νὰ συκοφαντηθῇ τις διὰ λόγους παρὰ διὰ πράξεις.¹

§ IX.

ΠΕΡΙ ΚΡΥΦΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ.

Φανεραὶ, ἀλλὰ παλαιαὶ ἀταξίαι, καὶ εἰς πολλὰ ἔθνη ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως, εἶναι αἱ κρυφαὶ κατηγορίαι. Αὗται κάμνουν τοὺς ἀνθρώπους ὑποκριτὰς καὶ δολίους. Βλέπει πᾶς ἓνας ὡς ἐχθρὸν ὅτινα ὑποπτεύεται ὡς κρυφὸν κατήγορον· καὶ τοιοῦτοτρόπως συνειθίζοντες οἱ ἄνθρωποι νὰ κρύβωσι πρὸς τοὺς ἄλλους τὰ ἴδιά των φρονήματα, καταντοῦν τέλος πάντων ἕως νὰ τὰ κρύβωσι καὶ πρὸς ἑαυτοὺς, τὸ ὁποῖον εἶναι ὅλων τῶν δυστυχιῶν ἢ δεινότερα. Μὴν ἔχοντες πλέον κανόνας σαφεῖς καὶ σταθεροὺς ν' ἀκολουθήσωσι, πλανῶνται περιφερόμενοι εἰς τὸ μέγα τῶν ὑπολήψεων πέλαγος, καὶ

1. «Τὸ ἐξαίρετον τοῦτο περὶ μαρτύρων κεφάλαιον ἀξίζει ἀναντιρρήτως πλέον παρὰ τὴν λογοδιάρρησιν τῶν ἐγκληματικῶν μας συγγραφέων. Δὲν εἶναι ὅμως πλὴν κείμενον πολλὰ μικρὸν, ἄξιον νὰ ἐξηγηθῇ μὲ φιλοσοφικὰ ὠφελιμώτατα σχόλια.» Σημ. τοῦ BRISSOT DE WARVILLE.

πάντοτε σπουδάζοντες νὰ φυλάσσωνται τοὺς κρυφοὺς
κατηγόρους, ὡς τόσα τερατώδη θηρία. Ἡ ἀδηλότης τοῦ
μέλλοντος φαρμακεύει τὴν παροῦσαν στιγμὴν τῆς ζωῆς
των, καὶ στερημένοι ἀπὸ τὴν μόνιμον ἡδονὴν τῆς ἡσυ-
χίας καὶ τῆς προσωπικῆς ἀσφαλείας, μόλις εὐρίσκουν
μικρὰν παρηγορίαν εἰς ὀλίγας τινὰς ἡδονὰς ἀτάκτους
καὶ θορυβώδεις, τὰς ὁποίας ἀπολαύουν κάποτε εἰς τὸ
διάστημα τῆς ἀθλίας ζωῆς των. Μεταξὺ τοιούτων ἀν-
θρώπων μὴν ἐλπίσης νὰ εὕρῃς στρατιώτας γενναίους,
ἀκαταπλήκτους τοῦ θρόνου καὶ τῆς πατρίδος ὑπερασπι-
στάς· μὴν ἐλπίσης νὰ εὕρῃς ἄρχοντας ἀδεκάστους, διὰ
νὰ ὑπερασπίσωσι καὶ νὰ διδάξωσι μὲ ἐλεύθερον καὶ φιλό-
πατριν εὐγλωττίαν τὰ ἀληθῆ τοῦ Ἡγεμόνος συμφέροντα,
διὰ νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν θρόνον, ὁμοῦ μὲ τοὺς φόρους,
τὴν ἀγάπην καὶ τὰς εὐλογίας πάσης τάξεως καὶ παντὸς
συστήματος πολιτῶν, καὶ νὰ μεταφέρωσιν ἀπὸ τὸν θρό-
νον, καὶ εἰς τὰ παλάτια τῶν μεγάλων, καὶ εἰς τὰς κα-
λύβας τῶν πτωχῶν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν εἰρήνην, καὶ
τὴν φιλόπονον ἐλπίδα νὰ μεταβάλλῃ πᾶς ἓνας τὴν
τύχην του εἰς τὸ κάλλιον, ἐλπίδα, ἥτις, ὡς ὠφέλιμον
ζώπυρον, αὐξάνει καὶ πολυχρονίζει τὰς πολιτικὰς κοι-
νωνίας.

‘ Πῶς δύναται νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ τὴν συκοφαντίαν ὁ πολίτης, ὅταν ἡ συκοφαντία ὀπλίζεται μὲ τὴν κραταιὰν ἀσπίδα τῆς τυραννίας, τὴν κρυφιοῦτητα; ‘ Εὐρίσκειτ’ ἄρα ἄλλη πολιτικὴ κυβέρνησις δυστυχεστέρα παρ’ ἐκαίνην, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἡγεμὼν ὑποπτεύεται τοὺς ὑπηκόους ὡς

ἐχθροὺς, καὶ ἀναγκάζεται νὰ ταραύσῃ τὴν ἡσυχίαν καθενὸς, διὰ τὴν ἡσυχίαν ὅλων ὁμοῦ;

Ἰ Ποῖαι λοιπὸν εἶναι αἱ προφάσεις, μὲ τὰς ὁποίας ζητοῦν νὰ δικαιώσωσι τὰς κρυφὰς κατηγορίας καὶ ποινάς; Ἰ Εἶναι ἄρα ἡ κοινὴ σωτηρία, ἡ ἀσφάλεια καὶ διατήρησις τοῦ εἶδους τῆς παρούσης πολιτικῆς κυβερνήσεως; Ἀλλ' ἤθελ' εἶσθαι τερατώδης τοιαύτη πολιτικὴ κυβέρνησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὅστις ἔχει τὴν ἰσχὺν, καὶ τὴν ὑπόληψιν (δραστικωτέραν καὶ παρὰ τὴν ἰσχὺν), φοβεῖται τοὺς κατὰ μέρος πολίτας. Ἰ Εἶναι ἄρα ἡ ἀσφάλεια τοῦ κατηγοροῦ; Οἱ νόμοι λοιπὸν δὲν ἀρκοῦν νὰ τὸν ὑπερασπίσωσιν ἐναντίον τοῦ κατηγορουμένου, καὶ οἱ ὑπῆκοοι γίνονται δυνατώτεροι τοῦ Ἡγεμόνος. Ἰ Εἶναι ἄρα ἡ ἀτιμία τοῦ κατηγοροῦ; Συγχωρεῖται λοιπὸν ἡ κρυφὴ συκοφαντία, καὶ κολάζεται ἡ δημόσιος. Ἰ Εἶναι ἄρα ἡ φύσις τοῦ ἀδικήματος; Ἄν αἱ ἀδιάφοροι πράξεις, ἡ καὶ αὐταὶ αἱ ὠφελίμοι εἰς τὸ κοινὸν, πρέπη νὰ ὀνομάζωνται ἀδικήματα, αἱ κατηγορίαι καὶ αἱ κρίσεις πρέπει νὰ γίνωνται, ὅσον εἶναι δυνατόν, κρυφίως· ἀλλὰ δὲν εὐρίσκονται ἀδικήματα, βλάβαι δηλαδὴ κοιναί, τῶν ὁποίων ὁ δημόσιος παραδειγματισμὸς, ἡγοῦν ἡ δημόσιος κρίσις, δὲν εἶναι κοινὸν συμφέρον. Ἐγὼ σέβομαι ὅλας τὰς σημερινὰς πολιτικὰς κυβερνήσεις, οὐδὲ λαλῶ περὶ τινὸς κατὰ μέρος. Εἶναι πολλάκις τοιαῦται αἱ περιστάσεις, ὥστ' ἡ κατάργησις ἐνὸς κακοῦ φαίνεται κατάργησις τῆς πολιτείας ὅλης, ὅταν τὸ κακὸν ᾖναι προσκολλημένον εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ ἔθνους. Ἄν ὅμως ὑπηγόρευα νέους νόμους εἰς καμμίαν ἀνθρώπων συνάθροισιν ἄγνωστον εἰς τοὺς λοιποὺς, ὁ φόβος τῆς

ἐπερχομένης γενεᾶς, τὴν ὁποίαν φαντάζομαι παροῦσαν ἐμπρός μου, ἤθελ' ἐμποδίσειν τὴν χεῖρά μου νὰ κυρώσῃ τοιοῦτον νόμον.

Εἶπε πρὸ πολλοῦ ὁ Μοντεσκιὼς, ὅτι αἱ δημόσιοι κατηγορίαι ἀρμόζουν μᾶλλον εἰς τὰς Δημοκρατίας, ὅπου τὸ κοινὸν συμφέρον πρέπει νὰ ᾔῃαι ὁ πρῶτιστος σκοπὸς τῶν πολιτῶν, παρὰ εἰς τὰς Μοναρχίας, ὅπου τὸ αἶσθημα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος εἶναι ἀσθενέστατον, διὰ τὴν φύσιν αὐτὴν τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως· ὅθεν εἶναι σοφὴ διάταξις εἰς τὰς μοναρχίας νὰ διορίζωνται ἄρχοντες, διὰ νὰ κατηγορῶσιν εἰς ὄνομα τοῦ κοινοῦ τοὺς παραβάτας τῶν νόμων. Πᾶσα ὅμως πολιτικὴ κυβέρνησις, εἴτε δημοκρατουμένη, εἴτε μοναρχουμένη, χρεωστεῖ νὰ κολάζῃ τὸν συκοφάντην μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν, τὴν ὁποίαν ἤθελε πάθειν ὁ ἐγκαλούμενος ἂν ἀπεδείχνετο ἔνοχος.

§ X.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΥΠΟΒΛΗΤΙΚΑΙ.

Εἰς τὰς κρίσεις τῶν ἀδικημάτων ἀπαγορεύουν οἱ νόμοι τὰς ὑποβλητικὰς ἐρωτήσεις, ἐκείνας δηλαδὴ (κατὰ τοὺς νομοδιδασκάλους), ὅσαι ἐρωτοῦν περὶ τοῦ εἶδους, καὶ ὅχι περὶ τοῦ γένους τοῦ ἀδικήματος, ὅσαι, διότι εἶναι ἀμέσως ἐνωμέναι μὲ τὸ ἀδίκημα, ὑποβάλλουν εἰς τὸν ἐγκαλούμενον ἄμεσον καὶ τὴν ἀπόκρισιν. Αἱ ἐρωτήσεις, κατὰ τοὺς ἐγκληματικούς συγγραφεῖς, πρέπει νὰ γυρίζωσι κύκλῳ τῆς πράξεως, καὶ ὅχι ποτὲ νὰ φέρονται κατευθεῖαν πρὸς αὐτήν. Τὸ αἷτιον τῆς μεθό-

δου ταύτης εἶναι, ἢ διὰ νὰ μὴν ὑπαγορεύωσιν εἰς τὸν ἐγκαλούμενον κάμμίαν ἀπόκρισιν ἱκανὴν νὰ τὸν ἀθώωσῃ ἀπὸ τὴν κατηγορίαν, ἢ ἴσως διότι φαίνεται πρᾶγμα ἔξω τῆς φύσεως νὰ κατηγορήσῃ ἑαυτὸν ὁ ἐγκαλούμενος. Ὅ,τι ἂν ᾖ τὸ ἀληθὲς αἴτιον, ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἀντίφασις τῶν νόμων· αὐτοὶ ἀπαγορεύουν τὰς ὑποβλητικὰς ἐρωτήσεις, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὀρίζουν τὴν βάσανον, τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐπινοηθῇ ἄλλη πλέον ὑποβλητικὴ ἐρώτησις. Ἄν (διὰ τὸ πρῶτον αἴτιον) δὲν πρέπη ὁ δικαστὴς νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν ἐγκαλούμενον τὴν ἀπόκρισιν, ὁ πόνος τῆς βασάνου θέλει ὑπαγορεύσειν εἰς μὲν τὸν ἰσχυρὸν ἰσχυρογνώμονα σιωπὴν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μεγαλητέραν ποινὴν διὰ τῆς μικροτέρας, εἰς δὲ τὸν ἀσθενῆ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἀδικήματος, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν παροῦσαν βάσανον, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται πλέον παρὰ τὴν μέλλουσαν ποινὴν. Ἄν (διὰ τὸ δεύτερον αἴτιον) ἡ περὶ τοῦ εἴδους ἐρώτησις ἀναγκάζῃ τὸν ἐγκαλούμενον νὰ ὁμολογήσῃ, ἔξω τῆς φύσεως, ἑαυτὸν ἔνοχον, οἱ σπασμοὶ βέβαια καὶ οἱ πόνοι τῆς βασάνου θέλουν τὸν ἀναγκάσειν σφοδρότερον. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι κυβερνῶνται πλέον ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων.

Τέλος πάντων, ὅστις ἐξεταζόμενος φυλάσσει σιωπὴν ἰσχυρογνώμονα, οὐδ' ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐρωτήσεις, εἶναι ἄξιος ποινῆς διωρισμένης ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ ποινῆς βαρυτάτης, διὰ νὰ μὴν ἀποφεύγῃ με τοιοῦτον τρόπον οἱ ἔνοχοι τὸν ἀναγκαῖον καὶ δημόσιον παραδειγματισμόν. Ἀλλ' ἡ μερικὴ αὕτη ποινὴ τῆς σιωπῆς δὲν εἶναι ἀναγ-

καία, ὅπου δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐγκαλούμενος ἔπραξε τὸ ἀδίκημα· διότι τότε εἶναι ἀνωφελεῖς αἱ ἐρωτήσεις, καθὼς εἶναι ἀνωφελὴς καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ ἀδικήματος, ὅταν αὐτὸ ἀποδείχνηται ἀπὸ ἄλλους ἐλέγχους. Αὕτη ἡ τελευταία περίστασις εἶναι ἡ πλέον κοινὴ, διότι εἰς τὰς πλειοτέρας κρίσεις οἱ ἑνοχοὶ ἀρνοῦνται τὸ ἀδίκημα.

§ XI.

ΠΕΡΙ ΟΡΚΩΝ.

Ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν νόμων καὶ τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου αἰσθημάτων γεννᾷ ὁ δικαστὴς, ὅταν ἀπαιτῇ ὄρκον ἀπὸ τὸν ἐγκαλούμενον. Τοιουτοτρόπως τὸν βιάζει νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅταν εἰς αὐτὸν συμφέρῃ τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἐπιорκήσῃ ὁ ἐγκαλούμενος, ὅταν ἀπὸ τὴν εὐορκίαν προσμένῃ ὄλεθρον; Εἰς τῶν πλειοτέρων ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς σιωπᾷ καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία, ὅταν λαλῇ τὰ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Ἐδειξεν ὅλων τῶν αἰώνων ἡ πεῖρα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κακομεταχειρίζονται πρὸ πάντων τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πῶς θέλεις νὰ τὸ σεβασθῶσιν οἱ ἀλιτῆριοι, ὅταν καὶ αὐτοὶ οἱ νομιζόμενοι τίμιοι τὸ ἠθέτησαν; Ὀλίγον ἰσχύουν, αἱ πολλὰ μακρὰν ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις ἀφορμαὶ, τὰς ὁποίας ἀντιβάλλει ἡ θρησκεία εἰς τὸν θόρυβον τοῦ φόβου καὶ εἰς τὴν φιλοζωΐαν. Οἱ νόμοι, μὲ τοὺς ὁποίους διευθύνονται τὰ οὐράνια, διαφέρουν ὁλότελα ἀπὸ τοὺς νόμους, τοὺς κυβερνῶντας τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἐπὶ τί λοιπὸν συγχέεις τὰ πρῶτα μὲ τὰ δεύτερα; Ἐπὶ τί βάλ-

λεις τὸν ἐγκαλούμενον εἰς τὴν φοβεράν ἀνάγκην νὰ ψευδορκήσῃ, ἢ νὰ συνεργήσῃ εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ ὄλεθρον; Διὰ τί μὲ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ὅρκου τὸν ἀναγκάζεις νὰ γενῇ κακὸς χριστιανὸς, ἢ νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του ὡς μάρτυς; Ἡ συνήθεια φέρει κατ' ὀλίγον τοὺς ἀνθρώπους νὰ στοχάζονται τὸν ὅρκον ὡς ἀπλὴν τυπικὴν προσθήκην, καὶ ἀφανίζει τοιοῦτοτρόπως τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας, ἥτις εἶναι ἡ μόνη πίστις τῆς ἀρετῆς τῶν πλειοτέρων ἀνθρώπων. Ἐδειξεν ἡ πεῖρα πόσον ἀνωφελεῖς εἶναι οἱ ὅρκοι· καὶ οἱ δικασταὶ ἐξεύρουν καλῶτατα, ὅτι κανένα ποτὲ ἐγκαλούμενον δὲν ἠνάγκασεν ὁ ὅρκος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Τὸ δείχνει ἀκόμη καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, ὅστις κρίνει ἀνωφελεῖς, καὶ ἀκολούθως βλαβεροὺς, ὅλους ἐκείνους τοὺς νόμους, ὅσοι ἐναντιοῦνται εἰς τὰ φυσικὰ τῶν ἀνθρώπων αἰσθήματα. Συμβαίνει εἰς τοὺς τοιούτους νόμους, ὃ, τι συμβαίνει εἰς τὰ ἐμφράγματα τῶν ποταμῶν, ὅταν ἐμποδίζωσι τὸν κατευθεῖαν δρόμον αὐτῶν. Ἡ ἀνατρέπονται πάραυτα καὶ ἀφανίζονται, ἢ ὑποσκάπτονται κατὰ μικρὸν καὶ διαλύονται ἀπὸ τὴν συνεχῇ περιστροφὴν τῶν ὑδάτων.

§ XII.

ΠΕΡΙ ΒΑΣΑΝΟΥ.

Σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπος συνήθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὰ πλειότερα ἔθνη, νὰ στρεβλοῦται καὶ νὰ βασανίζεται ὁ ἐγκαλούμενος, ἢ διὰ νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἀδίκημα, ἢ διὰ τὰς ἀντιφάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔπεσε κρινόμενος, ἢ διὰ νὰ φανερώσῃ τοὺς συναιτίους του, ἢ

διὰ δὲν ἐξεύρω ποῖον μεταφυσικὸν καὶ ἀκατάληπτον καθαρισμόν τῆς ἀτιμίας, ἢ τελευταῖον δι' ἄλλα ἀδικήματα, τὰ ὅποια εἶναι δυνατόν νὰ ἔπραξε, ἂν καὶ δὲν κατηγορῇται κατὰ τὸ παρὸν περὶ αὐτῶν.

Κάνει δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται ἔνοχος πρὶν τῆς ἀποφάσεως τοῦ κριτοῦ· οὐδ' ἐμπορεῖ ἡ πολιτικὴ κοινωνία νὰ τὸν στερήσῃ ἀπὸ τὴν κοινὴν προστασίαν καὶ ὑπεράσπισιν, παρέξ ἀφοῦ ἀποδειχθῇ ὅτι ἠθέτησε τὰς συνθήκας, διὰ τὰς ὁποίας ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ κοινὴ ὑπεράσπισις. Εἶναι λοιπὸν φανερὰ καταδυναστεία ἡ ἐξουσία, τὴν ὁποίαν οἱ νόμοι δίδουν εἰς τὸν κριτὴν νὰ κολάζῃ τὸν πολίτην, πρὶν ἀποδειχθῇ ἔνοχος ἢ ἀθῶος. Πᾶς ἕνας δύναται νὰ καταλάβῃ τοῦτο τὸ δίλημμα. Ἡ εἶναι φανερόν, ἢ ἄδηλον τὸ ἀδικήμα. Ἄν ᾖ φανερόν, ἄλλη ποινὴ δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὸ παρὰ τὴν διορισθεῖσαν ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ εἶναι ἀνωφελῇ τὰ βασανιστήρια, διότι ἀνωφελὴς γίνεται καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ ἐγκαλουμένου. Ἄν ᾖ ἄδηλον, δὲν πρέπει νὰ βασανίζεται ὁ ἀθῶος, ἐπειδὴ ἀθῶος λογίζεται κατὰ τοὺς νόμους, ὅτινος δὲν ἀπεδείχθησαν ἀκόμη τὰ ἀδικήματα.

Ἄν τὸ πολιτικὸν τέλος τῶν ποινῶν ᾖ νὰ φοβίσωσι τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους μὲ τὸν δημόσιον παραδειγματισμὸν τοῦ ἐνόχου, ἐναντιοῦνται εἰς τὸ τέλος τοῦτο αἱ κρυφαὶ βάσανοι καὶ κρεουργίαι, μὲ τὰς ὁποίας κολάζει καὶ τοὺς ἐνόχους καὶ τοὺς ἀθῶους ἡ τυραννία τῆς συνηθείας. Εἶναι βέβαια ἀναγκαῖον νὰ μὴ μένῃ ἀκόλαστον τὸ φανερόν ἀδικήμα· ἀλλ' οὐδεμίαν ὠφέλειαν προξενεῖ ἡ φανέρωσις τοῦ αὐτουργοῦ τοῦ ἀφανοῦς ἀδικήματος. Τὸ πραχθὲν ἀδί-

κημα, ἐπειδὴ δὲν ἔχει πλέον θεραπείαν, δὲν πρέπει νὰ κολάζεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, πλὴν ὅσας παρακινεῖ τοὺς ἄλλους εἰς μίμησιν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀτιμωρησίας.¹ Ἄν ἀληθεύῃ τοῦτο, ὅτι οἱ παραβαίνοντες τοὺς νόμους εἶναι ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμὸν παρὰ τοὺς, ὅσοι ἢ διὰ φόβον, ἢ δι' ἀρετὴν τοὺς φυλάσσουν, ὁ κίνδυνος νὰ βασανισθῇ ὁ ἀθῶος εἶναι τόσον μεγαλύτερος, ὅσον εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ὁ ἐγκαλούμενος τοὺς ἐφύλαξε παρὰ ὅτι τοὺς παρέβη.

Συγχέει περιπλέον ὅλας τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων, ὅστις βιάζει τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν νὰ ᾔῃ ἐγκαλῶν καὶ ἐγκαλούμενος, νὰ γίνεταί ὁ σωματικὸς πόνος τοῦ βασανιζομένου χωνευτήριον δοκιμαστικὸν τῆς ἀληθείας, τῆς ὁποίας ἡ διάκρισις δὲν εὐρίσκεται εἰς τὰς ἴνας καὶ τοὺς μυῶνας τοῦ ἐλεεινοῦ καταδίκου. Ὁ νόμος τῆς βασάνου φαίνεται νὰ λέγῃ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, « Ἄνθρωποι, ὑποφέρετε τὸν πόνον. Ἄν ἡ φύσις ἐχάραξεν εἰς τὰς ψυχὰς σας τὴν ἀνεξάλειπτον ἀγάπην τῆς « ἰδίας σας φυλακῆς, ἐγὼ χαράσω² εἰς αὐτὰς αἶσθημα

1. Εὐκόλα ἤθελ' ὁ Συγγραφεὺς αἰσθανθῇ τὸν παραλογισμὸν του, ἂν ἔλεγε, Τὸ ἀδίκημα δὲν πρέπει νὰ κολάζεται πλὴν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἄλλους νὰ ἀδικῶσιν, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν ἀδικήσαντα νὰ ἀδικήσῃ καὶ δεύτερον. Ἐνόσω ὁ ἀδικήσας εἶναι κρυμμένος, μένει ἐλεύθερος καὶ ἀτιμώρητος· ὅθεν δύναται νὰ κακομεταχειρισθῇ τὴν ἐλευθερίαν του, ὡς πρότερον. Εἶναι λοιπὸν ὠφελιμώτατον νὰ φανερωθῇ, διὰ νὰ παύσῃ νὰ βλάπτῃ τοὺς ἄλλους. Σημ. τοῦ DIDEROT.

2. Μὲ φαίνεται ὅτι ἔπρεπε νὰ εἴπῃ, Ἐγὼ ἀπαιτῶ ἀπ' αὐτὰς αἶσθημα κ. τ. λ. Οὕτως ἤθελ' εἶσθαι ἀκριβεστέρα καὶ σαφεστέρα ἡ φράσις. Σημ. τοῦ DIDEROT.

« παντάπασιν ἐναντίον, ἤγουν τὸ ἡρωϊκὸν μῖσος τῆς
 « ζωῆς, προστάσσουσα νὰ κατηγορῇτε ἑαυτοὺς, λέγοντες
 « τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς σπαραγμοὺς τῶν
 « σαρκῶν, καὶ εἰς αὐτάς τῶν ὀστέων τὰς ἐξαρθρώσεις. »

Τὸ αἰσχρὸν τοῦτο μέσον τοῦ ἐξετάζειν τὴν ἀλήθειαν εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀγροίκου νομοθεσίας, ὅταν αἱ διὰ πυρὸς καὶ βράζοντος ὕδατος ἐξετάσεις, καὶ ἡ ἄδηλος ἔκβασις τῆς μονομαχίας ὠνομάζοντο Κρίσεις θεοῦ, ὡς νὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ διασπᾶται συνεχῶς ὁ εἰρμός τῶν διορισθέντων ἀπὸ τὸν θεὸν νόμων τῆς φύσεως διὰ ματαίας ἀνθρώπων διαταγάς. Τοῦτο μόνον διαφέρει ἀπ' ἐκείνας ἡ βάσανος, ὅτι ἡ μὲν ἔκβασις ταύτης κρέμεται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἐγκαλουμένου, ἡ δὲ ἔκβασις τῶν διὰ πυρὸς καὶ βράζοντος ὕδατος ἐξετάσεων, ἀπὸ ἀπλῶς φυσικὴν καὶ ἐξωτέραν ἐνέργειαν. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη φαίνεται, ἀλλὰ δὲν εἶναι πραγματική· διότι ἐπίσης δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ὁ βασανιζόμενος νὰ φανερώσῃ τὴν ἀλήθειαν, εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν τῶν βασάνων, καθὼς ἦτον ἀδύνατον εἰς τοὺς ἐξεταζομένους κατὰ τὴν ἀρχαίαν νομοθεσίαν νὰ ἐμποδίσωσι χωρὶς δόλου τὰ φυσικὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ βράζοντος ὕδατος ἀποτελέσματα. Τῆς θελήσεως ἡμῶν αἱ ἐνέργειαι εἶναι πάντοτε ἀνάλογοι μὲ τὴν δύναμιν τῶν αἰσθητῶν τύπων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους γεννῶνται, καὶ ἡ καθενὸς αἰσθητικὴ δύναμις εἶναι περιορισμένη.¹

1. Ἐπρεπε νὰ εἴπῃ, ἡ καθενὸς σταθερότης, ἡ ὑπομονή, ἡ καρτερία, ἡ πρὸς τὸν πόνον ἀντίστασις, καὶ ὅχι, ἡ καθενὸς αἰσθητικὴ δύναμις εἶναι περιορισμένη. Διότι

Τοῦ πόνου λοιπὸν ὁ τύπος δύναται ν' αὐξήσῃ τόσον, ὥστε νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν αἴσθησιν τῆς ψυχῆς, μὴδὲ ν' ἀφήσῃ πλέον εἰς τὸν βασανιζόμενον παρὰ μόνην τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκλέξῃ τὴν συντομωτέραν ὁδὸν, εἰς τὴν παροῦσαν στιγμὴν, διὰ νὰ φύγῃ τὸν πόνον. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἐγκαλουμένου εἶναι οὕτως ἀναγκαία, καθὼς καὶ οἱ τύποι τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Τότε ὁ εὐαίσθητος ἀθῶος ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ἐνόχον, ἐλπίζων νὰ ἐλευθερωθῇ διὰ τῆς ὁμολογίας ἀπὸ τοὺς πόνους· καὶ τοιουτοτρόπως ἀφανίζεται πᾶσα διαφορὰ μεταξὺ ἐνόχου καὶ ἀθώου μὲ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο μέσον, τὸ ὁποῖον ἐμεταχειρίσθη ὁ δικαστὴς διὰ νὰ τὴν διακρίνῃ.

Ἡ βάσανος εἶναι μέσον ἀσφαλὲς νὰ ἀπολύωνται οἱ ἰσχυροὶ πταῖσται, καὶ νὰ καταδικάζωνται οἱ ἀσθενεῖς ἀθῶοι. Τοιαῦται ὀλέθριοι ἀταξίαι γεννῶνται ἀπὸ τὸ νομιζόμενον τοῦτο τῆς ἀληθείας κριτήριον, κριτήριον ἄξιον ἀνθρωποφάγων ἔθνων, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι, ἂν καὶ βάρβαροι εἰς πολλὰ πράγματα, δὲν ἐμεταχειρίζοντο ὅμως πλὴν εἰς μόνους τοὺς δούλους, τοὺς ὁποίους ἔκαμναν σφάγια τῆς ἀγροίκου καὶ ὑπέρμετρα ἐπαινουμένης αὐτῶν ἀρετῆς. Ἀπὸ δύο ἐγκαλουμένους ἐπίσης ἀθώους, ἢ ἐπίσης ἐνόχους, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀνδρεῖος θέλει ἀπολυθῇν, ὁ ἀσθενὴς καὶ δειλὸς θέλει καταδικασθῇν, διὰ τοῦτον τὸν

τοῦτο σημαίνει, ὅτι δίδεται βαθμὸς παθήσεως, τοῦ ὁποίου ἐπέκεινα ὁ πάσχων δὲν αἰσθάνεται πλέον τί ποτε. Καὶ τοῦτο βέβαια δὲν εἶναι τὸ νόημα τοῦ Συγγραφέως. Σημ. τοῦ DIDEROT.

καλὸν συλλογισμόν, « Ἐγὼ ὁ δικαστὴς εἶχα χρέος νὰ εὕρω
« τινὰ ἔνοχον. Ἀπολύω σὲ τὸν ἰσχυρὸν, διότι ὑπέφερες
« τὸν πόνον· καταδικάζω σὲ τὸν ἀσθενῆ, διότι ἐνικήθης
« ἀπὸ τὸν πόνον. Ἐξεύρω, ὅτι τοιαύτη ὁμολογία, ἀπο-
« σπασθεῖσα μὲ τῶν βασάνων τὴν βίαν, δὲν ἔχει καμ-
« μίαν ἰσχύν· μ' ὅλον τοῦτο θέλω καὶ πάλιν σὲ βασανί-
» σειν, ἂν ἀρνηθῇς ὅσα ἤδη ὡμολόγησας. »¹

Εἶναι λοιπὸν τῆς βασάνου τὸ ἀποτέλεσμα ἔργον λο-
γαριασμοῦ, καὶ σωματικῆς κράσεως, ἡ ὁποία διαφέρει
εἰς καθένα, καθόσον εἶναι πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον εὖ-
ρωστος, καθόσον εἶναι εὐαίσθητος, ἢ δυσαίσθητος. Μὲ
τοιαύτην μέθοδον ἤθελε λύσειν εὐκολώτερον τοῦ δικα-
στοῦ ὁ μαθηματικὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο, « Ἀφοῦ γνω-
« ρισθῇ ἡ δύναμις καὶ ἡ αἴσθησις τοῦ σώματος τοῦ ἀθώου,
« ἔποςτος πόνος ἀρκεῖ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυ-
« τὸν ἔνοχον τοῦ ἀδικήματος; »

Ἐξετάζεται (λέγουν) ὁ ἐγκαλούμενος, διὰ νὰ γνωρισθῇ
ἡ ἀλήθεια. Ἀλλ' ὅμως, ἂν ἡ ἀλήθεια δυσκόλως φανερό-
νεται ἀπὸ τὸ εἶδος, ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ ἀπὸ τὴν φυσιο-
γνωμίαν τοῦ ἡσυχίου ἀνθρώπου, πολὺ δυσκολώτερον ἔχει
νὰ φανερωθῇ ἀπὸ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ βασανιζομένου,
ἡ ὁποία ἡλλοιωθῇ ἀπὸ τῶν βασάνων τοὺς πόνους. Ἡ βά-
σανος συγχέει καὶ ἀφανίζει τὰς ἐλαχίστας τῶν σημείων

1. « Εἰς τὰ μὲ θάνατον κολαζόμενα ἀδικήματα, ἡ ὁμολογία τοῦ ἐγκα-
λουμένου δὲν ἀρκεῖ εἰς καταδίκην του, ἂν δὲν ἔχῃ ἄλλας ἀποδείξεις τὸ
ἀδίκημα· διότι ἐνδέχεται νὰ ἔκαμε τοιαύτην ὁμολογίαν διὰ ταραχὴν
τῆς ψυχῆς, ἢ ἀπελπισίαν. » DOMAT, *Lois civiles*, livr. III, sect. 5.

τοῦ προσώπου διαφορὰς, μὲ τὰς ὁποίας διακρίνεται κάποτε εἰς τοὺς πλειότερους ἀνθρώπους, καὶ μὴ θέλοντας, τὸ ψεῦδος ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν.

Παράδοξον, ἀλλ' ἀναγκαῖον ἐπακολουθήματα τῆς βασάνου εἶναι, νὰ βλάπτεται ἀπ' αὐτὴν πλεόν ὁ ἀθῶος παρὰ τὸν ἔνοχον. Εἰς τὸν ἀθῶον ὅλα εἶναι βλαβερά· καταδικάζεται, ἂν ὁμολογήσῃ τὸ ἔγκλημα, ἔπαθεν ἄδικον ποινὴν, ἂν ἀποδειχθῇ ἀθῶος. Ὁ ἔνοχος ἐξεναντίας ἀπολαύει καὶ τὴν ὠφέλειαν ταύτην, ἥγουν, ἂν ὑπομείνας τὴν βάσανον ἀπολυθῇ ὡς ἀθῶος, ἔπαθεν ὀλιγωτέραν τῆς πρεπούσης εἰς αὐτὸν ποινῆς. Ἡ βάσανος λοιπὸν βλάπτει πάντοτε τὸν ἀθῶον, καὶ ὠφελεῖ κάποτε τὸν ἔνοχον.

Ἐγνώρισαν, ἂν καὶ συγκεχυμένως, τὰ ἄτοπα ταῦτα καὶ αὐτοὶ τῆς βασάνου οἱ ὑπέρμαχοι. Ὡς ἄκυρον λογίζονται τὴν διὰ ταύτης ὁμολογίαν τοῦ ἀδικήματος, ἂν ὁ ἐγκαλούμενος δὲν τὴν βεβαιώσῃ καὶ μὲ τὸν ὄρκον, ἀφοῦ λάβῃ τέλος ἢ βάσανος. Μ' ὅλον τοῦτο, ἂν δὲν ὁμώσῃ, βασανίζεται καὶ πάλιν. Ὁ αἰσchrὸς οὗτος παραλογισμὸς συγχωρεῖται ἀπὸ τινὰς νομοδιδασκάλους, καὶ εἰς Ἑθνη τινὰ, διὰ τρεῖς μόνας φοράς. Ἄλλοι νομοδιδάσκαλοι, καὶ ἄλλα Ἑθνη τὸν ἀφίνουν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαστοῦ.

Περιττὸν εἶναι νὰ σαφηνίσω τὰ λεγόμενα μὲ ἀναρίθμητα παραδείγματα ἀθῶων, ὅσοι ὠμολόγησαν ἑαυτοὺς ἐνόχους, μὴν ὑποφέροντες τῆς βασάνου τοὺς πόνους. Δὲν εἶν' Ἑθνος, δὲν εἶναι αἰὼν, χωρὶς τοιαῦτα παραδείγματα· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οὔτε μεταβάλλονται, οὔτ' αἰσθάνονται τὰ ἐπακολουθήματα τῶν ὀλεθρίων ἀρχῶν, εἰς

τὰς ὁποίας εἶναι προσκολλημένοι. Ὅσοι ἐξεύρουν νὰ συλλογίζωνται πλέον ἅφ' ὅτι ζητοῦν αἱ χρεῖαι τῆς ζωῆς, προστρέχουν κάποτε εἰς τὴν φύσιν, ἡ ὁποία μὲ μυστικὰς ἀδιαρθρώτους φωνὰς τοὺς προσκαλεῖ· ἀλλὰ φοβούμενοι τὸν τύραννον τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τὴν συνήθειαν, ἐπιστρέφουν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀπάτην.

Τρίτον αἷτιον τῆς βασάνου εἶναι τοῦ ἐγκαλουμένου αἱ ἀντιφάσεις, ὅταν ἐξετάζεται. Ἀλλ' ὁ φόβος τῆς ποινῆς, τὸ ἄδηλον τῆς κρίσεως, ἡ πομπὴ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ κριτοῦ, ἡ ἀμαθία, κοινὴ ἐξίσου εἰς τοὺς ἐνόχους καὶ εἰς τοὺς ἀθώους, ἢ μὴ δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ φέρωσιν εἰς ἀντίφασιν καὶ τὸν ἀθῶον, ὅστις δειλιᾷ, καὶ τὸν ἐνοχον, ὅστις ζητεῖ νὰ κρύψῃ τὸ πταῖσμά του; Αἱ ἀντιφάσεις, κοιναὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅταν ἡσυχάζῃ ἡ ψυχὴ των, γίνονται ἐξανάγκης πολὺ κοινότεραι, ὅταν ᾖναι ταραγμένοι, καὶ διόλου κυριευμένοι ἀπὸ τὴν φροντίδα ν' ἀποφύγωσι τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον.

Ἡ βάσανος μὲ τὴν ὁποίαν κολάζεται ὁ ἐγκαλούμενος, διὰ νὰ φανερώσῃ ἂν ᾖναι καὶ ἄλλων ἀδικημάτων ἐνοχος παρὰ τὰ ὁποῖα τὸν ἐγκαλοῦν, ἰσοδυναμεῖ μὲ τοῦτον τὸν συλλογισμόν, « Εἶσαι ἐνοχος ἐνὸς ἀδικήματος· « ἄρα δυνατόν νὰ ᾖσαι ἐνοχος καὶ ἑκατὸν ἄλλων ἀδικημάτων. Τοιαύτη ἀμφιβολία μὲ ἐνοχλεῖ, καὶ θέλω νὰ « βεβαιωθῶ μὲ τὸ κριτήριον τοῦτο τῆς ἀληθείας. Οἱ νόμοι « σὲ βασανίζουν, ὅχι μόνον διότι εἶσαι ἐνοχος, ἀλλὰ καὶ « διότι ἐνδεχόμενον νὰ ᾖσαι πλέον ἐνοχος, καὶ διότι ἐπι- « θυμῶ νὰ σὲ εὕρω ἐνοχον. »

Βασανίζεται ἀκόμη ὁ ἐγκαλούμενος, διὰ νὰ φανερώσῃ

τούς συναιτίους τοῦ ἀδικήματος.¹ Ἄν ὅμως ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ βάσανος δὲν εἶναι μέσον ἐπιτήδειον νὰ φανερώσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἕπως εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς συναιτίους, τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις εἶναι ἀλήθεια ἀφανής; Πολλὰ εὐκολώτερον θέλει κατηγορήσῃ τοὺς ἄλλους, ὅστις κατηγορεῖ ἑαυτόν. Ἐπειτα ἕπως εἶναι δίκαιον νὰ βασανίζεται ὁ ἐγκαλούμενος, διὰ τὰ ἀδικήματα τῶν ἄλλων; Ἢ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φανερωθῶσιν οἱ συναίτιοι ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν μαρτύρων καὶ τοῦ ἐγκαλούμενου, ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐλέγχους, καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀδικήματος, εἰς βραχυλογίαν, ἀπ' ὅλα τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα μέσα, τὰ ὁποῖα συνεργοῦν νὰ ἀποδείξωσιν ἔνοχον τὸν ἐγκαλούμενον; Φεύγουν ὡσεπιτοπολὺ οἱ συναίτιοι, ἀφοῦ φυλακωθῇ ὁ ἐγκαλούμενος, φοβούμενοι τῆς ἰδίας

1. Ὁ Συγγραφεὺς δὲν ἔχει νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἰσχυρώτερον μέρος τῆς ἀπορίας, καὶ ὅτι ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν δίδει, εἶναι ἀνίσχυρος. Τῶν συναιτίων ἡ γνῶσις εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἐρευνωμένας ἀληθείας, καὶ εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἀνακαλύπτεται συχνὰ μὲ τὸ σκληρὸν τοῦτο μέσον. Δὲν εἶν' ὅστις δὲν μισεῖ τὴν βάσανον τὴν γινομένην πρὶν ἀποδειχθῇ τὸ ἀδίκημα. Ἀλλ' εἰς τὸν πταίστην ἡ ἐκ περισσοῦ αὕτη βάσανος γίνεται διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ ὅχι μόνον νὰ ὁμολογήσῃ τοὺς συναιτίους, καὶ τὰ μέσα νὰ τοὺς πιάσῃ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ φανερώσῃ τοὺς ἀναγκαίους ἐλέγχους τῆς καταδίκης του. Ἡ ποινὴ τοῦ ἀδικήματος δικαιολογεῖται ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐμποδίζωνται ἄλλα παρόμοια ἀδικήματα. Ἄν τὸ ἀδίκημα λοιπὸν ᾗναι ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ὑποθέτουν συναιτίους, ὥς εἶναι αἱ κλοπαὶ καὶ οἱ φόνοι οἱ γινόμενοι ἀπὸ πολλοὺς ἐντάμα, καὶ ἂν οὔτε μάρτυρες οὔτ' ἐλεγχοὶ ᾗναι ἱκανοὶ νὰ διακρίνωσι τὴν πολύπλοκον τῶν συναιτίων σειράν, ἡ βάσανος, δευτέρα ποινὴ, θέλει εἶσθαι δικαία, καθὼς ἡ πρώτη. Σημ. τοῦ DIDEROT.

τύχης τὸ ἄδηλον, καὶ μὲ τὴν ἐκούσιον ταύτην ἐξορίαν ἐλευθερόνουν τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸν κίνδυνον ἄλλων νέων ἀδικημάτων, ὅταν ἀπὸ τᾶλλο μέρος ἡ ποινὴ τοῦ φυλακωθέντος ἐνόχου γίνεται παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους νὰ ἀπέχωνται ἀπὸ τὸ ἀδίκημα.¹

Ἄλλη γελοιώδης αἰτία τῆς βασάνου εἶναι ὁ καθαρισμὸς τῆς ἀτιμίας, ἡγουν ὅστις ἐκρίθη ἄτιμος ἀπὸ τοὺς νόμους, πρέπει νὰ βεβαιώσῃ τὴν μαρτυρίαν του μὲ τὴν ἐξάρθρωσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ μελῶν.

Τοιοῦτον βάρβαρον ἔθος δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποφέρεται εἰς τὴν δεκάτην ὀγδόην ἐκατονταετηρίδα. Ὑποφύεται ὁ πόνος, ὅστις εἶναι σωματικὴ αἴσθησις, νὰ καθαρίσῃ τὴν ἀτιμίαν ἢ ὁποία εἶναι ἀπλὴ ἠθικὴ σχέσις; Ὑποφύεται ὁ πόνος χωνευτήριον, καὶ ἡ ἀτιμία ὕλη ἀκάθαρτος, τὴν ὁποίαν ζητοῦν νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τὸν βασανιζόμενον; Ἡ ἀτιμία

1. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι παντάπασιν ἀσθενές. Φεύγουν οἱ συναίτιοι ἀπὸ δάσος εἰς δάσος, ἢ ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, ἀλλὰ δὲν ἐξορίζονται, ἡγουν δὲν ἀναχωροῦν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας. Καὶ ἂν ὑποθέτωμεν ὅτι ἀναχωροῦν, ἢ πρὸς τὸν πταίστην φιλάνθρωπία δὲν πρέπει νὰ ᾔναι ἀνωτέρα τῆς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη φιλάνθρωπίας, πρὸς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δίκαιον, διὰ ψευδῆ συμπάθειαν, νὰ πέμπωνται λησταὶ καὶ φονεῖς. Ὡς ἔργον φιλάνθρωπον θέλει στοχαθῆν τὴν βάσανον ὅστις συλλογισθῇ, ὅτι ὀλίγαι στιγμαὶ βασάνων ἐνὸς κακούργου δύνανται νὰ σώσωσιν ἀπὸ τὸν θάνατον ἑκατὸν ἀθώους, τοὺς ὁποίους ἤθελαν φονεῦσαι οἱ συναίτιοί του. Σημ. τοῦ DIDEROT.*

* Ἀπατᾶται ὁ Διδερότος. Ἡ κατάργησις τῶν βασάνων ἀπέδειξεν, ὅτι αἱ βάσανοι ἦσαν ἀνωφελεῖς· καὶ ὁ αἷτιος τῆς παύσεως τῶν βασάνων Βεκκαρίας ἔπαυσε τρόπον τινὰ καὶ τοὺς μεγάλους κακούργους. Ἐπισημ. τοῦ Γάλλ. μεταφραστ.

εἶναι ἔργον τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, καὶ ὅχι τῶν νόμων, οὐδὲ τοῦ λόγου. Ἰκανὴ εἶναι αὐτὴ ἡ βάσανος νὰ προξενήσῃ τὴν ἀτιμίαν· ὅθεν μὲ τοιαύτην μέθοδον ἀτιμάζουν τὸν βασανιζόμενον, θέλοντες νὰ τὸν καθαρίσωσιν ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν.

Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εὕρωμεν τὴν ἀρχὴν τούτου τοῦ γελοιώδους νόμου· διότι καὶ αὐτὰ τὰ ἄτοπα τὰ κυριεύοντα εἰς τὸ ἔθνος ἀναφέρονται πάντοτ' εἰς ἄλλας κοινὰς ἐννοίας, τὰς ὁποίας σεβάζεται. Φαίνεται λοιπὸν, ὅτι ἡ ὑπόληψις τοῦ καθαρισμοῦ τῆς ἀτιμίας ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς πνευματικὰς τῆς θρησκείας ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι κυβερνοῦν τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων παντὸς αἰῶνος καὶ παντὸς τόπου. Δόγμα τῆς θρησκείας ἀψευδὲς εἶναι, ὅτι αἱ κηλῖδες τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων ἐκείνων, ὅσα δὲν εἶναι ἄξια τῆς αἰωνίου ὀργῆς τοῦ θεοῦ, πρέπει νὰ καθαρισθῶσι διὰ πυρὸς ἀκαταλήπτου· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀτιμία θεωρεῖται ὡς πολιτικὴ κηλὶς, ὁ δὲ πόνος καὶ τὸ πῦρ καθαρίζουν τὰς πνευματικὰς κηλῖδας, ἐσυμπέραναν ἀκολούθως ὅτι καὶ οἱ πόνοι τῆς βασάνου καθαρίζουν τὴν πολιτικὴν κηλῖδα, τὴν ἀτιμίαν. Ἀπὸ τοιαύτην ἀρχὴν, νομίζω, ἐγεννήθη καὶ ἡ ἀπαιτουμένη ἀπὸ τοὺς δικαστὰς ὁμολογία τοῦ ἐγκαλουμένου, ὡς ἀναγκαία εἰς τὴν καταδίκην· διότι εἰς τὸ πνευματικὸν δικαστήριον τῆς μετανοίας, ἡ ἐξομολόγησις τῶν ἀδικημάτων εἶναι μέρος οὐσιῶδες τοῦ μυστηρίου. Οὕτω κακομεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι τὰ λαμπρότατα καὶ βεβαιότατα τῆς θρησκείας φῶτα. Εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς ἀμαθίας προστρέχουν συχνὰ εἰς αὐτὰ, μὴν ἔχοντες

ἄλλα, καὶ τὰ προσαρμόζουν ἀλόγως εἰς παντάπασι διαφοροῦ φύσεως πράγματα.

Γνωσταὶ ἦσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νομοθέτας αὗται αἱ ἀλήθειαι. Αὐτοὶ δὲν ἐσυγχώρουσιν τὴν βάσανον πλὴν διὰ μόνους τοὺς δούλους, οἱ ὅποιοι κατ' αὐτοὺς δὲν ἐλογίζοντο πρόσωπα. Γνωσταὶ εἶναι καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλους, τῶν ὁποίων ἡ δόξα εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐμπορίας, τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως, τὰ παραδείγματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀνδρίας, δείχνουν ἀναντιρρήτως, ὅτι κυβερνῶνται ἀπὸ νόμους ὀρθοὺς. Ἐκαταργήθη ἡ βάσανος εἰς τὴν Σουηκίαν· ἐκαταργήθη ἀπ' ἑνὰ τῶν Σοφωτάτων τῆς Εὐρώπης Μονάρχων, ὁ ὅποιος ἀναβιβάσας τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸν θρόνον, καὶ γενόμενος εὐεργετικὸς νομοθέτης, ἔκαμεν ἐπίσης ἐλευθέρους τοὺς ὑπηκόους του, καὶ δὲν τοὺς ὑπέταξε πλὴν εἰς μόνους τοὺς νόμους, ἧτις εἶναι ἡ μόνη ἰσονομία καὶ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἀπαιτήσωσιν οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι εἰς τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Δὲν ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ βάσανος ἀπὸ τοὺς στρατιωτικοὺς νόμους, ὅπου μ' ὅλον τοῦτο ἤθελε κριθῆν ἀρμοδιωτέρα, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται εἶναι ὥσεπιτοπολὺ τὸ ἀχρειέστερον μέρος τοῦ ἔθνους. Ὅσοι δὲν ἐξεύρουσιν πόσον εἶναι μεγάλη τῆς συνηθείας ἡ τυραννία, θέλουσιν ἀπορήσειν, ὅτι διδάσκονται τὸν φιλάνθρωπότερον τρόπον τοῦ δικάζειν οἱ νομοθέται ἀπὸ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων τὰς ψυχὰς ἐσκλήρυνεν ἡ συνηθία τῆς αἱματοχυσίας.

ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

ΠΕΡΙ ΕΓΚΡΥΦΟΥ. (*Du secret.*)

« Ἡ ἐπιγραφή μᾶς ἐπιστρέφει εἰς ἄλλην προτέραν ἐκατονταετηρίδα· καὶ ὁμῶς ἱστορῶ τὰ γινόμενα κατὰ τὴν δεκάτην ἐννάτην. Δύο εἶδη βασάνων εἶχεν ἡ παλαιὰ ἐγκληματικὴ νομοθεσία· τὸ πρῶτον ὠνομάζετο Βάσανος προπαρασκευαστικὴ, καὶ εἶχε χώραν, ὅτε ἔλειπαν ἀρκεταὶ ἀποδείξεις κατὰ τοῦ ἐγκαλουμένου θανάσιμον ἀδίκημα. Τὸ εἶδος τοῦτο ἐκαταργήθη [εἰς τὴν Γαλλίαν], τὴν 24 Αὐγούστου, 1780. Τὸ δεύτερον ὠνομάζετο Βάσανος προηγουμένη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπαρὰδίδετο, πρὶν θανατωθῇ, ὁ καταδικασμένος εἰς θάνατον, μὲ σκοπὸν νὰ φανερώσῃ τοὺς συναιτίους του. Ἐκαταργήθη καὶ τοῦτο τὴν 9 Ὀκτωβρίου 1789· διότι τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς νομοθεσίας του δὲν ἐμπόρει πλέον νὰ φυλάξῃ τὸν τόσο βάρβαρον νόμον τοῦτον.

« Ἦθελα ἐξηγήσειν ὅσα ὑπέφεραν οἱ βασανιζόμενοι εἰς τὰ δύο τοῦτα τῶν βασάνων εἶδη . . . Ἀλλὰ, ὡς λέγει ὁ Μοντεσκιῶς, « ἀκούω τὴν « φωνὴν τῆς φύσεως κατ' ἐμοῦ. » Σιωπῶ λοιπὸν περὶ πράγματος τὸ ὁποῖον ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ· ἀρκοῦν ὅσα ἔχω νὰ ἱστορήσω περὶ τῶν ἔτι κρατούντων. — Ἡ Βάσανος ἐκαταργήθη, καθὼς κηρύττει ἡ νομοθεσία μας. — Μ' ὅλον τοῦτο, εἰς περιστάσεις τινάς, διὰ τὴν χρεῖαν τῆς ὁμολογίας τοῦ ἐνόχου, ἐπενοήθη ἄλλο νέον εἶδος βασάνου, τὴν ὁποίαν ἡ πλέον ἰσχυρὰ καρτερία δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὑποφέρῃ πολὺν καιρόν.

« Ὁ λόγος μου εἶναι περὶ τοῦ ἐγκρύφου (*du secret*), οὐδὲ φοβοῦμαι νὰ ἐγγυηθῶ τὴν ἀλήθειαν ὅσων μέλλω νὰ διηγηθῶ· ἀρκεῖ νὰ ἐκθέσω τὰ πλέον δημόσια ἐξ αὐτῶν. Ἰδοὺ ποῖα μέσα ἐμεταχειρίσθησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς [μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν βασάνων] εἰς δικαστήρια ἢ φυλακὰς τινάς, νὰ ἀναγκάσωσι τοὺς φυλακωμένους εἰς ἀνακαλύψεις.

« Βάλλεται ὁ ἐγκαλούμενος εἰς δεσμωτήριον στενόν, ὡσεπιπλέον ὑγρὸν, λιθόστρωτον, εἰς τὸ ὁποῖον μόλις ἀνανεόνηται ὁ ἀήρ, καὶ τὸ φῶς δὲν ἐμβαίνει παρὰ διὰ ξυλίνου σίφωνος προσαρμοσμένου εἰς κλειστὸν παράθυρον.

« Ὅλα τὰ σκεύη τοῦ δεσμωτηρίου περιορίζονται εἰς ἓν ἀχυρόστρωμα· οὔτε τράπεζαν οὔτε καθέκλαν εὐρίσκεις εἰς αὐτό· ὅθεν ὁ φυλακωμένος ἀναγκάζεται ἢ νὰ στέκῃ πάντοτ' ὀρθὸς, ἢ νὰ μένῃ πλαγιασμένος εἰς τὸ ἀχυρόστρωμα.

« Ἀνάγνωσις βιβλίου κἀνένος δὲν συγχωρεῖται εἰς αὐτόν· ἕως καὶ ἡ παρηγορία νὰ γράφῃ τοὺς λογισμούς του εἶναι ἀπηγορευμένη· μόνος μὲ τοὺς θλιβεροὺς ἀναλογισμούς του, καὶ τὸ πλείοτερον μέρος τοῦ καιροῦ εἰς βαθὺ σκότος, δὲν εὕρισκει τί ποτε νὰ τὸν περισπάσῃ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν του.

« Σιμὰ τῆς κοίτης του βάλλουν τὸ διωρισμένον εἰς τὰς χρείας τῆς φύσεως ἀγγεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποπνεομένη βρώμα τοῦ κάμνει τὴν κατοίκησιν ἀνυπόφορον.

« Κατὰ πᾶσαν ὥραν νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐξυπνίζεται ἀπὸ τὸν ἄγρυπνον θόρυβον τοῦ δεσμοφύλακος, ὅστις, ὁλότελ' ἀναίσθητος εἰς τῶν ἄλλων τὰ πάθη, καταφρονεῖ καὶ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ φυλακωμένου, σαλεύει μὲ κρότον τὰ κλειδιά τῆς φυλακῆς καὶ τὰ μάνδαλα, καὶ φαίνεται ὅτι χαίρει νὰ τὸν βλέπῃ βασανιζόμενον.

« Ὅλη ἡ τροφή τοῦ δυστυχοῦς εἶναι ψωμίον, συχνὰ πολλὰ ὀλίγον τὴν ποσότητα, τὸ ὅποιον καὶ αὐτὸ λησμονοῦν πολλάκις ἐπίτηδες νὰ δώσωσι, διὰ νὰ τοῦ ὀλιγεύσωσι τὴν δύναμιν. Δέν του ἀφίνουν μαχαίριον, οὐδὲ κἀνὲν ἄλλο ἐργαλεῖον· ὁ δεσμοφύλαξ φροντίζει νὰ τοῦ καταμερίζῃ τὴν τροφήν.

« Ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν τὸν σύρουν ἀπὸ τὴν φρικτὴν φυλακὴν, διὰ νὰ τὸν παραστήσωσιν εἰς κἀνὲν' ἐξεταστὴν ἀπὸ τοὺς κριτάς· μόλις δυνάμενος νὰ σταθῇ εἰς τοὺς πόδας του, μόλις νὰ ἐνθυμηθῇ τὰ πράγματα, ἐξετάζεται, καὶ μετὰ πολλὰς ἐρωτήσεις εἶναι θαῦμα, ἂν ἡ ἀσυμφωνία τῶν ἀποκρίσεων δὲν γεννήσῃ ἀντιφάσεις· διὰ τὰς ὁποίας ἔπειτα ὑποβάλλεται εἰς νέας κατηγορίας.

« Ἄν δὲν ἀπεκρίθῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐξεταστοῦ, ἐπιστρέφων εἰς τὴν φυλακὴν εὕρισκει αὐστηρότερον τὸν δεσμοφύλακα. Ἄν ἡ φρίκη τῆς μοναξίας δὲν ἤρκεσε νὰ δαμάσῃ τὴν σταθερότητα τῆς ψυχῆς του, ἐπινόεῖται νέον εἶδος ἄλλο βασάνου· ἀντὶ τοῦ σκοτόους, θέτουν καταντικρὺ τῆς κοίτης του ἀνταυγαστήριον (*reverbère*), ἀπὸ τὴν λάμψιν τοῦ ὁποίου ἐνοχλούμενος, ἀναγκάζεται νὰ κρατῇ κλειστοὺς τοὺς ἀσθενημένους ὀφθαλμούς του.

« Εἰς τὸ μεταξὺ τοῦτο, ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς ἀστυνομίας, καθήμενος εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς φυλακῆς ἔμπροσθεν τραπεζίου, τὸν παρατηρεῖ μὲ σιωπὴν, σκοπεύει τὰ κινήματά του, καὶ σημειώνει ἀκριβῶς ὅλους αὐτοῦ τοὺς στεναγμοὺς, τοὺς λόγους, τὰ παράπονα, καὶ οὕτω

τὸν στερεύει καὶ τὴν τελευταίαν παρηγορίαν ν' ἀναστενάξῃ μόνος. Εὐτυχὴς ἀκόμ' ἤθελ' εἶσθαι, ἂν οἱ ἀλληλοδιαδόχοι οὗτοι ὑπουργοὶ, μισθωμένοι διὰ νὰ τὸν παρατηρῶσι, δὲν ἐψεύδοντο ἐναντίον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς συνειδήσεώς των!

« Ὁ καιρὸς, ὅσον ὑπόκειται ὁ φυλακωμένος εἰς τοιαύτην δίκαιαν, δὲν ἔχει μέτρον ὠρισμένον, ἀλλὰ κρέμεται ἀπὸ τὴν αὐτογνώμονα θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Ὁ δεῖνα ἀφέθῃ εἰς τὴν φυλακὴν πεντακοσίας πεντηκονταδύο ἡμέρας, ὁ δεῖνα τριακοσίας ἐβδομηκονταδύο, καὶ ὁ δεῖνα ἑκατὸν μίαν. Μετὰ τὴν κακοπάθειαν, ἐξερχόμενος ἀπὸ τὴν φυλακὴν, δὲν εἶναι πλέον ἄνθρωπος, ἀλλὰ φάντασμα καὶ λείψανον ἀνθρώπου, τὸ ὅποιον δὲν αἰσθάνεται οὐδ' αὐτὸν πολλάκις τὸν πόνον. Ἰδοὺ ποίας βασάνους ἐβάλαμεν εἰς τόπον τῆς ὀνομαζομένης ἄλλοτε Προπαρασκευαστικῆς βασάνου.

« Τέλος, ἀφοῦ ὁ ἐγκαλούμενος καταδικασθῇ εἰς θάνατον, ἂν ὁ κριτὴς ἐλπίζῃ ἀκόμῃ νὰ μάθῃ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ κάμμιαν ἀνακάλυσιν, τὸν ὑποβάλλει εἰς νέας βασάνους· ἀπὸ τὰς ὁποίας προσμένονται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ἐνεργοῦνται εἰς σῶμα σχεδὸν νεκρόν. Καὶ τὰύτας τὰς βασάνους ἐβάλαμεν εἰς τόπον τῆς παλαιᾶς Προηγούμενης βασάνου.» BÉRENGER, *de la justice criminell. en France*, etc. titr. II, chap. I, § 9.

§ XIII.

ΠΕΡΙ ΠΟΣΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΗΣ.

Ἀφοῦ γνωρισθῶσιν οἱ ἔλεγχοι, καὶ διορισθῇ ἡ βεβαιότης τοῦ ἀδικήματος, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ δοθῇ εἰς τὸν ἐγκαλούμενον ὁ καιρὸς καὶ τὰ πρόσφορα μέσα νὰ δικαιολογηθῇ. Ἀλλ' ὁ καιρὸς οὗτος πρέπει νὰ ᾔῃ ὀλίγος, διὰ νὰ μὴ βραδύνῃ τὴν ποινὴν, τῆς ὁποίας ἡ ταχύτης εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πλέον ἰσχυροὺς χαλινούς τῶν ἀδικημάτων. Ὅστις, διὰ κακῶς νοουμένην φιланθρωπίαν, κρίνει σκληρὰν τοῦ καιροῦ τὴν ὀλιγότητα, ἄς συλλογισθῇ,

ὅτι τόσον πλέον κινδυνεύει ὁ ἀθῶος, ὅσον εἶναι πλειότερα τῆς νομοθεσίας τὰ ἐλαττώματα.

Ἀλλ' οἱ νόμοι μόνοι ἔχουν τὴν ἐξουσίαν νὰ διορίζωσι τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ, ὅσον ἀρκεῖ εἰς τὴν δικαιολογίαν τοῦ ἐγκαλουμένου, καὶ εἰς τοὺς ἐλέγχους τῶν ἀδικημάτων. Καὶ ὁ δικαστὴς δὲν ἤθελε πλέον εἶσθαι δικαστὴς, ἀλλὰ νομοθέτης, ἂν ἐδιώριζεν αὐτὸς τὸν ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἀδικήματος καιρόν. Τὰ δεινὰ ἀδικήματα, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη μένει πολυχρόνιος εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι κάμμίαν παραγραφὴν χρονικὴν πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἐγκαλουμένου, ὅστις ἐσώθη μὲ τὴν φυγὴν. Εἰς τὰ μικρὰ ὅμως καὶ ἀφανῆ ἀδικήματα πρέπει νὰ δίδεται χρονικὴ παραγραφὴ, διὰ νὰ μὴ μένῃ διὰ παντὸς ἄδηλος ἡ τύχη τοῦ πολίτου. Τὸ αἷτιον εἶναι, ὅτι ἡ ἀφάνεια καὶ κρυφιότης τῶν τοιούτων ἀδικημάτων ἀναιροῦν τὸ κακὸν παράδειγμα τῆς ἀτιμωρησίας, καὶ δίδουν καὶ εἰς τὸν πταίστην τὸν καιρόν καὶ τὰ μέσα νὰ μετανοήσῃ, καὶ νὰ γενῇ χρηστότερος.

Ἀρκεῖ μόνον νὰ παραστήσω ἐμπαρόδῳ τοὺς γενικοὺς τοῦτους κανόνας, μὴ δυνάμενος νὰ τοὺς διορίσω ἀκριβῶς καὶ κατὰ μέρος, ἐνόσω δὲν εἶναι γνωστὸν ποία εἶναι ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ποίαν νομοθεσίαν ἔχει, καὶ εἰς ποίας περιστάσεις εὐρίσκεται. Τοῦτο μόνον προσθέτω, ὅτι, ἂν ἀποδειχθῇ ὠφέλιμος ἡ μετριότης τῶν ποινῶν, οἱ νόμοι μακρύνοντες, ἢ συντέμνοντες ἀναλόγως τὸν χρόνον τῆς παραγραφῆς, ἢ τὸν χρόνον τῶν ἐλέγχων, καὶ κρίνοντες ὡς ποινὴν καὶ αὐτὴν τὴν φυλάκωσιν, ἢ τὴν ἐνούσιον φυγὴν τοῦ ἐγκαλουμένου, θέλουν συνθέσειν κατάλογον

εὐκόλον ὀλίγων μετρίων ποινῶν διὰ πολλὰ τὸν ἀριθμὸν ἀδικήματα.

Οἱ χρόνοι ὅμως τῆς παραγραφῆς καὶ τῆς ἐξετάσεως δὲν πρέπει νὰ ᾔηται ἀκριβῶς ἀνάλογοι μὲ τὴν βαρύτητα τῶν ἀδικημάτων· διότι τόσον ὀλιγώτερον γίνεται πιθανὸν τὸ ἀδίκημα, ὅσον εἶναι βαρύτερον. Εἶναι λοιπὸν περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ συντέμνεται ὁ χρόνος τῆς ἐξετάσεως, καὶ νὰ μακρύνεται ὁ χρόνος τῆς παραγραφῆς, ἢ τὸ ἀνάπαλιν. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀντιφάσκει εἰς ὅσα εἶπα πρότερον, ἡγουν ὅτι δύνανται νὰ δοθῶσι ποιναὶ ἴσαι εἰς ἀδικήματα ἄνισα, ἂν λογισθῇ ὡς ποινὴ καὶ αὐτὸς τῆς φυλακώσεως ἢ τῆς παραγραφῆς ὁ χρόνος. Διὰ νὰ σαφηνίσω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἔννοιάν μου, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαιρέσω τὰ ἀδικήματα εἰς δύο τάξεις. Ἡ πρώτη εἶναι τῶν δεινῶν ἀδικημάτων, ἡ ὁποία ἄρχεται ἀπὸ τὸν φόνον, καὶ περιέχει ὅλας τὰς ἐπέκεινα κακουργίας· ἡ δευτέρα εἶναι τῶν μικροτέρων ἀδικημάτων. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἐπιστηρίζεται εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν. Νὰ φυλάσῃ τις τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν, εἶναι δίκαιον τῆς φύσεως· νὰ φυλάσῃ δὲ τὰ ὑπάρχοντά του εἶναι δίκαιον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερα εἶναι τὰ αἵτια, ὅσα παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους νὰ σβέσωσι τὴν φυσικὴν αἴσθησιν τῆς συμπαθείας, πράττοντες ἀδικήματα δεινότατα, παρὰ τὰ αἵτια, διὰ τὰ ὁποῖα, ζητοῦντες φυσικὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν εὐδαιμονίαν, ἀθετοῦν τὸ δίκαιον τῆς ιδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον εὗρισκουν νομοθετημένον ἀπὸ τὰς συνθήκας τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ ὅχι τυπωμένον εἰς τὰς ψυχὰς των. Ἡ μεγίστη

διαφορὰ τῆς πιθανότητος τῶν δύο τούτων τάξεων τῶν ἀδικημάτων ἀπαιτεῖ διαφόρους παντάπασι κανόνας. Εἰς τὰ βαρύτερα, καὶ ἀκολουθῶς σπανιώτερα ἀδικήματα, πρέπει, διὰ τὴν πλειοτέραν πιθανότητα τῆς ἀθωότητος τοῦ ἐγκαλουμένου, νὰ μακρύνεται ὁ χρόνος τῆς παραγραφῆς, ἀλλὰ νὰ συντέμνεται ὁ χρόνος τῆς ἐξετάσεως, διότι ἡ ταχύτης τῆς δικαστικῆς ψήφου ἀναιρεῖ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀτιμωρησίας, ἣτις εἶναι τόσον ἐπιβλαβεστέρα, ὅσον εἶναι βαρύτερον τὸ ἀδίκημα. Ἐξεναντίας εἰς τὰ ἐλαφρύτερα ἀδικήματα πρέπει νὰ μακρύνεται ὁ χρόνος τῆς ἐξετάσεως, ἐπειδὴ εἶναι ὀλιγωτέρα ἡ πιθανότης τῆς ἀθωότητος τοῦ ἐγκαλουμένου, καὶ νὰ συντέμνεται ὁ χρόνος τῆς παραγραφῆς, ἐπειδὴ εἶναι ὀλιγωτέρα ἡ βλάβη τῆς ἀτιμωρησίας. Ἡ διμερὴς τῶν ἀδικημάτων αὕτη διαίρεσις δὲν ἤθελ' ἔχειν τόπον, ἂν κατὰ τὸ ἴσον μέτρον ἐσμικρύνετο ἡ βλάβη τῆς ἀτιμωρησίας, καθ' ὅσον ηὐξάνετο ἡ πιθανότης τοῦ ἀδικήματος. Περιπλέον, ὁ ἐγκαλούμενος, ἐνόσω δὲν ἀποδειχθῇ ἀθῶος ἢ ἔνοχος, καὶ ἂν ἤθελεν ἐλευθερωθῇ δι' ἑλλειψιν ἐλέγχων, δύναται καὶ πάλιν νὰ φυλακωθῇ καὶ νὰ ἐξετασθῇ ἐκ δευτέρου διὰ τὸ αὐτὸ ἀδίκημα, εἰάν, πρὶν περάσῃ τῆς διωρισμένης παραγραφῆς ὁ καιρὸς, εὑρεθῶσι νέα σημεῖα ὠρισμένα ἀπὸ τὸν νόμον. Τοῦτο τοῦλάχιστον τὸ μέσον μὲ φαίνεται' ἐπιτήδειον νὰ φυλάσῃ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὑπηκόων,

1. Τοῦτο δὲν ἀληθεύει, τοῦλάχιστον εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου πιστεύεται ὡς ἀξίωμα, ὅτι τὸ ἀδίκημα, ἀφοῦ μίαν φεράν κριθῇ, δὲν ἀνακρίνεται δεύτερον. BRISSOT DE WARVILLE, *Bibliothèque du législat.* 1782.

χωρίς νὰ βλάβῃ τὴν μίαν διὰ νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν ἄλλην. Τὰ δύο ταῦτα καλὰ εἶναι ἢ ἰσόμοιρος καὶ ἀνάπαλλοτρίωτος κληρονομία καθενὸς πολίτου, ὥστε δὲν πρέπει νὰ ἀφίνωνται τὸ ἓν εἰς τὴν προφανῇ ἢ ὑπουλον τυραννίαν, καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν θορυβώδη τοῦ ὄχλου ἀναρχίαν.

Εἶναι τινὰ ἀδικήματα, ἂν καὶ συχνὰ, δύσκολα μ' ὅλον τοῦτο ν' ἀποδειχθῶσι, καὶ ἡ δυσκολία των κάμνει πιθανωτέραν τὴν ἀθωότητα τοῦ ἐγκαλουμένου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνέχεια τῶν ἀδικημάτων τούτων γεννᾶται ἀπὸ διαφοροῦς ἄλλας αἰτίας, καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν ἀτιμωρησίαν, εἶναι ὀλίγον φοβερὸς ὁ κίνδυνος τῆς ἀτιμωρησίας, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συντέμνεται ἐξίσου καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐξετάσεως, καὶ ὁ χρόνος τῆς παραγραφῆς. Καὶ ὅμως ἡ μοιχεία, ἡ παιδεραστία, μ' ὅλον ὅτι εἶναι ἀδικήματα δυσἀπόδεικτα, ὑπόκεινται, κατὰ τοὺς κοινούς νόμους, εἰς τὰς τυραννικὰς εἰκασίας, εἰς τοὺς ἐξ ἡμισείας ἐλέγχους, ὥς νὰ ἡδύνατό τις νὰ ᾔῃ ἐξ ἡμισείας ἀθῶος ἢ ἔνοχος, ἢ γουν ἐξ ἡμισείας ἄξιος ἀπολύσεως ἢ καταδίκης. Διὰ ταῦτα τὰ ἀδικήματα πρέπει νὰ βασανίζωνται ὁ ἐγκαλούμενος, οἱ μάρτυρες, ὅλη τοῦ δυστυχοῦς ἐγκαλουμένου ἢ οἰκογένεια, καθὼς μὲ παράνομον ἀσπλαγχνίαν διδάσκουν τινὲς νομοδιδάσκαλοι, τοὺς ὁποίους ἀκολουθοῦν ὡς κανόνα οἱ δικασταί.

Ποτὲ σχεδὸν δὲν ἐχρημάτισε νομοθέτης τῶν Ἑθνῶν ὁ ὀρθὸς λόγος. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ φαίνεται παράδοξον, ἂν εἰς τὰ δεινότερα καὶ ἀφανέστερα ἀδικήματα, ἢ γουν εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ πιθανότης εἶναι ὀλιγωτέρα, οἱ νόμοι ἔκριναν ἱκανὰς τὰς εἰκασίας, ἱκανοὺς τοὺς ἀμφιβό-

λους καὶ ἀσθενεστάτους ἐλέγχους, ὥς νὰ ἐσύμφερον εἰς τὸν δικαστὴν καὶ εἰς τοὺς νόμους ὅχι νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀδίκημα, ὥς νὰ μὴν ᾔτο τόσον πλειότερος ὁ κίνδυνος νὰ καταδικασθῇ ὁ ἀθῶος, ὅσον εἶναι μικρότερα ἡ πιθανότης τοῦ ἀδικήματος. Λεῖπει ἀπὸ τῶν πλειοτέρων τὰς ψυχὰς ἡ δραστήριος ἐκείνη θέλησις, ἥτις εἶναι ἐξίσου ἀναγκαία εἰς τὰς μεγάλας κακίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς μεγάλας ἀρετάς. Μὲ τὰς μεγάλας ἀρετάς σύγχρονοι βασιλεύουν αἱ μεγάλαι κακίαι εἰς τὰ ἔθνη, ὅσα σώζονται διὰ τὴν ἰσχὺν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν κυβερνήσεως, καὶ τὸν θερμότατον ζῆλον τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Ἀλλ' εἰς τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια σώζονται διὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν μέγεθος, ἢ διὰ τὴν σταθερὰν τῶν νόμων χρηστότητα, τὰ πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι ἀσθενῆ, καὶ συντελοῦν πλέον εἰς διατήρησιν παρὰ εἰς διόρθωσιν τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἐκ τούτου συνάγεται τὸ ἀξιόλογον τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι αἱ μεγάλαι κακίαι δὲν εἶναι πάντοτε σημεῖον τῆς φθορᾶς τοῦ ἔθνους.

§ XIV.

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΑΡΧΟΜΕΝΩΝ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΣΥΝΑΙΤΙΩΝ.

Ἄν καὶ οἱ νόμοι δὲν πρέπη νὰ κολάζωσι τὸν σκοπὸν, δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως ἐκ τούτου, ὅτι ἡ πρώτη ἐπιβολή, ἥγουν ἡ πρᾶξις ὅθεν ἀρχίζει τὸ ἀδίκημα, καὶ ἡ ὁποία φανερόναι τὴν θέλησιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς τελέσεως τοῦ ἀδικήματος, πρέπει νὰ μένῃ ἀτιμώρητος. Ἡ τοιαύτη πρᾶξις εἶναι ποινῆς ἀξία, ἂν καὶ μετριοτέρας παρὰ τὴν

ὀφειλομένην εἰς τὸ τελεσμένον ἀδίκημα ποινὴν. Ἡ ποινὴ ἐμποδίζει καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιβολὴν ἢ ἀρχὴν τοῦ ἀδικήματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξὺ τῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς τελέσεως τῆς κακίας μεσολαβεῖ πολλάκις χρονικὸν διάστημα, ἡ ποινὴ τῆς ἀπλῆς ἐπιβολῆς πρέπει νὰ ᾖ μικρότερα παρὰ τὴν ποινὴν τοῦ τελεσμένου ἀδικήματος, διὰ νὰ ἔχῃ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀφορμὴν καὶ καιρὸν μετανοίας, ὅστις ἠθέλησεν, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσεν ἀκόμη τὸ ἀδίκημα.

Ὡσαύτως μικρότερα πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἡ ποινὴ τῶν συναιτίων παρὰ τὴν ποινὴν τοῦ αὐτουργοῦ τοῦ ἀδικήματος. Ὅσον εἶναι μεγαλύτερος ὁ κίνδυνος, τὸν ὁποῖον ἐντάμα πολλοὶ ἀναδέχονται, τόσον πλειότερον ἀγωνίζονται νὰ τὸν ἐξισάσωσι δι' ὅλους. Ὅθεν εἶναι δυσκολώτερον εἰς αὐτοὺς νὰ εὕρωσι μεταξὺ των τὸν θέλοντα νὰ γενῇ αὐτουργὸς τοῦ ἀδικήματος, διότι κινδυνεύει πλειότερον παρὰ τοὺς ἄλλους. Εἶναι λοιπὸν εὐλογον καὶ νὰ κολασθῇ βαρύτερα ὁ αὐτουργὸς παρὰ τοὺς συναιτίους, ἔξω μόνον ἂν εἶχαν τᾶξιν βραβεῖον εἰς αὐτὸν οἱ συναίτιοι· διότι τότε ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ᾖ ἴση εἰς ὅλους, ἐπειδὴ ἡ ταχθεῖσα εἰς τὸν αὐτουργὸν ἀμοιβὴ ἀπὸ τοὺς συναιτίους ἐξισάζει εἰς ὅλους τὸν κίνδυνον. Κατὰ πολλὰ λεπτολόγον ἠθελαν ἴσως μὲ κρίνειν, ὅσοι δὲν συλλογίζονται πόσον ὠφέλιμον εἶναι νὰ κόπτωσιν οἱ νόμοι, ὅσον δυνατὸν, τὰς ἀφορμὰς τῆς συμφωνίας πολλῶν ἀνθρώπων εἰς πρᾶξιν ἀδικήματος.

Τινὰ δικαστήρια συγχωροῦν τὸ πταῖσμα εἰς ἐκεῖνον, ὅστις φανερώσῃ τοὺς συναιτίους τοῦ. Ἡ συγχώρησις αὕτη δύναται νὰ ᾖ καὶ βλαβερὰ καὶ ὠφέλιμος. Εἶναι βλα-

βερὰ, διότι τὸ ἔθνος δικαιώνει τοιοῦτοτρόπως τὴν προδοσίαν, τὴν ὁποίαν μισοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ κακούργοι· εἶναι βλαβερὰ, διότι ὀλιγώτερον βλάπτουν τὸ ἔθνος τὰ ἀδικήματα τῆς ἀνδρίας παρὰ τὰ ἀδικήματα τῆς ἀνανδρίας, καθόσον ἡ μὲν ἀνδρία εἶναι σπάνιος, καὶ προσμένει εὐεργετικὴν τινὰ δύναμιν, διὰ νὰ τὴν κατευθύνῃ πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν, ἡ δὲ δειλία εἶναι κοινοτέρα, διαδίδεται εὐκόλως καὶ κοινωνεῖται ἀπὸ ἑνα εἰς ἄλλον αὐξάνουσα καθημέραν. Μὲ ταύτην τὴν συγχώρησιν τὸ δικαστήριον δείχνει ἀκόμη τὴν ἀμηχανίαν του, καὶ ὁ νόμος φανερόναι τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν, ἐπειδὴ ζητεῖ βοήθειαν ἀπ' αὐτὸν τὸν παραβάτην τοῦ νόμου.¹ Γίνετ' ἐξε-

1. Εἰς ὅλους εἶναι γνωστὸν, καὶ οὐδεὶς δύναται γὰρ τὸ ἀρνηθῆ, ὅτι καὶ τὰ δικαστήρια πίπτουν εἰς ἀμηχανίαν, καὶ ὁ νόμος ἀδυνατεῖ, ὅσας ἢ ἐξέτασις εἶναι περὶ ἀφανῶν ἀδικημάτων. Εἶναι λοιπὸν ὠφελιμώτατον νὰ θάλλῃ τις τὴν ἀπιστίαν καὶ ὑποψίαν ἀναμέσον τῶν κακούργων, νὰ κάμῃ καθένα ἀπ' αὐτοὺς νὰ φοβῆται ὡς κατήγορον καθένα ἀπὸ τοὺς συναιτίους καὶ συμπράκτορας τῆς κακίας του. Γεννᾷ βέβαια ὁ τρόπος οὗτος τὴν ἀνανδρίαν, ἀλλὰ τὴν γεννᾷ εἰς τὰς καρδίας τῶν κακούργων. Καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως ὠφέλιμον νὰ μὴν ᾔναι θαρράλεοι οἱ κακούργοι. Ἡ εὐσυνειδησία τοῦ Συγγραφέως προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγαθωσύνην καὶ γενναιότητα τῆς ψυχῆς του. Ἀλλ' ἡ ἀνθρώπινος ἠθικὴ, τῆς ὁποίας οἱ νόμοι εἶναι τὸ θεμέλιον, καταγίνεται εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, οὐδὲ πρέπει νὰ νομίζῃ ἀρετὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους πίστιν τῶν κακούργων, διὰ νὰ ταραττώσιν ἀκινδύνως τὴν τάξιν, καὶ νὰ παραβαίνωσι τοὺς νόμους. Ἄν εἰς τοὺς φανεροὺς πολέμους δεχώμεθα τοὺς παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτομόλους, μὴ δὲν εἶναι πολὺ δικαιότερον νὰ τοὺς δεχώμεθα εἰς τὸν σκοτεινὸν πόλεμον τῶν κακούργων, οἱ ὅποιοι πολεμοῦν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν μὲ ἀφανεῖς ἐνέδρας καὶ προδοσίας; Σημ. τοῦ DIDEROT.

ναντίας ωφέλιμος, διότι ἐμποδίζει τὰ δεινὰ ἀδικήματα, τὰ ὅποια φοβίζουν περισσὰ τὸν λαὸν¹, ἐνόσω ἀγνοεῖ τοὺς αἰτίους. Συνεργεῖ ἀκόμη νὰ δείξῃ, ὅτι εὐκόλα παραβαίνει τὰς μερικὰς συνθήκας ὅστις παραβαίνει τὰς κοινὰς συνθήκας τῶν νόμων. Ὀφελιμώτερος ἤθελ' εἶσθαι, κατὰ τὴν γνώμην μου, γενικός τις νόμος, ὑποσχόμενος συγχώρησιν εἰς ἐκεῖνον ἀπὸ τοὺς συναιτίους, ὅστις φανερώσῃ τὸ ἀδίκημα, παρὰ μερικὸν συγχωρήσεως διαλλάγημα εἰς μερικὴν τινα περίστασιν. Διότι τοιοῦτος νόμος ἤθελ' ἐμποδίζειν τὰς ἐνώσεις καὶ συνομωσίας τῶν κακούργων, φοβίζων καθένα ἀπὸ τοὺς συναιτίους μήπως κινδυνεύσῃ μόνος αὐτός· καὶ οἱ κακούργοι δὲν ἤθελαν γίνεσθαι τολμηροὶ, μανθάνοντες ἀπὸ τὸ δικαστήριον, ὅτι εὐρίσκονται περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ νόμος ἔχει χρεῖαν τῆς βοηθείας των. Ὁ τοιοῦτος ὅμως νόμος ἔπρεπ' ἐνταυτῷ νὰ ἐξορίζῃ τὸν μηνυτὴν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσυγχώρησε τὸ πταῖσμα Ἀλλὰ τί ματαίως ἀγωνίζομαι νὰ

1. « Παρατήρησε τί συμβαίνει τὴν πρώτην στιγμὴν, ὅτε διασπείρεται εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία μας ἡ φήμη τινὸς δεινοῦ ἀδικήματος. Οἱ πολῖται ὁμοιάζουν ἀνθρώπους βλέποντας κεραυνὸν πεσμένον εἰς τοὺς πόδας των· καθεὶς ἀπ' αὐτοὺς ἀγανακτεῖ καὶ φρίττει· ἡ φαντασία καθενὸς εἰκονίζει ζωηρῶς τὸν κίνδυνον, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κινημένη ἀπὸ συμπάθειαν, κλαίει τὰ πάθη τῶν ἀδικημένων. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρμόδιος ὥρα τῆς κολάσεως τοῦ ἀδικήματος· μὴ τὴν ἀφήσῃς νὰ περάσῃ· σπούδασε νὰ ἐλέγξῃς καὶ νὰ κρίνῃς τὸ ἀδίκημα . . . σύρε τὸν ἔνοχον εἰς τὸ δικαστήριον, κήρυξέ τον εἰς τοὺς πολίτας· καὶ θέλουν ἐπαινέσειν τὴν κρίσιν σου, ὡς ἀγγελίαν εἰρήνης καὶ ἐλευθερίας. » SERVAN, *Discours sur l'administrat. de la justice criminelle*.

παύσω τῆς συνειδήσεως τὴν ταραχὴν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι, συγχωρῶν τὴν προδοσίαν καὶ τὸ ψεῦδος εἰς τοὺς ἱεροὺς νόμους, οἱ ὅποιοι εἶναι τὸ σημεῖον τῆς κοινῆς πίστεως, καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνθρώπων; Ἐπειτα, πόσον κακὸν παράδειγμα εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, ἂν δὲν ἐπληροῦτο ἡ ὑπόσχεσις τῆς συγχωρήσεως, ἀλλὰ κατεδικάζετο μὲ μάταια σοφίσματα ὅστις ἐπίστευσεν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τῶν νόμων!¹ Δὲν εἶναι σπάνια ταῦτα τῆς ἀπιστίας καὶ ἀπάτης τὰ παραδείγματα· καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' εἶναι σπάνιοι, ὅσοι στοχάζονται τὰ ἔθνη ὡς μηχανὰς πολυπλόκους, τῶν ὁποίων κινουῦν, ὡς θέλουν, τὰ ἐλατήρια οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ ἐπιδέξιοι. Αὐτοὶ, ἀναίσθητοι εἰς ὅσα θέλγουν τὰς ὑψηλὰς καὶ εὐαισθήτους ψυχὰς, ἐρεθίζουν εἰς τοὺς ἄλλους μὲ ἀτάραχον ἀγχίνοιαν τὰ πλέον καταθύμια αἰσθήματα, καὶ τὰ βιαιότατα πάθη, ὅσας εἶναι ὠφέλιμα εἰς τοὺς σκοπούς των, ψηλαφῶντες τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καθὼς οἱ μουσικοὶ τὰς χορδὰς τῶν ὀργάνων.

1. « Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς φυλακὰς τῆς Βικέτρης (Bicêtre) ἐπέραςεν ἔγκλειστος τὰ τελευταῖα δεκαεπτὰ ἔτη τῆς ζωῆς του ἕνας ἀπο τοὺς συναιτίους τοῦ Καρτούχου [περιβοήτου ληστοῦ]. Ὑπεσχέθησαν νὰ τοῦ χάρισωσι τὴν ζωὴν, ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνακαλύψεως ἄλλων ἐνόχων. Ἐκαμε τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ τοῦ ἐχάρισαν τὴν ζωὴν· ἀλλὰ δολίως κατὰ τὸ γράμμα τῆς ὑποσχέσεως. Ἡ ζωὴ ἔγινεν εἰς αὐτὸν ἀληθινὴ βάσανος· καὶ εἰς δεκαεπτὰ ἐτῶν διάστημα ἐδιδάσκετο καθημέραν, ὅτι εἶναι ἄλλα κακὰ φρικτότερα τοῦ ὁπίου ἐφοβήθη ὡς φρικτοτάτου ὅλων τῶν κακῶν θανάτου. » MIRABEAU, *Observat. sur Bicêtre*.

§ XV.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ.

Γίνεται φανερόν ἀπὸ τὰς μέχρι τούτου δειχθείσας ἀληθείας, ὅτι τέλος τῶν ποινῶν εἶναι ὅχι νὰ βασανίζωσι τὰ εὐαίσθητα τῶν ἀνθρώπων σώματα, ἢ νὰ κάμωσιν ἀτέλεστον τὸ τελεσμένον ἀδίκημα. Τοιαύτη ἀνωφελὴς σκληρότης, ὄργανον τῆς μανίας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἢ τῆς ἀδυναμίας τῶν τυράννων, ἵπως εἶναι δυνατόν νὰ εὔρεθῃ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἣτις πρέπει νὰ κυβερνᾷ μὲ γαλήνην τὰ μερικὰ τῶν ἀνθρώπων πάθη, καὶ ὅχι νὰ ἐνεργῇ αὐτὴ κατὰ πάθος; Ἢ μήπως αἱ κραυγαὶ τοῦ δυστυχοῦς βασανιζομένου δύνανται νὰ ἀνακαλέσωσιν ἀπὸ τὸν παρελθόντα χρόνον, ὅστις δὲν ἐπιστρέφει πλέον, τὰς ἤδη τελεσμένας κακίας; Δι' ἄλλο δὲν ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ, παρὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν ἔνοχον νὰ προξενήσῃ νέας βλάβας εἰς τοὺς συμπολίτας του, καὶ νὰ μακρύνωσι τοὺς λοιποὺς ἀπὸ τὴν μίμησιν αὐτοῦ.¹

1. «Ὅστις συλλογισθῇ τὰς περὶ ἀδικημάτων κρίσεις τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν ἀκριβεστάτην αὐτῶν προσοχὴν νὰ μὴ χύνωσι ματαίως τὸ αἷμα τῶν πολιτῶν, ἐκπλήττεται, ὅτι τόσον εὐκόλως τὸ χύνουν σήμερον αἱ πλειότεραι πολιτεῖαι. Ἢ το λοιπὸν ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία κακὰ διαταγμένη; Ἢ ἔχουν ἄρα πλειοτέραν ἀσφάλειαν αἱ σημεριναὶ μας πολιτεῖαι; Κρατεῖ καθένα εἰς τὰ ὅρια τοῦ καθήκοντος ὅχι τόσον ἡ σκληρότης τῶν ποινῶν, ὅσον τὸ ἀπαραίτητον αὐτῶν. Ἄν ἡ ἀπλὴ κλοπὴ κολάζεται μὲ θάνατον, ἵ ποία ποινὴ μένει πλέον διὰ τοὺς φονέας; »
 Vattel, *Droit des gens*, etc. liv. I, chap. 13, § 171.

Ἐκεῖναι λοιπὸν αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ προκρίνωνται, ὅσαι, ἀνάλογοι μὲ τὰ ἀδικήματα, προξενοῦν εἰς μὲν τὰς ψυχὰς τῶν βλεπόντων δραστικωτέραν καὶ μονιμωτέραν, εἰς δὲ τὸ σῶμα τοῦ κολαζομένου, ὅσον δυνατὸν, ὀλιγώτερον σκληρὰν τὴν αἴσθησιν.

Ἰς δύναται χωρὶς φρίκην νὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὰς ἱστορίας τὰ ἀνωφελῆ καὶ βάρβαρα βασανιστήρια, ὅσα ἀσπλάγχχνως ἐπενόησαν καὶ ἐμεταχειρίσθησαν ἄνθρωποι ὀνομαζόμενοι σοφοί; Ἰς εἶναι τόσο ἀναίσθητος, ὥστε νὰ βλέπῃ χωρὶς ἀγανάκτησιν χιλιάδας ἀνθρώπων, ἢ ἀναγκαζομένους ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν προτέραν τῆς φύσεως κατάστασιν, διὰ νὰ φύγωσι τὰ κακὰ, ὅσα προξενοῦν, ἢ ὑποφέρουν οἱ νόμοι, βοηθοῦντες πάντοτε τοὺς ὀλίγους, καὶ ἀδικοῦντες τοὺς πολλοὺς, ἢ ἐγκαλουμένους δι' ἀδικήματα ἀδύνατα, ἐπινοημένα ἀπὸ τὴν δειλὴν ἀμαθίαν, ἢ καταδικαζομένους ὅχι δι' ἄλλο, πλὴν διότι ἐφύλαξαν πιστῶς τὰς ἰδίας αὐτῶν ὑπολήψεις καὶ γνώμας; Ἰς, λέγω, δύναται νὰ τοὺς βλέπῃ σπαραττομένους ἀπὸ ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς μὲ βραδείας καὶ πομπικὰς στρεβλώσεις, καὶ γινομένους

«Τῆς ποινῆς σκοπὸς, νομίζω, πρέπει ἀκόμη νὰ ᾔῃναι ἡ πλήρωσις τῆς προξενημένης εἰς τὴν πολιτείαν, ἢ τὸν κατὰ μέρος πολίτην ζημίας καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει νὰ ὀρίζεται ἡ ποινὴ παντὸς ἀδικήματος. Ἐκ τούτου γεννᾶται τὸ θεμελιῶδες ἀξίωμα τοῦτο, ὅτι ἀντὶ νὰ θανατόνεται ὁ ἔνοχος, ἔπρεπε νὰ καταδικάζεται εἰς ὑπουργίας ὠφελίμους εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον μακρὰς κατὰ τὸ μέτρον τοῦ ἀδικήματος.» Σημ. ἀνέκδ. τοῦ MORELLET.

θέαμα τερπνὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐνθουσιασμένου ὄχλου;

Διὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ ποινὴ τὸν σκοπὸν τῆς, ἀρκεῖ νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν ἀπὸ τὴν πράξιν τῆς κακίας ἐλπιζομένην ὠφέλειαν, νὰ ᾖ βεβαία¹, καὶ ἀναπόφευκτος, καὶ νὰ στερεύῃ τὸν ἐνοχὸν τῆς κακίας ἀπὸ τὸ ὅποιον ἤλπιζε κέρδος ἀπ' αὐτήν. Πᾶν τὸ περιπλέον εἶναι ἀνωφελές, καὶ ἀκολουθῶς τυραννικόν. Λαμβάνουν τοὺς κανόνας τῆς διαγωγῆς τῶν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν συνεχῇ τῶν κακῶν ἐνέργειαν, ὅσα γνωρίζουν, καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς κακά. Ὑποθέτω δύο ἔθνη, εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ὅποια, τῆς κλίμακος τῶν ποινῶν (ἀναλόγου μὲ τὴν κλίμακα τῶν ἀδικημάτων) ἡ ἀνωτάτη ποινὴ εἶναι ἡ ἐπὶ ζωῆς δουλεία τοῦ ἐνόχου, καὶ εἰς τὸ ἄλλο, ὁ τροχός· καὶ κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν λέγω, ὅτι τὸ πρῶτον θέλει φοβεῖσθαι τόσον τὴν ἐπὶ ζωῆς δουλείαν, ὅσον καὶ τὸ δεύτερον, τὸν τροχόν· καὶ ἂν τὸ πρῶτον ἔκρινεν εὖλογον νὰ εἰσάξῃ εἰς τὰ δικαστήριά του τὰς μεγίστας ποινὰς τοῦ δευτέρου, ὡσαύτως εὖλογον ἤθελε κριθῇν νὰ αὐξηθῶσι καὶ αἱ ποιναὶ τοῦ δευτέρου, διαβαί-

1. « Μὲ φαίνεται ἐξεναντίας, ὅτι ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ συλλογίζεται τὸ ἀβεβαίον τῆς ποινῆς, ὡς ἐκ μέρους τοῦ κακούργου, καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴν τόσον φοβερωτέραν, ὅσον εἶναι δυνατώτερον εἰς ἐκεῖνον νὰ τὴν ἀποφύγῃ· καθὼς, παραδείγματος χάριν, συμβαίνει εἰς τὰ ἀδικήματα τῆς πυρπολήσεως καὶ τῆς φαρμακείας, τὰ ὅποια οἱ πυρποληταὶ καὶ οἱ φαρμακοὶ εὐκολὰ ἐμποροῦν νὰ κρύψωσι, καὶ τῶν ὁποίων τὴν κόλασιν εὐκολὰ ἐλπίζουν ν' ἀποφύγωσι. » Σημ. τοῦ DIDEROT.

νουςαι κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὸν τροχὸν εἰς τὰς βραδυτέρας καὶ περιεργότερας βασάνους, καὶ τελευταῖον εἰς αὐτὰς τὰς ἄκρας ἐξακριβώσεις τῆς γνωστῆς ἐπιστήμης τῶν τυράννων.

Ὅσον αἱ κολάσεις γίνονται σκληρότεραι, τόσον ἀποσκληρύνονται καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐξισαζόμεναι μὲ τὴν ἀγριότητα τῶν νόμων, καθὼς ἐξισάζονται τὰ ὑγρά μὲ τὸ περιέχον ἀγγεῖον. Καὶ ἡ αἰείζωος ἰσχὺς τῶν παθῶν εἶναι τοιαύτη, ὥστε μετὰ ἑκατὸν χρόνους σκληρῶν κολάσεων ὁ τροχὸς δὲν θέλει φαίνεσθαι φοβερώτερος ἀφ' ὅ,τι πρότερον ἐφαίνετο ἡ φυλακή.¹

Τῆς ποινῆς ἡ σκληρότης κάμνει τὸν ἔνοχον τολμηρότερον νὰ τὴν ἀποφύγῃ, καὶ τὸν παρακινεῖ νὰ πράξῃ πλειότερας κακίας, διὰ νὰ μὴ πάθῃ τὴν ποινὴν μιᾶς μόνης. Αἱ δεινόταται καὶ φονικώταται κακουργίαι συνέβησαν πάντοτε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, ὅπου αἱ κολάσεις ἦσαν σκληρόταται· διότι τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς θηριώδους σκληρότητος, τὸ ὁποῖον ὠδήγει τὸν κάλαμον τοῦ νομοθέτου, ἐκυβέρνα καὶ τὴν μά-

1. « Δὲν εἶμαι τῆς αὐτῆς γνώμης μὲ τὸν Συγγραφέα. Σκληρύνει βέβαια τὰς ψυχὰς ἡ σκληρότης τῶν νόμων, καὶ τοῦ πάσχειν ἡ ἑξίς· ἀλλ' ὅταν ὁ ἀθῶος ζῇ ἡσυχος καὶ ἀσφαλῆς, αἱ ἀποκείμεναι εἰς τοὺς κακούργους ποινὰὶ θέλουν πάντοτε φοβίζειν, χωρὶς νὰ σκληρύνωσι τὰς ψυχὰς, οὐδ' εἶναι φόβος μήπως αἱ ψυχαὶ συνειθίσωσι νὰ συλλογίζωνται χωρὶς φρίκην τὴν στρέβλωσιν τῶν μελῶν, καὶ τὸν ἐκ τῆς στρεβλώσεως ὀδυνηρὸν θάνατον. Μ' ὅλον τοῦτο δοξάζω κ' ἐγὼ, ὡς ὁ Συγγραφεὺς, ὅτι εἶναι ἀνωφελὲς τῶν ποινῶν ἡ σκληρότης, καὶ πολεμῶ τοὺς λόγους, ἀλλ' ὅχι καὶ τὰς γενικὰς ἀρχὰς του. » Σημ. τοῦ DIDEROT.

χαιραν τοῦ πατροκτόνου καὶ τοῦ φονέως· ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα κινούμενοι, οἱ μὲν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενοι ὑπηγόρευαν νόμους σκληροὺς εἰς τὰς σκληρὰς καὶ δουλωμένας ψυχὰς τῶν ὑπηκόων, οἱ δὲ ὑπήκοοι κατέσφαζαν τοὺς τυράννους, διὰ νὰ ἀναγορεύωσι νέους ἄλλους τυράννους.

Γεννῶνται ἀπὸ τὴν σκληρότητα τῶν ποινῶν ἄλλα δύο ὀλέθρια ἐπακολουθήματα, ἐναντία εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐμποδίζειν τὰ ἀδικήματα. Τὸ πρῶτον εἶναι, ὅτι δυσκόλως φυλάσσεται ἡ οὐσιώδης ἀναλογία μεταξὺ τοῦ ἀδικήματος καὶ τῆς ποινῆς· διότι, ὅσον διάφορα καὶ ἂν ᾦναι τὰ εἶδη τῶν ποινῶν, ὅσα ἐπενόησεν ἡ ἀσπλαγχνία, δὲν ὑπερβαίνουν μ' ὅλον τοῦτο τὴν ἐσχάτην ἐκείνην δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, περιορισμένην ἀπὸ τὴν αἴσθησιν καὶ κρᾶσιν τοῦ σώματος, οὐδ', ἀφοῦ φθάσῃ τις εἰς τοῦτο τὸ ἄκρον, δύναται πλέον νὰ εὕρῃ ποινὴν ἀνάλογον εἰς βαρύτερα καὶ βλαπτικώτερα ἀδικήματα. Τὸ δεύτερον ἐπακολουθήμα εἶναι, ὅτι ἀπὸ ταύτην τῶν ποινῶν τὴν σκληρότητα γεννᾶται ἡ ἀτιμωρησία. Εἰς τὸ καλὸν, καθὼς καὶ εἰς τὸ κακὸν, ἡ αἴσθησις τῶν ἀνθρώπων εἶναι περικλεισμένη εἰς ὅρια· καὶ αἱ κατὰ πολλὰ σκληραὶ ποιναὶ εἶναι ἔργον προσωρινῆς μανίας, ἀλλ' ὅχι ποτὲ σταθερὸν σύστημα, ὥς ἔπρεπε νὰ ᾦναι οἱ νόμοι, οἱ ὅποιοι ἂν ᾦναι σκληροὶ, ἢ καταργοῦνται, ἢ γεννῶσι τὴν ὀλέθριον ἀτιμωρησίαν.

Κάμνω τέλος μὲ τοῦτον τὸν στοχασμόν. Τὸ μέγεθος τῶν ποινῶν πρέπει νὰ ᾦναι ἀνάλογον μὲ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τοῦ ἔθνους. Ἰσχυρότεραι καὶ αἰσθητικώτεραι

πρέπει νὰ ἦναι αἱ ποιναὶ εἰς τὰς σκληρὰς ψυχὰς τοῦ ἔθνους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον μόλις ἀφῆκε τὴν θηριώδη κατάστασιν τῆς φύσεως· κεραυνὸς χρειάζεται διὰ τὸν ἄγριον λέοντα, τὸν ὁποῖον ἐρεθίζει, χωρὶς νὰ βλάβῃ, τὸ πυροβόλον ὄργανον. Ἀλλ' ὅσον αἱ ψυχὰι ἡμερόνονται, εἰς τὴν κατάστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡγουν ὅσον γίνονται πλέον εὐαίσθητοι, τόσον πρέπει νὰ μαλακύνεται τῶν ποινῶν ἡ σφοδρότης, διὰ νὰ ἦναι πάντοτε ἀνάλογα τὰ ἀντικείμενά μὲ τὴν αἴσθησιν.¹

1. « Ἡ αὐστηρότης τῶν ποινῶν ἀρμόζει πλέον εἰς τὰς δεσποτικὰς κυβερνήσεις, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ὁ φόβος, παρὰ εἰς τὰς μοναρχίας καὶ δημοκρατίας, τῶν ὁποίων ἐλατῆριον εἶναι ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀρετὴ. — Εἰς τὰς εὐκράτους πολιτείας, ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος, ἡ ἐντροπὴ καὶ ὁ φόβος τῆς δυσφημίας ἀρκοῦν νὰ ἐμπεδίσωσι πολλὰς κακίας. Εἰς αὐτὰς ἡ μεγαλητέρα ποινὴ τῆς κακουργίας θέλ' εἶσθαι ἡ ἀπόδειξις αὐτῆς· καὶ ἀκολούθως οἱ πολιτικοὶ νόμοι διορθοῦν εὐκολώτερα τοὺς ἀνθρώπους, οὐδ' ἔχουν χρεῖαν τόσης αὐστηρότητος. — Εἰς αὐτὰς ὁ σοφὸς νομοθέτης φροντίζει πλέον νὰ ἐμποδίσῃ παρὰ νὰ κολάζῃ τὰς κακίας, πλέον νὰ δίδῃ χρηστὰ ἢθῃ εἰς τοὺς πολίτας παρὰ νὰ ἐπιβάλλῃ ποινάς. — Ἡ πεῖρα ἐδείξεν, ὅτι εἰς ὅσας πολιτείας αἱ ποιναὶ εἶναι μέτριοι, ὁ πολίτης τὰς φοβεῖται τόσον, ὅσον ἤθελ' εἰς ἄλλην πολιτείαν φοβηθῇ τὰς σκληρὰς. — Ἄν ἐρευνήσῃς τὴν αἰτίαν τῆς εἰς τὸ κακὸν κλίσεως, θέλεις εὐρεῖν ὅτι κακοποιοῦμεν πλέον, διότι δὲν κολάζονται τὰ κακὰ, παρὰ διότι κολάζονται μὲ μετριότητα. — Ἄς ἀκολουθήσωμεν τὴν φύσιν, ἥτις ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους μᾶστιγα τὴν αἰσχύνην· καὶ κατ' αὐτὸ, ἡ πλειότερα βαρύτης τῆς παινῆς ἢ νομίζεται ἡ καταισχύνῃ νὰ ὑποφέρῃ ποινὴν. — Ἄν εὐρίσκεται πολιτεία, ὅπου ἡ καταισχύνῃ δὲν συνοδεύει τὴν ποινὴν, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν τυραννίαν, ἥτις ἐπιβάλλει τὰς αὐτὰς ποινὰς καὶ εἰς τοὺς κακούργους καὶ εἰς τοὺς χρηστοὺς πολίτας. » MONTESQUIEU, *Espr. des lois*, VI, 9 et 12.

§ XVI.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.

Ὁ ἀνωφελὴς τῶν ποινῶν πολυπλασιασμὸς, ὅστις ποτὲ δὲν ἐδιώρθωσε τοὺς ἀνθρώπους, μ' ἐπαρακίνησε νὰ ἐξετάσω, ἂν ὁ θάνατος ᾖ ἀληθῶς ποινὴ ὠφέλιμος καὶ δικαία εἰς τὴν καλῶς ὀργανισμένην πολιτικὴν διοίκησιν. Ἐποῖον ἔλαβαν οἱ ἄνθρωποι τὸ δίκαιον νὰ σφάζωσι τοὺς ὁμοίους των; Ὁχι βέβαια ὅθεν γεννῶνται οἱ νόμοι καὶ ἡ ἡγεμονία. Οἱ νόμοι εἶναι τὸ κεφάλαιον τῶν ἐλαχίστων μερίδων τῆς ἰδίας ἐκάστου ἐλευθερίας, καὶ παραστένουν τὴν κοινὴν θέλησιν, ἥτις εἶναι τὸ συνάθροισμα τῶν μερικῶν θελήσεων. Ἀλλὰ ἔποῖος ἠθέλησε ποτὲ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ἐξουσίαν νὰ τὸν φονεύωσι; ἔποῖος συγκατένευσε νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν κοινὴν παρακαταθήκην τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὸ ἀξιολογώτατον ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὴν ζωὴν του, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν ἐλαχίστην μερίδα τῆς ἐλευθερίας του¹; Καὶ ἂν αὐτὸ ἀληθῶς συνέβῃ,

1. « Διότι ἡ ζωὴ εἶναι τὸ ἀξιολογώτατον ὅλων τῶν ἀγαθῶν, διὰ τοῦτο καὶ πᾶς ἕνας συγκατένευσε νὰ δώσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν τὸ δίκαιον νὰ φονεύῃ τὸν φονεύοντα ἄλλους. Οὐδεὶς βέβαια ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ποτὲ τὸ δίκαιον νὰ τὸν φονεύῃ διὰ πᾶσαν ὁποιανδήποτε πρόφασιν· ἀλλὰ καθεὶς ἐπιθυμῶν νὰ φυλάξῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν, καὶ κάνεῖς μὴ προβλέπων τὴν θέλησιν (τὴν ὁποίαν τότε δὲν εἶχε) νὰ στερήσῃ τὴν ζωὴν τοὺς ἄλλους, ὅλοι ὁμοῦ ἔκριναν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου πρᾶγμα ὠφέλιμον εἰς τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν, ὑπεράσπισιν καὶ ἐκδίκησιν. Εὐκόλα καταλαμβάνει πᾶς ἕνας, ὅτι ὅστις λέγει, Συγκατανεύω νὰ μὲ θανατώσωσιν, ἂν ἐγὼ θανατώσω

ἵπῳ εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν κοινὴν γνώμην ταύτην, ὅτι « ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κύριος νὰ φονεύσῃ « ἑαυτόν ; » Ἦθελ' ἔχειν βέβαια τὴν ἐξουσίαν τῆς ἰδίας του ζωῆς, ἂν ἠδύνατο νὰ τὴν δώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους, ἢ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου δίκαιον, ἀλλὰ πόλεμος ὅλου τοῦ ἔθνους ἐναντίον ἐνὸς πολίτου, τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἔκρινεν ἀναγκαῖον ἢ ὠφέλιμον εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἄν ὅμως ἀποδείξω, ὅτι δὲν εἶναι οὔτ' ὠφέλιμος, οὔτ' ἀναγκαῖος ὁ θάνατος, θέλω νικήσῃν κρίσιν τόσον ἀξιολογωτέραν, ὅσον ὁ κρινόμενος εἶναι αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Διὰ δύο μόνας αἰτίας δύναται νὰ κριθῇ ἀναγκαῖος ὁ θάνατος τοῦ πολίτου. Ἡ πρώτη, ὅταν αὐτὸς, ἂν καὶ στερημένος τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν φυλάκωσιν, ἔχῃ ὅμως

ἄλλον, συλλογίζεται ἐνταυτῷ καὶ τοῦτο· Δὲν θέλω θανατώσῃν ἄλλον· ὅθεν ὁ νόμος, τὸν ὁποῖον δέχομαι, θέλει εἶσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ ὅχι κατ' ἐμοῦ. Ἡ συνθήκη αὕτη εἶναι τόσον σύμφωνος μὲ τὴν φύσιν, ὥστε πολλάκις ἔχει χώραν καὶ εἰς τὰς μερικὰς κοινωνίας, ὁποῖαι εἶναι αἱ συνομωσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὀρκίζονται οἱ συνομῶται νὰ χύσωσι τὸ αἷμα τοῦ, ὅστις ἐξ αὐτῶν ἀνακαλύψῃ τὴν συνομωσίαν. Ἡ δικαιοσύνη τῆς θανατικῆς ποινῆς θεμελιούται ἐπάνω εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν καὶ συναίνεσιν. Ἄν ὁ θάνατος ᾖ ἀναγκαῖος, εἶναι δίκαιος· ἀλλὰ μένει νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ᾖ ἀναγκαῖος.» Σημ. τοῦ DIDEROT.

« Ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης κατὰ τοῦ ἐνόχου κινεῖ εἰς ἀγανάκτησιν τὴν ἀνθρωπότητα· οὐδ' ἀπεφασίσθη ἀκόμη, κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον, μέχρι πόσου ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου κρέμεται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλων ἀνθρώπων.» LE BARON DE BIELFELD, *Institut. politiq.* chap. 4.

τοιαύτας μὲ ἄλλους σχέσεις, καὶ τόσῃ δυνάμιν, ὥστε νὰ κινδυνεύῃ ἡ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχία ὅλου τοῦ ἔθνους, ἢ ὅταν ἡ ζωὴ του δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὴν παροῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν. Καὶ τοῦτο συμβαίνει, ὅταν τὸ ἔθνος ἀναλαμβάνῃ, ἢ ἀποβάλλῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἢ εἰς καιρὸν ἀναρχίας, ὅταν αἱ ἀταξίαι κρατῶσι τὸν τόπον τῶν νόμων. Ἀλλ' ἐνόσῳ βασιλεύουν μὲ γαλήνην οἱ νόμοι, ἐνόσῳ ἡ παροῦσα πολιτικὴ κατάστασις ἀρέσκει εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, καὶ ὑπερασπίζεται ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν μὲ τὴν δυνάμιν, καὶ μὲ τὴν δραστικωτέραν καὶ αὐτῆς τῆς δυνάμεως ὑπόληψιν, ἐνόσῳ ἡ ἐξουσία εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ γνησίου Ἡγεμόνος, ἐνόσῳ ὁ πλοῦτος ἀγοράζει ἡδονὰς, καὶ ὅχι ἀξιόματα, δὲν εὐρίσκω κάμμίαν ἀνάγκην νὰ φονεύεται ὁ πταίσας πολίτης. Ἡ δευτέρα αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἤθελε φανῇ δικαία καὶ ἀναγκαία ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, εἶναι, ὅταν ἄλλο δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς λοιποὺς νὰ πράξωσι τὰς αὐτὰς κακίας παρὰ τὸ παράδειγμα τοῦ θανάτου.

Καὶ ἂν ἡ πεῖρα ὅλων τῶν αἰώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου δὲν ἐμπόδισε τοὺς τολμηροὺς κακούργους νὰ βλάπτωσι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἂν τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων, καὶ εἴκοσι ἔτη βασιλείας τῆς Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἐλισάβετ, ἥτις ἔδωκεν εἰς τῶν ἐθνῶν τοὺς Πατέρας τὸ παράδειγμα τοῦτο, λαμπρότερον παρὰ πολλὰς νίκας ἀγορασμένας μὲ τὴν αἱματοχυσίαν τῶν τέκνων τῆς πατρίδος, ἂν ὅλα ταῦτα, λέγω, δὲν ἦναι ἱκανὰ νὰ καταπείσωσι τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κυβερνῶνται πλέον ἀπὸ τὴν ὑπόληψιν, παρὰ

ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσῃ τις τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Δὲν κινεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τόσον ἡ ἐπίτασις, ὅσον ἡ ἔκτασις τῆς ποινῆς· διότι εὐκολώτερον καὶ μονιμώτερον ἐρεθίζεται ἡ αἰσθητικὴ μας δύναμις ἀπὸ τοὺς ἐλαχίστους, ἀλλ' ἐπαλλήλους συνεχεῖς τύπους, παρὰ ἀπὸ τὰς σφοδρὰς, ἀλλὰ προσωρινὰς διαθέσεις. Ἡ ἑξὶς καὶ ἡ συνήθεια μᾶς κυβερνοῦν ὅλους· καὶ καθὼς λαλοῦμεν, προπατοῦμεν, καὶ πράττομεν ὅλα τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα, βοηθούμενοι ἀπὸ μόνην τὴν δύναμιν τῆς ἑξεως, οὕτω λαμβάνομεν καὶ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας ἀπὸ τῶν πραγμάτων τοὺς συνεχεῖς καὶ μονίμους τύπους. Ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ἀδικήματα ἰσχυρῶς ὅχι τὸ προσωρινόν, ἀν καὶ φρικῶδες, θέαμα τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τὸ μακρὸν καὶ ἐπίπονον παράδειγμα τοῦ κακούργου, ὅστις, στερημένος τὴν ἐλευθερίαν, ἀναγκάζεται νὰ ὑπηρετῇ ὡς κτῆνος, διὰ νὰ πληρώσῃ μὲ μακροὺς καὶ συνεχεῖς κόπους ὅσῃν βλάβην ἐπροξένησεν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ὁ συνεχὴς λογισμὸς οὗτος, Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν θέλω καταδικασθῆν ἐπὶ ζωῆς μου κ' ἐγὼ, ἀν πράξω παρομοίας κακίας, εἶναι πολλὰ δραστηκώτερος παρὰ τὸν λογισμὸν τοῦ θανάτου, τὸν ὅποιον κρύπτει πάντοτε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀδηλόγητος τοῦ μέλλοντος.

Ὁ τύπος ὁ γινόμενος ἀπὸ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀν καὶ ἰσχυρὸς, ἐξαλείφεται ὅμως ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν μνήμην, ὅστις πολλάκις λησμονεῖ καὶ αὐτὰ τὰ πλεόν οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα πράγματα, μάλιστα' ὅταν ταρασ-

σεται ἀπὸ τὰ πάθη. Εἶναι κανὼν γενικὸς, ὅτι οἱ σφοδροὶ τύποι τῶν παθῶν ἐκπλήττουν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅχι πολὺν καιρόν· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιτήδαιοι νὰ γεννῶσι τὰς παραδόξους ἐκείνας μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι μεταβάλλουν αἰφνιδίως τοὺς κοινούς ἀνθρώπους εἰς Πέρσας, ἢ Λακεδαιμόνας. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ γαληνὴν διοίκησιν τοῦ ἔθνους, οἱ τύποι τῶν ποινῶν πρέπει νὰ ᾖναι πλέον συνεχεῖς παρὰ ἰσχυροί.

Εἰς μὲν τοὺς πλειότερους ἀνθρώπους ὁ φονευόμενος κατάδικος γίνεται ἀπλοῦν θέαμα, ὀλίγους δὲ τινὰς κιεῖ εἰς συμπάθειαν ἐνωμένην μὲ ἀγανάκτησιν. Τὰ δύο ταῦτα αἰσθήματα κυριεύουν πλέον τῶν θεατῶν τὰς ψυχὰς, καὶ ὅχι ὁ σωτηριώδης φόβος, τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ ὁ νόμος. Ἐξεναντίας, ὅταν αἱ ποιναὶ ᾖναι μέτριοι, ἀλλὰ τυνεχεῖς, τὸ κυριεῦον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ πάθος εἶναι ὁ φόβος, διότι εἶναι μόνος. Ὅριον λοιπὸν τῆς αὐστηρότητος τῶν ποινῶν πρέπει νὰ γίνεται ἡ συμπάθεια, ἥγουν δὲν πρέπει νὰ κολάζεται τόσον ὁ κατάδικος, ὥστε νὰ κινῶνται οἱ θεαταὶ εἰς συμπάθειαν, καὶ νὰ πάσχωσιν αὐτοὶ πλέον παρὰ τὸν κολαζόμενον.

Διὰ νὰ ᾖναι δικαία ἡ ποινὴ, πρέπει νὰ ἔχῃ τόσῃν μόνον αὐστηρότητα, ὅση ἀρκεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν κακίαν. Ἀλλ' οὐδεὶς συλλογιζόμενος ἐκλέγει τὴν ὀλοτελῇ ἐπὶ ζωῆς στέρησιν τῆς ἐλευθερίας του, ὅσον ὠφελιμώτατον εἰς αὐτὸν ὑποτεθῇ τὸ ἀδίκημα. Ἄρα ἡ ποινὴ τῆς ἐπὶ ζωῆς δουλείας εἶναι τόσον ἱκανὴ, ὅσον καὶ ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου¹,

1. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶμαι καὶ ἐγὼ μὲ τὸν Συγγραφέα, τοῦ ὁποῖου

νὰ ἐμποδίση καὶ αὐτοὺς τοὺς τολμηροτάτους κακούργους ἀπὸ τὰ ἀδικήματα. Ἀλλὰ προσθέτω, ὅτι εἶναι καὶ ἱκανωτέρα παρὰ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου· διότι πολλοὶ βλέπουν τὸν θάνατον μὲ ἀτάραχον καὶ γαληνὸν ὄμμα, ἄλλος δι' ἐνθουσιασμὸν μανιώδη, ἄλλος διὰ κενοδοξίαν, ἢ ὁ ποίαμᾶς συνοδεύει πολλάκις κ' ἕως εἰς τὸν τάφον, καὶ ἄλλος διὰ τελευταίαν ἀπελπισίαν, ἣτις τὸν παρακινεῖ νὰ προτιμήσῃ τὸν θάνατον παρὰ ζωὴν ἀθλίαν· ἀλλὰ τὰ δεσμὰ, ἢ μαστίγωσις, καὶ τὸ σιδηροῦν κλωβίον, ἀφανίζουν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν κενοδοξίαν τοῦ καταδίκου, καὶ ἡ ἀπελπισία γίνεται εἰς αὐτὸν ἀρχὴ νέων κακῶν, ὅχι τελευτὴ τῶν παλαιῶν. Ὑποφέρει εὐκολώτερον ἢ ἀνθρώπινος ψυχὴ τοὺς σφοδροὺς, ἀλλὰ προσωρινούς πόνους, παρὰ τὴν συνεχῆ καὶ πολυχρόνιον ἀηδίαν· διότι συμπυκνοῦται, νὰ εἴπω οὕτως, καὶ συστρέφεται πρὸς

τὰ ἐπιχειρήματα κάμνουν τύπους βαθεῖς καὶ πληροφοροῦν ἐξανάγκης τὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ἐλησμονήσεν ἐδῶ (καὶ ἔκαμε καλὰ νὰ λησμονήσῃ) τὴν πρὸς τὸν κακοῦργον συμπάθειαν καὶ φιланθρωπίαν. Εἰς τὰ δεσμὰ, εἰς τὴν μαστίγωσιν, εἰς τὸ σιδηροῦν κλωβίον, ἡ ἀπελπισία γίνεται εἰς αὐτὸν ἀρχὴ νέων κακῶν, ὅχι τελευτὴ τῶν παλαιῶν. Ἡ ποινὴ τῆς ἐπὶ ζωῆς δουλείας εἶναι φοβερωτέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ τροχοῦ, σκληροτέρα καὶ παρὰ τὸν σκληρότατον θάνατον· ἀλλ' ἐπειδὴ δίδει συχνὰ καὶ μόνιμα παραδείγματα, εἶναι δραστικωτέρα, καὶ ἀκολούθως προτιμωτέρα τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἢ ὁποία δὲν μένει πλὴν πολλὰ μικρὸν διάστημα χρόνου, καὶ πολλάκις καταφρονεῖται ἀπὸ τοὺς τολμηροὺς κακούργους. Τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ ἀληθὲς αἶτιον, διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι προτιμωτέρα τοῦ θανάτου ἢ μακρὰ καὶ ἐπίπονος δουλεία. Σημ. τοῦ DIDEROT.

ὀλίγον διάστημα καιροῦ εἰς ἑαυτήν, διὰ νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ ἀποβάλλῃ τοὺς σφοδροὺς πόνους· ἀλλ' ἀτονεῖ καὶ ἐκλύεται ὅταν οἱ πόνοι ᾔναι συνεχεῖς καὶ μακροί. Ὁ θάνατος τοῦ ἐνόχου δὲν δίδει πλὴν ἓν μόνον παράδειγμα ποινῆς εἰς τὸ ἔθνος. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ ζωῆς δουλεία δίδει συχνὰ καὶ μόνιμα παραδείγματα. Καὶ ἂν ᾔναι ὠφέλιμον νὰ βλέπωσιν οἱ ἄνθρωποι συνεχῶς τῶν νόμων τὴν δύναμιν, ἔπρεπεν ἀκολουθῶς νὰ ᾔναι συνεχεῖς καὶ αἱ ποιναὶ τοῦ θανάτου· ἀλλ' ἡ συνεχὴς ποινὴ τοῦ θανάτου ὑποθέτει συνεχῇ ἀδικήματα, ὑποθέτει, ὅτι δὲν φοβίζει ἱκανῶς τοὺς ἀνθρώπους, ἡγουν ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἐνταυτῷ ὠφέλιμος.

Ἡ ἐπὶ ζωῆς δουλεία, ἢ θελ' ἴσως εἰπεῖν τις, εἶναι ἐξίσου ἐπίπονός καθὼς καὶ ὁ θάνατος, καὶ ἀκολουθῶς ἐξίσου σκληρά. Εἰς αὐτὸ ἀποκρίνομαι, ὅτι ἂν συγκεφαλαιώσωμεν ὅλας τὰς δυστυχεῖς τοῦ χρόνου στιγμὰς, τὰς ὁποίας αἰσθάνεται ὅστις ἐστερήθη τὴν ἐλευθερίαν του, ἡ διηνεκὴς δουλεία εἶναι ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου σκληροτέρα· ἀλλ' αἱ στιγμαὶ αὗται εἶναι διαμοιρασμέναι εἰς ὅλον τῆς ζωῆς τὸ διάστημα, ἡ δὲ ποινὴ τοῦ θανάτου προβάλλει ὅλην αὐτῆς τὴν ἰσχὺν εἰς μικρὸν χρόνον διάστημα. Εἶναι ἀκόμη ἡ ποινὴ τῆς δουλείας ὠφελιμωτέρα κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκπλήττει πλέον τὸν θεατὴν παρὰ τὸν πάσχοντα· διότι ὁ πρῶτος θεωρεῖ ἐνταυτῷ ὅλων τῶν δυστυχῶν στιγμῶν τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ὁ δεύτερος ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν δυστυχίαν τῆς παρούσης στιγμῆς νὰ συλλογισθῇ τὴν μέλλουσαν. Μεγαλῆτερα φαίνονται πάντοτε τὰς ἐπὶ ζωῆς εἰς τὴν φαντασίαν. Ὁ πάσχων εὕρισκει τρόπους

παρηγορίας, τοὺς ὁποίους οὔτε γνωρίζουν οὔτε πιστεύουν οἱ θεαταὶ, διότι κρίνουν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν αἴσθησιν, τὴν σκληρυμένην ψυχὴν τοῦ πάσχοντος.

Ἐξεύρω, ὅτι ἡ δύναμις νὰ ἀναπτύσῃ τὶς τοὺς λογισμοὺς τῆς ψυχῆς του, εἶναι τέχνη, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἡ ἀνατροφή· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κλέπτης, παραδείγματος χάριν, δὲν ἔμαθε τὴν τέχνην ταύτην, δὲν ἀκολουθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι οὐδ' ἐνεργοῦν εἰς αὐτὸν οἱ λογισμοὶ τῆς ψυχῆς του. Τοιοῦτος εἶναι σχεδὸν ὁ συλλογισμὸς, τὸν ὁποῖον κάμνει ὁ κλέπτης, ἢ ὁ φονεὺς, ὅταν διὰ ποινὴν τῆς κακίας του προσμένῃ τὴν ἀγχόνην, ἢ τὸν τροχόν.

« ἸΠοίους νόμους μὲ ἀναγκάζουν νὰ σέβωμαι; Κατ' αὐ-
 « τοὺς, ὁ πλούσιος διαφέρει παντάπασιν ἀπ' ἐμέ· αὐτὸς
 « μοῦ ἀρνεῖται μικρὰν ἀργυρίου βοήθειαν, τὴν ὁποίαν
 « ζητῶ, καὶ μὲ πέμπει εἰς ἐργόχειρον, τοῦ ὁποίου τὸν
 « κόπον δὲν ἐδοκίμασε ποτέ. ἸΤίς ἔθηκε τοὺς τοιούτους
 « νόμους; Οἱ πλούσιοι καὶ οἱ δυνατοὶ, οἱ ὁποῖοι δὲν
 « ἐκαταδέχθησαν ποτὲ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν ῥυπαρὰν
 « τοῦ πτωχοῦ καλύβην, διὰ νὰ τὸν ἴδωσιν, ὅταν μοι-
 « ράζῃ τὸν ξηρὸν καὶ πεπαλαιωμένον ἄρτον εἰς τὰ πει-
 « νῶντά του τέκνα, καὶ τὴν κλαίουσαν γυναῖκα. Ἰὼς
 « διαρρήξωμεν τοὺς τοιούτους δεσμοὺς, ἐπειδὴ εἶναι ὁλέ-
 « θριοι εἰς τοὺς πλειότερους, καὶ ὠφέλιμοι εἰς ὀλίγους
 « τινὰς ἀσπλάγχνους τυράννους. Ἰὼς πολεμήσωμεν τὴν
 « ἀδικίαν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν της. Ἰπιστρέφω εἰς τὴν
 « πρώτην κατάστασιν τῆς φυσικῆς αὐτονομίας μου, ὅπου
 « θέλω ζῆσιν ἐλεύθερος καὶ εὐτυχὴς πρὸς ὀλίγον καιρὸν
 « μὲ τοὺς καρποὺς τῆς ἀνδρίας μου. Θέλει φθάσιν ἴσως

« ἡ ἡμέρα τοῦ πόνου καὶ τῆς μετανοίας· ἀλλ' ὁ πόνος
 « θέλ' εἶσθαι ὀλιγοχρόνιος, καὶ διὰ μίαν ἡμέραν πόνου,
 « θέλω ἀπολαύσειν πολλῶν ἐτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἡδονήν.
 « Συνωδευμένος μὲ ὀλίγους τινὰς ὑποκειμένους τῆς ἐξου-
 « σίας μου, διορθόνω τῆς τύχης τὰ σφάλματα, κ' ἔχω
 « τὴν εὐχαρίστησιν νὰ βλέπω χλωμούς καὶ τρέμοντας
 « ἔμπροσθέν μου τοὺς τυράννους τούτους, οἱ ὅποιοι μὲ
 « ὑβριστικὴν ἀλαζονείαν μὲ κρίνουν ὑποδεέστερον καὶ
 « ἀπ' αὐτὰ τὰ τρεφόμενα εἰς τὰς αὐλάς των κτήνη. »

Παραστένεται τότε εἰς τὸν νοῦν τοῦ κακούργου καὶ ἡ
 Θρησκεία, τὴν ὁποίαν κακομεταχειρίζεται, καθὼς καὶ ὅλα
 τὰ ἄλλα, καὶ δείχνουσα εἰς αὐτὸν εὐκόλον τὴν μετάνοιαν,
 καὶ βεβαίαν σχεδὸν τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνίου μακαριότη-
 τος, σμικρύνει κατὰ πολλὰ τὴν φρίκην τῆς τελευταίας
 τραγωδίας.

Ἀλλ' ὅστις συλλογίζεται, ὅτι κινδυνεύει νὰ περάσῃ
 πολὺ μέρος, ἢ καὶ ὅλον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του, εἰς
 τὴν δουλείαν καὶ εἰς τὸν πόνον, ἔμπροσθεν τῶν ἰδίων
 συμπολιτῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἔζη ἐλεύθερος, καὶ νὰ γενῇ
 δοῦλος αὐτῶν ἐκείνων τῶν νόμων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπρο-
 στατεύετο πρότερον, παραβάλλει ὅλα ταῦτα τὰ κακὰ μὲ
 τὸ ἀβέβαιον τῆς ἐκβάσεως τῶν ἀδικημάτων, καὶ μὲ τὴν
 ὀλιγότητα τοῦ καιροῦ τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς ὠφελείας·
 καὶ ἐντυπώνεται βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν του τὸ παρά-
 δειγμα τῶν κολαζομένων ἐπὶ ζωῆς διὰ τὰς ἀφροσύνας
 των, παρὰ τὸ θέαμα τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ἡ ὁποία
 τὸν σκληρύνει ἀντὶ νὰ τὸν διορθώσῃ.

Εἶναι πρὸς τούτοις βλαβερὰ ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου,

διότι δίδει παράδειγμα σκληρότητος καὶ ἀπηνείας εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν τὰ πάθη, ἢ τοῦ πολέμου ἢ ἀνάγκη, ἐδίδαξαν τὴν χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, δὲν ἔπρεπε καὶ οἱ νόμοι (τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ κυβερνῶσι τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων) νὰ πολυπλασιάζωσι τοιαῦτα θηριώδη παραδείγματα, καὶ παρ' αὐτοὺς τοὺς φόνους ὀλεθριώτερα, καθόσον ὁ νομικὸς θάνατος γίνεται μὲ παρασκευὴν καὶ διατυπώσεις νομικάς. Ἐπειδὴ οἱ νόμοι εἶναι δηλώσεις τῆς κοινῆς θελήσεως, ἐπειδὴ ἀποστρέφονται καὶ κολάζουν τὸν φόνον, ἄτοπον μὲ φαίνεται νὰ φονεύωσιν αὐτοὶ δημοσίως, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς κατὰ μέρος πολίτας ἀπὸ τὸν φόνον. Νόμοι ἀληθεῖς καὶ ὠφέλιμοι εἶναι μόνοι ἐκεῖνοι, ὅσοι γεννῶνται ἀπὸ τὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας καθεὶς ἤθελε καὶ προβάλει εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ φυλάξειν αὐτὸς, ἂν δὲν ἐχώριζε τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀπὸ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ὅστις θέλει νὰ μάθῃ τί φρονοῦν οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ἅς θεωρήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ καταφρόνησιν, μὲ τὰς ὁποίας βλέπουν τὸν δήμιον, ὅστις μ' ὅλον τοῦτο, ἐπειδὴ εἶναι ἀθῶος ὑπηρέτης τῆς κοινῆς θελήσεως, ἔπρεπε νὰ νομίζεται καλὸς πολίτης, ὡς συνεργὸς τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ὡς ὄργανον ἀναγκαῖον τῆς ἐσωτερικῆς κοινῆς ἀσφαλείας τοῦ ἔθνους, καθὼς ὁ στρατιώτης εἶναι τῆς ἐξωτερικῆς.¹ ὅτι Τί λοιπὸν

1. «Τοῦτο δὲν ἀποδείχνει ἄδικον τὴν θανατικὴν ποινὴν. Εἶπα πῶς ἡ κοινὴ θέλησις συγκατένευσεν εἰς αὐτὴν, καὶ πῶς οἱ νόμοι φυσικὰ ὥρισαν τὸν θάνατον τοῦ φονέως. Ἡ φρικώδης ἀπὸ τὸν δήμιον ἀποστροφή προέρχεται ἀπὸ τὴν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν φυσικὰ πᾶς ἕνας

εἶναι τὸ αἷτιον ταύτης τῆς ἀντιφάσεως; καὶ διὰ τί δὲν ἐδυνήθη ὁ ὀρθὸς λόγος νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὸ αἶσθημα τοῦτο; Διότι εἰς τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδό-

ἔχει πρὸς τοὺς ὁμοίους του, καὶ ἥτις ἤθελ' εἶσθαι ἡ αὐτὴ, ἂν τοὺς ἔβλεπεν εἰς ἐκείνην τὴν κατάστασιν, ὅπου ἡ ἀπελπισία γίνεται εἰς αὐτοὺς ἀρχὴ νέων κακῶν, ὅχι τελευτὴ τῶν παλαιῶν. Ἀντὶ τοῦ ξίφους δὲ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δημίου δεσμὰ καὶ μάστιγας, κάμε τον ὑπηρέτην τῆς ἀπελπισίας τοῦ πταίστου, καὶ θέλεις αἰσθανθῇ τὴν αὐτὴν ἀποστροφὴν δι' αὐτόν· ἡ ποινὴ ὅμως, τῆς ὁποίας γίνεται ὑπουργός, δὲν θέλει εἶσθαι ἄδικος διὰ τοῦτο. Τὸ πρὸς τὸν δῆμιον μῖσος εἶναι λοιπὸν ὅχι ἀντίρρησης καὶ ἀποδοκιμασία, ἀλλ' ἀπλῆ κίνησις φυσικὴ, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται καθεὶς, ὅταν βλέπῃ πάσχοντα τὸν ὁμοίον του, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας τί ποτε δὲν συμπεραίνεται κατὰ τοῦ νόμου. Ἡ σκληρὰ καὶ ἐπίπονος δουλεία εἶναι ἄρα προτιμότερα τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι τὸ ἐξ αὐτῆς παράδειγμα εἶναι δραστηκώτερον. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ δουλεία δὲν εἶναι ποινὴ φοβερά, πλὴν εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, ὅπου ὁ λαὸς ζῇ μὲ ἄνεσιν, καὶ ἀπόλαυσιν τῶν ἀναγκαίων. Διότι ἂν ἡ κατάστασις τῶν ἀθῶν ὑποτεθῇ τόσον σχεδὸν ταλαίπωρος, ὅσον καὶ τῶν ἐνόχων, τὰ βάσανα τούτων δὲν θέλουν πλέον λογίζεσθαι ποιναί, οὐδὲ θέλουν φοβίσειν ἀνθρώπους δυστυχεῖς καὶ ἀθλίους, σχεδὸν τόσον ἀξίους συμπαθείας, ὅσον εἶναι καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰδικοι. Σημ. τοῦ DIDEROT.

« Καταφρόνησις δικαία κατὰ τοῦ δημίου, τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι ὅστις δὲν αἰσθάνεται, καταφρόνησις κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας. — Ἀποστροφὴ ἀκαταμάχητος τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν φονικῶν κρίσεων, ἐπαγγέλματος ἀναγκαίου, καὶ ὅμως μισουμένῳ ἀπὸ τὰς εὐαισθητοὺς ψυχάς. — Ἰδοὺ ἀντιφάσεις ἀνεξήγητοι. — Εἰς πολιτείας τινὰς ὁ νομοθέτης χαρίζει τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἐνοχον, ὅστις ἀναδεχθῇ νὰ γενῇ δῆμιος τῶν συναιτίων του· μέσον ἀσφαλέστατον νὰ φονευθῶσιν οἱ ὀλιγώτερον κακοῦργοι, καὶ νὰ σωθῇ ὁ κακουργότατος. » Σημ. ἀνέκδοτ. τοῦ DIDEROT.

« Ἐκδύνει ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα τὸν ἄνθρωπον ὅστις τὸν διορίζει εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δημίου· καὶ εἶναι ἀκατανόητον, ὅτι εὐρίσκονται

τατον μέρος, όπου φυλάσσονται οί πρωτότυποι τῆς φύσεως νόμοι, εὐρήκασιν οί ἄνθρωποι τυπωμένον τοῦτο, ὅτι ἡ ζωὴ των δὲν ὑπόκειται εἰς κἀνενὸς ἄλλου ἐξουσίαν, πλὴν τῆς ἀνάγκης, ἣτις κυβερνᾷ τὸν κόσμον ὅλον με σιδηροῦν σκῆπτρον.

‘Τί πρέπει νὰ συλλογισθῶσιν οί ἄνθρωποι, ὁπότε βλέπουν τοὺς σοφοὺς ἄρχοντας καὶ σεμνοὺς ὑπηρέτας τῆς δικαιοσύνης προστάσσοντας ἀσπλάγχχνως νὰ σύρεται με βραδεῖαν παρασκευὴν εἰς τὸν θάνατον ὁ κακοῦργος, ὁπότε βλέπουν τοὺς δικαστὰς ἀπολαύοντας με ἀπονίαν, καὶ ἴσως με κρυφὴν εὐαρέστησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐξουσίας, τὰ ἀγαθὰ τῆς παρούσης ζωῆς, ἐνῶ ὁ δυστυχὴς ἔνοχος ὑποφέρει τοὺς σπασμοὺς καὶ τὴν ἀγωνίαν, προσμένων τὴν πληγὴν τοῦ θανάτου; « Οὗτοι οί νόμοι (θέλουν εἰ-
« πεῖν) εἶναι προσχήματα καὶ καλύμματα τῆς τυραν-
« νίας, καὶ οί σκληροὶ καὶ μελετημένοι τύποι τῶν δικα-
« στηρίων εἶναι διάλεκτος κατὰ συνθήκην, διὰ νὰ μᾶς
« θυσιάζωσιν ἀσφαλέστερον, ὡς σφάγια ἀφιερωμένα εἰς
« τὸ ἀχόρταστον εἶδωλον τῆς τυραννίας. Ὁ φόνος, ἀπα-
« γορευόμενος ἀπὸ τοὺς νόμους ὡς βαρύτατον ἀδίκημα,
« ἐνεργεῖται ἀπ’ αὐτοὺς τοὺς νόμους με ἀτάραχον ἀναλ-

ἄνθρωποι, ἀρκετὰ καταφρονοῦντες ἑαυτοὺς, ὥστε νὰ ἀναδέχωνται τοιοῦτον ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ κακίστη ἀνατροφή διστάζω, ἂν ᾔηται ἱκανὴ νὰ διδάξῃ. Εἶναι λοιπὸν καὶ τοῦτο ἐν ἀπὸ τὰ ἄτοπα τῆς θανατικῆς ποινῆς· παρεκτὸς ἂν ἀνανεωθῇ ἡ συνήθεια νὰ ῥίπτωνται εἰς τὰ θηρία οί ἔνοχοι, ὡς ἔκαμναν οί Ῥωμαῖοι· τοῦτο κἂν, ἂν καὶ ὑπερβολῇ ἀπάνθρωπον, ἐναντιοῦται ὀλιγώτερον τὴν ἀνθρωπότητα. » Σημ. ἀνέκδοτ. τοῦ MORELLET.

« γησίαν. Ἄς μιμηθῶμεν τὸ παράδειγμα τοῦτο. Μᾶς
 « ἐπερίγραφαν τὸν βίαιον θάνατον ὡς δράμα φρικῶδες,
 « καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι μιᾶς στιγμῆς ἔργον. Πόσον βρα-
 « χύτερος θέλ' εἶσθαι εἰς τὸν ἀπροσδοκῆτως φονευόμενον
 « παρ' ἡμῶν, ἐπειδὴ δὲν αἰσθάνεται σχεδὸν τί ποτε ἀπὸ
 « τὰ προηγούμενα τοῦ θανάτου λυπηρά! » Τοιοῦτοι εἶναι
 οἱ ὀλέθριοι παραλογισμοὶ, τοὺς ὁποίους κάμνουν (τοῦλάχιστον ἀμυδρῶς) ὅσοι κλίνουν εἰς τὰς κακίας, καὶ εἰς
 τὰς ψυχὰς τῶν ὁποίων, καθὼς εἶπα, ἡ κατάχρησις τῆς
 Θρησκείας ἰσχύει πλέον παρὰ τὴν Θρησκείαν αὐτήν.

Ἄν ἴσως τις προβάλῃ τὸ παράδειγμα πολλοτάτων
 Ἑθνῶν, τὰ ὁποῖα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς αἰῶνας ἐκόλαζαν
 μὲ ποινὴν θανάτου τινὰ ἀδικήματα, εἰς αὐτὸν ἀποκρί-
 νομαι, ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα δὲν ἔχουν οὐδεμίαν
 ἰσχὺν ἐναντίον τῆς αἰωνίου καὶ ἀπαραγράπτου ἀληθείας,
 ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι πέλαγος ἀχα-
 νὲς σφαλμάτων, ἐπάνω τῶν ὁποίων ἐπιπλέουν, μακρὰν
 ἢ μί' ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὀλίγαι τινὲς ἀλήθειαι ἀμυδραί. Κοι-
 νὸν σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ Ἕθνη ἦτο παλαιὰ καὶ νὰ θυσιάζ-
 ωσιν ἀνθρώπους εἰς τοὺς θεούς· καὶ ὅμως ἑ τις ἤθελε
 τολμήσῃ νὰ δικαιώσῃ τοιοῦτον ἀπάνθρωπον ἔθος; Ἄν
 εἰς ὀλίγα μόνον Ἕθνη καὶ εἰς ὀλίγον μόνον καιρὸν ἔλει-
 ψεν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, τοῦτο εἶναι πλέον σύμφωνον
 παρὰ ἐναντίον εἰς ὅσα εἶπα· διότι τῶν μεγάλων ἀλη-
 θειῶν ἡ διαμονὴ εἶναι ὡς ὀλιγοχρόνιος ἀστραπὴ, συγκρι-
 νομένη μὲ τὴν μακρὰν καὶ ζοφεράν νύκτα, ἥτις σκοτίζει
 τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἔφθασεν ἀκόμῃ ὁ εὐτυχὴς
 ἐκεῖνος καιρὸς, ὅποτε ἡ ἀλήθεια (καθὼς ἦτον ἕως τώρα

τὸ ψεῦδος) θέλ' εἶσθαι κοινὴ εἰς τοὺς πλειότερους ἀνθρώπους· καὶ ἀπὸ τὸν γενικὸν τοῦτον νόμον δὲν ἐξαιροῦνται πλὴν αἱ μόναι ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας ἡ ἄπειρος τοῦ θεοῦ σοφία ἐχώρισεν ἀπὸ τὰς ἄλλας διὰ μέσου τῆς ἀποκαλύψεως.¹

1. « Μεταξὺ πολλῶν αἰτιῶν, διὰ τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς κατηγορεῖ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἐλησμονήσῃ καὶ ταύτην, ἱκανὴν νὰ κινήσῃ τῶν δικαίων ἀνδρῶν τὰς ψυχάς. Οἱ πλέον ἀδέκαστοι κριταί, καταδικάζοντες εἰς θάνατον, ἐπιβαλλόμενον ἀπὸ νόμον σαφέστατον, καὶ μετὰ τοιαύτας ἀποδείξεις, ὁποῖαι δείχνουν ἀδύνατον τὴν ἀθωότητα τοῦ καταδικαζομένου, δὲν εἶναι ὅμως πάντοτ' ἀναμάρτητοι· ἐνδέχεται νὰ συγχύσωσι καμμίαν φορὰν τὸν ἀθῶον μὲ τὸν ἔνοχον, καὶ ὡς τοιοῦτον νὰ τὸν κολάσωσιν. Ἐὰν μετὰ τὴν κόλασιν φανερωθῇ ἡ ἀθωότης του, ὅσον ἀπαρηγόρητος θέλ' εἶσθαι ἡ λύπη των, ὅτι ἔπραξαν ἀδικίαν ἀνίατον; Μὴ λησμονήσωμεν τὴν καταδίκην τοῦ Κάλα [Ἴδε Πίνακα συγγραμμάτων Βολταίρου, λέξ. *Calas*]. Ἀσφαλέστερον λοιπὸν μέσον νὰ μὴπραχθῇ τοιαύτη ἀνίατος ἀδικία ἄλλο δὲν μένει παρὰ ἡ κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς. Οἱ καταδικάζοντες τὸν ἀθῶον εἰς ἄλλην τινὰ ποινὴν παρὰ τὸν θάνατον κριταί ἔχουν καὶ κέρδος τοῦτο, ὅτι ἐμποροῦν ἔπειτα ὅχι μόνον νὰ δείξωσι τὴν ἀθωότητά του, ἀλλὰ καὶ νὰ παύσωσι τὰς δυστυχίας του, ἀποδίδοντες εἰς αὐτὸν τὴν ὁποίαν ἀδίκως τὸν ἐστέρησαν ἐλευθερίαν· διαρρήχνοντες τὰς ἀλύσεις του, καταφιλοῦντες καὶ ἐξαλείφοντες μὲ δάκρυα τοὺς τύπους τῶν ἀλύσεων, θέλουν παρηγορηθῇ ὅτι ἀδίκως τὸν κατήσχυναν. — Ἀκολουθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶναι ἄνομος, ἐπειδὴ στερεύει τὸν ἀδίκως καταδικασμένον ἀθῶον πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν του κατάστασιν, καὶ τοὺς ἀδίκως καταδικάσαντας πᾶν μέσον νὰ θεραπεύσωσι τὸ τόσον φρικτὸν σφάλμα. — Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη καὶ τοῦτο. Ἀπὸ τὰ κολαζόμενα μὲ θάνατον ἀδικήματα, εἰς τὴν λειποταξίαν μάλιστα φαίνεται ὁ θάνατος ἀνάρμοστος, ἐπειδὴ σκοπὸς τῆς ποινῆς εἶναι νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν καταφρόνησιν τοῦ θανάτου. Ἰσως εἶπη τις, ὅτι τὸ εἶδος τοῦ θανάτου διαφέρει, καὶ, ὅταν ᾖ ἄτιμον, ἐμπορεῖ νὰ φοβίσῃ στρα-

Δὲν ἀρκεῖ ἡ φωνὴ τοῦ φιλοσόφου νὰ παύσῃ τὰς θορυβώδεις κραυγὰς τῶν ὀδηγουμένων ἀπὸ τὴν τυφλὴν συνήθειαν· ἀλλ' οἱ διεσπαρμένοι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ὀλίγοι σοφοὶ θέλουν ἀπὸ βάθους ψυχῆς ἀντηχήσῃν εἰς ὅσα λέγω. Ἀς ἐξεύρῃ ὁ Ἡγεμὼν, ἂν ἡ ἀλήθεια (νικήσασα ὅσα ἐμπόδια τὴν μακρύνουν ἀπ' αὐτὸν καὶ μὴ θέλοντα) φθάσῃ ποτὲ πρὸς τὸν θρόνον του, ὅτι φθάνει συνωδευμένη μὲ τὰς μυστικὰς ὧλων τῶν ἀνθρώπων εὐχάς. Ἀς ἐξεύρῃ, ὅτι δεχόμενος τὴν ἀλήθειαν, ἐξαλείφει τὴν φήμην πολλῶν φιλοπολέμων καὶ αἰμοδύρων βασιλέων, καὶ ὅτι ἡ ἐπερχομένη γενεὰ θέλει τάξῃν δικαίως τὰ εἰρηνικά του τρόπαια ἀνώτερον καὶ ἀπ' αὐτὰ τῶν Τίτων, τῶν Ἀντωνίων καὶ τῶν Τραϊανῶν τὰ τρόπαια.

Ὡ πόσον ἤθελαν εἶσθαι εὐτυχεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἂν ἐλάμ-

τιώτας ἀνδρείους, οἱ ὅποιοι ἤθελαν τρέξῃν προθύμως εἰς ἑνδοξὸν θάνατον. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν εἶναι σχεδὸν οὐδεμία διαφορὰ, ἐπειδὴ ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς τὸν λειποτάκτην ποινὴ τοῦ θανάτου, εἰς τὰς πλειοτέρας σχεδὸν περιστάσεις, δὲν εἶναι ἄτιμος. Καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀντίφασιν τοῦ στρατιωτικοῦ φρονήματος πρὸς τὸν νόμον, παραβαίνεται πολλάκις ὁ νόμος. Ὁ στρατιώτης, παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς συστρατιώτας νὰ λειποτακτῇ, λειποτακτεῖ μ' αὐτοὺς ὅχι δι' ἄλλο, πλὴν διὰ φόβον μὴ τὸν καταφρονήσωσιν ὡς ἀνάνδρως φοβούμενον τὸν θάνατον.» Σημ. ἀνέκδοτ. τοῦ MORELLET.

« Ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν καταμερίζεται εἰς βαθμούς· εἶναι παῦσις τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὸ δεκαοκτὼ ἐτῶν μεράκιον καὶ εἰς τὸν ἐξηκονταετῆ ἄνδρα. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι πρᾶγμα ἀδιάφορον. — Δὲν ἐξεύρει τί κάμνει ὅστις καταδικάζει ἄνθρωπον εἰς θάνατον· οὐδὲ συλλογίζεται, ὅτι ὁ καταδικαζόμενος εἶναι ὁ μόνος ἔτι ζῶν ἀπὸ εἴκοσι τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἄνδρας. Ὁ ἐγκληματικὸς νομοθέτης δὲν γνωρίζει πόσον ἀξίζει ἓνας τριακονταετὴς ἄνθρωπος.» Σημ. ἀνέκδοτ. τοῦ DIDEROT.

θαναν τοὺς νόμους πρώτην φοράν σήμερον, ὅποτε κάθηνται εἰς τῆς Εὐρώπης τοὺς θρόνους Μόναρχοι εὐεργετικοί, ὑπερασπισταὶ τῶν εἰρηνικῶν ἀρετῶν, φίλοι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, πατέρες τῶν ἰδίων ὑπηκόων, καὶ πολῖται στεφανωμένοι! Ἡ αὐξησης τῆς δυνάμεώς των αὐξάνει τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ, διότι ἀναιρεῖ τὴν διάμεσον τυραννίαν, ἥτις (τόσον σκληροτέρα, ὅσον εἶναι ὀλιγώτερον ἀσφαλῆς) ἐμπόδιζε καὶ κατεσίγαζε τὰς ἀδόλους φωνὰς τοῦ λαοῦ, αἱ ὁποῖαι πάντοτ' εἰσακούονται, φθάνουσιν εἰς τὸν θρόνον. Ἄν αὐτοὶ ἀκόμη δὲν ἐκατήργησαν τοὺς παλαιοὺς νόμους, τὸ αἴτιον εἶναι ἡ ἄπειρος δυσκολία νὰ ἐξαλείψωσι τόσον πλῆθος σφαλμάτων, ὅσα κατέστησεν ἡ παλαιότης σεβάσμια· καὶ διὰ τοῦτο πρέπει θερμότερον νὰ ἐπιθυμῶσιν οἱ φωτισμένοι πολῖται τὴν συνεχῇ τῆς ἐξουσίας τῶν Μονάρχων προσαύξησιν.

ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΑ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Ὁ, τι ἕως τῆς σήμερον ἐγγράφη περὶ τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἐμπορεῖ νὰ περιορισθῇ εἰς δύο ζητήσεις. Ἡ θανατικὴ ποινὴ ἔστι βλάπτει τὰ ἀναπαλλοτρίωτα δίκαια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; ἔστι εἶναι ἀναγκαία, ἢ καὶ ὠφέλιμος εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν; Ἄς ἐξετάσωμεν κατὰ μέρος τὰς δύο ταύτας ζητήσεις.

§ I. Ἡ πρώτη δύναται νὰ ἐκφρασθῇ καὶ μὲ ταύτας τὰς λέξεις· Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἥ ἐστι ἀκριβέστερον, τὸ πλειότερον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας μέρος ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τάξῃ ποινὴν τὸν θάνατον; Τοιοιυτρόπως σχεδὸν τὴν ἐξέφρασαν ὁ Βεκκαρίας, ὁ Λιδερότος καὶ ὁ Ρουσσώς. Γνωσταὶ εἶναι αἱ περὶ τούτου δύο γνῶμαι. Πιστεύεται κοινῶς, ὅτι ὅστις φονεύει, εἶναι ἄξιος θανάτου, καὶ πολλοὶ δοξάζουν, ὅτι ὁ νόμος τῆς ταυτοπα-

θείας εἶναι ὁ δικαιοτάτος νόμος. Ἐξεναντίας, ὁ Βεκκαρίας καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τινὲς δισχυρίζονται, ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία δὲν ἐμπορεῖ νὰ νομοθετήσῃ θανατικὴν ποινὴν, διότι καθὲν μέλος τῆς κοινωνίας δὲν ἐθυσίασε πλὴν τὴν ὅσον δυνατὸν ἐλαχίστην τῆς ἐλευθερίας του μερίδα, διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν ἐπίλοιπον, καὶ ὅτι εἰς τὴν ἐλαχίστην ταύτην μερίδα δὲν περιέχεται ἡ θυσία τοῦ μεγαλητέρου ὅλων τῶν καλῶν, τῆς ζωῆς. Ἀς ἐρευνήσωμεν τὰς δύο ταύτας δόξας. Κατὰ τὴν πρώτην, Ὅστις φονεύει, εἶναι ἄξιός θανάτου· ἀλλ' εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθὲς καὶ τὸ, Ὅστις εὐεργετεῖ τοὺς ἀνθρώπους γίνεται ἄξιός νὰ ἀντευεργετῇται ἀπ' αὐτούς. Ἐπειδὴ ὁμῶς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας οἱ νόμοι δὲν προστάσσουν τὴν ἀκριβοῦς πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἀντευεργέτησιν, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δὲν ἔπρεπε νὰ προστάσσωσι, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον νὰ ἐνεργῶσιν αὐτοὶ τὴν ἀκριβοῦς κατὰ τῶν κακούργων ἀντεκδίκησιν. Οἱ νόμοι δὲν ἐξετάζουν τὴν ἐσωτερικὴν κακίαν ἢ καλωσύνην τῶν πράξεων, ἀλλὰ τὴν ἀπ' αὐτὰς προξενουμένην ὠφέλειαν ἢ βλάβην εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ σκοπὸν ἐξανάγκης ἔχουν νὰ ἐμποδίσωσι τὰς βλαβεράς, καὶ νὰ εὐκολύνωσι τὰς ὠφελίμους πράξεις· διὰ τοῦτο ἀφίνουν ἀτιμωρήτους καὶ τὰς βδελυρωτάτας πράξεις, ὅταν αὐταὶ δὲν βλάπτωσι τὴν κοινωνίαν, καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς βλαβερωτάτας, ἂν ἔχωσιν ἄλλα μέσα ἵκανὰ νὰ τὰς ἐμποδίσωσι.

Ἡ ἐξήγησις τῆς δόξης ταύτης εἶναι ἀπλουστάτη. Ὁ νόμος τῆς ταυτοπαθείας ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ δίκαιον τῆς ἐκδικήσεως· καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἐκδικήσεως εἶναι δίκαιον τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ, διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ πολέμου (κατάστασιν φυσικὴν ἀγρίων ἀνθρώπων), καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξ αὐτῆς κινδύνους, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν, ἥτις, κατὰ τὸν Ρουσσὸν (*Contr. Soc. lib. I, chap. 6*), παραστένει σῶμα καὶ πρόσωπον ἠθικόν, συγκροτημένον ἀπὸ τὰ κατὰ μέρος πρόσωπα, μὲ ὑπαρξιν, ζωὴν καὶ θέλησιν ἰδίαν. Ἄρα πᾶς ἓνας ἀπὸ τοὺς κοινωνοὺς ἀφίνει, ἐμβαίνων εἰς τὴν κοινωνίαν, τὸ ἰδίον του δίκαιον τῆς προσωπικῆς ἐκδικήσεως καὶ τὸν νόμον τῆς ταυτοπαθείας. Ἀλλ' ἀφίνων τὸ δίκαιον τοῦτο, ἡ ἐμπιστεύεται τάχα εἰς τὴν κοινωνίαν; Ὀχι. Καὶ ἡ διὰ τί; Διότι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κοινωνίαν τρέχει κινδύνους· διότι ἐνδέχεται (καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα) ἡ πολιτικὴ κοινωνία νὰ μὴ χρησιμεύῃ εἰς ἄλλο παρὰ νὰ δώσῃ εἰς πλείοτερον ἀριθμὸν ἀνθρώπων πλέον βέβαιον καὶ σταθερὸν μέσον νὰ τυραννῶσι.

Φανερόν, ὅτι ἂν ἔδιδαν οἱ κατὰ μέρος κοινωνοὶ εἰς τοιαύτην πολιτείαν τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ πράσῃ μετὰ τὴν κοινὴν τοῦ πολιτεύματος δύναμιν ὅ,τι ἐχρειάζετο, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ τὰ νόμιμα πάθη τινῶν μερικῶν, ἤθελαν δώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ μέσον νὰ ἀφανίσῃ ὅλας τὰς δίκαια, καὶ νὰ ἀμελήσῃ ὅλας τὰς χρείας. Ὅθεν, διὰ νὰ μὴ γενῇ εἰς τοὺς κοινωνοὺς βλαβερωτέρα τῆς φυσικῆς καταστάσεως ἢ κοινωνικὴ κατάστασις, ἐπεριώρισαν τὸ δίκαιον αὐτῆς καὶ τὴν δύναμιν εἰς ὅσον ἐχρειάζετο διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κοινωνίας. Ἄρα ἡ ἐξουσία τοῦ κολάζειν καὶ τὸ μέτρον τῆς κολάσεως, εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς κοινῆς σωτηρίας, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ δίκαιον τῆς μερικῆς ἐκδικήσεως, οὐδ' ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν κακίαν τῶν πράξεων. Ἄρα ὁ νόμος τῆς ταυτοπαθείας δὲν εἶναι νόμος κοινωνικός· καὶ τὸ ἀξίωμα, Ὅστις φονεύει, εἶναι ἄξιός θανάτου, εἶναι ἀπλῆ ἐκτίμησις ἠθικὴ τοῦ φόνου, τὴν ὁποίαν μόνῃ ἡ κοινὴ δόξα, καὶ ὄχι ἡ δημόσιος ἐξουσία, δύναται καὶ νὰ φανερώσῃ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ. Ὑπομᾶ τίς νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία κολάζει τὸν φονέα μετὰ θάνατον, διὰ νὰ ἐκδικήσῃ ὄχι τὸν φονευθέντα, ἀλλὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, διότι ὁ φονεὺς δίδει τὸν θάνατον εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα; Ἀποκρίνομαι, ὅτι εἶναι ψευδῶς ὑποθέτει, ὅτι ὁ φονεύσας πολίτην, φονεύει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ὁ φόνος ἐνὸς ἀνθρώπου φοβίζει ἀναμφιβόλως καὶ ταρασσεί ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀφαιεῖ.

Ἄς ἐρευνήσωμεν τώρα καὶ τὴν ἐναντίαν γνώμην· καὶ ἐδῶ δὲν ἔχω πλὴν νὰ μεταγράψω τοὺς λόγους τῶν ἀνωτέρω ὀνομασθέντων ἐνδόξων συγγραφέων. « Πόθεν ἔλαβαν (λέγει ὁ Βεκκαρίας) οἱ ἄνθρωποι τὸ δίκαιον νὰ σφάζωσι τοὺς ὁμοίους των; Ὅχι βέβαια ὅθεν γεννῶνται οἱ νόμοι καὶ ἡ ἡγεμονία. Οἱ νόμοι εἶναι τὸ κεφάλαιον τῶν ἐλαχίστων μερίδων τῆς ἰδίας ἐκάστου ἐλευθερίας, καὶ παραστένουν τὴν κοινὴν θέλησιν, ἥτις εἶναι τὸ συνάθροισμα τῶν μερικῶν θελήσεων. Ἀλλὰ ποῖος ἠθέλησε ποτὲ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ἐξουσίαν νὰ τὸν φονεύωσι; ποῖος συγκατένευσε νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν κοινὴν παρακαταθήκην τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τὸ ἀξιολογώτατον ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὴν ζωὴν του, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν ἐλαχίστην μερίδα τῆς ἐλευθερίας του; Καὶ ἂν αὐτὸ ἀληθῶς συνέβη, πῶς δύναται νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τὴν κοινὴν γνώμην ταύτην, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κύριος

« νὰ φονεύσῃ ἑαυτόν; Ἦθελ' ἔχειν βέβαια τὴν ἐξουσίαν τῆς ἰδίας
 « του ζωῆς, ἂν ἠδύνατο νὰ τὴν δώσῃ εἰς ἄλλους, ἢ εἰς τὴν πολι-
 « τικὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου δι-
 « καιον κ. τ. λ. » Δὲν εἶναι χρεῖα νὰ ἀναφέρω ὅσα ἐσημείωσεν ὁ Διδε-
 « ρότος εἰς ταύτην τοῦ Βεκκαρίου τὴν περικοπὴν.

Ἡ γνώμη τοῦ Ρουσσὸ συμφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην τοῦ Λιδερότου.
 « Διὰ νὰ μὴ θανατωθῇ (λέγει) ἀπὸ κἀνένα φονέα, συγκατένευσε καθε-
 « νας νὰ θανατόνεται, ἂν φονεύσῃ. Μὲ τοιαύτην συνθήκην δὲν ἐπα-
 « ράδωκε τὴν ζωὴν του, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ τὴν ἀσφαλίσῃ· οὐδ' εἶναι
 « πιθανόν, ὅτι, τὴν ὥραν ὅταν ἔκαμνε τὴν συνθήκην ταύτην, ἐπρομε-
 « λέτα νὰ πράξῃ ἀγγχόνῃς ἄξια. »

Εἰς τὰς ἀναντιρρήτους ἀνασκευὰς ταύτας δὲν ἔχω τι νὰ προσθέσω.
 Ὁ Βεκκαρίας ἔχει λόγους· ὑποθέτει ὅμως ψευδῶς, ὅτι θυσιάζει τὴν ἰδίαν
 του ζωὴν ὅστις συγκατανεύει εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς θανατικῆς ποινῆς.
 Ἀναιροῦντες τὴν ὑπόθεσιν ἀναίρεσαν καὶ τὸ ἐπιχείρημά του. Ἦμποροῦσε
 νὰ προβάλλῃ πλέον εὐλογοφανῇ παρατήρησιν, λέγων· ἐπειδὴ ἡ νομικὴ
 ἀπόδειξις τοῦ ἀδικήματος ἐνδέχεται νὰ ᾔναι σφαλερὰ, καὶ οἱ κριταὶ νὰ
 συμπεράνωσιν ἀπὸ σημεῖα ἀνίκανα, ἢ καὶ ἐναντίον σημείων ἀποδεικτι-
 κῶν τῆς ἀθωότητος, ὁ νόμος τῆς θανατικῆς ποινῆς εἶναι τόσον ἐπικίν-
 δυνος εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ὥστε δὲν θέλουν ποτὲ συγκατανεύσειν νὰ
 τὸν δεχθῶσιν. Ἀλλ' οὐδ' ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀναντιρρήτος. Ἄν
 ὁ κίνδυνος νὰ καταδικασθῇ τις ἀθῶος ἐφαίνεται' ὀλιγώτερος τοῦ κινδύνου
 νὰ φονευθῇ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀγρίας ζωῆς ἀπὸ τὸν τυχόντα, καὶ
 ἦτον ἀναγκαῖος εἰς τὴν ἀπὸ τὸν δεύτερον τοῦτον κίνδυνον φυλακὴν,
 εὐλόγως ἤθελε πᾶς ἕνας τὸν τρέξειν, διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν ἰδίαν του ζωὴν.
 Καὶ αὐτὸς ὁ Βεκκαρίας, ἀντιφάσκων (ἀντίφασιν παράδοξον), ὁμολογεῖ,
 ὅτι « Ὁ θάνατος τοῦ πολίτου κρίνεται ἀναγκαῖος, ὅταν αὐτὸς, ἂν καὶ
 « στερημένος τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν φυλάκωσιν, ἔχῃ ὅμως τοιαύτας μὲ
 « ἄλλους σχέσεις, καὶ τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ κινδυνεύῃ ἡ εἰρήνη καὶ
 « ἡσυχία ὅλου τοῦ ἔθνους. » Ἄς ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν εἰς ταύτην τὴν
 πρότασιν· ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν ἔχει τί καθ' ἑαυτὴν ἐναντίον εἰς
 τὸ καθενὸς δίκαιον νὰ φυλάσῃ τὴν ἰδίαν του ζωὴν. Ὅστις ὅμως λέγει,
 ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν εἶναι ἐξανάγκης ἀδικος, δὲν λέγει διὰ τοῦτο,
 ὅτι εἶναι πάντοτε δικαία, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δεινότατα ἀδικήματα.
 Καιρὸς λοιπὸν εἶναι νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν δευτέραν ζήτησιν.

§. II. 'Εἶναι τάχα ἀναγκαία, ἢ καὶ ὠφέλιμος, ἡ θανατικὴ ποινὴ; Δὲν τὸ πιστεύω κατ' οὐδένα τρόπον· καὶ στηρίζομαι εἰς πράγματα εὐκόλα νὰ καταπείσωσι καθένα.

Εἰς τὴν Γρεύην [*Grève*, τόπος καταδίκης εἰς τοὺς Παρισίους], πλησίον αὐτῆς τῆς ἀγγόνης, τὴν ὥραν ὅτε ἠγγονίζοντο οἱ κλέπται, ἐπιάσθησαν πολλάκις ἄλλοι κλέπται, καὶ πολὺ πλείτεροι τὸν ἀριθμὸν παρὰ ὅτε οἱ καταδικαζόμενοι ἐκολάζοντο μὲ ποινὴν ὅχι θανατικὴν.

Εἰς διάστημα μιᾶς ἑκατονταετηρίδος τῆς περασμένης, ἡ κατὰ τῆς λειποταξίας θανατικὴ ποινὴ ἐκαταργήθη καὶ ἀνανεώθη πολλάκις· καὶ ὅμως τῶν λειποτακτούντων ὁ ἀριθμὸς ἔμεινε πάντοτ' ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τῆς καταργήσεως καὶ εἰς τῆς ἀνανεώσεως τὴν περίοδον.

Φραγκίσκος ὁ πρῶτος ἔθηκε νόμους φονικοὺς κατὰ τῆς κλειθροσπαστικῆς κλοπῆς, τοὺς ὁποίους ἐκατάργησεν ἡ τελευταία πολιτικὴ μεταβολὴ τῆς Γαλλίας. Εἶναι εἴκοσι χρόνοι ἀποῦ οἱ κριταὶ τοὺς ἐπεριώρισαν εἰς τὰς κλειθροσπαστικὰς νυκτερινὰς κλοπὰς. Τὴν περασμένην ἑκατονταετηρίδα καὶ καταρχὰς τῆς παρούσης αἱ κλειθροσπαστικαὶ κλοπαὶ καὶ αἱ λοιπαὶ ἦσαν πολὺ κοινότεραι παρὰ μετέπειτα.

Κατὰ τὸ 1724 ἔτος ὠρίσθη θανατικὴ ποινὴ εἰς τὰς οἰκιακὰς κλοπὰς· καὶ συνέβησαν συχνὰ τοιαῦται, ἐνόσω ἡ ποινὴ ἐνεργεῖτο. Ἀπὸ τριάκοντα ἔτη μέχρι τῆς σήμερον συμβαίνουν σπανιώταται, διότι εἶναι τριάκοντα ἔτη ἀποῦ κολάζονται σχεδὸν ὅλαι ὡς ἀπλαῖ κλοπαί.

'Τί τὰ πολλά; Εἰς τοὺς καιροὺς τῶν πολιτικῶν στάσεων καὶ φαντασιῶν, ἐσυγκροτοῦντο αἱ συνωμοσίαι εἰς αὐτὸν τῆς καταδίκης τὸν τόπον, ὅπου ἀπεκεφαλίζοντο οἱ συνωμόται καὶ στασιασταί· καὶ εἰς τοὺς καιροὺς τῆς ἀμνηστίας ἐπανέστρεφαν ὅλα τὰ πράγματα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡσυχίαν καὶ τάξιν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπορῶ νὰ προσθέσω καὶ ἄλλα πολλὰ, ἀποδείχνουν τρία πράγματα. Πρῶτον, ὅτι ἡ θανατικὴ ποινὴ δὲν ἐμποδίζει τὰς κακίας, ὅταν τὰ ἦθῃ ἢ μερικαὶ τινες περιστάσεις παρακινῶσιν εἰς αὐτὰς τοὺς ἀνθρώπους. Δεύτερον, ὅτι ἡ μετριότης τῶν ποινῶν ὀλιγοστεύει πλέον παρὰ αὐξάνει τὰς κακίας, ἂν ἄλλη τις ἐξωτερικὴ αἰτία δὲν δίδῃ ἀφορμὴν εἰς αὐτάς. Τρίτον, ὅτι οἱ ὑπερβολῇ αὐστηροὶ νόμοι βοηθοῦν πλέον παρὰ ἐμποδίζουν τὰς κακίας, διότι ἐμποδίζεται ὁ ἀδικούμενος νὰ ἐγκαλέσῃ τὸν ἀδικοῦντα, φοβούμενος μὴ γενῇ αἵτιος νὰ πρᾶχθῇ μεγαλητέρα τῆς ὁποίας ἔπαθεν ἀδι-

κίας, καὶ βάλη εἰς κίνδυνον τὴν ἰδίαν τοῦ τιμῆν, ζητῶν ἱκανοποίησιν ζημίας μικροτέρας παρὰ τὴν ζημίαν τῆς τιμῆς.

Ἡ ἀσφάλεια λοιπὸν καὶ ἡσυχία τῶν πολιτῶν στηρίζονται πολὺ πλεόν εἰς τὰ ἥθη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν παρὰ εἰς τοὺς κολαστικούς νόμους· ὅπου τὰ ἥθη εἶναι χρηστὰ, οἱ σκληροὶ νόμοι γίνονται περιττοί· ὅπου κακὰ, ἀνίσχυροι· καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὑπόθεσιν, πάντοτ' ἐπικίνδυνοι.

Ἡ μεγάλη τέχνη τῆς πολιτικῆς εὐταξίας καὶ ἀσφαλείας, ἥτις πρέπει νὰ ᾖ ἀναπλήρωμα τῶν ἠθῶν, στέκει, ὅχι (ὥς λέγουσιν) εἰς τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς ποινῆς, ἀλλ' εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν μέσων νὰ μὴ δύναται ν' ἀποφύγῃ ὁ κακοῦργος τὴν ποινὴν. Τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα ποινῆς ὁ φόβος δὲν κυριεύει τὴν ψυχὴν τοῦ κακοῦργου, ἂν δὲν συνοδεύεται μὲ τὸν φόβον νὰ πιασθῇ καὶ ν' ἀποδειχθῇ ἔνοχος τῆς κακίας. Ἡ πλεόν αὐστηρὰ ποινὴ γίνετ' εἰς αὐτὸν ἐξανάγκης ἀδιάφορος, ἂν ἡ ἐπιβολὴ τῆς δὲν ᾖ τοῦλάχιστον πιθανή. 'Τί τὸν μέλει ἡ αὐστηρότης τῆς ποινῆς, ὅταν ἐλπίζει νὰ τὴν ἀποφύγῃ; 'Ποίαν ἐντύπωσιν ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ διὰ τροχοῦ ἢ διὰ πυρὸς θάνατος εἰς τὸν φονέα, ἢ τὸν πυρκαέα, ὅταν ᾖ βέβαιος, ὅτι δὲν θέλει πιασθῇ; Μόνος ὁ δεινὸς φόβος νὰ πιασθῇ καὶ ν' ἀποδειχθῇ ἔνοχος ἀρκεῖ νὰ τὸν ἀποσύρῃ ἀπὸ τὴν κακίαν, καὶ ἂν ἡ ποινὴ τοῦ δὲν ᾖ θελ' εἶσθ' ἄλλη παρὰ τὴν στέρησιν ὅσου κέρδους ἤλπιζεν ἀπ' αὐτῆν.

Ἡ πεῖρα μᾶς διδάσκει, ὅτι κἀνεὶς καμμίαν πρᾶξιν δύσκολον δὲν ἐπιχειρεῖ, ἂν δὲν ἐλπίζει τί ποτε κέρδος ἀπ' αὐτῆν. Παραιτεῖται λοιπὸν τὴν πρᾶξιν, ἂν δὲν ἔχῃ τὴν ἐλπίδα ταύτην· ὅταν δὲ ἡ ἀπελπισία συνοδεύεται καὶ μὲ φόβον ζημίας ὅποσησδήποτε, τότε λαμβάνει πλειοτέρας ἀφορμὰς παραιτήσεως. Ἀλλ' ἡ κακὴ πρᾶξις ἔχει ὥσεπιτοπολὺ δυσκολίας, κάποτε δὲ καὶ κινδύνους· ἄρα διὰ νὰ κακουργήσῃ τις, πρέπει νὰ ἐλπίζει κέρδος καὶ νὰ μὴ φοβῆται ζημίαν· ἄρα ὁ κακοῦργος εἰς τὸν καιρὸν τῆς κακουργίας ὑποθέτει ὅτι δὲν θέλει φανερωθῇ· ἄρα ἡ μέλλουσα ποινὴ (ἂν φανερωθῇ) δὲν ἐμβαίνει εἰς τὸν λογισμὸν τοῦ· ἄρα δὲν χρησιμεύει τί ποτε ἡ αὐστηρότης τῆς τοιαύτης ποινῆς· ἄρα, ἂν ἡ περὶ τῆς πολιτικῆς εὐταξίας πρόνοια ᾖ τόσον ἀκριβής, ὥστε νὰ μὴν ἀφίνη κέρδους ἐλπίδα εἰς τὸν κακοῦργον, ἀλλὰ νὰ τοῦ ταρασσῇ ἀδιακόπως τὴν ψυχὴν μὲ τῆς ποινῆς τὸν φόβον, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ᾖ ἡ ποινὴ, θέλ' εἶσθαι ἀρκετὴ νὰ τὸν μακρύνῃ ἀπὸ τὴν κακίαν.

Ἐνόμισαν τὴν θανατικὴν ποινὴν ἱκανὴν νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι δὲν ἐνεργεῖ, διότι τὴν ὥραν μάλιστα, ὅτε διαλαλεῖται, δείχνει ἡ ἐξουσία πλειοτέραν σπουδὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κακιῶν καὶ τὴν φανέρωσιν τῶν κακούργων· σπουδὴν, ἥτις τοὺς φέρει εἰς ἀμηχανίαν.

Παρατρέχω τὰς ἀντιλογίας τῶν, ὅσοι φοβοῦνται τὴν κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἐπειδὴ οἱ λόγοι τῶν ἀπεδείχθησαν ἄλογοι· καὶ προκρίνω νὰ δείξω πόσον ἀνίσχυροι εἶναι οἱ λόγοι τῶν ἐπαινούντων τὴν κατάργησιν ταύτην ὡς ὠφέλιμον. Εἰς τὰς πλειοτέρας ζητήσεις, εὐκολώτερ' ἀποδείχνει τις τὴν περὶ τοῦ ζητουμένου γνώμην του, ἀναιρῶν τὰ σφάλματα τῶν ὁμογνωμονούντων, παρὰ τὰς ἀντιλογίας τῶν ἐναντίων.

Εἶπεν εἷς ἀπὸ τοὺς βουλευτὰς εἰς τὴν Συνταγματικὴν σύνοδον [*Assemblée constituante*], ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία δὲν ἔπρεπε νὰ μεταβάλλῃ εἰς ποινὴν τὸν ἀχώριστον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν θάνατον· ὅτι ἔπρεπε νὰ συνειθίζωνται οἱ ἄνθρωποι νὰ βλέπωσι τὸν θάνατον ἀφόβως, καὶ ἀκολούθως νὰ μὴ τὸν καταστένωσι φοβερόν, συγκαταριθμοῦντες αὐτὸν μὲ τὰς ποινάς. Ἡ ἀντίρρησης εἶναι κακὴ· διότι ἐμπορεῖ νὰ γενῇ κατὰ παντὸς εἶδους ποινῆς. Ἡ φύσις, ἥθελε τις εἰπεῖν, μᾶς ἔπλασε διὰ νὰ ἐργαζώμεθα· διὰ τί λοιπὸν καταδικάζονται οἱ κακοῦργοι εἰς τὸ κάτεργον; Ἡ φύσις βέβαια μᾶς ἐδιώρισεν εἰς θάνατον· ἀλλ' ὅχι εἰς θάνατον βίαιον. Ὁ φυσικὸς θάνατος εἶναι μαλακός· ὃ ἐπιβαλλόμενος ἀπὸ τὸν νόμον γίνεται σκληρός. Ἡ φύσις μᾶς ἀποχωρίζει ἀπὸ τὴν ζωὴν ἡσυχῶς διὰ τοῦ γηρατείου, ἢ μᾶς καταστένει μὲ κάμμίαν ἀρρώστιαν ἀδιαφόρους εἰς τὰ τερπνὰ τοῦ βίου· ἢ μάχαιρα τοῦ νόμου μᾶς ἀποσπᾷ βιαίως τὴν ὑπαρξιν εἰς αὐτὴν τῶν τερπνῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Ἡ φύσις μᾶς ἀποκοιμίζει· ὁ νόμος μᾶς φονεύει, κατασπαράσσει αὐτὰ τοῦ σώματος τὰ μελῆ.

Ἐφθασ' ὁ αὐτὸς βουλευτὴς ἕως νὰ εἶπῃ, ὅτι δὲν ἔπρεπεν ὁ νόμος νὰ κάμνῃ τὸν θάνατον φρικώδη εἰς τὸν πολίτην, ἐπειδὴ ἡ πατρίς ἔχει χρεῖαν πολιτῶν καταφρονούντων τὴν ζωὴν. . . . Ἦθελ' εἶσθαι μεγάλη δυστυχία τῆς πολιτείας, ἂν οἱ πολῖται καταφρονοῦσαν τὴν ζωὴν· δὲν ἔχει πατρίδα, οὐδ' οἰκογένειαν, ὅστις καταφρονεῖ τὴν ζωὴν. Δυστυχιστάτη ἦθελ' εἶσθ' ἡ πολιτεία, ἂν ἦτο συνθεμένη ἀπὸ ἀγίους ἀσκητὰς, ἔχοντας εὐδαιμονίαν νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὴν θεωρίαν ἄλλης ζωῆς καὶ εἰς τὸ μῖσος τῆς παρούσης. Ὑποτίθω· Ποίαν θυσίαν ἐμποροῦν νὰ προσφέ-

ρωσι τοιοῦτοι πολῖται εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξιν κρίνουν ἀναξίαν τιμῆς; ποῖος μοχλὸς ἀρκεῖ νὰ κινήσῃ τοιούτους ἀνθρώπους, ἢ μᾶλλον τοιαύτας μηχανάς; Ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἔχει βέβαια χρεῖαν πολιτῶν ἐτοιμῶν νὰ θυσιάσωσι τὴν ζωὴν των, ὅταν τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας ἀπαιτῇ τοιαύτην θυσίαν. ἀλλὰ τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ πολίτης χρεωστεῖ ν' ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα τόσο, ὥστε νὰ νομίζῃ τὴν ζωὴν ἀνυπόφορον, ἂν δὲν ἔκαμ' ὅ,τι ἐδύνατο νὰ κάμῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος. τοῦτο σημαίνει, ὅτι χρεωστεῖ νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἰδίαν του εὐδαιμονίαν, νὰ προτιμήσῃ τὸν ἐνδοξον θάνατον παρὰ τὴν δυστυχίαν νὰ ζῇ ἄτιμος καὶ ἐξουθενωμένος, νὰ ἀγαπᾷ τὴν εὐδαίμονα καὶ γενναίαν ζωὴν τόσο, ὥστε νὰ τὴν ἀφίνη προθύμως, ὅταν μεταβάλλεται εἰς ἀγεννῇ καὶ κακοδαίμονα.

Ἀφίνω λοιπὸν ὡς περιττὰ ὅσα εἶπεν ὁ βουλευτὴς εἰς κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ἀρκοῦν ὅσα εἶπα, καὶ μάλιστα ὅσα ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ εἶπαν, νὰ ὀρίσωσι τὴν κατάργησίν της. Κ' ἐμπορῶ ἀκόμη νὰ συμπεράνω ἀπ' ὅ,τι εἶπα, ὅτι πᾶσα ποινὴ σωματικὴ γίνεται τόσο ὀλιγώτερον ἀναγκαία, ὅσον πλέον τελειοποιοῦνται τὰ μέσα νὰ φανερόνωνται ἢ νὰ ἐμποδίζωνται αἱ κακίαι. Ὁ Ρουσσὼς καὶ ὁ Διδερότος συμφωνοῦν μὲ τὸν Βεκκαρίαν, ὅτι ἡ συχνότης καὶ σκληροσύνη τῶν κολάσεων εἶναι πάντοτε σημεῖον ἀδυναμίας ἢ ἀμελείας τοῦ πολιτεύματος. ὥστε, ἂν καὶ καθεὶς χωριστὰ ἔχῃ τὸ δίκαιον νὰ δώσῃ τὴν ψῆφόν του εἰς ἀποδοχὴν τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἢ καλῶς ὀργανισμένη πολιτεία ὅμως δὲν πρέπει νὰ κολάζῃ μὲ θανατικὴν ποινὴν.

Μίαν μόνην περίπτωσιν (τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ Βεκκαρίας ἐξαίρεσεν ἀπὸ τὴν συμπάθειαν τῶν νόμων) γνωρίζω ἱκανὴν νὰ δικαιώσῃ τὴν θανατικὴν ποινὴν ὡς ἀναγκαίαν. ὅταν δηλαδὴ πατριάρχος ἢ ἀρχισυνωμότης, φυλακωμένος, ἔχῃ δύναμιν καὶ σχέσεις ἀρκετάς νὰ ταραξῇ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὴν κατάστασιν τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη περίπτωσις εἶναι πολλὰ σπάνιος, οὐδ' ἔχει τί ποτε κοινὸν μὲ τὰς συνήθεις κακίας, οὐδὲ μὲ τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ὑποδεστέρων πατριαστῶν, ἢ τῶν ὑπαλλήλων συνωμοτῶν. Στέρησε τούτους ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῆς συνωμοσίας, φρόντιζε ἀγρύπνως τὴν εὐταξίαν τῆς πόλεως. καὶ δὲν ἔχεις τί πλέον νὰ φοβῆσαι. » ROEDERER, *Considérat. sur la peine de mort*, extraites du n° 28 du Journal d'Économ. publique, etc. et corrigées de nouveau par l'auteur.

§ XVII.

ΠΕΡΙ ΕΞΟΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΔΗΜΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ.

Ὅστις ταρασσει τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, οὐδ' ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους, ἤγουν εἰς τὰς συνθήκας, μὲ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν καὶ ὑπερασπίζουσιν ἀλλήλους, πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, δηλαδή νὰ ἐξορίζεται.

Εὐλογον ἴσως εἶναι νὰ κολάζωνται μὲ ποινὴν ἐξορίας, ὅσοι ἐγκαλούμενοι περὶ δεινοῦ τινὸς ἀδικήματος, φαίνονται πιθανῶς, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀναντιρρήτως ἔνοχοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ γίνεταί τοῦτο δικαίως, πρέπει ἐξανάγκης νὰ τεθῇ νόμος εὐκρινὴς ὅσον δυνατόν καὶ σαφέστατος, καταδικάζων εἰς ἐξορίαν τὸν, ὅστις βάλλῃ ὅλον τὸ ἔθνος εἰς τὴν δεινοτάτην ἀνάγκην νὰ τὸν φοβῇται, ἂν δὲν τὸν ἀδικήσῃ. Ὁ νόμος οὗτος ὅμως πρέπει νὰ ἀφίνη εἰς τὸν ἐξοριζόμενον τὸ ἱερὸν δίκαιον νὰ δύναται εἰς πάντα καιρὸν νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του. Ἰσχυρότερα λοιπὸν πρέπει νὰ ᾔηται τὰ αἴτια τῆς ἐξορίας διὰ τὸν πολίτην παρὰ διὰ τὸν ξένον, διὰ τὸν ἐγκαλούμενον πρώτην φορὰν παρὰ διὰ τὸν ἐγκληθέντα πολλάκις.

Ἀλλ' ὅστις ἐξωρίσθῃ διὰ παντὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας ᾗτο μέλος, 'πρέπει ἄρα νὰ στερῇται καὶ τὰ ὑπάρχοντά του; Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ στέρησις τῶν ὑπαρχόντων εἶναι ποινὴ μεγαλητέρα τῆς ἐξορίας. Πρέπει λοιπὸν ὁ νόμος νὰ διορίζῃ τὰς περιστάσεις, ὅπου, ἀναλόγως

μὲ τὸ ἀδίκημα, ἔχει τόπον ἢ δήμευσις ὅλων, ἢ μέρους
 τινὸς τῶν ὑπαρχόντων, καὶ πάλιν ἄλλας περιστάσεις, εἰς
 τὰς ὁποίας εἶναι παντάπασιν ἄτοπος. Ἡ παντελὴς δήμευ-
 σις ἔχει τόπον, ὅπου ἢ παρὰ τοῦ νόμου ἀποφασισθεῖσα
 ἐξορία εἶναι τοιαύτη, ὥστε διαλύει ὅλους τοὺς δεσμοὺς
 καὶ τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ὁ πταίσας πολίτης
 πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Τότε ὁ πολίτης ἀποθνή-
 σκει, καὶ μένει μόνος ὁ ἄνθρωπος· καὶ ὁ τοιοῦτος πολι-
 τικὸς θάνατος πρέπει νὰ γεννᾷ, ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν
 σῶμα, τὰ αὐτὰ τοῦ φυσικοῦ θανάτου ἀποτελέσματα.
 Εἰς τοιαύτην λοιπὸν περίστασιν, τὰ ὑπάρχοντα τοῦ ἐξω-
 ρισμένου εὐλογώτερον ἤθελαν περάσειν εἰς τοὺς νομίμους
 αὐτοῦ κληρονόμους παρὰ εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἐπειδὴ ἡ ἐξο-
 ρία εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸν θάνατον ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν
 σῶμα. Μ' ὅλον τοῦτο ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ ἀπο-
 δείξω μὲ τοιαύτας λεπτολογίας ἄδικον τῶν ὑπαρχόντων
 τὴν δήμευσιν. Ὅσοι δισχυρίζονται, ὅτι ἡ δήμευσις ἐμπο-
 δίζει τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰς κατὰ μέρος ἐκδικήσεις, καὶ
 τὰς καταδυναστείας τὰς πρὸς ἀλλήλους, δὲν συλλογίζον-
 ται, ὅτι ἡ ποινὴ, διὰ νὰ ᾖ δικαία, δὲν ἀρκεῖ μόνον
 νὰ προξενῇ τι καλὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἀναγκαία·
 δὲν συλλογίζονται, ὅτι καμμία ἀδικία, ὅσον ὠφέλιμός
 ἦθελ' εἶσθαι, δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρεται ἀπὸ τὸν νομοθέ-
 την, ἂν θέλῃ νὰ κλείσῃ πανταχόθεν τὴν εἴσοδον εἰς τὴν
 ἄγρυπνον τυραννίαν, ἢ ὁποία μὲ προσωρινοῦ τινὸς καλοῦ
 πρόφασιν, καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν ὀλίγων τινῶν ἐνδόξων
 καὶ δυνατῶν, καταφρονεῖ τὰ δάκρυα καὶ παραβλέπει τὴν
 μέλλουσαν ἀπώλειαν πολλῶν ἀδόξων καὶ ἀδυνάτων. Γίνε-

ται ἡ δήμευσις τρόπον τινὰ ἐπικήρυξις χρημάτων κατὰ τῶν ἀδυνάτων, κολάζει τὸν ἀθῶον ὡς ἔνοχον, τὸν φέρει εἰς ἀπελπισίαν, καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ δοθῇ εἰς τὴν κακίαν διὰ νὰ φύγῃ τὴν πτωχείαν. Τί θέαμα δεινότερον ἄλλο παρ' οἰκογένειαν ὀλόκληρον, ζῶσαν ἀτίμως καὶ δυστυχῶς διὰ κακίαν τοῦ οἰκοδεσπότου, τὴν ὁποίαν, καὶ ἂν εἶχε τὸν τρόπον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ, ἐπειδὴ οἱ νόμοι τὴν προστάσσουν νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτόν! ¹

§ XVIII.

ΠΕΡΙ ΠΟΙΝΗΣ ΑΤΙΜΩΣΕΩΣ. ²

Ἡ ἀτίμωσις εἶναι σημεῖον τῆς κοινῆς ἀποστροφῆς καὶ ἀποδοκιμασίας, ἀποστερεῖ τὸν ἔνοχον ἀπὸ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν πίστιν τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς πατρίδος του, καὶ

1. « Αἱ δι' ἀδικήματα δήμευσεις, παρὰ τὴν σκληρότητα, παρακινουῦν ἀκόμη τοὺς κριτὰς, καὶ μάλιστα τοὺς πένητας καὶ ὑπαλλήλους κριτὰς, νὰ ἐφευρίσκωσιν ἀδικημάτων ἐνόχους. Πρόσθετες ἔτι καὶ ἄλλην σκληρότητα· ἂν τύχῃ ν' ἀποδειχθῇ, μετὰ τὴν καταδίκην, ἀθῶος ὁ καταδικασθεὶς, ἔπαθεν ὅμως τὴν φυλάκισιν, ἔχασε καὶ τιμὴν καὶ περιουσίαν, διὰ τὴν διακοπὴν τοῦ ἐμπορίου ἢ τῆς ἐργασίας του, κάποτε δ' ἐσυντρίφθησαν καὶ τὰ μέλη του ἀπὸ τὰς βασάνους, καὶ ἐφθάρη ἡ ὑγεία του· καὶ ὅμως ἀπολύεται χωρὶς ἀποζημίωσιν. Ὁ νόμος στερεύει ὅλα τὸν ἔνοχον, καὶ δὲν ἀποδίδει τί ποτε εἰς τὸν ἀθῶον. » Σημ. ἀνέκδοτ. τοῦ DIDEROT.

2. « Ἐπεθύμουν νὰ ἤθελε δείξῃ ὁ Συγγραφεὺς, πόσον εἶναι ἀνόητος ὁ νόμος, ὅστις ἀφίνει τὸν πταίστην ἐλεύθερον ἀφοῦ τὸν ἀτιμώσῃ. Ἡ ἄτοπος αὕτη μέθοδος γεμίζει τὰ δάση ἀπὸ φονέας. » Σημ. τοῦ DIDEROT.

τὸν ἀποκόπτει ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, τὴν ὁποίαν ἔχουν πρὸς ἀλλήλους τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νόμου νὰ κολάσῃ μὲ ἀτιμίαν τὸν πολίτην. Ἡ παρὰ τοῦ νόμου ἀτιμία δὲν ἰσχύει τί ποτε, ὡςάκις δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀτιμίαν τὴν προξενουμένην ἀπὸ τὰς σχέσεις αὐτὰς τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὴν γενικὴν τῶν ἀνθρώπων ἠθικὴν, ἢ ἀπὸ τὴν κατὰ μέρος ἠθικὴν, ἣτις κρέμεται ἀπὸ τὰ κατὰ μέρος συστήματα, καὶ τὰς μερικὰς ὑπολήψεις, αἱ ὁποῖαι ὁδηγοῦν τὸ ἔθνος, καὶ ἔχουν ἰσχὺν νόμου εἰς τοὺς χυδαίους. Ὅςάκις ἡ παρὰ τοῦ νόμου ἀτιμία διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν τὴν γεννωμένην ἀπὸ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ἢ καταφρονεῖται ὁ νόμος, ἢ ἐξαλείφονται ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων αἱ ἔννοιαι πάσης ἠθικῆς ἀρετῆς, ὥστε νὰ μὴ δύνανται πλέον νὰ τὰς φυλάξωσι μηδ' αὐταὶ τῶν ἠθικῶν φιλοσόφων αἱ ῥητορεῖαι, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐνεργοῦν τί ποτε, ὅπου λαλοῦν τὰ παραδείγματα. Ὅστις κηρύττει ἀτίμους τὰς ἀδιαφόρους πράξεις, σμικρύνει τὴν ἀτιμίαν τῶν ἀληθῶς ἀτίμων πράξεων.

Δὲν πρέπει νὰ κολάζωνται μὲ ποινὰς σωματικὰς καὶ ὀδυνηρὰς, ὅσα ἀδικήματα, θεμελιωμένα εἰς ἐνθουσιαστικὴν ὑπερηφανίαν, δοξάζονται καὶ τρέφονται ἀπ' αὐτὴν τὴν ὀδύνην. Ἀρμόζει πλέον εἰς αὐτὰ ὁ κατάγελως καὶ ἡ ἐξουθένησις, δύο ποιναὶ, αἱ ὁποῖαι χαλινόουν τὴν ὑπερηφανίαν τῶν ἐνθουσιαστῶν μὲ τὴν καταφρόνησιν τῶν θεατῶν, καὶ εἰς τὰς ὁποίας μόλις καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια δύναται ν' ἀντισταθῇ. Τοιουτοτρόπως ὁ σοφὸς νομοθέτης, πολεμῶν τὴν βίαν μὲ τὴν βίαν, καὶ τὰς ὑπολήψεις μὲ ἄλλας ὑπολήψεις, ἀφανίζει τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ

σέβας τὸ προσφερόμενον ἀπὸ τὸν χυδαῖον λαὸν εἰς ἀτόπους καὶ ψευδεῖς διδασκαλίας, κρυμμένας εἰς τὸ κάλυμμα ὀλίγων τινῶν ἀληθειῶν, μὲ τὰς ὁποίας συνοδεύονται.

Τῆς ἀτιμώσεως ἡ ποινὴ δὲν πρέπει νὰ ᾖ οὔτε ὑπερμετρα συχνή, οὔτε νὰ ἐπιβάλλεται ἐνταυτῷ εἰς πολλούς. Ὅχι συχνή, διότι τόσον πλέον ἐξασθενεῖ ἡ δύναμις τῆς ὑπολήψεως, ὅσον πλέον ἐνεργεῖ. Ὅχι νὰ ἐπιβάλλεται ἐνταυτῷ εἰς πολλούς, διότι ὅπου ἀτιμοῦνται πολλοὶ, ἐκεῖ δὲν μένει πλέον ἄτιμος κανεὶς.

Τοιαῦτα μέσα πρέπει νὰ μεταχειρίζεται ὅστις δὲν θέλει νὰ συγχύσῃ τὰς σχέσεις, καὶ τὴν ἀμετάβλητον τῶν πραγμάτων φύσιν, ἡ ὁποία, ἀδιακόπως ἐνεργοῦσα χωρὶς νὰ περιορίζεται ἀπὸ τὸν χρόνον, ἀνατρέπει ὅλας ἐκείνας τὰς περιορισμένας διατυπώσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅσαι μακρύνονται ἀπ' αὐτήν. Δὲν εἶναι μόνων τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν ἴδιον νὰ μιμῶνται τὴν φύσιν ἀκριβῶς· καὶ αὕτῃ ἡ πολιτικὴ (τοῦλάχιστον ἡ ἀληθὴς καὶ μόνιμος πολιτικὴ) ὑπόκειται εἰς τοῦτον τὸν γενικὸν τῆς μιμήσεως κανόνα, ἐπειδὴ εἶναι τέχνη κατευθύνουσα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὰ φυσικὰ καὶ ἀμετάβλητα τῶν ἀνθρώπων αἰσθήματα.

§ XIX.

ΟΤΙ Η ΠΟΙΝΗ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΗΝΑΙ ΤΑΧΕΙΑ, ΑΝΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΟ ΑΔΙΚΗΜΑ, ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ.

Ὅσον ταχύτερα καὶ πλησιεστέρα τοῦ πραχθέντος ἀδικήματος εἶναι ἡ ποινὴ, τόσον θέλ' εἶσθαι δικαιοτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα. Λέγω δικαιοτέρα, διότι ἐλευθεροῦται

ὁ ἔνοχος ἀπὸ τὰς δεινὰς καὶ περιττὰς βασάνους τῆς ἀδη-
λότητος τοῦ μέλλοντος, τὰς ὁποίας αὐξάνει ἡ φαντασία,
καὶ ἡ αἴσθησις τῆς ἰδίας του ἀδυναμίας, καὶ διότι ἡ
στέρησις τῆς ἐλευθερίας, θεωρουμένη καὶ αὐτὴ ὡς ποινὴ,
δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐγκαλούμενον πρὶν
καταδικασθῇ ὡς ἔνοχος, παρεκτὸς ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτῇ.
Ὅθεν ἡ φυλακὴ, ἐπειδὴ εἶναι ἀπλῆ φύλαξις τοῦ ἐγκαλου-
μένου πολίτου, ἕωσού νὰ κριθῇ ἔνοχος, πρέπει νὰ ᾔηται,
ὅσον δυνατὸν, ἑλαφρὰ καὶ ὀλιγοχρόνιος· ἡγουν τόσον μόνον
καιροῦ διάστημα πρέπει νὰ κρατῇται εἰς φυλακὴν ὁ ἐγκα-
λούμενος, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀπό-
δειξιν τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὅσον ἀπαιτεῖ τὸ δίκαιον νὰ
κρίνωνται πρῶτοι ὅσοι καὶ πρότερον αὐτοῦ ἐφυλακώθη-
σαν. Τῆς φυλακῆς ἡ αὐστηρότης τόση μόνον ἀπαιτεῖται,
ὅση χρειάζεται νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐγκαλούμενον νὰ φύγῃ,
ἢ νὰ κρύψῃ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰ σημεῖα τοῦ ἀδική-
ματος. Ἡ κρίσις αὐτὴ πρέπει νὰ ᾔηται, ὅσον δυνατὸν,
ὀλιγοχρόνιος. Ἔτι σκληρότερον ἄλλο παρὰ τὴν ἀπο-
νίαν τοῦ δικαστοῦ, παραβαλλομένην μὲ τὴν ἀγωνίαν τοῦ
ἐγκαλουμένου; παρὰ τὰς ἡδονὰς, ὅσας ἀπολαύει ὁ ἄσπλαγ-
χνος ἄρχων, συγκρινομένας μὲ τὰ δάκρυα καὶ τὴν ὠχρό-
τητα τοῦ φυλακωμένου; Οὗτος εἶναι ὁ γενικὸς κανὼν,
« Τὸ βάρος τῆς ποινῆς, καὶ τὰ ἐπακολουθήματα τοῦ
« ἀδικήματος πρέπει νὰ ᾔηται δραστηκώτατα εἰς τοὺς
« ἄλλους, ἀλλ' ὅσον δυνατὸν ἑλαφρότατα εἰς τὸν πά-
« σχοντα. » Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατὰ-
στασιν ἐπέρασαν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, δὲν
ἐσυγκατάνευσαν νὰ πάσχωσι πλὴν τὰ ἀναγκαῖα καὶ ὅσον

δυνατὸν ἐλάχιστα κακά. Ὅθεν κάμμία ποινὴ δὲν εἶναι νόμιμος, ὡςάκις δὲν ἐπιστηρίζεται εἰς τὸ ἀψευδὲς ἀξίωμα τοῦτο.

Εἶπα, ὅτι ἡ ταχεῖα ποινὴ εἶναι καὶ ὠφελιμωτέρα. Διότι, ὅσον ὀλιγώτερον διάστημα χρόνου μεσολαβεῖ μεταξὺ τῆς ποινῆς καὶ τοῦ ἀδικήματος, τόσον ἰσχυρότερον καὶ μονιμώτερον ἐντυποῦται εἰς τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν ἡ συμπλοκὴ τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν, ἀδίκημα καὶ ποινὴ, καὶ τοιουτοτρόπως συνειθίζουν κατὰ μικρὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ θεωρῶσι τὸ ἀδίκημα ὡς αἷτιον, καὶ τὴν ποινὴν ὡς ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τοῦ ἀδικήματος¹. Ἀναμφίβολον, ὅτι ἡ σύζευξις τῶν ἐννοιῶν γίνεται, νὰ εἶπω οὕτως, κόλλα, ἣτις ἐνόνει καὶ ἀπαρτίζει τὴν οἰκοδομὴν ὅλην τοῦ ἀνθρωπίνου νοός· καὶ χωρὶς αὐτῆς ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος ἤθελάν εἶσθαι αἰσθήσεις χωρισμέναι ἢ μί' ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ παντάπασιν ἀργαί. Ὅσον πλέον μακρύνονται οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰς γενικὰς ἐννοίας καὶ τὰς καθόλου ἀρχάς, ἤγουν ὅσον εἶναι χυδαιότεροι καὶ ἀμαθέστεροι, τόσον πλέον ἐνεργοῦν κατὰ τὰς ἀμέ-

1. « Εὐθὺς ἀποῦ συμβῇ τὸ παράδειγμα τῆς κακίας, πρέπει χωρὶς ἀναβολὴν νὰ κολάζεται. Ἄν ἀναβάλῃς τὴν κόλασιν, φθείρεις τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν. Πολλοὶ κακοὶ πολῖται δὲν ἐπρόσμεναν ἴσως παρὰ τὸν σπινθῆρα τοῦ πρώτου τούτου παραδείγματος, διὰ νὰ ἐξάψωσι τὰς μελετωμένας κακίας των . . . Ὁ ἀληθὴς καὶ καθ' αὐτὸ σκοπὸς τῆς ἐγκληματικῆς δικαιοσύνης εἶναι οὗτος· παράδειγμα εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον πλέον, παρὰ ἐκδίκησις διὰ τὸν περασμένον. Ἡ ἐκδίκησις εἶναι πάθος· οἱ δὲ νόμοι πρέπει νὰ ᾔναι ἀπαθεῖς. » SERVAN, *Discours sur l'administrat. de la justice criminelle*.

σους καὶ πλησιεστέρας συζεύξεις τῶν ἐννοιῶν. Ἐξεναντίας αἱ πλέον μακρυμέναι καὶ πολυπλοκώτεραι συζυγίαι ὀδηγοῦν ἐκείνους μόνους, ὅσοι ζητοῦν ἐμπαθῶς ὅ,τι ἐπιθυμοῦν, οὐδὲ προσέχουν εἰς τί ποτ' ἄλλο πλὴν αὐτοῦ νόμου. Ὁδηγοῦν ἔτι καὶ τοὺς ὑψηλοὺς ἐκείνους νόας, ὅσοι ἐσυνείθισαν νὰ θεωρῶσι καὶ νὰ παραβάλλωσι διαφόρους ἐννοίας καὶ διαφόρους αἰσθήσεις ἐντάμα, καὶ μὲ τρόπον ὥστε αἱ γεννώμεναι πράξεις ἀπὸ τὴν παραβολὴν ταύτην νὰ ᾖναι βεβαιότεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι.

Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαιοτάτη ἡ ἀδιάσπαστος κατόπιν τοῦ ἀδικήματος ἀκολουθία τῆς ποινῆς, διὰ νὰ διεγείρεται ἀμέσως ἡ ἐννοιά της, εἰς τὰς ἀπαιδεύτους τῶν χυδαίων ψυχᾶς, ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴν ζωγραφίαν τοῦ ὠφελίμου ἀδικήματος. Ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲν γεννᾷ τῆς ποινῆς ἡ ἀργοπορία παρὰ νὰ διαχωρίζῃ ἐπιπλέον τὰς δύο ταύτας ἐννοίας. Ἡ βραδεῖα τιμωρία τυποῦται εἰς τὸν νοῦν τῶν θεατῶν, ὅχι πλέον ὡς τιμωρία τοῦ ἀδικήματος, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦν θέαμα· διότι παραστένεται εἰς αὐτοὺς, ἀφοῦ ἐξασθενήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς των ἡ φρίκη τοῦ ἀδικήματος, ἡ ὁποία ἤθελε κάμειν τῆς ποινῆς τὴν αἴσθησιν ἰσχυροτέραν¹.

1. « Κάλλιστα ἐσημείωσεν ὁ Βεκκαρίας, ὅτι ἡ μακρὰ ἀναβολὴ τῆς ποινῆς ἀφανίζει σχεδὸν ὅλην τὴν ἐλπιζομένην ἀπὸ τὸν παραδειγματισμὸν ὠφέλειαν. Τὴν ὥραν τῆς κολάσεως τὸ ἀδίκημα λησμονῆται· καὶ ὁ θεατὴς δὲν βλέπει πλέον τὸν θάνατον τοῦ καταδίκου, ὡς ποινὴν τῆς κακίας του, οὐδ' αἰσθάνεται οὔτε τοῦ νόμου τὴν δικαιοσύνην, οὔτε τὸν κίνδυνον τῆς παραβάσεώς του· μόνη ἡ πρὸς τὸν κολαζόμενον ἀνωφελὴς συμπάθεια κατέχει τὴν ψυχὴν του. Αἰτία ὅμως πολὺ πλέον ἀξιόλογος,

Σφίγγει πρὸς τούτοις τὸν ἀναγκαῖον δεσμὸν τῆς ποι-
νῆς καὶ τοῦ ἀδικήματος ἡ ἀναλογία τῆς ποινῆς μὲ τὴν
φύσιν τοῦ ἀδικήματος. Ὅσον πλέον ἀναλογεῖ ἡ ποινὴ μὲ
τὸ ἀδίκημα, τόσον ἰσχυρότερον πολεμεῖ τὴν ἐπιθυμίαν
τοῦ ἀδικήματος ὁ φόβος αὐτῆς, καὶ τόσον πλέον μακρύνει
τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον τὴν
κατεύθυνεν ἡ ἀπατηλὴ ἔννοια τοῦ ἐλπίζομένου κέρδους
ἀπὸ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου.

Συνήθεια εἶναι νὰ κολάζωνται οἱ ἔνοχοι μικρῶν ἀδικη-
μάτων μὲ τὴν φυλάκισιν. Ἄλλοτε πάλιν παιδεύονται
μὲ τὸν ἐξορισμὸν, ἡγοῦν πέμπονται εἰς τόπους ξένους,
διὰ νὰ δώσωσι παράδειγμα μακρᾶς καὶ σχεδὸν ἀνωφε-
λοῦς δουλείας εἰς Ἕθνη, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ δὲν ἔβλαψαν.

διὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ κρίνεται χωρὶς ἀναβολὴν ὁ φυλακισμένος,
εἶναι, ὅτι ἐνδέχεται ν' ἀποδειχθῇ ἄθῳος εἰς τὴν κρίσιν. Φρίττει ὅστις
συλλογισθῇ τὴν ἄλλοτε συνήθη εἰς τὴν Γαλλίαν προπαρασκευαστι-
κὴν βᾶσανον [Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. 50]· ἡ πρὸ τῆς κρίσεως ὅμως μακρὰ
φυλάκισις, ἂν καὶ ὅχι τόσον σκληρὰ, ὅσον ἡ προπαρασκευαστικὴ βᾶσα-
νος, προέρχεται ἀπὸ τὴν αὐτὴν πηγὴν. Διότι καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας
περιστάσεις ὁ δικαστὴς πρῶτον ἐπιβάλλει ποινὴν εἰς τὸν ἐγκαλούμενον,
ἔπειτα ἐξετάζει μὲ τὴν ἀνάπαυσίν του, ἂν ὁ πάσχων τὴν ποινὴν ᾗναι
ἄθῳος ἢ ἔνοχος. Ἀφοῦ στερηθῇ τὴν ἐλευθερίαν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ μῆνας,
ἀφοῦ ὑποφέρῃ εἰς ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τῆς φυλακῆς τὴν φρίκην,
παρουσιάζεται ὁ ταλαίπωρος εἰς τὸν κριτὴν, ὅστις, μετὰ τὴν ἐξέτασιν,
τὸν εὐρίσκει ἄθῳον. Ὑποτίθεται ὅτι συμβαίνει ἐκ τούτου; Ἡ τιμὴ του βέβαια ἀπο-
κατεστάθη, ἀλλ' ἡ ὑγεία του δὲν θέλει ἀποκατασταθῇ ποτέ· ἔχασεν
ἴσως εἰς τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς τὰ μέσα νὰ κερδαίνῃ τὰ πρὸς ζωὴν
ἀναγκαῖα, καὶ ἀνευρίσκει τὴν δυστυχῇ του οἰκογένειαν εἰς κἄνεν ἐργο-
στάσιον ἐλεημοσύνης, ὅπου ἡ ἐνδεια καὶ ἡ κατασχὺνὴ τὴν ἠνάγκασαν
νὰ καταφύγῃ. » MIRABEAU, *Observat. sur Bicêtre*.

Ὀλίγον φοβίζει τοὺς ἀνθρώπους ἡ δημόσιος ποινὴ τῶν μεγάλων ἀδικημάτων, διότι ὀλίγοι καὶ δι' ὀλίγας αἰτίας παρακινουῦνται νὰ τὰ πράξωσιν· ὅθεν θεωροῦν τὴν ποινὴν ὡς ἀλλοτρίαν, καὶ ὡς ἀδύνατον νὰ τὴν πάθωσιν αὐτοί. Εἶναι λοιπὸν ὠφέλιμον νὰ κολάζωνται δημοσίως τὰ μικρὰ ἀδικήματα, πρὸς τὰ ὅποια κλίνει συνεχέστερον ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τοιουτοτρόπως, μακρυνόμενος ἀπὸ τὰ μικρὰ, μακρύνεται πολὺ πλεόν ἀπὸ τὰ μεγάλα. Αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ ᾖναι ἀνάλογοι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰ ἀδικήματα, καὶ κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ κατ' αὐτὸν ἔτι τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὅποιον ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς κακούργους.

§ XX.

ΟΤΙ Η ΠΟΙΝΗ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΗΝΑΙ ΒΕΒΑΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΟΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΧΑΡΙΤΟΣ, ΗΓΟΥΝ ΣΥΓΧΩΡΗΣΕΩΣ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ.

Γίνεται μέγας χαλινὸς τῶν ἀδικημάτων ἡ ποινὴ, ὅχι τόσον ὅταν ᾖναι σκληρὰ, ὅσον ὅταν ᾖναι βεβαία καὶ ἀναπόφευκτος. Ἀναγκαία λοιπὸν εἰς τοῦτο εἶναι ἡ ἀγρυπνία¹ τῶν ἀρχόντων, καὶ ἡ ἀδυσώπητος τοῦ δικαστοῦ

1. «Ὁ κακούργος, αὐτόπτης καθημερινῶν παραδειγμάτων τῆς ἀγρυπνίας τοῦ κριτοῦ, ἵπῳ εἶναι δυνατόν νὰ τολμήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὀλεθρίων του σκοπῶν; Ὅπου στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, δὲν βλέπει παρὰ μάρτυρας ἐτοιμοὺς νὰ τὸν καταδώσωσι, καὶ τὸν δημόσιον κατήγορον ἑτοιμον νὰ τὸν ἐγκαλέσῃ. Μόνη αὐτῶν ἡ ὄψις τὸν κάμνει νὰ τρέμῃ, νὰ γλωμιάζῃ, νὰ κρύπτεται· ζητεῖ σκιάν, καὶ δὲν εὕρισκει ποῦ ποτε πλὴν

αυστηρότης, ἡ ὁποία, διὰ νὰ ᾔηται ὠφέλιμος ἀρετῇ, πρέπει νὰ συνοδεύεται μὲ νομοθεσίαν ἡμερον καὶ φιλάνθρωπον. Βαθύτερον ἐντυπώνεται εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς ἡ μετρία, ἀλλὰ βεβαία ποινὴ, παρὰ τὴν αὐστηροτέραν, τὴν ὁποίαν ἐλπίζει νὰ ἀποφύγῃ ὁ ἔνοχος. Ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ᾔηται τὰ κακὰ φοβίζουσιν τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ᾔηται βέβαια καὶ ἀναπόφευκτα· ἀλλ' ἡ ἐλπίς (δῶρον οὐράνιον, πολλάκις ὅλων τῶν ἄλλων ἀντάξιον) μακρύνει ἀπὸ τὴν ψυχὴν τὴν ἔννοιαν τῶν κακῶν, μάλιστα ὅσάκις ἐνδυναμώνεται μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἀτιμωρησίας, τὴν ὁποίαν χαρίζει συχνὰ εἰς τοὺς ἐνόχους ἢ πλεονεξία, ἢ ἡ ἀδυναμία.

Ἀπολύεται κάποτε ἀπὸ τὴν ποινὴν ὁ ἔνοχος μικροῦ ἀδικήματος, ἂν ὁ ἀντίδικος τὸ συγχωρήσῃ. Τοιαύτη συγχώρησις, ἂν καὶ φιλάνθρωπος, ἐναντιοῦται εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον. Δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ κατὰ μέρος πολίτης νὰ ἐξαλείψῃ, μὲ τὴν συγχώρησιν τοῦ ἀδικήματος, τὸν ἀναγκαῖον παραδειγματισμὸν, ὡς ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ χαρίσῃ τὴν πλήρωσιν τῆς ζημίας, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἀπὸ τὸν ἔνοχον. Τὸ δίκαιον τοῦ κολάζειν δὲν εἶναι δίκαιον ἑνὸς μόνου, ἀλλ' ὅλων ὁμοῦ τῶν πολιτῶν, ἢ τοῦ

ὁχληρὸν φῶς. Μόλις συλλογίζεται τὴν κακουργίαν, καὶ τὴν καταπλακώνει εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, φοβούμενος μὴ καὶ ἐκεῖ τὴν ἀνακαλύψῃ ὁ ὀξύδερκῆς ὀφθαλμὸς τοῦ δικαστοῦ. Φεύγει τέλος πάντων τὴν γῆν, ἥτις δὲν ὑποφέρει τὴν κακίαν, ἢ μεταβάλλεται εἰς ἀγαθὸν πολίτην, ἀπελπίζόμενος νὰ μείνῃ ἀτιμώρητος κακός.» SERVAN, *Discours sur l'administrat. de la justice criminelle.*

Ἡγεμόνος. Ὁ κατὰ μέρος πολίτης δύναται νὰ χαρίσῃ τὸ ὅποῖον ἔχει τοῦ δικαίου τούτου μερίδιον, ἀλλ' ὅχι νὰ σφετερισθῇ καὶ τῶν λοιπῶν τὰς μερίδας.

Ὅσον εἶναι μετριώτεραι αἱ ποιναὶ, τόσον ὀλιγώτερον ἀναγκαῖαι γίνονται ἡ συμπάθεια καὶ ἡ συγχώρησις τῶν ἀδικημάτων, καὶ ἤθελ' εἶσθαι εὐτυχέστερον, ἂν ἐλογίζοντο καὶ παντάπασιν ὀλέθρια. Ὅθεν ἡ συμπάθεια τοῦ Ἡγεμόνος, ἥτις ἀναπληρῶνει πολλάκις τὸν τόπον ὅλων τῶν λοιπῶν ἀρετῶν καὶ καθηκόντων τοῦ θρόνου, ἔπρεπε νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν νομοθεσίαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέτρια αἱ ποιναὶ, καὶ πρόχειρος καὶ κανονικὸς τοῦ δικάζειν ὁ τρόπος. Ἀπάνθρωπος ἤθελε φανῇ αὕτη ἡ ἀλήθεια εἰς ἐκείνους, ὅσοι εἶναι συνειθισμένοι εἰς τὴν ἀταξίαν τῆς παρούσης ἐγκληματικῆς νομοθεσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ χάρις καὶ ἡ συγχώρησις γίνονται ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἀτοπίαν τῶν νόμων, καὶ τῶν ποινῶν τὴν σκληρότητα. Τὸ δίκαιον τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀδικημάτων, τὸ κάλλιστον τοῦ θρόνου προνόμιον, τὸ πλέον ἐράσμιον ἰδίωμα τῶν Ἡγεμόνων, εὐεργετικῶν οἰκονόμων τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, εἶναι τρόπον τινὰ σιωπηρὸς ἔλεγχος, καὶ ἄρρητος ἀποδοκιμασία τῆς ἀτελείας τῶν παλαιῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ὅμως βοηθεῖ ἡ πρόληψις τοῦ μακροῦ χρόνου, τὸ πλῆθος τῶν ἐξηγητῶν καὶ τῶν συγγραφέων, ἡ σεμνὴ παρασκευὴ τῶν ἀπείρων διατυπώσεων, καὶ αὕτη ἡ συναίνεσις τῶν πλέον πιθανῶν, ἂν καὶ ὀλιγώτερον φοβερῶν, ἡμισόφων. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ συμπάθεια ἀνήκει εἰς τὸν νομοθέτην, καὶ ὅχι εἰς τὸν ἐνεργοῦντα τοὺς νόμους, πρέπει νὰ λαμπρύνῃ τὰς νομικὰς βίβλους, καὶ ὅχι τὰς

μερικὰς κρίσεις· διότι ὅστις δείχνει εἰς τοὺς ἀνθρώπους δυνατὴν τὴν συγχώρησιν, καὶ τοὺς διδάσκει, ὅτι ἡ ποινὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῶν ἀδικημάτων, ἀνάπτει τὴν ἐλπίδα τῆς ἀτιμωρησίας εἰς τὰς ψυχὰς των, καὶ τοὺς κάμνει νὰ λογίζωνται τὰς μὴ συγχωρουμένας ποινὰς (ἐπειδὴ εἶναι δυνατὴ ἡ συγχώρησις) ὡς βίας καὶ καταδυναστείας, ὅχι ὡς δικαιοσύνης ψηφίσματα. Ὅταν ὁ ἄρχων συγχωρῇ, θυσιάζει τὴν δημόσιον ἀσφάλειαν εἰς ἓνα μερικὸν πολίτην, καὶ μὲ ταύτην τὴν μερικὴν πράξιν, ὑπαγορευμένην ἀπὸ τυφλὴν φιланθρωπίαν, ἐκθέτει ψήφισμα κοινὸν ἀτιμωρησίας. Ἀδυσώπητοι λοιπὸν πρέπει νὰ ᾔηται οἱ δικασταὶ εἰς τὰς μερικὰς περιστάσεις, ἀλλὰ πρᾶος, συγκαταβατικὸς καὶ φιλάνθρωπος ὁ νομοθέτης. Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, χρεωστεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν οἰκοδομὴν τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας ἐπάνω τῆς ὁποίας καθεὶς ἔχει ἀγάπης τῆς ἰδίας του εὐδαιμονίας, καὶ νὰ κάμῃ εἰς τρόπον, ὥστε τὸ κοινὸν συμφέρον νὰ γεννᾶται ἀπὸ τὰ κατὰ μέρος εἰς καθένα συμφέροντα· τοιοῦτοτρόπως δὲν θέλει πλέον ἀναγκάζεσθαι νὰ χωρίζῃ μὲ νόμους μερικοὺς συχνοὺς, καὶ μὲ θεραπείας αὐτοσχεδίους, τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπὸ τὸ μερικὸν, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἄγαλμα τῆς κοινῆς σωτηρίας μὲ τὸν φόβον καὶ μὲ τὴν ἀπιστίαν. Ὡς βαθὺς καὶ συμπαθὴς φιλόσοφος, χρεωστεῖ νὰ συγχωρῇ εἰς τοὺς ἰδίους του ἀδελφοὺς, τοὺς ἀνθρώπους, νὰ ἀπολαύωσι μὲ εἰρήνην τὴν μικρὰν ἐκείνην τῆς εὐδαιμονίας μερίδα, ὅσην ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ὕψιστον Ὄν, τὸ πρῶτιστον αἷτιον τοῦ ἀπείρου συστήματος τοῦ Παντός.

§ XXI.

ΠΕΡΙ ΑΣΥΛΩΝ,

Ζητήσεως ἄξια εἶναι καὶ ταῦτα· ἂν ᾖναι δηλαδὴ δίκαια τὰ ἄσυλα, καὶ ὠφέλιμος, ἢ βλαβερά ἢ ἀμοιβαία συνθήκη τῶν Ἐθνῶν νὰ παραδίδωσιν εἰς ἀλλήλους τοὺς φυγάδας ἐνόχους. Ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἄσυλα, ἢ γοὺν τόποι ἐλεύθεροι ἀπὸ τοὺς νόμους. Τῶν νόμων ἡ δύναμις πρέπει νὰ τρέχῃ κατόπιν καθενὸς πολίτου, καθὼς ἡ σκιὰ ἀκολουθεῖ τὸ σῶμα. Δὲν διαφέρει ἡ ἀτιμωρησία ἀπὸ τὸ ἄσυλον, πλὴν κατὰ τὸ πλεόν καὶ ὀλιγώτερον· καὶ, ἐπειδὴ τῆς ποινῆς ἡ δύναμις κρέμεται πλεόν ἀπὸ τὸ ἄφευκτον παρὰ ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα, τὰ ἄσυλα παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς κακίας πλεόν ἀφ' ὅ,τι τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπ' αὐτὰς αἱ ποιναί. Ὅστις πολυπλασιάζει τὰ ἄσυλα, κατασκευάζει τάσας μικρὰς ἡγεμονίας· διότι ὅπου δὲν κυριεύουν οἱ νόμοι, ἐκεῖ κινδυνεύουν νὰ γεννηθῶσι νέοι νόμοι ἐναντίοι εἰς τοὺς κοινοὺς, καὶ ἀκολουθῶς φρονήματα ἐναντία εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ὁλοκλήρου πολιτικοῦ συστήματος. Μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία, ὅτι τὰ ἄσυλα ἐγέννησαν μεγάλας μεταβολὰς εἰς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, καὶ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ὑπολήψεις.

Διςχυρίζονται τινές, ὅτι πᾶν ἀδίκημα, δηλαδὴ πᾶσα πράξις ἐναντία τῶν νόμων, δύναται νὰ κολασθῇ παντοῦ, καὶ ἂν δὲν ᾗθελε πραχθῇ εἰς τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τόπον, ὅπου κολάζεται· ὥς νὰ ᾖτον ὁ χαρακτήρ τοῦ ὑπηκόου

ἀνεξάλειπτος, ἥγουν ὁ αὐτὸς μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ δούλου, ἢ καὶ χειρότερος· ὥς νὰ ἡδύνατό τις νὰ ᾔηται ὑπήκοος τινὸς ἐπικρατείας, καὶ νὰ κατοικῇ ἄλλην· ὥς νὰ ὑπέκειντο αἱ πράξεις του εἰς δύο Ἡγεμόνας, εἰς δύο νομοθεσίας, πολλάκις ἀντιφασκούσας. Νομίζουν ὡσαύτως τινές, ὅτι ἡ πραχθεῖσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (παραδείγματος χάριν) κακία δύναται νὰ κολασθῇ εἰς τοὺς Παρισίους, διὰ τὴν μεταφυσικὴν ταύτην αἰτίαν, ὅτι ὅστις ἀδικεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, ἄξιος εἶναι τῆς κοινῆς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἀποστροφῆς καὶ βδελύξεως· ὥς νὰ ᾔητον ὁ κριτῆς ἐκδικητῆς τῆς κοινῆς αὐτῶν αἰσθήσεως, καὶ ὅχι τῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι τοὺς συνδέουν μετ' ἀλλήλων. Ὁ τόπος τῆς ποινῆς πρέπει νὰ ᾔηται αὐτὸς ὁ τόπος, ὅπου ἐπράχθη τὸ ἀδίκημα· ὅτι ἐκεῖ μόνον, καὶ ὅχι ἄλλου, ἀναγκάζονται οἱ πολῖται νὰ βλάψωσι τὸν κακοῦργον συμπολίτην, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν κοινὴν βλάβην. Ἀλλ' εἰς τὸν τόπον, ὅπου δὲν ἐπράχθη τὸ κακόν, ὁ κακοῦργος δὲν ἠθέτησε συνθήκας πολιτικῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας δὲν ᾔητο μέλος· νὰ διωχθῇ μόνον ἐμπορεῖ ἐκεῖθεν, ἂν ᾔηται φοβερός εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ κολασθῇ κατὰ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκδικηταὶ τῶν συνθηκῶν, καὶ ὅχι τῆς ἐσωτερικῆς κακίας τῶν πράξεων.

Ἀλλ' εἶναι ἄρα ὠφέλιμον εἰς τὰ ἔθνη νὰ παραδίδωσιν ἀμοιβαίως τοὺς κακούργους; Δραστικώτατον μέσον νὰ ἐμποδίζωνται αἱ κακίαι ἢ θελ' εἶσθαι βέβαια ἡ πληροφορία τοῦ κακούργου, ὅτι εἰς κανένα τόπον τῆς γῆς δὲν θέλει ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτὸν ποινήν.

Μ' ὅλον τοῦτο δὲν τολμῶ νὰ κρίνω ὠφέλιμον τὴν ἀμοιβαίαν ταύτην παράδοσιν, ἕωσοῦ δὲν ἀσφαλίσθῃ ἡ καταπιεζομένη ἀθωότης, καὶ ἡ μισουμένη ἀρετὴ, μὲ νόμους πλέον καταλλήλους εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰς χρείας, καὶ μὲ ποινὰς ματριωτέρας, ὑπαγορευμένας ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν αὐτογνώμονα κρίσιν καὶ ὑπόληψιν τῶν ἀνθρώπων· ἕωσοῦ δὲν ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ περιορίσῃ εἰς μόνας τῆς Ἀσίας τὰς ἀπείρους πεδιάδας τὴν τυραννίαν ὁ ὀρθὸς λόγος, ὅστις ἐνόει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπηκόων.

§ XXII.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΗΡΥΞΕΩΣ ΧΡΗΜΑΤΩΝ.

Ἔστιν ἄρα ὠφέλιμον εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν νὰ κηρύττῃ ὁ ἡγεμὼν βραβεῖον εἰς τὸν ὅστις ἤθελε φονεῦσαι τὸν κακοῦργον, καὶ νὰ κάμνῃ δῆμιον καθένα πολίτην, ἐξοπλίζων τὴν χεῖρά του κατὰ τοῦ συμπολίτου; Ἢ ἔφυγεν ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἐπικρατείας ὁ ἔνοχος, ἢ εὐρίσκεται ἔτι ἐντὸς τῶν ὁρίων. Ἄν ἔφυγεν, ὁ ἡγεμὼν, κηρύττων βραβεῖον εἰς τὸν φονέα του, παρακινεῖ τοὺς πολίτας εἰς κακοῦργίαν, καὶ τοὺς βάλλει εἰς κίνδυνον νὰ παιδευθῶσιν ἀπὸ νόμους ἄλλης ἐπικρατείας· ἀδικεῖ δ' ἀκόμη καὶ τὴν ἐπικράτειαν, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφυγεν ὁ ἔνοχος, καὶ σφετεριζόμενος ἀλλοτρίαν ἐξουσίαν, δίδει τὴν ἄδειαν εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη νὰ σφετερισθῶσι τὴν ἰδικήν του, ἂν ἡ περίστασις τὸ καλέσῃ. Ἄν ὁ ἔνοχος εὐρίσκεται ἔτι ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἡ κήρυξις τοῦ βραβείου δείχνει τὴν

ἀδυναμίαν τοῦ Ἡγεμόνος. Διότι ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν, δὲν ζητεῖ νὰ τὴν ἀγοράσῃ ἀπ' ἄλλους¹. Ἀνατρέπει ἀκόμη ἡ τοιαύτη κήρυξις ὅλας τὰς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, αἱ ὁποῖαι καὶ χωρὶς αὐτῆς εὐκόλα σαλεύονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν. Τοιουτοτρόπως ὁ νομοθέτης ποτὲ μὲν παρακινεῖ εἰς τὴν προδοσίαν, ποτὲ δὲ τὴν κολάζει· σφίγγει μὲ τὴν μίαν χεῖρα τοὺς δεσμοὺς τῆς συγγενείας καὶ τῆς φιλίας, καὶ βραβεύει μὲ τὴν ἄλλην ἐκεῖνον, ὅστις τοὺς διασπᾷ. Πάντοτε ἀντιφάσκων εἰς ἑαυτὸν, ποτὲ μὲν παραθαρρύνει τὰς ὑπόπτους ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ποτὲ δὲ διασπείρει τὴν ὑποψίαν εἰς αὐτάς· διὰ νὰ ἐμποδίσῃ μίαν κακίαν, γίνεται αἷτιος νὰ πραχθῶσιν ἑκατόν. Τοιαῦτα μέσα μεταχειρίζονται τὰ ἀδύνατα ἔθνη, τῶν ὁποίων οἱ νόμοι δὲν εἶναι πλὴν καινουργήσεις προσωριναὶ παλαιᾶς καὶ πάντοθεν κλο-

1. Δὲν εἶναι δύναμις, τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελ' ἐμπορέσειν ν' ἀποφύγῃ ὁ ἄνθρωπος· καὶ τότε ἡ δύναμις δὲν εἶναι πλέον δύναμις. Ἐπεθύμουν νὰ ἐπεριωρίζετο ἡ ἐπικήρυξις τῶν χρημάτων εἰς μόνον τὰ ἀπάνθρωπα καὶ δεινότατα ἀδικήματα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀμέσως στοχάζεται τὴν διάλυσιν καὶ καταστροφὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Σημ. τοῦ DIDEROT.

Ἐδῶ λαμβάνουν τέλος αἱ σημειώσεις τοῦ Διδερότου, εἰς τὰς ὁποίας προσθέτει τὸν ἐξῆς ἐπίλογον.

Τοσαῦτα εὗρηκα ἀντιρρήσεως ἄξια εἰς τὸ κάλλιστον, εὐφυστάτον καὶ φιλανθρωπότατον τοῦτο σύγγραμμα. Ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων ὠφέλεια ἀπαιτεῖ νὰ ἐξακριβωθῶσιν ὅσα λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ νὰ ἀποδειχθῶσιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν χυδαῖον λαόν· διότι αἱ ὠφελίμοι ἀλήθειαι διὰ τοῦ χυδαίου λαοῦ πρέπει νὰ περάσωσι πρῶτον, διὰ νὰ φθάσωσιν ὡς φωνὴ λαοῦ εἰς αὐτὰς τῶν ἡγεμόνων τὰς ἀκοάς.

νουμένης οἰκοδομῆς. Ἐξεναντίας, καθόσον φωτίζονται μετὰς ἐπιστήμας τὰ ἔθνη, ἡ ἄδολος καὶ ἀνύποπτος πρὸς ἀλλήλους πίστις γίνεται ἐπιπλέον ἀναγκαία, καὶ συγκερνᾶται τέλος πάντων μετὰ τὴν ἀληθῆ πολιτικὴν· αἱ μηχανουργίαι, αἱ στασιώδεις φατρίαι, αἱ σκοτειναὶ καὶ στραγγαλιώδεις ὁδοὶ ἀνακαλύπτονται εὐκολώτερον, καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον νικᾷ τὰ κατ' ἰδίαν εἰς καθένα συμφέροντα. Καὶ αὐτοὶ οἱ χρόνοι τῆς βαρβαρότητος, εἰς ὅσους ἡ δημόσιος ἠθικὴ ἐκυβέρνησα καὶ ἐδιώριζε τὴν κατὰ μέρος καθενὸς ἠθικὴν, ἐμποροῦν νὰ διδάξωσι τοὺς σημερινοὺς φωτισμένους χρόνους. Ἀλλ' ὅταν οἱ νόμοι ἀνταμείβωσι τὴν προδοσίαν, ὅταν σπείρωσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν τὴν πρὸς ἀλλήλους ὑποψίαν, καὶ τοὺς κινῶσιν εἰς λαθραῖον πόλεμον κατ' ἀλλήλων, τότε ἐναντιοῦνται εἰς ταύτην τὴν ἀναγκαιοτάτην τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Πολιτικῆς ἔνωσιν, ἣτις ἤθελε δώσειν εἰς τὰ ἔθνη τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον μακροτέραν ἄνεσιν τῶν κακῶν, ὅσα τὸν θλίβουν.

§ XXIII.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΛΟΓΙΑΣ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ.

Συμφέρει κοινῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅχι μόνον νὰ μὴ πράττωνται ἀδικήματα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ γίνωνται τόσον σπανιώτερα, ὅσον εἶναι ἐπιβλαβέστερα εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ὅθεν ὅσον πλέον ἐναντιοῦνται εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τὰ ἀδικήματα, καὶ ὅσον ἰσχυρότεροι ἀφορμαὶ παρακινοῦν εἰς τὴν πράξιν των, τόσον ἰσχυρό-

τερα ἐμπόδια χρεωστεῖ νὰ προβάλλῃ ὁ νόμος, διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτὰ τοὺς ἀνθρώπους. Πρέπει λοιπὸν ἐξανάγκης νὰ ᾖναι ἀνάλογοι αἱ ποιναὶ μὲ τὰ ἀδικήματα.

Ἐὰν ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος κινῶσι τὰ αἰσθητικὰ ὄντα εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν, ἐὰν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Θρησκείαν, ὁ ὕψιστος νομοθέτης, μὴν ἀρκούμενος εἰς τὰ ἄλλα μέσα, ὅσα κινοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς πλέον ἀξιολόγους πράξεις, ἐπρόσθεσε τὰς ποινὰς καὶ τὰς ἀμοιβὰς, φανερόν, ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ᾖναι ἀνάλογος μὲ τὸ ἀδίκημα. Ἡ ἄνιστος διανομὴ τῶν ποινῶν γεννᾷ ταύτην τὴν καθημερινὴν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὀλίγον παρατηρημένην ἀντίφασιν, νὰ γίνωνται δηλαδὴ αἱ ποιναὶ αἰτίαι τῆς πράξεως τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἀδικημάτων, τὰ ὅποια ζητοῦν νὰ ἐμποδίσωσιν. Ἐὰν εἰς ἄνισα δύο ἀδικήματα διορισθῇ ἴση ποινὴ, οἱ ἄνθρωποι, μὴν ἀπαντῶντες ἰσχυρότερον ἐμπόδιον εἰς τὴν πράξιν τοῦ μεγαλητέρου ἀπὸ τὰ δύο, θέλουν ἀναμφιβόλως τὸ πράξειν, ὅσάκις ἐλπίζουν ἀπ' αὐτὸ πλειότερον κέρδος. Ὅστις βλέπει κολαζομένους μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, κ' ἐκεῖνον, παραδείγματος χάριν, ὅστις ἐφόνευσε Φασιανὸν ὄρνιθα, καὶ τὸν ἀνθρωποκτόνον, ἢ τὸν πλαστογράφον, οὐδεμίαν πλέον διαφορὰν θέλει κάμειν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀδικημάτων. Καὶ τοιουτοτρόπως ἐξαλείφονται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα, τὰ ὅποια πολλοὶ αἰῶνες καὶ πολλὰ αἵματα, μὲ μεγάλην βραδύτητα καὶ δυσκολίαν, ἐγέννησαν εἰς αὐτὴν, καὶ διὰ τῶν ὁποίων τὴν σύστασιν ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ βοήθεια τῆς

Θρησκείας, καὶ ἡ σεμνὴ παρασκευὴ τοσούτων δικαστικῶν τύπων.

Ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐμποδισθῶσιν ὅλαι αἱ ἀταξίαι, ὅσαι συμβαίνουν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὸν γενικὸν πόλεμον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Αὐξάνουν αὗται ἀναλόγως μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ μὲ τὴν ἀλληλομαχίαν τῶν μερικῶν συμφερόντων, ἀδυνάτων νὰ κατευθυνθῶσιν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον μὲ γεωμετρικὴν ἀκρίβειαν. Εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην, ἀντὶ τῆς γεωμετρικῆς ἀκριβείας, ἀνάγκη εἶναι νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν ὑπολογισμὸν τῶν πιθανοτήτων. Αἱ ἀταξίαι, καθὼς ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει, αὐξάνουν πάντοτ' ἀναλόγως μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς βασιλείας τοῦ ἔθνους· καὶ ἐπειδὴ ἐλαττοῦται κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, αὐξάνει ἡ πρὸς τὰ ἀδικήματα κλίσις κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὠφελείας, τὴν ὁποίαν ἐλπίζει καθεὶς ἀπ' αὐτά. Ὅθεν εἰς τοιαύτην περιστάσιν ἐξανάγκης αὐξάνει ἐπὶ πλεόν καὶ πλεόν καὶ τῶν ποινῶν ἢ αὐστηρότης.

Ἡ δύναμις ἡ κινουῖσα καθένα πρὸς τὸ συμφέρον του, ὁμοία μὲ τὴν φυσικὴν βαρύτητα, δὲν παύει νὰ ἐνεργῇ, πλὴν ἀφοῦ ἀπαντήσῃ ἐμπόδια. Ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως ταύτης εἶναι ὅλαι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις. Ὅταν αὗται μάχωνται πρὸς ἀλλήλας, αἱ ποιναὶ, τὰς ὁποίας ὀνομάζω Πολιτικὰ ἐμπόδια, δύνανται νὰ ἐμποδίσωσι τὰ ὀλέθρια ταύτης τῆς ἀλληλομαχίας ἀκολουθήματα, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐξαλείψωσι τὴν αἰτίαν αὐτῆς, ἥγουν τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν, ἥτις εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ καθενὸς ψυχῆν. Ὅθεν ὁ νομοθέτης, μιμούμενος τὸν σοφὸν

ἀρχιτέκτονα, χρεωστεῖ νὰ ἀντιστέκη εἰς ἐκείνας τὰς κλίσεις τῆς βαρύτητος, ὅσαι φοβερίζουν πτώσιν, καὶ νὰ συναθροίῃ εἰς ἓν ὅλας ἐκείνας, ὅσαι συμβάλλουν εἰς στήριξιν καὶ διαμονὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πολιτεύματος.

Ὑποθέτοντες ἀναγκαίαν τὴν ἔνωσιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰς ὁποίας ἠναγκάσθησαν ἀπὸ τὴν ἀλληλομαχίαν τῶν μερικῶν συμφερόντων νὰ κάμωσι συνθήκας, δυνατόν εἶναι νὰ ἐπινοήσωμεν πρόοδον, ἢ κλίμακα ἀδικημάτων, τῆς ὁποίας ὁ ὕψιστος βαθμὸς νὰ ᾖ ὅ,τι ἀδίκημα ἀνατρέπει ἀμέσως τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ ὁ ἔσχατος, ἢ ὅσον δυνατόν ἐλαχίστη ἀδικία, τὴν ὁποίαν καθὲν μέλος αὐτῆς δύναται νὰ πάθῃ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων βαθμῶν περιέχονται ὅλαι αἱ εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἐναντιούμεναι πράξεις (ἡγουν ὅλα τὰ ἀδικήματα), καὶ ἀκολουθοῦν ἡ μία τὴν ἄλλην κατὰ βαθμοὺς ἀνεπαισθήτους ἀπὸ τὸν ὕψιστον ἕως εἰς τὸν ἔσχατον. Ὅθεν, ἂν ᾖτο δυνατόν νὰ προσαρμοσθῇ ἡ γεωμετρικὴ ἀκρίβεια εἰς τοὺς ἀπείρους καὶ σκοτεινοὺς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων συνδυασμοὺς, ἔπρεπεν ὡσαύτως νὰ ἐπινοηθῇ πρόοδος, ἢ κλίμαξ ποινῶν, ἀνάλογος μὲ τὴν κλίμακα τῶν ἀδικημάτων, καταβαίνουσα ἀπὸ τὴν αὐστηροτάτην εἰς τὴν μετριωτάτην ποινὴν. Τοιαύτη ἀκριβοὺς καὶ γενικὴ κλίμαξ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν ἤθελ' εἶσθαι ἐνταυτῷ πιθανὸν καὶ κοινὸν μέτρον τοῦ βαθμοῦ τῆς τυραννίας ἢ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἡμερότητος ἢ ἀγριότητος ἐκάστου ἔθνους. Ἀρκεῖ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὸν σοφὸν νομοθέτην νὰ σημειώσῃ τοὺς γενικωτέρους βαθμοὺς τῶν δύο κλιμάκων,

καὶ νὰ μὴ συγχέῃ τὴν τάξιν, ἐπιβάλλων ποινὰς τοῦ ἐσχάτου εἰς ἀδικήματα τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ¹.

1. « Οἱ νόμοι μας δὲν ἐδιάκριναν οὔτε τὰ ἀδικήματα οὔτε τὰς ποινὰς, οὐδ' ἐδιαίρεσαν τὰς κακίας κατὰ γένος, κατ' εἶδος, κατὰ βαθμὸν, κατὰ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν. Πόσον ὁμῶς διαφέρουν αἱ κακαίαι κατὰ τὸ ἀντικείμενον! Ἄλλαι πολεμοῦν ἀμέσως τοὺς κατὰ μέρος πολίτας, ἄλλαι κοινῶς τὴν πολιτείαν, ἄλλαι τὸν Ἡγεμόνα, ἄλλαι τὸν θεόν. Πόση διαφορὰ ἀκόμη εἰς τὸν βαθμὸν! Πόσας διαφορὰς δυσδιακρίτους εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν χρεωστεῖ ὁ κριτὴς νὰ διακρίνῃ! ἀπὸ τὴν ἀνευελάβειαν ἕως τὴν ἱεροσυλίαν, ἀπὸ τὸν γογγυσμὸν ἕως τὸν στασιασμὸν, ἀπὸ τὸν φοβερισμόν ἕως τὸν φόνον, ἀπὸ τὴν κακολογίαν ἕως τὴν δυσφημίαν, ἀπὸ τὴν φήλωσιν [*filouterie*] ἕως τὴν μετὰ βίας κλοπὴν. » SERVAN, *Discours sur l'administrat. de la justice criminelle*.

« Ὅ,τι πρῶτον μ' ἐκπλήττει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ποινικῶν νόμων τῆς Ἀγγλίας εἶναι, ὅτι μεταξὺ τῶν καθημερινῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀριθμοῦνται ἑκατὸν ἐξήκοντα ὠρισμέναι μὲ δόγμα τῆς Συγκλήτου θανάτου ἄξιαι πράξεις. Εἰς τὸν φρικτὸν τοῦτον κατάλογον εὐρίσκεις πταίσματα μόλις ἄξια σωματικῆς κολάσεως, ἐνῶ σιωπῶνται ἄλλα δεινὰ ἀνοσιουργήματα. Ἡ πλέον μικρὰ καὶ χωρὶς βίαν κλοπὴ κολάζεται πολλάκις ἴσα καὶ τὸ ἀνομώτατον ἀδίκημα. Ἐνὸς προβάτου ἢ ἄλλου κτήνους ἀπελασία, μικροῦ πράγματος ἀπὸ χειρὸς τινὸς ἀρπαγὴ, καὶ φυγὴ, τεσσαράκοντα σχελίγγων [*Schelings*] κλοπὴ εἰς οἶκον, ὅπου κατοικεῖ ὁ κλέπτης, ἢ πέντε εἰς ἐργαστήριον τινὸς, δώδεκα πέγκων [*Pences*] ἀρπαγὴ ἀπὸ σάκκον, ὅλα ταῦτα κολάζονται μὲ θάνατον, ἐνῶ δὲν κρίνεται ἄξια θανάτου ἢ ψευδομαρτυρία, ἥτις βάλλει τὴν ζωὴν τοῦ ἐγκαλουμένου εἰς κίνδυνον, ἢ ἡ κατὰ τῆς ζωῆς ἐπιχείρησις, καὶ ἂν ᾦναι υἱοῦ κατὰ πατρός. Χρηματικὴ ζημία καὶ φυλάκισις εἶναι ἡ μόνη ἱκανοποίησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται ὅστις πληγώσῃ ἀνιάτως μὲ μάχαιραν, ἐὰν μόνον ὁ πληγωμένος μετὰ μακροῦς πόνους ἐμπορῇ ἀκόμη νὰ ζήσῃ ζωὴν ὀδυνηρὰν καὶ ἄρρωστον. Δὲν εἶναι αὐστηροτέρα ἡ ποινὴ τοῦ πυρκαέως, ἐὰν κατοικῇ μὲ ἐνοίκιον τὴν καιομένην οἰκίαν, κ' ἂν ᾗθελ' εἰσθαι εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως ἢ οἰκία, καὶ ἀκολούθως ᾗθελαν κινδυνεύσειν πολλοὶ πολῖται νὰ πυρποληθῶσι. » MIRABEAU, *Observat. sur Bicêtre*.

« Πλάνος τις, ὀνομαζόμενος Κωνσταντῖνος Δούκας, διήγειρεν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐκρατήθη καὶ ἐκαταδικάσθη νὰ μαστιγωθῇ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκατηγόρησεν ἐπίσημα τινὰ πρόσωπα, κατεκρίθη νὰ κατῇ, ὡς συκοφάντης. Πρᾶγμα παράδοξον, ὅτι εὔρηκαν τοιαύτην ἀναλογίαν τῶν ποινῶν μεταξὺ δύο ἐγκλημάτων ἀνομοίων, τῆς καθοσιώσεως καὶ τῆς συκοφαντίας. — Ἐβδομήκοντα πολῖται ἐσυνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου· ἐπρόσταξε νὰ τοὺς μαστιγώσωσι καὶ νὰ τῶν καύσωσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. Ὁ αὐτὸς οὗτος Βασίλειος, κυνηγῶν, ἐμπλέχθη ἀπὸ τὴν ζώνην εἰς κέρατα ἐλαφίου· ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοὺς ἔκοψε μὲ τὸ σπαθίον τὴν ζώνην, καὶ ἐλύτρωσε τὸν Αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν κίνδυνον· ἔκοψε καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀκολουθοῦ, διότι (ἔλεγε) ἔσυρε μάχαιραν κατ' αὐτοῦ. Ἔτις ἐμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν ἔκαμε τὰς δύο ταύτας κρίσεις; — Εἰς τὴν Κίνα, οἱ ἀνδροφόνοι κλέπται κατακερματίζονται εἰς κομμάτια, ἀλλ' ὅχι οἱ χωρὶς φόνον κλέπτοντες· διὰ τὴν διαφορὰν ταύτην οἱ κακοῦργοι κλέπτουν, ἀλλὰ δὲν φονεύουν. — Εἰς τὴν Μοσκοβίαν, ὅπου ἡ κλοπὴ κολάζεται ὡς καὶ ὁ φόνος, οἱ κλέπται φονεύουν πάντοτε· οἱ νεκροὶ (λέγουσιν) δὲν λαλοῦν. » MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, liv. VI, chap. 16.

§ XXIV.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟΥ ΤΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ.

Ἐδείχθη ἀπὸ τὰ προλεγμένα, ὅτι τὸ ἀληθὲς μέτρον τῶν ἀδικημάτων εἶναι ἡ προξενουμένη ἀπ' αὐτὰ βλάβη εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Τοῦτο εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἐναργεστάτας ἐκείνας ἀληθείας, τὰς ὁποίας καὶ μετρίας φρονήσεως ἄνθρωπος, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ἐπιστημῶν, δύναται νὰ καταλάβῃ· καὶ μ' ὅλον τοῦτο, διὰ παράδοξον τινὰ συνδρομὴν περιστάσεων, εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας δὲν τὴν ἐγνώρισαν ἀκριβῶς, πλὴν ὀλίγοι τινὲς ἄνθρωποι, συνειθισμένοι νὰ συλ-

λογίζονται. Τῆς Ἀσιανῆς τυραννίας αἱ δόξαι, καὶ τὰ πάθη ὠπλισμένα μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἐξήλειψαν ἀπὸ τὴν ἄνανδρον καὶ σκληρὰν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, μὲ σχεδὸν ἀνεπαίσθητα τοπλέον κεντήματα, καὶ κάποτε μὲ βιαίους τύπους καὶ ὠθισμοὺς, τὰς ἀπλᾶς ἐκείνας ἐννοίας, εἰς τὰς ὁποίας ἴσως περιείχετο ἡ πρώτη φιλοσοφία τῶν νεογεννῆτων πολιτικῶν συστημάτων. Τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ φῶς μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐπιστρέψωμεν πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀπλᾶς ἐννοίας, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς προσκολλοῦν μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἢ ἀκριβεστέρα ἐξέτασις, μυρίαί πεῖραι ὀλέθριαι, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ δυσκολία τῶν πολλῶν νὰ τὰς δεχθῶσι.

Ἐπλανήθησαν ὅσοι μέτρον ἀληθὲς τῆς βαρύτητος τῶν ἀδικημάτων ἐνόμισαν τὸν σκοπὸν αὐτὸν τοῦ ἀδικοῦντος. Ὁ σκοπὸς κρέμεται ἀπὸ τὸν παρόντα τύπον, τὸν ὁποῖον ἔκαμαν εἰς τὸν νοῦν του τὰ πράγματα, καὶ ἀπὸ τὴν προηγουμένην διάθεσιν τῆς ψυχῆς· διάφοροι ὅμως εἰς διαφόρους ἀνθρώπους, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον κατὰ διαφόρους καιροὺς, γίνονται ὁ τύπος καὶ ἡ διάθεσις τῆς ψυχῆς, διὰ τὴν ταχυτάτην διαδοχὴν τῶν ἐννοιῶν, τῶν παθῶν καὶ τῶν περιστάσεων. Ὅθεν ἔπρεπ' ἐξανάγκης νὰ γίνεται ὅχι μόνον μερικὴ νομοθεσία διὰ καθένα πολίτην, ἀλλὰ καὶ νέος νόμος διὰ καθὲν ἀδίκημα. Μὲ τὸν κάλλιστον σκοπὸν κάμνουν οἱ ἄνθρωποι πολλάκις τὰ πάνδεινα κακὰ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καθὼς ἐξεναντίας μὲ τὸν κάκιστον σκοπὸν συμβαίνει κάποτε νὰ προξενῶσιν εἰς αὐτὴν τὰ μέγιστα καλὰ.

Ἄλλοι πάλιν ἐμέτρησαν τὸ βάρος τῶν ἀδικημάτων

πλέον μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀδικηθέντος προσώπου, παρὰ μὲ τὸ μέγεθος τῆς βλάβης τῆς γινομένης εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἄν ᾗτο τοῦτο μέτρον ἀληθὲς τοῦ βάρους αὐτῶν, ἔπρεπε καὶ ἡ παραμικρὰ πρὸς τὸν θεὸν ἀνευλάβεια νὰ κολάζεται σκληρότερον ἀφ' ὅ,τ' ἤθελε κολασθῇν ὁ φονεύσας βασιλέα, ἐπειδὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς θείας φύσεως ἤθελ' ἐξισώσει τὴν διαφορὰν τῆς βλάβης.

Τελευταῖον, ἐνόμισαν τινὲς, ὅτι τὸ μέτρον τῶν ἀδικημάτων πρέπει νὰ κρίνεται καθόσον ἐναντιοῦνται εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Πόσον ἡ δόξα αὕτη εἶναι σφαλερὰ, εὐκόλα τὸ καταλαμβάνει, ὅστις ἀπροσπαθῶς ἐξετάζει τὰς ἀληθεῖς σχέσεις ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν. Αἱ σχέσεις ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους εἶναι σχέσεις ἰσότητος. Ἡ ἀλληλομαχία τῶν παθῶν, καὶ τῶν κατὰ μέρος καθενὸς συμφερόντων, ἔπρεπ' ἐξανάγκης νὰ γεννήσῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ βάσις καὶ ὁ θεμέλιος τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. Αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι σχέσεις ὑποταγῆς ὡς εἰς παντέλειον ὄν, ὡς εἰς Δημιουργόν, ὅστις μόνος ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ᾗναι ἐνταυτῷ καὶ νομοθέτης καὶ κριτῆς, διότι μόνος αὐτὸς ἐμπορεῖ χωρὶς βλάβης νὰ νομοθετῇ καὶ νὰ κρίνῃ ἐνταυτῷ. Ἄν ἐδιώρισεν αἰωνίους ποινὰς κατὰ τῶν ἀπειθούντων εἰς τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ θέλησιν, ὥπως ἤθελε τολμήσειν ὁ σκώληξ, ὁ ἄνθρωπος, νὰ ἐνεργῇ αὐτὸς τὴν θείαν δικαιοσύνην, νὰ ἐκδικῇ τὸ ἄπειρον ὄν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ εἶναι αὐτάρκες, οὐδεμίαν αἰσθησιν ἡδονῆς ἢ λύπης δύναται νὰ λάβῃ ἀπὸ τὰ κτιστὰ ὄντα, καὶ ἐνεργεῖ μόνον εἰς ὅλην τὴν

φύσιν, χωρὶς νὰ πάσχη κάμμίαν ἀντενέργειαν; Τὸ βάρος τῆς παραβάσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ κρέμεται ἀπὸ τὴν ἀνεξιχνίαστον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μοχθηρίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται νὰ γνωρίσῃ χωρὶς θείας ἀποκαλύψεως. Ἐπὶ πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ διορισθῶσιν αἱ ποιναὶ τῶν ἀδικημάτων κατὰ τὸ βάρος τῆς παραβάσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ; Ἐνδέχεται εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ κολάζωσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ὁ Θεὸς συγχωρῇ, καὶ νὰ συγχωρῶσιν, ὅταν ἐκεῖνος κολάζῃ. Ἐὰν αὐτοὶ ἐναντιόνωνται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅσας παραβαίνουν τὰς ἐντολάς του, ἔτι παράδοξον ἂν ἐναντιωθῶσι, καὶ ὅταν κολάζωσι τοὺς παραβάτας;

1. « Δὲν συγκαταριθμῶ μὲ τὰ κατὰ τῆς θρησκείας ἐγκλήματα, πλὴν ὅσα τὴν πολεμοῦν ἀμέσως, ὅποια εἶναι αἱ ἀπλᾶι βεβηλώσεις. Διότι ὅσα ταρασσούν τὰς ἱεροπραξίας τῆς εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ τὰ ταρακτικὰ τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν· καὶ πρέπει νὰ συναριθμῶνται μ' ἐκεῖνα.

« Διὰ νὰ συμφωνῇ μὲ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἡ ποινὴ τῶν ἀπλῶν βεβηλώσεων, πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὴν στέρησιν ὧν ὠφελειῶν προξενεῖ ἡ θρησκεία· ἡγουν εἰς τὴν ἐξεκκλησίασιν, εἰς τὸν πρόσκαιρον ἢ αἰδιδιον ἀφορισμὸν, ἢ εἰς τὴν παντελεῖ ἀποστροφὴν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ αὐτουργοῦ τῆς βεβηλώσεως.

« Εἰς τὰ ταρακτικὰ τῆς ἡσυχίας ἢ ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν ἀδικήματα, αἱ κρυφαὶ πράξεις ὑπάγονται εἰς τὴν ἀνθρώπινον δικαιοσύνην· ἀλλ' ὅσαι ἀντιφέρονται εἰς τὴν θρησκείαν, ὅταν δὲν ᾔναι δημόσιος κατήγορος νὰ τὰς ἐγκαλέσῃ, δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωνται ἀδικήματα· αἱ τοιαῦται πράξεις ἀναφέρονται εἰς τὸν θεόν, ὅστις ἐξεύρει πότε καὶ πόσον πρέπει νὰ τὰς κολάσῃ. Ἐὰν ὁ κριτὴς, συγχέων τὰ πράγματα, ἐρευνᾷ καὶ τὴν κρυφὴν βεβηλώσιν, ἐκτείνει τὴν ἐρευναν εἰς πράξεις, ὅπου δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐρευνα, καὶ ἀφανίζει τὴν ἐλευθερίαν τῶν

πολιτῶν, ὀπλίζων κατ' αὐτῶν καὶ τὸν ζῆλον τῶν δειλῶν συνειδήσεων καὶ τὸν ζῆλον τῶν τολμηρῶν συνειδήσεων.

« Τὸ κακὸν τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τὴν ὑπόληψιν, ὅτι χρεωστοῦμεν νὰ ἐκδικῶμεν τὸν θεόν· χρεωστοῦμεν ὅμως νὰ τὸν σεβώμεθα, καὶ ὅχι νὰ τὸν ἐκδικῶμεν ποτέ. Ἄν ὠδηγούμεθα ἀπὸ τοιαύτην ὑπόληψιν, ἑποῖον ἤθελ' εἶσθαι τὸ τέλος τῶν ποινῶν; Ὅταν οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ἐκδικῶσι τὸ ἄπειρον Ὄν, χρεωστοῦν νὰ μεταχειρίζωνται κανόνα τὴν ἀπειρίαν του, καὶ ὅχι τὰς ἀσθενείας, τὰς ἀμαθίας ἢ τὰς φαντασίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

« Μᾶς διηγεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Προβιγκίας [*Provence*] πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον παραστένει ἀκριβῶς, τί δύναται νὰ ἐνεργήσῃ εἰς ἀσθενεῖς ψυχὰς ἢ ὑπόληψις ὅτι χρεωστοῦμεν νὰ ἐκδικῶμεν τὸν θεόν. Ἰουδαῖος τις ἐκατηγορήθη, ὡς βλασφημήσας τὴν ἁγίαν Παρθένον, καὶ ἐκαταδικάσθη νὰ ἐκδαρθῇ ζῶν. Ἰππόται [*Chevaliers*] καλυμμένοι μὲ προσωπεῖα, καὶ ὠπλισμένοι μὲ μαχαίρια, ἀνέβησαν εἰς τὸ σανίδωμα τῆς καταδίκης, καὶ ἀπεδίωξαν τὸν δῆμιον, διὰ νὰ ἐκδικήσωσιν αὐτοὶ τὴν τιμὴν τῆς ἁγίας Παρθένου. Ἀφίνω εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ κρίνῃ τὸν ζῆλον τῶν ἱππέων. » MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, liv. XII, chap. 4.

§ XXV.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ.

Εἶναι ἀδικήματα, ἄμεσον ἔχοντα σκοπὸν τὸν ὅλεθρον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἢ τοῦ παραστένοντος αὐτήν. Ἄλλα πάλιν βλάπτουν τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κατὰ μέρος πολίτου, μὲ τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, ἢ τῶν ὑπαρχόντων του. Ἄλλα τελευταῖον ἐναντιοῦνται εἰς ὅ,τι ἕκαστος χρεωστεῖ νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Ὅ,τι δὲν περιέχεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων, δὲν δύναται οὔτε νὰ ὀνομασθῇ ἀδίκημα, οὔτε νὰ κολασθῇ ὡς τοιοῦτον, πλὴν ἀπ' ἐκείνους, εἰς ὅσους συμ-

φέρει νὰ τὸ ὀνομάζωσιν ἀδίκημα. Τῶν ὀρίων τούτων ἡ ἀδηλότης ἐγέννησεν εἰς τὰ ἔθνη ἠθικὴν παντάπασιν ἀντιφάσκουσαν εἰς τὴν νομοθεσίαν, καὶ πολλοὺς ἀλληλομάχους νόμους, ἢ τοιούτους, ὁποῖοι νὰ κολάζωσιν αὐστηρότατα ἀνθρώπους ἀμετόχους παντὸς ἀδικήματος. Διὰ τὴν ἀδηλότητα ταύτην ἐγίναν ἀόριστα καὶ ἀμφίβολα τὰ ὀνόματα τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀβέβαιος ἡ ζωὴ τοῦ πολίτου, καὶ ἔπεσεν ὅλον τὸ πολιτικὸν σῶμα εἰς ὀλέθριον ὕπνον καὶ ληθαργίαν.

Ὡς πολιτικὸν δόγμα ἔπρεπε νὰ πιστεύωσιν οἱ λαοί, καὶ νὰ κηρύττωσι μὲ τὴν ἀδέκαστον φυλακὴν τῶν νόμων οἱ ἄρχοντες τῶν λαῶν τοῦτο· «Καθεὶς κατὰ μέρος πολιτῆς πρέπει νὰ ᾔηται πληροφορημένος, ὅτι ἔχει τὴν ἀδειαν νὰ πράξῃ ὅ,τι δὲν ἐναντιοῦται εἰς τοὺς νόμους, οὐδ' ἔχει νὰ φοβῇται ἄλλα κακὰ παρ' ὅσα ἐνδέχεται νὰ γεννήσῃ ἡ πράξις αὐτή.» Χωρὶς τὸ ἱερὸν τοῦτο δόγμα οὐδεμίᾳ νόμιμος πολιτικὴ κοινωνία δύναται νὰ συσταθῇ. Αὐτὸ εἶναι ἡ δικαία ἀμοιβὴ τῆς συνεισφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἐνώθησαν εἰς ἓν πολιτικὸν σύστημα, ἀφήσαντες τὴν γενικὴν ἐκείνην καὶ καθόλου κατὰ πάντων ἐνέργειαν, κοινὴν εἰς ὅλα τὰ αἰσθητικὰ ὄντα, ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται πλὴν ἀπὸ τὴν ἰδίαν καθενὸς δύναμιν. Τὸ δόγμα τοῦτο γεννᾷ τὰς ἐλευθέρας καὶ γενναίας ψυχὰς, τοὺς φωτισμένους ἄνδρας. Αὐτὸ κάμνει τοὺς ἀνθρώπους φίλους τῆς ἀρετῆς, ἐκείνης ὅμως τῆς ἀρετῆς, ἥτις τολμᾷ νὰ ἀντιστέκη εἰς τὸν φόβον, καὶ ὅχι τῆς εὐκαταπείστου ἀγαθωσύνης ἐκείνων, ὅσοι

εὐχαριστοῦνται νὰ ζῶσι ζωὴν ἀδέβαιον ὑποκείμενοι εἰς τὰς θελήσεις τῶν ἄλλων.

Ὅστις μὲ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἀναγινώσκει τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς νομοθεσίας τῶν διαφόρων ἔθνων, θέλει εὐρεῖν πάντοτε σχεδὸν μεταβαλλόμενα μὲ τὰς μεταβολὰς τῶν χρόνων τὰ ὀνόματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ πολίτου, ὅχι κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν περιστάσεων, μὲ τὰς ὁποίας ἀλλάσσει δικαίως καὶ τὸ κοινὸν τοῦ ἔθνους συμφέρον, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάθη καὶ σφάλματα, ὅσα κατὰ διαδοχὴν ἐτάραξαν τοὺς νομοθέτας· θέλει πολλάκις πληροφορηθῆν, ὅτι τὰ πάθη μιᾶς ἑκατονταετηρίδος γίνονται θεμέλιον τῆς ἠθικῆς τῶν μεταγενεστέρων ἑκατονταετηρίδων, ὅτι τὰ ἰσχυρὰ πάθη, γεννήματα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀφοῦ ἐξασθενήσωσι μὲ τὸν καιρὸν (ὅστις ἐπανάγει τὰ ἠθικὰ, καθὼς καὶ τὰ φυσικὰ πράγματα εἰς τὴν ἰσορροπίαν), γίνονται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δυνατοῦ ἢ τοῦ πανούργου, ὅργανα ἐπιτήδεια πολιτικῆς κυβερνήσεως, καὶ καταντοῦν κατ' ὀλίγον νὰ λογίζονται φρόνησις τοῦ ἔθνους. Τοιουτοτρόπως ἀνεβλάστησαν αἱ σκοτειναὶ ἐννοιαὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀρετῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἀσάφεια προέρχεται ἀπ' αὐτὴν τὴν μεταβολὴν τοῦ χρόνου (ὅστις ἀφίνει πολλάκις τὰ ὀνόματα, ἀφοῦ ἀφανίσῃ τὰ πράγματα), καὶ ἀπὸ τὴν διάφορον σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔλαβαν διαβαίνουσαι τοὺς ποταμούς καὶ τὰ ὄρη· τὰ ὅρια ταῦτα διορίζουν συχνότατα ὅχι μόνον τὴν φυσικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν τῶν ἔθνων γεωγραφίαν.

§ XXVI.

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΘΟΣΙΩΣΕΩΣ.

Πρῶτα καὶ μέγιστα ἀδικήματα εἶναι τὰ ἀδικήματα τῆς καθοσιώσεως, ἥγουν ὅσα σκοπὸν ἄμεσον ἔχουν τὸν ὄλεθρον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἢ τοῦ παραστένοντος αὐτήν, καὶ διὰ τοῦτο νομίζονται καὶ βλαβερώτατα. Μόνη ἡ τυραννία καὶ ἡ ἀμαθία, συνειθισμέναι νὰ συγχέωσι καὶ αὐτὰς τὰς σαφεστάτας ἐννοίας καὶ λέξεις τῶν πραγμάτων, τολμοῦν νὰ δώσωσι τὸ ὄνομα τῆς καθοσιώσεως, καὶ ἀκολουθῶς νὰ ἐπιβάλωσι τὴν ἐσχάτην ποινὴν, εἰς ἀδικήματα διαφόρου φύσεως, καὶ νὰ θύωσι τοιουτοτρόπως τοὺς ἀνθρώπους (καθὼς καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς περιστάσεις) εἰς τὰς λέξεις. Καθὲν ἀδίκημα, ἂν καὶ μερικόν, βλάπτει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· ἀλλὰ καθὲν ἀδίκημα δὲν προξενεῖ τὴν ἄμεσον αὐτῆς καταστροφὴν. Αἱ ἠθικαί, καθὼς αἱ φυσικαὶ τῶν ἀνθρώπων πράξεις, περιορίζονται ἀπὸ τὸ διάστημα καὶ τὸν χρόνον, οὐδ' ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια ταῦτα, καθὼς οὐδὲ καμμί' ἄλλη τῆς φύσεως κίνησις. Μόνη λοιπὸν ἡ σοφιστικὴ ἐξήγησις, ἡ ὁποία εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν δούλων, δύναται νὰ συγχύσῃ ὅσα ἡ αἰώνιος ἀλήθεια ἐχώρισεν ἀπ' ἀλλήλων μὲ ὅρια ἀμετάβλητα¹.

1. « Κατὰ τοὺς νόμους τῆς Κίνας, καταδικάζεται εἰς θάνατον ὅστις λείψῃ τὸ χρεωστούμενον σέβας εἰς τὸν Αὐτοκράτορα· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν διορίζουν εἰς τί στέκει ἡ ἔλλειψις τοῦ σεβασμοῦ, πᾶσα μικρὰ πρόφασις ἀρκεῖ νὰ θανατώσωσιν ὅτινα θέλουν, νὰ ἐξολοθρεύσωσι τὴν οἰκογένειαν ὅτινος θέλουν.

« Δύο πρόσωπα, διωρισμένα νὰ συντάσσωσι τὴν ἐφημερίδα τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἔγραψαν μὲ λάθος πράγματα ἐναντία τῆς ἀληθείας· ἐκρίθη, ὅτι ὅστις ψεύδεται εἰς τὴν αὐλικὴν ἐφημερίδα, λείπει τὸ πρὸς τὴν αὐλὴν σέβας, κ' ἐκαταδικάσθησαν οἱ ἐφημεριδογράφοι εἰς θάνατον. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀνακτας συγγενεῖς τοῦ Αὐτοκράτορος ἐσημείωσε τὶ ἐξ ἀπροσεξίας εἰς ὑπόμνημα ὑπογραμμένον μὲ κόκκινα γράμματα ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα· ἐκρίθη, ὅτι ἔλειψε τὸ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα σέβας, καὶ κατεδιώχθη φρικτῶς καὶ αὐτὸς καὶ ὅλη του ἡ οἰκογένεια.

« Ἀρκεῖ νὰ ᾔηται ἀδιόριστον τὸ ἀδίκημα τῆς καθοσιώσεως, διὰ νὰ καταστήσῃ τὸ πολίτευμα δεσποτικόν.» MONTESQUIEU, *Espr. des lois*, liv. XII, chap. 7.

§ XXVII.

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΘΕΝΟΣ
ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ ΠΟΛΙΤΟΥ· ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙ ΒΙΑΣ.

Κατόπιν τῶν ἀδικημάτων τῆς καθοσιώσεως ἀκολουθοῦν ὅσα βλάπτουν τὴν κατὰ μέρος καθενὸς ἀσφάλειαν. Ἐπειδὴ ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου εἶναι τὸ πρῶτιστον καὶ καθ' αὐτὸ τέλος πάσης νομίμου πολιτικῆς κοινωνίας, πρέπει ἐξανάγκης νὰ κολάζεται μὲ ποινὴν αὐστηράν, διωρισμένην ἀπὸ τοὺς νόμους ὅστις βιάζει τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἔχει καθεὶς πολίτης νὰ ζῇ ἀσφαλῆς καὶ ἀμέριμνος.

Ἀπὸ τὰ ἀδικήματα ταῦτα, ἄλλα βλάπτουν αὐτὸ τὸ πρόσωπον, καὶ ἄλλα τὰ ὑπάρχοντα τοῦ πολίτου. Τὰ πρῶτα πρέπει νὰ κολάζωνται ἀπαραιτήτως μὲ σωματικὰς ποινάς.

Αἱ κατὰ τῆς ζωῆς λοιπὸν καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν ἐπιχειρήσεις, συγκαταριθμοῦνται μὲ τὰ δεινότατα ἀδικήματα· καὶ εἰς ταύτην τὴν τάξιν περιέχονται ὁ φό-

νος καὶ ἡ κλοπὴ, ὅχι μόνον ὅσάκις πράττονται ἀπὸ τοὺς ἰδιώτας, ἀλλὰ καὶ ὅσάκις ἤθελαν πραχθῆν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς μεγάλους. Τὸ παράδειγμα τῆς παρανομίας τῶν μεγάλων καὶ ἀξιωματικῶν εἶναι τόσον ἐπικινδυνότερον, καθόσον ἐνεργεῖ μὲ πλειότεραν ἰσχὺν, καὶ εἰς μακρότερον διάστημα. Αὐτὸ ἐξαλείφει ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν ὑπηκόων τὴν ἐννοίαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ τοῦ καθήκοντος, καὶ ἐντυπώνει εἰς τόπον αὐτῶν τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται ὁ δυνατὸς κατὰ τοῦ ἀδυνάτου, δίκαιον ἐξίσου ἐπικίνδυνον εἰς τὸν ἀδικοῦντα καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον.

Οὗτ' εἰς τὸν μέγαν, οὗτ' εἰς τὸν πλούσιον πρέπει νὰ συγχωρῇται νὰ ἐξαγοράζωσι μ' ἀργύριον τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτοὺς ποινὴν διὰ τὰ κατὰ τοῦ ἀδυνάτου καὶ πένητος τολμήματα. Τοιαύτη συγχώρησις ἤθελε κάμειν τροφὴν τῆς τυραννίας τὸν πλοῦτον, ὅστις ἔπρεπε, μὲ τὴν προστασίαν τῶν νόμων, νὰ γίνεται βραβεῖον τῆς βιομηχανίας. Δὲν μένει πλέον ἐλευθερία ὅπου οἱ νόμοι συγχωροῦν, εἰς μερικὰς περιστάσεις, νὰ μὴ λογίζεται πλέον ὁ ἄνθρωπος πρόσωπον, ἀλλὰ νὰ γίνεται πρᾶγμα. Τότε ὁ δυνατὸς θέλει διόλου σπουδάζειν νὰ χωρίζῃ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πολιτικῶν περιστάσεων ἐκείνας μόνας, ὅσας οἱ νόμοι δίδουν εἰς βοήθειάν του. Ἡ ἐφεύρεσις αὕτη εἶναι τὸ μαγικὸν μυστήριον, τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τοὺς πολίτας εἰς ὑπηρετικὰ κτήνη, καὶ γίνεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δυνατοῦ ἄλυσις, δεσμεύουσα τὰς πράξεις τῶν ἀπροφυλάκτων καὶ ἀδυνάτων. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, εἰς πολιτικάς τινας κυβερνήσεις, ἐλευθέρας τὸ φαινόμενον,

μένει κρυμμένη ἡ τυραννία, ἢ ἐμβαίνει λαθραίως εἰς κἀμμίαν γωνίαν ἀφύλακτον ἀπὸ τοὺς νόμους, ὅπου ἀνεπαίσθητως ἐνδυναμοῦται καὶ μεγαλύνεται. Ἀντιβάλλουν ὥσεπιπλέον οἱ ἄνθρωποι τὰ ἰσχυρότατα ἐμφράγματα εἰς τὴν φανεράν τυραννίαν· ἀλλὰ παραβλέπουν συχνὰ τὸν ἀνεπαίσθητον σκώληκα, ὅστις κατ' ὀλίγον τὰ τρώγει, καὶ δίδει τελευταῖον τὴν εἴσοδον εἰς τὸν κατακλύζοντα χεῖμαρρόν, τόσον ἀσφαλεστέραν, ὅσον ἦτο βαθύτερα κρυμμένη.

Ἐπεὶ ποίας λοιπὸν ποινὰς πρέπει νὰ κολάζωνται τὰ ἀδικήματα τῶν εὐγενῶν, τῶν ὁποίων τὰ προνόμια εἶναι μέρος ὅχι μικρὸν τῆς νομοθεσίας πολλῶν Ἑθνῶν; Δὲν θέλω ἐξετάσειν ἐδῶ, ἐὰν ἡ κατὰ κληρονομίαν αὕτη διάκρισις μεταξὺ εὐγενῶν καὶ ἀγενῶν ἦναι ὠφέλιμος εἰς τὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν, ἢ ἀναγκαία εἰς τὰς μοναρχίας· ἐὰν πρέπη ἀληθῶς νὰ θεωρῇται ὡς διάμεσος ἐξουσία, ἡ ὁποία περιορίζει καὶ συνέχει τὰς ὑπερβολὰς τῶν δύο ἄκρων, ἡγουν τοῦ μονάρχου καὶ τῶν ὑπηκόων, ἢ μᾶλλον ὡς ὁμήγυρις ἀνθρώπων δουλωμένων εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους· ἐὰν, ὅμοια μὲ ἐκεῖνα τὰ τερπνὰ καὶ καρποφόρα νησύδρια τὰ περιεχόμενα ἀπὸ τὰς ἀμμώδεις ἐρήμους τῆς Ἀραβίας, δὲν περικλείη εἰς κατὰ πολλὰ στενὸν τόπον πᾶσαν κυκλοφορίαν ἐλπίδος καὶ εὐδαιμονίας. Ἡ ἀνισότης, καὶ ἂν ἦτον ἀληθὲς, ὅτι εἶναι ἀναγκαία, ἢ ὠφέλιμος εἰς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, ἔσπευδε νὰ περιορίζεται εἰς μερικὰς ὁμήγυρεις πλέον, παρὰ νὰ ἦναι διεσπαρμένη εἰς τοὺς κατὰ μέρος πολίτας; νὰ συνέχεται εἰς μίαν μερίδα τοῦ πολιτικοῦ σώματος, παρὰ νὰ κυκλοφορῇ εἰς ὅλα τοῦ

τὰ μέλη; νὰ διαιωνίζεται μὲ τὴν διαδοχὴν, παρὰ νὰ γεν-
νᾶται καὶ νὰ φθείρεται ἀδιακόπως; Ἀρκοῦμαι μόνον νὰ
βεβαιώσω, ὅτι αἱ ποιναὶ, μὲ τὰς ὁποίας κολάζονται τῶν
εὐγενῶν τὰ πταίσματα, δὲν πρέπει νὰ ᾔναι διάφοροι ἀπὸ
τὰς ἐπιβαλλομένας εἰς τὸν κοινὸν λαὸν ποινάς. Πᾶσα
διάκρισις, εἴτε εἰς τιμὰς, εἴτε εἰς πλοῦτον, διὰ νὰ ᾔναι
νόμιμος, ὑποθέτει προλαβοῦσαν ἰσότητα, θεμελιωμένην
ἐπάνω εἰς τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι λογίζονται ὅλους τοὺς
πολίτας ἐξίσου ὑποκειμένους εἰς αὐτούς. Πρέπει νὰ ὑπο-
θέσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀφήσαντες τὴν φυσικὴν
κατ' ἀλλήλων τυραννίαν, ἐπέρασαν εἰς τὴν κατάστασιν
τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, εἶπαν πρὸς ἀλλήλους· « Ὅστις
« ἀπὸ μᾶς φανῇ φιλοπονώτερος, ἅς λάβῃ μεγαλητέρας
« τιμὰς, καὶ ἡ φήμη τοῦ ἅς λάμψῃ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς
« διαδόχους τοῦ· εὐτυχέστερος, ἢ ἐντιμότερος παρὰ τοὺς
« ἄλλους, ἅς ἔχῃ καὶ χρηστοτέρας ἐλπίδας. Ἀλλ' ἅς
« φοβῇται μ' ὅλον τοῦτο, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, νὰ πα-
« ραβῇ τὰς συνθήκας, διὰ τὰς ὁποίας ὑψώθῃ ὑπὲρ τοὺς
« συμπολίτας του. » Τοιαύτη ἀπόφασις, ἂν καὶ δὲν
ἐψηφίσθη ῥητῶς εἰς γενικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συνέ-
λευσιν, εὐρίσκεται ὁμῶς εἰς τὰς ἀμεταβλήτους τῶν πραγ-
μάτων σχέσεις, καὶ χωρὶς νὰ ἀφανίσῃ τὰς προξενουμένας
ἀπὸ τὴν εὐγένειαν ὠφελείας, ἐμποδίζει ὅσα ἄτοπα,
ἐνδέχεται νὰ γεννηθῶσιν ἀπ' αὐτὴν, καὶ κάμνει σεβα-
σμίους τοὺς νόμους, κλείουσα τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἀτι-
μωρησίαν.

Ἦθελ' ἴσως εἰπεῖν τις, ὅτι ἡ αὐτὴ ποινὴ, ἐπιβαλλο-
μένη εἰς τὸν εὐγενῆ καὶ εἰς τὸν ἀγενῆ, γίνεται ἀληθῶς

διάφορος, διὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἀνατροφῆς, καὶ διὰ τὴν ἀτιμίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἀμαυροῦται ὁλόκληρος ἡ οἰκογένεια τοῦ εὐγενοῦς. Εἰς αὐτὸν ἀποκρίνομαι, ὅτι μέτρον τῆς ποινῆς δὲν πρέπει νὰ λογίζεται ἡ αἴσθησις τοῦ κολαζομένου, ἀλλ' ἡ βλάβη ἡ προξενηθεῖσα ἀπὸ τὸ ἀδίκημα εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, βλάβη τόσον μεγαλητέρα, ὅσον ὁ βλάψας εὐρίσκεται εἰς ὑπέρτερον βαθμόν· ὅτι ἡ ἰσότης τῶν ποινῶν, καὶ γενικῶς θεωρουμένη, φαίνεται, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἰσότης ἀληθῆς, ἐπειδὴ πᾶσα ποινὴ γίνεται ἀληθινὰ διάφορος, διὰ τὸν διάφορον τῆς αἰσθήσεως ἐκάστου βαθμόν· ὅτι ἡ ἀτιμία τῆς οἰκογενείας δύναται νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα μὲ δημοσίους ἐνδείξεις εὐνοίας πρὸς τοὺς ἀθώους συγγενεῖς τοῦ ἐνόχου, ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας (ὡς εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους) δέχεται ὡς ἀποδείξεις ὁ εὐπιστος καὶ θαυμαστῆς ὄχλος.

§ XXVIII.

ΠΕΡΙ ΥΒΡΕΩΝ.

Πρέπει νὰ κολάζωνται μὲ ποινὴν ἀτιμίας αἱ προσωπικαὶ καὶ ἐναντία εἰς τὴν τιμὴν ὑβρεῖς, ἥγουν ὅσαι σκοπὸν ἔχουν νὰ στερήσωσι τὸν πολίτην ἀπὸ τὴν χρεωστούμενην μερίδα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν ἔχει δίκαιον νὰ ἀπαιτῇ ἀπὸ τοὺς συμπολίτας του.

Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ θεωρουμένη ἀντίφασις μεταξὺ τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν ὁποίων ὀνομάζουσι νόμων τῆς τιμῆς. Οἱ πρῶτοι ὑπερασπίζουν μάλιστα τὸ σῶμα καὶ τὰ ὑπάρχοντα καθενὸς πολίτου. Οἱ δεύτεροι προκρί-

νουν παρὰ ταῦτα τὴν τιμὴν. Ἡ τιμὴ εἶναι μί' ἀπ' ἐκείνας τὰς λέξεις, περὶ τῶν ὁποίων ἔγιναν μακροὶ καὶ λαμπροὶ λόγοι, χωρὶς νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν νοῦν καμμίαν ἀκριβῆ καὶ σταθερὰν ἔννοιαν. Ὡ πόσον εἶναι ἀθλία τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς ἡ κατάστασις! Ἀκριβέστερον καταλαμβάνει τὴν πολλὰ μακρυμένην ἀπ' αὐτὸν κυκλοφορίαν τῶν οὐρανίων σωμάτων, παρὰ τὰς πλησιεστέρας καὶ πλέον ἀναγκαίας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀληθείας τῆς ἠθικῆς, αἱ ὁποῖαι πάντοτε σαλεύονται κυματιζόμεναι, ὡς ἤθελε τὰς κινήσειν τῶν παθῶν ἡ ἀνεμοζάλη, καὶ τὰς λάβειν καὶ τὰς παραδώσειν ἡ τυφλὴ ἀμαθία. Ἀλλ' ὅμως παύει νὰ φαίνεται παράδοξος ἡ τοιαύτη διαφορά, ἂν συλλογισθῶμεν, ὅτι καθὼς τὰ βλεπόμενα συγχέονται, ὅταν παραπολὺ πλησιάζωσι τὴν ὄρασιν, παρόμοια καὶ ἡ ἄκρα πλησίασις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν συγχέει εὐκόλως τὰς ἀπλᾶς ἐννοίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας συνθέτονται, καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ διακρίνωμεν τὰς περιορίζουσας αὐτὰς γραμμὰς, τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸν γεωμετρικὸν νοῦν, διὰ νὰ μετρῇ τὰ φαινόμενα τῆς αἰσθητικῆς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεως. Ὅστις ἀπροσπαθῶς ἐξετάζει τὰ ἀνθρώπινα, ἀντὶ νὰ ἀπορήσῃ περὶ τούτου, θέλει μᾶλλον διστάσειν, μήπως ὁ νομοθέτης δὲν ἔχει χρεῖαν, μήτε τόσης παρασκευῆς ἠθικῆς, μήτε δεσμῶν τόσων, διὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀμερίμνους καὶ εὐδαίμονας.

Εἶναι λοιπὸν ἡ τιμὴ μί' ἀπὸ τὰς πολυπλόκους ἐκείνας ἐννοίας, συνθεμέναις ἀπὸ ἄλλας ἐννοίας, ὅχι μόνον ἀπλᾶς, ἀλλὰ καὶ συνθέτους. Κατὰ τὸν διάφορον τρόπον, μὲ τὴν ὁποῖον παραστένεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα

ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς, ποτὲ μὲν περιέχει, ποτὲ δὲ ἀποκλείει τινὰς ἔννοιās, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι συνθεμένη· οὐδὲ φυλάττει εἰς τὰς διαφόρους ταύτας παραστάσεις, πλὴν ὀλίγας τινὰς κοινὰς ἔννοιās, καθὼς πολλαὶ ἀριθμητικαὶ συμπλεγμέναι ποσότητες ἔχουν ἓνα κοινὸν μεριστήν. Διὰ τὰ εὖρωμεν τὸν κοινὸν τοῦτον μεριστήν τῶν διαφόρων τῆς τιμῆς ἔννοιων, τὰς ὁποίας νοοῦν οἱ ἄνθρωποι, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἐμπαρόδῳ αὐτὰ τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν τὰ γενέθλια. Ἐγέννησε τοὺς πρώτους νόμους καὶ τοὺς πρώτους ἄρχοντας ἡ ἀνάγκη, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐμποδίσωσι τὰς γεννωμένας ἀπὸ τὴν φυσικὴν καθενὸς φιλαρχίαν ἀταξίας. Τοῦτο τὸ τέλος ἐσυγκρότησε τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, καὶ εἰς τοῦτο ἀποβλέπουν ἀληθῶς, ἢ κατὰ τὸ φαινόμενον, ὅλων τῶν Ἐθνῶν αἱ νομοθεσίαι, καὶ αὐταὶ αἱ πλέον ὀλέθριοι. Ἀλλ' ἡ συνάθροισις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ αὕξησις καὶ προκοπὴ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν, ἐγέννησεν ἄπειρον ἀριθμὸν διαφορῶν πράξεων καὶ χρειῶν ἀμοιβαίων, τὰς ὁποίας οὔτ' οἱ νόμοι ἐδύναντο νὰ προβλέψωσιν, οὔτ' ἡ μερικὴ καθενὸς δύναμις νὰ ἐνεργήσῃ. Ἐκ τούτου ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ δύναμις τῆς ὑπολήψεως, ἡ ὁποία ἦτο τὸ μόνον μέσον νὰ λάβῃ τις ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὅς' ἀγαθὰ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ προξενήσωσιν εἰς αὐτὸν οἱ νόμοι, καὶ ν' ἀποφύγῃ τὰ κακὰ, ἂρ' ὅσα δὲν ἠμπόρουν νὰ τὸν φυλάξωσιν. Ἡ ὑπόληψις βασανίζει τὸν σοφὸν, καθὼς καὶ τὸν χυδαῖον· ἡ ὑπόληψις προσφέρει εἰς τὸ εἶδωλον τῆς ἀρετῆς τὸ χρεωστούμενον σέβας εἰς αὐτὴν τὴν ἀρετὴν· διὰ τὴν ὑπόληψιν γίνεται ἀπόστολος αὐτῆς καὶ αὐτὸς ὁ ἀλιτῆριος, διότι συμφέρει

εἰς αὐτὸν νὰ ὑποκρίνεται τὴν ἀρετὴν. Ἐκ τούτου ἡ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τιμὴ ἐγένεν ὅχι μόνον ὠφέλιμος, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία εἰς τὸν, ὅστις δὲν θέλει νὰ νομίζεται ἔσχατος τῶν πολιτῶν. Ἄν ὁ φιλόδοξος προσπαθῇ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ὡς ὠφέλιμον, καὶ ὁ κενόδοξος τὴν ζητῇ ὡς μαρτυρίαν τῆς ἰδίας του ἀξιομισθίας, ὁ τίμιος ἄνθρωπος τὴν ἀπαιτεῖ ὡς ἀναγκαίαν· καὶ χωρὶς τὴν τιμὴν πολλότατοι καταφρονοῦν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τιμὴ ἐγεννήθη μετὰ τὴν σύστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, δὲν ἦτο τρόπος νὰ τεθῇ εἰς τὴν κοινὴν παρακαταθήκην· ἐξεναντίας ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς εἶναι τρόπον τινὰ προσωρινὴ ἐπιστροφή εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς φύσεως κατάστασιν, καὶ μᾶς ἀπολύει πρὸς ὀλίγον καιροῦ διάστημα ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι εἰς περιστάσεις τινὰς δὲν ὑπερασπίζουν ἱκανῶς τοὺς πολίτας.

Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἄκραν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἄκραν δουλείαν, ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς ἢ ἀφανίζεται, ἢ συγχέεται παντάπασι μὲ ἄλλας ἐννοίας· διότι εἰς μὲν τὴν ἄκραν ἐλευθερίαν, διὰ τὴν παντελῆ δεσποσύνην τῶν νόμων, γίνετ' εἰς καθένα πολίτην ἀνωφελὴς ἡ παρὰ τῶν ἄλλων τιμὴ, εἰς δὲ τὴν ἄκραν δουλείαν, ἡ τυραννία, ἀφανίζουσα τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν, ἄλλο δὲν ἀφίνει εἰς τὸν τυραννούμενον παρὰ τὴν προσωρινὴν καὶ ἀβέβαιον προσωπότητα. Εἶναι λοιπὸν ἡ τιμὴ μί' ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῶν μοναρχιῶν ἐκείνων, ὅσαι εἶναι τρόπον τινὰ συγκερασμέναι τυραννίαι· καὶ γεννᾷ εἰς αὐτὰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὅσα γεννῶνται εἰς τὰς τυραννίας ἀπὸ τὰς βιαίας μεταβολὰς, ἥγουν εἶναι

πρόσκαιρος ἐπιστροφή εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς φύσεως κατάστασιν, καὶ φέρει τὸν Ἡγεμόνα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας ἰσότητος.

§ XXIX.

ΠΕΡΙ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑΣ.

Ἀπὸ τὴν ὁποίαν καθεὶς αἰσθάνεται χρεῖαν τῆς παρὰ τῶν ἄλλων τιμῆς, ἐγεννήθησαν αἱ κατὰ μέρος μονομαχίαι, αἱ ὁποῖαι ἔλαβαν τὴν ἀρχὴν μὲ αὐτὴν τῶν νόμων τὴν ἀναρχίαν. Δυσχυρίζονται τινές, ὅτι οἱ παλαιοὶ δὲν τὰς ἐγνώριζαν· ἴσως διότι οἱ παλαιοὶ δὲν ἐσυνείθιζαν νὰ συναθροίζωνται ὀπλισμένοι (ὥς νὰ ᾔσαν ὑποπτοι πρὸς ἀλλήλους) εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰ θέατρα, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς φιλικὰς συνελεύσεις· ἴσως διότι, μαθημένοι νὰ βλέπωσι συχνὰ μονομαχοῦντας εὐτελεῖς δούλους, δὲν ἐκαταδέχοντο οἱ ἐλεύθεροι πολῖται νὰ συγκαταριθμῶνται εἰς τὴν τάξιν τῶν μονομάχων μὲ τὰς κατὰ μέρος ὀπλομαχίας. Εἰς μάτην ἐζήτησε νὰ ἐξαλείψῃ ταύτην τὴν συνήθειαν ὁ νόμος, κολάζων μὲ ποινὴν θανάτου τὸν δεχόμενον τὴν πρόκλησιν τῆς μονομαχίας. Ὡς ἡδύνατο ὁ τόσον αὐστηρὸς νόμος νὰ καταργήσῃ συνήθειαν θεμελιωμένην εἰς τὴν ὑπόληψιν τῆς ἀτιμίας, τὴν ὁποίαν πολλοὶ φοβοῦνται πλέον παρὰ τὸν θάνατον; Ὅστις στρεβύται τὴν παρὰ τῶν ἄλλων τιμὴν, κινδυνεύει ἢ νὰ ζῇ βίον μοναδικόν, χωρισμένος ἀπὸ πᾶσαν ἀνθρώπων συναναστροφὴν (χωρισμὸν ἀνυπόφορον εἰς τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον), ἢ νὰ προβαλθῇ σκοπὸς εἰς τὰ βέλη τῆς καθημερινῆς

ὑβρεως καὶ ἀτιμίας, ἥτις γίνεται πλέον ὀδυνηρὰ καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ποινὴν. Ἐπὶ τί ὁ κοινὸς λαὸς μονομαχεῖ σπανιώτερα παρὰ τοὺς μεγάλους; Διότι ὅχι μόνον εἶναι ἄοπλος, ἀλλὰ καὶ διότι αἰσθάνεται ὀλιγώτερον τὴν χρείαν τῆς παρὰ τῶν ἄλλων τιμῆς ἀφ' ὅ,τι τὴν αἰσθάνονται ὅσοι, ὄντες ἀνώτεροι τῶν λοιπῶν, ζηλοτυποῦν καὶ βλέπουν εἰς τὸν ἄλλον μὲ πλειοτέραν ὑποψίαν.

Δὲν εἶναι ἀνωφελὲς νὰ εἴπω καὶ πάλιν ὅ,τι ἔγραψαν ἄλλοι, ὅτι δηλαδὴ δραστηκώτερον ἄλλο μέσον νὰ ἐμποδίζεται ἢ μονομαχία δὲν εἶναι παρὰ νὰ κολάζεται ὁ πρωταίτιος, ἡγρουν ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν τῆς μονομαχίας, καὶ νὰ ἀπολύεται ἀθῶος ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ἐκδικήσῃ καὶ μὴ θέλων τὴν ὑπόληψιν καὶ τιμὴν του, τὴν ὁποίαν οἱ παρόντες νόμοι δὲν ὑπερασπίζουν ἱκανῶς¹.

1. « Ἐπὶ τί στέκει ἡ πρόληψις τῆς μονομαχίας, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν νὰ ἀφανίσωμεν; Εἰς τὴν πλέον μωρὰν καὶ πλέον βάρβαρον ὅσων ποτὲ συνέλαβεν ὑπολήψεων ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. ἡγρουν, ὅτι ἡ ἀνδρία ἀρκεῖ νὰ πληρώσῃ ὅλα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τὰ καθήκοντα· ὅτι παύει πλέον νὰ ᾔναι δόλιος, πλάνος, συκοφάντης, καὶ μεταμορφώνεται εἰς τίμιον καὶ φιλόφρονον ἄνδρα, ὅστις ἐξεῦρει νὰ μονομαχῇ· ὅτι τὸ ψεῦδος μεταβάλλεται εἰς ἀλήθειαν, ἡ κλοπὴ γίνεται δικαία, ὁ δόλος, τίμιος, ἡ προδοσία, ἐπαινετὴ, ὅταν τὰ ὑπερασπίζῃ μὲ τὸ ξίφος εἰς χειρὸς· ὅτι ἡ ὕβρις θεραπεύεται μὲ μίαν πληγὴν σπαθίου, καὶ ὅτι ποτὲ δὲν ἀδικεῖ τὸν ἀντίπαλον, ἐὰν ἐπιτύχῃ μόνον νὰ τὸν φονεύσῃ.

« Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλος τρόπος μονομαχίας (δὲν τὸ ἀρνοῦμαι), ὅστις ἐνόνει τὴν χάριν μὲ τὴν σκληρότητα, οὐδὲ φονεύει πλὴν δι' ἀπροσεξίαν· ὁπότε δηλαδὴ συμφωνεῖται ἡ παῦσις τῆς μονομαχίας εἰς τὸν πρῶτον σταλαγμὸν τοῦ αἵματος. Εἰς τὸν πρῶτον σταλαγμόν! ὦ θεέ! Ἐπὶ τί σε χρησιμεύει, θηρίον ἄγριον, ὁ πρῶτος σταλαγμός; ἢ ἐπιθυμεῖς νὰ τὸν ροφήσῃς; » J. J. ROUSSEAU, *Lettre à d'Alembert, sur les spectacles*.

§ XXX.

ΠΕΡΙ ΚΛΟΠΗΣ.

Ὅσαι κλοπαὶ δὲν γίνονται μετὰ βίας, ἔπρεπε νὰ κολάζωνται μὲ χρηματικὴν ποινὴν. Δίκαιον εἶναι νὰ στερῇται τὰ ἰδικά του, ὅστις ζητεῖ νὰ πλουτήσῃ μὲ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ἀλλοτρίων. Ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα τοῦτο τολμᾶται ὡσεπιτοπολὺ, πρῶτον μὲν ἀπὸ τοὺς πτωχοὺς, ἡγουν ἀπὸ ἀνθρώπους ἀθλίου καὶ ἀπελπισμένους, εἰς τοὺς ὁποίους τῆς ἰδιοκτησίας τὸ δίκαιον (δίκαιον φοβερόν, καὶ ἴσως ὄχι ἀναγκαῖον) δὲν ἀφῆκε παρὰ τὴν ζωὴν μονωτάτην· ἔπειτα αἱ χρηματικαὶ ποιναὶ αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν πτωχῶν, καὶ ἀκολούθως τῶν κλεπτῶν, καὶ στερεοῦν τοὺς ἀθώους τὸν ἄρτον, διὰ νὰ τὸν δώσωσιν εἰς τοὺς κακούργους. Διὰ ταῦτα λοιπὸν προσφυστέρᾳ ποινὴ τῆς κλοπῆς ἤθελ' εἶσθαι μόνον ἐκεῖνο τῆς δουλείας τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ὀνομασθῇ δίκαιον, ἡγουν ἔπρεπεν ὁ κλέπτης νὰ ὑπηρετῇ πρὸς καιρὸν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, διὰ νὰ πληρώσῃ, μὲ τὴν τελείαν πρὸς αὐτὴν ὑποταγὴν τοῦ ἰδίου προσώπου καὶ τῶν ἰδίων του κόπων, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἀθέτησιν τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος, ἀρπάσας ἀδίκως καὶ τυραννικῶς τὰ ἀλλότρια.

Ὅταν ὅμως ἡ κλοπὴ γίνεται μετὰ βίας, εἰς τὴν προσωπικὴν δουλείαν πρέπει τότε νὰ προστεθῇ καὶ ἡ σωματικὴ ποινὴ. Ἐδειξαν ἄλλοι συγγραφεῖς πρὸ ἐμοῦ τὴν φανεράν ἀταξίαν, ἥτις γεννᾶται ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τῶν ποινῶν

τῶν μετὰ βίας κλοπῶν μὲ τὰς ποινὰς, ὅσαι ἀρμόζουσιν εἰς τὰς μετὰ δόλου κλοπὰς, σύγχυσιν, διὰ τὴν ὁποίαν παραβάλλεται ἀτόπως ἀργυρίων ὀλίγων ποσότης μὲ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τούτων τῶν ἀδικημάτων ἡ φύσις εἶναι διάφορος· καὶ εἶναι βέβαιον εἰς τὴν Πολιτικὴν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Μαθηματικὴν ἐπιστήμην, ὅτι μεταξὺ τῶν ἑτερογενῶν ποσοτήτων τὸ διάστημα εἶναι ἄπειρον. Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνω πολλάκις τὰς γνωστὰς, ἀλλὰ πάντοτε σχεδὸν ἀνωφελεῖς ἀληθείας. Τὰ πολιτικὰ σώματα φυλάσσουν εἰς μακρότερον χρόνου διάστημα παρὰ τὰ φυσικὰ τὴν κίνησιν, ἥτις ἐδόθη μίαν φορὰν εἰς αὐτὰ, οὐδὲ τὴν ἀλλάσσουν, πλὴν μὲ δυσκολίαν μεγαλωτάτην.

§ XXXI.

ΠΕΡΙ ΚΛΕΨΕΜΠΟΡΙΑΣ.

Ἡ κλεψεμπορία, ἥγουν ἡ πραγμάτευσις τῶν, ὅσα ἀπαγορεύουν οἱ νόμοι, εἶναι ἀληθὲς ἀδίκημα κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος καὶ κατὰ τοῦ ἔθνους. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ κολλάζεται μὲ ποινὴν ἀτιμίας, ἐπειδὴ εἰς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν δὲν λογίζεται ἄτιμος ὅστις πραγματεύεται τὰ ἀπηγορευμένα.

Ἀλλὰ ἵ διὰ τί τὸ ἀδίκημα τοῦτο δὲν ἀτιμάζει τὸν ἔνοχον, ὁ ὁποῖος κλέπτει τὸν Κρατοῦντα, καὶ ἀκολούθως αὐτὸ τὸ ἔθνος; Ἀποκρίνομαι, ὅτι δὲν κινοῦνται εἰς ἀγανάκτησιν οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος, ὅσας τὸ ἀδίκημα δὲν τοὺς βλάπτει ἀμέσως καὶ μερικῶς καθένα.

καὶ τοιαύτη εἶναι τῶν ἀπηγορευμένων ἢ πραγμάτευσιν. Ἀσθενεστάτους τύπους κάμνουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τὰ μακρυμένα ἐπακολουθήματα τῶν πραγμάτων· ὅθεν τόσον ὀλιγώτερον προβλέπουν τὴν ζημίαν, ὅσῃν ἐνδέχεται νὰ πάθωσιν εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν πραγμάτευσιν τῶν ἀπηγορευμένων, ὅσον πολλάκις καὶ κερδαίνουν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπ' αὐτὴν. Τὴν λογίζονται ὡς ζημίαν, γινομένην εἰς αὐτὸν τὸν Κρατοῦντα, καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἀτιμάζουν τόσον τὸν πραγματευόμενον τὰ ἀπηγορευμένα, ὅσον εἶναι ἔτοιμοι νὰ καταδικάσωσι τὸν κλέπτην, τὸν πλαστογράφον, ἢ τὸν αὐτουργὸν ὁποιασδήποτε ἄλλης κακίας, δυναμένης νὰ τοὺς βλάβῃ ἀμέσως· καὶ τοῦτο ἀποδείχνει φανερά, ὅτι πᾶν αἰσθητικὸν ὃν δὲν κινεῖται πλὴν ἀπὸ τὰ γνωστὰ μόνον εἰς αὐτὸ κακά.

Τῆς ἀπηγορευμένης πραγματεύσεως τὸ ἀδίκημα γεννᾶται ἀπὸ τὸν νόμον αὐτόν· διότι ὅσον εἶναι βαρύτερα τὰ τέλη, τὰ ὅποια πληρόνονται εἰς τὸ τελωνεῖον διὰ τὰς πραγματείας, τόσον πλέον αὐξάνει τὸ κέρδος, καὶ ἀκολουθῶς ὁ πειρασμὸς τῆς πραγματεύσεως τῶν ἀπηγορευμένων. Αὐξάνει ἀκόμη τὸν πειρασμὸν καὶ ἡ εὐκολία τῆς πράξεως, ὅσάκις εἶναι δηλαδή μεγάλη ἡ ἔκτασις τῶν ὁρίων τῆς ἐπικρατείας, καὶ ἀκολουθῶς δυσκολοφύλακτος, καὶ μικρὸς ὁ ὄγκος τῆς ἀπηγορευμένης πραγματείας, καὶ ἐπομένως εὐκολόκρυπτος. Εἶναι δικαιοτάτη ποινὴ νὰ ζημιουῖται ὁ αὐτουργὸς τοῦ ἀδικήματος τούτου, ὅχι μόνον τὴν ἀπηγορευμένην πραγματείαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας μὲ τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐσυνωδεύετο. Ἀλλὰ θέλ' εἶσθαι καὶ τόσον δραστηκωτέρα, ὅσον ἐλαφρότερα εἶναι τὰ τέλη τὰ διδύ-

μενα εἰς τὸ τελωνεῖον ; διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν ριψοκινδυνοῦν, εἰὰν τὸ ἐλπιζόμενον ἀπὸ τὴν ἐκβάσιν τῆς ἐπιχειρήσεως κέρδος δὲν ἀναλογῇ μὲ τὸν κίνδυνον.

‘ Ἀλλ’ ἄρα πρέπει νὰ μένη ἀτιμώρητον τὸ τοιοῦτον ἀδίκημα, ὅσάκις ὁ ἔνοχος δὲν ἔχει τι νὰ ζημιωθῇ ; Ὁχι βέβαια. τινὲς ἀπηγορευμένοι πραγματεύσεις βλάπτουν τόσον πολὺ τὸν δημόσιον φόρον (τὸ ἀναγκαιότατον καὶ δυσκολώτατον μέρος πάσης ὀρθῆς νομοθεσίας), ὥστε τὸ ἀδίκημα πρέπει νὰ κολάζεται μὲ βαρεῖαν ποινὴν, μὲ τὴν φυλακὴν καθυπόθεσιν, ἢ καὶ μὲ τὴν δουλείαν αὐτὴν, πλὴν μὲ φυλακὴν καὶ μὲ δουλείαν ἀναλόγους μὲ τὸ εἶδος τοῦ ἀδικήματος. Ὅστις, παραδείγματος χάριν, ἐπραγματεύθη χωρὶς ἄδειαν τὸν ταβάκον, δὲν πρέπει ν’ ἀσφαλίζεται εἰς τὴν αὐτὴν φυλακὴν, εἰς τὴν ὁποίαν βάλλονται οἱ φονεῖς καὶ οἱ κλέπται. Ποινὴ κατάλληλος εἰς αὐτὸν ἤθελ’ εἶσθαι νὰ πληρώσῃ, μὲ τὴν προσωπικὴν δουλείαν καὶ τοὺς κόπους του, ὅσα ἐζημίωσε τὸ Δημόσιον.

§ XXXII.

ΠΕΡΙ ΧΡΕΩΦΕΙΛΕΤΩΝ.

Διὰ νὰ γίνωνται ἀδύλως τὰ συναλλάγματα, καὶ διὰ νὰ ᾗναι ἀσφαλὴς ἡ ἐμπορία, ἀναγκάζεται ὁ νομοθέτης ν’ ἀφίνη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν δανειστῶν τὰ πρόσωπα τῶν χρεωφειλετῶν, ὅσάκις οὗτοι δὲν πληρώνουν τὰ χρέη των. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖον νὰ διακρίνεται, ὅστις μὲ δόλον ἐχρεωκόπησεν ἀπὸ τὸν ἀδόλως χρεωκοπήσαντα. Ὁ πρῶτος πρέπει νὰ κολάζεται μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν, μὲ

τὴν ὁποίαν κολάζονται οἱ παραχαράκται· διότι ἡ κιβδη-
λεία μικροῦ μετάλλου σημειωμένου, τὸ ὅποιον εἶναι
τρόπον τινὰ ἐνέχυρον τῶν χρεῶν, ὅσα χρεωστοῦν πρὸς
ἄλλήλους οἱ πολῖται, δὲν εἶναι δεινότερον κακὸν παρὰ
τὴν κιβδηλείαν αὐτῶν τῶν χρεῶν. Ἀλλ' ὅστις ἀκριβῶς
ἐξετασθεὶς ἀποδείξει ἐνώπιον τῶν δικαστῶν, ὅτι ἡ χρεω-
κοπία του εἶναι ἄδολος, ὅτι ἡ κακία, ἢ ἡ δυστυχία τῶν
ιδίων του χρεωφειλετῶν, ἢ μεταβολαὶ τύχης τοιαῦται,
ὁποίας ἡ ἀνθρώπινος φρόνησις δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀποφύγῃ,
τὸν ἐγύμνωσαν ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά του, ἑδὲν διὰ ποίαν βάρ-
βαρον καὶ σκληρὰν αἰτίαν κλείεται εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ
στερεῖται τὴν ἐλευθερίαν, τὸ μόνον καλόν, τὸ ὅποιον ἔμει-
νεν εἰς αὐτόν; ἑδὲν τί πάσχει τὴν ἀγωνίαν τῶν κακούρ-
γων, καὶ βιάζεται μὲ τὴν ἀπελπισίαν νὰ μετανοήσῃ ἴσως,
ὅτι δὲν ἐμεταχειρίσθη τὸν δόλον; Αὐτὸς ἔζη ἥσυχος καὶ
ἀθῶος ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν νόμων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους
δὲν ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ φυλάξῃ, νόμων, τοὺς
ὁποίους ὑπηγόρευσε ἡ πλεονεξία τῶν δυνατῶν, καὶ ὑπο-
φέρουν οἱ ἀδύνατοι, διὰ τὴν ἔμφυτον εἰς καθενὸς ψυχὴν
ἐλπίδα καὶ πίστιν, ὅτι ὅλα τὰ εὐτυχήματα εἶναι δι'
αὐτόν, καὶ ὅλα τὰ ἀτυχήματα διὰ τοὺς ἄλλους. Οἱ
ἄνθρωποι, δεχόμενοι ἀνεξετάστως τοὺς πρώτους τύπους
τῶν πραγμάτων, προτιμοῦν τοὺς σκληροὺς νόμους,
μ' ὅλον ὅτι, ὄντες καὶ αὐτοὶ ὑποκείμενοι εἰς αὐτοὺς,
ἔπρεπε νὰ προκρίνωσι τοὺς μαλακωτέρους· καὶ τὸ αἴ-
τιον εἶναι, διότι αἰσθάνονται πλέον τὸν φόβον μὴ βλα-
φθῶσιν ἀπ' ἄλλους, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ βλάψωσιν
ἄλλους.

Ἄλλ' ἐπιστρέφων εἰς τὸ προκείμενον, λέγω, ὅτι δύ-
 νανται δικαίως οἱ νόμοι νὰ κάμωσιν ἀνεξάλειπτον τὸ
 χρέος, καὶ αὐτοῦ τοῦ χωρὶς δόλου χρεωκοπήσαντος,
 μέχρι τῆς ὀλοκλήρου πληρωμῆς· ἐμποροῦν νὰ τὸν ἐμ-
 ποδίσωσι νὰ μεταφέρῃ, χωρὶς τὴν θέλησιν τῶν δανειστῶν,
 τὴν τέχνην καὶ τὴν βιομηχανίαν του εἰς ἄλλην πολι-
 τείαν· ἐμποροῦν νὰ τὸν ἀναγκάσωσιν ἐν βάρει ποινῆς νὰ
 ἐργάζεται τὸ ἐπάγγελμά του, διὰ νὰ πληρώσῃ μὲ τὸν
 καιρὸν, καὶ καθόσον αὐξάνουν τὰ κέρδη του, ὅλους τοὺς
 δανειστάς. Ἄλλ' οὐδεὶς νόμος, οὐδὲ καμμία πρόφασις
 εὐλογος (ὅποια εἶναι ἡ ἀσφάλεια τῆς ἐμπορίας, καὶ τὸ
 ἱερὸν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον) δύνανται νὰ δικαιώσωσι
 τὴν ποινὴν τῆς φυλακῆς, ἥγουν τὴν ἀνωφελῆ τῆς ἐλευ-
 θερίας του στέρησιν. Ἡ φυλακὴ, ἴσως νομίσῃ τις, ὅτι
 ἀναγκάζει τὸν χρεωκόπον νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς δόλους τῆς
 φαινομένης ἀθώου χρεωκοπίας του· ἀλλ' εἶναι σπανιω-
 τάτη ἢ τοιαύτη περίστασις, ἐπειδὴ ὑπεθέσαμεν τὴν
 ἀκριβοῆ ἐξέτασιν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν. Ἄν προβάλλῃ
 τις, ὅτι δυσκόλως διακρίνεται ὁ μὲ δόλον ἀπὸ τὸν ἀδό-
 λως χρεωκοπήσαντα, ἀποκρίνομαι, ὅτι καὶ αὕτῃ ἡ δυσκο-
 λία μὲ πείθει νὰ νομίσω, ὅτι δὲν ἤθελε γεννηθῆν παρα-
 πολλὰ μεγάλη βλάβη, ἂν ἔμενεν ὁ δόλιος χρεωκόπος
 ἀτιμώρητος. Πιστεύω ὡς ἀξίωμα τῆς νομοθεσίας τοῦτο,
 ὅτι τὰ ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας τοῦ ἀδίκηματος γεννώμενα
 πολιτικὰ ἄτοπα εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν βλάβην τὴν
 προξενουμένην ἀπὸ τὸ ἀδίκημα εἰς τὴν πολιτικὴν κοι-
 νωνίαν. Ἄλλ' εἶναι τὰ ἄτοπα ταῦτα τόσον ὀλιγώτερον

δεινὰ, ὅσον εἶναι δυσκολωτέρα τοῦ ἀδικήματος ἢ ἀπόδειξις¹.

Εὐκόλον μὲ φαίνεται νὰ διακριθῇ ὁ δόλος ἀπὸ τὸ δεινὸν ἀδίκημα, τὸ δεινὸν ἀδίκημα ἀπὸ τὸ ἐλαφρὸν, καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ τὴν τελείαν ἀθωότητα. Ὁ δόλος ἔπρεπε νὰ κολάζεται μὲ τὰς αὐτὰς ποινὰς, αἱ ὁποῖαι ἀρμόζουν εἰς τὸν παραχαράκτην, τὸ δεινὸν ἀδίκημα, μὲ ποινὰς μετριωτέρας, ἀλλὰ συνωδευμένας μὲ τὴν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας· ὁ τελείως ἀθῶος χρεωκόπος ἔπρεπε ν' ἀφί-νεται κύριος νὰ ἐκλέξῃ ὅσα μέσα κρίνει ἐπιτήδεια διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ χρέη του· ἀπὸ δὲ τὸν ἐλαφρῶς ἀδικήσαντα ἔπρεπε νὰ ἀφαιρῇται ἡ ἐκλογὴ τῶν τοιούτων μέσων, καὶ νὰ δίδεται εἰς τοὺς δανειστάς. Ἀλλ' ὅμως ἡ

1. Ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ τέλος τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ δύνανται νὰ χρηματίσωσι μέσα διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ τέλος. Νὰ ὑποβάλλῃ τις ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εἰς νόμους σκληροὺς, μὲ πρόφασιν νὰ τὰ φυλάξῃ ἀπ' ὅσα γεννῶσιν ἀναγκαίως κακὰ οἱ ἄπειροι τῶν πραγμάτων συνδυασμοί, ἤθελ' εἶσθαι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ὑποβάλλῃ τὸ τέλος εἰς τὰ μέσα. Τοῦτον τὸν παραλογισμὸν, ὅστις γίνεται εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πολιτικὴν, ἔκαμα κ' ἐγὼ εἰς τὰς προλαβούσας ἐκδόσεις τοῦ παρόντος συγγράμματος, ὅταν ἔλεγα, ὅτι ὁ ἀδόλως χρεωκοπήσας ἔπρεπε νὰ φυλάσσεται ὡς ἐνέχυρον τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρεῶν, ἢ νὰ ἐργάζεται ὡς δοῦλος πρὸς ὠφέλειαν τῶν δανειστῶν. Αἰσχύνομαι, ὅτι ἔγραψα τοιαύτην ἀπάνθρωπον γνώμην. Μὲ κατηγόρησαν ὡς ἄθρησκον, ἀλλ' ἀδίκως. Μὲ κατηγόρησαν ὡς στασιαστὴν, ἀλλ' ἀδίκως. Δίκαιον ἦτο νὰ κατηγόρηθῃ ὡς βλάψας αὐτὰ τῆς ἀνθρωπότητος τὰ δίκαια, καὶ μ' ὅλον τοῦτο κάνεις δὲν μ' ὠνείδισε περὶ τούτου. Σημ. τοῦ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

διάκρισις αὕτη τοῦ δεινοῦ καὶ ἐλαφροῦ ἀδικήματος πρέπει νὰ διορίζεται ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀπροσωπόληπτον νόμον, καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν αὐτογνώμονα καὶ ἐπικίνδυνον φρόνησιν τῶν δικαστῶν.

Ὡ πόσον εὐκόλον εἶναι εἰς τὸν προνοητικὸν νομοθέτην νὰ ἐμποδίσῃ πολλοτάτας χρεωκοπίας δολίους, καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰς δυστυχίας τῶν ἀθώων καὶ φιλοπόνων ἀνθρώπων! Πολλὰς καὶ μεγάλας ὠφελείας, καὶ βλάβην οὐδεμίαν, δύνανται νὰ προξενήσωσι, παραδείγματος χάριν, ἡ δημόσιος καταγραφὴ ὅλων τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγμάτων, διὰ νὰ τὴν ἐξετάζῃ ἐλευθέρως ὅστις θέλει ἀπὸ τοὺς πολίτας, καὶ δημόσιος χρηματικὴ τράπεζα, δικαίως συνερανισμένη ἀπὸ τὰς εἰσφορὰς τῶν εὐτυχούντων πραγματευτῶν, διὰ νὰ βοηθῇ τοὺς φιλεπόνους, ἀλλὰ δυστυχεῖς πολίτας, ἀναλόγως μὲ τὰς καθενὸς χρείας. Ἀλλ' οὔτε καλῶς ἀκόμη ἐγνωρίσθησαν, οὔτ' ἀρέσκουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους οἱ εὐκόλοι, οἱ ἀπλοῖ καὶ μεγάλοι νόμοι, οἱ ὅποιοι δὲν προσμένουν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου νὰ διασπείρῳ εἰς τὰ ἔθνη τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ διὰ τοὺς ὁποίους εἰς γενεὰς γενεῶν ἤθελε δοξασθῇ τὸ ὄνομά του μὲ ὕμνους αἰδίου εὐχαριστίας. Ἡ ἀνήσυχος λεπτολογία, ἡ ἄτολμος φρόνησις, γεννωμένη ἀπὸ τὰς περιστάσεις τῆς παρούσης στιγμῆς, καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ μέλλοντος, καὶ ἡ ὑπόπτος καὶ αὐστηρὰ παραφυλακὴ τῶν νεωτερισμῶν κυριεύουν τὸ πνεῦμα ἐκείνων, ὅσοι κυβερνοῦν τὰς διαφορὰς τῶν ταλαιπώρων ἀνθρώπων πράξεις, περιστάσεις καὶ τύχας.

§ XXXIII.

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ, ΟΣΑ ΤΑΡΑΣΣΟΥΝ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ
ΗΣΥΧΙΑΝ.

Συγκαταριθμοῦνται τελευταῖον μετὰ τὰ ἀδικήματα τῆς τρίτης τάξεως, ὅσα ἐξαιρετικῶς ταρασσούν τὴν κοινὴν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν τῶν πολιτῶν. Τοιαῦτα, παραδείγματος χάριν, εἶναι οἱ θόρυβοι καὶ αἱ ἀλληλομαχίαι εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς, διωρισμένας εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ εἰς τὴν διάβασιν τῶν πολιτῶν, αἱ ἐνθουσιαστικαὶ διδασχαί, αἱ ὁποῖαι παροξύνουν τὰ εὐκίνητα πάθη τοῦ περιέργου λαοῦ, καὶ γίνονται τόσον δραστικώτεραι, ὅσον μεγαλήτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀκρατῶν, ἐνδυναμούμεναι πλέον ἀπὸ τὸν σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδη ἐνθουσιασμὸν παρὰ ἀπὸ τὸν φωτεινὸν καὶ γαληνικὸν ὀρθὸν λόγον, ὅστις ποτὲ δὲν ἐνεργεῖ, ὅπου ἦναι πολυπληθὴς ἡ συνάθροισις τῶν ἀκουόντων.

Τὰ δραστήρια μέσα νὰ ἐμποδίζεταί ἡ ἐπικίνδυνος τῶν παθῶν τοῦ κοινοῦ λαοῦ σύμπνευσις, εἶναι νὰ φωτίζωνται τὴν νύκτα αἱ ὁδοὶ μετὰ δημόσια ἀναλώματα, νὰ διορίζωνται νυκτοφύλακες εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως, νὰ μὴ γίνωνται αἱ ἀπλαῖ ἠθικαὶ τῆς Ὀρησκείας ὁμιλίαι, πλὴν εἰς μόνους τοὺς ἱεροὺς ναοὺς μετὰ γαλήνην καὶ ἡσυχίαν, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς δημοσίου ἐξουσίας, μηδ' αἱ περὶ τῶν ἰδίων καὶ κοινῶν συμφερόντων δημηγορίαι, πλὴν εἰς αὐτὰς τὰς δημοσίους συνελεύσεις, εἰς τὰς συγκλήτους, ἢ ὅπου ἄλλοῦ συνεδρεύει ἡ μεγαλειότης τοῦ κράτους.

Ἀνήκουν ἐξαιρέτως ὅλα ταῦτα εἰς τὴν ἄγρυπνον φροντίδα τῆς ἐξουσίας ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν Ἀστυνομίαν. Ἄν ὅμως ὁ Ἀστυνόμος ἐνεργῇ αὐτογνωμόνως, καὶ ὅχι κατὰ νόμους σταθεροὺς καὶ γνωστούς εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ἥθελ' εὐκόλα ἀνοιχθῇ ἡ θύρα εἰς τὴν τυραννίαν, ἡ ὁποία περιέρχεται πάντοτε τὸν περίβολον τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Οὐδεμίαν ἐξαίρεσιν εὐρίσκω εἰς τὸν γενικὸν τοῦτον κανόνα, « Ἐκαστος πολίτης πρέπει « νὰ ἐξεύρῃ πότε εἶναι ἔνοχος καὶ πότε ἀθῶος. » Ἄν οἱ Κήνσωρες, καὶ ἀπλῶς οἱ αὐτογνωμόνως κυβερνῶντες ἄρχοντες, γίνωνται καμμίαν φορὰν ἀναγκαῖοι εἰς πολιτικὰς τινὰς κυβερνήσεις, τοῦτο συμβαίνει ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν, ὅχι ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Πλειότεροι πολῖται ἐθυσιάσθησαν εἰς τὴν κρυφὴν τυραννίαν, διὰ τὴν ἀδηλόγητα τῆς ἰδίας αὐτῶν τύχης, παρ' ὅσους ἐθυσίασεν ἡ πάνδημος καὶ φανερά σκληρότης, ἡ ὁποία κινεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰς ἀγανάκτησιν, χωρὶς νὰ τῆς ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα. Ὁ ἀληθὴς τύραννος ἀρχίζει πάντοτε ἀπὸ τὴν δούλωσιν τῆς ὑπολήψεως, διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀνδρίαν, ἥτις γεννᾶται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅσάκις φωτίζονται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἢ πυρόνονται ἀπὸ τὰ πάθη, ἢ σκοτίζονται ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν τοῦ κινδύνου.

§ XXIV.

ΠΕΡΙ ΑΡΓΙΑΣ.

Δὲν ὑποφέρουν αἱ φρόνιμοι πολιτικαὶ κυβερνήσεις νὰ βλέπωσι τὴν πολιτικὴν ἀργίαν καθημένην ἀναμέσον τῆς

κοινῆς βιομηχανίας. Πολιτικὴν ἀργίαν ὀνομάζω ἐκείνην, ἥτις δὲν συνεργεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν οὔτε μὲ τὴν ἐργασίαν, οὔτε μὲ τὸν πλοῦτον, ἥτις κερδαίνει πάντοτε, χωρὶς ποτὲ νὰ ζημιουῖται, τὴν ὁποίαν σέβεται ὁ κοινὸς λαὸς μὲ θαυμασμὸν ἡλίθιον, καὶ βλέπει ὁ φρόνιμος μὲ ἀγανάκτησιν, σπλαγχνιζόμενος τοὺς, ὅσοι θυσιάζονται εἰς αὐτήν· ἐκείνην τέλος πάντων, ἥτις ἀναίσθητος τοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον μᾶς διεγείρει εἰς ὅλας τοῦ βίου τὰς πράξεις, ἡγουν τὴν ἀνάγκην νὰ φυλάσσωμεν, ἢ νὰ αὐξάνωμεν τὰ πρὸς ζωὴν χρήσιμα, ἀφίνει εἰς τὰ ἰσχυρὰ τῆς ὑπολήψεως πάθη ὅλην αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν¹. Ἡθέλησάν τινες μὲ αὐστηρὰς φωνασκίας νὰ συγχύσωσι τὴν βλαβεράν ταύτην ἀργίαν, μὲ τὴν ἀργίαν τοῦ πλούτου, ὁ ὁποῖος εἶναι καρπὸς τῆς φιλοπονίας. Εἰς τοὺς

1. « Ἐβλέπεις πολίτην, ὅστις δὲν συνεισφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν τὸν φόρον τῆς δυνάμεως ἢ τῆς βιομηχανίας του; εὐθὺς ὅταν ἀρχίσῃ νὰ γίνεταί ἀργός, ἐμβαίνει εἰς τὸ στάδιον τῆς κακίας. Ὁμοιάζει τὰ φθειρόμενα δι' ἀκινησίαν, καὶ φθείροντα τὸ περιέχον ἀγγεῖον, ὑγρὰ, τὰ ὁποῖα πρέπει ἢ νὰ χύσῃς πάραυτα, ἢ νὰ κάμῃς πάλιν νὰ βράσωσιν. — Ἡ πολιτεία, ἐὰν ἀγρυπνῇ, δὲν θέλει ἀφήσειν εἰς τὴν ἀργίαν τὸν καιρὸν νὰ μεταβαλθῇ εἰς κακίαν. Ζητεῦσα ἀπὸ τὸν πολίτην λογαριασμὸν τῆς ἀργίας, τοῦ φράσσει παρευθὺς τὸν δρόμον τῆς κακίας· τὸν δίδει νὰ καταλάβῃ, ὅτι γινόμενος ὑποπτος διὰ τὴν ἀργίαν, γίνεται ἡμιπταίστης, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν, ὡς ἀφιερωμένη θυσία εἰς τὴν δικαιοσύνην, μέλλει ἀκαταπαύστως νὰ παρατηρῇται ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς δικαιοσύνης. Ἐτί δύναται νὰ κάμῃ ἡ ἀργία, ὅταν τῆς ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλπίδα τῆς κακουργίας; Πρέπει ἐξανάγκης νὰ διορθωθῇ, ἢ ν' ἀφήσῃ γῆν, ἥτις δὲν τρέφει πλὴν τοὺς φροντίζοντας ν' αὐξήσωσι τοὺς καρπούς της. » SERVAN, *Discours sur l'administrat. de la justice criminelle*.

νόμους ὅμως, καὶ ὅχι εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ περιωρισμένην τῶν τοιούτων κριτῶν ἀρετὴν, ἀνήκει νὰ διορίσῃσι ποία ἀργία εἶναι ποινῆς ἀξία. Ἀργὸς πολιτικῶς δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται, ὅστις ἀπολαύει τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς, ἢ καὶ τῆς κακίας τῶν ἰδίων αὐτοῦ προγόνων· ὅστις πωλεῖ εἰς τοὺς φιλεργοὺς πένητας τὸν πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖον ἄρτον δι' ὅσας ἀπολαύει παρ' αὐτῶν ἡδονάς· ὅστις διεγείρει τὸν εἰρηνικὸν καὶ ἀθόρυβον πόλεμον τῆς βιομηχανίας κατὰ τοῦ πλούτου, ἀσυγκρίτως ὠφελιμώτερον παρὰ τὸν ἄδηλον καὶ αἱματώδη πόλεμον τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος. Ἡ τοιαύτη ἀργία γίνεται ἀναγκαία καὶ ὠφέλιμος, καθόσον ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἐξαπλοῦται, καὶ καθόσον συστέλλεται ἡ πολιτικὴ κυβέρνησις, ἀφίνουσα πλειοτέραν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς πολίτας.

§ XXXV.

ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΧΕΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΙΚΙΣΜΟΥ.

Εἰς τῆς αὐτοχειρίας τὸ ἀδίκημα, φαίνεται ὅτι δὲν ἀρμόζει κάμμία κυρίως λεγομένη ποινὴ· διότι ἡ τοιαύτη ποινὴ δὲν ἤθελε κολάσειν παρὰ τὸ ἀναίσθητον καὶ ψυχρὸν σῶμα τοῦ φονευθέντος, ἢ τοὺς ἀθώους αὐτοῦ συγγενεῖς. Κολάζουσα τὸ νεκρὸν σῶμα, ἡ ποινὴ δὲν θέλει ταραῖξιν τοὺς ζῶντας, καθὼς δὲν ἤθελε τοὺς ταραῖξιν ἢ μαστίγωσις τινὸς ἀνδριάντος· κολάζουσα τοὺς ἀθώους συγγενεῖς, γίνεται ἄδικος καὶ τυραννικὴ· διότι τῶν πολιτῶν ἡ ἐλευθερία ὑποθέτει τὴν ἀνάγκην νὰ ᾖναι προσωπικαὶ αἱ ποιναὶ, ἥγουν νὰ μὴν ἐπιβάλλωνται πλὴν εἰς

αὐτὸ τοῦ ἀδικήσαντος τὸ πρόσωπον. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι φυσικὰ φιλόζωοι, καὶ ὅσα τοὺς περικυκλόνουν, ὅλα τοὺς προσκολλοῦν ἐπιπλέον εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ θελκτικὴ τῆς ἡδονῆς εἰκὼν, καὶ ἡ γλυκυτάτη τῶν ἀνθρώπων ἀπάτη, ἡ ἐλπίς, διὰ τὴν ὁποίαν καταπίνουν τόσα κακὰ συγκερασμένα μὲ σταλαγμοὺς ὀλίγους ἀγαθῶν, τοὺς πλανοῦν τόσον, ὥστε δὲν εἶναι φόβος, μὴ ἡ ἀτιμωρησία τῆς αὐτοχειρίας αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν αὐτοχείρων. Πείθεται εἰς τοὺς νόμους, ὅστις φοβεῖται τὸν πόνον· ἀλλ' ὁ θάνατος ἀναιρεῖ πᾶσαν αἴσθησιν. Ἡ Ποία λοιπὸν αἰτία εἶναι ἱκανὴ νὰ κρατήσῃ τὴν ἀπελπισμένην χεῖρα τοῦ αὐτόχειρος;

Ὀλιγώτερον κακὸν προξενεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅστις φονεύει ἑαυτὸν, παρὰ ὅστις χωρίζεται ζῶν διαπαντὸς ἀπ' αὐτὴν. Ὁ πρῶτος ἀφίνει καὶ εἰς τὴν πατρίδα ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν· ὁ δεύτερος μεταφέρει καὶ μέρος τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον, ὅπου μετοικίζεται, ἢ μᾶλλον (ἐπειδὴ τοῦ ἔθνους ἡ δύναμις συνίσταται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν) μετοικιζόμενος εἰς ἄλλο πλησιόχωρον ἔθνος, προξενεῖ εἰς τὴν πατρίδα διπλάσιον ζημίαν ὅσης ἤθελε προξενήσῃν ὁ χωριζόμενος ἀπ' αὐτὴν μὲ τὸν φόνον. Ἡ ζήτησις λοιπὸν καταντᾷ εἰς τοῦτο, ἂν ὁ νομοθέτης βλάπτῃ, ἢ ὠφελῇ τὸ ἔθνος, ἀφίνων παντελῆ ἐξουσίαν εἰς καθέν αὐτοῦ μέλος νὰ ἀναχωρῇ, ὅταν θέλῃ, ἀπὸ τὴν πατρίδα.

Κανένας νόμος δὲν πρέπει νὰ δημοσιεύεται, ὁσάκις δὲν εἶναι ὠπλισμένος μὲ τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν, ἢ ὁσάκις ἀκυροῦται ἀπ' αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν περιστάσεων.

Καὶ, ἐπειδὴ ἡ βασιλεύουσα εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς ὑπόληψις πείθεται εἰς τοὺς ἐμμέσους καὶ βραδεῖς τύπους, τοὺς ὁποίους προβάλλει εἰς αὐτὰς ὁ νομοθέτης, καὶ ἀντιστέκει εἰς τοὺς ἀμέσους καὶ βιαίους, διὰ τοῦτο ὅσα ἀνωφελῶς νομοθετοῦνται, ἀφοῦ μίαν φορὰν καταφρονηθῶσι, μεταδίδουν τὴν καταφρόνησιν καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς σωτηριωδεστάτους νόμους, τοὺς ὁποίους κρίνουν τότε οἱ πολῖται πλέον ὥς ἐμπόδια, παρὰ ὥς παρακαταθήκην τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ἐπειτα, ἂν αἱ διαθέσεις τῆς ψυχῆς μας ἦναι (ὥς εἶπαμεν) περιορισμέναι, ὅσον πλέον σεβάζονται τοὺς ἀνωφελεῖς νόμους οἱ ἄνθρωποι, τόσον ὀλιγώτερον σέβας θέλουν προσφέρειν εἰς τοὺς ἀληθῶς ὠφελίμους.

Ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦτον δύναται ὁ φρόνιμος τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας οἰκονόμος νὰ συνάξῃ ὠφέλιμά τινα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐγὼ παρατρέχω, διὰ νὰ μὴ μακρύνωμαι πολὺ ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν, ἥτις εἶναι νὰ ἀποδείξω, ὅτι δὲν πρέπει ὁ νομοθέτης νὰ μεταβάλλῃ εἰς φυλακὴν τὴν πατρίδα. Τοιοῦτος νόμος, ἐπειδὴ οὔτ' ὅλα τῆς ἐπικρατείας τὰ ὅρια δύναται νὰ κλείσῃ, οὔτ' αὐτοὺς τῶν ὀρίων τοὺς φύλακας νὰ φυλάξῃ, ἢ θελ' εἶσθαι μάταιος καὶ ἀνωφελής, ἔξω ἂν ἡ ἐπικράτεια χωρίζεται ἀπὸ τὰς ἄλλας μὲ ὅρη ἄβατα, ἢ μὲ θάλασσαν ἀπλευστον. Ἀφοῦ μίαν φορὰν ἀφήσῃ τις τὴν πατρίδα, καὶ μεταφέρῃ ὅλα τοῦ τὰ ὑπάρχοντα, δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ κολασθῇ· καὶ νὰ τὸν κολάσῃ τις πρὶν φύγῃ, ἢ θελ' εἶσθαι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ κολάζῃ τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅχι τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, νὰ καταδουλόνη τὴν θέλησιν, ἥτις εἶναι

δύναμις τῆς ψυχῆς παντάπασιν ἐλευθέρα ἀπὸ τὴν δεσπο-
 τίαν τῶν ἀνθρωπίνων νόμων. Ὡσαύτως ἀδύνατον εἶναι
 εἰς τὸν νόμον νὰ κολάσῃ τὸν φυγάδα μὲ τὴν δήμευσιν
 τῶν ὑπαρχόντων, ὅς' ἀφῆκεν εἰς τὴν πατρίδα. Διότι
 ὄχι μόνον ἔχει τὰ μέσα ν' ἀποφύγῃ τὴν ποινὴν, παραδί-
 δων κρυφίως εἰς κανέν' ἀπὸ τοὺς συμπολίτας τὰ ἴδια
 κτήματα (τὸ ὅποῖον ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ,
 χωρὶς νὰ βιάσῃ τυραννικῶς τὰ πρὸς ἀλλήλους τῶν πολι-
 τῶν συναλλάγματα), ἀλλὰ καὶ διότι ὁ τοιοῦτος νόμος
 ἤθελε βλάψειν πολὺ τὴν ἀμοιβαίαν μεταξὺ τῶν ἔθνων
 ἐμπορίαν. Ἐὰν οἱ νόμοι κολάσωσι τὸν φυγάδα, ἀφοῦ ἐπι-
 στρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του, θέλουν οὕτως ἐμποδίσειν
 τὴν θεραπείαν τοῦ προξενηθέντος εἰς τὴν πατρίδα κακοῦ,
 ἀναγκάζοντες τοὺς φυγάδας νὰ μὴν ἐπιστρέφωσι πλέον.
 Ἐπειτα ἡ ἀπαγόρευσις αὕτῃ νὰ μὴν ἀφίνη κανεῖς τὴν
 πατρίδα ἀρκεῖ ν' αὐξήσῃ εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἐπιθυμίαν
 νὰ τὴν φύγωσι, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ξένους νὰ τὴν κατ-
 οικήσωσι.

Ἔτι πρέπει νὰ συλλογισθῇ τις περὶ τοιαύτης πολιτι-
 κῆς κυβερνήσεως, ἥτις δὲν ἔχει μέσον ἄλλο παρὰ τὸν
 φόβον, νὰ κρατήσῃ τοὺς πολίτας εἰς τὴν πατρίδα, εἰς
 τὴν ὁποίαν καὶ μόνη ἡ φύσις τοὺς προσκολλᾷ διὰ τὰς
 προλήψεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας; Ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος
 νὰ προσηλώσῃ τις τοὺς πολίτας εἰς αὐτὴν εἶναι ν' αὐξήσῃ
 τὴν κατὰ μέρος εὐδαιμονίαν καθενός. Ὡς χρεωστεῖ πᾶσα
 πολιτεία νὰ σπουδάζῃ, ὅσον δυνατόν, νὰ ὑπερβάλλῃ τὰς
 ἄλλας κατὰ τὴν ἐμπορίαν, ὡσαύτως συμφέρει εἰς αὐτὴν
 νὰ ᾔῃναι οἱ πολῖταί της εὐδαιμονέστεροι παρὰ τοὺς πολί-

τας τῶν πλησιοχώρων ἔθνων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη εὐδαιμονία δὲν γεννᾶται ἀπὸ τὰς ἡδονὰς τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας, μ' ὅλον ὅτι ἡ πολυτέλεια, ἐμποδίζουσα τὸν πλοῦτον νὰ συσσωρεύεται εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων τινῶν, γίνεται ἀναγκαία θεραπεία τῆς ἀνισότητος τῶν πολιτῶν, ἥτις αὐξάνει καθόσον αὐξάνει τό ἔθνος¹. Τὰ καλὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας ἔχουν τοῦτο τὸ ἄτοπον, ὅτι ἡ ἀπόλαυσις αὐτῶν, ἂν καὶ γίνεται διὰ μέσου

1. Ὅσάκις τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας ἐκτείνονται πλείοτερον παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, ἡ πολυτέλεια βοηθεῖ τὴν τυραννίαν· καὶ τὸ αἷτιον εἶναι, ὅτι ὅσον εἶναι πλέον σκορπισμένοι, καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων οἱ κάτοικοι, τόσον ὀλιγώτερον εἶναι φιλόπονοι, καὶ ὅσον ὀλιγώτερά εἶναι ἡ φιλοπονία των, τόσον πλέον ὑπόκεινται οἱ πτωχοὶ εἰς τοὺς πλουσίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὴν ἀλαζονικὴν πολυτέλειαν ζῶσι, καὶ τόσον δυσκολώτερον δύνανται νὰ ἐνωθῶσι κατὰ τῶν τυράννων οἱ τυραννούμενοι. Οἱ δυνατοὶ καὶ πλούσιοι ἀπολαύουν εὐκολώτερον ἀπὸ τοὺς ὀλίγους, παρὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, τὰς τιμὰς, τὰς προσκυνήσεις, τὸ σέβας καὶ τὴν ὑποταγὴν, μὲ τὰ ὁποῖα ὅλα γίνεται πλέον αἰσθητὸν τὸ διάστημα, τὸ ὁποῖον τοὺς χωρίζει ἀπὸ τοὺς ἀδυνάτους καὶ πτωχοὺς. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσον πλέον ἐλεύθεροι, ὅσον ὀλιγώτερον παρατηροῦνται εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ τόσον ὀλιγώτερον παρατηροῦνται, ὅσον εἶναι πλείοτεροι τὸν ἀριθμὸν. Ἐξεναντίας, ὅσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἐκτείνεται πλέον παρὰ τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας, ἡ πολυτέλεια γίνεται ἐμπόδιον τῆς τυραννίας· διότι θαρρύνει καὶ βοηθεῖ τὴν φιλοπονίαν, καὶ αὐξάνει τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθρώπων, διότι τὸ ἐργόχειρον τοῦ πένητος προσφέρει εἰς τὸν πλούσιον τόσας διαφορὰς ἡδονὰς καὶ εὐχρηστίας, ὥστε τὸν ἀναγκάζει ν' ἀφήσῃ τὴν πολυτέλειαν τῆς ἐπιδείξεως, ἡ ὁποία ἔκαμνε τοὺς πτωχοὺς νὰ αἰσθάνωνται βαθύτερα τὴν εἰς τοὺς πλουσίους ὑποταγὴν. Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ, ὅτι εἰς τὰς εὐρυχώρους, ἀλλ' ἀδυνάτους καὶ ὀλιγανθρώπους ἐπικρατείας, ἡ πρὸς ἐπίδειξιν πολυτέλεια (ἔξω ἂν ἄλλα αἷτια δὲν ἐμποδίσωσι τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα) ὑπερ-

πολλῶν ἀνθρώπων, ἀρχίζει ὅμως ἀπὸ ὀλίγους, καὶ κατ-
αντᾶ εἰς πολλὰ ὀλίγους· καὶ οἱ πλειότεροι, μετέχοντες
ἐλάχιστον μέρος ἀπ' αὐτὰ, ἔχουν ἀδιαλείπτως παροῦσαν
τῆς ιδίας αὐτῶν δυστυχίας τὴν αἴσθησιν, δυστυχίας ὅμως,
ἣτις δὲν εἶναι πραγματική, ἀλλὰ γεννᾶται μᾶλλον ἀπὸ
τὴν σύγκρισιν τῆς τύχης των πρὸς τὴν τύχην τῶν ἄλλων.

Ἀπὸ τὴν προσωπικὴν λοιπὸν καθενὸς ἀσφάλειαν καὶ
τὴν ἐλευθερίαν, περιορισμένην ἀπὸ μόνους τοὺς νόμους,
γεννᾶται, καὶ εἰς αὐτὰς ἐπιστηρίζεται, ἡ εὐδαιμονία τῶν
πολιτῶν. Μὲ αὐτὰς αἱ ἡδοναὶ τῆς πολυτελείας πολυ-
πλασιάζουν τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, ὥς χωρὶς αὐ-
τῶν θέλουν χρηματίσειν ὄργανα τῆς τυραννίας. Καθὼς
τὰ γενναιότερα θηρία, καὶ τὰ πλέον ἐλεύθερα πετεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ, καταφεύγουν εἰς τὰς ἐρημίας καὶ εἰς τὰ ἀπρόσ-
ιτα δάση, καὶ ἀφίνουν εἰς τὸν ἐπίβουλον τῆς ἐλευθερίας
των ἀνθρώπων τὰς καρποφόρους καὶ τερπνὰς πεδιάδας,
παρόμοια φεύγουν καὶ αὐτὰς τὰς ἡδονὰς οἱ ἄνθρωποι,
ὅταν τὰς διαμοιράζωσιν αἱ χεῖρες τῆς τυραννίας.

Ἄν ἀπεδείχθη ἄδικος καὶ ἀνωφελὴς ὁ νόμος, ὅστις
ἀναγκάζει τὸν πολίτην νὰ μένη εἰς τὴν πατρίδα του,
ὥς εἰς φυλακὴν, ἐξίσου ἄδικος καὶ ἀνωφελὴς εἶναι καὶ ὁ
νόμος ὁ κολάζων τὴν αὐτοχειρίαν. Ἄν αὕτη κολάζεται ὥς
ἀμάρτημα ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅστις μόνος ἔχει τὸν ἐξουσίαν

βάλλει τὴν περὶ τὰ χρήσιμα πολυτέλειαν, καὶ ὅτι ἐξεναντίας εἰς τὰς
μικρὰς, ἀλλὰ πολυανθρώπους ἐπικρατείας, ἡ περὶ τὰ χρήσιμα πολυ-
τέλεια σμικρύνει καθημέραν τὴν πρὸς ἐπίδειξιν πολυτέλειαν. Σημ. τοῦ
ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

νὰ κολάζῃ καὶ μετὰ θάνατον, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ κολάζεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα ἐπειδὴ ἡ ποινὴ ἐπιβάλλεται ὅχι εἰς τὸν ἔνοχον, ἀλλ' εἰς τὴν ἀθώαν αὐτοῦ οἰκογένειαν. Ἄν ἴσως εἴπῃ τις, ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ αὐτόχειρος δύναται μ' ὅλον τοῦτο νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ζῶντας νὰ φονεύωσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς, ἀποκρίνομαι, ὅτι δὲν θέλει κρατηθῇν ἀπὸ τοὺς πλέον μακρυμένους καὶ ὀλιγώτερον δραστικούς λογισμοὺς τοὺς περὶ συγγενείας, ἢ τέκνων, ὅστις ἀταράχως ἀφίνει τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, καὶ μισεῖ τόσον τὸν παρόντα βίον, ὥστε νὰ προκρίνῃ τὴν αἰώνιον δυστυχίαν.

§ XXXVI.

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΔΥΣΑΠΟΔΕΙΚΤΩΝ.

Εἶναι τινὰ ἀδικήματα συχνὰ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δυσαπόδεικτα. Τοιαῦτα εἶναι ἡ Μοιχεία, ἡ Παιδεραστία, καὶ ἡ Βρεφοκτονία.

Τῆς μοιχείας τὸ ἀδίκημα, πολιτικῶς θεωρούμενον, γεννᾶται ἀπὸ δύο αἰτίας· ἀπὸ τοὺς ἀστάτους καὶ κακοὺς τῶν ἀνθρώπων νόμους, καὶ ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην κλίσιν καὶ ἐφολκὴν¹, μὲ τὴν ὁποίαν φέρονται οἱ

1. Ὁμοιάζει ἡ ἐφολκὴ αὕτη μὲ τὴν φυσικὴν βαρύτητα τὴν κινοῦσαν τὸ Σύνπαν· ὀλιγοστεύει, καθὼς ἡ φυσικὴ βαρύτης, κατὰ λόγον τοῦ διαστήματος, καὶ προσδιορίζει ὅλας σχεδὸν τῆς ψυχῆς τὰς κινήσεις, ἐνόσω μένει ἡ ἐνέργειά της, καθὼς ἡ φυσικὴ βαρύτης προσδιορίζει ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ σώματος. Διαφέρει ἐξεναντίας ἀπὸ τὴν φυσικὴν βαρύτητα

ἄνδρες πρὸς τὰς γυναῖκας, καθὼς αἱ γυναῖκες πρὸς τοὺς ἄνδρας.

Ἄν ἦτον ὁ λόγος μου πρὸς Ἕθνη στερημένα τοῦ φω-
τὸς τῆς Θρησκείας, ἤθελα προσθέσειν, ὅτι εἶναι μεγάλη
διαφορὰ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ἀδικημάτων. Ἡ
μοιχεία γεννᾶται ἀπὸ τὴν κατάχρησιν τῆς σταθερᾶς καὶ
κοινῆς ὅλων τῶν ἀνθρώπων χρείας, ἡ ὁποία εἶναι ἀρχαιο-
τέρα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν μήτηρ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας·
τὰ δὲ λοιπὰ ἀδικήματα, ὀλέθρια ἐξεναντίας εἰς τὴν πο-
λιτικὴν κοινωνίαν, γεννῶνται πλέον ἀπὸ πάθη προσωρινὰ
παρὰ ἀπὸ φυσικὴν χρείαν. Ὅσοι ἀνέγνωσαν τὴν ἱστορίαν
καὶ ἐξέτασαν ἀκριβῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, συμπεραί-
νουν, ὅτι ἡ φυσικὴ αὕτη χρεία εἶναι εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ
κλίμα μία ποσότης πάντοτε ἴση. Καὶ ἂν τοῦτο ἀληθεύῃ,
ἀνωφελεῖς, ἢ μᾶλλον ὀλέθριοι εἶναι ὅσοι νόμοι καὶ ὅσα
ἔθιμα σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ποσότητα ταύ-
της τῆς χρείας· διότι ἄλλο δὲν ἤθελαν κατορθώσκειν παρὰ
νὰ βαρύνωσι μέρος τῶν πολιτῶν μὲ τὰς ἰδίας καὶ ἄλλο-
τρίας χρείας. Φρόνιμοι ἐξεναντίας ἤθελαν εἶσθαι ὅσοι
νόμοι, ἀκολουθοῦντες (νὰ εἶπω οὕτως) τὸ καταφερόμενον
ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἤθελαν διαμερίσειν τὴν ὅλην ποσό-
τητα τῆς φυσικῆς ταύτης χρείας εἰς πολλὰς ἴσας μικρὰς
μερίδας, ὥς εἰς τόσα ρυάκια, ἱκανὰ νὰ ἐμποδίσωσι καὶ
τὴν ξηρασίαν καὶ τὴν πλημύραν. Τόσον θέλουν εἶσθαι

κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκείνη μὲν ὀλιγοστεύει ἀναλόγως μὲ τὰ ἐμπόδια, ἡ
δὲ μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐφοικῇ αὐξάνει ὥς ἐπιτοπολὺ καὶ δυνα-
μόνεται, καθόσον αὐξάνουν τὰ ἐμπόδια. Σημ. τοῦ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

πιστότεροι πρὸς ἀλλήλους οἱ γαμικῶς ἐνωμένοι, ὅσον εὐκολώτεροι καὶ πλειότεροι γίνονται οἱ γάμοι. Ἀλλ' ὅταν συναρμόζωσι τοὺς γάμους αἱ κατὰ διαδοχὴν προλήψεις, καὶ τοὺς συγχωρῇ, ἢ τοὺς ἐμποδίσῃ, ὡς θέλει, ἡ πατρικὴ ἐξουσία, τότε ἡ φιλογυνία διασπᾷ κρυφίως τοὺς γαμικοὺς δεσμοὺς, καταφρονοῦσα τὴν ἀγοραίαν καὶ κοινὴν ἠθικὴν, ἥτις στηλιτεύει τὰ ἀποτελέσματα, καὶ συγχωρεῖ τὰς αἰτίας. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἔχει χρεῖαν τοιούτων στοχασμῶν, ὅστις ζῇ εἰς τὴν ἀληθῆ Ὁρησκείαν, ἡ ὁποία ἔχει μεγαλύτερα βοηθήματα, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων.

Τὸ ἀδίκημα τῆς μοιχείας εἶναι τόσον ὀλιγοχρόνιον, τόσον κρυμμένον μὲ τὸ ὁποῖον αὐτοὶ οἱ νόμοι τὸ ἀναγκάζουν νὰ σκεπάζεται κάλυμμα (κάλυμμα ἀναγκαῖον, ἀλλ' ἀσθενές, ἐπειδὴ αὐξάνει ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ κάλλος τοῦ ὑποκειμένου), καὶ τῆς πράξεως αὐτῆς οἱ καιροὶ τόσον εὐκολοί, τὰ δὲ ἐπακολουθήματα τόσον ἀμφίβολα, ὥστε εἶναι εὐκολώτερον εἰς τὸν νομοθέτην νὰ τοῦ ἐμποδίσῃ τὴν γένεσιν παρὰ νὰ τὸ παύσῃ ἀφοῦ γεννηθῇ. Εἶναι κανὼν γενικὸς οὗτος, ὅτι ἡ ποινὴ γίνεται μᾶλλον ἐρεθισμὸς εἰς ἐκεῖνα τὰ ἀδικήματα, ὅσων ἡ φύσις εἶναι νὰ μένωσιν ὥσεπιτοπολὺ ἀτιμώρητα. Ἰδιον τῆς φαντασίας εἶναι νὰ ἐρεθίζεται πλέον καὶ νὰ παροξύνεται ἀπὸ τὰς δυσκολίας, ὡςάκισ αὐταὶ δὲν ὑπερβάλλουν τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργειαν. Αἱ δυσκολίαι αὐξάνουν τὸ κάλλος τοῦ ἀντικειμένου, διότι ἐμποδίζουν τὴν ἄστατον φαντασίαν νὰ πλανᾶται μακρὰν ἀπ' αὐτὸ, καὶ τὴν ἀναγκάζουν νὰ θεωρῇ καὶ νὰ ἐξετάζῃ μὲ πλειοτέραν ἀκρίβειαν ὅλας αὐτοῦ τὰς

σχέσεις. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης ἡ ψυχὴ προσκολλᾶται σφοδρότερον εἰς τὰ τερπνὰ τοῦ ἀντικειμένου μέρη, πρὸς τὰ ὅποια ἐκ φύσεως κλίνει, παρὰ εἰς τὰ λυπηρὰ καὶ ὀλέθρια, τὰ ὅποια μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται.

Ἡ παιδεραστία, ἥτις κολάζεται τόσον αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς νόμους¹, καὶ ὑποβάλλεται τόσον εὐκολα εἰς τὰς βασάνους, αἱ ὅποια νικοῦν πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν ἀθωότητα, ἐγεννήθη ὅχι τόσον ἀπὸ φυσικὴν χρείαν τοῦ ἀκοινωνήτου καὶ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὅσον ἀπὸ τὰ πάθη, τὰ ὅποια βασανίζουν τὸν δουλωμένον εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἄνθρωπον· εἶναι ἀποτέλεσμα ὅχι τόσον τῆς πλησμονῆς τῶν ἡδονῶν, ὅσον τῆς κακῆς ἀνατροφῆς, ἥτις μὲ πρόφασιν νὰ κάμῃ τοὺς ἀνθρώπους χρησίμους εἰς τοὺς ἄλλους, τοὺς κάμνει ἀχρήστους εἰς ἑαυτοὺς, συναθροίζουσα τὴν θερμὴν καὶ ζέουσαν νεότητα μακρὰν ἀπὸ τὰς γυναῖκας εἰς τὰ κοινόβια, ὅπου ὅλη τῆς φύσεως ἡ δύναμις δαπανᾶται χωρὶς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ ταχύνει πρὸ καιροῦ τὸ γῆρας.

Ὡσαύτως ἡ βρεφοκτονία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀφεύκτου ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ ἀπατηθεῖσα, ἢ βιασθεῖσα γυνή. Ἀναγκαζομένη νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀτιμίαν, ἢ τὸν θάνατον τοῦ βρέφους, τὸ ὅποϊον δὲν αἰσθάνεται τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς, προκρίνει τὴν βρεφο-

1. « Ὅχι βέβαια εἰς τὴν Γαλλίαν. Οἱ νόμοι ἀπειλοῦν ποινὰς αὐστηρὰς, ἀλλὰ τὰ δικαστήρια ἔπαυσαν νὰ τὰς ἐπιβάλλωσιν. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ πλούσιος εὐκολα τὰς ἀποφεύγει· μόνος ὁ ἀπερίσκεπτος πένης θυσιάζεται. » BRISSOT DE WARVILLE, *Bibliothèque du législateur*, 1782.

κτονίαν παρὰ τὴν καταισχύνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξανάγκης μέλλει νὰ πέσῃ καὶ αὐτὴ καὶ ὁ δυστυχὴς αὐτῆς καρπός. Προσφυέστερον ἄλλο μέσον νὰ ἐμποδισθῇ τὸ ἀδίκημα τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ νὰ ὑπερασπίζεται μὲ νόμους δραστικοὺς ἢ ἀδυναμία ἐναντίον τῆς τυραννίας, ἥτις ἀγαπᾷ νὰ μεγαλύνῃ τὰ κακὰ, ὅσα δὲν ἐμποροῦν νὰ σκεπασθῶσι μὲ τὸ κάλυμμα τῆς ἀρετῆς.

Ὁ σκοπός μου εἶναι, ὅχι νὰ σμικρύνω τὴν δικαίαν ἀποστροφὴν καὶ φρίκην τῶν ἀδικημάτων τούτων, ἀλλὰ νὰ δείξω μόνον τὰς πηγὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας προέρχονται, καὶ νὰ συνάξω ἀπὸ τὰ προειρημένα τὸ γενικὸν τοῦτο συμπέρασμα· « Δὲν εἶναι δικαία (τὸ ὅποιον σημαίνει, « δὲν εἶναι ἀναγκαία) ἡ ποινὴ τινὸς ἀδικήματος, « ἐνόσω ὁ νόμος δὲν ἐμεταχειρίσθῃ, διὰ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ, « τὸ προσφυέστατον ἀπ' ὅλα τὰ δυνατὰ εἰς τὴν παροῦσαν τοῦ ἔθνους κατάστασιν μέσα. »

§ XXXVII.

ΠΕΡΙ ΕΙΔΟΥΣ ΤΙΝΟΣ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΕΞΑΙΡΕΤΟΙ.

Θέλει παρατηρήσειν ὁ ἀναγνώστης, ὅτι δὲν ἐλάλησα περὶ ἐκείνου τοῦ ἀδικήματος, τοῦ ὁποίου ἡ ποινὴ κατέκλυσε τὴν Εὐρώπην μὲ ἀνθρώπινα αἵματα, καὶ ἀνῆψε τόσας ὀλεθρίους πυράς. Εἰς αὐτὰς κατεφλέγοντο ζῶντες ἄνθρωποι, καὶ ἐγίνοντο εἰς τοῦ τυφλοῦ λαοῦ τὰς αἰσθήσεις θέαμα τερπνὸν, καὶ γλυκύτατον ἄκουσμα, αἱ συγκεχυμέναι κραυγαὶ, ἀναβαίνουσαι μὲ τὸν πυκνὸν καπνὸν ἀπὸ τὰ καιόμενα τῶν ἀθλίων σώματα. Ἀλλ' οἱ φρόνιμοι θέ-

λουν εὐκόλα καταλάβειν, ὅτι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος, εἰς τοὺς ὁποίους ζῶ, καὶ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις δέν με συγχωροῦν νὰ ἐξετάσω τὴν φύσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου. Ἐξω τῆς ὑποθέσεώς μου, καὶ πολλὰ διεξοδικὸν ἤθελ' εἶσθαι νὰ ἀποδείξω, ἐναντίον εἰς τὸ παράδειγμα πολλοτάτων Ἐθνῶν, πόσον εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν πολιτείαν ἡ παντελὴς ὁμοφροσύνη τῶν πολιτῶν· πόσον εὐκόλως αἱ διάφοροι δόξαι, ὅσον λεπτὴ, σκοτεινὴ καὶ ἀκατάληπτος εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ἂν ᾦναι ἡ διαφορὰ των, ἐμποροῦν ὅμως νὰ ταραῖξωσι τὴν κοινὴν εἰρήνην, ὅσakis ἡ μία δέν κυριεύει πλέον παρὰ τὰς ἄλλας· πόσον εἶναι πολὺπλοκος ἡ φύσις τῶν δοξῶν καὶ τῶν ὑπολήψεων, εἰς τρόπον, ὥστε, ἐνόσω συμβράζουσai καὶ συνταρασσόμεναι, τινὲς ἀπ' αὐτὰς καθαρίζονται, καὶ ἐπιπλέουν ὡς ἀληθεῖς, ἢ βυθίζονται καὶ καταφρονοῦνται ὡς ψευδεῖς, ἄλλαι, ὀλιγώτερον σταθεραὶ καὶ βέβαιαι, ἔχουν χρεῖαν δυνάμεως καὶ προστασίας· πόσον ἀναγκαῖον εἶναι, τέλος πάντων, νὰ ἐξουσιάζωνται τῶν ἀνθρώπων τὰ πνεύματα, ἂν καὶ ἡ τοιαύτη ἐξουσία φαίνεται μισητὴ καταδυναστεία, ἀναγκάζουσα τοὺς ἀνθρώπους νὰ γίνωνται ὑποκριταί, καὶ νὰ ἀχρειοῦνται παντάπασιν, καὶ ᾦναι ἐναντία εἰς τὸ πνεῦμα τῆς πραότητος καὶ τῆς φιλαδελφίας, τὴν ὁποίαν διδάσκουν ὁ φυσικὸς λόγος καὶ ἡ ὑπερσέβαστος Θρησκεία. Ὅλα ταῦτα, ἂν καὶ παράδοξα, πρέπει νὰ λογίζωνται ὡς ἐναργῶς ἀποδειγμένα, καὶ συμφέροντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εὐρεθῇ νόμιμος ἐξουσία δυνατὴ νὰ τὰ κατορθώσῃ. Εἶναι μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος μου περὶ τῶν πολιτικῶν ἀδικημάτων, ὅσα γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπιναν

φύσιν, καὶ ἀπὸ τὴν παρ' ἄβασιν τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος, καὶ ὅχι περὶ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἁμαρτιῶν, τῶν ὁποίων καὶ αὐταὶ αἱ κοσμικαὶ ποιναὶ πρέπει νὰ διορίζωνται μὲ κανόνας διαφόρους ἀπὸ τοὺς κανόνας τῆς περιωρισμένης φιλοσοφίας.

§ XXXVIII.

ΠΕΡΙ ΠΗΓΩΝ ΤΙΝΩΝ, ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΓΕΝΝΩΝΤΑΙ ΠΟΛΛΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑΙ ΑΔΙΚΙΑΙ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ· ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙ ΨΕΥΔΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΩΦΕΛΕΙΑΣ.

Πηγὴ ἀδικιῶν καὶ σφαλμάτων γίνονται αἱ ψευδεῖς περὶ ὠφελείας ἔννοιαι, τὰς ὁποίας φαντάζονται οἱ νομοθέται. Ψευδῇ ὠφελείας ἔννοιαν ἔχει, ὅστις προσέχει πλεόν εἰς τὰ μερικὰ παρὰ εἰς τὰ κοινὰ ἄτοπα, ὅστις θέλει νὰ ἐξουσιάζῃ τὰ φρονήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ νὰ τὰ διεγείρῃ, ὅστις τολμᾷ νὰ ὑποτάσῃ τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς τὴν ἰδίαν του θέλησιν. Ψευδῇ ὠφελείας ἔννοιαν ἔχει, ὅστις παραβλέπει μυρίας ἀληθεῖς ὠφελείας διὰ τὸν φόβον ἑνὸς ἀτόπου, ἢ πολλὰ μικροῦ, ἢ παντελῶς ἀνυπάρκτου, ὅστις ἤθελ' ἀφαιρέσειν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ πῦρ, διὰ τὸν φόβον τῶν πυρκαϊῶν, καὶ τὸ ὕδωρ, διὰ τὸν κίνδυνον τοῦ πνιγμοῦ, ὅστις δὲν θεραπεύει τὰ κακὰ πλὴν μὲ τὸν ἀφανισμὸν πολλῶν καλῶν. Ἀπὸ τοιαύτας ψευδεῖς ἐννοίας ἐγεννήθη, παραδείγματος χάριν, ὁ νόμος, ὅστις ἀπαγορεύει τὴν ὀπλοφορίαν. Αὐτὸς δὲν ἀφαιρεῖ τὰ ὅπλα πλὴν ἀπ' ἐκείνους μόνους, ὅσοι δὲν κλίνουν εἰς τὰς κακουργίας· διότι ὅσοι τολμοῦν νὰ ἀθετήσωσι τοὺς πλεόν ἱεροὺς καὶ

ἀξιολόγους τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας νόμους, ἵπῳ θέλουν σεβασθῆν νόμους εὐτελεῖς, ὑπαγορευμένους ἀπὸ αὐτογνώμονα ἐξουσίαν; Τοιούτων νόμων ἡ μὲν παράβασις εὐκόλα φεύγει τὴν ποινὴν, ἡ δὲ ἀκριβοῦς τήρησις ἀναιρεῖ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ἀγαπητὴν εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ἀγαπητὴν εἰς τὸν σοφὸν νομοθέτην, καὶ ὑποβάλλει τοὺς ἀθώους εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς ἐπηρείας, ὅσας ἔπρεπε νὰ πάσχωσιν οἱ κακοῦργοι. Οἱ τοιοῦτοι νόμοι βλάπτουν τοὺς προκαλουμένους, καὶ ὠφελοῦν τοὺς προκαλοῦντας εἰς μάχην, καὶ, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσωσιν, αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν φόνων, προξενοῦντες εἰς τοὺς κακοὺς πλειοτέραν εὐκολίαν νὰ πειράζωσι τοὺς ἀόπλους παρὰ τοὺς ὠπλισμένους. Οἱ τοιοῦτοι ψοφοδεεῖς, καὶ ὄχι κωλυτικοὶ τῶν ἀδικημάτων νόμοι, γεννῶνται ἀπὸ τοὺς θορυβώδεις τύπους μερικῶν τινῶν πράξεων, καὶ ὄχι ἀπὸ φρόνιμον σκέψιν τῆς βλάβης ἢ τῆς ὠφελείας γενικοῦ τινὸς ψηφίσματος. Ψευδῇ ὠφελείας ἔννοιαν ἔχει, ὅστις ζητεῖ νὰ δώσῃ εἰς συνάθροισιν αἰσθητικῶν ὄντων τὴν τάξιν καὶ τὴν συμμετρίαν, τῆς ὁποίας εἶναι δεκτικὴ ἡ ἄψυχος καὶ ἀναίσθητος ὕλη μόνη· ὅστις παραβλέπει τὰς παρούσας ἰσχυρὰς ἀφορμὰς, μόνας ἱκανὰς νὰ ἐνεργήσωσι σταθερῶς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πλήθους, καὶ μεταχειρίζεται τὰς μακρυμένας, τῶν ὁποίων οἱ τύποι εἶναι ἀνίσχυροι καὶ προσωρινοὶ, ἔξω ἂν ἡ δύναμις τῆς φαντασίας ᾗναι τόσον ὑπερβολικὴ (καὶ τοιαύτη σπανίως εὐρίσκεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους), ὥστε νὰ μεγαλύνῃ καὶ αὐτὰ τὰ πλέον μακρυμένα ἀντικείμενα. Ψευδῇ, τέλος πάντων, ὠφελείας ἔννοιαν ἔχει,

ὅστις προσέχει εἰς τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, καὶ ὅχι εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, καὶ χωρίζει τὸ κοινὸν ἀπὸ τὸ κατὰ μέρος καθενὸς συμφέρον.

Διαφέρει κατὰ τοῦτο ἡ φυσικὴ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν, ὅτι ὁ ἄγριος τῆς φύσεως ἄνθρωπος δὲν βλάπτει τοὺς ἄλλους παρὰ τόσον μόνον, ὅσον ἀρκεῖ εἰς ἰδίαν του ὠφέλειαν· ὁ δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν εὐρισκόμενος ἄνθρωπος παρακινεῖται συχνὰ ἀπὸ τοὺς κακοὺς νόμους νὰ βλάπτῃ τοὺς ἄλλους καὶ χωρὶς ἰδίαν του ὠφέλειαν. Φοβίζει καὶ καταπλήττει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ὁ τύραννος· ἀλλ' ὁ φόβος ἀντανακλώμενος ἐπιστρέφει μὲ πολὺ μεγαλητέραν βίαν, διὰ νὰ βασανίζῃ τὴν ψυχὴν τοῦ τυράννου. Ὅσον πλέον περιορίζεται εἰς ὀλίγους ὁ φόβος, τόσον ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος γίνεται εἰς ἐκεῖνον, ὅστις τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὄργανον τῆς εὐδαιμονίας του. Ἀλλ' ὅσον πλέον γίνεται δημόσιος, ἤγουν ὅσον αὐξάνει τῶν φοβουμένων ὁ ἀριθμὸς, τόσον εἶναι εὐκολώτερον νὰ εὐρεθῇ μεταξὺ τήσων ἀνθρώπων κάnevς ἀνόητος, ἢ ἀπελπισμένος, ἢ τολμηρὸς πανοῦργος, ἱκανὸς νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἄλλους νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ τέλη του, καὶ νὰ διεγείρῃ εἰς τὰς ψυχὰς των πάθη τόσον ἀπατηλότερα, ὅσον ὁ κίνδυνος τῆς ἐπιχειρήσεως διαμερίζεται εἰς πλειοτέρους, καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς ἐλαττοῦται ἀπὸ τὴν αἴσθησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν δυστυχίας. Τοῦτο εἶναι τὸ αἷτιον, διὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἀδικίαι γεννῶσι νέας ἄλλας ἀδικίας, καὶ τὸ μῖσος γίνεται μονιμώτερον παρὰ τὴν

ἀγάπην, καθόσον ἐνδυναμοῦται μὲ τὴν συνέχειαν τῶν πράξεων, ὅσαι ἐξασθενίζουν τὴν ἀγάπην.

§ XXXIX.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

Αἱ ὀλέθριαι αὗται τῶν νόμων ἀδικίαι ἐκρίθησαν εὐλογοὶ καὶ ἀπ' αὐτοὺς προσέτι τοὺς πλέον ἐμπείρους νομοθέτας, καὶ ἐπράχθησαν εἰς τὰς πλέον ἐλευθέρας Δημοκρατίας, διότι ἐθεώρησαν τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὡς ἔνωσιν διαφόρων οἰκογενειῶν, καὶ ὅχι ὡς ἔνωσιν πολλῶν μερικῶν ἀνθρώπων. Ἄς ὑποθέσωμεν, παραδείγματος χάριν, τὸν ἀριθμὸν τινὸς ἔθνους, ἑκατὸν χιλιάδας ἀνθρώπων, διηρημένας εἰς εἴκοσι χιλιάδας οἰκογενειῶν, καὶ εἰς ἑκάστην οἰκογένειαν πέντε πρόσωπα, συναριθμοῦντες καὶ τὸν οἰκοδεσπότην, ὁ ὁποῖος παραστένει τὴν οἰκογένειαν. Ἐὰν ἡ πολιτικὴ κοινωνία συγκροτηθῇ κατ' οἰκογενείας, τὸ ἔθνος περιέχει εἴκοσι μόνον χιλιάδας πολιτῶν καὶ ὀγδοήκοντα χιλιάδας δούλων· ἐὰν συγκροτηθῇ κατὰ πρόσωπα, τὸ ἔθνος θέλει περιέχειν ἑκατὸν χιλιάδας πολιτῶν, ὅλων ἐλευθέρων. Ἀπὸ τὴν κατ' οἰκογενείας πολιτικὴν ἔνωσιν γεννᾶται Δημοκρατία, συνθεμένη ἀπὸ εἴκοσι χιλιάδας μικρῶν Μοναρχιῶν. Ἄλλ' ὅταν ἡ πολιτικὴ ἔνωσις γίνεται κατὰ πρόσωπα, τὸ φρόνημα τῆς ἐλευθερίας λάμπει ὅχι μόνον εἰς τὰς πλατείας τῆς πόλεως, καὶ εἰς τὰς δημοσίους τῶν πολιτῶν συνελεύσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς κατὰ μέρος τοὺς οἴκους, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀπολαύουν τὸ πλεότερον μέρος τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας, ἢ

κακοδαιμονίας. Ἐπειδὴ οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη τοῦ ἔθνους γεννῶνται ἀπὸ τὰς καθημερινὰς ψυχικὰς διαθέσεις καὶ φρονήματα τῶν μελῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὅταν αὕτη συγκροτῇται κατ' οἰκογενείας, τὸ πνεῦμα τῆς Μοναρχίας, ἡγουν τὸ πνεῦμα τῶν οἰκοδεσποτῶν, θέλει εἰσχωρήσειν ἀνεπαισθήτως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Δημοκρατίαν, διότι δὲν ἐμποδίζεται, πλὴν ἀπὸ μόνην τὴν ἀλληλομαχίαν τῶν κατὰ μέρος συμφερόντων εἰς καθέν' ἀπὸ τοὺς οἰκοδεσπότας. Ἐξεναντίας, ὅταν ᾖ συγκροτημένη κατὰ πρόσωπα, τὸ πνεῦμα τῆς Μοναρχίας ἐμποδίζεται ἀπὸ τὰ φρονήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσονομίας, ῥιζωμένα εἰς ὅλων τῶν πολιτῶν τὰς καρδίας. Τὸ πνεῦμα τῆς οἰκογενείας εἶναι φυσικὰ λεπτολόγον, καὶ καταγίνεται εἰς εὐτελῆ καὶ μικρὰ πράγματα· τὸ πνεῦμα τῆς Δημοκρατίας, ὀδηγούμενον ἀπὸ γενικὰς ἀρχάς, συνάγει ἀπὸ τὰ πράγματα γενικοὺς κανόνας ὠφελίμους εἰς τὸ πλειότερον μέρος τῶν πολιτῶν. Εἰς τὴν κατ' οἴκους ἑνώσιν, τὰ τέκνα μένουσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρὸς, ἐνόσφ ζῇ, καὶ δὲν ἀποκτοῦν, πλὴν μετὰ τὸν θάνατόν του, πολιτικὴν ζωὴν, ὑποκειμένην ἀμέσως εἰς τοὺς νόμους. Αὐτὰ συνειθισμένα, ὅτε ᾔσαν εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ ῥώμην τῆς ἡλικίας (ἡγουν ὅτε ἀκόμη δὲν εἶχε χαλινώσσειν τὰ πάθη ὁ ἐκ τῆς πείρας φόβος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουσιν σωφροσύνην), νὰ φοβῶνται, καὶ νὰ κλίνωσι τὸν αὐχένα, ἵπῳς εἶναι δυνατὸν νὰ νικήσωσι τὰ ἐμπόδια, ὅσα προβάλλει κατὰ τῆς ἀρετῆς ἢ κακίας, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὴν ἄτονον καὶ παρακμάζουσαν ἡλικίαν, ὅτε οἱ ἄνθρωποι φεύγουν τὰς γενναίας καὶ ἀνδρώδεις μεταβο-

λὰς τῆς διαγωγῆς τόσον πλέον, ὅσον ὀλιγώτερον ἐλπίζουενὰ τρυγήσωσι τοὺς καρπούς;

Ὅταν ἡ πολιτεία συγκροτῇται κατὰ πρόσωπα, ἡ ἔνωσις τῶν κατὰ μέρος οἰκογενειῶν εἶναι συναλλάγματος, καὶ ὄχι βιασμένης ὑποταγῆς ἀποτέλεσμα· καὶ τὰ τέκνα, ὅταν φθάσωσιν εἰς ἐκείνην τὴν ἡλικίαν, ἣτις τὰ ἐλευθερόνει ἀπὸ τὴν φυσικὴν εἰς τοὺς γονεῖς ὑποταγὴν (ἀναγκαίαν ἕως τότε, καὶ διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἡλικίας, καὶ διὰ τὴν χρεῖαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ προστασίας), γίνονται μέλη ἐλεύθερα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, οὐδ' ὑποτάσσονται πλέον εἰς τὸν οἰκοδεσπότην, πλὴν καθὼς ὑποτάσσονται οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἥγουν τόσον μόνον, ὅσου χρεῖα εἶναι διὰ νὰ συμμερίζωνται τὰς ὠφελείας τῆς κοινωνίας. Ὅταν ἦναι συγκροτημένη κατ' οἰκογενείας, τὰ τέκνα, ἥγουν τὸ πλειότερον καὶ ὠφελιμώτερον μέρος τοῦ ἔθνους, ὑποτάσσονται κατὰ πάντα εἰς τὴν αὐτογνώμονα τῶν γονέων ἐξουσίαν· ὅταν ἦναι κατὰ πρόσωπα, ἄλλος δεσμός δὲν τὰ συνδέει μὲ τὸν πατέρα, πλὴν ὁ ἱερὸς καὶ ἀδιάσπαστος ἐκεῖνος δεσμός τῆς φύσεως, ὅστις ἀναγκάζει καὶ τὰ δύο μέρη νὰ βοηθῶσιν ἀλλήλους, καὶ τὰ τέκνα τόσον πλέον, ὅσον εὐγνωμονέστερα χρεωστοῦν νὰ ἦναι πρὸς τοὺς γονεῖς διὰ τὰς προλαβούσας εὐεργεσίας. Διασπᾶται ὁ δεσμός οὗτος, ὄχι τόσον ἀπὸ τὴν κακίαν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ὅσον ἀπὸ τὴν ἀνδραποδώδη ὑποταγὴν, τὴν ὁποίαν προστάσσουν οἱ νόμοι.

Ἀπὸ τὴν μεταξὺ τῶν νόμων τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν νόμων τῆς πολιτείας ἀντίφασιν ταύτην ἀναβλύζουν, ὥς

ἀπὸ πηγὴν ἀνεξάντλητον, πολλὰ ἄλλαι ἀντιφάσεις ἀναμέσον τῶν οἰκογενικῶν καὶ τῶν δημοσίων ἡθῶν, καὶ ἀκολουθῶς διεγείρουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν πόλεμον ἀκατάπαυστον. Ἡ κατ' οἴκους ἡθικὴ ἐμπνέει ὑποταγὴν καὶ φόβον· ἡ δὲ δημόσιος ἡθικὴ, ἐλευθερίαν καὶ θάρσος. Ἡ πρώτη μᾶς διδάσκει νὰ περιορίζωμεν τὴν εὐεργεσίαν εἰς ὀλίγους τινὰς χωρὶς ἐκούσιον ἐκλογὴν· ἡ δευτέρα, νὰ εὐεργετῶμεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ πρώτη μᾶς ἀναγκάζει νὰ θυσιάζωμεθα ἀδιακόπως εἰς τὸ εἶδωλον τὸ ὀνομαζόμενον Συμφέρον τῆς οἰκογενείας, ἂν καὶ πολλάκις ἡ τοιαύτη θυσία δὲν ὠφελῇ κανένα τῆς οἰκογενείας· ἡ δευτέρα μᾶς διδάσκει νὰ ζητῶμεν καθεὶς τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀλλὰ χωρὶς νὰ βλάπτωμεν τοὺς νόμους, καὶ μᾶς παρακινεῖ πολλάκις νὰ θυσιάζωμεθα εἰς τὴν πατρίδα, προβάλλουσα τὸν ἐνθουσιασμόν, ὡς προηγούμενον τῆς θυσίας βραβεῖον. Αἱ τοιαῦται καὶ τοσαῦται ἀντιφάσεις παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους νὰ καταφρονῶσι τὴν ἀρετὴν, μὴ δυνάμενοι νὰ τὴν διακρίνωσι, διὰ τὸ μῆκος τοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον σκοτίζει, καθὼς τὰ φυσικὰ, οὕτω καὶ τὰ ἡθικὰ ἀντικείμενα. Ὡς ποσάκις ὁ ἄνθρωπος, ἀναλογιζόμενος τὰς περασμένας αὐτοῦ πράξεις, ἐκπλήττεται, ὅτι ἐπλανήθη ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς!

Καθόσον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τὰ μέλη πολυπλασιάζονται, γίνεται καθὲν ἐξ αὐτῶν μικροτέρα μερὶς τοῦ ὅλου, καὶ τὸ δημοκρατικὸν φρόνημα ἐξασθενεῖ καὶ σμικρύνεται ἀναλόγως, ἐὰν ὁ νομοθέτης δὲν φροντίσῃ νὰ τὸ ἐνδυναμώσῃ. Καθὼς τὰ ἀνθρώπινα σώματα, παρόμοια καὶ αἱ πολιτικαὶ κοινωνίαι, ἔχουν ὅρια, ἐπέκεινα τῶν

ὁποίων δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐκτανθῶσι, χωρὶς σύγχυσιν τῆς πολιτικῆς εὐταξίας. Φαίνεται, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ δύναμις τοῦ πολίτου τόσον ἐλαττοῦται καὶ συστέλλεται, ὅσον ἐκτείνεται ἡ ἐπικράτεια, τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, καὶ τόσον ἀνάπαλιν αὐξάνει, ὅσον εἶναι μικροτέρα ἡ ἐπικράτεια· διότι, ἐὰν καὶ αἱ δύο ἡῤῥξαναν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἤθελε καὶ αὐτὸ τὸ καλὸν, τὸ γεννηθὲν ἀπὸ τοὺς ὀρθοὺς νόμους, κάμειν δύσκολον εἰς τοὺς νόμους τὴν ἐμπόδισιν τῶν ἀδικημάτων. Ὅσάκις αὐξάνει ὑπέρμετρα καὶ ἐξαπλοῦται ἡ Δημοκρατία, δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν τυραννίαν, πλὴν ἐὰν διαιρεθῇ εἰς πολλὰς μικρὰς συμμαχικῶς μετ' ἀλλήλων ἐνωμένας Δημοκρατίας. Ἀλλὰ ἑ τίς ἤθελ' εἶσθαι ἱκανὸς νὰ κατορθώσῃ τοιοῦτον ἔργον; Δικτάτωρ αὐτογνώμων, προικισμένος μὲ τὴν εὐψυχίαν τοῦ Σύλλα, καὶ μὲ τόσῃν εὐφυΐαν νὰ οἰκοδομῇ, ὅσῃν ἐκεῖνος εἶχε νὰ καταστρέφῃ. Ὁ τοιοῦτος, ἐὰν ᾗναι φιλόδοξος, θέλει ἀποκτήσῃν δόξαν αἰώνιον· ἐὰν ᾗναι φιλόσοφος, τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ αἱ εὐλογίαι θέλουν τοῦ παρηγορήσῃν τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐξουσίας, καὶ ἂν ἤθελ' ἀδιαφορῇν εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην των.

Ὅσον ἐξασθενοῦν αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς προσκολλοῦν εἰς τὸ ἔθνος, τόσον ἐνδυναμόνονται αἱ διαθέσεις πρὸς τὰ κύκλῳ περικείμενα· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας αἱ πρὸς ἀλλήλους φιλίας γίνονται τόσον μονιμώτεραι, ὅσον ὁ ζυγὸς εἶναι βαρύτερος. Εἰς τοιαύτην περίστασιν αἱ κοινότεραι, ἢ μᾶλλον αἱ μόναι τοῦ ἔθνους ἀρεταὶ, εἶναι αἱ μέτριοι ἀρεταὶ, ὅσαι ἐνεργοῦνται εἰς τοὺς οἴκους μεταξὺ τῶν συγγενῶν. Ἐκ

τούτου δύναται πᾶς ἓνας νὰ συμπεράνη, πόσον ἦσαν μικρὰ καὶ περιορισμένα τῶν πλειοτέρων νομοθετῶν τὰ πνεύματα.

§ XL.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ.

Ἦτο καιρὸς, ὅποτε ὅλαι σχεδὸν αἱ ποιναὶ ἦσαν χρηματικάι. Τῶν πολιτῶν τὰ ἀδικήματα ἐγίνοντο τρόπον τινὰ κληρονομία πατρικὴ τοῦ Ἡγεμόνος, καὶ τὰ κατὰ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας τολμήματα ἔτρεφαν τὴν πολυτέλειαν τῶν δυνατῶν. Ὅθεν ἐσύμφερ' εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς κοινῆς ἀσφαλείας νὰ ταρασσεται ἡ κοινὴ ἀσφάλεια. Διὰ τοῦτο ἐγίνοντο αἱ χρηματικάι ποιναὶ τόσαι δίκαι πολιτικάι μεταξὺ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ὅστις τὰς ἐπέβαλλε, καὶ τῶν ἐγκαλουμένων, οἱ ὅποιοι κατεδικάζοντο νὰ τὰς πληρόνωσι· ἦσαν δίκαι πλέον ἰδιωτικάι παρὰ δημόσιοι, ἐπειδὴ ἔδιδαν εἰς τὸν δημόσιον θησαυρὸν δίκαιον διάφορον παρὰ τὸ δίκαιον τὸ διδόμενον ἀπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς δημοσίου καὶ κοινῆς ἀσφαλείας, καὶ ἐπέβαλλαν εἰς τὸν ἐγκαλούμενον ποινὰς διαφόρους παρὰ τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ὑποφέρῃ διὰ μόνην τὴν ἀνάγκην τοῦ παραδείγματος. Ὁ κριτὴς ἐγίνετο συνήγορος τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, καὶ ὄχι ἐξεταστὴς τῆς ἀληθείας ἀπροσωπόληπτος, φορολόγος τῶν χρημάτων τοῦ Γαζοφυλακίου, καὶ ὄχι ὑπηρέτης καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν νόμων. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατ' ἐκεῖνο τὸ σύστημα, νὰ ὁμολογήσῃ τις ἑαυτὸν ἔνοχον ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἦτο χρεώστης τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, εἰς ἄλλο δὲν ἀπέβλε-

πεν ἡ δίκη, πλὴν νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἐγκαλούμενον νὰ κάμῃ
 τοιαύτην ὁμολογίαν, ὅποια ἔμελλε νὰ ὠφελήσῃ, καὶ ὅχι
 νὰ βλάβῃ τὸν δημόσιον θησαυρόν. Καὶ ἐκ τούτου προέρ-
 χεται, ὅτι καὶ ἕως τῆς σήμερον ἡ ὁμολογία τοῦ ἀδική-
 ματος εἶναι ὁ καθ' αὐτὸ σκοπὸς ὅλων τῶν ἐγκληματικῶν
 δικῶν· διότι διαμένουν ἔτι τὰ ἀποτελέσματα πολὺν και-
 ρὸν καὶ ἀφοῦ παύσωσι τὰ αἴτια. Διὰ τοῦτο ὁ ἐγκαλού-
 μενος, ἐνόσῳ ἐπιμένει εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ ἀδικήματος,
 καὶ ἂν ἀποδειχθῇ ἀπὸ ἄλλα σημεῖα ἀναντιρρήτως ἔνοχος,
 κολάζεται μὲ ποινὴν μετριωτέραν τῆς ὅποιας ἤθελε πά-
 θειν ποινῆς, ἂν ὁμολόγῃ τὸ ἀμάρτημα· οὐδ' ὑποβάλλε-
 ται εἰς τὰς βασάνους καὶ στρεβλώσεις, διὰ νὰ φανερώσῃ
 ἄλλα ἀδικήματα ὁμοειδῇ μὲ τὸ ἀποδειγμένον ἀδίκημα, τὰ
 ὅποια ἐνδεχόμενον νὰ ἔπραξεν, ἂν δὲν ὁμολογήσῃ πρῶτον
 ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγκαλεῖται. Ἀλλ' ἀφοῦ μίαν φορὰν
 ὁμολογήσῃ τὸ πταῖσμα, ὁ κριτὴς γίνεται κύριος τοῦ
 σώματος τοῦ ἐνόχου, καὶ τὸ βασανίζει μὲ μεθοδικὰς
 στρεβλώσεις, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἀπ' αὐτὸ, ὡς ἀπὸ γῆν
 καρποφόρον, ὅσον πλειότερον κέρδος δυνηθῇ. Ἀφοῦ τὸ
 ἀδίκημα ἀποδειχθῇ, ἡ ὁμολογία τοῦ ἐνόχου γίνεται
 ἀπόδειξις ἀναντίρρητος, ἡ ὅποια, διὰ νὰ ᾔῃται ὀλιγώτε-
 ρον ὑποπτος, ἀπαιτεῖται μὲ τὸ μέσον τῆς στρεβλώσεως
 καὶ τοῦ πόνου, ὡς νὰ μὴν ᾔῃτον ἱκανὴ νὰ καταδικάσῃ
 τὸν ἔνοχον οὐδ' αὐτὴ ἡ ὁμολογία, τὴν ὅποιαν κάμνει ἔξω
 τῆς δίκης, ἥσυχος καὶ ἐλεύθερος ἀπὸ τὸν φόβον τῆς βα-
 σανιστικῆς ἐξετάσεως.

Ἀποκλείονται ἀπὸ τὰς δίκας αἱ ἐξετάσεις καὶ οἱ ἔλεγ-
 χοι, ὅσοι σαφηνίζουν μὲν τὴν πράξιν, ἀλλὰ βλάπτουν τὸν

δημόσιον θησαυρόν. Καὶ ἐάν ποτε δὲν ὑποβάλλεται εἰς βασανιστήρια ὁ ἐγκαλούμενος, τοῦτο γίνεται, ὅχι διότι σπλαγχνίζονται τὴν ἀθλιότητα καὶ ἀδυναμίαν του, ἀλλὰ διὰ νὰ φυλαχθῶσι τὰ δίκαια τοῦ Γαζοφυλακίου, πράγματος ἀνυποστάτου, τὸ ὁποῖον ἔγινε σήμερον ἀκατανόητον. Ὁ δικαστὴς γίνεται ἐχθρὸς τοῦ ἐγκαλουμένου, ἡγουν ἀνθρώπου δυστυχοῦς, ὅστις ὑποφέρει τὰ δεσμὰ, τὰς βασάνους, τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς φυλακῆς, καὶ τυραννεῖται περιπλέον καὶ ἀπ' αὐτὴν τοῦ μέλλοντος τὴν ἀδολότητα· δὲν ἐξετάζει, ἂν ἀληθῶς ἐπράχθη τὸ ἀδίκημα, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ εὖρη πραγμένον, καὶ παγιδεύει τὸν ἐγκαλούμενον μὲ διαφόρους τρόπους, φοβούμενος μὴν ἀπατηθῇ, ἂν δὲν τὸν ἀποδείξῃ ἔνοχον, καὶ χάσῃ τὴν ὑπόληψιν τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι φαντάζονται νὰ ἔχωσιν εἰς ὅλα τὰ πράγματα ἀναμαρτησίας. Συγχωρεῖται εἰς τὸν δικαστὴν νὰ διορίζῃ τὰ σημεῖα, ὅσων εἶναι χρεῖα εἰς φυλάκισιν τοῦ πολίτου, καὶ ὁ ἐγκαλούμενος, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἀθῶος, πρέπει πρῶτον νὰ κολασθῇ ὡς ἔνοχος. Τοιαύτη δίκη δὲν εἶναι ἐξέτασις τοῦ ἀδικήματος, ἀλλὰ φανερὸς κατὰ τοῦ ἐγκαλουμένου πόλεμος· καὶ ὅμως τοιοῦτος εἶναι, κατὰ τὴν δεκάτην ὁγδόην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, τοῦ δικάζειν ὁ τρόπος. Ἀγνοεῖται σχεδὸν ἀκόμη ἡ ἀληθὴς διαδικασία, ἡγουν ἡ ἀπροσπαθὴς ἐξέτασις τοῦ ἀδικήματος, τὴν ὁποίαν ὁ ὀρθὸς λόγος παραγγέλλει, οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι φυλάσσουν, καὶ αὐτὴ ἡ Ἀσιανὴ τυραννία μεταχειρίζεται εἰς ἀδιαφόρους καὶ ἀταράχους τινὰς περιστάσεις. Οἱ εὐτυχεῖς ἡμῶν ἀπόγονοι δὲν θέλουν

βέβαια πιστεύσειν τὴν πολύπλοκον τοσούτων παραδόξων ἀτοπημάτων σειράν· μόνοι τοῦ τότε καιροῦ οἱ φιλόσοφοι, ὀδηγούμενοι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν εἶδησιν, θέλουν κρίνειν πιθανὴν τοῦ σημερινοῦ ἐγκληματικοῦ συστήματος πὴν ὑπαρξιν.

§ XLI.

ΤΡΟΠΟΙ ΤΟΥ ΕΜΠΟΔΙΖΕΙΝ ΤΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ.

Ὡφελιμώτερον νὰ ἐμποδίζωνται παρὰ νὰ κυλάζωνται τὰ ἀδικήματα. Τῶν ἀδικημάτων ἡ ἐμπόδισις πρέπει νὰ ᾖ ὁ ἐξαίρετος σκοπὸς πάσης ὀρθῆς νομοθεσίας, τέχνης νὰ φέρῃ τις τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς εὐδαιμονίας, ἢ καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον τῆς κακοδαιμονίας, ἐπειδὴ συγκερασμένα πάντοτε μὲ τὰ κακὰ μᾶς χαρίζονται τὰ ἀγαθὰ τῆς παρούσης ζωῆς. Ἀλλ' ὅμως οἱ τρόποι, τοὺς οἵους ἕως τῆς σήμερον ἐμεταχειρίσθησαν οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι ὡσεπιτοπολὺ σφαλεροὶ καὶ ἐναντίοι εἰς αὐτόν. Ἀδύνατον νὰ φέρῃ τις τὴν πολυθόρυβον τῶν ἀνθρώπων ἐνέργειαν εἰς γεωμετρικὴν τάξιν, ὥστε νὰ μὴν εὐρίσκεται εἰς αὐτὴν οὐδεμία σύγχυσις, ἢ ἀνωμαλία. Καθὼς οἱ σταθεροὶ καὶ ἀπλούστατοι τῆς φύσεως νόμοι δὲν ἐμποδίζουν τὴν ἀνώμαλον κίνησιν τῶν Πλανητῶν, ὡσαύτως οὐδὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ νόμοι δύνανται νὰ ἐμποδίσωσι τὴν γεννωμένην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν ἀπὸ τοὺς ἀπείρους καὶ ἀλληλομάχους ἐφελκυσμοὺς τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου· καὶ ὅμως τοῦτο σπουδάζουν νὰ κατορθώσωσιν αἱ μικραὶ καὶ περιορισμέναι

κεφαλαί, ὅταν ἔχωσιν εἰς χεῖρας τὴν ἐξουσίαν. Ὅστις ἀπαγορεύει πολλὰς πράξεις ἀδιαφόρους, δὲν ἐμποδίζει τὰ ἐνδεχόμενα νὰ γεννηθῶσιν ἀπ' αὐτὰς ἀδικήματα, ἀλλ' αὐξάνει μὲ ἄλλα νέα τῶν ἀδικημάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ μεταβάλλει, ὡς ἤθελε τὸν δόξειν, τὰς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθημεν ὡς αἰωνίως ἀμεταβλήτους. Δυστυχесτέρα παρὰ τὴν ἡμετέραν ἄλλη κατάστασις δὲν ἤθελ' εὐρεθῆν, ἂν ἔπρεπε νὰ ἀπέχωμεν ἀπ' ὅσα δύνανται νὰ μᾶς παρακινήσωσιν εἰς ἀδικημα· ἔπρεπε, διὰ νὰ φύγωμεν ὅλας τῶν ἀδικημάτων τὰς ἀφορμὰς, νὰ στερηθῶμεν καὶ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις. Ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερα εἶναι ὅσα αἴτια παρακινοῦν εἰς τὴν πράξιν τῶν ἀληθινῶν ἀδικημάτων παρὰ ὅσα μᾶς παρακινοῦν νὰ πράσσωμεν τὰς ἀδιαφόρους ἐκεῖνας πράξεις, τὰς ὁποίας οἱ κακοὶ νόμοι ὀνομάζουν ἀδικήματα· καὶ ἂν τὰ ἀδικήματα γίνωνται τόσον πιθανώτερα, ὅσον εἶναι πλειότερα τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα μᾶς παρακινοῦν εἰς αὐτὰ, φανερόν, ὅτι ὅστις πολυπλασιάζει τὰ ἀδικήματα, αὐξάνει ἐνταυτῷ καὶ τὴν πιθανότητα τῆς πράξεως αὐτῶν. Οἱ πλειότεροι νόμοι δὲν εἶναι παρὰ προνόμια μερικῶν τινῶν ἀνθρώπων, ἡγουν φόρος, τὸν ὁποῖον πληρώνουν οἱ πολλοὶ πρὸς ὠφέλειαν ὀλίγων τινῶν.

Ἔθέλεις νὰ ἐμποδίσῃς τὰ ἀδικήματα; Νομοθέτει νόμους ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς· ἔνωσε ὅλην τοῦ ἔθνους τὴν δύναμιν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν νόμων, καὶ μὴν ἀφίνης εἰς κανένα τὴν ἐξουσίαν νὰ τοὺς παραβαίνη· ἅς προστατεύωσιν οἱ νόμοι σου ὅλους γενικῶς τοὺς πολίτας, καὶ ὅχι τὰς διαφόρους τάξεις τῶν πολιτῶν. Ἄς μὴ φοβῶνται

παρὰ μόνους τοὺς νόμους οἱ πολῖται. Ὁ φόβος τῶν νόμων εἶναι σωτήριος· ἀλλ' ὁ φόβος τοῦ πολίτου ἀπ' ἄλλον συμπολίτην γίνεται πηγὴ πολλῶν ἀδικημάτων ὀλέθριος. Εἶναι φυσικὰ αἱ δουλωμέναι ψυχαὶ πλέον φιλήδονοι, πλέον ἄσωτοι, πλέον σκληραὶ παρὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἐλευθέρων. Οἱ ἐλεύθεροι καταγίνονται εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἐξετάζουν τοῦ ἔθνους τὰ συμφέροντα, ἔχουν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν παραδείγματα μεγάλα, τὰ ὅποια μιμοῦνται. Οἱ δοῦλοι, ἀρκούμενοι εἰς τὸ σήμερον, ζητοῦν μὲ τὸν θόρυβον τῆς ἄσωτίας νὰ λησμονήσωσι, καὶ πρὸς ὀλίγον, τὴν ἐξουδένωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται. ὄντες συνειθισμένοι εἰς τὴν ἀδηλότητα τῆς ἐκβάσεως παντὸς πράγματος, νομίζουν ἀμφίβολα καὶ αὐτὰ τῶν ἰδίων ἀδικημάτων τὰ ἐπακολουθήματα· καὶ ἡ ἀμφιβολία ἐξάπτει πλέον τὸ πάθος, τὸ ὁποῖον τοὺς παρακινεῖ εἰς τὰς κακίας.

Ἐὰν ᾖ τὸ ἔθνος νωθρόν, διὰ τὴν φύσιν τοῦ κλίματος, ἡ ἀδηλότης τῶν νόμων τὸ κάμνει νωθρότερον καὶ πλέον ἀναίσθητον. Ἐὰν ᾖ φιλήδονον, ἀλλ' εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐνεργὸν καὶ δραστήριον, διαμερίζει τὴν ἐνεργειάν του εἰς ἀπείρους μικρὰς καὶ δολοπλόκους φατρίας, αἱ ὁποῖαι σπεύρουν εἰς τὰς καρδίας τῶν πάντων τὴν ὑποψίαν, καὶ κάμνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ νομίζωσι φρόνησιν τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν. Ἐὰν ᾖ ἀνδρεῖον καὶ ῥωμαλέον, ἡ ἀδηλότης τῶν νόμων παύει τέλος πάντων, ἀφοῦ γεννήσῃ πολλὰς κλονήσεις καὶ μεταβάσεις ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν δουλείαν, καὶ ἀπὸ ταύτην πάλιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

Ἔθελαι νὰ ἐμποδίσῃς τὰ ἀδικήματα; Φώτισε τὴν

ἐλευθερίαν μὲ τὰς ἐπιστήμας. Ὅσον αὐταὶ ἐξαπλόγονται καὶ διαδίδονται εἰς πλειότερους, τόσον ὀλιγοστεύουν τὰ ἐνδεχόμενα νὰ γεννηθῶσιν ἀπ' αὐτὰς κακὰ, καὶ πολυπλασιάζονται τὰ καλὰ. Ὁ τολμηρὸς πλάνος (ὅστις δὲν εἶναι ποτὲ κοινὸς ἄνθρωπος) προσκυνεῖται ἀπὸ τὸν ἀμαθῆ καὶ χυδαῖον λαόν, ἀλλὰ περιπαίζεται ἀπὸ τοὺς φωτισμένους ἀνθρώπους. Αἱ ἐπιστῆμαι εὐκολύνουν τὰς συγκρίσεις τῶν πραγμάτων, πολυπλασιάζουν τοὺς τρόπους τοῦ θεωρεῖν αὐτὰ, καὶ μετριάζουν τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων, διότι, καθεῖς, βλέπων εἰς τοὺς ἄλλους τὰς αὐτὰς ἐπιθυμίας, προσμένει καὶ τὰς αὐτὰς ἀπ' αὐτοὺς ἀντιστάσεις. Ὄταν τῶν ἐπιστημῶν τὸ φῶς λάμπῃ δαψιλῶς εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, ἐπιστομίζεται ἡ συκοφαντικὴ ἀμαθία, τρέμει ἔμπροσθεν αὐτῶν ἡ ἄδικος ἐξουσία, καὶ δὲν μένει, πλὴν μόνῃ τῶν νόμων ἡ δύναμις ἀμετακίνητος· διότι ὅλοι οἱ φωτισμένοι ἄνθρωποι ἀγαποῦν τὰς σαφεῖς καὶ ὠφελίμους συνθήκας τῆς κοινῆς ἀσφαλείας, συγκρίνοντες καθεῖς τὴν ὁποίαν ἐστερήθη μικρὰν καὶ ἀνωφελῆ τῆς ἐλευθερίας μερίδα, μὲ τὸ κεφάλαιον ὅλων τῶν ἐλευθεριῶν, τὰς ὁποίας ἐστερήθησαν ὡσαύτως οἱ συμπολιταὶ του, καὶ αἱ ὁποῖαι, ἂν δὲν τὰς ἐμπόδιζαν οἱ νόμοι, ἐδύναντο νὰ τὸν ἀδικήσωσιν. Ὅστις ἔχει ψυχὴν εὐαίσθητον, συλλογιζόμενος, ὅτι ἡ καλὴ νομοθεσία, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποτάσσεται, ἄλλο δὲν τὸν ἐστέρησε παρὰ τὴν ὀλέθριον ἐλευθερίαν νὰ κακοποιῇ τοὺς ἄλλους, θέλει ἐξανάγκης εὐλογῆσαι τὸν θρόνον, καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον Ἡγεμόνα.

Ψεύδονται ὅσοι λέγουν, ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι πάντοτε βλαβεραὶ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ἄν ἴσως ποτὲ

τὸ ἔβλαψαν, ἡ βλάβη ἦτον ἀναγκαία καὶ ἄφευκτος. Ὁ πολυπλασιασμός τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπὶ τῆς γῆς ἐγέννησε τὸν πόλεμον, τὰς πλέον βαναύσους τέχνας, καὶ τοὺς πρώτους νόμους, οἱ ὅποιοι ἦσαν συμθῆκαι προσωριναί, συναποθνήσκουσαι μὲ τὴν γεννήσασαν αὐτὰς ἀνάγκην. Τοιαύτη ἐχρημάτισεν εἰς αὐτά της τὰ γενέθλια ἡ φιλοσοφία, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα ἦσαν ὀλίγα, ἀλλ' ὅμως ὀρθά· διότι ἡ νωθρότης καὶ ἡ βραδύνοια τῶν πρώτων ἀνθρώπων, τοὺς ἐφύλασαν ἀπὸ τὴν πλάνην. Ἀλλ' ἐπειδὴ, καθόσον αὐτοὶ ἐπληθύνοντο, ἐπολυπλασιάζοντο καὶ αἱ χρεῖαί των, ἀνάγκη ἦτο νὰ εὐρεθῶσι καὶ τύποι ἰσχυρότεροι καὶ μονιμώτεροι, διὰ νὰ τοὺς ἀποσύρῳσιν ἀπὸ τὴν συνεχῇ κλίσιν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πρώτην τῆς φυσικῆς ἀκοινωνησίας κατάστασιν, ἥτις ἐγένετο μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὀλέθριος εἰς αὐτούς. Μεγάλην λοιπὸν ὠφέλειαν (ὠφέλειαν δηλαδὴ πολιτικὴν) ἐπροξένησαν εἰς τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος αἱ πρῶται ἐκεῖναι πλάναι, αἱ ὁποῖαι ἐγέμισαν τὴν γῆν ἀπὸ ψευδεῖς θεοὺς, καὶ ἐπενόησαν κόσμον ἀόρατον, κυβερνήτην τοῦ παρόντος ὄρατοῦ κόσμου. Εὐεργέται τῶν ἀνθρώπων ἐχρημάτισαν, ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ πλανήσωσι τὴν ἀμαθίαν των, καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ προσδράμωσιν εἰς τοὺς βωμούς. Αὐτοὶ παραστήσαντες εἰς τὸν χυδαῖον λαὸν πράγματα μακρυμένα ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις του, τόσον ἀκαταληπτότερα, ὅσον ἐφαντάζετ' ὅτι τὰ ἐκαταλάβανε, καὶ τόσον σεβασμιώτερα, καθόσον δὲν ἐδυνήθη ποτὲ ἀκριβῶς νὰ τὰ γνωρίσῃ, ἔνωσαν σφιγκτὰ καὶ κατεύθυναν τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων πάθη εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, διὰ νὰ προσέχωσιν ἰσχυρῶς εἰς αὐτό.

Τοιαύτη ἐχρημάτισεν ἡ τύχη ὅλων τῶν πρώτων Ἐθνῶν, ὅτε ἀπὸ τὴν ἀγρίαν καὶ μονήρη ζωὴν ἐπέρασαν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Οὕτως ἤρχισαν νὰ συναθροίζωνται αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ κοινωνίαι, καὶ τοιοῦτος ἦτον ὁ ἀναγκαῖος, καὶ ἴσως ὁ μόνος δεσμός, ὅστις ἔνωσε τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξαιρῶ τὸν ἐκλεκτὸν ἐκεῖνον τοῦ Θεοῦ λαὸν μόνον, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ πλέον παράδοξα θαύματα, καὶ αἱ πλέον ἐξαίρετοι χάριτες ἀνεπλήρωσαν τὸν τόπον τῆς ἀνθρωπίνης πολιτικῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἴδιον τῆς πλάνης εἶναι νὰ διαιρῇται εἰς ἄπειρον, αἱ γεννηθεῖσαι ἀπ' αὐτὴν γνώσεις κατέστησαν τοὺς ἀνθρώπους τυφλοὺς ἐνθουσιαστὰς, οἱ ὁποῖοι ἐπρόσκοπταν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐφέροντο ἄνω καὶ κάτω εἰς τὸν σκοτεινὸν τῆς ἀμαθίας λαβύρινθον μὲ τόσῃν ἀταξίᾳ, ὥστε νὰ διεγείρῃσιν εἰς τινὰς εὐσπλάγχχνους φιλοσόφων ψυχὰς τὸν πόθον νὰ ἐπιστρέψῃσι καὶ πάλιν εἰς τὴν παλαιὰν ἀγρίαν καὶ ἀκοινωνήτον κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τοιαύτην περίστασιν, αἱ ἐπιστῆμαι, ἢ μᾶλλον αἱ δόξαι, γίνονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους βλαβεραί.

Βλαβεραὶ γίνονται ἀκόμη καὶ τότε, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι μεταβαίνουσιν ἀπὸ τὸ ψεῦδος εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ τὸ σκότος εἰς τὸ φῶς. Ἡ τοιαύτη μετάβασις γίνεται φοβερὰ καὶ δύσκολος· καὶ εἶναι ἄπειρα ὅσα πάσχουν οἱ δυστυχεῖς ἄνθρωποι κακὰ ἀπὸ τὸν βρασμὸν τῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα διεγείρονται εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ ἀπὸ τὴν βιαίαν σύγκρουσιν τοῦ ψεύδους, ὠφελίμου εἰς ὀλίγους δυνατοὺς, καὶ τῆς ἀληθείας, ἥτις ὠφελεῖ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀδυνάτους. Ὅστις μὲ προσοχὴν ἀνα-

γινώσκει τὴν ἱστορίαν, τῆς ὁποίας αἱ κυριώτεραι ἐποχαὶ ὁμοιάζουν μία τὴν ἄλλην, θέλει μάθειν, ὅτι ἡ ἀξιοθρήνητος, ἀλλ' ἀναγκαία, μετάβασις ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀμαθίας εἰς τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἀπὸ τὴν τυραννίαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἠφάνισε συχνὰ γενεὰν ἀνθρώπων ὀλόκληρον διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. ἀλλ' ἀφοῦ σβεσθῇ ἡ πυρκαϊὰ, ἡ ὁποία ἐκαθάρισε τὸ ἔθνος ἀπ' ὅσα κακὰ ἔπασχε, καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς ἡ γαλήνη, τότε ἡ ἀλήθεια, τῆς ὁποίας ὁ βραδὺς καταρχὰς δρόμος ἐπιταχύνεται ὕστερον, συγκαθίζει μὲ τὸν Ἡγεμόνα εἰς τὸν θρόνον, καὶ λαμβάνει τιμὰς ἰσοθέους εἰς αὐτὰς τὰς συγκλήτους τοῦ ἔθνους. Τίς ἤθελε τολμήσειν τότε νὰ ὀνομάσῃ βλαβερώτερον εἰς τὸν λαὸν τὸ φῶς παρὰ τὸ σκότος, καὶ ὀλέθριον τὴν γνῶσιν τῶν ἀπλῶν καὶ ἀληθινῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας ἔχουν συναλλήλως τὰ πράγματα;

Ἐπειδὴ ἡ παντελὴς ἀμαθία βλάπτει πολλάκις ὀλιγώτερον παρὰ τὴν μετρίαν καὶ συγκεχυμένην τῶν πραγμάτων εἶδησιν, ἥτις εἰς τῆς ἀμαθίας τὰ κακὰ προσθέτει καὶ τὰ κακὰ τῆς πλάνης (ἀποτελέσματα ἀναγκαῖα τῆς περιορισμένης καὶ μὴ δυναμένης νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν θεωρίας), διὰ τοῦτο πολυτιμότερον ἄλλο δῶρον δὲν δύναται νὰ χαρίσῃ εἰς τὸ ἔθνος καὶ εἰς ἑαυτὸν ὁ Ἡγεμὼν, παρὰ νὰ καταστήσῃ φύλακα τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν νόμων, ἄνθρωπον φωτισμένον. Ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος, συνειθισμένος νὰ βλέπῃ τὴν ἀλήθειαν, χωρὶς νὰ τὴν φοβῇται, συνειθισμένος νὰ καταφρονῇ τὰς πλειοτέρας τῆς ὑπολήψεως χρείας, ὅσας ἄλλοι

μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι, κινδυνεύουν πολλάκις νὰ πλανηθῶσιν ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς, συνειθισμένος νὰ θεωρῇ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἀπὸ ὑψηλὰ, βλέπει τοὺς συμπολίτας του ὡς ὁμήγυριν ἀδελφῶν, καὶ κρίνει τὸ μεταξὺ τῶν μεγάλων καὶ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διάστημα τόσον μικρότερον, ὅσον πλειότερον πλῆθος ἀνθρώπων δύναται νὰ θεωρήσῃ ἐνταυτῷ. Ἄλλας χρείας καὶ ἄλλα συμφέροντα, ἄγνωστα εἰς τὸν χυδαῖον λαὸν, ἔχουν οἱ φιλόσοφοι· αὐταὶ εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ μὴ πράττωσι δημοσίως ἔργα ἀνάξια τῆς ἀρετῆς, τὴν ὁποίαν διδάσκουν κατιδίαν, καὶ ἡ ἕξις νὰ ἀγαπῶσι τὴν ἀρετὴν διὰ μόνην αὐτὴν, καὶ ὅχι δι' ἄλλα τέλη. Ἀρκοῦν ὀλίγοι τοιοῦτοι ἄνθρωποι νὰ φέρωσιν εἰς εὐδαιμονίαν τὸ ἔθνος· ἥτις ὅμως θέλ' εἶσθαι προσωρινή, ἐὰν οἱ καλοὶ νόμοι δὲν αὐξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν φωτισμένων ἀνθρώπων εἰς τόσον, ὥστε νὰ ἐλαττώσωσι τῆς κακῆς ἐκλογῆς τὸν κίνδυνον.

Ἄλλο μέσον νὰ ἐμποδίζωνται τὰ ἀδικήματα εἶναι νὰ συμφέρῃ εἰς τοὺς ἐκβιβαστάς τῶν νόμων, τοὺς δικαστάς, πλέον ἢ φύλαξιν, παρὰ ἡ ἀθέτησις τῶν νόμων. Ὅσον εἶναι πλειότεροι τὸν ἀριθμὸν οἱ συγκαθήμενοι δικασταὶ, τόσον δυσκολώτερον παραβαίνουν τοὺς νόμους, ἢ διὰ δωροδοκίαν, ἢ διὰ νὰ αὐξήσωσι τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐξουσίαν· διότι παρατηροῦν ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ τόσον ὀλιγώτερον φροντίζει καθεὶς νὰ μεγαλύνῃ τὴν κοινὴν ἐξουσίαν, ὅσον εἶν' ὀλιγωτέρα ἢ μερίς, τὴν ὁποίαν μετέχει ἀπ' αὐτὴν, συγκρινομένη μάλιστα πρὸς τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὅταν ὁ ἡγεμὼν αὐξάνῃ τὴν πομπὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν τῶν δικαστῶν, κάμνῃ

αὐστηρὰ τῆς δικαιοσύνης τὰ ψηφίσματα, φράσση τὰς ἀκοὰς εἰς τὰς δικαίας ἢ ἀδίκους προσκλαύσεις ἐκείνων, ὅσοι νομίζουν ὅτι ἡδίκηθησαν, καὶ συνειθίζῃ τοὺς ὑπηκόους νὰ φοβῶνται πλέον τοὺς δικαστὰς παρὰ τοὺς νόμους, ὁ φόβος οὗτος ὠφελεῖ τὴν ἐξουσίαν τῶν δικαστῶν, ἀλλ' ἐξεναντίας θέλει βλάψειν τὴν κοινὴν καὶ μερικὴν τῶν πολιτῶν ἀσφάλειαν.

Ἄλλο μέσον ἐμποδίσσεως τῶν κακιῶν εἶναι νὰ ἀνταμείβεται ἡ ἀρετή. Τῶν σημερινῶν Ἑθνῶν ὅλων οἱ νόμοι σιωποῦν ὀλότελα περὶ τούτου. Ἐὰν τὰ κηρυττόμενα ἀπὸ τὰς Ἀκαδημίας βραβεῖα εἰς τοὺς εὐρέτας τῶν ὠφελίμων ἀληθειῶν ἐπολυπλασίασαν τὰ ὠφέλιμα συγγράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἥ πῶς δὲν ἤθελαν ὡσαύτως πολυπλασιάσειν καὶ τὰς ἐναρέτους πράξεις αἱ ἀμοιβαί, διαμοιραζόμεναι ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴν τοῦ Ἡγεμόνος χεῖρα; Γίνεται γόνιμον καὶ ἀνεξάντλητον τὸ νόμισμα τῆς τιμῆς εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνου, ὅστις ἐξεύρει νὰ τὸ ἐξοδεύῃ μὲ γνῶσιν.

Τέλος πάντων, τὸ ἀσφαλέστερον, ἀλλὰ δυσκολώτερον μέσον νὰ ἐμποδίζωνται αἱ κακίαι εἶναι ἡ διόρθωσις, καὶ τελειοποιήσις τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων. Τὸ μάκρος ταύτης τῆς ὑποθέσεως ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ παρόντος συγγράμματος. Ἡ ἀνατροφή τῶν νέων εἶναι, τολμῶ εἰπεῖν, τόσον σφιγκτὰ δεμένη μὲ τὴν φύσιν τῆς πολιτικῆς ἐκάστου ἔθνους κυβερνήσεως, ὥστε θέλει ἀκόμη ἀφεθῇ, ὡς ἄκαρπος γῆ, εἰς τὴν μελέτην ὀλίγων τινῶν σοφῶν, οἱ ὅποιοι μόνον τὴν γεωργοῦν κατὰ καιροὺς καὶ τόπους τινὰς, ἕωσοῦ νὰ φθάσῃ ὁ πολλὰ μακρυμένος ἔτι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων εὐδαιμονίας καιρός. Ἐξήγησε λεπτο-

μερῶς ὁ μέγας ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὅστις φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατατρέχεται, τοὺς κυριωτέρους κανόνας τῆς ἀληθῶς ὠφελίμου ἀνατροφῆς. Κατ' αὐτὸν, συμφέρει μᾶλλον νὰ προβάλλωμεν εἰς τὰ παιδία ὀλίγα πράγματα ἐκλεγμένα μὲ κρίσιν, παρὰ πλῆθος πραγμάτων ἀνωφελῶν, νὰ δείχνωμεν τὰ πρωτότυπα, καὶ ὄχι τὰς εἰκόνας τῶν φυσικῶν ἢ ἠθικῶν πραγμάτων, ὅσα κατὰ τύχην, ἢ ἐξεπίτηδες ἤθελαν παρασταθῆν εἰς τὰς νεαράς αὐτῶν ψυχάς, νὰ τὰ χειραγωγῶμεν εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ τῆς εὐκόλου ὁδοῦ τῆς αἰσθήσεως, καὶ νὰ τὰ μακρύνωμεν ἀπὸ τὴν κακίαν μὲ τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τῆς ἀνάγκης αὐτῶν τῶν ἀτόπων, ὅσα γεννᾷ ἢ κακία, καὶ ὄχι μὲ τὴν δυναστείαν, ἥτις ἔχει τὴν ἐκβασιν ἄδηλον, καὶ ἄλλο δὲν γεννᾷ παρὰ τὴν πρόσκαιρον ὑπακοὴν τῆς ὑποκρίσεως.

§ XLII.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.

Ἀπ' ὅσα ἕως τώρα ἐλάλησα δύναται τις νὰ συνάξῃ τὸ γενικὸν τοῦτο θεώρημα, ὠφέλιμον κατὰ πολλὰ, ἀλλ' ὀλίγον σύμφωνον μὲ τὴν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν ὡσεπιτοπολὺ ὡς νομοθέτην τὰ ἔθνη. « Πᾶσα ποινὴ, διὰ
« νὰ μὴ γίνεται καταδυναστεία ἐνὸς ἢ πολλῶν, κατὰ με-
« ρικοῦ τινος πολίτου, πρέπει ἐξάπαντος νὰ ᾔηται δημό-
« σιος, ταχεῖα, ἀναγκαία, μετριοτάτη, ὅσον δυνατὸν,
« κατὰ τὰς δοθείσας περιστάσεις, ἀνάλογος μὲ τὸ ἀδί-
« κημα, καὶ διωρισμένη ῥητῶς ἀπὸ τοὺς νόμους. »

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ ΤΟΥ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ.

ΣΕΛΙΔΙ Ι, στίχ. 1. Ἔργον τῶν ὀρθῶν νόμων εἶναι κ. τ. λ.] Διὰ τὰ νὰ ὀνομάζωνται τινὲς συμπολίται δὲν ἀρκεῖ νὰ συγκατοικῶσι τὴν αὐτὴν πόλιν, καὶ νὰ πραγματεύωνται μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' εἶναι περιπλέον χρεῖα νὰ συζῶσιν εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως, συμμετέχοντες κοινῶς τὰς ὠφελείας τῆς συνοικήσεως. « Ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου
« ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία. » (Ἀριστοτ. Πολιτικ. σελ. 83 ἐμ. ἐκδ.)
Ὅταν μέρος ἀπὸ τοὺς πολίτας ζῶσιν εἰς ἀπόλαυσιν πάντων τῶν ἀγαθῶν, οἱ δὲ λοιποὶ μόλις ἔχωσι καὶ αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ὅταν, ὡς ἔλεγεν ὁ Κωμικὸς (Ἐκκλησιαζ. 592), ὁ μὲν ἔχῃ πολλοὺς ἀγροὺς, ὁ δὲ, οὐδὲ τόσον γῆς μέρος, ὅσον ἀρκεῖ εἰς τὴν ταφήν του,

« — Γεωργεῖν τὸν μὲν πολλὴν, τῷ δ' εἶναι μὴδὲ ταφῆναι, »

ὅταν εὐρίσκωνται εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν πλῆθος ἐνδεῶν καὶ ἀπόρων, ὅχι δι' ἰδίαν ἀμέλειαν, ἢ μοχθηρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν μοχθηρίαν καὶ τυραννίαν τῶν νόμων, τότε δὲν γίνεται πλεον μία, ἀλλὰ δύο πόλεις χωρίζονται, ἐπιβουλεύουσαι καὶ πολεμοῦσαι μία τὴν ἄλλην. « Μὴ μίαν, ἀλλὰ
« δύο ἀνάγκη εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν. τὴν μὲν πενήτων, τὴν δὲ
« πλουσίων, οἰκοῦντας ἐν τῷ αὐτῷ, ἀεὶ ἐπιβουλεύοντας ἀλλήλοις. »
(Πλάτων, Πολιτ. ή, σελ. 551.)

ΣΕΛΙΔΙ 2, στίχ. 5. Οἱ νόμοι . . . ἐλευθέρων ἀνθρώπων συνθήκαι.] Οὗτος εἶναι ὁ ἀληθὴς ὁρισμὸς τοῦ νόμου, σύμφωνος μὲ τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν τῶν παλαιῶν φιλοσόφων. « Νόμος ἐστὶ λόγος ὠρισμένος καθ'
« ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα. » (Ἀριστοτ. Ῥητορ. πρὸς Ἀλέξ.) Ὁ νόμος, ἔλεγαν ἄλλοι, εἶναι « Πόλεως συνθήκη

« κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. » (Δημοσθ. Α. κατὰ Ἀριστογ. σελ. 774.) Διὰ τὸ νὰ ᾔῃ δίκαιος ὁ νόμος (καὶ ἐδῶ λαλῶ περὶ πολιτικῶν, καὶ ὅχι θείων νόμων), πρέπει νὰ τεθῇ μὲ τὴν κοινὴν συγκατάθεσιν καὶ διὰ τὴν κοινὴν ὠφελείαν ὅλων τῶν πολιτῶν· εἰ δὲ μὴ, δὲν εἶναι νόμος, ἀλλὰ παράνομος προσταγὴ δυνατοῦ πρὸς ἀδύνατον, οὐδὲ τὸνομα τῆς Πολιτείας ἀρμόζει εἰς δυστυχῶν καὶ τλαιπώρων συνάθροισιν, ὅπου οἱ πολῖται, μὴ μετέχοντες ἀναλόγως καθεῖς τὰς ἐκ τοῦ νόμου ὠφελείας, εὐρίσκονται εἰς παντοτινὴν στάσιν καὶ διχόνοιαν πρὸς ἀλλήλους· « Ταύτας δὴπου φαμέν ἡμεῖς νῦν οὐτ' εἶναι πολιτείας, « οὐτ' ὀρθοὺς νόμους, ὅσοι μὴ ξυμπάσης τῆς πόλεως ἔνεκα τοῦ κοινοῦ « ἐτέθησαν· οἱ δ' ἔνεκα τινῶν, στασιωτείας, ἀλλ' οὐ πολιτείας « τούτους φαμέν. » (Πλάτων, Νομ. δ, σελ. 715.) — Στίχ. 7, ἀπὸ αὐτόματον καὶ προσωρινὴν ἀνάγκην, κ. τ. λ.] Διότι οἱ Νομοθέται εἶναι, ἢ ἄνθρωποι ἄγριοι, μεταβαίνοντες τὴν πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν κατάστασιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἢ ἄνθρωποι πολιτευόμενοι μὲν, στασιάζοντες δὲ πρὸς ἀλλήλους, ἢ ἀναγκαζόμενοι ἀπὸ διαφόρους ἀπροσδοκίτους συμφορὰς νὰ ἀλλάξωσι τὸ πολιτικὸν σύστημα, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τῶν ἐθνῶν. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς περιστάσεις οἱ ἄνθρωποι δέχονται, ὅχι τοὺς ἀρίστους νόμους, ἀλλ' ὅσους κρίνουν ἱκανοὺς νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τὸν παρόντα καὶ κατεπείγοντα κίνδυνον τῆς φθορᾶς· « Οὐδεὶς ποτὲ ἀνθρώπων οὐδὲν « νομοθετεῖ, τύχαι δὲ καὶ ξυμφοραὶ, παντοῖαι πίπτουσαι παντοίως, « νομοθετοῦσι τὰ πάντα ἡμῖν· ἢ γὰρ πόλεμός τις βιασάμενος ἀνέ- « τρεψε πολιτείας, καὶ μετέβαλε νόμους, ἢ πενίας χαλεπῆς ἀπορία· « πολλὰ δὲ καὶ νόσοι ἀναγκάζουσι καινοτομεῖν, λοιμῶν τε ἐμπιπτόν- « των, καὶ χρόνον ἐπὶ πολὺν ἐνιαυτῶν πολλῶν πολλάκις ἀκαιρία. » (Πλατ. Νομ. δ', σελ. 709.) — Στίχ. 12, τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν διαμοιρασμένην, κ. τ. λ.] Ἀπὸ τὸ νέμω, τὸ ὁποῖον σημαίνει μοιράζω, παράγεται ὁ Νόμος· διότι πρῶτον μὲν μοιράζει εἰς ὅλους τοὺς πολίτας δικαίως τὰς ἐκ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὠφελείας, ἔπειτα τοὺς ἐμποδίζει νὰ βλάπτωσιν εἰς τὸν ἄλλον, ἀναγκάζων τὸν ἀδίκησαντα νὰ πληρώσῃ τὴν ζημίαν πρὸς τὸν ἀδικηθέντα. Καὶ αὕτη δὲ ἡ Δίκη καὶ τὸ Δίκαιον, παράγονται ἀπὸ τὴν λέξιν Δίχα, ὅθεν τὸ Διχάζω, ἡγουν μερίζω· « Διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστὶν, ὡσπερ « ἂν εἴ τις εἴποι δίκαιον, καὶ ὁ δικαστής, διχαστής. » (Ἀριστοτελ.

« Ἡθ. Νικ. έ, κεφ. 4.) Δίκαιον, νόμιμον καὶ ἴσον εἶναι τρεῖς λέξεις συνώνυμοι καὶ ἰσοδύναμοι (Αὐτ. Αὐτοθ. κεφ. 10.)· καὶ εἰς μὲν τὰ καθημερινὰ συναλλάγματα καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους πράξεις τῶν πολιτῶν, τὸ δίκαιον θεωρεῖται κατὰ τὴν κυρίως ἰσότητα λεγομένην, ἢ ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· ὅθεν ἐπεκράτησε καὶ νὰ λέγωμεν περὶ δύο διαφορομένων περὶ τινος, ὅταν συμβιβασθῶσι καὶ διαλλαχθῶσιν ἀπὸ διαιτητὴν, ὅτι ἰσάσθησαν. Ὅταν δ' ὁ λόγος ᾗναι περὶ τῶν ἐκ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὠφελειῶν, καὶ τῆς κοινῆς ὅλων εὐδαιμονίας, τὸ δίκαιον θεωρεῖται κατ' ἄλλην ἰσότητα καὶ ἀναλογίαν, ἥτις ὀνομάζεται γεωμετρικὴ (Ἰδ. Σχόλ. εἰς Πλάτων. ἐκδ. Ρυγκεν. σελ. 129). Δίκαιον εἶναι νὰ μετέχωσιν ὅλοι οἱ πολῖται μέρος τῆς εὐδαιμονίας ταύτης, ἀλλὰ μέρος τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἀνάλογον μὲ τὰς σωματικὰς καὶ διανοητικὰς καθενὸς δυνάμεις, μὲ τὴν καθενὸς φιλοπονίαν καὶ ἐπιμέλειαν· « Τοῦ δὲ νομοθέτου τοῦ σπουδαίου ἐστὶ τὸ θεάσασθαι πόλιν καὶ γένος « ἀνθρώπων, καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν, ζωῆς ἀγαθῆς πῶς μεθέξουσι, « καὶ τῆς ἐνδεχομένης αὐτοῖς εὐδαιμονίας.» (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. ζ, § 2, σελ. 208.) Ὅταν μέρος τῶν πολιτῶν εὐδαιμονῇ, οἱ δὲ λοιποὶ οὐδὲ κοπιῶντες δύνανται νὰ λάβωσι τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν τῶν ἰδίων κόπων, εἰς τοιαύτην πολιτείαν δικαιοσύνη πλέον δὲν ἔμεινε· καὶ χωρὶς δικαιοσύνης ἀδύνατον νὰ φυλάξωσιν οἱ πολῖται τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν· « Οὐ μὴν πρὸς τοῦτο βλέποντες τὴν πόλιν οἰκίζομεν, ἕπως ἔν τι ἡμῖν « ἔθνος ἔσται διαφερόντως εὐδαιμον, ἀλλ' ὅπως ὀτιμάλιστα ὅλη ἡ « πόλις· ὥνθημεν γὰρ ἐν τῇ τοιαύτῃ μάλιστα ἂν εὐρεῖν δικαιοσύνην, « καὶ αὖ ἐν τῇ κάκιστα οἰκουμένη ἀδικίαν.» (Πλάτων, Πολιτ. δ', « σελ. 420.)

ΣΕΛΙΔΙ 3, στ. 26, Ὁ ἀείμνηστος Πρόεδρος Μοντεσκιώς.] Οὗτος εἶναι ὁ περίφημος Γάλλος, ὀνομαζόμενος *Président de Montesquieu*, διότι ἦτο πρόεδρος τῆς ἐν Βουρδιγάλῃ Συγκλήτου, ἡγουν τοῦ κατὰ τὸ παλαιὸν τῶν Γάλλων πολίτευμα ὀνομαζομένου Παρλαμέντου. Τὸ βιβλίον τοῦ Μοντεσκιῶ, τὸ ὁποῖον αἰνίττεται ὁ Βεκκαρίας, εἶναι τὸ σοφὸν σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον *Πνεῦμα τῶν Νόμων* (*Esprit des lois*). Αὐτὸ μεταξὺ πολλῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν περιέχει καὶ ὅχι ὀλίγα σφάλματα, ἄλλα διὰ τὴν ἀτέλειαν ἀκόμη τότε τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἄλλα διὰ τὰς προλήψεις τοῦ συγγραφέως. Πρόσθετες καὶ σα ὁ συγγραφεὺς ἐγνώριζε μὲν καλὰ, ἠναγκάσθη δὲ νὰ σιωπήσῃ, διὰ

τὴν ἐκεῖνου τοῦ καιροῦ πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας, Μοναρχίαν ἀπόλυτον, ἣτις δὲν ἐσυγχώρει τὴν φανέρωσιν πάσης ἀληθείας χωρὶς ἐξαίρεσιν. Ὅθεν, ὅστις ἐπιθυμεῖ σήμερον νὰ ἀναγνώσῃ ὠφελίμως τὸ Πνεῦμα τῶν νόμων, μὴν ἀμελήσῃ νὰ συναναγνώσῃ τὰς περὶ αὐτοῦ κρίσεις πολλῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ DESTUTT DE TRACY, *Comment. sur l'espr. des lois de Montesquieu*, Paris, 1819.

ΣΕΛΙΔΙ 6, ΣΤ. 14, εἰς τὰς μυθιστορίας.] Μυθιστορίαν ὀνομάζω ἐκεῖνο τῶν συγγραμμάτων τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν roman, καὶ οἱ Ἴταλοὶ romanzo. Τοιαῦται μυθιστορίαι εὐρίσκονται εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων, τὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, τὰ Ποιμενικὰ τοῦ Δόγγου, καὶ ἄλλαι τινὲς ὀλίγαι· εἰς δὲ τὰς νεωτέρας τῆς Εὐρώπης γλώσσας αἱ μυθιστορίαι εἶναι σχεδὸν ἀναρίθμηται. — Σημ. (1). Τοῦ Μορελλέτου ἡ σημείωσις, ἂν καὶ καλὴ, δὲν μᾶς διδάσκει τίποτε νέον. Πολὺ ἀρχήτερα τοῦ Βεκκαρίου ἔκαμε τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ὁ Πλάτων, καὶ κάνεις δὲν ἐκατηγόρησε τὸν Πλάτωνα, ὡς συκοφάντην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι κάνεις, πλὴν τῶν ὑποκριτῶν, δὲν τολμᾷ νὰ ἀρνηθῇ τοῦτο τῆς ψυχῆς τοῦ καθενὸς τὸ πλεονεκτικὸν ἐπιθύμημα, νὰ γίνωνται ὅλα κατὰ τὴν ὀρεξίν του. Καὶ ἡ τοιαύτη ὀρεξίς εἶναι ἀκίνδυνος, ἂν ὁ ὀρεγόμενος κυβερνᾶται ἀπὸ νόμους δικαίους· ἀπ' αὐτοὺς ἀναγκάζεται πρῶτον νὰ τὴν χαλινόνῃ, καὶ τέλος ἀποκτᾷ τὴν ἑξὶν νὰ τὴν μετριάξῃ καὶ ἐκουσίως χωρὶς χαλινόν. « Πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινὸν ἐπιθύμημα ἓν τι, τὸ κατὰ τὴν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπίταξιν τὰ γιγνόμενα γίγνεσθαι. . . . Οὐκοῦν, ἐπεὶπερ βουλόμεθα πάντες τὸ τοιοῦτον ἀεὶ παῖδές τε ὄντες καὶ ἄνδρες καὶ πρεσβύται, τοῦτ' αὐτὸ καὶ εὐχόμεθα ἀναγκαίως διὰ τέλους. . . . ἄλλ' οὐ τοῦτο εὐκταῖον (γρ. εὐκτέον) οὐδὲ ἐπεικτέον, ἔπεσθαι πάντα τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει· τὴν βούλησιν δὲ μᾶλλον τῇ ἑαυτοῦ φρονήσει. Τοῦτο δὲ καὶ πόλιν καὶ ἓνα ἡμῶν ἕκαστον καὶ εὐχεσθαι δεῖν καὶ σπεύδειν, ὅπως νοῦν ἔξει. Καὶ δὴ καὶ πολιτικόν γε ἄνδρα καὶ νομοθέτην ὡς ἀεὶ δεῖ πρὸς τοῦτο βλέποντα τιθέναι τὰς τάξεις τῶν νόμων.» Πλάτ. Νομ. γ', σελ. 687.

ΣΕΛΙΔΙ 7, ΣΤΙΧ. 6, ἡ ἄγονος καὶ ἀκαλλιέργητος φύσις, διὰ νὰ πληρώσῃ, κ. τ. λ.] Τὰ αὐτὰ ἐδόξαζαν καὶ οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν. Ὅσον ἐπολυπλασίαζετο

τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, τόσον ὀλιγόστευεν ἡ ἀναγκαία πρὸς ζωὴν κα-
θενὸς τροφή, τὴν ὁποίαν ἐλάμβαναν ἀπ' ὅσα ἔφερεν αὐτομάτως ἡ γῆ,
μὴν ἐξεύροντες ἀκόμη νὰ πολυπλασιάζωσι διὰ τῆς γεωργίας τοὺς καρ-
πούς της. Ὅθεν ὁ ἰσχυρὸς ἤρπαζεν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀδυνατοῦ τὴν
τροφὴν, καὶ οὗτος ἐξανάγκης ἔπρεπεν ἢ νὰ ἀποθάνῃ τῆς πείνας, ἢ
δὲν εὗρισκεν ἀδυνατώτερόν του ἄλλον, ἢ νὰ φονευθῇ, ἢ ἀντέστεκεν
εἰς τὸν ἰσχυρόν. « Ἐπεὶ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἷς δὴ οὐ παρῆν ἄφθονος
« τροφή, ἄρτι φαινομένης, ἀθρόον ἐπ' αὐτὴν ἰόντες βίαν ἤρπαζον καὶ
« ἀφῆροῦντο τοὺς ἔχοντας· καὶ μετὰ τῆς ἀκοσμίας ἐγίνοντο καὶ φό-
« νοι Ὡς δὲ παρεγένετο αὐτοῖς πολλὴ ἐκ τῆς Δήμητρος, διένε-
« μον ἐκάστω ἴσῃ, καὶ οὕτως εἰς κόσμον ἦλθε τοῖς ἀνθρώποις τὰ
« δόρπα· διὸ ἄρτου τε ἐπίνοια, πέμματός τε εἰς ἴσον διαμεμοιρα-
« μένου. » (Ἀθην. σελ. 13.) Ἡ πρώτη χρεία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ
τροφή, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὴν κρέμεται ἡ ζωὴ του· ὅθεν οὐδὲ πρέπει νὰ
φαίνεται παράδοξον, ἢ τὴν ἀρπάξῃ μὲ βίαν, ἢ τὴν λαμβάνῃ μὲ δόλον
ἀπὸ τοὺς ἄλλους·

« τοῖς ἄρτοις ὅσας

« Ἰστᾶσι παγίδας οἱ ταλαίπωροι βροτοί. »

(Αὐτ. σελ. 109.) Νὰ παύσῃ λοιπὸν τὴν βίαν καὶ τὸν καθημερινὸν τεῦ-
τον πόλεμον, ὅστις ἐξανάγκης ἐμπόδιζε τὸν πολυπλασιασμόν τοῦ ἀν-
θρωπίνου γένους, δύο μόνα μέσα ἦσαν ἱκανὰ, ἡ γεωργία καὶ οἱ νόμοι.
Ἡ γεωργία μόνη δὲν ἤρκει· ἐπειδὴ ἡδύνατο νὰ δώσῃ σῖτον εἰς τὸν
φιλόπονον, ἀλλὰ δὲν ἡδύνατο καὶ νὰ τοῦ τὸν φυλάξῃ ἀπὸ τὰς ἀρπακτι-
κὰς ἐκείνου χεῖρας, ὅστις ἢ δὲν εἶχεν ἀγρὸν, ἢ καὶ ἂν εἶχεν, ἔκρινεν
ὠφελιμώτερον νὰ τρέφεται ἀκόπως ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν ἄλλων. Ὡσαύ-
τως οἱ νόμοι ἤθελαν εἶσθαι μάταιοι χωρὶς τῆς γεωργίας, διότι δὲν
πεῖθεται εἰς νόμους, ὅστις πεινᾷ. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι εὐρέται τῆς
γεωργίας ἐχρημάτισαν εὐρέται καὶ τῶν νόμων, καὶ ἐνομίσθησαν θεοὶ
σωτῆρες τῶν ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο ἡ Δημήτηρ, ἥτις καὶ Σιτὼ ὠνομά-
σθη, ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τῆς Θεσμοφόρου, διότι μὲ τὴν γεωργίαν ὁμοῦ
ἔφερεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς θεσμοὺς καὶ νόμους, καὶ τοὺς ἐδίδαξε
τὸν τρόπον νὰ ζῶσιν εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν. Ὁ Τριπτόλεμος, διδαχ-
θεὶς παρ' αὐτῆς τὴν γεωργίαν, τὴν ἔδωκεν εἰς πρῶτους τοὺς Ἀθηναίους,
ἔπειτα περιῆλθε τὴν αἰκουμένην (λέγει ὁ μῦθος), διὰ νὰ διδάξῃ καὶ

τούς λοιπούς ανθρώπους τὴν σπορὰν καὶ χρῆσιν τοῦ σίτου. Ἀπὸ ταύτην τὴν δικαίαν διανομὴν καὶ μοίρασιν τῆς τροφῆς ἔλαβαν τὸνομα καὶ οἱ Νόμοι. (Ἰδ. ἄνωτέρ. σελ. 176.) Νόμος καὶ σῖτος εἶναι τὰ πρῶτα θεμέλια, οἱ πρῶτοι δεσμοὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων· καὶ οὐδεμία πολιτικὴ κοινωνία δύναται χωρὶς αὐτὰ νὰ συσταθῇ, ἢ, ὅταν τῆς λείψῃ ἐν ἅπ' αὐτὰ, νὰ διαμείνῃ πολὺν καιρὸν· διὰ τοῦτο, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, καταφρονήσαντες τοὺς νόμους, ἔτρεχαν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῇ ἐλευθερίας των, ἔλεγεν ἀστείως περὶ αὐτῶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι αὐτοὶ ἐχρημάτισαν εὐρέται σίτου καὶ νόμων, ἀλλὰ τὸν μὲν σῖτον ἐμεταχειρίζοντο ἀκόμῃ, κατεφρόνησαν δὲ τοὺς νόμους· «Τοὺς Ἀθηναίους ἔφασκεν «εὐρηκέναι πυροὺς καὶ νόμους· ἀλλὰ πυροῖς μὲν χρῆσθαι, νόμοις δὲ «μή.» (Διογ. Λαέρτ. ἐ, 17.) — Στιχ. 11, ἡ κατάστασις τοῦ πολέμου ἐπέρασεν, ἀπὸ τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους εἰς ὁλόκληρα ἔθνη.] Ἦγουν ἀφοῦ ἐνωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς διαφόρους πολιτικὰς κοινωνίας, ὁ πόλεμος γίνεται πλέον πόλεμος ἔθνους πρὸς ἔθνος, καὶ ὄχι ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον, ὡς ἐγίνετο, ὅτε ἦσαν χωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνων, ὅσοι νομίζουν, ὅτι ἦτο καιρὸς, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἦσαν παντάπασι χωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ πλανώμενοι ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καθὼς τὰ ἄλογα ζῶα, ὅπου ἕκαστος εὕρισκε τροφήν, ἢ τόπον ἐπιτήδειον κατοικίας. Ἡ Μωσαϊκὴ ἱστορία τῆς κοσμογονίας μᾶς διδάσκει ἐξεναντίας, ὅτι εἰς τριαύτην κατάστασιν οἱ ἄνθρωποι ποτὲ δὲν εὐρέθησαν· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον ἔτι καὶ εἰς ἐκείνους, ὅσοι χωρὶς προλήψεως ἐξετάζουν τὰ πράγματα. Ἄν καὶ ὁ ὁδηγούμενος ἀπὸ τὰ φῶτα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἄνθρωπος διαφέρῃ ἀσυγκρίτως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὸν ζήσαντα εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀνεπιστημοσύνης καὶ ἀτεχνίας, δὲν ἥλλαξεν ὁμῶς ἡ φύσις του· ἀλλὰ καθὼς τὴν σήμερον αἰσθάνεται, ἐπιθυμεῖ, κλίνει φυσικὰ εἰς τὴν γαμικὴν κοινωνίαν, τρέφει, ἀγαπᾷ καὶ περιποιεῖται τοὺς καρποὺς τῆς κοινωνίας ταύτης, καὶ αὐτὸς ὁ τρισευχάρης καὶ ἀγροικότατος ἄνθρωπος, οὕτω βέβαια καὶ ἄλλοτε τὰς αὐτὰς αἰσθήσεις, ἐπιθυμίας, χρείας, καὶ τὰς αὐτὰς κλίσεις καὶ διαθέσεις τῆς ψυχῆς εἶχεν. Εἰς κανὲν ἀπὸ τὰ ἕως τῶρα γνωρισμένα ἄγρια ἔθνη δὲν εὐρίσκεται παράδειγμα μοναδικῆς ζωῆς· εἶναι μερισμένα εἰς πολλὰς μικρὰς κόμας, ἢ ζῶσι τοῦλάχιστον κατὰ συγγενείας καὶ οἴκους χωριστοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Πιθανώτατον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρώτην ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν ἐγνώρισαν τὴν πατρικὴν·

αὐτὴ ὁμῶς δὲν ἦτον ἀκόμη ἀρχὴ πολιτικὴ, ἐνόσω δηλαδὴ τὰ τέκνα ἦσαν εἰς ἐκείνην τὴν ἡλικίαν, ὅτε εἶχαν ἀκόμη χρεῖαν τῆς πατρικῆς ἐπιμελείας καὶ προστασίας· ἀλλ' ὅτε ἔφθαναν εἰς κατάστασιν νὰ προμηθεύωνται τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα, ὁ πατὴρ ἐγίνετο τρόπον τινὰ μόναρχος ἢ βασιλεὺς, διότι τῶν τέκνων οἱ γάμοι, διὰ τὴν ὀλιγοπληθίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γινόμενοι εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν μεταξὺ ἀδελφῶν, ἐπολυπλασίαζαν τὰ ἔγγονα, ἀπὸ τὰ ὅποια πλέον ἢ ἐξουσία τοῦ γηραλαίου πρωτοπάππου ἤθελε καταφρονηθῆν, ἂν δὲν ἐδορυφορεῖτο μοναρχικῶς ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς. Ἀλλ' οὗτος τέλος πάντων ἀπέθνησκεν, ἢ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου, ἠναγκάζετο διὰ τὸν πληθυσμὸν νὰ διαιρέσῃ τὴν οἰκογένειαν εἰς τόσας μικρὰς ἀποικίας, ἢ δευτέρας μοναρχίας, ὅσοι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀδελφοί, καὶ οὗτοι πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἰς ἄλλας. Ἐκ τούτου ἀναγκαίως ἐξησθένει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ πρῶτος ἐκεῖνος δεσμὸς τῆς οἰκογενείας μεταξὺ τόσων οἴκων, ἕωσοῦ διαλυθεῖς ὁλότελα ἀπὸ τὰς διχονοίας ἔφερε, τέλος, τοὺς πολέμους οἴκου πρὸς οἶκον, καὶ οἰκογενείας πρὸς οἰκογένειαν. Ὅθεν ἐξανάγκης ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσωσι νέους δεσμοὺς καὶ συνθήκας, αἱ ὅποια ἐγέννησαν τὰς πρῶτας κυρίως λεγομένας πολιτικὰς κοινωνίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὡς βάσιν καὶ θεμέλιον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὴν γαμικὴν κοινωνίαν, ἥγουν τὸν οἶκον ἢ τὴν συγγένειαν.

« Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστηκυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν, οἰκός
 « ἐστίν ἢ δ' ἐκ πλειόνων οἰκῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως ἔνε-
 « κεν μὴ ἐφημέρου, κώμη. Μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη
 « ἀποικία οἰκίας εἶναι· οὗς καλοῦσιν τινες ὁμογάλακτας, παῖδάς τε καὶ
 « παίδων παῖδας. Διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν
 « ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευμένων γὰρ συνῆλθον· πᾶσα γὰρ οἰκία βασι-
 « λεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου· ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγέ-
 « νειαν.» (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 4-5.) Ὁ Βεκκαρίας μεταχειρίζεται τὴν πρώτην ὑπόθεσιν ὅχι δι' ἄλλο, πλὴν ὅτι καὶ ἀπ' ἐκείνην, ὡς ἀπὸ ταύτην, ἐξηγοῦνται ἐπίσης τὰ φαινόμενα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἰς ὅποιανδήποτε κατάστασιν ὑποθέσῃ τοὺς ἀνθρώπους, φανερόν, ὅτι αὐτοὶ ποτὲ δὲν ἤθελαν συγκατανεύσειν νὰ συγκατοικῶσι μετ' ἀλλήλων, πλὴν μὲ συνθήκας ὁμολογημένας ἀπ' ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας. Ἄν ὑπετάχθησαν χωρὶς συνθήκας, εἰς ἓνα μόνον ἄνθρωπον, τοῦτο συνέβη, διότι, πανουργότερος τῶν ἄλλων, ἔφθασε νὰ τοὺς ἀπατήσῃ ὁ εἰς οὗτος ἄνθρωπος,

καὶ νὰ περιφραχθῇ ἀπὸ στρατιωτικὴν δύναμιν, ὥστε νὰ μὴν ἔχωσι πλέον πῶς νὰ φύγῃ τὴν εἰς αὐτὸν ὑποταγὴν· καὶ ὅχι, ὡς ἐνόμισεν ὁ Ἄγγλος Ὁββης (Hobbes), διότι ἀπαρνηθέντες ἐκουσίως τὴν ἰδίαν του καθεῖς ἐλευθερίαν, διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς κακὰ, ἐπαραδόθησαν εἰς ἓνα μόνον νὰ τοὺς κυβερνᾷ αὐτογνωμόνως. Κατὰ τοῦτο τοῦ Ὁββη τὸ πολιτικὸν συνάλλαγμα (ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῇ συνάλλαγμα ὅ,τι ὑποχρεώνει τὸ ἓν μόνον μέρος, καὶ ἀφίνει ἀπόλυτον τὸ ἄλλο), δικαιολογοῦνται ὅλοι οἱ τύραννοι, καὶ καταδικάζονται ὡς ἀποστάται, ὅσοι μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν πολεμοῦν τοὺς τυράννους. Ὁ Λώκκιος ἐπενόησεν ἄλλο, ἂν ὅχι ἀληθέστερον, δικαιότερον ὅμως μέχρι τινὸς συνάλλαγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὑποχρεοῦνται ἀμοιβαίως τὸ ἔθνος ὅλον ἐξ ἑνὸς μέρους, καὶ ὁ ἡγεμὼν ἀπὸ τᾶλλο· οὗτος νὰ κυβερνᾷ κατὰ νόμους πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον· τὸ ἔθνος, νὰ ὑποτάσσεται εἰς αὐτὸν, ἐνόσω μένει πιστὸς εἰς τὰς συνθήκας, διὰ τὰς ὁποίας ἔλαβε τὸ διάδημα. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ συνάλλαγμα, ἂν ἔλαβε ποτὲ χώραν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὑποθέτει καὶ τὰ δύο μέρη ἐπίσης ἐλεύθερα, ὡς ἔπρεπε νὰ ᾔναι εἰς ὅλας τὰς ἀμοιβαίας συνθήκας. Ἄν ὁ μόναρχος ἔχῃ τὴν ἐλευθερίαν νὰ δεχθῇ ἢ ὅχι τὸ διάδημα κατὰ τὰς προβαλλομένας συνθήκας, οἱ προβάλλοντες δὲν ὑποθέτουν ποτὲ σύστημα ὁλόκληρον ἔθνους ὁμόγνωμον καὶ ἐλεύθερον νὰ τὰς ἀπαιτήσῃ τὴν ἀρχὴν, ἔπειτα νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ τὰς φυλάσῃ. Εἰς μὲν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ μονάρχου, ἀρκοῦν πολλάκις αἱ ἀνευφημίαι (acclamations) μέρους τινὸς ἐξ αὐτῶν νὰ συνεπισύρῃσι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς λοιπούς· μετὰ δὲ τὴν ἀναγόρευσιν, ἀρκοῦν ὀλίγοι στρατιῶται νὰ φυλάξωσι τὸν παραβάτην τῶν συνθηκῶν μόναρχον. Τρίτον ἄλλο συνάλλαγμα ἐπενεόθη ἀπὸ τὸν Ρουσσών· κατ' αὐτὸν, συνδέονται ὅλα μὲ ὅλα, καὶ ὑποχρεοῦνται ὅλα πρὸς ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους. Τοιοῦτον ὅμως συνάλλαγμα, οὔτε καταρχὰς πιθανὸν ὅτι ἐσυμφωνήθη ποτὲ, οὔτ' εἰς τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν δυνατὸν νὰ συμφωνηθῇ χωρὶς μεγάλας ταραχὰς καὶ δυστυχίας (Ἴδε BENTHAM, *Trait. de législation. civil. et pénal.* tom. I, pag. 116-120 et 131.). Ἐμείνε λοιπὸν τὸ Κοινοβουλευτικὸν σύστημα (Gouvernement représentatif) μόνον μέσον νὰ παραστήσῃ ἀληθὲς συνάλλαγμα πολιτικόν, ἐπειδὴ ὑποθέτει συνθήκην τῶν πολιτῶν ὅλων πρὸς ὅλους, ὅχι ὅμως αὐτοπροσώπων, ἀλλὰ δι' ἀντιπροσώπων (Représentans) ἐκλεγμένων ἀπὸ τὸ ἔθνος, καὶ συγκροτούντων τὴν ὀνομαζομένην Νομοθετικὴν ἐξουσίαν (Pou-

voir législatif) τοῦ ἔθνους. Τὸ ἔθνος ἐκλέγει ἀκόμη καὶ τὴν Νομο-
τελεστικὴν ἐξουσίαν (Pouvoir exécutif), ὡς συμβαίνει μετὰ
τὰς καταστροφὰς τῆς τυραννίας, ἢ τῆς περιορίζει τὴν ἐξουσίαν, ἂν τὸ
ἔθνος ἔχη βασιλέα, ἢ ἄλλως πῶς ὀνομαζόμενον ἡγεμόνα, ὡς συνέβη εἰς
τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Λυσιτανίαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ τέταρτον
εἶδος τοῦ συναλλάγματος, ὅσα ἔθνη δὲν τὸ ἐσυμφώνησαν ἀκόμη, πρέπει
νὰ τὸ ἐλπίζωσιν ἡσυχῶς ἀπὸ τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας, μόνης ἱκα-
νῆς, καὶ νὰ τὸ συστήσῃ χωρὶς ταραχὴν, καὶ νὰ τὸ φυλάξῃ χωρὶς κίνδυ-
νον διαλύσεως. Κανὼν γενικός· διὰ νὰ ᾖ τὰ ἔθνη ἐλεύθερα, πρέπει
νὰ ἔχωσιν ἀντιπροσώπους βουλευτὰς καὶ νομοθέτας ἀνεξαρτήτους, καὶ
ἄρχοντα ἓνα ἢ ὀλίγους τινὰς ἀνεξαρτήτους παραστένοντας τὴν Νομο-
τελεστικὴν ἐξουσίαν, καὶ προσέτι τρίτην ἀνεξάρτητον ἐξουσίαν τὴν
Δικαστικὴν (Pouvoir judiciaire). Διὰ νὰ συνέχῃ τὰς τρεῖς ταύτας
δυνάμεις, καθεμίαν εἰς τὰ ὅριά της, ἐπενοήθη τετάρτη ἄλλη, ἥτις ὠνο-
μάσθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ναπολέοντος Γερουσία διατηρητικὴ
(Sénat conservateur), ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ναπολέων δὲν ἀφῆκεν,
ὥς οὐδ' εἰς τὰς ἄλλας πολιτικὰς ἐξουσίας, πλὴν ψιλὸν τὸνομα. Προσφύε-
στερον ἤθελ' ὀνομασθῇν Γερουσία, ἢ Ἐξουσία νομοφυλακικὴ,
ὡς ὠνόμαζαν οἱ Ἀθηναῖοι Νομοφύλακας τοὺς ἐπαγρυπνοῦντας εἰς τὴν
φυλακὴν τῶν νόμων· «Οὗτοι τὰς ἀρχὰς ἐπηνάγκαζον τοῖς νόμοις
χρῆσθαι.» (Πολυδεύκ. σελ. 255.) Ἴδε περὶ τούτων τὸν DESTUTT-
TRACY, *Comment. sur l'Espr. des lois de Montesqu.* pag. 199 - 211.
— Στίχ. 13, ἄνθρωποι ἐλεύθεροι ἐνώθησαν εἰς μίαν πολιτικὴν
κοινωνίαν.] Ἡ πόλις, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικ. σελ. 77-78,
218), εἶναι κοινωνία ἀνθρώπων ὁμοίων καὶ ἐλευθέρων, οἱ ὅποιοι ἐνώθη-
σαν μὲ σκοπὸν νὰ ζῶσι μετ' ἀλλήλων, ὅσον δυνατὸν εὐδαιμόνως. Ἀλλὰ
πᾶς ἓνας καταλαμβάνει, ὅτι, διὰ νὰ διαμείνῃ ἡ τοιαύτη ἐνωσις καὶ
κοινωνία, ἦτο χρεῖα συνθηκῶν πρὸς ἀλλήλους· καὶ τοῦτο ἐγέννησε τοὺς
νόμους, οἱ ὅποιοι, καθὼς εἶπεν ἄλλος εὐφυέστατα, ἄλλο δὲν εἶναι πλὴν
ἐγγύησις, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς πρὸς τὸν ἄλλον οἱ πολῖται νὰ μὴν
ἀδικῇ κανεῖς κανένα· «Καὶ ὁ νόμος συνθήκη, καὶ, καθάπερ ἔφη Λυκό-
φρων ὁ σοφιστής, ἐγγυητὴς ἀλλήλοις τῶν δικαίων.» (Αὐτ. Αὐτόθ.
σελ. 82.) — Στίχ. 15, μὴν ὑποφέροντες πλέον νὰ ζῶσιν, κ. τ. λ.]
Ὁ ἄγριος ἄνθρωπος εἴτε μόνον, εἴτε μικρᾶς οἰκογενείας οἰκοδεσπότην
τὸν ὑποθέσεις (Ἰδ. σελ. 180-181), ἐνόσω εὐρίσκεται εἰς τῆς φύσεως τὴν

κατάστασιν, εἶναι πάντοτε εἰς πόλεμον καὶ μάχην μὲ τοὺς ὁμοίους του. Ἀναγκαζόμενος νὰ ζητῇ ἀπὸ τὰ αὐτόματα τῆς φύσεως προϊόντα τὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν, διὰ τὴν φυσικὴν τοῦ ἀμαθίαν καὶ ὀκνηρίαν, ἀλλέως νὰ προμηθεύσῃ εἰς αὐτὸν ἢ εἰς τὰ τέκνα τοῦ δὲν δύναται, ἡσυχάζει ἐνόσῳ τὴν εὐρίσκει μὲ εὐκολίαν· ἀλλ' εὐθύς ὅταν ἀπαντήσῃ ἐμπόδια (καὶ τὰ ἐμπόδια ταῦτα εἶναι συχνὰ), τὴν ἀρπάζει ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἀσθενεστέρου μὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνην βίαν, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται κατ' ἀλλήλων τὰ ἄλογα ζῶα, ὅταν ἔχωσι χρεῖαν τροφῆς.

« Ἄμα γὰρ φύσει τοιοῦτος [ὁ ἄπολις] καὶ πολέμου ἐπιθυμητῆς, ὥστε περ « ἄζυξ, ὥσπερ ἐν πετεινοῖς. » (Ἀριστοτελ. Πολιτικ. σελ. 5.) Τὸ αὐτὸ νοεῖται καὶ δι' ὅλας τὰς ἄλλας τοῦ φυσικὰς χρεῖας. Ἀρπάζει τὴν γυναῖκα τοῦ ἀσθενεστέρου, ὅταν ἄλλην δὲν εὐρίσκη, τὸν ἐκδύνει ἀπὸ τὸ δερμάτινόν του φόρεμα, ὅταν ἦναι γυμνός, καὶ τὸν διώκει ἀπὸ τὴν καλύβην του, ὅταν ποῦ νὰ κατοικήσῃ δὲν ἔχη, καθὼς τὸ ἰσχυρότερον ὄρνεον κυριεύει δυναστικῶς τοῦ ἀσθενεστέρου τὴν φωλεάν. Καὶ τοῦτο συμβαίνει ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀγρίων ἀνθρώπων, ἀλλὰ, τὸ χειρότερον, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, ὡςάκις δὲν εἶναι συγκροτημέναι μὲ συνθήκας καὶ νόμους τοιούτους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους νὰ ὠφελῶνται ὅλοι κοινῶς οἱ πολῖται, καθεῖς ἀναλόγως μὲ τὰς σωματικὰς καὶ διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Τότε οἱ ἀδικούμενοι ἐπιστρέφουν τρόπον τινὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν φυσικὴν κατάστασιν, καὶ γίνονται τόσον φοβερώτεροι καὶ παρ' αὐτοὺς τοὺς ἀγρίους ἀνθρώπους, καθόσον ἀναστρέφονται εἰς τὸ μέσον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ ὅχι εἰς τὰ δάση, ὅθεν εὐκολώτερον δύναται τις νὰ τοὺς φύγῃ. Εἰς ὅποιαν πόλιν (ἔλεγεν ὁ Σωκράτης) βλέπῃς πτωχοὺς, ἐκεῖ βέβαια πρόσμενε νὰ εὕρῃς καὶ κακοὺς ἀνθρώπους πολλοὺς· « Δῆλον ἄρα ἐν πόλει οὐκ ἂν ἴδῃς πτωχοὺς, ὅτι εἰσὶ που ἐν « τούτῳ τῷ τόπῳ ἀποκεκρυμμένοι κλέπτει τε καὶ βαλαντιοτόμοι καὶ « ἱερόσυλοι, καὶ πάντων τῶν τοιούτων κακῶν δημιουργοί. ἄρ' « οὐκ οὐ δι' ἀπαιδευσίαν καὶ κακὴν τροφήν, καὶ κατάστασιν τῆς πολι- « τείας φήσομεν τοὺς τοιούτους αὐτόθι ἐγγίνεσθαι; » (Πλάτων, Πολιτ. ή, σελ. 552.) Καὶ οὗτος μὲν εἶναι ὁ καθημέραν ἀφανὴς καὶ λαθραῖος πόλεμος, τὸν ὁποῖον κάμνουν οἱ διὰ τὴν μοχθηρίαν τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτείας ὄντες πτωχοί, ἕως οὗ νὰ εὐρεθῶσι δημαγωγοί, πτωχοὶ ὡς αὐτοί, ἀλλὰ πανουργότεροι καὶ ἄρκετὰ δυνατοὶ νὰ διεγείρῃσι στάσεις, νεωτερισμοὺς, καὶ τέλος φανερόν πόλεμον κατὰ τῆς πολιτείας· « φαῦ-

« λον τὸ πολλοὺς ἐκ πλουσίων γίνεσθαι πένητας· ἔργον γὰρ μὴ νεωτερο-
 « ποιούς εἶναι τοὺς τοιούτους. ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πέ-
 « νητες ὑπάρχωσι, πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην.»
 (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 43 καὶ 86.)

ΣΕΛΙΔΙ 8, στίχ. 8, Ὁ ἡγεμὼν εἶναι ὁ νόμιμος φύλαξ κ. τ. λ.] Δι'
 ὄλου τούτου τοῦ συγγράμματος, ὅταν ὁ Βεκκαρίας ὀνομάζῃ ἡγεμόνα,
 νοεῖ τὸν βασιλέα· καὶ τοῦτο ἦτον ἀληθές, ὅτε αἱ πολιτεῖαι τῆς Εὐρώ-
 πης ὅλης, πλὴν τῆς Ἀγγλίας, ἦσαν βασιλεῖαι ἀπόλυτοι, ἢ ὡς
 τὰς ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικ. σελ. 101), Παμβασιλεῖαι.
 Σήμερον ὅμως ὅσαι ἀπ' αὐτὰς μετεμορφώθησαν εἰς Βασιλείας πο-
 λιτικὰς, ἢ, ὡς τὰς ὀνομάζουν, Μοναρχίας συνταγματικὰς
 (Monarchies constitutionnelles), ἡγεμόνα γνωρίζουν δύο μέρη, ἀνεξ-
 ἄρτητα ἐν ἀπὸ τᾶλλο, τὸ Νομοθετικὸν καὶ τὸ Νομοτελε-
 στικόν.

ΣΕΛΙΔΙ 9, Σημειώσ. στίχ. 4, Δικαιοσύνην ὀνομάζω. . . . ἀκοινωνη-
 σίας κατάστασιν.] Ταύτην τὴν δικαιοσύνην ὠνόμαζεν ὁ Ἐπίκουρος
 τῆς φύσεως δίκαιον, ὅχι διότι ἔχει χώραν μεταξὺ ἀγρίων καὶ
 ἀπολιτεύτων ἀνθρώπων, ἀλλὰ διότι ὁ ἄνθρωπος, μόνος φυσικὰ κλίνων
 πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἐπειδὴ εἰς μόνην αὐτὴν δύναται νὰ εὖρη
 εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, εἶναι καὶ μόνος δεκτικὸς τῆς τοιαύτης δικαιοσύ-
 νης, ἡ ὁποία καθὼς τὸν ἐμπροσίζει νὰ βλάβῃ ἄλλους, οὕτω καὶ τὸν
 ὑπερασπίζει ἀπὸ τὰς παρὰ τῶν ἄλλων ἀδικίας καὶ βλάβας· « Τὸ τῆς
 « φύσεως δίκαιον ἐστὶ σύμβολον τοῦ συμφέροντος, εἰς τὸ μὴ βλάπτειν
 « ἀλλήλους, μηδὲ βλάπτεσθαι. Ὅσα τῶν ζώων μὴ ἡδύνατο συνθήκας
 « ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἀλλήλα, μηδὲ βλάπτεσθαι,
 « πρὸς ταῦτα οὐθέν ἐστίν οὔτε δίκαιον, οὔτε ἀδίκον· ὡσαύτως δὲ καὶ
 « τῶν ἐθνῶν, ὅσα μὴ ἡδύνατο, ἢ μὴ ἐβούλετο τὰς συνθήκας ποιεῖσθαι
 « τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους, μηδὲ βλάπτεσθαι, οὐκ ἦν (ἴσ.
 « τούτοις οὐκ ἦν) τι καθ' ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἐν ταῖς μετ' ἀλλήλων
 « συστροφαῖς.» (Διογ. Λαερτ. ι, § 150.) Κατὰ τοὺς φίλους τῆς τυραν-
 νίας, ἢ τῆς ἀναρχίας, τὸ δίκαιον τῆς φύσεως σημαίνει, ὡς λέγει ὁ
 Πλάτων, τὴν βίαν τοῦ δυνατοῦ κατὰ τοῦ ἀδυνάτου. Ἐῦρηκας δύνα-
 μιν, μέσα καὶ τρόπους ἀρμοδίους νὰ καταπατήσῃ τοὺς νόμους καὶ νὰ
 χρηματίσῃ τύραννος τῶν ὁμοίων σου; δίκαιον ἔχεις νὰ τοὺς τυραννῇς·
 ἀλλ' ἓνας ἀπὸ τοὺς δούλους σου εὗρηκε μέσα ἰσχυρότερα παρὰ τὰ ἰδικὰ

σου· δίκαιον ἔχει καὶ αὐτὸς νὰ σὲ σφάξῃ καὶ νὰ ἀναγορευθῇ τύραννος ἀντὶ σοῦ· «Καταπατήσας τὰ ὑμέτερα γράμματα· καὶ νόμους « τοὺς παρὰ φύσιν ἅπαντας, ἐπαναστὰς ἀνεφάνη δεσπότης ὑμέτερος « ὁ δοῦλος, καὶ ἐνταῦθα ἐξέλαμψε τὸ τῆς φύσεως δίκαιον. » (Πλατ. Γοργ. σελ. 484.) Μὲ τοῦτο τῆς φύσεως τὸ δίκαιον ἀνέβησαν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον πολλοὶ βασιλεῖς Ῥωμαῖοι, καὶ τέλος μὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο δίκαιον τοὺς ἐξεκύλισαν ἄλλοι ἀπὸ τὸν θρόνον· τὸ δίκαιον τοῦτο μεταχειρίζεται καὶ ὁ πλούσιος, ὅσάκις καταδυνάστεύει τὸν ἀδύνατον καὶ πτωχὸν, καὶ ὁ πτωχὸς, ὅσάκις κλέπτει, ἢ φονεύει τὸν πλούσιον.

ΣΕΛΙΔΙ 10, ΣΤΙΧ. 11, διὰ τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος.] Πολιτικὸν συνάλλαγμα (contratto sociale) ἐνομάζει τὴν συμφωνίαν αὐτὴν καὶ συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας συγκατοικοῦν καὶ συμπολιτεύονται μετ' ἀλλήλων οἱ ἄνθρωποι· ὅθεν καὶ Πολιτικὸν συνάλλαγμα ἐπέγραψεν ὁ περίφημος Ρουσσὸς ἐν ἀπὸ τὰ συγγράμματά του, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζει τὰ γενέθλια τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. (Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. 182.) — ΣΤΙΧ. 12, Κάνεις λοιπὸν ἄρχων· τὰς ὁποίας οἱ νόμοι δὲν ἐδιώρισαν.] Διότι ὁ ἄρχων, ἥγουν ὁ δικαστὴς, δὲν εἶναι πλὴν ἀπλοῦς ὑπηρέτης τοῦ νόμου, καὶ δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξηγῇ, ὡς θέλει, ὅσα ὑπαγορεύει ὁ νόμος· καὶ ἀπὸ τὴν ἀκριβοῦς ταύτην φυλακὴν τοῦ νόμου κρέμεται τῆς πολιτείας ἡ σωτηρία, καθὼς ἀπὸ τὴν παράβασιν ἡ φθορά της· «Τοὺς δ' ἄρχοντας λεγομένους, νῦν ὑπηρέτας τοῖς νόμοις ἐκάλεσα, οὗτι καινοτομίας ὀνομάτων ἕνεκα· ἀλλ' ἡγοῦμαι παντὸς μᾶλλον εἶναι παρὰ τοῦτο σωτηρίαν τε πόλει καὶ τούναντίον. Ἐν ᾗ μὲν « γὰρ ἀρχόμενος ἦ καὶ ἄκυρος ὁ νόμος, φθορὰν ὁρῶ τῇ τοιαύτῃ ἐτοιμῇ « οὔσαν· ἐν ᾗ δὲ ἂν δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δὲ ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ « νόμου, σωτηρίαν, καὶ πάνθ' ὅσα θεοὶ πόλεσιν ἔδωσαν ἀγαθὰ γιγνώμενα καθορῶ. » (Πλάτων Νόμ. δ', σελ. 715.) — ΣΤΙΧ. 17, γίνεται προσθήκη κ. τ. λ.] Καὶ προσθήκη τόσον παρανομωτέρα καὶ τυραννικὴ, ὅσον ἐπιβάλλεται εἰς ἓνα μερικὸν πολίτην, τὸν κρινόμενον. Οἱ νόμοι, ἐπειδὴ εἶναι συνθήκαι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ ἀποβλέπωσιν ὅλους τοὺς πολίτας χωρὶς τινὸς ἐξαιρέσεως. Ὅστις λοιπὸν νόμος ἀναφέρεται εἰς ἓνα μόνον πολίτην εἶναι ἀνομία, καὶ ὄχι νόμος. Ὅθεν ἐνομοθέτησε καὶ τοῦτο ὁ Σόλων, «Μηδὲ νόμον ἐπ' ἀνδρὶ ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν « μὴ τὸν αὐτὸν ἐφ' ἅπασιν Ἀθηναίοις. » (Δημοσθεν. Κατὰ Ἀριστοκράτ. σελ. 649.)

ΣΕΛΙΔΙ 11, στίχ. 9, χωρίς ἔκκλητον.] Ἐφεσις, ἢ Ἐκκλητος (appello) λέγεται, κατὰ τοὺς Νομικοὺς, ἢ πρόκλησις, τὴν ὁποίαν ὁ κρινόμενος κάμνει, ζητῶν νὰ μεταφέρῃ τὴν κρίσιν του εἰς ἀνώτερον δικαστήριον, ὅσάκις νομίζει ὅτι ἡδίκηθη ἀπὸ τὸ κατώτερον.

ΣΕΛΙΔΙ 12, στίχ. 6, παρὰ νὰ βόσκη ἀγέλην ἀνδραπόδων.] « Εὐ-
« ποιήσεις σὺ τὰ μέγιστα τὴν πόλιν, εἰ μὴ τοὺς ὀρόφους ὑψώσεις,
« ἀλλὰ τὰς ψυχὰς αὐξήσεις· ἄμεινον γάρ ἐν μικροῖς οἰκήμασι μεγά-
« λας οἰκεῖν ψυχὰς, ἢ ἐν μεγάλαις οἰκίαις ταπεινὰ φωλεύειν ἀνδρά-
« ποδα.» (Ἐπίκτ. παρὰ Στοβ. σελ. 316.) — § IV, ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ. Εἰς ὅλον τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὁ Βεκκαρίας συμφωνεῖ
μὲ τὸν Χαρόνδαν καὶ τὸν Ζάλευκον ἀπὸ τοὺς παλαιούς, καὶ τὸν
Μοντεσκιὼν ἀπὸ τοὺς νέους φιλοσόφους καὶ νομικοὺς περὶ τῆς ἀνά-
γκης νὰ φυλάσσεται τοῦ νόμου τὸ γράμμα ἀπαράλλάκτως. Περὶ τοῦ
Χαρόνδου, Νομοθέτου τῶν Θουρίων, λέγει ὁ Σικελιώτης Διόδωρος
(ιβ', 16) ὅτι « Προσέταξεν ἐκ παντὸς τρόπου πείθεσθαι τῷ νόμῳ,
« καὶ ἢ παντελῶς κακῶς γεγράμμενος κ. τ. λ. » Περὶ τοῦ Ζαλεύ-
κου, νομοθέτου τῶν Λοκρῶν, ἔχομεν μάρτυρα τὸν Στράβωνα (Γεω-
γραφ. τόμ. α', σελ. 349), « Τῆς δὲ τῶν Λοκρῶν νομοθεσίας μνησθεῖς
« Ἐφορος, ἣν Ζάλευκος συνέταξεν ἐκ τε τῶν Κρητικῶν νομίμων καὶ
« Λακωνικῶν καὶ ἐκ τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν, φησὶν ἐν τοῖς πρώτοις καινί-
« σαι τοῦτο τὸν Ζάλευκον, ὅτι τῶν πρότερον τὰς ζημίας τοῖς δικασταῖς
« ἐπιτρεψάντων ὀρίζειν ἐφ' ἐκάστοις ἀδικήμασιν, ἐκεῖνος ἐν τοῖς νόμοις
« διώρισεν· ἡγούμενος τὰς μὲν γνώμας τῶν δικαστῶν οὐχὶ τὰς αὐτάς
« εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν, δεῖν δὲ τὰς αὐτάς εἶναι. Ἐπαινεῖ δὲ καὶ τὸ
« ἀπλουστερώς περὶ τῶν αὐτῶν συμβολαίων διατάξαι.» Κατὰ τὸν
Μοντεσκιὼν, ὅταν αἱ κρίσεις δὲν γίνωνται κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου,
ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τοῦ κριτοῦ, οἱ πολῖται ζῶσιν εἰς τὴν πολιτικὴν
κοινωνίαν χωρὶς νὰ γνωρίζωσι τὰ πρὸς αὐτὴν συμφωνηθέντα χρῆν, Les
jugemens doivent être fixés à un tel point qu'ils ne soient jamais
qu'un texte précis de la loi. S'ils étaient une opinion particu-
lière du juge, on vivrait dans la société sans savoir précisément
les engagements que l'on contracte. (MONTESQUIEU, *Esprit des
lois*, XI, 6.) Καὶ ταύτην τὴν μέθοδον ἀκολουθοῦν τῆς Ἀγγλίας τὰ
δικαστήρια, μέθοδον ἣτις στηρίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην θεωρίαν,
ἔτι ὁ μὲν νομοθέτης, διορίζων τὰς κολάσεις εἰς μέλλοντας, καὶ ἀκολου-

θως ἀγνώστους εἰς αὐτὸν πταίστας, δὲν ἔχει κάμμίαν ἀφορμὴν προσωποληψίας· ὁπότε ἐξαναντίας ὁ δικαστὴς παρὰ τὴν προσωποληψίαν, κινδυνεύει ἀκόμη ἀπὸ κακῶς νοουμένην φιλανθρωπίαν νὰ μετριάσῃ, ἢ ἀπὸ κακῶς νοουμένην δικαιοσύνην νὰ σφοδρύνῃ τὴν ἀπὸ τὸν νομοθέτην διωρισμένην κόλασιν. Ἄλλοι ὅμως νομικοὶ φιλόσοφοι ἔκριναν ἄλλως περὶ τούτου. Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ὁ Πλάτων, εἰς μὲν τὴν δημοκρατίαν (πολιτείας εἶδος τὸ ὁποῖον δὲν τὸν ἤρεσκεν ὁλότελα), συγχωρεῖ μὲν εἰς τοὺς δικαστάς νὰ παραβαίνωσι τὸ γράμμα τοῦ νόμου, εἰς ὅσον ὅμως δυνατόν ὀλίγα τινά· εἰς δὲ πόλιν εὐνομουμένην τοὺς ἀφίνει ἐλευθερωτέρους·

« Τοῖς οὖν δὴ τοιούτοις δικαστηρίοις . . . ὅτι περὶ σμικρότατα ἐπιτρέ-
 « πτέον αὐτοῖς τάττειν τὰς ζημίας, τὰ δὲ πλεῖστα αὐτὸν νομοθετεῖν
 « διαρρήδην, ἂν τις ἄρα τοιαύτη πολιτεία νομοθετῇ ποτε. Ἐν ᾗ δ' ἂν
 « πόλει δικαστήρια ὀρθῶς καθεστῶτα ᾗ . . . ἐνταῦθα ὀρθὸν, καὶ ἔχον εὖ
 « καὶ καλῶς τὰ πολλὰ ἐπιτρέπειν κρίνειν τοῖς τοιούτοις δικασταῖς
 « κ. τ. λ. » (Πλάτ. Νόμ. θ', σελ. 876.) Ἀκριβέστερον ὁ Ἀριστοτέλης (Ῥητορικ. Α, α, § 7-8) λέγει, ὅτι τὰ συγχωρούμενα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ πρέπει νὰ ᾗναι ὅσον δυνατόν ὀλίγα· « Μάλιστα μὲν οὖν προσ-
 « ἥκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, ὅσα ἐνδέχεται, πάντα διορίζειν
 « αὐτοὺς, καὶ ὅτι ἐλάχιστα καταλείπειν ἐπὶ τοῖς κρίνουσι κ. τ. λ. » Τὰ αὐτὰ σχεδὸν, ὅχι μὲ τὴν αὐτὴν σαφήνειαν, λέγει καὶ εἰς τὰ Πολιτικά του. (σελ. 88, 98-103 ἐμ. εκδ.) Ἄλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τρία τινά. Ἄν δὲν ἐδιωρίσθῃ ποινὴ ἀπὸ τὸν νόμον, διότι δὲν ἐπροβλέφθη τὸ ἁμάρτημα· δεύτερον, ἂν ἐδιωρίσθῃ ἀσαφῶς· καὶ τρίτον, τὸ μέτρον τῆς διωρισμένης ποινῆς. Περὶ τῶν δύο πρώτων δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι ὁ δικαστὴς (ἂν δὲν ᾗναι Τοῦρκος) δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἐξουσίαν, οὔτε νόμον αὐτὸς νὰ ὀρίσῃ, οὔτε τὸν ὠρισμένον νὰ ἐξηγήσῃ, εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς μάλιστα πολιτείας (Gouvernemens représentatifs), ὅπου ἔχει τὴν εὐκολίαν νὰ ἐρωτήσῃ τὸ κατ' ἔτος συναθροιζόμενον Νομοθετικὸν συνέδριον (corps législatif). Τόσον μόνον συγχωρεῖται, νὰ φυλάσῃ τὸν ἐγκαλούμενον (ἂν ἡ φυγὴ τοῦ προξενῇ βλάβην), ἕως νὰ λάβῃ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ συνεδρίου. (Ἰδε BENTHAM, *Draught of a cod. for the organisation of the judicial establishm.* chap. I, tit. 1, p. 16-22.) Περὶ δὲ τοῦ τρίτου, αὐτοὶ οἱ νόμοι οἱ διορίζοντες τὴν ποινὴν καθολικῶς, διορίζουν καὶ τὰ δύο τῆς ἅκρας, τὸ μέγιστον (maximum) καὶ τὸ ἐλάχιστον (minimum), καὶ ἀφίνουν τὸ μετὰ τῶν δύο ἁκρῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικα-

στοῦ. Παραδείγματος χάριν, ἐὰν ὁ νόμος διορίσῃ ἑκατὸν τὸ μέγιστον, καὶ τριάκοντα τὸ ἐλάχιστον ῥαβδισμοὺς, ἑκατὸν ἡμερῶν ἢ τριάκοντα φυλακὴν, ἑκατὸν ἢ τριάκοντα λιτρῶν ἀργυρίου ζημίαν, διὰ τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα ἀδίκημα, ὁ δικαστὴς ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ διορίσῃ τοὺς μεταξὺ ἀριθμοὺς ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ εἰς τὸν ἑκατοστὸν, ἀποβλέπων εἰς τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν, τὴν σωματικὴν κράσιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὸ ἐπάγγελμα, τὴν περιουσίαν, καὶ τὰς λοιπὰς περιστάσεις τοῦ ἐνόχου. Τοῦτο νοεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικ. σελ. 101), ὅταν λέγῃ, « Τὸ καθόλου παιδεύ-
 « σας ὁ νόμος, ἐφίστησι τὰ λοιπὰ τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ κρίνειν καὶ
 « διοικεῖν τοὺς ἄρχοντας. » Καὶ αὐτὸ τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται (σελ. 98) τῆς ἱατρικῆς παράδειγμα δείχνει, ὅτι ἐκατάλαβε τὴν ὁποίαν ἔχει πρὸς αὐτὴν ἀναλογίαν ἢ δικαστικὴν. Ὡς ἤθελε δικαίως λογισθῇ κακὸς ἱατρός, ὅστις ἱατρεύει κατὰ μόνους τοὺς ἀφορισμοὺς τῆς τέχνης, χωρὶς νὰ ἐρευνήσῃ τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν, τὴν κράσιν καὶ τὰς ἄλλας περι-
 στάσεις τοῦ ἀρρώστου, παρόμοια ἀμαθέστατος λογίζεται καὶ ὁ δικα-
 στὴς, ἐὰν ἐπιβάλλῃ τὸ αὐτὸ ποσὸν τῆς ποινῆς εἰς ὅλους χωρὶς διάκρισιν τοὺς παραβαίνοντας τὸν νόμον. Ὅστις ἐπιθυμεῖ πλεότερα περὶ τούτου, ἄς ἐξετάσῃ τὸν BURLAMAQUI, *Princip. du droit de la nature et des gens*, tom. IV, pag. 388-394, édit. 1821, καὶ ἐξαιρέτως τὸν BENTHAM, *Trait. de législat. civil. et pénal.* tom. I, chap. IX, pag. 63-78; tom. II, pag. 105, καὶ THÉOR. *des pein. et des recompens.* tom. I, chap. XI, pag. 92. — Στίχ. 12, Οἱ νόμοι δὲν ἐδόθησαν . . . ἀπὸ τοὺς προγόνους ἡμῶν ὡς πατρικὴ παράδοσις.] Βέβαια, οἱ πολῖται δὲν ὑποτάσσονται εἰς τοὺς θεμένους ἀπὸ τοὺς προγόνους νό-
 μους, διότι εἶναι τῶν προγόνων νόμοι, ἀλλὰ διότι συμφέρουν καὶ εἰς αὐτοὺς, καθὼς ἐσύμφεραν εἰς ἐκείνους. Ἐὰν διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πο-
 λιτισμοῦ, ἢ περιστάσεις τινὰς ἄλλας, ὁ τότε ὠφέλιμος νόμος φέρῃ σήμερον βλάβην, ἴ τίς ἔχει νὰ δισχυρισθῇ, ὅτι ταιοῦτον νόμον δὲν ἔχουν δίκαιον νὰ τὸν καταργήσωσι; ἴ τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι οἱ ἀπόγονοι δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ τῆς νομοθεσίας δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἶχαν οἱ πρόγονοί των; Ἐὰν τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πλήν ἀγραφοὶ νόμοι, μεταβάλλωνται ἀπὸ γενεᾶν εἰς γενεάν, συγχωρεῖται καὶ εἰς τοὺς γρα-
 πτοὺς νόμους νὰ μεταγράφωνται καὶ νὰ μεταβάλλωνται, κατὰ τὴν θέλησιν τῆς ζωῆς γενεᾶς, ἐὰν μόνον ἡ θέλησις ᾖ κοινὴ ἀπόφασις τῶν πολιτῶν, καὶ ὅχι ὀλίγων τινῶν, ἢ καὶ ἐνὸς μόνου, δεσποτικὴ διαταγή.

ΣΕΛΙΔΙ 13, στίχ. 12, ὁ Ἡγεμὼν, ἡγουν ὁ φύλαξ τῆς παρακαταθήκης.] « Ἄνὴρ ἀγαθὸς, ἔθνεός τευ, ἢ πόλιος ἀρχὴν εἰληφώς . . . εἰοικεν
« ἀνδρὶ παρακαταθήκην εἰληφότι μεγάλῃν χρημάτων κ. τ. λ. » Εὐσέβ.
παρὰ Στοβ. σελ. 309. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω τὸν Βεκκαρίαν, σελ. 8.

ΣΕΛΙΔΙ 15, στίχ. 12, διότι ἐξετάσθη, ὅχι ἡ σταθερὰ καὶ ἀσάλευτος τοῦ νόμου φωνὴ κ. τ. λ.] Ὁ νόμος εἶναι εἷς, ἡ φωνὴ τοῦ πάντοτε μία· ὅ,τι ἔλεγ' ἐχθὲς, τὸ αὐτὸ λέγει καὶ σήμερον, διότι οὐτ' ὀρεξιν, οὐτ' ἐπιθυμίαν, οὐτε πάθος ὅλως ἔχει· αὐτὸς εἶναι φωνὴ θεοῦ, ἐπειδὴ εἶναι φωνὴ ὅλου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐνομοθετήθη. Ὅθεν ἡ εἰς τὸν νόμον ὑποταγὴ εἶναι ὑποταγὴ εἰς τὸν θεόν. Ἀλλ' ἡ φωνὴ τῶν δικαστῶν, ὅταν ἀφίνοντες τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ζητῶσι νὰ ἀνακαλύψωσι τὸ πνεῦμα διὰ τῆς ἐξηγήσεως, εἶναι φωνὴ μερικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐξηγοῦν τὸν νόμον ἄλλος κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ πολλάκις ὁ αὐτὸς δικαστὴς σήμερον οὕτως καὶ αὔριον ἁλλέως, διὰ πάθος, ἢ ἄγνοιαν. Ὅθεν νὰ ὑπόκειται τις εἰς τοὺς δικαστὰς εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ὑπόκειται εἰς ἀνθρώπους, καὶ κἀμμίαν φορὰν εἰς θηρία· « Κρεῖττον δὲ ὧ μὴ πρήσεσι
« τὸ παθητικὸν ὅλως, ἢ ὧ συμφυές. Τῷ μὲν οὖν νόμῳ τοῦτο οὐχ ὑπάρχει, ψυχὴν δ' ἀνθρωπίνην ἀνάγκη τοῦτ' ἔχειν πᾶσαν Ὁ μὲν
« οὖν τὸν νόμον κελεύων ἄρχειν, δεκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεόν· ὁ δ'
« ἀνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον· ἡ τε γὰρ ἐπιθυμία τοιούτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἀνδρας·
« διόπερ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστί. » (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 98 καὶ 101.)

ΣΕΛΙΔΙ 16, στίχ. 10, ἡ σκληρότης εἶναι ἀνάλογος μὲ τὰ ἐμπόδια, καὶ ὅχι μὲ τὴν δύναμιν τῆς τυραννίας.] Ἡγουν ὁ τύραννος γίνεται τόσον σκληρότερος, ὅσον ἀπαντᾷ πλειότερα ἐμπόδια τῆς τυραννίας του· ἀλλ' οἱ μικροὶ καὶ ἀδύνατοι τύραννοι ἀπαντῶσι πλειότερα παρὰ τοὺς μεγάλους καὶ δυνατωτέρους τυράννους· ἄρα οἱ μικροὶ τύραννοι εἶναι σκληρότεροι παρὰ τοὺς μεγάλους. Εὐκόλα καταλαμβάνει τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅστις ἔζησεν, ἢ ζῇ εἰς τυραννικὴν κυβέρνησιν. Ἐκεῖ οἱ πολῖται, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ δοῦλοι, δὲν τυραννοῦνται τόσον ἀπὸ τὸν καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀρχιτύραννον (ἀπὸ τὸν ὁποῖον τοὺς χωρίζει μέγα διάστημα), ὅσον ἀπὸ τοὺς ἀναριθμήτους μικροὺς τυραννίσκους, τοὺς ὁποῖους ἀναγκάζονται καθ' ἡμέραν καὶ μὴ θέλοντες νὰ βλέπωσι καὶ νὰ κολακεύωσι. Ἐκεῖ τοῦ τυράννου ὁ ἑπαρχος, ὁ κριτὴς, οἱ κατὰ πόλεις ἢ χώρας κυβερ-

νήται, τῶν κυβερνητῶν αὐτοὶ οἱ πλέον οὐτιδανοὶ δοῦλοι, καὶ τῶν δούλων οἱ οὐτιδανώτεροι φίλοι, γίνονται τόσοι ἀπάνθρωποι τύραννοι. Ἐκεῖ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιῶται, ἡγουν ὅσοι οὔτε μικρὸν οὔτε μέγα τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως μέρος μετέχουν, μιμούμενοι τῶν τυράννων τὰ ἥθη, καταδυναστεύουν ἀλλήλους, ὡς ἤθελεν ἡ τύχη, ἢ ἡ περίστασις τὸ καλέσειν· καὶ τούτων ἡ τυραννία εἶναι ἐξανάγκης σκληροτέρα παρὰ τὴν τυραννίαν τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου τυράννου. Οὗτος, καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, πράττει ὅ,τι θέλει· ἀλλ' ἐξεύρει, ὅτι τὸ θέλημά του εἶναι νόμος, εἰς τὸν ὅποῖον κἀνεὶς δὲν τολμᾷ νὰ ἀντισταθῇ· ὅθεν αἱ πράξεις του ἔχουν μόνην τὴν φυσικὴν αὐτῶν σκληρότητα. Ἐξεναντίας οἱ μικροὶ τύραννοι, ὄντες ὅλοι τῆς αὐτῆς, ἢ ὀλίγον διαφόρου τύχης καὶ καταστάσεως, ἀπαντοῦν ἐμπόδια πολλὰ ἐκ μέρους τῶν τυραννουμένων, τῶν ὁποίων φοβοῦνται περιπλέον καὶ τὴν ἐκδίκησιν· ὅθεν τοὺς ἐρεθίζει πλειότερον ἡ ἀντίστασις, καὶ τοὺς κάμνει ἀσυγκρίτως σκληροτέρους τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀσφαλείας ἢ πρόνοια.

ΣΕΛΙΔΙ 19, στίχ. I, δὲν εἶναι μικρότερον κακὸν καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν νόμων.] Ἀσαφὲς καὶ σκοτεινὸς εἶναι ὁ νόμος, ὡςάκις τὸ νόημά του δὲν εἶναι ἓν, ἀλλὰ πολλὰ, ἡγουν ὡςάκις δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διαφόρως. « Δεῖν τὸν ὀρθῶς ἔχοντα νόμον, καὶ συνοίσειν μέλλοντα τῷ πλήθει, πρῶτον μὲν ἀπλῶς καὶ πᾶσιν ὁμοίως γνωρίμως γεγράφθαι, καὶ μὴ τῷ μὲν εἶναι ταυτὶ περὶ αὐτοῦ γνωρίζειν, τῷ δὲ ταυτί. » (Δημοσθέν. κατὰ Τιμοκρ. σελ. 722.) Λέγει καὶ ὁ Πλάτων· « Τῷ δὲ νομοθέτῃ τοῦτο οὐκ ἔστι ποιεῖν ἐν τῷ νόμῳ, δύο περὶ ἐνὸς, ἀλλὰ ἓνα περὶ ἐνὸς αἰεὶ δεῖ λόγον ἀποφαίνεσθαι. » (Νομ. δ', σελ. 719)· καὶ σαφηνίζει τὸν λόγον μὲ παράδειγμα προσφυστάτον. Ἐάν ὁ νομοθέτης, μὲ σκοπὸν νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰς ἀσώτους δαπάνας, θέσῃ νόμον, ὅτι κἀνεὶς ἀπ' αὐτοὺς μὴν ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξοδεύῃ πλειότερα ἀπὸ τόσα τὸν ἀριθμὸν ἀργυρᾶ, ἢ χρυσᾶ νομίσματα, εἰς τὴν ταφὴν τοῦ συγγενοῦς ἢ φίλου του, ὁ νόμος εἶναι σαφέστατος, ἐπειδὴ δὲν ἐπιδέχεται δύο νοήματα. Ἀλλ' ἐάν προστάσῃ νὰ ἦναι μετρία τῆς ταφῆς ἢ δαπάνης, ἀσαφέστερον ἄλλο τί παρὰ τὰ λόγια τοῦ νόμου τούτου δὲν δύναται νὰ ἐπινοηθῇ· διότι ἡ ἔννοια τοῦ μετρίου εἶναι σχετικὴ ἔννοια τοῦ μέσου μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως, καὶ τὸ μέσον τοῦτο νὰ διορισθῇ δὲν ἐμπορεῖ, ἐάν πρῶτον δὲν ἐξηγηθῇ τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ὑπερβολή, τί ἡ ἐλλείψις, ἔννοια καὶ αὐταὶ, τῶν ὁποίων ὁ διορισμὸς κρέμεται

ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς περιουσίας τοῦ ἐξοδεύοντος· ἡ αὐτὴ δαπάνη, ὑπερβολικὴ εἰς τὸν πένητα πολίτην, γίνεται μετρία, ἢ καὶ παντάπασιν ἐλλειπεστάτη εἰς τὸν πλούσιον· ἡ αὐτὴ δαπάνη, ἐξεταζομένη ἀπὸ δύο δικαστὰς, ἄσωτον, καὶ φιλάργυρον, θέλει κριθῆν ἐλλειπῆς ἀπὸ τὸν πρῶτον, καὶ ὑπερβολικὴ ἀπὸ τὸν δεύτερον. Τοιοῦτοι ἀσαφεῖς νόμοι, οὐδὲ νόμοι νὰ ὀνομάζωνται εἶναι ἄξιοι· « Σοὶ δὲ οὐχ οὕτω ῥητέον, ὡς νῦν « εἶπες, μέτριον εἰπὼν, ἀλλὰ τί τὸ μέτριον καὶ ὁπόσον ῥητέον· ἢ τὸν « τοιοῦτον λόγον μήπω σοι διανοοῦ γίγνεσθαι νόμον. » (Πλάτ. Αὐτόθ.)

— Στίχ. 5, Ἡ ξένη γλῶσσα, περιορίζουσα εἰς ὀλίγους, κ. τ. λ.] Ὅχι μόνον πρέπει νὰ γράφωνται οἱ νόμοι εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν λαλεῖ καὶ καταλαμβάνει τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ νὰ ᾔηται πάντοτε ἔμπροσθεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολιτῶν, διὰ νὰ μὴ τοὺς λησμονῶσι ποτέ. Ὅθεν συμπεραίνεται, ὅτι πρέπει νὰ ᾔηται καὶ ὀλίγοι τὸν ἀριθμόν. Εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ νόμοι ἐγράφοντο εἰς σανίδια, καὶ ἐκρεμάζοντο εἰς τοὺς τοίχους καὶ πρὶν, καὶ ἀφοῦ ἐκυροῦντο ἀπὸ τῶν πλειοτέρων τὰς ψήφους, καὶ ἐλάμβαναν ἀληθῶς ἰσχὺν νόμου· τὸ πρῶτον, διὰ νὰ τοὺς ἐξετάζη καθεὶς ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἂν ἐσύμφεραν εἰς τὴν πολιτείαν, τὸ δεύτερον, διὰ νὰ τοὺς βλέπη καθημέραν καὶ νὰ τοὺς φυλάσση· « Οἱ δὲ ἡρημέναι νομο- « θέται ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀναγραφόντων ἐν σανίσι, καὶ ἐκτιθέντων πρὸς « τοὺς ἐπωνύμους, σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ. . . Τοὺς δὲ κυρουμένους τῶν « νόμων ἀναγράφειν εἰς τὸν τοῖχον, ἵνα περ πρότερον ἀνεγράφησαν σκο- « πεῖν τῷ βουλομένῳ. » (Ἀνδοκίδ. Περὶ τῶν μυστηρ. σελ. 40.) Ἄλλ' ὅταν αἱ νόμοι πολυπλασιάζωνται τόσον, ὥστε μήτε τοῖχοι, μήτε βιβλία, μήτε τῶν πολιτῶν ἡ μνήμη νὰ τοὺς χωρῶσι, ὅταν τὸ ἔθνος τοὺς λαμβάνῃ ἀπὸ Ἡγεμόνα ξένον, εἰς γλῶσσαν ξένην, ὅταν καὶ αὐτὰ τὰ καθημέραν θελήματα τοῦ Ἡγεμόνος χρεωστῇ νὰ σέβεται ὡς νόμους, ὅταν ἀναγκάζεται νὰ προστρέχῃ εἰς ἐξηγητὰς νόμων, καὶ νὰ ἐξετάζη μεταξὺ διαφόρων ἐξηγήσεων τίς εἶναι ἡ ἀληθεστέρα, τότε πλέον τὸ ἔθνος δὲν εἶναι πολιτικὴ ἀνθρώπων κοινωνία, ἀλλὰ δυστυχῶν τετραπόδων ἀγέλη, βοσκομένη ἀπὸ λύκους. Παράδειγμα ὅλων τῶν βαρβάρων ἐθνῶν αἱ νόμοι. — Στίχ. 21, χωρὶς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, οὐδεμία, κ. τ. λ.] Πρὶν εὑρεθῇ ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, αἱ πολιτικαὶ κοινωνίαι ἐμεταχειρίζοντο τὴν ᾠδὴν ὡς μόνον μέσον νὰ φυλάσσωσι τὴν μνήμην τῶν νόμων. Οἱ νόμοι ἐμελωδοῦντο ὡς ᾠσματα· καὶ ἐκ τούτου ἔπειτα ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωνται νόμοι καὶ αὐτοὶ τῆς Μουσικῆς

οἱ διάφοροι ἤχοι. « Ὑπὸ τί νόμοι καλοῦνται οὕς ἄδουσι; ἢ ὅτι πρὶν
« ἐπίστασθαι γράμματα, ἤδον τοὺς νόμους, ὅπως μὴ ἐπιλάθωνται. »
(Ἀριστοτέλ. Προβλημ. ιθ', 28.) Ἡ ἀνάγκη ἐγέννησε τὸ ἀσθενές τοῦτο
μέσον, οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ γεννήσῃ ἰκανώτερον ἄλλο εἰς ἐκείνους τοὺς
καιροὺς, τοὺς ὁποίους δικαίως ἠθέλε τις ὀνομάσειν, καιροὺς τῆς νη-
πιότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀλλ' ἀφοῦ εὗρέθη ἡ τέχνη
τοῦ γράφειν, ἔγινε καὶ ἡ νομοθεσία τακτικωτέρα, καὶ τῶν δικαστηρίων
αἱ κρίσεις δικαιότεραι (Εὐριπίδ. Ἰκέτ. 432).

Γεγραμμένων δὲ τῶν νόμων, ἔ,τ' ἀσθενής,
Ὁ πλούσιός τε τὴν δίκην ἴσῃν ἔχει.

Καὶ τόσον ἐπληροφορήθησαν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ μόνον ἰκα-
νὸν μέσον τῆς φυλακῆς τῶν νόμων, ὥστε οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἀπηγό-
ρευαν ῥητῶς εἰς τοὺς Δικαστὰς νὰ μὴ κρίνωσι κανένα πολίτην μὲ νόμον
ἄγραφον. « Ἀγράφῳ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἐνός. »
(Ἀνδοκίδ. Περὶ τῶν μυστηρ. σελ. 42.) Ἐξηγοῦντο δὲ οἱ ἄγραφοι νόμοι
οὗτοι, ἀπὸ τοὺς Εὐμολπίδας, ὡς λέγει ὁ ῥήτωρ Λυσίας (κατὰ Ἀνδοκίδ.
ἀσεβ. σελ. 204).

ΣΕΛΙΔΙ 20, στίχ. 18, πῶς ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς τρυφῆς καὶ τῆς
πολυτελείας, κ. τ. λ.] Τρυφὴν ἐδῶ ὁ Συγγραφεὺς δὲν νοεῖ τὴν σπατά-
λην καὶ ἀσωτίαν, ὡς φαίνεται ἀπ' ὅσα πλατύτερον περὶ αὐτῆς λέγει
κατωτέρω (σελ. 160 καὶ 161). Ὄταν τὸ ἔθνος φθάσῃ νὰ βυθισθῇ εἰς
τσιαύτην σπατάλην, ἢ ἔχασεν, ἢ δὲν ἀργεῖ νὰ χάσῃ τὴν ἐλευθερίαν του.
Ὁ σπάταλος καὶ τρυφηλὸς, ἀφοῦ δαπανήσῃ τὰ ἰδικά του, ἐπινόεῖ τρό-
πους νὰ δαπανᾷ τὰ ἀλλότρια· ψεύδεται, ἀπατᾷ, κολακεύει, προδίδει
γυναῖκα, τέκνα, συγγενεῖς, φίλους, καὶ τελευταῖον πωλεῖ τὸ πρόσωπόν
του, διὰ νὰ γεμίζῃ καθημέραν, ὡς χοῖρος, τὴν κοιλίαν του. Τῶν ἡδονῶν
ἢ κατὰχρησις ἀπώλεσε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Ῥω-
μαίους, καὶ θέλει πάντοτε ἀπολέσειν ὅλα τὰ ἔθνη, ὅσων ἢ πολυτέλεια
ὑπερβαίνει τὰς προσόδους καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων γίνονται αἱ
πρόσοδοι. Ὑπὸ πῶς θέλεις νὰ ὑπερμαχήσῃ περὶ πατρίδος καὶ συγγενῶν ὁ
ἄσωτος, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἔμεινε σημεῖον ἀνθρωπότητος παρὰ τὸ
σχῆμα καὶ τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου; ὅστις ἄλλην πατρίδα δὲν ἔχει
παρὰ τὴν τράπεζαν; φίλους καὶ συγγενεῖς ἄλλους δὲν γνωρίζει παρὰ
τοὺς κοινωνοὺς καὶ συντρόφους τῆς ἀσωτίας του; Περὶ ταύτης τῆς τρυ-

φῆς ἔλεγεν ὁ Πλάτων (Ἐπιστολ. ζ')· « Πόλις τε οὐδεμία ἂν ἡρεμήσαι
 « κατὰ νόμους οὐδ' οὐστινασοῦν, ἀνδρῶν οἰομένων ἀναλίσκειν μὲν δεῖν
 « πάντα εἰς ὑπερβολὰς, ἀργῶν δὲ εἰς ἅπαντα ἡγουμένων αὖ δεῖν γί-
 « γνεσθαι, πλὴν εἰς εὐωχίας καὶ πότους καὶ ἀφροδισίων σπουδὰς δια-
 « πονουμένων. Ἀναγκαῖον δὲ εἶναι ταύτας τὰς πόλεις εἰς τυραννίδας τε
 « καὶ ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας μεταβαλλούσας μηδέποτε λήγειν·
 « δικαίου δὲ καὶ ἰσονόμου πολιτείας τοὺς ἐν αὐταῖς δυναστεύοντας
 « μηδ' ὄνομα ἀκούοντας ἀνέχεσθαι.» Τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν νοεῖ ὁ
 Βεκκαρίας τὴν ἀπόλαυσιν ὅλων ἐκείνων τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ἡ φύσις χορη-
 γεῖ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσα ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἡ ἐμπορία καὶ αἱ
 τέχναι φθάσασαι εἰς τελειότητα προξενοῦν εἰς αὐτούς. Ἐὰν οἱ πλούσιοι
 δὲν ᾗσαν πολυτελεῖς, αἱ θαυμάσται τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφι-
 κῆς, τῆς ἀνδριαντοποιητικῆς, τῆς μουσικῆς, καὶ τῆς ὑφαντικῆς τέχναι,
 ἢ δὲν ᾗθελαν γεννηθῆν, ἢ πολὺν καιρὸν δὲν ᾗθελαν διαμείνειν. Καὶ
 ὁμῶς αἱ τέχναι εἶναι σημεῖα καὶ μέσα τῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου
 πνεύματος, ἀπόδειξις τῆς λογικότητος καὶ τῆς ἡμερότητος τοῦ ζώου,
 τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἄνθρωπον· « Ἔστι δὲ τοῦτο τὸ περὶ τὰς τέχνας,
 « ὧν ἄνευ πόλιν ἀδύνατον οἰκεῖσθαι· τούτων δὲ τῶν τεχνῶν, τὰς μὲν
 « ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν δεῖ, τὰς δὲ εἰς τρυφὴν, ἢ τὸ καλῶς ζῆν.» (Ἀρι-
 στοτέλ. Πολιτικ. σελ. 113.) Ἐὰν τὰ ἄγρια, ἢ βάρβαρα, ἢ ὀλιγοπληθῆ
 καὶ πτωχὰ ἔθνη δὲν ἀπολαύωσι τὰ ἀληθινὰ ταῦτα δῶρα τοῦ θεοῦ, διότι
 δὲν ἔχουν τοὺς τεχνίτας αὐτῶν, ἂν ὁ κυνικῶς ζῶν τὰ στερῇται ἐκου-
 σίως, καταδικάζεται εἰς ἀναίσθητον ἀμέλειαν εὐσχημοσύνης καὶ καθα-
 ριότητος, καὶ θέλῃ νὰ μείνῃ ἄνθρωπος ἀτελής, διὰ, δὲν ἐξεύρω, ποίαν
 ἄλλην φανταζομένην τελειότητα, ἢ στέρησιν αὕτη εἶναι τῆς ἀνάγκης,
 ἢ τῆς θεοβλαβείας τοῦ ἀποτέλεσμα· « Τὰ τῶν τεχνῶν ἔργα δῶρα τῶν
 « θεῶν ἐστι. Τὸ δὲ πάντων τούτων ζῆν ἀπεστερημένον, ἄθλιον μὲν,
 « εἰ καὶ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀπεστερήτο, καθάπερ οἱ ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις,
 « πολὺ δὲ ἀθλιώτερον, εἴ τις αὐτὸς ἑαυτὸν ἀποστεροίη πάντων τῶν
 « καλῶν, μανία τε ᾗδῃ τοῦτό γε σαφές.» (Λουκιαν. Κυνικ. τομ. 9,
 σελ. 201.) Ἄλλ' ὁ πολιτικὸς καὶ φωτισμένος ἄνθρωπος, ὅταν ᾖναι μά-
 λιστα μέλος ἰσχυρᾶς καὶ πλουσίας πολιτικῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ
 δαπανᾷ ἀναλόγως μὲ τὴν περιουσίαν του, νὰ ἔχῃ καὶ στολὴν καὶ κατ-
 οικίαν καὶ τράπεζαν καθάριον, νὰ συντρέχῃ μὲ μέρος τῶν ὑπαρχόντων
 του εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, εἰς βοήθειαν τῶν

φιλοπόνων ἀνδρῶν, καὶ ὅχι τῶν ὀκνηρῶν καὶ ἀνωφελῶν τῆς πολιτείας μελῶν, εἰς ὀλίγα λόγια, πρέπει νὰ ἀπολαύῃ χωρὶς κόρον καὶ κατὰχρησιν τὰς τιμίας ἐκείνας ἡδονάς, ὅσαι, αὐξάνουσαι τὴν εὐδαιμονίαν του, αὐξάνουν ἐν ταύτῳ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τῶν ὁποίων τρέφει καὶ διεγείρει τὴν φιλοπονίαν. Οἱ πρόγονοί μας ἐκατοίκουν εἰς καλύβας, καὶ ἐμέτρουν τὸν χρόνον μὲ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου. Ἡμεῖς κατοικοῦμεν οἰκίας οἰκοδομημένας ἀπὸ τεχνικοὺς οἰκοδόμους, καὶ κρατοῦμεν καὶ χρυσᾶ ὥρολόγια· καὶ ὅμως εἶναι καὶ ταῦτα τρυφή, τὴν ὁποίαν ἐγέννησεν ἡ προκοπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἡ αὕξησις. Ποῖον ἔθνος λογίζεται σοφώτερον, ἢ ἐπαινεῖται δικαιότερον; τὸ ἔθνος, εἰς τὸ ὁποῖον κατασκευάζονται τὰ ὥρολόγια, ἢ τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον, δι' ἀμαθίαν καὶ τυφλότητα, ἀναγκάζεται νὰ τὰ ἀγοράζῃ ἀπὸ ξένα ἔθνη; Τῆς τρυφῆς τὸνομα εἶναι μέση λέξις, καθὼς ἡ Φιλοτιμία, ἡ Φιλαυτία καὶ τὰ παρόμοια· καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέσα εὐκολα ἐκκλίνουν εἰς τὴν ὑπερβολὴν, ὅταν τὶς δὲν προσέχη, διὰ τοῦτο μετέπεσεν ἡ σημασία του, ἕως νὰ γένῃ συνώνυμον τῆς ἀσωτίας, καθὼς καὶ τὸ παράγωγόν του Τρυφηλὸς τοῦ ἄσωτος. Ὅτι ὅμως καθ' αὐτὸ ἡ τρυφή δὲν εἶναι κακοσήμενον, φαίνεται ἀπὸ ἄλλο παράγωγον τὸ Τρυφερὸς, τὸ ὁποῖον εἰς ἡμᾶς σήμερον ἄλλο δὲν σημαίνει παρὰ τὸ μαλακὸς, ἀπαλός. Εἶναι λοιπὸν ἡ τρυφή μαλακότης τοιαύτη, ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχωσι τὰ πολιτισμένα ἔθνη, παραβαλλόμενα πρὸς τὴν φυσικὴν σκληρότητα τῶν ἀγρίων. Τοιαύτην ἀμφιβολογίαν ἔπαθε καὶ τὸ Γαλλικὸν ὄνομα τῆς τρυφῆς· καὶ διὰ τὴν ἀμφιβολογίαν ἀπ' ἄλλους ἐπαινέθη, καὶ ἀπ' ἄλλους, ὡς κακὸν ὀλέθριον, ἐκατηγορήθη ἡ τρυφή (le luxe). Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι ἡ τρυφή, ὅταν ὑπερβάλῃ τὰ ὅρια, γίνεται ἀληθινὴ ἠθικὴ νόσος, ἥτις φθείρει καὶ ἰδιώτας καὶ ἔθνη ὁλόκληρα. Ἴδε περὶ τῆς τρυφῆς τὸν BENTHAM, *Trait. de législat. civil. et pénal.* tom. II, pag. 16, καὶ ἐξαιρέτως τὸν DESTUTT-TRACY, *Commentaire sur l'Esprit des lois de Montesquieu*, pag. 79-99.

ΣΕΛΙΔΙ 21, στίχ. 5, ἔβαπταν εἰς τὸ αἷμα τὰς χεῖρας.] Νοεῖ ὁ συγγραφεὺς τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους χρόνους, ὅποτε ὁ Κληρὸς τῆς Ρώμης, καταφρονήσας τὴν πραότητα τοῦ λέγοντος, « Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ « ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » μετεσχηματίσθη εἰς στράτευμα κοσμικόν, ὑποκάτω εἰς τὴν σημαίαν τοῦ Ἄρεος. Τότε Πάπαι, Καρδινάλιοι,

Ἀρχιερεῖς, Ἱερεῖς, ρίψαντες τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον τοῦ Ἰησοῦ, ἤρπασαν τὴν ῥομφαίαν τοῦ ἐξολοθρεύοντος ἀγγέλου, καὶ ἐπολέμουν ἀναισχύντως κατὰ τῶν ἐπιγείων βασιλέων ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τῶν δυνάμεων.

— Στίχ. 13, Τῆς φυλακῆς ἡ ποινὴ . . . πρὶν φανερωθῇ τὸ ἀδίκημα.]

Καὶ ἐπειδὴ εἶναι ποινὴ προηγουμένη τοῦ ἀδικήματος, ἀκολουθεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ᾔηται, ὅσον δυνατὸν, ὀλιγοχρόνιος. Ἡ μακρὰ φυλάκισις εἶναι ἀδικος, ὅχι μόνον διότι βασανίζει ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου τὸ ἀδίκημα δὲν ἀπεδείχθη ἀκόμη, ἀλλ' ἐτι καὶ ὅτι βάλλει καὶ αὐτὸν τὸν ἀθῶον εἰς κίνδυνον νὰ νομισθῇ ἔνοχος, ἐὰν κατὰ τύχην ἀποθάνῃ εἰς τὴν φυλακὴν, πρὶν κριθῇ.

Ἄλλο ἀδικον· ἐὰν μετὰ τὴν κρίσιν ἀποδειχθῇ ὁ φυλακισμένος ἀθῶος, ἔπρεπε καὶ νὰ τοῦ γίνεταί ἱκανοποίησις διὰ τὴν πρὸ τῆς κρίσεως φυλάκισιν, ἢ ἂν ἀποδειχθῇ ἔνοχος, νὰ λογίζεται μέρος τῆς ποινῆς τοῦ καὶ ἡ πρὸ τῆς κρίσεως φυλακὴ, ἡγουν, ἐὰν, παραδείγματος χάριν, ὁ κρατηθεὶς εἰς φυλακὴν ἡμέρας πέντε πρὸ τῆς κρίσεως, καταδικασθῇ μετὰ τὴν κρίσιν, ὡς ἔνοχος ἀδικήματος κολαζομένου μετρίαν ἡμέραν φυλάκισιν ἀπὸ τοῦ νόμου, νὰ μὴ κρατῇται εἰς τὴν φυλακὴν πλὴν μόνας ἡμέρας εἰκοσιπέντε· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο γίνεται.

Περὶ δὲ τῆς φυλακῆς αὐτῆς· τί νὰ εἴπῃ τις; καὶ ὁ τόπος ὅπου κλείονται οἱ ἐγκαλούμενοι ἢ οἱ κατάδικοι, καὶ ὁ τρόπος καθὼς τοὺς μεταχειρίζονται οἱ δεσμοφύλακες, κατὰ τὴν δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς πολλὰ φωτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τῶν Ἀσιανῶν δεσποτῶν τὰς φυλακάς. Ἄν ἡ κράσις τοῦ φυλακισμένου ᾔηται τριαύτη, ὥστε νὰ ὑποφέρῃ ὅλα τὰ ἀνωτέρω (σελ. 50-52) σημειωμένα φρικωδέστατα κακὰ, χωρὶς ἐπίσημον βλάβην τῆς σωματικῆς ὑγείας του, θηριοῦται τὴν ψυχὴν καὶ διὰ τὴν μακρὰν ἀργίαν, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἀσπλαγχνὸν σκληραγωγίαν, καὶ ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν φυλακὴν διπλότερον κακὸς τοῦ ὅ,τι ᾔητο πρὶν φυλακισθῇ, διπλότερον ἔτοιμος νὰ ἀδικήσῃ πάλιν τοὺς συμπολίτας του.

Ὅλα ταῦτα εἶναι λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀγριότητος τῶν ἐθνῶν, τὰ ὅποια ἤρχισεν ἡ φιλοσοφία νὰ μαστίζῃ, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσεν ἀκόμη νὰ ἀφανίσῃ ὁλότελα. Περὶ τὰ μέσα τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδος ἐφάνη, ἢ μᾶλλον κατέβη ὡς ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ αἰμίμηστος Ὁβάρδος (Howard), ὅστις ἔκαμεν ἔργον ὅλης του τῆς ζωῆς τὴν περὶ τῶν φυλακισμένων μελέτην καὶ πρόνοιαν. Αὐτὸς ἐφρόν-

τισεν ὄχι μόνον τὴν διόρθωσιν τῶν φυλακῶν τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ὡς φιλόανθρωπος κομοσπολίτης περιῆλθε τὴν Εὐρώπην ὅλην, περιεργαζόμενος καθενὸς ἔθνους τὰς φυλακὰς καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰς αὐτὰς διατριβῆς τῶν φυλακισμένων. Εἰς τὴν Αὐστριακὴν Βιένναν, συνομιλῶν μὲ τὸν φιλόσοφον Αὐτοκράτορα, Ἰωσήφ τὸν δεύτερον, ἐτόλμησε νὰ τὸν συμβουλεύσῃ καὶ περὶ διορθώσεως τῶν φυλακῶν. — Ἰ « Τί (τὸν εἶπεν ὁ « Ἰωσήφ) κατακρίνεις τὰς φυλακὰς μου, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καταδικάζετε τόσον συχνὰ τοὺς ἐνόχους εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον; — « Προτιμῶ (τὸν ἀπεκρίθη ὁ Ὁβάρδος) νὰ ἀγχονισθῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, « παρὰ νὰ ζῶ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς φυλακὰς σου.»

Ἰ Τίς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου, ὅταν ἐπιβάλλῃ ποινὴν τὴν φυλακὴν; τοῦ καταδικαζομένου ἀναμφιβόλως ἡ διόρθωσις. Χρεωστεῖ λοιπὸν ὁ δικαστὴς νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ μέσα, ὅσα ἐμποροῦν νὰ φέρωσι τὸν φυλακισμένον εἰς ἀληθῆ μετάνοιαν τῆς διαγωγῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφυλακίσθη, ὥστε μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν ὄχι μόνον νὰ μὴν ἀδικῇ πλέον τοὺς συμπολίτας του, ἀλλὰ νὰ χάσῃ ὁλότελα καὶ τὴν ὀρεξιν τῆς ἀδικίας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλαμερικανοὺς πολλοὶ τόποι, ὅπου κλείονται οἱ κατάδικοι δὲν ὀνομάζονται Φυλακαὶ, ἀλλὰ Μετανοητήρια (Penitentiarys). διότι ἀληθῶς πολλοὶ ἔνοχοι βάλονται εἰς τοιαύτην φυλακὴν ὡς κακοὶ πολῖται, καὶ ἐκβαίνουν ἀπ' αὐτὴν μεταμορφωμένοι εἰς τιμίους καὶ χρηστοὺς πολίτας.

Ἐμάκρυνα τὴν παροῦσάν μου σημείωσιν, μὲ σκοπὸν νὰ ὠφεληθῶμεν ἡμεῖς οἱ νεωστὶ γευθέντες τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τὰς νόουθεσίας. Ἐὰν ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη δὲν ὠφελήθησαν ἀκόμη, ὅσον ἔπρεπε, ἀπ' αὐτὰς, διὰ τὴν τυραννίαν τῆς μακρᾶς συνηθείας καὶ τῶν προλήψεων, εἰς ἡμᾶς γίνεται τόσον εὐκολωτέρα ἡ διόρθωσις, ὅσον διορθόνομεν ὄχι ἔθνικας, ἀλλὰ τῶν τυράννων μας ἀνομίας. Διὰ ποίας οὐτις δανὰς αἰτίας καὶ πῶς μᾶς ἐφυλάκιζαν, δὲν εἶναι κανεῖς ὅστις τὸ ἐλησμόνησεν. Ἡ δι' αὐτὰς δικαία μας ἀγανάκτησις ἀρκεῖ νὰ μᾶς κινήσῃ εἰς ὅλα τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια. ὅ,τι ἤρρεσκεν ἐκείνους πρέπει νὰ γίνεται διὰ τοῦτο βδελυκτὸν εἰς ἡμᾶς.

Ὅστις ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους ἐπιθυμεῖ νὰ μελετήσῃ ἀκριδέστερον τὰ περὶ τῶν φυλακῶν, χρεωστεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁβάρδου, καὶ προσέτι νὰ ἀναγνώσῃ ὅσα ἔγραψε περὶ αὐτῶν ὁ ὄχι ὀλιγώτερος

φιλόανθρωπος τοῦ Ὀβάρδου Βενθάμος. (BENTHAM, *Trait. de législat. civ. et pen.* tom. III, pag. 209-272.)

ΣΕΛΙΔΙ 22, στίχ. 1, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀδικήματος.] Σῶμα τοῦ ἀδικήματος (*corpo del delitto*) ὀνομάζουσι οἱ Νομικοὶ τὸ ὑλικὸν αἰσθητὸν ὑποκείμενον, ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται, ὅτι ἐπράχθη τὸ ἀδίκημα. Παραδείγματος χάριν, εἰς τὸν φόνον, σῶμα τοῦ ἀδικήματος λέγεται αὐτὸς ὁ πληγωθεὶς, ἢ τὸ νεκρὸν αὐτοῦ σῶμα· εἰς τὴν κλοπὴν, αὐτὰ τὰ κλεφθέντα πράγματα, αἱ μετὰ βίας ἀνοιχθεῖσαι θύραι, τὰ σπασμένα κλεῖθρα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. — Στίχ. 23, διότι ῥίπτονται μιγμένοι εἰς τὸ αὐτὸ δεσμωτήριον, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχεν ὁ ἐγκαλούμενος τὸ δίκαιον νὰ ἀποφύγῃ τὴν φυλακὴν, ἂν ἐδύνατο νὰ δώσῃ τρεῖς ἐγγυητὰς νὰ μὴ φύγῃ τὴν κρίσιν· ἐξαιροῦντο ἀπὸ τὸν νόμον τοῦτον οἱ προδότες τῆς πόλεως καὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ οἱ τελῶναι καὶ φορολόγοι, ὅταν ἐσφετερίζοντο τὰ δημόσια τέλη. Ὁ νόμος οὗτος ὠνομάζετο βουλευτικὸς ὅρκος, διότι ἕκαστος βουλευτὴς ἔπρεπε νὰ τὸν ὁμώσῃ πρὶν γένῃ μέλος τῆς βουλῆς τῶν πεντακισίων, μετὰ ταῦτα τὰ λόγια, « Οὐδὲ δῆσω Ἀθηναίων οὐδένα, κ. τ. λ. » τὰ ὁποῖα ἐξηγῶν ὁ Δημοσθένης (Κατὰ Τιμοκρ. σελ. 745.) λέγει, « Νόμος οὗτος... οὐκ ἐπὶ « τοῖς κεκριμένοις καὶ ἡγωνισμένοις κεῖται, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἀκρίτοις, ἵνα « μὴ, διὰ τὸ δεδέσθαι, χειρόν ἀναγκάζονται ἀγωνίζεσθαι, ἢ καὶ παντά- « πασιν ἀπαράσκευοι εἶεν. »

ΣΕΛΙΔΙ 23, στίχ. 1, Ἄν ᾤσαν, ὡς ἔπρεπε νὰ ᾤσαν, ἐνωμένοι, κ. τ. λ.] Τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως εἶναι τοῦτο· ἐὰν ᾤσαν δεσμοφύλακες καὶ ὑπηρέται τῶν δικαστηρίων (ἀλλ' ὅχι ἀμέσως ὑποκείμενοι εἰς τὰ δικαστήρια) αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ στρατιῶται, οἱ πολεμοῦντες τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους, τότε ἡ συνοδεύουσα δόξα τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ᾤθελ' ἐξαλείφειν, κ. τ. λ.

ΣΕΛΙΔΙ 25, στίχ. 20, συγκαθέδρους κληρωτοὺς, καὶ ὅχι αἵρετούς.] Αἵρετοὶ συγκαθέδροι, ἢ συνδικασταὶ λέγονται, ὅσοι ἐκλέγονται μετὰ ψηφοφορίαν· κληρωτοὶ, ὅσοι λαμβάνονται μετὰ τὸν κλῆρον, ἡγουν τὸν λεγόμενον λαχμὸν, ἢ λαχυσμόν. Εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, οἱ δικασταὶ ᾤσαν κληρωτοὶ (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 64), διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ Βεκκαρίας, ἡγουν ὅτι ὁ δικαστὴς δεῖν ἔχει χρεῖαν πλὴν ἀπλῆς καὶ κοινῆς φρονήσεως, ὅταν οἱ νόμοι ᾤσαν σαφεῖς καὶ διωρισμένοι. Καὶ εἰς μὲν τὰς σημερινὰς πολιτι-

κὰς καταστάσεις τῆς φωτισμένης Εὐρώπης (περὶ τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ Συγγραφέως ὁ λόγος) οὐδεὶς, ἢ κατὰ πολλὰ μικρὸς κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τοὺς κληρωτοὺς δικαστάς· περὶ δὲ τῶν ἀτόπων, ὅσα ἐνδέχεται νὰ γεννήσῃ εἰς τὰς δημοκρατίας ὁ τοιοῦτος νόμος, τὸ ἔδειξαν ἱκανῶς οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἐσχάτους καιροὺς τῆς ἀναπνεύσεως τὰ λοίσθια ἐλευθερίας των. (Ἰδε Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 116.)

ΣΕΛΙΔΙ 26, στίχ. 16, ὅταν τὸ ἀδίκημα ᾖναι εἰς βλάβην τρίτου τινός.] Μετέφρασα κατὰ λέξιν τὸ *quando il delitto sia un' offesa di un terzo*, ὡς καὶ ὁ πρῶτος μεταφραστὴς Γάλλος, ὁ Μορελλέτος, *quand le delit est l'offense d'un tiers*, ἀλλὰ δὲν νοῶ, ὡς οὐδ' ἐκεῖνος ἴσως ἐνόησε, τίνα νοεῖ τὸν τρίτον τοῦτον ὁ Βεκκαρίας. Ἰσως λέγει, ὅταν ὁ ἀδικήσας καὶ ὁ ἀδικηθεὶς δὲν ᾖναι τῆς αὐτῆς καταστάσεως, ὡς τὸ ἐξέφρασεν ὁ νεώτερος μεταφραστὴς Γάλλος, *quand le coupable et l'offensé sont de conditions inégales*· τοιοῦτον τι ἔπρεπε καὶ νὰ ᾖναι τὸ νόημα.

ΣΕΛΙΔΙ 27, στίχ. 5, Τοῦτο τὸ φρόνημα θαρρύνει, κ. τ. λ.] Ἦγουν γεννᾷ ὅλα τὰ ἐναντία ἀποτελέσματα τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ φόβου καὶ τῆς τυραννίας, περὶ τῶν ὁποίων ἴδε ἄνωτέρω (σελ. 187), καὶ κατωτέρω (σελ. 201).

ΣΕΛΙΔΙ 28, στίχ. 1, οὔτε τῶν καταδικασθέντων καὶ τῶν ἀτίμων, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμποδίζετο ὡσαύτως ὁ ἄτιμος νὰ μαρτυρήσῃ. Οἱ ταλαίπωροι δοῦλοι, ὅταν ἐπροσκαλοῦντο μάρτυρες, ἠναγκάζοντο νὰ πιστώσωσι τὴν μαρτυρίαν μὲ τὰς βασάνους καὶ τὴν στρέβλωσιν τῶν ἰδίων μελῶν· πρᾶγμα δεινὸν καὶ ἀνάξιον τῆς Ἀττικῆς φιланθρωπίας, τὴν ὁποίαν θέλομεν ἰδεῖν κατωτέρω. (Σελ. 206 - 207.) Εἶχαν ὅμως οἱ νόμοι τῶν Ἀθηναίων τοῦτο τὸ καλὸν, ὅτι ἐκόλαζαν τοὺς ψευδομάρτυρας μὲ ποινὴν ἀτιμώσεως καὶ μὲ χρηματικὴν ζημίαν. Ἰδε Πετίτ. Νομ. Ἀττικ. Βιβλ. Δ. τίτλ. 7.

ΣΕΛΙΔΙ 29, στίχ. 25, Εἰς μόνος μάρτυς δὲν ἀρκεῖ εἰς πίστῳσιν, κ. τ. λ.] Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἀπαιτεῖ δύο ἢ τρεῖς μάρτυρας (Δευτερονομ. 19', 15). Οἱ δύο εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖοι· διότι, ἐπειδὴ ἡ μαρτυρία τοῦ ἐνὸς ἀνατρέπεται ἀπὸ τὴν ἀντιμαρτυρίαν τοῦ ἐγκαλουμένου, ὅστις ἀρνεῖται τὸ μαρτυρούμενον κατ' αὐτοῦ, χρειάζεται τρίτος ἄλλος (ὁ δεύτερος μάρτυς) εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐγκλήματος. (MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, XII, 3.) Ἐνδεχόμενον νὰ ἀπολυθῇ κάμμίαν φορὰν καὶ

ὁ ἔνοχος, ὡς ἀθῶος, διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ δευτέρου μάρτυρος· ἀλλὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο εἶναι μικρότερον τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον ἤθελαν τρέξουν πολλοὶ ἀθῶοι νὰ καταδικασθῶσιν, ὡς ἔνοχοι, διὰ τὴν κακίαν ἐνὸς μόνου ἀναισχύντου ψευδομάρτυρος. BURLAMAQUI, *Princip. du droit de la nature et des gens*, 1820, tom. III, pag. 502.

ΣΕΛΙΔΙ 31, στίχ. 18, ὅσάκις οἱ λόγοι τοῦ ἐγκαλουμένου κρίνονται ὡς ἀδικήματα.] « Οὐ δίκαιον οὔτε ἔργῳ ἀμαρτόντα ῥήματι σωθῆναι, « οὔτε ἔργῳ ὀρθῶς πράξαντα διὰ ῥῆμα ἀπολέσθαι· τὸ μὲν γὰρ ῥῆμα τῆς « γλώσσης ἀμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἔργον τῆς γνώμης. » (Ἀντιφ. παρὰ Στοβ. σελ. 314.)

ΣΕΛΙΔΙ 32, στίχ. 6, Εἶναι λοιπὸν ἀσυγκρίτως εὐκολώτερον νὰ συκοφαντηθῇ τις, κ. τ. λ.] Μάλιστα ὅσάκις οἱ λόγοι εἶναι περὶ θείων πραγμάτων, καὶ ὁ κατηγορῶν θρησκείας διαφόρου παρὰ τὸν κατηγορούμενον, ἢ τόσον ἡλίθιος, ἢ δεισιδαίμων, ὥστε εὐρίσκει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πλέον ἀδιάφορα πράγματα ὕλην ἐγκλήσεως· τοὺς τοιούτους μικρὰ πρόφασις ἀρκεῖ νὰ τοὺς παροξύνῃ. Ἐγέλασες κατὰ τύχην, ὅταν αὐτὸς λέγῃ τι; γελᾷς αὐτόν. Δὲν ἐξεσκέπασες τὴν κεφαλὴν σου, ἀπαντήσας τὰ σεβάσματα τῆς θρησκείας του; καταφρονεῖς καὶ χλευάζεις τὴν θρησκείαν του. Κατέκρινες κάμμίαν του δεισιδαιμονίαν; εἶσαι ἄθεος. Ἐὰν διὰ κακὴν σου τύχην εὐρεθῇς εἰς κάμμίαν ἀπὸ τὰς τρισμακαρίας ἐκείνας πόλεις, ὅπου εὐρίσκονται κριτήρια τῆς ἱερᾶς Ἐξετάσεως, τότε κινδυνεύεις καὶ νὰ ὀπτηθῇς ζῶν, διότι δὲν ἔμαθες νὰ ἦσαι ἄλαλος καὶ κωφός. — Στίχ. 15, καταντοῦν τέλος πάντων, κ. τ. λ.] Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχῃ τὴν ἀδειαν νὰ λαλῇ ἐλευθέρως τοὺς λογισμούς του, χάνει κατὰ μικρὸν τὴν ἔξιν τοῦ συλλογίζεσθαι, καὶ καταντᾷ τελευταῖον εἰς τὴν κατὰστασιν τῶν ἀλόγων ζώων. — Σημ. 1. Τὰ ὁποῖα ἐπεθύμει σχόλια τοῦ ὀγδόου κεφαλαίου ὁ BRISSOT, ἐγράφησαν ἔπειτα ἀπὸ τὸν περίφημον BENTHAM, *Théorie des peines et des récompenses*. tom. I, pag. 440-454.

ΣΕΛΙΔΙ 33, στίχ. 8, Μεταξὺ τοιούτων ἀνθρώπων μὴν ἐλπίσης, κ. τ. λ.] Τρία πράγματα στοχάζεται κυρίως ὁ τύραννος· νὰ σπεύρῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπιστίαν, νὰ τοὺς κάμνῃ, ὅσον δυνατὸν, πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους, καὶ μὲ πάντα τρόπον νὰ ἐμπνέῃ εἰς αὐτοὺς ἀγεννῆ καὶ μικροπρεπῆ φρονήματα· « Πάντα γὰρ ἀναγάγοι « τις ἂν τὰ τυραννικὰ πρὸς ταύτας τὰς ὑποθέσεις, τὰ μὲν ὅπως μὴ

« πιστεύωσιν ἀλλήλοις, τὰ δ' ὅπως μὴ δύνωνται, τὰ δ' ὅπως μικρὸν
 « φρονῶσιν. » (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 177.) Ἀπιστία, ἀδυναμία καὶ
 μικροφροσύνη, ὅπου τὰ τρία ταῦτα βασιλεύουν, ἐκεῖ πλέον ἀρετὴν μὴν
 ἐλπίσης νὰ εὕρῃς, ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ψεῦσται, ὑποκριταί, μικρο-
 πρεπεῖς, ἀνελεύθεροι, μισάνθρωποι, καὶ παντάπασιν ἀνεπιτήδεις νὰ
 συνοικῶσι καὶ νὰ συμπολιτεύωνται μετ' ἀλλήλων. « Ἡ γε σφοδρὰ καὶ
 « ἀγρία δούλωσις, ταπεινοὺς καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους ποιου-
 « σα, ἀνεπιτηδεῖους ξυνοίκους ἀποτελεῖ. » (Πλάτων, Νομ. ζ', σελ. 791.)
 Ἐκεῖ ὁ πλούσιος καταδυναστεύει ἀσπλάγχχνως καὶ ἀναισχύντως τὸν πτω-
 χὸν, καὶ ὁ πτωχὸς μὲ τὴν αὐτὴν ἀναισχυντίαν κολακεύει τὸν πλούσιον,
 ἕωσοῦ νὰ εὕρῃ καιρὸν ἀρμόδιον νὰ τὸν κλέψῃ, ἢ νὰ τὸν σφάξῃ μὲ τὴν
 αὐτὴν ἀσπλαγχνίαν. Ἐκεῖ σπανίως εὐρίσκεται ἄνθρωπος φίλος τῆς
 ἀρετῆς, καὶ ἂν εὐρεθῇ τις, τὸν ἔσωσε βέβαια ἀπὸ τὴν κοινὴν μοχθηρίαν
 θεία, καὶ ὅχι ἀνθρωπίνῃ δυνάμει. « Ὅτι περ ἂν σωθῇ τε καὶ γένηται
 « οἷον δεῖ, ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πολιτειῶν, θεοῦ μοῖραν αὐτὸ σῶσαι
 « λέγων, οὐ κακῶς ἐρεῖς. » (Πλάτ. Πολιτ. ζ', σελ. 493.)

ΣΕΛΙΔΙ 34, ΣΤΙΧ. 10, [Εἶναι ἄρα ἡ ἀσφάλεια τοῦ κατηγοροῦ;] Ἦγουν
 ἡ κρυφὴ κατηγορία εἶναι ἡ ἀληθὴς, ἡ ψευδής· ἐὰν τὸ πρῶτον, ἡ διὰ τί
 κρυφὴ; καὶ τίνα φοβεῖται πλέον ὁ κατηγορῶν, ἐπειδὴ ὁ κατηγορούμενος
 μέλλει δικαίως κατὰ τοὺς νόμους νὰ κολασθῇ; ἐὰν τὸ δεύτερον, πρέπει
 νὰ κολάζεται ὁ κατήγορος, ὡς καταδότης καὶ συκοφάντης, καὶ ἡ κόλασις
 τοῦ εἶναι τόσοι δικαιοτέρα, ὅσον ἡ κρυφίότης ἔκαμεν αἰσχρότερον καὶ
 δεινότερον τὸ πταῖσμά του. — Στίχ. 22, Ἐγὼ σέβομαι ὅλας τὰς σημε-
 ρινάς, κ. τ. λ.] Αἰνίττεται μάλιστα ὁ συγγραφεὺς ἐδῶ τὴν πρώην Ἀρι-
 στοκρατικὴν τῆς Βενετίας κυβέρνησιν, ὅπου αἱ κρυφαὶ κατηγορίαι καὶ
 διαβολαὶ ἦσαν συγχωρημέναι, ὅπου ὑπώπτευαν ἀλλήλους, ὡς ἐχθροὺς,
 ὁ πολίτης τὸν συμπολίτην, ὁ συγγενὴς τὸν συγγενῆ, καὶ ὁ φίλος τὸν
 φίλον, ὅπου καὶ αὐτὸς ὁ περὶ τῆς Ἀριστοκρατίας ἔπαινος ἐπετιμᾶτο, ὡς
 ἀδίκημα. Δὲν ἔπρεπεν ὁμῶς, διὰ φόβον τῆς Βενετικῆς ἀνομίας, νὰ
 εἴπῃ, ὅτι εἶναι πολὺ ἀδύνατον νὰ ἐξαλείψῃ τις τὰ προσκολλημένα
 εἰς τὸ πολίτευμα κακὰ. Εἶναι βέβαια ἀδύνατον νὰ τὰ ἐκριζώσῃ αὐθη-
 μερὸν καὶ βιαίως· ἀλλ' ὁ φιλόανθρωπος Ἡγεμὼν τὰ περισκάπτει καὶ τὰ
 διασεῖει κατὰ μικρὸν, ἕωσοῦ νὰ μαρानθῶσι καὶ νὰ πέσωσιν αὐτομάτως.
 Ὅταν οἱ πολῖται ὁμονοῶσι μετ' ἀλλήλων, καὶ ζῶσι χωρὶς νὰ ὑποπτεύῃ
 εἰς τὸν ἄλλον, ὡς ἀδελφοὶ καὶ τέκνα μιᾶς μητρὸς, τῆς πατρίδος, τότε

ἡ πολιτεία μένει ἀσάλευτος, καὶ ἂν ἀνατραπῇ ἐκ θεμελίων ἡ πόλις. Ἡρηνώθη ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας ἡ Μεσσήνη, ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι εὐρήκασιν ἄλλην Μεσσήνην εἰς τὴν Σικελίαν. Κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι τὴν Φωκαίαν, ἀλλ' οἱ Φωκαεῖς κτίζουν, ἀντὶ μιᾶς, πολλὰς ἄλλας πατρίδας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀλλ' ὅταν οἱ πολῖται ἀναγκάζονται νὰ φυλάσσεται εἰς τὸν ἄλλον, ὡς ἐχθρὸν, ὅταν ἄλλην σωτηρίαν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν δὲν εὐρίσκωσι παρὰ τὴν παντελῆ σιωπὴν, τότε ἡ πολιτεία σαλεύεται κατὰ μικρὸν, καὶ τέλος πίπτει πτῶσιν ἀνίατον, καὶ ἂν ἡ πόλις μείνῃ ὁλόκληρος. Ἡ Βενετία σώζεται, καθὼς καὶ πρότερον, ἀλλ' ἡ Βενετικὴ Ἀριστοκρατία ἐξηλείφθη εἰς ὀλίγων ἡμερῶν διάστημα ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

ΣΕΛΙΔΙ 35, στίχ. 13, χρεωστεῖ νὰ κολάζῃ τὸν συκοφάντην, κ. τ. λ.]

Τὰ αὐτὰ ἐσυμβούλευε καὶ ὁ Ἰσοκράτης τὸν Νικοκλέα (σελ. 18), «Ταῖς αὐταῖς κολάζε ζημίαις τοὺς ψευδῶς διαβάλλοντας, αἷσπερ ἂν τοὺς ἐξαμαρτάνοντας.» Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκόλαζαν οἱ νόμοι τὸν καταδότην, ἐὰν, ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάδοσιν, δὲν ἐκάλει εἰς τὸ δικαστήριον τὸν καταδοθέντα, ἢ καλέσας, δὲν ἐλάμβανε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων· ἡ ποινὴ τοῦ ἦτο χίλια δραχμαί, καὶ παρὰ ταύτην ἡ ἀπαγόρευσις (ἣτις ἐλογίζετο μέρος ἀτιμώσεως) μήτε νὰ μηνύῃ, μήτε νὰ ἐγκαλῇ, μήτε νὰ σύρῃ τινὰ εἰς δικαστήριον εἰς τὸ ἐξῆς. (Δημοσθέν. Κατὰ Θεοκρίν. σελ. 1323 καὶ Β. Κατὰ Ἀριστογείτ. σελ. 803.) Ὅταν τὸ κατηγορούμενον ἀδίκημα ἦτον ἀσέβεια, ἐκολάζετο μὲ θάνατον ὁ ψευδῶς κατηγορήσας (Πολυδεύκ. Βιβλ. Η, κεφ. 5'). καὶ τοῦτο, διότι ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐπάρῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀδίκων ἀνθρώπων τὸ ὄπλον τῆς Ὀρησκείας, ὄπλον τόσον φοβερώτερον, ὅσον εἶναι σεβασμιώτερον, καὶ ὅσον εὐκολώτερον ἐμπορεῖ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ πᾶς ἕνας. Ἰδ'. Ἀνωτέρω σελ. 200.

— § X, ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΥΠΟΒΛΗΤΙΚΑΙ.] Ἐρωτήσεις ὑποβλητικᾶς (interrogazioni suggestive) ἀναγκάζομαι νὰ ὀνομάσω, μὲ λέξιν ἀκόμη ἀσυνείθιστον, τὰς ἐρωτήσεις ἐκεῖνας, ὅσαι διδάσκουν τρόπον τινὰ τὸν ἐρωτώμενον πῶς ἔχει ν' ἀποκριθῇ. Παραδείγματος χάριν, ἐὰν ὁ κριτὴς ἐρωτήσῃ εἰδικῶς τὸν ἐγκαλούμενον, ἂν ἔπραξε τὸ ἀδίκημα, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγκαλεῖται, οὗτος φυσικὰ θέλει τὸ ἀρνηθῆναι· καὶ καθὼς ἡ τοιαύτη τοῦ κριτοῦ ἐρώτησις ὀνομάζεται ὑποβλητικὴ, διότι ὑποβάλλει καὶ ὑπαγορεύει εἰς τὸν ἐγκαλού-

μενον τὴν ἄρνησιν τοῦ ἀδικήματος, ὡσαύτως καὶ τοῦ ἐγκαλουμένου ἢ ἄρνησις δύναται εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ ὀνομασθῇ ἀπόκρισις ὑπόβλητος, ἢ ὑποβεβλημένη (*risposta suggerita*). Ὅθεν ἀπαγορεύουν, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, οἱ νόμοι τὰς περὶ τοῦ εἵδους τοῦ ἀδικήματος ἐρωτήσεις, ἀρκούμενοι εἰς τὰς γενικάς, ἡγούν τὰς περὶ τῶν περιστάσεων, ὅσαι ἐσυνώδευσαν τὴν πράξιν τοῦ ἀδικήματος. Τοιαῦται εἶναι εἰς τὴν κρίσιν περὶ φόνου, καθυπόθεσιν, ἂν ὁ ἐγκαλούμενος ἐγνώριζε τὸν φονευθέντα, ἂν τὸν ἐγνώριζε πρὸ πολλοῦ, ὁποίας σχέσεις εἶχε μετ' αὐτὸν, κ. τ. λ.

ΣΕΛΙΔΑΙ 37, § XI, ΠΕΡΙ ΟΡΚΩΝ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ δίκη, ἔπρεπε νὰ ὀρκισθῶσιν ὁ ἐγκαλούμενος, ὁ ἐγκαλῶν, καὶ οἱ μάρτυρες. Οἱ κριταὶ ὠρκίζοντο, ὅταν ἔμβαιναν εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν. Ἰδ. Ἀναχάρσ. περιήγ. Ἑλλάδ. Κεφ. ις' καὶ ιζ'.

ΣΕΛΙΔΑΙ 39, στίχ. 18, ἐπειδὴ ἀθῶος λογίζεται κατὰ τοὺς νόμους, κ. τ. λ.] Λέγει καὶ ὁ Δημοσθένης· «Τὰ τοιαῦτα πάντα πρὸ τοῦ μὲν «τὴν κρίσιν γενέσθαι, αἰτιῶν ὀνόματά ἐστιν· ἐπειδὴν δὲ κριθεὶς τις «ἐξελεγχθῇ, τῆνικαῦτα ἀδικήματα γίγνεται.» Καὶ μετ' ὀλίγα· «Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτον ἀνδροφόνον λέγει, τὸν ἐαλωκότα ἤδη τῇ ψήφῳ· «οὐ γὰρ ἔστ' οὐδεὶς ὑπὸ ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ, πρὶν ἂν ἐξελεγχθῆς «ἀλῶ.» (Δημοσθ. Κατὰ Ἀριστοκράτ. σελ. 628-629.) Εἰς τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια, ὁ κρινόμενος, πρὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ κριτοῦ, ἐπιστεύετο τόσον ἀθῶος, ὥστε οἱ νόμοι ἔδιδαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν δεξιάν στάσιν, διὰ νὰ τὸν ἐξισώσῃσι τρόπον τινὰ μετ' τὸν κατήγορον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ κατηγορήσις αὐτῇ ἐλογίζετο πλεονέκτημα· «Τῷ φεύγοντι «ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὴν δεξιάν στάσιν διδόασιν. . . . διότι ἐπανι- «σοῦν βούλονται· πλεονεκτοῦντος οὖν τοῦ διώκοντος, τὴν στάσιν (γρ. «τὴν στάσιν ταύτην) τῷ φεύγοντι διδόασιν.» (Ἀριστοτ. Προβλήμ. κθ', 12.) — Στίχ. 23, αἱ κρυφαὶ βάσανοι καὶ κρεουργίαι.] Καὶ αὐτὸς ὁ συμπαθέστατος κριτῆς δύναται νὰ καταδικάσῃ εἰς θάνατον τὸν κακούργον, εἰάν ὁ θάνατος ᾗναι ἀναγκαῖος, ἢ καὶ διωρισμένος ἀπὸ τὸν νόμον. Ἄλλ' αἱ στρεβλώσεις τοῦ κακούργου, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν θάνατον ὀδυνηρότεραι, ἐπειδὴ μὴ δυνάμεναι νὰ διορισθῶσιν ἀπὸ τὸν νόμον, ἀφίνωνται ἐξανάγκης εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ δικαστοῦ, ἀποδείχνουν τὴν ἀσπλαγχνίαν τούτου. «Ἄνὴρ ἀνυποίστους καὶ ἀγρίας καὶ ἀμέτρους ζητέων τὰς τιμωρίας, «θυμῷ ἀλόγῳ· ξυγχωρέων καὶ γυναικείως ἐμπικραινόμενος, οὐκ αἰσθά-

« νεται ἔξω τῆς δίκης ἐς τὸ ὁμογενὲς ἐξυβρίζων· ἀγνοεῖ δὲ τὸ μέ-
 « γιστον (καίτοιπερ χρὴ εἰδέναι πάντα τὸν μέλλοντα ἀνθρώπου κατα-
 « δικάσειν), ὅτι καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς παρὰ τῶν πρώτως δικαιωσάντων,
 « οὐκ ὥς τι κακὸν ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὥς ἔσχατον, καὶ ἐν φαρμάκου λόγῳ
 « κατὰ τῶν οὐ δυναμένων τῆς κακίης ἐλευθερωθῆναι· ὅπως, ἐπειδὴ οὐκ
 « οἷά τε ἦν ἄλλως, τούτῳ γε οὖν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα
 « δεσμοῦ, αὐτῆς πορίσονται φυγὴν.» (Εὐσέβ. παρὰ Στοβ. σελ. 310.)

— Στίχ. 28, Τὸ πραχθὲν ἀδίκημα, ἐπειδὴ δὲν ἔχει πλέον θερα-
 πείαν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀτιμωρησίας.] Ἐπρεπεν, ὡς σημειώνει
 ὁ Διδερότος (σελ. 40, σημ. 1), καὶ ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τὸ λέγει
 κατωτέρω (σελ. 72), νὰ προσθέσῃ ἐδῶ καὶ τὸ δεύτερον τέλος τῆς ποι-
 νῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀδικήσαντα νὰ ἀδικήσῃ καὶ δεύ-
 τερον· « Οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικουῦντας, πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων,
 « καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως
 « τιμωρεῖται. Ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν, οὐ τοῦ παρεληλυ-
 « θότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται (οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγέ-
 « νητον θείῃ), ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε
 « αὐτὸς οὗτος, μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα.» (Πλάτων, Πρω-
 ταγόρ. σελ. 324, καὶ Γοργ. σελ. 525.)

ΣΕΛΙΑΙ 40, στίχ. 9, Συγχέει περιπλέον ὅλας τὰς σχέσεις κ. τ. λ.]
 Διστάζω, ἂν κατεκρίθη δικαίως ὁ Βεκκαρίας (Ἰδ. BENTHAM, *Trait. de*
législat. civil. et pénal. tom. I, pag. 111.), ὅτι ἐμεταχειρίσθη (ἐδῶ
 τοῦλάχιστον) λέξιν ἀσαφῇ τὸ Σχέσεις. Ὁ ἐγκαλῶν καὶ ὁ ἐγκαλού-
 μενος εἶναι βέβαια ὀνόματα σχετικὰ. Εἰς τοῦτο μόνον ἴσως ἔσφαλ'
 ὁ συγγραφεὺς, ὅτι εἰς τόπον αὐτῶν δὲν ἔβαλεν, Ὁ μάρτυς καὶ ὁ ἐγκα-
 λούμενος. Ὅστις ἀναγκάζει τὸν φονέα, παραδείγματος χάριν, μὲ τοὺς
 πόνους τῆς στρεβλώσεως νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ Ἐφόνευσα, τὸν ἀναγκάζει
 ὅχι νὰ ἐγκαλέσῃ, ἀλλὰ νὰ μαρτυρήσῃ καθ' ἑαυτοῦ τὸν φόνον. — Στίχ. 11,
 νὰ γίνεται ὁ σωματικὸς πόνος τοῦ βασανιζομένου χωνευτήριον δοκιμαστι-
 κόν.] Γίνεται ὑπομονῆς πλέον παρὰ ἀληθείας δοκιμαστήριον, Il semble
 que ce soit plutôt un essai de patience que de vérité. (MONTAIGNE,
Essais, II, 5.) Ὁ ἀθῶος, ἂν ἔχῃ δύναμιν ἱκανὴν νὰ ὑποφέρῃ τὰς
 βασάνους, θέλει ἐπιμείνειν νὰ ὁμολογῇ τὴν ἀθωότητά του· καὶ οὕτω
 βασανίζεται ἀδίκως· ἂν αἱ βάσανοι τὸν ἀναγκάσωσι νὰ ὁμολογήσῃ ψευ-
 δῶς ὅτι εἶναι ἔνοχος, πάσχει διπλὴν ποινὴν, ἡγουν διπλὴν ἀδικίαν.

βασανίζεται διὰ νὰ ψευσθῇ, ἔπειτα καὶ κολάζεται μετὰ τὴν ψευδῇ ὁμολογίαν, ὡς ἔνοχος. Ἐξεναντίας ὁ πλέον ἀνοσιουργὸς ἔνοχος, ἂν ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, κολάζεται δικαίως διὰ τὴν ὁποίαν ἔπραξε κακίαν, ἀλλ' ἐβασανίσθη ἀδίκως, διὰ νὰ ὁμολογήσῃ ὅ,τι ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ καὶ χωρὶς βασάνων. Ἄν ἡ ὑπομονή του εἰς τὰς βασάνους ἦναι θηριώδης, ὅχι μόνον ἀπολύεται ἀπὸ τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὸν κόλασιν, ἀλλὰ καὶ κερδαίνει ψευδῇ ἀθωότητος ὑπόληψιν. Καὶ τοιαύτης θηριώδους ὑπομονῆς παραδείγματα ἐφάνησαν ὅχι μόνον εἰς πολλοὺς μερικοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔθνη ὁλόκληρα. Περιβέητοι εἰς τὴν ὑπομονὴν τῶν βασάνων ἦσαν τὸ παλαιὸν οἱ Αἰγύπτιοι (Αἰλιαν. Ποικ. ἱστορ. ζ', 18), οἱ Καππαδόκαι (Schol. in Pers. Satyr. VI, 77.)· οἱ δὲ Ἴσπανοὶ καὶ ἐτραγωδοῦσαν εἰς τὸν σταυρὸν προσηλωμένοι, κατὰ τὸν Στράβωνα. (Γεώγραφ. γ', σελ. 165.)

ΣΕΛΙΔΙ 41, στίχ. 8, Κρίσεις θεοῦ.] Ὅτε ἡ Εὐρώπη ἐκοιμᾶτο βυθισμένη εἰς τῆς ἀμαθίας καὶ βαρβαρότητος τὸν σκότον, μετὰξὺ παμπόλων ἀτοπημάτων, ὅσα φυσικὰ ἔπρεπε νὰ γεννήσῃ ἡ ἀμαθία, ἦτο καὶ τοῦτο· ἠνάγκαζαν πολλάκις οἱ κριταὶ τὸν ἐγκαλούμενον νὰ βάλῃ τὴν χεῖρα εἰς τὸ πῦρ, ἢ εἰς βραστὸν ὕδωρ. Ἄν ἐκαίετο, ἐκρίνετο ἀναμφισβόλως ἔνοχος τοῦ ἀδικήματος· ἂν ἔμενεν ἀβλαβής, τὸ θαῦμα τοῦτο (καὶ τοιαῦτα θαύματα εὐκόλως ἐθαυματοουργοῦντο, ὅσάκις ἤθελαν νὰ ἀπολύσωσιν ἀτιμώρητον τὸν κακοῦργον) ἐγίνετο φανερὰ ἀπόδειξις τῆς ἀθωότητός του. Ἄλλοτε πάλιν ἠνάγκαζαν τοὺς ἀντιδίκους νὰ μονομαχῶσι δι' ὅπλων· ὅστις τῶν δύο ἐνικᾶτο, κατεδικάζετο ὡς ἔνοχος· ὁ νικητὴς ἀπελύετο ὡς ἀθῶος. Τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἱστορουμένων περὶ Ὀμβρικοῦ. «Ὀμβρικοὶ, ὅταν « πρὸς ἀλλήλους ἔχωσιν ἀμφισβήτησιν, καθοπλισθέντες ὡς ἐν πολέμῳ « μάχονται· καὶ δοκοῦσι δικαιότερα λέγειν οἱ τοὺς ἐναντίους ἀποσφά- « ξαντες.» (Ἰδ. Πρόδρομ. Ἑλληνικ. βιβλιοθήκ. σελ. 272.) Τὰ αὐτὰ ἱστορεῖ ὁ Τίτος Λίβιος (Histor. XXVIII, 21.) περὶ τῶν Ἴσπανῶν. Τὰς παρνόμους καὶ βαρβάρους ταύτας κρίσεις ὠνόμασαν ἔπειτα οἱ δυτικοὶ χριστιανοὶ Κρίσεις θεοῦ, διὰ τοῦτο, ὡς φαίνεται, ὅτι εὐρίσκονται παρόμοιαι εἰς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, ὅστις ἠνάγκαζε τὴν ἐγκαλυμένην μοιχαλίδαν νὰ πίνῃ ὕδωρ μιγμένον μὲ γῆν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπρίσκετο ἡ κοιλία της, ἂν εἶχεν ἀληθῶς μοιχευθῇ (Ἀριθμ. ε', 12-31). Τῆς Παλαιᾶς ὁμῶς Διαθήκης αἱ κρίσεις ἐλέγοντο κρίσεις θεοῦ, ἐπειδὴ

αὐτὸς ὁ θεὸς ἦτον ὁ Νομοθέτης, ἀλλὰ δὲν ἀπέβλεπαν παρὰ μόνον τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔθνος· ὅθεν οὐτ' ἔπρεπε νὰ προβάλλωνται εἰς τᾶλλα ἔθνη ὡς παράδειγμα, οὔτε νὰ τολμῶνται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ἔχοντας νόμον τὸ εὐαγγέλιον.

ΣΕΛΙΔΙ 42, στίχ. 20, πλὴν εἰς μόνους τοὺς δούλους.] Ὡσαύτως μόνους τοὺς δούλους εἶχαν ἐξουσίαν νὰ βασανίζωσι καὶ τὰ δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων, ὡσάκις ἦτο χρεία μαρτυρίας δούλων εἰς πίστωσιν τοῦ ἐγκλήματος. Ἐκ τῶν ἀντιδίκων ὅμως, ὅστις ἐζήτει τὴν διὰ τῆς στρεβλώσεως τῶν δούλων μαρτυρίαν, ἐχρεώσται, ἐὰν δι' αὐτῆς δὲν ἀπέδειχνε τὰ κατηγορούμενα, νὰ πληρόνῃ τὴν βλάβην, ἂν ἐβλάπτετο ὁ δοῦλος, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν, ἂν ἀπέθνησκεν εἰς τὰς βασάνους· καὶ τοῦτο ἦτον ὅπωςδήποτε θεραπεία τῆς σκληρότητος τοῦ νόμου, ἐμποδίζουσα τὴν συνεχῇ στρέβλωσιν τῶν δούλων.

ΣΕΛΙΔΙ 48, στίχ. 13, Δόγμα τῆς θρησκείας ἀψευδὲς εἶναι, κ. τ. λ.] Ἀναγκάζεται ὁ φιλόσοφος συγγραφεὺς νὰ ὀνομάσῃ Δόγμα ἀψευδὲς, τὸ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν κηρύττεται μὲ ζῆλον ἀπ' ἐκείνους, εἰς ὅσους ἔγινεν ἀληθινὸν ἐργαστήριον πλούτου, ἀλλὰ δὲν πιστεύεται πλὴν ἀπὸ τὸν ἀναίσθητον ὄχλον, τὸν ὁποῖον ἡ ἀμαθία κατέδίκασε νὰ τρέφῃ μὲ τοὺς ἰδρωτάς του ἀργούς καὶ ἀνωφελεῖς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀνθρώπους. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐχαμογέλα ὁ Βεκκαρίας γράφων ἀψευδὲς τὸ γελοῖον τοῦτο δόγμα· ἀλλὰ· τί εἶχε νὰ κάμῃ; Ὄταν ὁ φωτισμένος ἄνθρωπος εὐρίσκεται μεταξὺ ἀνθρώπων τυφλωμένων ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἀνθρώπων ὀδηγουμένων ἀπὸ ὀλίγους τινάς, οἱ ὁποῖοι χωρὶς τῆς δεισιδαιμονίας τοὺς φόρους κινδυνεύουν ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνας, μιμεῖται τὸν σοφὸν ἱατρὸν, ὅστις δὲν δίδει εἰς τοὺς ἀσθενεῖς πλὴν ἐκεῖνα μόνον τὰ φάρμακα καὶ βρώματα, ὅσα δύναται νὰ χωνεύσῃ ὁ ἀσθενὴς αὐτῶν στόμαχος. Μ' ὅλον τοῦτο φιλοσοφικώτερον ἤθελε πράξῃν, ἂν ἀπέφευγε μὲ κανένα τρόπον ἄλλον ἀρμόδιον τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμολογήσῃ ἀψευδὲς ὅ,τι ἡ συνείδησίς του ὁμολόγει ψευδέστατον. Συγχωρεῖται εἰς τὸν φιλόσοφον νὰ σιωπᾷ, διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς λαοπλάνους νὰ διεγείρῃσι τὸν μωρὸν ὄχλον κατὰ τῆς κεφαλῆς του· χρεωστεῖ ὅμως καὶ νὰ ἀποφεύγῃ ὅ,τι δύναται ν' αὐξήσῃ τὴν μωρίαν τοῦ ὄχλου. Τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα πιθανὸν ὅτι ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν Θρησκείαν τῶν Δυτικῶν χριστιανῶν.

« Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν ὠφελούμενοί τε καὶ δίκην διδόντες ὑπὸ θεῶν τε καὶ
 « ἀνθρώπων οὗτοι, οἱ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμάρτωσιν· ὅμως δὲ δι'
 « ἀλγηδόνων καὶ ὀδυνῶν γίγνεται αὐτοῖς ἡ ὠφέλεια καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν
 « ἄδου· οὐ γὰρ οἷόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλλάττεσθαι. » (Πλάτων, Γοργ.
 σελ. 525.)

ΣΕΛΙΔΙ 49, στιχ. 5, δὲν ἐλογίζοντο πρόσωπα.] Ὀνομάζεται πρό-
 σωπον τὸ λογικὸν καὶ νοοῦν ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον σφάζει τὴν μνήμην
 ἑαυτοῦ, ἡγουν ἐνθυμᾶται, ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ὄν, τὸ ὁποῖον εὗρέθη
 ἄλλοτε εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα περίστασιν, ἢ κατάστασιν· ὅθεν νὰ ἔχη
 τις προσωπότητα, ἄλλο δὲν σημαίνει παρὰ νὰ ἔχη, ὅσα ὁ ὀρισμὸς
 οὗτος περιέχει. Ἀφαιροῦντες λοιπὸν ἀπὸ τοὺς δούλους τὴν προσωπό-
 τητα, ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλαιούς καὶ νέους ἐτόλμησαν νὰ τυραννῶσιν
 ὁμοιοπαθεῖς αὐτῶν ἀνθρώπους, ἔδειξαν μὲ τοῦτο, ὅτι τοὺς ἐλογίζοντο
 ὡς ὑποζύγια κτήνη, ἢ μᾶλλον, ὡς καὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν ἀλογωτέ-
 ρους, ἢ καὶ παντάπασιν ἀναισθήτους. Διὰ τοιαύτην ἀπάνθρωπον καὶ
 τυφλὴν κρίσιν, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζαν τοὺς δούλους ἀπλῶς
 Σώματα, ὡς καὶ τοὺς πωλητὰς τῶν δούλων, Σωματεμπόρους·
 ἔλεγαν, παραδείγματος χάριν, ὁ δεῖνα ἔχει τόσα σώματα, ἡγουν τόσους
 δούλους, ὡσὰν νὰ ἦσαν οἱ ταλαίπωροι δοῦλοι σώματα νεκρὰ καὶ στερη-
 μένα ψυχῆς. Καὶ τοῦτο μὲν ἀληθεύει ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ ὅστις ὑποτάσ-
 σεται εἰς τὴν αὐτογνώμονα θέλησιν τῶν ἄλλων, εἶναι τρόπον τινὰ νεκρός·
 δὲν εἶναι ὅμως τοιοῦτος φύσει, ἀλλὰ τοῦ ἐνέκρωσε τὰς ψυχικὰς δυνάμεις
 ἡ δουλεία, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἢ ἐκ βίας, ἢ διὰ μικρὰς εἰς τὴν ἀρχὴν
 ἀφροσύνας, τὰς ὁποίας ἠύξησε καὶ ἔκαμεν ἀνιάτους ἢ ἀμέλειά του.
 Παῦσε νὰ τὸν τυραννῇς, δίδαξέ τον τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα, καὶ ὁ
 νεκρὸς θέλει πάλιν ἀνασταθῆν, καὶ τὸ ἄλογον κτῆνος θέλει πάλιν ἀναλά-
 βειν τὴν ἀνθρωπότητά του. Προσθέτω τοῦτο εἰς τιμὴν τῶν Ἀθηναίων,
 ὅτι, ἂν καὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ δούλους, φιланθρωπότεροι ὅμως ἄλλοι
 παρ' αὐτοὺς δὲν ἐφάνησαν πρὸς τοὺς δούλους· « Πολλοὺς ἂν τις οἰκέτας
 « ἴδοι παρ' ἡμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας ὅ,τι βούλονται λέγοντας, ἢ πολί-
 « τας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων. » (Δημοσθ. Γ. κατὰ Φιλίππ. σελ. 111.)
 Εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ δοῦλοι εἶχαν ἐξουσίαν νὰ ἐργάζωνται, νὰ κερδαί-
 νωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας, καὶ πολλάκις νὰ πλουτῶσι, νὰ ἐξαγοράζωνται
 πληρόνοντες τὴν τιμὴν εἰς τὸν δεσπότην, ἢ νὰ ἐκλέγωσι νέον ἄλλον
 δεσπότην, ἐὰν ὁ πρότερος τοὺς ἐμεταχειρίζετο τυραννικῶς. Ὅστις ἔτυπτε

δούλον ἀλλότριον, ἐκολάζετο ὁμοίως καὶ ἂν ἔτυπτεν ἐλεύθερον (Ἰδ. Πετίτ. Νομ. Ἀττικ. σελ. 255-259), καὶ ἐκρίνετο ὡς φονεὺς, ἂν τὸν ἐφόνευσεν. Τῶν Ἀθηναίων ταύτην τὴν φιланθρωπίαν αἰνίττεται ὁ Εὐριπίδης, ὅταν λέγῃ (Ἑκάβ. 291),

« Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος

« Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι. »

— Στίχ. 21, οἱ στρατιῶται . . . τὸ ἀχρειέστερον μέρος τοῦ ἔθνους.] Εἰς μόνους τοὺς στρατιώτας τῶν τυράννων ἀληθεύει τοῦτο. Εἰς τὰς εὐνομουμένας πολιτείας, οἱ στρατιῶται εἶναι πολῖται ἰσόνομοι μὲ τοὺς λοιποὺς πολίτας· ἢ μᾶλλον ὅλοι οἱ πολῖται γίνονται εἰς καιρὸν ἀνάγκης στρατιῶται, καὶ πολεμοῦν περὶ μόνης τῆς ἐλευθερίας των, ἀπέχοντες ἀπὸ πάντα ἄλλον ἀδίκον πόλεμον, ὅστις ἀληθῶς ἀχρειώνει τὸν στρατιώτην, ἐπειδὴ τὸν καταστένει ληστήν ἀντὶ πολίτου.

Σελίδι 53, στίχ. 10, κάμμίαν παραγραφὴν χρονικὴν. Εἶναι πολλὰ εἶδη παραγραφῆς, κατὰ τοὺς Νομικούς. Χρονικὴ παραγραφὴ (prescrizione), περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ λόγος ἐδῶ, λέγεται κατ' αὐτοὺς ὁ διωρισμένος ἀπὸ τοὺς νόμους χρόνος, μετὰ παρέλευσιν τοῦ ὁποίου ὁ ἐγκαλούμενος μένει ἐλεύθερος ἀπὸ πᾶσαν ἀναζήτησιν καὶ κρίσιν, ἂν ἕως τότε ἡμέλησεν ὁ κατήγορος νὰ τὸν καλέσῃ εἰς δικαστήριον. Οἱ νόμοι, διορίζοντες τὸν χρόνον τῆς δίκης, ἡθέλησαν νὰ παύσωσι τὰς συκοφαντίας καὶ ἀδικίας τῶν ἐγκαλούντων, ἔτι δὲ νὰ προλάβωσι καὶ τὸν ἐνδεχόμενον θάνατον τῶν μαρτύρων, καὶ τὸν ἀφανισμόν ἄλλων ἐλέγχων, ἢ σημείων, χωρὶς τῶν ὁποίων ὁ δικαστής, ἢ δὲν ἤθελε δυνηθῆν νὰ κρίνῃ τὴν δίκην, ἢ ἐκινδύνευσεν νὰ τὴν κρίνῃ ἀδίκως. Παραδείγματος χάριν, ὁ ἐγκαλὼν ἀδίκως, φοβούμενος τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀθωότητος τοῦ ἐγκαλουμένου, ἐμπορεῖ νὰ ἀναβάλῃ τὴν κατηγορίαν, ἕως οὔ, ἢ διὰ τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων, ἢ δι' ἄλλας περιστάσεις, νὰ ἀφανισθῶσιν οἱ ἐλέγχοι καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐδιώρισαν πενταετῇ τὴν παραγραφὴν· « Δοκεῖ γάρ μοι καὶ ὁ Σόλων « οὐδενὸς ἄλλου ἔνεκα θεῖναι αὐτὸν, ἢ τοῦ μὴ συκοφαντεῖσθαι ὑμᾶς. « Τοῖς μὲν γὰρ ἀδικουμένοις ἱκανὰ τὰ πέντε ἔτη ἡγήσατο εἶναι εἰσπρά- « ξασθαι· κατὰ δὲ τῶν ψευδομένων, τὸν χρόνον ἐνόμισε σαφέστατον « ἐλέγχον ἔσεσθαι· καὶ ἅμα, ἐπειδὴ ἀδύνατον ἔγνω ὃν τοὺς τε συμ- « βαλόντας καὶ τοὺς μάρτυρας αἰεὶ ζῆν, τὸν νόμον ἀντὶ τούτων ἔθη-

ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ, ΣΕΛ. 53-58. 209

« κεν, ὅπως μάρτυς εἴη τοῦ δικαίου τοῖς ἐρήμοις. » (Δημοσθ. ὑπὲρ Φορμίων. σελ. 952.)

ΣΕΛΙΔΙ 55, στίχ. 14, Ἡ διμερὴς τῶν ἀδικημάτων αὕτη διαίρεσις, κ. τ. λ.] Τοιοῦτον εἶναι τοῦ Συγγραφέως τὸ νόημα· δὲν ἤθελ' εἶσθαι ὀρθὴ ἡ διαίρεσις τῶν ἀδικημάτων εἰς δύο τάξεις, ἐὰν ἡ ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας βλάβη ἦτον ἰσόμετρος μὲ τὴν αὐτῶν πιθανότητα· ἀλλ' ἡ βλάβη αὕτη εἶναι ἄνισος, ἤγουν εἰς μὲν τινὰ ἀδικήματα, μεγαλητέρας πιθανότητος, εἰς ἄλλα δέ τινὰ, μικροτέρας. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἀτιμωρήτου φονέως προξενεῖ βέβαια πλειοτέραν βλάβην παρὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀτιμωρήτου κλέπτου (ὥς εἶναι, φερειπεῖν, πλείοτερα τὰ τέσσαρα παρὰ τὰ δύο), μ' ὅλον ὅτι ἡ πιθανότης τοῦ φόνου, ὅσάκις κατηγορεῖται τίς περὶ φόνου, εἶναι μικροτέρα παρὰ τὴν πιθανότητα τῆς κλοπῆς (ὥς εἶναι ὀλιγώτερα τὰ δύο παρὰ τὰ τέσσαρα)· ἄρα δίδονται δύο τάξεις ἀδικημάτων διάφοροι· καὶ, ἐπειδὴ αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογοι μὲ τὰ ἀδικήματα, ἄρα καὶ διαφόρως πρέπει νὰ κολάζωνται αἱ δύο τάξεις αὗται, ἤγουν ἡ τάξις τῶν πιθανοτέρων μὲ ποινὰς μετριωτέρας, ἐπειδὴ αὕτη ἡ πλειότερα πιθανότης ὑποθέτει, ὅτι δὲν εἶναι θεινότατα, ἡ δὲ τάξις τῶν ὀλιγώτερον πιθανῶν μὲ σφοδρότερας (ἀφοῦ δηλαδὴ ἀποδειχθῶσι), ἐπειδὴ διὰ τοῦτο εἶναι ὀλιγώτερον πιθανὰ, ὅτι εἶναι θεινότερα.

ΣΕΛΙΔΙ 56, στίχ. 24, Ποτὲ σχεδὸν δὲν ἐχρημάτισε νομοθέτης, κ. τ. λ.] Ἴδε ἀνωτέρω, σελ. 176.

ΣΕΛΙΔΙ 57, στίχ. 5, Λεῖπει ἀπὸ τῶν πλειοτέρων... καθὼς καὶ εἰς τὰς μεγάλας ἀρετάς.] Τοῦτο ἐνόει καὶ ὁ πολιτικώτατος Σωκράτης, ὅταν ἔλεγε πρὸς τὸν Κρίτωνα, « Εἰ γὰρ ὥφελον, ὦ Κρίτων, οἷοί τε εἶναι « οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐξεργάζεσθαι, ἵνα οἷοί τε ἦσαν καὶ ἀγαθὰ « τὰ μέγιστα! καὶ καλῶς εἶχε· νῦν δὲ οὐδέτερα οἷοί τε... ποιοῦσι « δὲ τοῦτο ὅ,τι ἂν τύχωσι. » (Πλατ. Κρίτ. σελ. 44.)

ΣΕΛΙΔΙ 58, στίχ. 8, ὅστις ἠθέλησεν, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσεν ἀκόμῃ τὸ ἀδικημα.] Παραδείγματος χάριν, ἐὰν ὁ νόμος κολάζῃ μὲ ποινὴν θανάτου ἐπίσης καὶ τὸν φονέα καὶ τὸν, ὅστις ἐμελέτησε νὰ φονεύσῃ, ἀλλὰ κρατηθεὶς ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, δὲν ἐπρόφθασε νὰ τελέσῃ τὸν μελετηθέντα φόνον, τότε ἄλλος τίς κακοῦργος, ἐὰν μελετήσῃ νὰ φονεύσῃ τινὰ, θέλει ταχύνειν τὸν σκοπὸν του τόσον ἐγρηγορώτερα, ὅσον ἐξεύρει, ὅτι καὶ διὰ μόνην τὴν μελέτην μέλλει νὰ θανατωθῇ ἀπὸ τοὺς νόμους, ἐὰν

φανερωθῇ· ἀλλ' ἐάν, φερειπεῖν, ἡ ποινὴ τοῦ μὲν φονεύσαντος ἦναι θάνατος, τοῦ δὲ μελετήσαντος μόνον ἐξορία, τότε ὁ μελετήσας, σιμὰ τῶν ἄλλων ἐνδεχομένων ἀφορμῶν νὰ μετανοήσῃ, καὶ νὰ μὴ πράξῃ τὸν φόνον, ἔχει καὶ ταύτην, ὅτι, ἂν πιασθῇ, δὲν θανατόνεται. — Στίχ. 19, Ἐπειδὴ ἡ ταχθεῖσα εἰς τὸν αὐτουργὸν ἀμοιβή, κ. τ. λ.] Σκοπὸς τοῦ νόμου εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἀδικήματα. Ὅσον πλείότερα ἐμπόδια ἀπαντοῦν οἱ κακοῦργοι, τόσον δυσκολώτερα κακουργοῦν. Ὑπόθεσις, ὅτι τρεῖς κακοῦργοι ἐσυμφώνησαν νὰ θανατώσωσι τινὰ, διὰ νὰ κλέψωσι τὰ χρήματά του· εἷς ἀπὸ τοὺς τρεῖς, ὁ τυχὼν, ἐμβαίνει εἰς τὸν οἶκον τοῦ πολίτου, πράσσει τὸν φόνον, κλέπτει τὰ χρήματα καὶ τὰ παραδίδει εἰς τὴν φυλακὴν τῶν λοιπῶν· ἐάν αὐτοὶ κρατηθέντες, ὁ μὲν αὐτουργὸς τοῦ φόνου κολασθῇ μὲ θανατικὴν ποινὴν, οἱ δὲ συναίτιοι καὶ κλεπταποδόχοι μὲ ἐξορίαν, δυσκόλως θέλουν συμφωνήσῃν τρεῖς ἄλλοι νὰ πράξωσι παρόμοιον φόνον, διότι καθεὶς ἐξ αὐτῶν, ἐξεύρων, ὅτι εἶναι σφοδρότερα ἡ ποινὴ τοῦ αὐτουργοῦ, θέλει φυσικὰ προσπαθήσῃν νὰ στέκῃ μακρὰν αὐτός, καὶ νὰ κάμῃ κἀνέν' ἄλλον ἀπὸ τοὺς συντρόφους αὐτουργὸν τοῦ φόνου. Ἀλλ' ἐάν οἱ πρῶτοι τρεῖς κολασθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τότε κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς δευτέρους τρεῖς δὲν θέλει φύγειν τὴν αὐτουργίαν τοῦ φόνου, ἐπειδὴ, εἴτε εἶναι, εἴτε δὲν εἶναι αὐτουργός, ἡ ποινὴ του θέλει εἶσθαι ἡ αὐτή. Εἶναι λοιπὸν ὠφέλιμον νὰ κολάζεται βαρύτερον, καὶ ἀκολούθως νὰ κινδυνεύῃ πλείοτερον ὁ αὐτουργός τῆς κακίας παρὰ τοὺς συνεργούς. Τὸ πρᾶγμα ὁμῶς ἀλλάσσει, ἐάν οἱ κακοῦργοι ἐσυμφώνησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὸν αὐτουργὸν τοῦ φόνου ἀμοιβὴν διὰ τὴν πλειοτέραν του τόλμην, τὸ ἥμισυ μέρος, παραδείγματος χάριν, τῶν κλεφθέντων χρημάτων, ἀρκεσθέντες οἱ δύο εἰς τὰ ἐπίλοιπα· διότι τότε γίνονται καὶ αὐτοὶ αὐτουργοὶ, θαρρύναντες τὸν ἄλλον, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀμοιβῆς, νὰ ἀναδεχθῇ τὸν πλείοτερον κίνδυνον. — Στίχ. 26, Τινὰ δικαστήρια συγχωροῦν, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐσυγχωρεῖτο ὅστις ἀπὸ τοὺς κακούργους ἐμήνυε τοὺς συναιτίους του· ἂν ἦτο δοῦλος, ἐλάμβανε καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἰδ. Πετίτ. Νομ. Ἀττικ. Βιβλ. Ζ, Τίτλ. 10.

ΣΕΛΙΑΙ 59, στίχ. 1, τὸ ἔθνος δικαιοῖναι τοιοῦτοτρόπως τὴν προδοσίαν.] Δὲν τὴν δικαιοῖναι· εἰς ἓνα μόνον ἀπὸ τοὺς κακούργους τὴν συγχωρεῖ, διὰ νὰ φυλάξῃ τοὺς ἄλλους ὅλους πολίτας ἀπὸ τὰς κακουργίας των· οὐδ' ἀκολουθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ συγχωρηθεὶς, διότι ἐπρόδωκε

τοὺς συγκακούργους, καὶ παρέβη τὰ μὲ αὐτοὺς συμφωνημένα, θέλει τοῦ λοιποῦ παραβαίνειν καὶ τὰς ἀβλαβεῖς μὲ ἄλλους πολίτας συμφωνίας του. Ἴδε BENTHAM, *Théor. des peín. et des récompens.* tom. II, chap. 14, pag. 129-135.

ΣΕΛΙΔΙ 62, στίχ. 4, Τοιαύτη ἀνωφελὴς σκληρότης, ὄργανον τῆς μανίας.] Προσφυέστερον ἤθελε τὴν ὀνομάσειν ἔργον παρὰ ὄργανον τῆς μανίας. Ἴδε τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρ. σελ. 203 καὶ 204. — Στίχ. 9, καὶ ὄχι νὰ ἐνεργῇ αὐτὴ κατὰ πάθος;] Διότι ἡ πολιτικὴ κοινωνία ὑποθέτει πολιτικὸν συνάλλαγμα, καὶ τοῦτο πάλιν ὑποθέτει νόμον, ὅστις, καθὼς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι νοῦς χωρὶς ὀρέξεως. Ἴδ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω σελ. 190.

ΣΕΛΙΔΙ 63, στίχ. 17, πλὴν διότι ἐφύλαξαν. καὶ γνώμας;] Οὕτω κατεδικάσθησαν πολλότατοι παλαιοὶ καὶ νέοι μάρτυρες τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Θρησκείας· οὕτω κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὡς ἄθεος, ὁ θεοσεβέστατος Σωκράτης· οὕτως ὁ Γαλιλαῖος βάλλεται ἐβδομηκονταετῆς εἰς τὸ δεσμωτήριον, διότι ἔλεγεν, ὅτι κινεῖται ἡ γῆ· οὕτως ὁ Καλβῖνος πείθει τοὺς δικαστὰς τῆς Γενεύας νὰ καύσωσι τὸν δυστυχῆ Σερβέτον, ἄνθρωπον μωρόσοφον εἰς πολλὰ θρησκευτικὰ δόγματα, ἀλλ' ὄχι διὰ τοῦτο ἄξιον νὰ προσφερθῇ ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν θεὸν τῆς εὐσπλαγχνίας. Αἱ περὶ Θρησκείας κακοδοξίαι εἶναι ἀμαρτήματα ὑποκείμενα εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰ ὁ ὕψιστος Νομοθέτης, ὅταν καὶ ὅπως θέλῃ, καὶ ὄχι εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. Ἀλλ' εἶναι (λέγει) αἰρετικὸς, χωλαίνει εἰς τὰ τῆς θρησκείας· καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι, ὁ φύλαξ τῶν νόμων, ὁ Ἡγεμὼν, δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρωσιν αἰρετικούς. Ἐὰν ᾖ αἰρετικὸς, κάμε ὅ,τι σὲ λέγει ὁ Παῦλος, τοῦ ὁποίου πλειότερον βέβαια ζῆλον νὰ ἔχῃς δὲν εἶναι δυνατόν. «Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις « παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας· δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἡπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδασκτικὸν, ἀνεξίκακον, ἐν « πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ « θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας.» (Πρὸς Τιμόθ. Β, β', 23-25.) Ἐπειτα σὺ, ὅστις κρίνεις, ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ παιδεύῃ τοὺς ἑτεροδόξους ὁ Ἡγεμὼν μὲ πολιτικὰς ποινάς, δὲν συλλογίζεσαι, ὅτι δίδεις τὸ αὐτὸ δίκαιον καὶ εἰς τοὺς ἑτεροδόξους Ἡγεμόνας; ἐὰν εἰς τὴν πατρίδα σου κρίνῃς δίκαιον νὰ καύσῃς τὸν Καλβινόφρονα, μὴ δὲν ἔχει δίκαιον ὁ

Καλβινόφρων νὰ σὲ προσφέρῃ καὶ αὐτὸς ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν θρησκείαν του, ὅταν σ' εὕρῃ εἰς τόπον, ὅπου βασιλεύει ὁ καλβινισμός; Ἀλλὰ ἔτι σε φοβίζω μὲ ξένα παραδείγματα; ἔδεν συλλογίζεσαι, ὅτι τοῦ ὀρθοδόξου σου Ἡγεμόνος ὁ διάδοχος ἐνδέχεται νὰ ᾔῃ κακοδόξος, καὶ νὰ κολάζῃ δεινῶς αὐτὸς, ὅσους ἐτίμα ὁ πατήρ του; ἔδεν σ' ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία, ὅτι εἰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν θρόνον ἐκάθισαν, ὅχι μόνον ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ Ἀρειανοὶ, καὶ εἰκονοκλάσται Αὐτοκράτορες; ἔστιν ἄλλο τι ἐναντιώτερον εἰς τὴν χριστιανικὴν πραότητα παρὰ τὸ ἄλογον μῖσος, μὲ τὸ ὁποῖον ὅλοι σχεδὸν αἱ χριστιανικαὶ αἱρέσεις κατεδίωξαν, καὶ καταδιώκουν ἔτι εἰς τινὰ τῆς Εὐρώπης μέρη τοὺς ταλαιπώρους Ἰουδαίους; διὰ τί; διότι οἱ πρόγονοὶ των ἐσταύρωσαν τὸν πρῶτον καὶ φιλάνθρωπόντατον Ἰησοῦν, ὅστις, καὶ παραδίδων τὸ πνεῦμά του ἐπάνω τοῦ σταυροῦ, παρεκάλει τὸν πατέρα του νὰ συγχωρήσῃ τοὺς σταυρωτάς. Αἱ περὶ Θρησκείας κακοδοξίαι εἶναι ἁμαρτήματα τῆς διανοίας, πολλάκις ἀκούσια, εἶναι ἀπὸ τὴν τάξιν ἐκείνων τῶν ἁμαρτημάτων, τὰ ὅποια, εἰς τὸν παρόντα βίον, ἔχουν χρεῖαν, ὡς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, διδασχῆς καὶ μαθήσεως, καὶ ὅχι κολάσεως. «Τῶν τοιούτων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων οὐ δεῦρο νόμος εἰσάγειν ἐστίν, ἀλλ' ἰδίᾳ λαβόντα διδάσκειν καὶ νοθετεῖν. . . . δεῦρο δὲ εἰσάγεις, οἷ νόμος ἐστίν εἰσάγειν τοὺς κολάσεως δεομένους, ἀλλ' οὐ μαθήσεως.» (Πλάτων Ἀπολογ. Σωκρ. σελ. 26.) Ἡ ὀρθοδοξία δὲν στέκει, οὐδ' ὑπερασπίζεται ἀπὸ τοὺς κατ' ἄλλων διωγμούς· ἐξεναντίας οἱ διώκται, σπουδάζοντες νὰ ἀφανίσωσι τοὺς ἀντιλέγοντας, δίδουν χώραν εἰς ἀμφιβολίαν, μὴ δὲν πολεμοῦν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἄλλα ὅπλα δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ παρὰ τὸν λόγον. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι ὅλοι ἐφάνησαν ἀσυγκρίτως καὶ δεινότεροι καὶ πλειότεροι μετὰ τῶν Δυτικῶν χριστιανῶν.

ΣΕΛΙΔΙ 65, στίχ. 9, ὥστε μετὰ ἑκατὸν χρόνους σκληρῶν κολάσεων, κ. τ. λ.] Ἐπαινέται ὁ Βεκκαρίας, ὅτι πρῶτος ἐξέτασε τὰ γεννώμενα ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα τῶν ποινῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀποτελέσματα. (BENTHAM, *Théor. des pein. etc.* Préfac. p. XII.) Τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμεν ὅμως πρὸ τοῦ Βεκκαρίου ὁ Θουκυδίδης. Πιθανὸν (λέγει), ὅτι παλαιὰ τῶν μεγάλων κακουργημάτων αἱ ποιναὶ ἦσαν μαλακώτεραι, καὶ ἐπειδὴ κατεφρονήθησαν ἀπὸ τοὺς κακούργους, μετεβλήθησαν αἱ πλειότεραι εἰς τὴν θανατικὴν ποινὴν, ἥτις ὅμως καταφρονεῖται καὶ αὐτή· ὅθεν ἡ πρέπει νὰ ἐπινουθῇ φοβερωτέρα τοῦ θανάτου ἄλλη

ποινή, ἢ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι ἱκανὸς νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὰς κακίας· «Καὶ εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων «ἀδικημάτων μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς [τὰς ζημίας]· παραβαινο- «μένων δὲ τῷ χρόνῳ, ἐς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι· καὶ τοῦτα «ὁμῶς παραβαίνεται. Ἡ τοίνυν δεινότερόν τι τούτου δέος εὐρετέον «ἐστίν, ἢ τόδε γε οὐδὲν ἐπίσχει.» Θουκυδ. γ', 45. — Στίχ. 12, τῆς ποινῆς ἡ σκληρότης κάμνει, κ. τ. λ.] Ἴδε τὰς κατωτέρω, σημειώσ. σελ. 225.

ΣΕΛΙΔΙ 68, § XVI, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.] Ὅλον τοῦτο τὸ περὶ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου κεφάλαιον (σελ. 68-90) τοῦ φιλανθρώπου συγγραφέως, καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὸ ἄλλων σημειώσεις χρειάζονται σκέψιν πολλήν. Οἱ πλείότεροι σήμερον φιλόσοφοι καὶ νομο- διδάσκαλοι ἀποβάλλουν, συμφώνως μὲ τὸν Βεκκαρίαν, τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ὡς ἀνωφελῆ, καὶ ἀκολούθως ἀδικον. Ἡ ποινὴ, διὰ νὰ ᾔῃαι δίκαια, πρέπει μάλιστα νὰ ἔχῃ δύο ταῦτα ἴδια, πρῶτον νὰ ἐμπορῇ νὰ μετριασθῇ ἢ νὰ αὐξηθῇ κατὰ τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας διαφοροὺς περιστάσεις, ἔπειτα νὰ ᾔῃαι καὶ παραδειγματική. Εἰς τὴν θανατι- κὴν ποινὴν τὸ πρῶτον δὲν ἔχει χώραν ὁλότελα. Τὸ δεύτερον, ἡγουν τὸ ἐξ αὐτῆς παράδειγμα, εἶναι πολὺ ἀσθενέστερον τῶν ἀπὸ ἄλλας ποινὰς παραδειγμάτων. Ὁ θάνατος εἶναι στιγμῆς ἔργον, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν του πολλὰ ὀλίγος, παραβαλλόμενος μὲ τοὺς θεατὰς, ὅσους ἐν- δέχεται νὰ ἔχῃ ὁ κολαζόμενος πολυχρονίως μὲ κάμμίαν ἄλλην ποινήν.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ ὄνου σκιᾶς, ὡς λέγει ἡ παροιμία, ἀλλὰ περὶ ζωῆς ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα εἰς ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἕως τῶρα ἐλογίζετο ἀπὸ τοὺς ἀνόμους καὶ ἀγρίους τυράννους μας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῶν ὄνων ἀτιμωτέρα, συμφέρει εἰς τοὺς μέλλοντας Γραικοὺς δικαστὰς, νὰ σημειώσω τὰς ἐξῆς πηγὰς, ὅθεν ἔχουν νὰ μάθωσιν ὅσα ἐγράφησαν ἀπὸ τοὺς νεωτέρους κατὰ τῆς ποινῆς ἢ ὑπὲρ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. B. MONTAGU, *The opinion of different authors upon the punishment of death*, London, 1809. FILANGIERI, *Science de la législat.* livr. III, part. II, chap. V, pag. 16-26, de la traduct. française; BENTHAM, *Trait. de législat. civil. et penal.* tom. II, pag. 429; *Théor. des peines et des récompens.* tom. I, p. 282-316. DE TRACY, *Comment. sur l'esprit des lois de Montesquieu*, pag. 73; καὶ ἐσχάτως τὸ Σύνταγμα τοῦ M. P. A. HEIBERG, *de la peine de mort*,

τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάλυσιν ἔδωκεν ἡ *REVUE ENCYCLOPÉDIQUE*, tom. X, p. 331-354 καὶ 660.

ΣΕΛΙΔΙ 70, στίχ. 21, ἂν τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων.] Ὁ Ῥωμαῖος πολίτης δὲν ἐκαταδικάζεται εἰς θάνατον, ἐὰν ἡ τοῦ θανάτου ἀπόφασις δὲν ἐκυρόνετο ἀπὸ τὴν γενικὴν ὅλων τῶν πολιτῶν ψῆφον.

ΣΕΛΙΔΙ 72, στίχ. 18, ὥστε νὰ κινῶνται οἱ θεαταὶ εἰς συμπάθειαν.] Τὸ τέλος τῆς ποινῆς εἶναι τὸ παράδειγμα· τοῦ παραδείγματος ὁμῶς ὁ τύπος, τότε μόνον ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν, ὁπότεν αὐτοὶ κρίνωσι δικαίαν τὴν ποινὴν, καὶ δίκαιον τὸν νόμον, ὅστις τὴν ἐπιβάλλει. Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη ἀμαυροῦται, καὶ τέλος ἀφανίζεται, ὅταν αὐτοὶ κινηθῶσιν εἰς ἔλεον καὶ συμπάθειαν πρὸς τὸν κολαζόμενον. Ἀδύνατον εἶναι, ἔλεγαν οἱ Στωϊκοὶ, νὰ μὴ στοχάζεται τοὺς νόμους ἀδίκους καὶ τυραννικούς, ὅστις συλλυπεῖται τὸν κολαζόμενον ἀπ' αὐτούς. (Στοβ. σελ. 311, καὶ Διογ. Λαέρτ. ζ', 123.)

ΣΕΛΙΔΙ 79, στίχ. 6, 'Τί πρέπει νὰ συλλογισθῶσιν . . . προσμένων τὴν πληγὴν τοῦ θανάτου;] Θέλουν σιμὰ τῶν ἄλλων συλλογισθῆν καὶ τοῦτο, ὅτι « Τῶν μὲν ἀρχόντων ἔργον ἐστὶ, τοὺς ἀρχομένους ταῖς ἑαυ-
« τῶν ἐπιμελείαις ποιεῖν εὐδαιμονεστέρους· τοῖς δὲ τυράννοις ἔθος
« καθέστηκε τοῖς τῶν ἄλλων πόνοις καὶ κακοῖς, αὐτοῖς ἡδονὰς παρα-
« σκευάζειν. » (Ἰσοκράτ. Περὶ εἰρήν. σελ. 176.) Φιλανθρωπότερα δικαστήρια εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν σήμερον ἄλλα δὲν εἶναι παρὰ τὰ δικαστήρια τῆς Ἀγγλίας· εἰς αὐτὰ, ἀφοῦ καταδικασθῇ ὁ ἔνοχος, ἓνας ἀπὸ τοὺς κριτὰς μνηύει πρὸς αὐτὸν τὴν φοβεράν ἀπόφασιν, ἀλλὰ μὲ τόσην φιλανθρωπίαν, συμπάθειαν, εὐσπλαγχνίαν, πολλάκις μὲ τόσα δάκρυα, ὥστε παρηγορεῖται καὶ αὐτὸς ὁ καταδικαζόμενος, πληροφορούμενος, ὅτι οἱ νόμοι, καὶ ὅχι τὰ πάθη, ἢ τὰ λάθη τῶν δικαστῶν τὸν κολάζουν. Ἀπὸ τὰ καθημερινὰ καὶ ἀναρίθμητα ταύτης τῆς φιλανθρωπίας παραδείγματα δὲν ἤθελ' εἶσθαι ἀνάρμοστον νὰ ἀναφέρω ἓν. Ἐξηκονταετῆς γέρων τις ὀνομαζόμενος Ἰάκωβος Λέγγος, ἡγούμενος στρατιωτικοῦ τάγματος, ἐφόνευσεν ἄλλον ἡγούμενον στρατιωτικοῦ τάγματος καὶ φίλον του. Ὁ φονεὺς ἐπιάσθη, καὶ μετὰ πολλὰς ἀνακρίσεις καὶ ἐξετάσεις ἀποδειχθεὶς ἔνοχος τοῦ φόνου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Εἰς ἀπὸ τοὺς κριτὰς μνηύει τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸς τὸν φονέα μὲ ταῦτα τὰ λόγια.
« Ποτὲ ἡ ἐξουσία μου δὲν μ' ἐφάνη τόσον σκληρὰ, καθὼς τὴν σήμερον.
« Μὲ λύπην ἀπαρηγόρητον ἀναγκάζομαι νὰ σὲ καταδικάσω εἰς θάνα-

« τον, ἐξηκονταετῇ γέροντα, ὅστις ἀφοῦ ἔχυσες τὸ αἷμά σου ὑπὲρ τῆς
 « πατρίδος, κατεστάθης ἔνοχος τοιαύτης ἀνοσίου μαιφονίας. Ἀντὶ τῆς
 « ὁποίας ἔπρεπε νὰ προσμένης ἀμοιβῆς διὰ τὰς λευκάς σου τρίχας,
 « καὶ τὰ πρὸς τὴν πατρίδα σου ὑπουργήματα, πρέπει νὰ κολασθῇς μὲ
 « τὴν ποινὴν τῶν κακούργων. Ἰάκωβε Δέγγε (καὶ ἐδῶ ἡ φωνὴ τοῦ
 « δικαστοῦ ἐκόπη ἀπὸ τὰ δάκρυα), τὸ κριτήριον σὲ καταδικάζει νὰ
 « θανατωθῇς δι' ἀγχόνης. Ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν καὶ τῆς εὐσπλαχνίας
 « νὰ σοῦ ἐλεήσῃ τὴν ψυχὴν!» Τῶν Ἀγγλικῶν δικαστηρίων ἡ φιλανθρω-
 πία μὲ ἐνθυμίζει τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἀγριππίνου, ὅστις, καθὼς λέγει
 ὁ Πλούταρχος (παρὰ Στοβ. σελ. 328), ἐπαρηγόρει τοὺς καταδικαζο-
 μένους, καὶ ἐπροθυμεῖτο κατὰ πάντα τρόπον νὰ τοὺς πληροφορῇ, ὅτι
 ὄχι αὐτὸς, ἀλλ' οἱ νόμοι τοὺς ἐκόλαζαν ἐξανάγκης. « Ὁ Ἀγριππῖνος
 « ἡγεμονεύων ἐπειρᾶτο τοὺς καταδικαζομένους ὑπ' αὐτοῦ πείθειν, ὅτι
 « προσήκει αὐτοῖς καταδικασθῆναι. οὐ γὰρ ὡς πολέμιος αὐτοῖς, ἔφη,
 « οὐδ' ὡς ληστῆς καταφέρω τὴν ψῆφον αὐτῶν, ἀλλ' ὡς ἐπιμελητῆς καὶ
 « κηδεμῶν. ὥσπερ καὶ ὁ ἰατρός τὸν τεμνόμενον παραμυθεῖται, καὶ
 « πείθει παρέχειν ἑαυτόν. » Ὅταν παραβάλλῃ τις ταῦτα μὲ ὅσα ἐπά-
 σχαμεν ἀπὸ τὰ τυραννικὰ δικαστήρια τῶν Τούρκων, πάθῃ γνωστὰ εἰς
 ὅλα τὰ φωτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ἀπορεῖ, πῶς εὐρέθησαν Εὐρω-
 παῖοι ἄρκετὰ τολμηροὶ, ὥστε νὰ μᾶς κατηγορήσωσιν ὡς ἀποστάτας,
 διότι ἀπεφασίσαμεν νὰ μὴ κρινώμεθα πλέον ἀπὸ Τούρκους δικαστάς.
 Ἀλλ' ὅταν καὶ συλλογισθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν κατηγορῶν ἐφάνησαν καὶ
 χριστιανικῶν πολιτευμάτων λειτουργοὶ ὑπερασπίζοντες τοὺς τυράννους
 μας, τότε ἡ ἀπορία μεταβάλλεται εἰς ἐκπληξιν. Ἄν ἐκαταφρόνουν τόσον
 ἡμᾶς, διότι δὲν εἵχαμεν διακοσίας χιλιάδας Γενιτσάρων, νὰ τοὺς
 ἀναγκάσωμεν νὰ μᾶς σέβωνται, δὲν ἐντρέπησα καὶ τοὺς ἰδίους των
 λαοὺς, τοὺς ὁποίους τὰ δικαστήριά των κρίνουν, ἀπολύουν ἢ καταδικάζουν
 μὲ νόμους δικαίους, καὶ ὄχι μὲ τουρκικὴν θηριωδίαν! « Θηρίων μὲν
 « ἔργον εἶναι ὑπ' ἀλλήλων βία κρατεῖσθαι. ἀνθρώποις δὲ προσήκειν
 « νόμῳ μὲν ὀρίσαι τὸ δίκαιον, λόγῳ δὲ πεῖσαι, ἔργῳ δὲ τούτοις ὑπηρε-
 « τεῖν, ὑπὸ νόμου μὲν βασιλευσμένοις, ὑπὸ λόγου δὲ διδασκομένοις. »
 (Λυσίας Ἐπιταφ. τοῖς Κορινθ. βοηθ. σελ. 78.)

ΣΕΛΙΔΙ 80, στίχ. 15, καὶ ἀπαραγράπτου ἀληθείας.] Ἐξήγησα ἀνω-
 τέρῳ (σελ. 208) τί νοοῦν οἱ Νομικοὶ διὰ τῆς λέξεως Παραγραφῇ.
 Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν, ἀπαραγράφτος δίκη ἢ κρίσις λέγεται ἥτις

δὲν ὑπόκειται εἰς παραγραφὴν, ἥγουν τὴν ὁποίαν εἰς πάντα καιρὸν ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ ἀντίδικος νὰ κινήσῃ. Ὅθεν μεταφορικῶς ὀνομάζει ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀλήθειαν ἀπαράγραπτον, διότι πᾶς ἕνας, εἰς πάντα καιρὸν, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ τὴν κηρύξῃ, καὶ ἂν ἦτο κρυμμένη πολλοὺς χρόνους πρότερον. Φέρει πολλάκις κίνδυνον ἢ κήρυξις τῆς ἀληθείας εἰς τὸν κήρυκα, καὶ βλάβην ἀκόμη εἰς τοὺς ἀκούοντας, ὅταν δὲν ᾖ προετοιμασμένοι εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ, διότι δὲν ἔκρινε συμφέρον νὰ τὴν δημοσιεύσῃ σήμερον, δὲν ἔχασε διὰ τοῦτο τὸ δίκαιον νὰ τὴν φανερώσῃ αὔριον, ἢ ἄλλοτ' ὁπότεν εὖρη καιρὸν ἀρμοδιώτερον καὶ ἀκροατὰς νουνεχεστέρους. — Στίχ. 21, Ἄν εἰς ὀλίγα μόνον ἔθνη, κ. τ. λ.] Ἱστοροῦσιν ὁ Ἡρόδοτος (β', 137) καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (α', 65), ὅτι Σαβακῶς ὁ βασιλεύσας Αἰγύπτου κατήργησε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀρκούμενος νὰ καταδικάζῃ τοὺς κακούργους εἰς δημοσίους ἐργασίας. Διηγεῖται καὶ ὁ Στράβων (Γεωγρ. ια', σελ. 520), περὶ βαρβάρων τινῶν ἐθνῶν, πλησιοχώρων τοῦ Καυκάσου, ὅτι δὲν ἐκόλαζαν μὲ θανατικὴν ποινὴν οὐδ' αὐτὰ τὰ δεινότατα κακουργήματα, ἀλλ' ἐξώριζαν μόνον τοὺς κακούργους μὲ τὰ τέκνα των. Εἰς τοὺς Ἡρωϊκοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους, ἡ θανατικὴ ποινὴ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτον εἰς χρῆσιν οὐδὲ κατ' αὐτῶν τῶν φονέων. Ἐξωρίζετο ὁ φονεὺς ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ φονευθέντος, ὅπου πλέον οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τὸν συναναστραφῇ, καὶ ἐπλανᾶτο εἰς τὴν ξενιτείαν, ἕως οὗ νὰ εὖρη ἄνθρωπον πλούσιον νὰ τὸν καθαρίσῃ ἀπὸ τὸν φόνον μὲ θρησκευτικὰς πολυδαπάνους τελετὰς, τὰς ὁποίας πιθανὸν ὅτι ἐπενόησε καὶ ἐδίδαξε πρῶτος ὁ Ὀρφεὺς (Ἰδ. Ἀριστοφ. Βατράχ. στίχ. 1064), διὰ νὰ παύσῃ τὰς ἀλληλοκτονίας τῶν πρώτων ἀγρίων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐπινόημα ἦτο σοφόν, ἐπειδὴ ἔκαμνε φρικωδεστέραν τὴν ἔκχυσιν τοῦ αἵματος ἢ χρεῖα τῶν θρησκευτικῶν καθαρμῶν, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ὁ φονεὺς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅθεν ἦτον ἀληθῶς ἀφωρισμένος. Ὑπολαμβάνουν τινὲς, ὅτι τῶν καθαρμῶν ἡ χρῆσις ἦτο διὰ μόνους τοὺς ἀκουσίους φόνους· πιθανὸν ὅμως εἶναι, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐδ' οἱ ἐκούσιοι φόνοι ἐκολάζοντο μὲ θανατικὴν ποινὴν. Ταιούτον καθαρμὸν αἰνίττεται ὁ Ὅμηρος, χωρὶς διαστολῆς ἐκούσιου καὶ ἀκούσιου φόνου, ὁπότεν λέγῃ (Ἰλιάδ. ω, 480),

« Ὡς δ' ὅτ' ἂν ἄνδρ' ἄτῃ πυκινὴ λάβῃ, ὅστ' ἐνὶ πάτρῃ

« Φῶτα κατακτείνας, ἄλλων ἐξίκετο δῆμον,

« Ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, θάμβος δ' ἔχει εἰσορόωντας. »

Ταιϋτον καὶ ὁ Εὐριπίδης (Ὀρέστ. 512), λαλῶν περὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, ἥτις ἐκουσίως ἐφόνευσεν Ἀγαμέμνονα τὸν ἄνδρα της·

- « Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι,
 « Εἰς ὁμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἶων περᾶν,
 « Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅστις αἶμ' ἔχων κυρεῖ·
 « Φυγαῖσι δ' ὀσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.»

Εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἔπειτα ἡ θανατικὴ ποινὴ ἦτο μὲν εἰς χρῆσιν· ἀλλ' οἱ νόμοι ἐζήτουν τόσας ἐξετάσεις, τόσους ἐλέγχους καὶ ἀποδείξεις πρὶν καταδικάσῃ τὸν πολίτην εἰς θάνατον, εἶχαν τόσην ἀποστροφὴν ἀπὸ τὴν ἐκχυσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, ὥστε ὅχι μόνον σπανιώτατα ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ ἐθανατοῦτο τὴν νύκτα εἰς τὴν φυλακὴν αὐτὴν ὁ καταδικασθεὶς ἔνοχος. (Ἰδ. Ἡρόδοτ. δ', 146, καὶ Θουκυδ. α', 132.) Ἡ νομοθεσία τοῦ Χαρώνδου ἐξήλειψεν, ἂν ὅχι παντάπασιν, εἰς τινὰ καὶ ἐγκλήματα, τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. (Ἰδε Διόδ. Σικελ. Βιβλ. ιβ', 16.)

ΣΕΛΙΔΙ 82, στίχ. 12, τῶν Τίτων, τῶν Ἀντωνίνων καὶ τῶν Τραϊανῶν.] Τίτος ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων ἐνόμιζε ματαίαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν εὗρισκεν ἀφορμὴν νὰ εὐεργετήσῃ κανένα· δὲν ἐκαταδίκασε ποτὲ τινὰ εἰς θάνατον, λέγων, ὅτι ἐπρόκρινε νὰ ἀπολεσθῇ αὐτὸς παρὰ νὰ ἀπολέσῃ τινὰ τῶν ὑπηκόων του. Ὁ Τραϊανὸς, ἄλλος Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ἐπωνομάσθη Βέλτιστος, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας εὐμένειαν. Ἀφοῦ κατέστησεν ἀρχισωματοφύλακα τὸν Σαβυρανὸν, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ξίφος, λέγων ταῦτα τὰ λόγια· « Μεταχειρίζου τὴν μάχαιραν ταύτην ὑπὲρ ἐμοῦ εἰς
 « ὅσα δίκαια σὲ προστάσσω· μὴ φοβηθῇς νὰ τὴν μεταχειρισθῇς κατ'
 « ἐμοῦ, ἐάν ποτε ζητήσω καμμίαν ἀδικίαν παρὰ σοῦ.» Τοῦ αὐτοῦ εἶναι καὶ τοῦτο τὸ ἀξιωμακτικὸν ἀπόφθεγμα· « Εἶναι εἰς τὴν πολιτείαν ὁ
 « Φίσκος (ἡγουν ὁ δημόσιος θησαυρὸς) ὅ,τι εἶναι εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα
 « ὁ σπλήν· ὅσον αὐτὸς πρίσκεται, τόσον τὰ λοιπὰ μέλη ξηραίνονται.» Τρίτος μετὰ τὸν Τραϊανὸν ἀνέβη εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν θρόνον Ἀντωνῖνος, ὁ διὰ τὰς ἀρετάς του ἐπονομασθεὶς Εὐσεβὴς, καὶ ἄξιος, ὡς λέγει ὁ Πausanias (Βίβλ. Η, κεφ. μγ'), νὰ ἐπονομασθῇ Πατὴρ ἀνθρώπων. Τὸν Ἀντωνῖνον διεδέχθη ὁ Μάρκος Ἀντωνῖνος· ὁποῖος ἦτο τὴν ψυχὴν ὁ φιλόσοφος οὗτος Αὐτοκράτωρ, τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, τὸ

μαρτυρεῖ καὶ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον, Τὰ εἰς αὐτόν.

ΣΕΛΙΔΙ 91, § XVII, ΠΕΡΙ ΕΞΟΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΔΗΜΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ.] Ἐξορίαν (*bando*, Γαλλ. *bannissement*) λέγομεν τὸν ἑλληνικώτερον ὀνομαζόμενον ἐξορισμὸν, ὑπερορισμὸν, ἢ καὶ φυγὴν, ἥγουν τὴν ἀπλῶς ἀπόκλεισιν τοῦ καταδικασθέντος ἀπὸ τὴν πόλιν ἢ χώραν, ὅπου ἔπραξε τὸ ἀδίκημα. Ἀλλ' ἐὰν παρὰ ταύτην καταδικασθῇ ἀκόμη καὶ νὰ διατρίβῃ εἰς τόπον ἄλλον ὠρισμένον, ἢ ποινὴ τότε ὀνομάζεται, κατὰ τοὺς Γραικορωμαίους νομικοὺς, Εἰς νῆσον ἐξορία (διότι εἰς τὰς νήσους συνήθως ἐστέλλοντο οἱ ἐξοριζόμενοι), ἢ ἀπλῶς, Περιορισμός· ὅστις λέγεται, Γαλλιστὶ *Rélegation*, ὅταν ὁ ἐξωρισμένος, ἂν καὶ ἀπόκλειστος τῆς πόλεως, μένῃ ὅμως πολίτης, ἢ *Déportation*, ἔταν παρὰ τὸν περιορισμὸν χάνη καὶ τὰ δίκαια τοῦ πολίτου. Ἡ ἀπλῆ ἐξορία ἔχει τοῦτο παρὰ τὰς ἄλλας ποῖνας ἴδιον, ὅτι κινδυνεύει πολλάκις νὰ γίνεταί ἀντὶ ποινῆς εὐεργεσία. Ὁ Διογένης, ὅταν τὸν ἔλεγαν, Οἱ Σινωπεῖς σ' ἐξώρισαν ἀπὸ τὴν πατρίδα, « Σινωπεῖς σου φυγὴν κατέγνωσαν, » ἀπεκρίνετο, Ἐγὼ δὲ τοὺς περιώρισα διαπαντὸς εἰς τὴν πατρίδα των, « Ἐγὼ δὲ γε ἐκείνων μονήν. » Πολλοὶ δέχονται τὴν ἐξορίαν μετὰ χαρᾶς, ἄλλοι διὰ κυνισμὸν, ὡς ὁ Διογένης, καὶ ἄλλοι δι' ἐντροπὴν, προκρίνοντες νὰ συζῶσι μὲ ξένους ἀγνώστους, παρὰ νὰ βλέπωνται καθημέραν ἀπὸ συμπολίτας, τοὺς ὁποίους ἠδίκησαν. Ὅθεν εἶναι χρεῖα προσοχῆς εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐξορίας, διὰ νὰ μὴ γίνεταί ἀντὶ ποινῆς εὐεργεσία. Ὅστις ἐπιθυμεῖ πλείονα περὶ τούτου, ἄς ἀναγνώσῃ τὸν BENTHAM, *Théor. des pein. et des récompens.* tom. I, pag. 181-193.

ΔΗΜΕΥΣΙΣ (*confisca*) ὀνομάζεται ἡ ποινὴ, διὰ τῆς ὁποίας τὰ ὑπάρχοντα τοῦ καταδικασμένου δίδονται εἰς τὸν δημόσιον θησαυρὸν, ἢ ὡς λέγεται κοινότερον, γίνονται αὐθεντικά. Ἡ δήμευσις, λείψανον τῆς ἀρχαίας βαρβαρότητος, εἶναι τόσον φρικωδεστέρα ποινὴ, ὅσον κολάζει πλέον τὰ τέχνα τοῦ δήμευομένου παρ' αὐτὸν τὸν δήμευόμενον, καὶ προσέτι τὰ ἀναγκάζει εἰς κακουργίας, εἰς μνησικακίαν καὶ ἐπιθυμίαν ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ πολιτεύματος. Τότε μόνον ἤθελε κριθῆν δικαία, ἐὰν ὁ πλοῦτος τοῦ κολαζομένου ἐγεννήθη καὶ ἠυξήθη ἀπὸ κλοπᾶς τοῦ δημοσίου. Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν εἶναι δίκαιον, διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν κλεμμένων, νὰ στερηθῇ ἡ οἰκογένειά του καὶ αὐ-

τὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ἴδε περὶ τούτου τὸν BURLAMAQUI, *Princip. du droit de la nature et des gens*, tom. IV, pag. 402, édit. de 1820, καὶ τὸν BENTHAM, *Traité de législat. civil. et pénal.* tom. II, pag. 396.

ΣΕΛΙΔΙ 93, στίχ. 1, ἐπικήρυξις χρημάτων.] Ἐπικήρυξις χρημάτων, περὶ τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς θέλει λαλήσειν ἰδίως κατωτέρω (§ XXII), ὀνομάζεται τὸ διαλαλούμενον καὶ διδόμενον βραβεῖον εἰς τὸν, ὅστις ἤθελ' ἢ θανατώσειν ἢ κρατήσιν καὶ παραδώσειν εἰς τὴν δικαιοσύνην ζῶντα τὸν φυγάδα, ἢ κρυμμένον ἔνοχον τινὸς ἀδικήματος. Ὁ Βεκκαρίας λέγων, ὅτι ἡ δήμευσις ὁμοιάζει μὲ τὴν ἐπικήρυξιν τῶν χρημάτων, ἐννοεῖ τοῦτο· καθὼς κινδυνεύει νὰ πιασθῇ, ἢ νὰ θανατωθῇ, ὁ φυγάς κακοῦργος διὰ τοῦτο, ὅτι ὅστις τὸν πιάσῃ, ἢ τὸν θανατώσῃ, ἐλπίζει νὰ λάβῃ τὸ διαλαληθὲν βραβεῖον, παρόμοια, ὅταν ἡ δήμευσις γενῇ καὶ αὐτὴ μία ἀπὸ τὰς διωρισμένας τῶν ἀδικημάτων ποινὰς, κινδυνεύει πᾶς ἓνας νὰ ἐγκληθῇ καὶ νὰ καταδικασθῇ ὡς ἔνοχος ἀδικήματος κολαζομένῳ μὲ δήμευσιν, διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἡ δήμευσις ὠφελεῖ τὸν Ἡγεμόνα, τοῦ ὁποίου τὸν θησαυρὸν αὐξάνει. Τὰ ἐκ τῆς δήμεψεως ἄτοπα ἐφάνησαν μάλιστα εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῆς ψυχρομαχούσης ἐλευθερίας τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κατάρατοι δημαγωγοί, διὰ νὰ κολακεύωσι τὸν δῆμον, καὶ νὰ θεραπεύωσι τὴν ἀπορίαν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ἐξηντλημένου ἀπὸ τὰς μωρὰς δαπάνας, ἐπολυπλασίασαν τὰς δημευτικὰς ποινὰς τόσον, ὥστε αἱ θαυμασταὶ Ἀθῆναι ἦσαν, ὅχι πλέον εὐνομουμένη πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ σπήλαιον ληστῶν, ὅπου οἱ πένητες ἤρπαζαν τὰ τῶν πλουσίων, ἕως οὔ ἔπεσαν ὅλοι ὁμοῦ πτώμα ἐλεεινόν, ἀπολέσαντες καὶ πόλιν, καὶ πατρίδα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μὲ τόσους κόπους καὶ μὲ τόσῃν ἀρετῇ εἶχαν ἀποκτήσειν οἱ πρόγονοί των. Τὴν ἐλεεινὴν ταύτην κατάστασιν προβλέπων ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν, « Οἱ δὲ νῦν δημαγωγοὶ χαριζόμενοι τοῖς δήμοις πολλὰ δημεύουσι διὰ τῶν δικαστηρίων. Διὸ δεῖ πρὸς ταῦτα ἀντιπράττειν τοὺς κηδομένους τῆς πολιτείας, νομοθετοῦντας, μηδὲν εἶναι δημόσιον τῶν καταδικαζομένων καὶ φερόντων πρὸς τὸ κοινόν, ἀλλ' ἱερόν· οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες οὐδὲν ἥττον εὐλαβεῖς ἔσονται· ζημιώσονται γὰρ ὁμοίως· ὁ δ' ὄχλος ἥττον καταψηφιεῖται τῶν κρινομένων, λήψεσθαι μὴθὲν μέλλων. » (Πολιτικ. σελ. 193.) Καὶ ἐδῶ σημείωσε, ὅτι ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ, τὴν ὁποίαν προβάλλει ὁ Ἀριστοτέλης, νὰ γίνωνται δη-

λαδὴ ἱερὰ, καὶ ὅχι δημόσια τοῦ καταδικαζομένου τὰ χρήματα, ἤρμοζεν ἴσως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου οἱ ἱερεῖς εἶχαν πολλὰ ὀλίγην ἐξουσίαν· ἀλλ' εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς νῦν πολιτείας, εἰς ἐκείνας μάλιστα, ὅπου ἀκόμη εἶναι δυνατὸς ὁ κληρὸς τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ θεραπεύσῃ, ἐμπορεῖ νὰ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἐάν, ὡς ἡ πεῖρα τὸ ἔδειξεν, οἱ πλούσιοι διάδοχοι τῶν πτωχῶν Ἀποστόλων, ἔκαμαν πολλάκις « πορισμὸν τὴν « εὐσέβειαν » πωλοῦντες καὶ αὐτὰ τῆς ἱερωτάτης Θρησκείας τὰ μυστήρια, ἵ τί δὲν ἤθελαν τολμήσῃν, ἂν οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἐχάριζαν εἰς τὸν Κορβανᾶν τῶν καταδικαζομένων τὰ χρήματα;

ΣΕΛΙΔΙ 94, στίχ. 22, Ἀρμόζει πλέον εἰς αὐτὰ ὁ κατάγελως.] Ἀπὸ τὴν ἐνθουσιαστικὴν ταύτην ὑπερηφανίαν ἐγεννήθησαν αἱ μανιώδεις σωματικαὶ κακοπάθειαι καὶ σκληραγωγίαι τῶν Βραχμάνων καὶ τῶν Γυμνοσοφιστῶν τῆς Ἰνδίας. Ἰκανὴ ποινὴ (ὡς ὀρθῶς κρίνει ὁ Βεκκαρίας) εἰς τοιαύτας μωρὰς πράξεις, ὅσας μάλιστα γίνονται μὲ σκοπὸν νὰ λάβωσι τὸν παρὰ τῶν πολλῶν ἔπαινον, εἶναι ὁ κατάγελως καὶ ἡ καταφρόνησις. « Ἔθελεις νὰ διορθώσῃς τὸν ἐνθουσιαστὴν κενόδοξον, ὅστις γυμνάζει τὸ ἀνωφελὲς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν σῶμά του, διὰ νὰ βλέπεται καὶ νὰ τιμᾶται ἀπὸ τὸν μωρὸν ὄχλον; μὴ τὸν τιμᾷς, μὴ τὸν θαυμάζῃς, μὴ τὸν βλέπῃς ὁλότελα, ἢ γέλα τον, ὅταν τὸν βλέπῃς. Ὅταν ὁ Διογένης, βρεχόμενος γυμνὸς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγορᾶς, ἐκίνει εἰς οἶκτον καὶ συλλύπησιν τοὺς θεατὰς, ἔλεγε πρὸς τούτους ὁ Πλάτων, μὴ τὸν βλέπετε, ἂν θέλετε νὰ τὸν ἐλεήσετε, « εἰ βούλεσθε αὐτὸν ἐλεῆσαι, ἀπόστητε. » (Διογέν. Λαέρτ. 5', 41.) Καὶ μὲ ταῦτα τὰ λόγια ἐνόει, ὅτι ὁ Διογένης, ἐπειδὴ δι' ἄλλο δὲν ἐβρέχετο, πλὴν διὰ νὰ βλέπεται, ἤθελε βέβαια φυλαχθῇ τὴν βροχὴν, ἂν κανεῖς δὲν ἐφρόντιζε νὰ τὸν βλέπῃ. Ἐάν ὅμως αἱ σκληραγωγίαι προέρχωνται ἀπὸ ἄγνοιαν τῶν ἀληθινῶν καθηκόντων, μὴδὲ γίνονται « πρὸς τὸ θεαθῆναι, » τότε λάβε κατὰ μέρος τὸν κακοπαθοῦντα, καὶ δίδαξέ τον, ὅτι ἂν ἡ Θρησκεία προστάσῃ κάμμίαν φορὰν τὰς σωματικὰς γυμνασίας, τὰς προστάσσει ὡς μέσα τῆς χαλινώσεως τῶν παθῶν, καὶ ὅχι ὡς καθ' αὐτὸ τέλος καὶ καθημερινὴν ἀσχολίαν τοῦ λογικοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον τότε μόνον εὐαρεστεῖ εἰς τὸν Δημιουργὸν καὶ Νομοθέτην αὐτοῦ, ὅταν καταγίνεται εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς μεγάλης καὶ ἀναγκαίας ἐντολῆς, « Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐπάνω τῆς ὁποίας ἐπιστηρίζεται ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια. « Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέ-

« βεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, κ. τ. λ. » (Πρὸς Τιμόθ. Α, δ', 8.)

ΣΕΛΙΔΙ 96, στίχ. 16, ἢ νὰ κρύψῃ τοὺς ἐλέγχους κ. τ. λ.] Παραδείγματος χάριν, εἰς παντάπασι στενὸν οἶκημα τότε μόνον συγχωρεῖται νὰ κρατῇται ὁ ἐγκαλούμενος, καὶ νὰ στερῇται πᾶσαν συναναστροφὴν φίλων, ἢ συγγενῶν, ὅσας ἢ εὐρυχωρίᾳ τῆς φυλακῆς δύναται νὰ προξενήσῃ εἰς αὐτὸν τὰ μέσα νὰ κρύψῃ, ἢ νὰ χώσῃ, τὰ ὑλικά σημεῖα τοῦ ἀδικήματος, ὅσα κατὰ τύχην ἔχει σιμά του, ἢ ὅσας ἀπὸ τῶν συγγενῶν ἢ φίλων τὴν συναναστροφὴν ἐμπορεῖ νὰ μάθῃ πράγματα ἱκανὰ νὰ τὸν ἀθωώσωσιν ἀδίκως.

ΣΕΛΙΔΙ 98, στίχ. 10, Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαιοτάτη ἡ κ. τ. λ.] Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ταχύτης τῆς ποινῆς, ὅχι μόνον διὰ τοῦτο, ὅτι ἐμποδίζει δραστικώτερον τὰς ἀδικίας, ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ παρηγορεῖ τὸν ἀδικούμενον, καὶ τὸν πληροφορεῖ, ὅτι ζῇ ἐλεύθερος, προστατευόμενος ἀπὸ τοὺς νόμους. « Οὐθὲν γὰρ οὕτω χρέος, ὡς τὸ τῆς δίκης, ὑπερήμερον γινόμενον, ἀσθενῇ μὲν ταῖς ἐλπίσι ποιεῖ καὶ ταπεινὸν τὸν ἀδικούμενον, αὖξει δὲ θρασύτητι καὶ τόλμῃ τὸν μοχθηρόν. Αἱ δ' ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι, καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἐπισχέσεις ἀδικημάτων, καὶ μάλιστα τὸ παρηγοροῦν τοὺς πεπονθότας ἔνεστιν αὐταῖς. » Πλούταρχ. Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Θ. βραδ. τιμωρουμ. § 2.

ΣΕΛΙΔΙ 102, στίχ. 17, Τὸ δίκαιον τῆς συγχωρήσεως. τῆς ἀτελείας τῶν παλαιῶν νόμων.] Ἄν οἱ νόμοι ᾖναι δίκαιοι, ἀνομεῖ ὅστις συγχωρεῖ εἰς τοὺς παραβάτας τῶν νόμων τὰς κακουργίας. ἂν ᾖναι ἄδικοι, συμφέρει πλέον νὰ διορθωθῶσιν αὐτοὶ, παρὰ νὰ ἐξαλείφεται ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὰς μερικὰς συγχωρήσεις, καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τοὺς δικαίους νόμους χρεωστούμενον σέβας. Ὅστις συγχωρεῖ, ὑποθέτει ἐξανάγκης, ἢ ὅτι οἱ νόμοι εἶναι ἄδικοι καὶ σκληροὶ, ἢ ὅτι οἱ παραβαίνοντες τοὺς παραβαίνουν ἀκουσίως, καὶ ὅχι ἐξ ἰδίας αὐτῶν κακίας. Ἦτο τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας δόγμα πολιτικὸν καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ φρόνιμος δικαστὴς δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ οὐδεμίαν συγγνώμην εἰς τοὺς παραβάτας τῶν νόμων. « Μηδὲ συγγνώμην ἔχειν μηδενὶ τὸν νοῦν ἔχοντα. τοῦ γὰρ αὐτοῦ συγγνώμην ἔχειν, καὶ νομίζειν τὸν ἡμαρτηκότα μὴ παρ' αὐτὸν ἡμαρτηκέναι, πάντων ἁμαρτανόντων παρὰ τὴν ἰδίαν κακίαν. διὸ καὶ δεόντως λέγεσθαι τὸ μηδὲ συγγνώμην ἔχειν τοῖς ἁμαρτάνουσιν. Οὐκ ἐπιεικῇ δέ φασιν εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα. τὸν γὰρ ἐπιεικῇ παραιτητικὸν εἶναι τῆς κατ' ἀξίαν κολάσεως.

« καὶ τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἐπιεικῆ τε εἶναι, καὶ ὑπολαμβάνειν τὰς ἐκ τοῦ νόμου
 « τεταγμένας κολάσεις τοῖς ἀδικοῦσι σκληροτέρας εἶναι, καὶ τὸ ἡγεῖ-
 « σθαι παρὰ τὴν ἀξίαν ἀπονέμειν τὰς κολάσεις τὸν νομοθέτην. » (Παρά
 Στοβ. σελ. 311.) Μ' ὅλον τοῦτο εἶναι καὶ περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας
 ὁ Ἄρχων ἀναγκάζεται νὰ θεραπεύσῃ τοῦ νόμου τὴν σκληρότητα μὲ τὴν
 συγχώρησιν. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις πρέπει βέβαια νὰ ἔχῃ χώραν
 ὅ,τι ἔλεγεν ὁ Ἀντιφῶν, « Εἰ δέοι ἀμαρτεῖν ἐπὶ τῷ δικάζειν, τὸ ἀδίκως
 « ἀπολῦσαι ὀσιώτερον ἂν εἴη τοῦ μὴ δικάίως ἀπολέσαι. » (Περὶ τοῦ Ἡρ.
 φόν. σελ. 140.) Ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται σπανίως, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν
 ἄπαξ· καὶ μετὰ τὴν συγχώρησιν νὰ διορθώνεται πάραυτα ὁ νόμος, διὰ
 νὰ μὴ δώσῃ πλέον χώραν εἰς συγχωρήσεις ἄλλας. « Ἡ συγχώρησις,
 « ὅταν ὁ ἡγεμὼν τὴν μεταχειρίζεται μὲ φρόνησιν, ἐμπορεῖ νὰ γεννήσῃ
 « θαυμαστὰ ἀποτελέσματα, » λέγει ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμους νομικούς.
 (MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, VI, 16.) Ἡ φρόνησις ὅμως τοῦ ἡγε-
 μόνος εἶναι πρᾶγμα ἀβέβαιον· ὅθεν ἀσφαλέστερον εἶναι νὰ θέτῃται
 νόμοι τοιοῦτοι, ὥστε ἀπ' αὐτοὺς μόνους νὰ προσμένωνται τὰ καλὰ ἀπο-
 τελέσματα, καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν φρόνησιν ἢ κρίσιν ἐνὸς μερικοῦ ἀνθρώπου.

ΣΕΛΙΑΙ 103, στίχ. 10, ἀπὸ τυφλὴν φιланθρωπίαν, ἐκθέτει ψήφισμα
 κοινὸν ἀτιμωρησίας.] Ταύτην τὴν τυφλὴν καὶ παράνομον φιланθρωπίαν
 τῶν δικαστῶν ἐννοεῖ ὁ Μένανδρος, ὅταν λέγῃ (παρὰ Στοβ. σελ. 307),

« Ἡ νῦν ὑπὸ τινων χρηστότης καλουμένη
 « Μεθῆκε τὸν ὅλον εἰς πονηρίαν βίον·
 « Οὐδεὶς γὰρ ἀδικῶν τυγχάνει τιμωρίας. »

— Στίχ. 11, Ἀδυσώπητοι λοιπὸν πρέπει νὰ ᾔναι. ὁ νομο-
 θέτης.] Οὔτε νόμου, οὔτε πολιτικῆς κοινωνίας ὀρθὴν ἐννοιαν εἶχεν,
 ὅστις εἶπε, « Χρὴ τοὺς νόμους μὲν τίθεσθαι σφοδρῶς, πραοτέρως δὲ
 « κολάζειν, ἢ ὡς ἐκεῖνοι κελεύουσι. » (Φίλων παρὰ Στοβ. Λογ. ΜΔ,
 σελ. 327.) Τοῦτο σημαίνει, ὅτι οἱ μὲν νόμοι πρέπει νὰ ᾔναι νόμοι
 Δράκοντος, ὁ δὲ δικαστὴς νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε καὶ ὡς τὸν δόξει,
 νὰ τοὺς παραβαίνει. — Στίχ. 23, χρεωστεῖ νὰ συγχωρῇ εἰς τοῦ-
 ιδίους τοῦ ἀδελφοῦς, τοὺς ἀνθρώπους, κ. τ. λ.] Ἀδελφοὺς, ὅχι μόνους
 διότι εἶναι ὁμοιοπαθεῖς ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ὁμογενεῖς
 συμπολιταί, καὶ συμπατριῶται, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς τῆς πα-
 τρίδος γεννήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων ἄλλη διαφορὰ, ἀνισότης, ἢ

ὑπεροχὴ παρὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φρονήσεως δὲν πρέπει νὰ ἔχη χώραν· « Ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, μιᾶς μητρὸς πάντες « ἀδελφοὶ φύντες, οὐκ ἀξιοῦμεν δοῦλοι, οὐδὲ δεσπότης ἀλλήλων εἶναι· « ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἢ κατὰ φύσιν ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ « νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπεῖκειν ἀλλήλοις, ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ φρο- « νήσεως. » (Πλάτων, Μενεξ. σελ. 239.)

ΣΕΛΙΔΙ 104, § XXI, ΠΕΡΙ ΑΣΥΛΩΝ.] Τὰ ἄσυλα, ἤγουν οἱ τόποι, ὅπου φθάσαντες νὰ καταφύγῳσιν οἱ ζητούμενοι ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, ἀποφεύγουσιν τὸν κίνδυνον νὰ κρατηθῶσι, καὶ νὰ κολασθῶσιν ἀπὸ τοὺς νόμους, ἦσαν γνωστὰ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἐπισημότερον τῶν ἄλλων ἀσύλων ἦτον εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ ναὸς τοῦ Θησέως. Πολλάκις ὁμως, φοβούμενοι τὰ ἐξ αὐτῶν ἄτοπα, ἐπενόησαν διαφόρους τρόπους νὰ κάμωσιν ἀνωφελῇ εἰς τὸν πρόσφυγα τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀσύλου. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, οἱ Λακεδαιμόνιοι, μὴ τολμῶντες νὰ σύρῳσιν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοῖκου Ἀθηνᾶς τὸν προδότην τῆς πατρίδος Πausaniαν, τὸν ἐλιμοκτόνησαν, φράξαντες τοῦ ναοῦ τὰς θύρας. (Θουκυδ. α', 134.) Ἦσαν ὡσαύτως εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἄσυλοι οἱ ναοὶ τῶν θεῶν, καὶ μετὰ τὸν χριστιανισμόν, οἱ ναοὶ τῶν ἁγίων, ἔπειτα καὶ τῶν Αὐτοκρατόρων οἱ ἀνδριάντες, καὶ τελευταῖον ἄσυλα κατεστάθησαν καὶ αὐτοὶ τῶν μεγάλων καὶ ἀξιωματικῶν οἱ οἶκοι. Πόσα ἄτοπα ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τῶν ἀσύλων ἢ κατὰχρησις, εὐκόλῃ πᾶς ἕνας δύναται νὰ τὸ καταλάβῃ, ἐπειδὴ οὐδ' αὐτὴ ἡ χρῆσις των, ὡς λέγει ὁ Συγγραφεὺς, πρέπει νὰ συγχωρῇται. Ἦτο κατὰ τοῦτο ὀρθότερος ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ὅστις διέκρινε καὶ (ἑσάκις ἦτον ὁ λόγος περὶ φόνου) τὴν ἐκούσιον ἀπὸ τὴν ἀκούσιον κακίαν. Ἄσυλον ἐγίνετο ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ εἰς τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα· ἀλλ' ὁ ἐκούσιως καὶ προμελετημένως φονεύσας ἀπεσπᾶτο χωρὶς ἔλεον ἀπὸ τὸ θυσιαστήριον, καὶ παρεδίδετο εἰς τὴν κρίσιν. (Ἐξόδ. κα', 13-14.) Τὸ πρὸς τὰ ἄσυλα σέβας πιθανὸν ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν· οἱ ἄνθρωποι ἐφοβήθησαν μὴν ἀσεβήσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν θεόν, ἀποσπῶντες τὸν πρόσφυγα ἀπὸ τὸν βωμὸν, ἢ τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, οὐδ' ἐσυλλογίσθησαν, ὅτι μεγαλητέρα ἀσέβεια ἦτο νὰ νομίζωσιν ὑπερασπιστὴν καὶ συμπράκτορα τῶν κακούργων καὶ παρανόμων αὐτὸν τὸν ὕψιστον Νομοθέτην. Οἱ νόμοι εἶναι ἢ ἄδικοι, ἢ δίκαιοι· ἐὰν τὸ πρῶτον, ἔχουν χρεῖαν διορθώσεως· ἐὰν τὸ δεύτερον, πρέπει νὰ ᾖναι ἀδυσώπητοι. Ὅθεν ἔλεγεν ὁ

Εὐριπίδης (παρὰ Στοβ. σελ. 307), ἐλέγχων τῶν ἀσύλων τὴν ἀτοπίαν,

« Ἐγὼ γὰρ, ὅστις μὴ δίκαιος ὢν ἀνὴρ

« Βωμὸν προσίζει, τὸν νόμον χαίρειν ἔων,

« Πρὸς τὴν δίκην ἄγοιμ' ἂν οὐ τρέσας θεούς·

« Κακὸν γὰρ ἄνδρα χρὴ κακῶς πάσχειν αἰεί. »

Μ' ὅλον τοῦτο, εἰς πολιτείας, ὅπου οἱ νόμοι δὲν ἐδιώρισαν ἀκριβῶς τὰ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ξένους δίκαια τῶν πολιτῶν, ἢ εἰς ἄσυλα καταφυγὴ δὲν πρέπει νὰ βιάζεται, ἕως καὶ νὰ ἐξετασθῶσι τὰ δικαιολογήματα τοῦ καταφεύγοντος. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, εἰς τοὺς παλαιούς οἱ ταλαίπωροι δοῦλοι, φοβούμενοι πολλάκις ἀνυποφόρους κολάσεις ἐκ μέρους δεσποτῶν ἀπανθρώπων εὕρισκαν καταφύγιον τὰ ἄσυλα.

ΣΕΛΙΔΙ 105, στίχ. 13, Ὁ τόπος τῆς ποινῆς πρέπει νὰ ᾔηται, κ. τ. λ.] Εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅστις ἐκρίνετο περὶ φόνου προμελετημένου, ἡδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν ποινὴν, ἐὰν πρὶν λάβῃ τέλος ἢ κρίσις, ἔφευγεν εἰς ἄλλην χώραν. Ἐκεῖ ἔμενεν ἡσυχος καὶ ἀκαταζήτητος, διότι ὁ νόμος ἔλεγε, « Τοὺς ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, κ. τ. λ. » Τοῦτον τὸν νόμον ἐξηγῶν ὁ Δημοσθένης (Κατὰ Ἀριστοκράτ. σελ. 631) λέγει, « Τὴν τοῦ πεπονθότος εἰπὼν πατρίδα . . . μὴδ' ἄλλοθι πλὴν « ἐνταῦθα. » Καὶ μετ' ὀλίγα (σελ. 632), « Εἴργειν μὲν τῆς τοῦ πα- « θόντος πατρίδος δίκαιον εἶναι, κτείνειν δὲ οὐχ ὅσιον ἀπανταχοῦ . . . « Εἰ δὲ τοῦτ' ἔσται, ἡ μόνη λοιπὴ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἅπασι σωτηρία « διαφθαρήσεται· ἔστι δὲ αὕτη τίς; Ἐκ τῆς τῶν πεπονθότων μετα- « στάντας εἰς τὴν τῶν μὴδὲν ἡδίκημένων ἀδελῶς μετοικεῖν. »

ΣΕΛΙΔΙ 106, § XXII, ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΗΡΥΞΕΩΣ ΧΡΗΜΑΤΩΝ.] Ἐξηγήθη ἄνωτέρω (σελ. 219) τί σημαίνει ἡ ἐπικήρυξις χρημάτων, τὴν ὁποίαν *taglia* οἱ Ἰταλοὶ ὀνομάζουσι.

ΣΕΛΙΔΙ 109, στίχ. 5, Ἐὰν ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος, κ. τ. λ.] Ἐκατάλαβαν οἱ Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι, πόσον εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀκριβοὺς σκέψις τῶν δύο τούτων παθῶν εἰς ἐκείνους, ὅσοι θέλουν νὰ κυβερνῶσιν ἀνθρώπους, εἴτε πατέρες τέκνα, εἴτε Ἡγεμόνες ὑπηκόους, εἴτε Νομοθέται τὰ ἔθνη. Ἡδονὴ καὶ λύπη εἶναι δύο χορδαὶ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πολιτικοῦ φιλοσόφου, τῶν ὁποίων ἡ ἔντεχνος χεῖρις κάμνει τοὺς ἀνθρώπους φίλους τῆς ἀρετῆς καὶ εὐδαίμονας· « Ἐκούσιον μὲν ἄδονά, ἀκούσιον δὲ λύπα· ταῦτά δὲ ταῦτα καὶ ἐπιτείνοντι καὶ ἀνιέντι τοῖ πολιτικοῖ « συναρμόζοντες τὰ ἄλλα μέρη τῆς ψυχᾶς ποτὶ τὸ λόγον ἔχον· ταύτας

« δὲ τὰς συναρμογὰς ὕρος, τὸ μήτε διὰ τὰν ἔνδειαν, μήτε διὰ τὰν
« ὑπερβολὰν ἀπείργεσθαι τὸν νόον τὸ ἴδιον ἔργον ἐπιτελέν. » (Θεάγ.
παρὰ Στοβ. σελ. 11.) Κάνεις δὲν θέλει νὰ ζῇ εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ
κακοπαθῇ ἀδιαλείπτως. Ὁ θέλεις νὰ κάμῃς τοὺς ἀνθρώπους φιλαρέτους;
κάμει τὴν ἀρετὴν τερπνὴν, καὶ τὴν κακίαν ἐπίπονον καὶ λυπηράν. Ὁχι-
μόνον κόλαζε τὸν κακὸν πολίτην, ἀλλὰ τίμα καὶ τὸν ἀγαθόν. Μὴ συγ-
χέῃς τὸν φιλόπονον ἄνδρα μὲ τὸ ὀκνηρὸν καὶ ἀνωφελὲς μέλος τῆς πολι-
τικῆς κοινωνίας. Ἄλλο δὲν ψυχραίνει τὸν ζῆλον καὶ τὴν εἰς τὸ καλὸν
κλίσιν τῶν ἀνθρώπων τόσον, ὅσον ὁ λογισμὸς, ὅτι δὲν εἶναι οὐδεμία
διαφορὰ μεταξὺ χρηστοῦ καὶ πονηροῦ πολίτου, καὶ ὅτι, καθὼς λέγει ὁ
Ποιητὴς (Ἰλιάδ. ι, 319),

Ἐν δὲ ἱῇ τιμῇ ἡμὲν κακὸς, ἡδὲ καὶ ἐσθλός·

Κάτθαν' ὁμῶς ὃ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ, ὃ τε πολλὰ ἐοργός.

— Στίχ. 19, Ὅστις βλέπει κολαζομένους μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν τοῦ
θανάτου, κ. τ. λ.] Ἡ σκληρότης αὕτη εὐρίσκετο μάλιστα εἰς τοὺς νό-
μους τοῦ Δράκοντος, κατὰ τοὺς ὁποίους ὅλα σχεδὸν τὰ ἀδικήματα, καὶ
μικρὰ καὶ μεγάλα, ἐκολάζοντο ἐπίσης μὲ θανάτου ποινὴν. « Μία γὰρ
« ὀλίγου δεῖν ἅπασιν ὥριστο τοῖς ἀμαρτάνουσι ζημία, θάνατος· ὥστε
« καὶ τοὺς ἀργίας ἀλόντας ἀποθνήσκειν, καὶ τοὺς λάχανα κλέψαντας ἢ
« ἐπώραν, ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις καὶ ἀνδροφόνοις. » (Πλού-
ταρχ. Σόλων. § 17.) Ἄλλ' ἐδιώρθωσεν ἔπειτα ὁ Σόλων τοὺς ἀγρίους
τούτους νόμους, τοὺς ὁποίους εἶχε γεννήσειν ἡ αὐτὴ ἐκείνη ἀγρία ἀρετὴ,
τὴν ὁποίαν μετὰ ταῦτα ἐπηγγέλλοντο καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι. Κατὰ
τούτους ὅλα τὰ ἀδικήματα ἦσαν ἴσα, καὶ μεταξὺ ἀδικήματος καὶ ἀδι-
κήματος δὲν ἦτον οὐδεμία διαφορὰ. Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ γελοίου τούτου
ἀξιώματος μετεχειρίζοντο τὸν γελοιότερον τοῦτον παραλογισμόν· καθὼς
ἐπίσης δὲν κατοικεῖ τὸν Κανώβον [πόλιν τῆς Αἰγύπτου], καὶ ὅστις
ἀπέχει μακρὰν ἐν μόνον σταδίον, καὶ ὅστις ἑκατὸν ἀπ' αὐτὸν, παρό-
μοια καὶ ὁ πλεόν καὶ ὁ ὀλιγώτερον ἀμαρτάνων, ἐπίσης δὲν εἶναι εἰς τὴν
ἀρετὴν. « Καὶ γὰρ ὁ ἑκατὸν σταδίου ἀπέχων Κανώβου καὶ ὁ ἑνα,
« ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν Κανώβῳ· οὕτω καὶ ὁ πλεῖον καὶ ὁ ἑλαττον ἀμαρ-
« τάνων, ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ κατορθοῦν. » (Διογ. Λαέρτ. ζ', 120.)
Εὐκόλα θέλει λύσειν τὸ σόφισμα, ὅστις συλλογισθῇ, ὅτι ὁ ἀπέχων ἑκατὸν
στάδια τοῦ Κανώβου, ἔχει ἐνενηκονταεννέα ἐμπόδια νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν

Κάνωβον πλείοτερα παρὰ τὸν ἀπέχοντα ἐν μόνον στάδιον. Ὅθεν ἐπειδὴ πάσης ὀρθῆς νομοθεσίας τέλος καὶ σκοπὸς εἶναι νὰ εὐρίσκωνται ὅλοι οἱ πολῖται εἰς τὸν Κάνωβον, ἤγουν εἰς τὴν κατάστασιν νὰ μὴν ἀδικῶσιν ἀλλήλους, αἱ ποιναὶ τῶν ὅσοι μακρύνονται ἀπ' αὐτὴν πρέπει νὰ ᾔναι ἀνάλογοι μὲ τὸ ποσὸν τοῦ διαστήματος, καὶ ἀκολουθῶς μὲ τὰ ἐμπόδια, τὰ ὅποια δὲν τοὺς συγχωροῦν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτὴν. Ἐάν, παραδείγματος χάριν, ὁ κλέψας ὀλίγα σταφύλια (τὸν ὅποιον ὑποθέτομεν ἐν μόνον στάδιον μακρὰν ἀπὸ τὸν Κάνωβον) κολασθῇ μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν, τῆς ὁποίας ἄξιος εἶναι, ὅστις ἐφόνευσεν αὐτὸν τὸν κύριον τοῦ ἀμπελῶνος (ἤγουν ἐμακρύνθη ἑκατὸν στάδια ἀπὸ τὸν Κάνωβον), τότε ὅστις ἄλλος ἐπιθυμήσῃ σταφύλια, φονεύει πρῶτον τὸν ἀμπελουργόν, ἔπειτα τρυγᾷ τὴν ἀμπελὸν ἀκινδύνως, διότι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον δὲν μένει πλέον τίς νὰ τὸν ἐγκαλέσῃ· ἢ καὶ ἂν ἐγκληθῇ ἀπ' ἄλλον τινά, βαρυτέραν ποινὴν ἄλλην δὲν προσμένει παρὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἤθελε πάθειν, καὶ ἂν ἔκλεπτε μόνον τὰ σταφύλια· καὶ τοῦτο ἐνόει ἀνωτέρω (σελ. 65) ὁ Βεκκαρίας λέγων, ὅτι τῆς ποινῆς ἡ σκληρότης παρακινεῖ τὸν ἔνοχον νὰ πράξῃ πλειοτέρας κακίας, διὰ νὰ μὴ πάθῃ τὴν ποινὴν μιᾶς μόνης. — Στίχ. 22, τὸν πλαστογράφον.]

Πλαστογράφον ὠνόμαζαν οἱ Γραικορωμαῖοι Νομικοὶ τὸν ὅποιον οἱ Ἰταλοὶ ὀνομάζουσι falsario (Γαλλιστὶ faussaire). Πλαστογραφίας ἀδίκημα εἶναι νὰ μιμηθῇται, νὰ μεταγράψῃ, νὰ ξέῃ, νὰ σχίζῃ, ἢ νὰ μεταποιῇ τις μὲ προσθήκας ἢ ἀφαιρέσεις δολερὰς τὰ χειρόγραφα τῶν ἄλλων, οἷον ἐπιστολάς, ὁμολογίας, διαθήκας, ἢ ὅποιασδήποτε συνθήκας ἄλλας ἐγγράφους. Ὅστις δ' ἀνοίγει καὶ ἀναγινώσκει καὶ ἐπιστολάς ἄλλων διὰ μόνην περιεργίαν, ἂν καὶ δὲν ἐνέχεται κυρίως εἰς τῆς Πλαστογραφίας τὸ ἀδίκημα, πράσσει μ' ὅλον τοῦτο ἔργον ἀτίμου, ἀχρείου καὶ ἀδίκου ἀνθρώπου.

ΣΕΛΙΔΙ 118, στίχ. 15, παρ' ὅσα ἐνδέχεται νὰ γεννήσῃ ἡ πρᾶξις αὐτή.] Παραδείγματος χάριν, ἐπειδὴ δὲν ἐμποδίζουν ῥητῶς οἱ πολιτικοὶ νόμοι τὴν μέθην, ὁ πολίτης ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ μεθύσθῃ ὅσας καὶ ὅσον θέλει, χωρὶς νὰ φοβῇται ἄλλα κακὰ, παρ' ὅσα ἐνδέχεται νὰ γεννήσῃ ἡ μέθη αὐτή· ταιαῦτα εἶναι ἡ βλάβη τῆς ὑγείας του, ἡ ἀσχημοσύνη, καὶ ὁ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην παρὰ τῶν ἄλλων περίγελως, ἡ ἀμέλεια τοῦ ἰδίου τοῦ ἔργου, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀμελείας ἐνδεχομένη πενία κ. τ. λ. καὶ μέχρι τούτου ὁ νόμος (πρόσεχε ὅτι λαλῶ περὶ τοῦ πολιτικοῦ, καὶ ὄχι περὶ τοῦ θείου νόμου) δὲν ἔχει δίκαιον νὰ κολάσῃ τὸν

μέθυσον. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν μέθην ἐνδέχεται νὰ γεννηθῶσι καὶ λογοτριβαί, ἀπὸ τὰς λογοτριβὰς ὕβρεις, ἀπὸ τὰς ὕβρεις πληγαί, ἀπὸ τὰς πληγὰς φόνοι· τότε ὁ μέθυσος κολάζεται δικαίως ἀπὸ τὸν νόμον· ὅχι ὅμως διότι ἐμέθυσεν, ἀλλὰ διότι ὕβρισεν, ἐκτύπησεν, ἐφόνευσεν, εἰς ἓνα λόγον, διότι ἐτάραξε τὴν κοινὴν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν. Καὶ εἰς ταύτην ὅμως τὴν περίστασιν, ἡ ποινὴ τοῦ ἀπὸ μεθυσμένον πραχθέντος κακοῦ πρέπει νὰ ᾖ μετριωτέρα, παρὰ τὴν ὁποίαν ἤθελε πάθειν, ἂν τὸ ἔπρασεν ἀμέθυστος· παρεκτὸς ἂν τὸ εἶχε μελετημένον καὶ πρὶν τῆς μέθης, ἂν ἐπροσποιήθη τὴν μέθην εἰς ἀπολογίαν του, ἂν ἐμεθύσθη ἐξεπίτηδες διὰ νὰ τὸ πράξη, ἢ ἂν τὸ ἔπραξε πολλάκις μεθύων. Οἱ νόμοι τῆς Ἀγγλίας δὲν δέχονται τὴν μέθην ὡς ἀπολογίαν· ἀλλὰ κολάζουν ἐπίσης τὸν μεθύοντα ὡς καὶ τὸν νήφοντα πταίστην. Τοῦ Πιτακοῦ ὁ νόμος ἦτον ἔτι αὐστηρότερος, ἢ μᾶλλον ἄδικος, ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Πολιτικ. σελ. 65.), ἐκόλαζε βαρύτερον τὰ πταίσματα τῶν μεθυσμένων. (Ἰδε BENTHAM, *Traité de législat. civile et pénale*, tom. II, pag. 277.)

ΣΕΛΙΔΙ 120, § XXVI, ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΘΟΣΙΩΣΕΩΣ. Ἀδίκημα καθοσιώσεως (τὸ ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζαν *crimen majestatis*, καὶ ὀνομάζουν σήμερον οἱ Ἰταλοὶ *delitto di lesa Maestà*) πράσσει, ὅστις παραδείγματος χάριν, ζητεῖ νὰ ἀλλάξῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους κυβέρνησιν, ἢ νὰ πράξῃ τι δημόσιον ἐξ ἰδίας του γνώμης καὶ βουλῆς, καὶ ὅχι μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἔθνους, διεγείρει τὸν ὄχλον κατὰ τῆς νομίμου καὶ ἀρεστῆς εἰς τὸ ἔθνος πολιτικῆς διοικήσεως, ἐπιβουλεύει τὴν ζωὴν τοῦ νομίμου ἡγεμόνος, ἢ ἀθετεῖ τὸ πρὸς αὐτὸν ὀφειλόμενον σέβας μὲ πράξεις ἢ λόγους ὑβριστικούς, ἢ σφετερίζεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἔθνους· ἐκολάζοντο ὅλα ταῦτα μὲ κεφαλικὴν τιμωρίαν. Ἀλλὰ πόσον ἔπειτα ἡ τυραννία ἐξάπλωσε τὴν σημασίαν καὶ κατάχρησιν τῆς καθοσιώσεως, ἐφάνη μάλιστα εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων. ὠνομάζετο τότε καθοσιώσεις, ὅχι μόνον ἡ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Αὐτοκράτορος ἀτιμία, διότι ἔλεγαν οἱ τύραννοι Νομοθέται, « Καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπηρέται ἡμῶν εἶναι μέρη τοῦ ἡμετέρου σώματος » *Ipsi pars nostri corporis sunt*. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμεινεν ἕως αὐτοῦ. Ὁ Δομιτιανὸς κατεδίκασεν εἰς θάνατον εὐγενῆ τινὰ Ῥωμαῖαν, διότι εἶχεν ἡ ταλαίπωρος ἐκδυθῆν τὰ φορέματά της ἔμπροσθεν τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ.

ἄλλον ἀρχήτερα πολίτην Ῥωμαῖον ὁ Τιβερίος, διότι εἶχε πωλήσειν οἶκον, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ κακὴν τοῦ τύχην εὕρισκετο ὁ ἀνδριάς τοῦ Αὐτοκράτορος.

ΣΕΛΙΔΙ 121, στίχ. 3, [Ἐπειδὴ ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου εἶναι τὸ πρῶτιστον κ. τ. λ.] Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος εἶχον τόσῃν πρόνοιαν τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν, ὥστ' ἔκριναν ὡς δημόσιον σχεδὸν ἀδίκημα, τὴν βίαν τὴν γινομένην ἀπὸ πολίτην εἰς πολίτην. Ὅθεν ἔδωκαν ἐξουσίαν εἰς καθένα νὰ σύρῃ εἰς δικαστήριον, ὅχι μόνον τὸν βιάσαντα τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων· καὶ τοῦτο, καθὼς λέγει ὁ Πλούταρχος, διὰ νὰ συνειθίζῃ ὁ πολίτης νὰ συναισθάνεται τὰς ἀδικίας τὰς γινομένας πρὸς ἓν μέλος τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, καθὼς αἰσθάνεται τοὺς πόνους ἐκάστου μέλους τοῦ ἰδίου τοῦ σώματος· «Ὅρ-
«θῶς ἐθίζοντος τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας, ὥσπερ ἑνὸς μέρους, συναι-
«σθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις.» (Πλούταρχ. Σολ. § 18.) Ἦθελαν παύσειν, ἢ καὶ ὀλιγοστεύσειν αἱ ἀδικίαι, λέγει ὁ κωμικὸς Μένανδρος (παρὰ Στοβ. σελ. 241), εἰάν καθεὶς ἀπὸ τοὺς πολίτας ἐλογίζετο ἰδίαν τὴν εἰς τὸν συμπολίτην τοῦ γινομένην ἀδικίαν·

Εἴπερ τὸν ἀδικοῦντ' ἀσμένως ἡμύνετο
Ἐκαστος ἡμῶν καὶ συνηγωνίζετο,
Ἴσως νομίζων ἴδιον εἶναι τὸ γεγονὸς
Ἀδίκημα, καὶ συνέπραττον ἀλλήλοις πικρῶς,
Οὐκ' ἂν ἐπὶ πλεῖον τὸ κακὸν ἡμῖν ἤυξετο
Τὸ τῶν πονηρῶν· ἀλλὰ παρατηρούμενοι,
Καὶ τυγχάνοντες ἧς ἔδει τιμωρίας,
Ἦτοι σπάνιοι σφόδρ' ἂν ἦσαν, ἢ πεπαυμένοι.

Διὰ φόβον, δι' ἄλογον ἐντροπὴν, ἢ καὶ διὰ φιλάνθρωπίαν καὶ ἀνεξικακίαν, ὁ βλαφθεὶς ἢ ἀδικηθεὶς πολίτης ὑποφέρει πολλάκις μὲ σιωπὴν τὰς βίας καὶ ἀδικίας τοῦ συμπολίτου· ἀλλὰ τοιαύτη ὑπομονὴ θέλει μὲ τὸν καιρὸν διαλύσειν ὅλους τοὺς δεσμοὺς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ φέρειν τὴν ἀναρχίαν εἰς τὸ πολίτευμα (Ἰδ. ἀνωτέρ. σελ. 101.), εἰάν ὁ νομοθέτης δὲν φροντίσῃ νὰ χαλινώσῃ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὴν κακίαν. Ὁ τυραννικὸς καὶ βίαιος ἄνθρωπος γίνεται ἀτολμότερος, ὅταν ἐξεύρῃ, ὅτι ὅχι μόνον ὁ ἀδικηθεὶς παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλοι οἱ πολῖται ἔχουν τὴν ἐξουσίαν νὰ τὸν σύρῳσιν εἰς τὸ δικαστήριον. Εἶναι ἓν ἄλλο εἶδος ἀσφα-

λείας τοῦ πολίτου, ἄγνωστον εἰς τὰ τυραννούμενα ἔθνη, συχνὰ καταπατούμενον εἰς τὰ κυβερνώμενα ἀπὸ βασιλεῖς ἀπολύτους, καὶ ὅχι ἀκόμη ἀκριβῶς διωρισμένον οὐδ' εἰς αὐτὰς τὰς κοινοβουλευτικὰς πολιτείας, ἂν ἐξαιρέσης τοὺς Ἀγγλαμερικανούς· οἱ νεώτεροι τὴν ὀνομάζουν ἐλευθερίαν ἀτομικὴν ἢ προσωπικὴν (*liberté individuelle*), τόσον ἀξιωτέραν προφυλακῆς πολλῆς, ὅσον βιάζεται τοῦ πολίτου ἡ ἀσφάλεια ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κρατοῦντας. Τοιαύτη βία γίνεται εἰς αὐτὸν, ὅταν οἱ ὑπηρετῶντες τοῦ κράτους συγχωρῶνται νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς τὸν οἶκόν του, διὰ νὰ ἐρευνήσωσι τὰ πράγματα, ἢ καὶ νὰ σύρωσιν ἔξω αὐτὸν ἢ κἀνένα ἀπὸ τοὺς οἰκείους του, ὡς ἔνοχον ἐγκλήματος. Βιάζεται ἀκόμη τοῦ πολίτου ἡ ἀσφάλεια, ὅταν διὰ οὐτιδανὴν ὑποψίαν φυλακίζεται, καὶ τὸ χειρότερον κρατῆται εἰς φυλακὴν ἡμέρας ἢ καὶ μῆνας πολλούς, πρὶν κριθῇ. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας τοιαῦτα ἄτοπα δὲν ἐσυγχωροῦντο. Ὅταν ἐκρίνετο ὁ Μιλτιάδης, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς κρίσεως ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκόν του, δὲν ἐφυλακίσθη. Οἱ ἄδικοι κριταὶ τοῦ Σωκράτους δὲν ἐτόλμησαν ὅμως νὰ τὸν φυλακίσωσι πρὶν τῆς καταδίκης. Εἴσοδος εἰς οἶκον κρυμμένου πολίτου καὶ βία ἐνομιζέτο τόσον παράνομον ἔργον, ὥστ' οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀνομώτατοι τριάκοντα τύραννοι δὲν τὸ ἐτόλμησαν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δημοσθένους. (Κατὰ Ἀνδροτίων. σελ. 609. Ἴδε καὶ τὸν Περὶ Στεφάν. σελ. 271.) Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐνόσω ἦσαν ἐλεύθεροι, δὲν ἐσυγχώρουν νὰ σύρεται μὲ βίαν ὁ πολίτης ἀπὸ τὸν οἶκόν του, *Nemo de domo sua extrahi debet*, σεβόμενοι τὸν οἶκον ὡς ἀσφαλέστατον καταφύγιον τοῦ πολίτου, *Domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum*. Οἱ Ἄγγλοι τὸν ὀνομάζουν ὀχύρωμα ἢ φρούριον, καυχώμενοι περὶ τῆς προσωπικῆς των ἐλευθερίας, *The house of an english man, is his castle*. Ἐξέτασε τὰ περὶ τούτου γραφθέντα ἀπὸ τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους καὶ νομικοὺς, καὶ ἐξαιρέτως τὸν DAUNOU, *Essai sur les garanties individuelles*, Paris, 1819, καὶ τὸν DUPIN, *Observat. sur plusieurs points import. de notre législat. criminelle*, Paris, 1821.

ΣΕΛΙΔΑΙ 122, στίχ. 20, πρόσωπον, ἀλλὰ νὰ γίνεται πρᾶγμα.] Ἐξηγήθη (σελ. 207) τί θέλει νὰ εἰπῇ πρόσωπον. Τὸ ὄνομα τοῦ πρᾶγματος δίδεται εἰς ὅλα τὰ ἄλλα φυσικὰ ὄντα ἄλογα ἢ ἄψυχα, ὅσα πρὸς ἰδίαν του ὠφέλειαν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον μόνον ἀρμόζει τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου.

ΣΕΛΙΔΙ 123, στίχ. 20, *τερπνὰ καὶ καρποφόρα ΝΗΣΥΔΡΙΑ.*] Διὰ τοῦ *Feconde ed amene isolette* νοεῖ ὁ Βεκκαρίης τὰς διὰ μιᾶς λέξεως ὀνομαζομένας ἀπὸ τὸν Στράβωνα (Μέρ. γ', σελ. 236, ἐμ. ἐκδ.) *Λυάσεις*, « *Λυάσεις δὲ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσι τὰς οἰκουμένας χώρας, περὶ « εχομένας κύκλῳ μεγάλαις ἐρημίαις, ὡς ἂν ΝΗΣΟΥΣ πελαγίας.* » Εἰς τὸν Βυζάντιον Στέφανον γράφεται ἡ λέξις τριπλῶς, *Λυάσεις*, *Ύασεις* καὶ *Ὀάσεις*. Ἡ τελευταία γραφὴ φαίνεται ὀρθωτέρα, ὅχι μόνον διότι εὐρίσκεται εἰς τὸν Ἡρόδοτον καὶ τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς (*Oasis*), ἀλλ' ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ ἀπόγονοι τῶν Αἰγυπτίων Κόπτται *Ὀβᾶ* ὀνομάζουσι τὰ τοιαῦτα χερσαῖα νησύδρια. Πιθανὸν ὅτι ἡ λέξις εἶναι Ἀραβικὴ, ἐπειδὴ καὶ εἰς τῶν Τούρκων τὴν γλῶσσαν ὁ *Ὀβᾶς* σημαίνει πεδιάδα κατὰφυτον καὶ καρποφόρον, τὴν διὰ μιᾶς λέξεως ὀνομαζομένην ἀπὸ ἡμᾶς *Κάμπον*. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως οἱ Ἕλληνες ἐξηγήσαν τὰς *Ὀάσεις*, *Μακάρων νήσους*. Μίαν ἀπὸ τὰς *Ὀάσεις* ταύτας ἱστορῶν ὁ Ἡρόδοτος (γ', 26) λέγει, « *Ἀπικόμενοι μὲν φανεραὶ εἰσι εἰς « Ὀασιν. . . Οὐνομάζεται δὲ ὁ χώρος οὗτος κατὰ Ἑλλήνων γλῶσσαν, « Μακάρων νῆσος.* »

ΣΕΛΙΔΙ 124, στίχ. 3, *Αἰ ποιναὶ, μὲ τὰς ὁποίας. . . . εἰς τὸν κοινὸν λαὸν ποινάς.*] Ἄθλιον καὶ δυστυχέστατον εἶναι ἐκεῖνο τὸ πολίτευμα, ὅπου εἰς τὸ αὐτὸ ἀδίκημα ἐπιβάλλεται ποινὴ διάφορος, κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς εὐγενείας ἢ δυσγενείας, τοῦ πλούτου ἢ τῆς πενίας, τῆς ἐπεικίας ἢ τῆς φευλότητος τοῦ ἀδικήσαντος πολίτου. Τότε πλέον δὲν εἶναι μία, ἀλλὰ δύο νομοθεσίαι, δύο τάξεις πολιτῶν, δύο πολιτικαὶ κοινωνίαι, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἀκοινωνησίαι, διχόνοια, καὶ πολίτου πρὸς πολίτην λαθραῖος πόλεμος. « *Οὐθέν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπεικὴς φαῦλον « ἀπεστέρησεν, ἢ φαῦλος ἐπεικῇ· οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν ἐπεικὴς ἢ φαῦ- « λος· ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ « χρῆται ὡς ἴσοις, εἰ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δ' ἀδικεῖται· καὶ εἰ ὁ μὲν ἔβλαψεν, « ὁ δὲ βέβλαπται. Ὡστε τὸ ἀδίκον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται « ὁ δικαστής.* » (Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. ε', 4.) — Στίχ. 12, « *Ὅστις ἀπὸ μᾶς. . . ὑψώθη ὑπὲρ τοὺς συμπολίτας του.* »] Δικαιότερον ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ νὰ τιμᾶται ὑπὲρ τοὺς συμπολίτας πλέον ὅστις καὶ πλέον τῶν ἄλλων ὠφελεῖ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ νὰ καταφρονῇται ὁ ἀνωφελὴς καὶ πολλάκις βλαβερὸς διὰ τὴν ἀργίαν τοῦ πολίτης. Δίκαιον εἶναι νὰ δοξάζεται καὶ νὰ ἀπολαμβάνῃ τὰς χρεωστούμενας ἀμοι-

βας τῆς ἀνδραγαθίας του, ὅστις μὲ ἡρωϊκὴν καταφρόνησιν τῆς ἰδίας του ζωῆς ἔσωσε τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπαρξιν τῆς πατρίδος του· δίκαιον εἶναι νὰ δίδωνται εἰς αὐτὸν αἱ μυριάδες, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους αἱ χιλιάδες, « Τῷ Σαυὺλ ἐν χιλιάσι καὶ τῷ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν. » Ἀλλ' ὡσαύτως δίκαιον εἶναι, ὅταν ὁ λόγος ᾖ περὶ τῆς εἰς τοὺς νόμους ὑποταγῆς, νὰ μὴ γίνεταί οὐδεμία διαφορὰ ἢ διάκρισις μεταξὺ εὐγενοῦς καὶ δημοτικοῦ, δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ, φρονίμου καὶ ἄφρονος· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν Θρησκείαν· « Οὐ ποιήσετε « ἄδικον ἐν κρίσει· οὐ λήψῃ πρόσωπον πτωχοῦ, οὐδὲ μὴ θαυμάσης « πρόσωπον δυνάστου· ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖς τὸν πλησίον σου. » (Λευιτ. ΙΘ, 15.) Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐφρόντιζε τόσον νὰ ἐμπνέῃ εἰς ὅλων τῶν πολιτῶν τὰς καρδίας τὴν ἰσότητα, ὥστε ὀνομάζει πάντοτε καὶ πανταχοῦ υἱοὺς Ἰσραὴλ τοὺς Ἰουδαίους· « Καὶ ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, » καὶ πάλιν, « Δάλησον πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Καθὼς ὁ πατὴρ δὲν βάλλει καμμίαν διαφορὰν εὐγενείας ἢ δυσγενείας ἀναμέσον τῶν υἱῶν του, ὡσαύτως ἡ πατὴρ λογίζεται ὅλα τῆς τὰ τέκνα ἴσα, καὶ δὲν προτιμᾷ πλὴν ἐκεῖνα μόνον, ὅσα ἔχουν ἀρετὴν καὶ φρόνησιν πλείοτέραν παρὰ τοὺς ἀδελφούς των. (Ἰδ. σελ. 245.) Ἐἶναι ἄρα πλέον ἀξιοθρήνητον ἄλλο παρὰ νὰ πολεμῶσιν ἀλλήλους οἱ πολῖται, ὡς θηρία, καὶ νὰ κατασφάζωσιν ἀλλήλους ὡς ἀγριώτεροι καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων, διὰ ψευδεῖς ὑπολήψεις εὐγενείας καὶ δυσγενείας; Εὐγενὴς λογίζεται, ὅστις ἔχει εὐγενῆ φρονήματα, ὅστις μιμεῖται τὰς ἐνδόξους πράξεις, ἢ λαμπρύνει τὴν ἀδοξίαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ προγόνων· ἀγενέστατος ἐξεναντίας εἶναι, καὶ ἂν ἡ τύχη τὸν ἔκαμε βασιλέως υἱόν, ὅστις καυχᾶται εἰς μόναν πατραγαθίαν, ἢ ὅστις αὐξάνει τὴν ἀδοξίαν τῶν προγόνων μὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδοξίαν. « Οὐκ ἔστιν αἴσχιον ἢ παρέχειν ἑαυτὸν τιμώμενον μὴ « δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ δόξαν προγόνων· εἶναι μὲν γὰρ τιμὰς γονέων « ἐκγόνοις καλὸς θησαυρὸς καὶ μεγαλοπρεπής· χρῆσθαι δὲ καὶ χρημάτων καὶ τιμῶν θησαυρῶ, καὶ μὴ τοῖς ἐκγόνοις παραδιδόναι, αἰσχρὸν « καὶ ἄνανδρον, ἀπορία ἰδίων αὐτοῦ κτημάτων καὶ εὐδοξιῶν. » (Πλάτ. Μενεξ. σελ. 247.) Ἔως πότε θέλουν εἶσθαι κωφοὶ καὶ τυφλοὶ οἱ ταλαίπωροι ἄνθρωποι εἰς τὰ παραδείγματα τῆς πείρας καὶ τῆς ἱστορίας; Ἔως πότε δὲν θέλουν καταλάβειν οἱ νομιζόμενοι εὐγενεῖς, ὅτι αἱ ἀδικίαι προκαλοῦσιν ἐκδικήσεις, καὶ οἱ λεγόμενοι δυσγενεῖς ἢ δημοτικοί, ὅτι αἱ ἐκδικήσεις διεγείρουν ἄλλας ἀντεκδικήσεις; καὶ οὕτω δὲν παύει

ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἕωσοῦ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸ ἔθνος ὅλον, ἢ νὰ τὸ ὑποτάξῃ εἰς ζυγὸν ἀλλότριον;

ΣΕΛΙΔΙ 126, στίχ. 25, Εἶναι λοιπὸν ἡ τιμὴ μία τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν τὰ γενέθλια.] Ὅλην ταύτην τὴν περικοπὴν, τὴν ὁποίαν μετέφρασεν ὁ πρῶτος Γάλλος μεταφραστὴς (Morellet), ὡς τὴν μετέφρασα κ' ἐγὼ, κατὰ λέξιν, ὁ νέος μεταφραστὴς Γάλλος τὴν ἐκφράζει συντομώτερον, ἀκολουθήσας (μὲ δισταγμὸν ὅμως) τὴν Ἀγγλικὴν μετάφρασιν, τῆς ὁποίας τὸ νόημα, ὅχι πολὺ σαφέστερον, εἶναι τοῦτο· « Τῆς
« τιμῆς ἡ ἔννοια εἶναι ἔννοια σύμπλοκος, συμπλεγμένη ἀπὸ πολλὰς
« ἄλλας ἐννοίας ὅχι μόνον ἀπλᾶς, ἀλλὰ καὶ συμπλόκους. Κατὰ τὰς
« ὁποίας προβάλλεται διαφόρους ὅψεις ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς εἰς τὸν ἀν-
« θρώπινον νοῦν, εἶναι πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον συμπλεγμένη. Διὰ νὰ
« καταλάβῃ τις τὸ πρόβλημα τοῦτο, πρέπει νὰ θεωρήσῃ ἐμπαρόδῳ
« τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν τὰ γενέθλια. »

ΣΕΛΙΔΙ 128, στίχ. 16, Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἄκραν πολιτικὴν ἐλευθερίαν μὲ ἄλλας ἐννοίας.] Τοῦτο εἶναι τοῦ Συγγραφέως τὸ νόημα· ὅπου δεσπόζουσιν οἱ νόμοι, ἐκεῖ βασιλεύει ἡ ἀρετὴ· καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἀτιμάσῃ τὸν ἄλλον, διότι ὅλοι πείθονται εἰς τοὺς νόμους, καὶ ὅλοι ὑπερασπίζονται ἀπ' αὐτούς· οὐδ' ἐάν τις ὑβρισθῇ, ἢ ἀτιμασθῇ ἀπ' ἄλλον, θέλουν διὰ τοῦτο οἱ λοιποὶ τὸν καταφρονήσῃν, καὶ τὸν κάμειν, ὡς λέγει κατωτέρω (σελ. 129), « σκαπὸν εἰς τὰ βέλη
« τῆς καθημερινῆς ὕβρεως καὶ ἀτιμίας. » Ἐξεναντίας εἰς τὴν ἄκραν δουλείαν, βασιλεύει ἡ ἀνομία· καὶ τὸ ἔθνος εἶναι μερισμένον εἰς δύο τάξεις, τὸν οὐτιδανὸν ὄχλον, ὅστις τόσον ὀλίγον ἐξεύρει τί σημαίνει τιμὴ, ὅσον καὶ αὐτὰ τὰ ἄλογα κτήνη, καὶ ἐκείνους, ὅσοι δυνατώτεροι, ἢ πλουσιώτεροι ὄντες παρὰ τοὺς ἄλλους, δὲν ἐμποροῦν νὰ φυλάξωσι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν ἄλλως παρὰ ὑποφέροντες τῶν ἀνωτέρων τὰς ὕβρεις καὶ ἀτιμίας, καὶ ὑβρίζοντες, καὶ καταδυναστεύοντες ἀνόμως τοὺς κατωτέρους τῶν· « Τὸ μὲν πλαῖστόν ἐστὶν ὄχλος ἄτακτος, καὶ κινδύνων
« ἄπειρος, πρὸς μὲν τὸν πόλεμον ἐκλελυμένος, πρὸς δὲ τὴν δουλείαν
« ἄμεινον τῶν παρ' ἡμῖν οἰκετῶν πεπαιδευμένος. Οἱ δὲ ἐν ταῖς μεγί-
« σταις δόξαις ὄντες αὐτῶν, ὁμαλῶς μὲν, οὐδὲ κοινῶς, οὐδὲ πολιτι-
« κῶς, οὐδεπώποτ' ἐβίωσαν, ἅπαντα δὲ τὸν χρόνον διάγουσιν, εἰς μὲν
« τοὺς ὑβρίζοντες, τοῖς δὲ δουλεύοντες, ὥσανεὶ ἄνθρωποι μάλιστα τὰς
« φύσεις διεφθαρμένοι· καὶ τὰ μὲν σώματα διὰ τοὺς πλούτους τρυφῶν-

« τες, τὰς δὲ ψυχὰς διὰ τὰς μοναρχίας ταπεινάς καὶ περιδεεῖς ἔχον-
 « τες· ἐξεταζόμενοι δὲ πρὸς αὐτοῖς τοῖς βασιλείαις, καὶ προκυλινδού-
 « μενοι, καὶ πάντα τρόπον μικρὸν φρονεῖν μελετῶντες· θνητὸν μὲν ἄνδρα
 « προσκυνοῦντες, καὶ δαίμονα προσαγορεύοντες· τῶν δὲ θεῶν μᾶλλον
 « ἢ τῶν ἀνθρώπων καταφρονοῦντες.» (Ἰσοκράτ. Πανηγυρ. μ.α., σελ. 67.)
 Εἰς τοιούτων ἀνθρώπων ψυχὰς θέλεις εὑρεῖν σπατάλην, κολακείαν,
 μικροπρέπειαν, καταφρόνησιν καὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄλλ' ὄχι τιμὴν,
 ἢ τιμῆς πόθον. Αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ δουλεία εἶναι ἢ πλεον ἀξιοθρήνητος
 ἀπ' ὅλας τὰς ἀτιμίας· ὅταν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ᾦναί τις ὅλος
 βυθισμένος εἰς τὸν βόρβορον, τί τὸν μέλει, ἂν τὸν πιτυλίσῃ τις ἄλλος
 μὲ ρανίδας ὀλίγας βρωμεροῦ ὕδατος; Ἀλλ' εὑρέθη τις ἀπ' ἐκείνους
 τοὺς σπανιωτάτους ἄνδρας, τοὺς ὁποίους δὲν ἐμόλυνεν ἡ δουλεία (Ἰδ.
 σελ. 201)· τοιοῦτος θεῖος ἄνθρωπος, μόνος ὀρθὸς εἰς τὴν πτώσιν τῆς
 πατρίδος, ἀντὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ τιμᾶται ἀπὸ τοιαῦτα ἀνδράποδα,
 θέλει ἐξεναντίας νομίζειν τὴν παρ' αὐτῶν ἀτιμίαν καὶ καταφρόνησιν ὡς
 λαμπράν τῆς ἀρετῆς του μαρτυρίαν. Εἶναι λοιπὸν ἀνωφελὲς ἡ παρὰ
 τῶν ἄλλων τιμὴ, καὶ εἰς τὴν ἄκραν ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τὴν ἄκραν δου-
 λείαν· εἰς ὀλίγα λόγια, οἱ ἀληθῶς ἐλεύθεροι προτιμοῦν, καθὼς ὁ Ἀμφιά-
 ραος τοῦ Αἰσχύλου (Ἐπτ. ἐπὶ Θηβ. 594), νὰ ᾦναι παρὰ νὰ φαίνωνται
 τιμῆς ἄξιοι·

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει·

οἱ δὲ δοῦλοι γίνονται τόσον ἄτιμοι καὶ εὐτελεῖς, ὥστε δὲν ταρασσονται
 πλεον ἀπὸ τὴν παρὰ τῶν ἄλλων καταφρόνησιν. — Στίχ. 23, τὴν προσ-
 ωρινὴν καὶ ἀβέβαιον προσωπότητα.] Ἐξηγήθη ἀνωτέρω (σελ. 207)
 τί θέλει νὰ εἰπῇ προσωπότης. Ὁ συγγραφεὺς λέγει, ὅτι εἰς τὸν
 δοῦλον ἡ προσωπότης εἶναι προσωρινὴ καὶ ἀβέβαιος, διότι εἰς τὴν ἐξου-
 σίαν τοῦ τυράννου εἶναι, νὰ τοῦ τὴν ἀφαιρέσῃ, ὅταν θέλῃ, καὶ νὰ τὸν
 μεταχειρισθῇ ὡς πρᾶγμα (σελ. 229), ἥγουν ὡς μεταχειρίζεται τὸν
 ἵππον του, ἢ καὶ αὐτό του τὸ ἄψυχον φέρεμα.

ΣΕΛΙΔΙ 129, § XXIX, ΠΕΡΙ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑΣ.] Μονομαχία
 (duello) ὀνομάζεται τὸ ἔτι ἐπικρατοῦν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην βάρβα-
 ρον ἔθος νὰ προκαλῇ ὁ ἀδικηθεὶς ἢ ὁπωσδήποτε ἀτιμασθεὶς ἀληθῶς, ἢ
 κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸν ἀδικήσαντα ἢ ἀτιμάσαντα, εἰς μερικὴν ὀπλο-
 μαχίαν, καὶ νὰ πολεμῇ μόνος πρὸς μόνον, ἕωσοῦ νὰ πληγωθῇ, ἢ καὶ

νὰ φονευθῇ εἰς ἐκ τῶν δύο, διὰ νὰ ἐκδικήσῃ οὕτω μὲ τὴν ἐκχυσιν τοῦ
 ἰδίου, ἢ τοῦ ἀλλοτρίου αἵματος, τὴν τιμὴν του. Τὸ γελοῖον ἔθος τοῦτο
 εἶναι λείψανον τῆς παλαιᾶς βαρβαρότητος· καὶ τόσον ἀπέχει νὰ ἐμπο-
 δίξῃ τὰς ἀδικίας, ὥστε καὶ τὰς αὐξάνει ἐπιπλέον, διότι κλίνουν εἰς
 τὴν μονομαχίαν ὡσεπιτοπολὺ, ὅχι οἱ ἀληθῶς ἀνδρεῖοι, ἀλλ' ὅσοι εἶναι
 δεξιότεροι τῶν ἄλλων εἰς τὴν μεταχείρισιν τῶν ὅπλων. (Ἰδ. καὶ τὰ
 σημ. περὶ Ὀμβρικῶν σελ. 205.) — Στίχ. 8, Οἱ παλαιοὶ δὲν ἐσυνεί-
 θιζαν νὰ συναθροίζωνται ὥπλισμένοι κ. τ. λ.] Οἱ Ἕλληνες ὅχι μόνον δὲν
 ἐσυνείθιζαν νὰ ὀπλοφορῶσιν εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις εἰς καιρὸν εἰρήνης,
 ἀλλ', ὡς ἔθος ἀγρίων ἢ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ μὲ νόμον τὸ ἀπηγόρευσαν.
 Καὶ τοιοῦτοι βάρβαροι ἐχρημάτισαν καὶ αὐτοὶ των οἱ πρόγονοι, κατὰ
 τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (ἀ, 6). « Πᾶσα γὰρ ἡ Ἑλλάς ἐσιδηρο-
 « φόρει, διὰ τὰς ἀφράκτους τε οἰκήσεις, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλή-
 « λους ἐφόδους· καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὅπλων ἐποιήσαντο, ὥσπερ
 « οἱ βάρβαροι. Σημεῖον δ' ἐστὶ ταῦτα (ἴσ. γρ. τὰ) τῆς Ἑλλάδος ἔτι
 « οὕτω νεμόμενα τῶν ποτε καὶ ἐς πάντας ὁμοίων διαιτημάτων. Ἐν
 « τοῖς πρῶτοι δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο, καὶ ἀνειμένη τῇ
 « διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν.» Πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀφῆκαν
 τὰ ὅπλα, διότι καὶ πρότεροι τῶν ἄλλων ἐπολιτίσθησαν, καὶ ὑπετάχθη-
 σαν εἰς νόμους, οἱ ὅποιοι, ἱκανοὶ νὰ ἐκδικῶσιν αὐτοὶ καθένα τῶν πολι-
 τῶν ἀπὸ τὰς βίας τῶν ἄλλων, δὲν ἐσυγχώρουν πλέον εἰς κανένα οὔτε
 τὴν μερικὴν ἐκδίκησιν, οὔτ' αὐτὴν τὴν ἀπλὴν ὀπλοφορίαν, ὡς λέγει ὁ
 Σόλων (παρὰ Λουκιαν. Ἀνάχ. ἢ Περὶ γυμνασ. § 34) πρὸς τὸν Ἀνάχαρ-
 σιν· « Τὸ μέντοι ὀπλοφορεῖν ἀεὶ, καὶ ἀκινάκην παρεζῶσθαι, περιττὸν
 « ἐν εἰρήνῃ οἰόμεθα εἶναι· καὶ πρόστιμόν γ' ἐστίν, ὅστις ἐν ἄστει σιδη-
 « ροφοροῖη μηδὲν δέον, ἢ ὅπλα ἐξενέγκῃ εἰς τὸ δημόσιον. Ὑμεῖς δὲ
 « [οἱ Σκύθαι] συγγνωστοὶ ἐν ὅπλοις ἀεὶ βιοῦντες· τό τε γὰρ ἐν ἀφράκτῳ
 « οἰκεῖν ῥάδιον ἐς ἐπιβουλήν. . . ἢ τε πρὸς ἀλλήλους ἀπιστία, αὐθαι-
 « ρέτως καὶ μὴ ἐν νόμῳ ξυμπολιτευομένων, ἀναγκαῖον ἀεὶ τὸν σίδηρον
 « ποιεῖ, ὡς πλησίον εἶναι (ἴσ. γρ. εἶναι τὸν) ἀμυνοῦντα.» — Στίχ. 11,
 μαθημένοι νὰ βλέπωσι συχνὰ μονομαχοῦντας κ. τ. λ.] Οἱ μονομάχοι
 (gladiatori) τῆς Ῥώμης ἦσαν καταρχὰς αἰχμάλωτοι, καταδικαζόμενοι εἰς
 τὴν μονομαχίαν, ἢ δοῦλοι, τοὺς ὁποίους ἠγόραζαν πολῖταί τινες, ἔτρε-
 φαν καὶ ἐδίδασκαν τὴν ὀπλομαχίαν μὲ σπαθία ξύλινα, διὰ νὰ τοὺς ἐμ-
 βάσωσιν ἔπειτα εἰς τὸ Ἀμφιθέατρον, ὅπου ἔπρεπε νὰ μονομαχῶσιν εἰς

πρὸς ἓνα μέχρι θανάτου, ἐνώπιον τοῦ λαοῦ συναθροισμένου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο θέαμα τερπνότατον. Μὲ τὸν καιρὸν, τὸ πρᾶγμα ἐπροχώρησεν εἰς τόσον, ὥστε καὶ ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, διὰ κέρδος, ἢ δι' ἀνδρείας ἐπιδείξιν, αὐτοθελήτως ἐμονομάχουν, καὶ τέλος, ἄνδρες εὐγενεῖς, γυναῖκες, καὶ αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ Κόμμοδος, δὲν ἡσχύνθησαν νὰ μονομαχήσωσι δημοσίως, μ' ὅλον ὅτι οἱ μονομάχοι, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ἦσαν οἱ ἀχρειέστατοι ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡθέλησε νὰ ἐξαλείψῃ μὲ νόμον τὴν μονομαχίαν ὁ Κωνσταντῖνος· ἀλλὰ τὸ ἔθος ἐπεκράτησεν ἔτι καὶ μετὰ τοῦτον τὸν Αὐτοκράτορα, οὐδὲ τελείως κατηργήθη πλὴν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ὀνωρίου.

ΣΕΛΙΔΙ 131, στίχ. 7, Τῆς ιδιοκτησίας τὸ δίκαιον κ. τ. λ.] Ἐκατηγόρησαν τὸν Βεκκαρίαν, ὅτι ὠνόμασε τὸ δίκαιον τῆς ιδιοκτησίας « δίκαιον φοβερόν, καὶ ἴσως ὄχι ἀναγκαῖον. » (BENTHAM, *Trait. de législat. civil. et pénal.* tom. II, pag. 37.) Ὁ Βεκκαρίας ὁμῶς, ὀνομάζων αὐτὸ κατωτέρω (σελ. 136) « ἱερὸν δίκαιον, » δείχνει, ὅτι ἂν ἐδῶ τὸ κρίνῃ ὄχι ἀναγκαῖον, δὲν νοεῖ, ὅτι πᾶς ἓνας ἔχει τὴν ἀδειαν νὰ σφετερίζεται τῶν ἄλλων τὰ κτήματα. Τοῦτο μόνον ὑπολαμβάνει, ὅτι δυνατόν νὰ συσταθῇ πολιτικὴ ἔνωσις ἀνθρώπων χωρὶς τὸ δίκαιον τοῦτο· τοιαύτη δηλαδὴ ἐξαρχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ᾤναι ὅλα κοινὰ, μηδὲ νὰ ἔχῃ χώραν τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σόν· ὡς τὴν ἐφαντάζετο ὁ Πλάτων, καὶ ὡς τὴν ἐφαντάσθησαν μετὰξὺ τῶν νεωτέρων Θωμᾶς ὁ Μόρος, εἰς τὴν ἐπιγραφομένην αὐτοῦ Εὐτοπίαν (Utopie), ὁ Καμπανέλλας, εἰς τὴν Ἡλιακὴν πολιτείαν (République du Soleil), καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Γοδουῖνος, εἰς τὴν Πολιτικὴν δικαιοσύνην. (GODWIN, *Polit. just.*) Ἡ πεῖρα ὁμῶς ἔδειξεν, ὅτι εἰς τοιαύτας κοινοκτητικὰς πολιτείας, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι εἶναι ὅλα κοινὰ, οὐδ' ἄμιλλα ἢ συνέρισις γεννᾶται μετὰξὺ τῶν μελῶν, οὔτε τῆς αὐξήσεως καὶ καλλιεργίας τῶν κτημάτων, ὡς ὀρθῶς τὸ ἐσημείωσεν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικ. σελ. 30-34, 223), οὔτε τῆς προκοπῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπ' αὐτὰς μὴ προσμένης μήτε τέχνας, μήτ' ἐπιστήμας, μήτε μέγαν ἀριθμὸν πολιτῶν. Ἡ ιδιοκτησία ἐξεναντίας γεννᾷ τὴν φιλοπονίαν, τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, τὰς εὐεργετικὰς ἀρετάς, εἰς ἓνα λόγον, τὴν εὐδαιμονίαν. Χωρὶς τὴν ιδιοκτησίαν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠθέλε ποτὲ πολιτισθῆν· καθὼς εἶναι φύσει πολιτικὸν ζῶον, οὕτως ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ φύσει κτητικὸν ζῶον. Ἡ πρὸς τοὺς ὁμοίους

του ἀγάπη ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ κτήματός του · « Πρὸς ἡδονὴν
 « ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι . . . Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρί-
 « σασθαι καὶ τὸ βοηθῆσαι φίλοις ἢ ξένοις ἢ ἐταίροις ἡδιστον· ὃ γίνεται
 « τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. » (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 34.) Ταύτην
 τῆς ἰδιοκτησίας τὴν ἡδονὴν θέλων νὰ παραστήσῃ ὁ κωμικὸς Μένανδρος,
 φέρει παράδειγμα κτηματικοῦ, ὅστις θεοποιεῖ τὸν ἀγρόν του ·

Χαῖρ', ὦ φίλη γῆ, διὰ χρόνου πολλοῦ σ' ἰδὼν
 Ἀσπάζομαι. Τουτί γάρ οὐ πᾶσαν ποιῶ
 Τὴν γῆν · ὅταν δὲ τοῦμόν ἐσίδω χωρίον ·
 Τὸ γὰρ τρέφον με τοῦτ' ἐγὼ κρίνω θεόν.

ΣΕΛΙΔΙ 132, § XXXI, ΠΕΡΙ ΚΛΕΨΕΜΠΟΡΙΑΣ.] Κλεψεμπορίαν
 ὠνόμασα τὸ βαρβάρως λεγόμενον Κ ο ν τ ρ α β β ἄ ν δ ο ν, ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸν
 Contrabbando. Ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ Κρυψεμπορία, ἢ Κρυ-
 πτοπραγματεία. Ὅπως ἂν ᾦναι, ἡ λέξις σημαίνει τὴν εἰσαγωγὴν
 τῶν ἀπηγορευμένων ἀπὸ τοῦς νόμους πραγματειῶν, κολαζομένην δι-
 καίως, ὅταν ἡ ἀπαγόρευσις ᾦναι δικαία, ἢ γουν ἀποβλέπη εἰς τὸ κοινὸν
 τῆς πολιτείας συμφέρον · ἀδίκως, ἂν ἀπαγορεύεται ἡ εἰσαγωγή, διότι
 αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν πραγματεύεται, ἢ συγχωρῇ εἰς μίαν τάξιν πολιτῶν νὰ
 πραγματεύωνται μονοπωλικῶς μὲ βλάβην τῶν λοιπῶν. Εἶναι καὶ ἐν
 ἄλλο εἶδος κλοπῆς ἢ κρύψεως ἐμπορικῆς, ὅταν τὶς κρύπτῃ τὴν πραγμα-
 τείαν, ὅχι διότι ᾦναι ἀπηγορευμένη, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ πληρώσῃ εἰς τοῦς
 τελώνας τὸ νόμιμον τέλος τῆς εἰσαγωγῆς ἢ τῆς ἐξαγωγῆς (*droit d'en-
 trée ou de sortie*). Ἄς ὀνομασθῇ αὕτη Κ λ ε ψ ι τ έ λ ε ι α (ἐπειδὴ ἔλεγαν
 Ἀ τ έ λ ε ι α ν τὴν μὴ πληρωμὴν τῶν τελῶν), ἐὰν δὲν προκρίνῃ τις νὰ τὴν
 ὀνομάσῃ μὲ τοῦς Γραικορωμαίους νομικοὺς, Κ λ ε π τ ο τ ε λ ῶ ν η μ α.

ΣΕΛΙΔΙ 135, στίχ. 1, οἱ παραχαράκται.] Ἄν ὁ παραχαράκτης ιδιω-
 τῆς κολάζεται αὐστηρῶς, διότι ἀδικεῖ ὅλην τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν,
 τaráσσων τὰ ἐμπορικὰ συναλλάγματα, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν ἔμπορεῖ
 νὰ διαμείνῃ, τί ὄνομα, ἢ ποία κόλασις χρεωστεῖται εἰς τὸν ἡγεμόνα,
 ὅταν αὐτὸς κιβδηλεύῃ τὸ χαραγμένον εἰς ὄνομά του νόμισμα; Πολλοὶ
 τύραννοι ἐτόλμησαν τοιαύτην ἀναίσχυντον κλοπὴν· ἀλλὰ κάνεις ἐξ αὐ-
 τῶν δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ τυράννου τῶν Γραικῶν, ὅστις
 εἰς τοῦς τελευταίους τούτους καιροὺς ἔγινε καὶ φανερός Καλπιζάνης
 (διὰ νὰ τὸν ὀνομάσω κατὰ τὴν γλῶσσάν του) κλέπτων ἀνόμως αὐτοῦς

τοὺς ὑπηκόους· Ἔτι κρίνουν περὶ αὐτοῦ οἱ φίλοι του; Κατ' αὐτοὺς, οἱ Γραικοὶ χρεωστοῦν νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν παραχαράκτην Σουλτάνον ὡς εἰς νόμιμον ἡγεμόνα, καὶ ἂν ἀλλάξῃ ὅλον τῶν ὑπηκόων τὸ ἀργύριον εἰς σίδηρον. Οἱ δὲ Γραικοὶ ἔτι ἀποκρίνονται εἰς τοὺς καλοὺς χριστιανοὺς τούτους; « Ὑποτάχθητε σεῖς εἰς αὐτὸν, ἂν σέβεσθε τόσον τοὺς παρα-
 « χαράκτας· ἡμεῖς προκρίνομεν ν' ἀποθάνωμεν, παρὰ νὰ ζῶμεν λη-
 « στευόμενοι καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν ἀπὸ τοιοῦτον μιᾶρὸν τύραννον. » —
 Στίχ. 2., τὸ ὁποῖον εἶναι τρόπον τινὰ ἐνέχυρον κ. τ. λ.] Κἀλλιστα ἐξη-
 γεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν φύσιν τοῦ νομίσματος, λέγων ὅτι εἶναι ἐγγυ-
 ητῆς τῆς πρὸς ἀλλήλους μεταδόσεως ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τῶν
 ὁποίων καθεὶς ἔχει χρεῖαν. Διὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἀναγνώστης ταύτην τὴν
 ἔννοιαν, πρέπει νὰ ἀναδράμῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, ὅτε
 ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπινοηθῇ. Τότε αἱ χρεῖαι
 τῶν ἀνθρώπων ἐπληροῦντο διὰ τῆς ἀλλαγῆς. Ὁ ἀμπελουργὸς, παραδείγ-
 ματος χάριν, ἂν εἶχε χρεῖαν ἄρτου, ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ γεωργὸν ἢ ἀρτο-
 ποιὸν ἔχοντα χρεῖαν οἴνου, διὰ νὰ δώσῃ οἶνον, καὶ νὰ λάβῃ σῖτον ἢ
 ἄρτον ἀπ' αὐτοῦ· καὶ οὕτω καθεξῆς περὶ τῶν λοιπῶν. Ὅθεν κατὰ τὴν
 Ὀμηρικὴν Ἰλιάδα (ή, 471) οἱ Ἕλληνες ἠγόραζαν τὸν οἶνον τῆς Δήμνου,
 δίδοντες χαλκὸν, σίδηρον, δέρματα βοῶν, βόας καὶ ἀνδράποδα· ἀλλ'
 ἡ ἀλλαγὴ αὕτη εἶχεν ἐξανάγκης μεγάλας δυσκολίας, ὅχι μόνον διότι
 ὅστις εἶχε χρεῖαν τινὸς, ἔπρεπε νὰ περιέρχεται πολὺν καιρὸν ἕως νὰ
 εὔρῃ ἄλλον στερημένον ὅσων εἶχεν αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ διότι, ἐπειδὴ
 τῆς τιμῆς ἡ ἐξίσωσις καὶ ἀντικαταλλαγὴ ἦτο πολλάκις ἀδύνατος,
 ἠναγκάζοντο οἱ πραγματευόμενοι οὕτως νὰ λαμβάνωσιν ὅ,τι δὲν ἤθε-
 λαν, ἢ καὶ πλεόν ἢ ὀλιγώτερον ἀφ' ὅ,τι ἤθελαν. Ὅθεν ἐπενοήθη τὸ
 νόμισμα ὡς ἐγγύη τῆς πρὸς ἀλλήλους μεταδόσεως· παραδείγματος
 χάριν, ὅταν ὁ ἀμπελουργὸς ἀγοράζῃ μὲ ἀργύριον ἄρτους ἀπὸ γεωργὸν
 ἢ ἀρτοποιὸν, τὸ νόμισμα, τὸ ὁποῖον δίδει, γίνεται ἐγγύη καὶ ἐνέχυρον
 εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, διὰ νὰ δύνωνται καὶ αὐτοὶ, ὅταν ἔλθωσιν εἰς
 χρεῖαν οἴνου, νὰ τὸν λαμβάνωσι παρ' αὐτοῦ ἐπιστρέφοντες τὸ ἐνέχυρον
 τοῦτο· « Ὅταν μὴ ἐν χρεΐᾳ ᾧσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφοτέροι, ἢ ἄτερος, οὐκ
 « ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν, οὗ ἔχει αὐτὸς, οὐ δέηταί τις, οἶον οἴνου, δι-
 « δόντος σίτου ἐξαγωγὴν· δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. Ὑπὲρ δὲ τῆς μελ-
 « λούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μὴθὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα
 « οἶον ἐγγυητῆς ἐστὶν ἡμῖν· ἔστι γὰρ τοῦτο φέροντι, εἶναι λαβεῖν κ. τ. λ. »

(Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. ε', 5, σελ. 93.) — Στίχ. 6, ὅτι ἡ χρεωκοπία του εἶναι ἄδολος.] Χρεωκοπία ὀνομάζεται τὸ κοινῶς λεγόμενον φαλλιμέντον (fallimento), καὶ χρεωκόπος (fallito), ὅστις δὲν πληρώνει τὰ χρέη του.

ΣΕΛΙΔΙ 136, στίχ. 11, καὶ τὸ ἱερὸν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον.] Τόσον ἱερὸν, ὥστε ὁ Πλάτων ὠνόμασε τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα τοὺς ἀγροὺς τῶν πολιτῶν, ὅρια ἔχθρας καὶ φιλίας, καὶ ἔστησε θεωρὸν καὶ ἐπιστάτην εἰς αὐτὰ τὸν Δία ἐπονομάσας αὐτὸν Ὀρίον. « Διὸς ὀρίου μὲν πρῶτος ὁδε
« νόμος εἰρήσθω· μὴ κινεῖτω γῆς ὅρια μηδεὶς. . . νομίσας τὸ τάκίνητα
« κινεῖν ἀληθῶς τοῦτο εἶναι· βουλέσθω δὲ πᾶς πέτρον ἐπιχειρῆσαι κινεῖν
« τὸν μέγιστον ἄλλον πλὴν ὅρον μᾶλλον (ἴσ. γρ. τὸν μέγιστον μᾶλλον, πλὴν
« ὅρον μέγαν) ἢ σμικρὸν λίθον, ὀρίζοντα φιλίαν καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ
« θεῶν. » (Πλάτ. Νόμ. ή, σελ. 843.) Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὁ Πλάτων ἔπαιζεν, ὅτε ἐζήτει νὰ ἀναιρέσῃ τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σὸν ἀπὸ τὴν Πολιτείαν του. (Ἰδ. ἄνωτέρ. σελ. 235.) Ἐδῶ ἐξεναντίας κρίνει ὀρθότατα, ὅτι ὁ διορισμὸς τοῦ ἐμοῦ καὶ τοῦ σοῦ σώζει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν· καὶ ὅτι ὅστις σφετερίζεται τὰ κτήματα τῶν ἄλλων, ἀσεβεῖ εἰς αὐτὸν τὸν Δία. Τοῦτον μάλιστα τὸν σφετερισμὸν χρεωστοῦν νὰ κολάζωσιν οἱ νόμοι καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν νόμων, οἱ Ἄρχοντες, δίδοντες αὐτοὶ πρῶται τὸ παράδειγμα τῆς ἀποσχῆς ἀπὸ τὰ ἀλλότρια. Ὅταν ἐπιβάλλωσι, παραδείγματος χάριν, εἰς τοὺς πολίτας φόρους χωρὶς ἀνάγκην, ἢ ὑπὲρ τὴν ἀνάγκην, τί ἄλλο κάμνουν παρὰ σφετερισμὸν τῶν ἀλλοτρίων, ἂν καὶ δὲν μετακινῶσιν ὅρια; Χρεωστοῦν ἀκόμη νὰ ἐμποδίζωσιν ὄχι μόνους τοὺς μὲ βίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὲ δόλον γινεσμένους σφετερισμούς. Τοιοῦτοι εἶναι αἱ φορολογίαι αἱ τολμώμεναι ἀπὸ Μοναχοὺς ἀργοὺς περιερχομένους τὰς πόλεις. Οὐδὲ οὗτοι μετακινοῦν ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων ὅρια ποτέ· ἀλλὰ καταπίνουν πολλάκις ὁλοκλήρους ἀγροὺς καὶ ἀμπελῶνας πολιτῶν.

ΣΕΛΙΔΙ 138, στίχ. 10, ἐμπορικῶν συναλλαγμάτων.] Ἐμπορικὰ συναλλάγματα λέγονται αἱ δι' ἐγγράφου συμφωνίαι (contratti) μεταξὺπραγματευτῶν. — Στίχ. 12, καὶ δημόσιος χρηματικὴ τράπεζα.] Χρηματικὴ τράπεζα εἶναι ὁ κοινῶς λεγόμενος Πάγκος (Banco.)

ΣΕΛΙΔΙ 140, στίχ. 2, Ἀστυνομίαν.] Διὰ νὰ ἐξηγήσω ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει police (φυλάξας ἀπαράλλαχτον τὴν Γαλλικὴν λέξιν) ἐμεταχειρίσθην τὴν λέξιν Ἀστυνομία, μ' ὅλον ὅτι

τῶν Γάλλων ἡ λεγομένη police περιέχει καὶ τὴν Ἀστυνομίαν καὶ τὴν Ἀγορανομίαν τῶν παλαιῶν. Ἔργον καὶ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ἦτο νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς εὐταξίας καὶ εὐκοσμίας τῆς πόλεως. Οἱ Ἀγορανόμοι ἐπεμελοῦντο τὰ τῆς ἀγορᾶς, ἤγουν ἐφρόντιζαν νὰ γίνωνται κατὰ τοὺς νόμους τὰ συμβόλαια μεταξὺ τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων, ἐμποδίζοντες τὰς ἀπάτας, τὰς ἀδικίας, τὰς φιλονεικίας καὶ θορυβώδεις λογοτριβάς· οἱ Ἀστυνόμοι εἶχαν τὴν προφυλακὴν τῆς πτώσεως τῶν οἰκοδομῶν, τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὁδῶν, τῶν κρηνῶν, τῶν λιμένων, ἐφρόντιζαν τῆς πόλεως τὴν καθαριότητα διὰ τῶν κοπρολόγων κ. τ. λ. Ἀστυνόμοι ἦσαν εἰς τὰς Ἀθήνας εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, δεκαπέντε κατ' αὐτὴν τὴν πόλιν, καὶ πέντε εἰς τὸν Πειραιᾶ· καὶ τόσοι ἦσαν καὶ οἱ Ἀγορανόμοι. (Ἰδ. Ἀρποκρατ. λέξ. Ἀγορανόμοι, Ἀστυνόμοι, καὶ Κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν.) Ἡ Ἀστυνομία ἀναλογεῖ μὲ τὴν ἀρχὴν ἥτις ὠνομάζετο εἰς τοὺς Ῥωμαίους *Ædilitas*. Ἀστυνόμων ἢ Ἀγορανόμων εἶδος ἦσαν καὶ οἱ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Γραικορωμαίους νομικοὺς ὀνομασθέντες *Εἰρήνην αρχοὶ* ἢ *Εἰρηνηάρχαι*, ὡς φροντίζοντες τὴν μεταξὺ τῶν πολιτῶν εἰρήνην καὶ εὐταξίαν. Ὅθεν καὶ εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην φροντίδα ὑπηρέτης ὠνομάζετο, ὁ ἐπὶ τῆς εὐταξίας, ἢ συντομώτερον (ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη τὸν ὀνομάζομεν), ὁ εὐταξίας, ἀνάλογος μὲ τὸν Γαλλιστὶ ὀνομαζόμενον *Bedeau*. — Στίχ. 9, Ἄν οἱ Κήνσωρες κ. τ. λ.] Εἰς τῶν Ῥωμαίων τὴν δημοκρατίαν, ἦσαν οἱ Κήνσωρες (ἀπὸ τοῦ Λατινικοῦ *Censores*) δύο ἄρχοντες τιμηταὶ τῆς οὐσίας, καὶ ἐξετασταὶ τῆς διαγωγῆς τῶν πολιτῶν. Εἶχαν χρέος οἱ πολῖται νὰ φανερώσῃ πᾶς ἕνας πρὸς αὐτοὺς τὴν ἡλικίαν, τὴν γυναικα, τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων καὶ τῶν δούλων, καὶ τὰ εἰσοδήματά του. Ἐχρεώσται περιπλέον νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς λόγον τῆς διαγωγῆς καὶ τοῦ βίου του. Ἄν ἦτο τίμιος καὶ χρηστὸς, ἐπαινεῖτο ἀπὸ τοὺς Κήνσωρας· ὠνειδίζετο ἐξεναντίας, ἂν δὲν ἦτον, ἢ καὶ ἐσωφρονίζετο, μὲ ποινὰς ὅμως ἀτιμίας ἐλαφράς· διότι οἱ ἄρχοντες οὗτοι, ἀφίνοντες τὰ κυρίως ἀδικήματα εἰς τοὺς νόμους, καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν, ἤρχοντο νὰ ἐξετάζωσιν, ἐὰν ὁ δεῖνα, παραδείγματος χάριν, δὲν ἐπολέμησεν ἀνδρείως τοὺς ἐχθροὺς, ἐὰν ἡμέλησε νὰ γεωργήσῃ τὸν ἀγρόν του, ἐὰν ἔζη ἄγαμος χωρὶς εὐλογον αἰτίαν, ἐὰν ἔκαμε χρέη χωρὶς ἀνάγκην, καὶ ἄλλα παρόμοια. Τοιαύτη ἐξουσία, μ' ὅλον ὅτι ὁ Κικέρων τὴν ὀνομάζει διδάσκαλον τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς σωφροσύνης,

εἶναι, καθὼς ὀρθῶς κρίνει ὁ Βεκκαρίας, ἐναντία εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ἐλευθερία ἄλλο δὲν ἦναι παρὰ νὰ κυβερνᾶται τις ἀπὸ νόμους ὅχι μόνον δικαίους, ἀλλὰ καὶ γραπτούς (σελ. 193), καὶ σαφεῖς, καὶ ὅχι ἀπὸ ἄρχοντας αὐτογνώμονας, ὅσον ἤθελαν εἶσθαι καὶ νομίζεσθαι δίκαιοι. Ἡ κηνσωρικὴ ἔρευνα (λέγει ὁ Ρουσσὼς) ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν φθορὰν τῶν ἠθῶν, ἀλλ' ὅχι ποτὲ νὰ τὰ διορθώσῃ, ἀφοῦ φθαρθῶσι, *La censure peut être utile pour conserver les mœurs, jamais pour les rétablir.* (ROUSSEAU, *Contr. Soc.* liv. IV, chap. 7.) Ὅταν οἱ νόμοι ἦναι ὀρθοὶ, καὶ φροντίζωσι μάλιστα τὴν χρηστὴν ἀνατροφὴν τῶν νέων, ἀρκοῦν αὐτοὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν φθορὰν τῶν ἠθῶν, κατασκευάζοντες κοινὴν χρηστοτηθείας ὑπόληψιν, ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέραν τῆς κηνσωρικῆς ἐρεύνης. Ἡ φθορὰ τῶν ἠθῶν σημαίνει ὅτι οἱ νόμοι ἢ ἐφθάρησαν, ἢ δὲν ἀρμόζουσιν πλέον εἰς τὴν παροῦσαν τοῦ ἔθνους κατάστασιν· καὶ ὑπαγορεύει ἢ διόρθωσιν ἢ μεταβολὴν τῶν νόμων καὶ αὐτῆς τῆς πολιτείας. Εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ δικασταὶ τοῦ Ἀρείου πάγου εἶχαν καὶ αὐτοὶ τρόπον τινὰ Κηνσωρικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἡ ἐξουσία των ἐφρόντιζεν ὥσεπιτοπολὺ (ὡς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὴν ἐξῆς σημείωσιν), νὰ μὴν ἦναι κἀνένας ἀργὸς ἀπὸ τοὺς πολίτας· τὸ ὁποῖον ἦτο πρᾶγμα καλὸν καὶ σωτήριον. — § XXXIV, ΠΕΡΙ ΑΡΓΙΑΣ.] Οἱ παλαιοὶ νομοθέται ἐφρόντισαν νὰ μὴν ἦναι ἀργοὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, διότι ἡ ἀργία γεννᾷ τὴν ἀπορίαν, καὶ ἡ ἀπορία τὴν κακίαν· « Ἀπάντων μὲν « οὖν ἐφρόντιζον τῶν πολιτῶν, μάλιστα δὲ τῶν νεωτέρων... εἰδό- « τες τὰς μὲν ἀπορίας διὰ τὰς ἀργίας γιγνομένας, τὰς δὲ κακουρ- « γίας διὰ τὰς ἀπορίας. Ἀναιροῦντες οὖν τὴν ἀρχὴν τῶν κακῶν, ἀπαλ- « λάξειν ὦντο καὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων τῶν μετ' ἐκείνων γιγνο- « μένων... ταιγαροῦν οὐκ ἐν τοῖς σκιραφίοις οἱ νεώτεροι διέτριβον, « οὐδ' ἐν ταῖς αὐλητρίσιν, οὐδ' ἐν τοῖς τοιούτοις συλλόγοις, ἐν οἷς « νῦν διημερεύουσιν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἔμενον, ἐν οἷς ἐτά- « χθησαν, θαυμάζοντες καὶ ὁμιλοῦντες τοὺς ἐν τούτοις πρωτεύοντας, « κ. τ. λ.» (Ἰσοκράτ. Ἀρειοπαγίτ. σελ. 146-147.) Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπο- τεθῇ, ὅτι οὐδεμίαν βλάβην φέρει εἰς τοὺς συμπολίτας τοῦ ὀ ἀργός, κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι οὐδ' ὠφέλειαν κἀμμίαν προξενεῖ εἰς αὐτοὺς, δικαίως ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας μέλος νὰ ὀνομάζεται ἄξιος δὲν εἶναι, ἐπεὶ δὲν συνεργεῖ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν της. Οἱ ἄνθρωποι ἐνώθησαν πολιτικῶς, διὰ νὰ συμβοηθῶνται καὶ νὰ

μεταλαμβάνωσιν ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον ὅλα τὰ καλὰ, ὅσα καθεὶς χωρισμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἦτον ἀδύνατον νὰ προμηθευθῇ μόνος. « Γίγνεται τοί-
« νυν πόλις, ὡς ἐγὼμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης,
« ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής. Οὕτω δὴ ἄρα. . . . πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς
« εἰς μίαν οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνοὺς τε καὶ βοηθοὺς, ταύτῃ τῇ ξυνοί-
« κία ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα. » (Πλάτων, Πολιτ. σελ. 369.) Ὅθεν κατὰ
μὲν τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος ὁ ἀργὸς ἐκολάζετο μὲ τὸν θάνατον (ἢ
καθὼς λέγουσιν ἄλλοι, μὲ τὴν ἀτιμίαν). Ὁ Σόλων ἐμαλάκυνε τὸν πολλὰ
σκληρὸν νόμον τοῦτον, διορίσας τὴν ποινὴν τῆς ἀτιμώσεως κατ' ἐκείνου,
ὅστις τρεῖς φορές ἤθελ' ἐλεγχθῆν ἀργὸς, ἀλλ' ἐπρόσθεσε καὶ τοῦτο, ὅτι
καθεὶς πολίτης εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ σύρῃ τὸν ἀργὸν εἰς τὸ δικαστήριον,
καὶ ὅτι ἡ βουλὴ τοῦ Ἀρείου πάγου ἔπρεπε νὰ ἐξετάζῃ πόθεν ἐκέρδαινε
καθένας τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα, καὶ νὰ κολάζῃ τοὺς ἀργούς. Καὶ
ἐπειδὴ πολλάκις ἡ ἀργία εἶναι τῆς κακῆς ἀνατροφῆς ἀποτέλεσμα, ὁ
σοφὸς οὗτος νομοθέτης, διὰ νὰ παρακινήσῃ τοὺς γονεῖς νὰ συνεθίζωσι
παίδιόθεν τὰ τέκνα των εἰς τὴν ἐργασίαν, ἔθηκε καὶ νόμον νὰ μὴν ἦναι
ὑπόχρεως νὰ τρέφῃ, μηδὲ νὰ γηροκομῇ τὸν πατέρα του, ὅστις δὲν ἐδι-
δάχθη κάμμίαν τέχνην ἀπ' αὐτόν. Ἐλαβεν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, τὸν
κατὰ τῆς ἀργίας νόμον ὁ Σόλων ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους. ἄλλοι δὲ τὸν
ἀποδίδουν εἰς τὸν Πεισίστρατον. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι πρῶτος
τὸν ἔθηκεν ὁ Δράκων, ἔπειτα τὸν ἐδιώρθωσεν ὁ Σόλων.

ΣΕΛΙΔΙ 142, § XXXV, ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΧΕΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΙ-
ΚΙΣΜΟΥ.] Κατέκρινε τὴν αὐτοχειρίαν (Suicide) ὁ Πυθαγόρας, ὡς
πρᾶξιν ἐναντίαν τοῦ θείου νόμου, Vetat Pythagoras injussu impera-
toris, id est, Dei, de præsidio et statione vitæ decedere (CICERO
in Catone). Τῆς αὐτῆς γνώμης ἦτο καὶ ὁ Σωκράτης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ
Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι. « Ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ
« δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν καὶ ἀποδιδράσκειν. » (Πλάτων, Φαίδ.
σελ. 62.) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ αὐτοχειρία εἶναι ἀνανδρία πλεόν
παρὰ φιλοσοφικὴ τοῦ βίου καταφρόνησις. « Τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα
« πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἢ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ.
« μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. καὶ οὐχ' ὅτι καλὸν, ὑπομένει,
« ἀλλὰ φεύγων κακόν. » (ΗΘ. Νικομ. γ', 7.) Μόνοι οἱ Στωϊκοὶ τὴν
ἐδικαιολόγησαν, ὀνομάσαντες αὐτὴν, Εὐλογον ἐξαγωγὴν τοῦ βίου,
ἢ Ἀποκαρτέρησιν (Διογ. Λαέρτ. ζ', 130), μ' ὅλον ὅτι ἡ αὐτοχειρία

ἀντιφάσκει εἰς τὰ λοιπὰ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας δόγματα, ὡς τὸ εἶδει-
 ξεν ὁ Γερμανὸς Τιεδεμάννος. (TIEDEMANN, *System der stoisch. Philo-
 soph.* 3 Th. S. 309-320.) — Στίχ. 15, Εἰς τῆς αὐτοχειρίας . . .
 κυρίως λεγομένη ποινή.] Κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἐκαίοντο
 ἀντὶ νὰ θάπτωνται τὰ νεκρὰ σώματα, ποινή τῆς αὐτοχειρίας ἦτο νὰ
 θάπτωνται καὶ ὅχι νὰ καίωνται, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον
 (Ἡρωϊκ. κεφ. ια', σελ. 721), « Ἐθαψαν δὲ αὐτὸν [τὸν αὐτόχειρα
 « Αἷαντα], καταθέμενοι ἐς τὴν γῆν τὸ σῶμα, ἐξηγουμένου Κάλχαντος,
 « ὡς οὐχ ὅσιοι πυρὶ θάπτεσθαι εἰ ἑαυτοὺς ἀποκτείναντες. » Κατὰ τὸν
 Ζηνόβιον (Παροιμ. 5', 17), οἱ Θηβαῖοι δὲν ἀπέδιδαν εἰς τοὺς αὐτό-
 χειρας τὰς ὀφειλομένας τῆς κηδείας τιμὰς. Εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔκοπταν
 τὴν χεῖρα διὰ τῆς ὁποίας εἶχε φονευθῆν ὁ αὐτόχειρ, καὶ τὴν ἔθαπταν
 χωριστὰ τοῦ λοιποῦ σώματος. Τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο τόσον ποινή τῆς
 αὐτοχειρίας, ὅσον ἀνάμνησις καὶ μίμησις παλαιᾶς δεισιδαιμονίας,
 κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκρίνοντο εἰς δικαστήριον καὶ ἐκολάζοντο, ὅχι μόνον
 οἱ φονεῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τοῦ φόνου τὰ ἄψυχα ὄργανα, ἡ μάχαιρα δη-
 λαδῆ, τὸ ξύλον, ὁ λίθος, εἴτε ῥιφθεὶς μὲ σκοπὸν νὰ βλάβῃ, εἴτε πεσὼν
 αὐτομάτως κατὰ τινος. « Τὰ μὲν ξύλα καὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν σίδηρον,
 « τὰ ἄφωνα καὶ ἀγνώμονα, ἐάν τῳ ἐμπεσόντα ἀποκτείνῃ, ὑπερορίζο-
 « μεν, καὶ ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσῃται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν
 « χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. » (Αἰσχίν. Κατὰ Κτησιφ. σελ. 88.)
 Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθους τούτου, καὶ περὶ τοῦ μερικοῦ δικαστηρίου,
 ὀνομαζομένου, τὸ ἐν Πρυτανείῳ, τὸ ὁποῖον ἔκρινε τὰ ἄψυχα ὄργανα
 τοῦ φόνου, ἴδε τὸν Πausanίαν. (Βιβλ. Α, κεφ. κή, σελ. 70.) Ὅτι δὲ τῆς
 χειρὸς τοῦ νεκροῦ αὐτόχειρος ἡ ἐκκοπὴ δὲν ἐλογίζετο κυρίως ποινή τῆς
 αὐτοχειρίας, συμπεραίνεται καὶ ἀπὸ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐκολάζετο τὸ ἄλλο
 τῆς αὐτοχειρίας εἶδος, τὸ ὁποῖον ἦτο νὰ ἀφίνη τὴν ζωὴν, ἀπέχων ἀπὸ
 τροφῆν, ὅστις νὰ ζῇ πλέον δὲν ἤθελεν. Οὕτως ἀπέθαναν πολλοὶ φιλόσο-
 φοι· καὶ ὁ τοιοῦτος θάνατος ὀνομάζετο ἐντίμως ἐξαγωγή τοῦ βίου,
 ἢ ἀποκαρτέρησις, ὡς ἐσημείωσα ἀνωτέρω. Ὁ δὲ περὶ τῆς αὐτο-
 χειρίας νόμος τοῦ Πλάτωνος (Νόμ. θ', σελ. 873), « Ὅς ἂν ἑαυτὸν
 « κτείνῃ. . . μήτε πόλεως ταξάσης δίκην, μήτε περιεδύνῃ ἀφύκτῳ προ-
 « σπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου
 « μεταλαχὼν, ἀργία δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλία ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ·
 « τούτῳ δὲ τὰ μὲν ἄλλα θεὸς οἶδεν ἂν χρὴ νόμιμα γίγνεσθαι. . . τάφους

« δ' εἶναι τοῖς οὕτω φθαρεῖσι, πρῶτον μὲν κατὰ μόνας, μὴδὲ μεθ' ἑνὸς
 « ξυντάφου· εἶτα . . . θάπτειν ἀκλεεῖς αὐτοὺς, μῆτε στήλαις μῆτε ὀνό-
 « μασι δηλοῦντας τοὺς τάφους· » ὁ νόμος οὗτος, λέγω, εἶναι γνώμη
 ἰδίᾳ καὶ συμβουλὴ τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὅχι, ὡς ἐφαντάσθη ὁ Μοντε-
 σκιῶς, νόμος γενικὸς τῶν Ἑλλήνων. (MONTESQUIEU, *Esprit des lois*,
 XXIX, 9. Ἴδε καὶ τὸν CONDORCET εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ DESTUTT-
 TRACY, *Comment. sur l'Esprit des lois*, pag. 407.) Ἡ αὐτοχειρία δύ-
 νηται νὰ θεωρηθῇ διχῶς· πρῶτον ὡς ἀποτέλεσμα ἀπελπισίας ψυχῆς,
 ἡ ὁποία, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰς δυστυχίας, προκρίνει τὸν θάνατον
 παρὰ τὴν ζωὴν· ἡ κατὰ τῆς τοιαύτης αὐτοχειρίας ποινὴ, ἂν ἐπιβληθῇ
 εἰς τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ αὐτόχειρος, εἶναι ἀνωφελὴς εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ
 δὲν τὴν αἰσθάνεται, ἀνωφελὴς καὶ εἰς τοὺς θεατὰς, διότι οὐδεὶς ἀπ'
 αὐτοὺς θέλει ἀποφασίσαι τὸν καθ' ἑαυτοῦ θάνατον, ἐὰν δὲν πᾶσι πρῶ-
 τον εἰς τὰς αὐτὰς δυστυχίας καὶ τὴν αὐτὴν ἀπελπισίαν τοῦ αὐτόχειρος.
 Ἀλλ', ὅταν φθάσῃ εἰς τόσον, ὥστε νὰ μισήσῃ τὴν ζωὴν διὰ τὰ κακὰ τῆς
 ζωῆς, εἶναι ἄρα πλέον ἱκανὸς νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὴν αὐτοχειρίαν ὁ
 φόβος τῆς μελλούσης εἰς τὸ ἀναισθητὸν αὐτοῦ λείψανον ποινῆς; Παρὰ
 νὰ παιδεύεται ἀνωφελῶς ὁ αὐτόχειρ, δικαιότερον εἶναι νὰ κόπτωνται
 τῆς αὐτοχειρίας τὰ αἷτια. Κάνει ποτὲ δὲν θέλει ἐλθεῖν εἰς τοιαύτην
 ἄνδρον ἀπελπισίαν, ὁπόταν τὸ πολίτευμα ᾗναι τοιοῦτον, ὅπου ὁ φιλό-
 πονος πολίτης εἶναι βέβαιος νὰ εὕρισκῃ πάντοτε ἀκωλύτως τὰ πρὸς
 ζωὴν ἀναγκαῖα. Θεωρεῖται δεύτερον ἡ αὐτοχειρία ὡς σύμπτωμα νόσου
 σωματικῆς, τῆς ὀνομαζομένης ὑποχονδρίας καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς
 μελαγχολίας. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ὁ ταλαίπωρος αὐτόχειρ φονεύ-
 εται, ὅχι διότι δυστυχεῖ, ἀλλὰ διότι φαντάζεται ὅτι εἶναι ὁ δυστυχέ-
 στατος πάντων ἀνθρώπων. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς μαινομένους,
 καὶ εἰς τοὺς παραφρονοῦντας εἰς αὐτὸν τὸν πυρετόν.

ΣΕΛΙΔΙ 144, στίχ. 10, ὅσον πλέον σεβάζονται . . . εἰς τοὺς ἀληθῶς
 ὠφελίμους.] Οἱ συνδυασμοὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν εἶναι τόσον πολλοί,
 τόσον διάφοροι, ὥστε γίνεται ἀδύνατον εἰς τὸν Νομοθέτην νὰ προβλέψῃ
 καὶ νὰ διατάξῃ περὶ πάντων κατὰ μέρος τῶν ἀτόπων, ὅσα ἐνδέχεται
 νὰ γεννηθῶσιν ἀπ' αὐτοὺς εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· καὶ ἂν ᾗτο δυ-
 νατὸν, ἤθελ' εἶσθαι ἀνόητον, τυραννικὸν καὶ ἐπικίνδυνον. Ὅθεν οἱ νόμοι,
 ἐπειδὴ σκοπὸς αὐτῶν πρῶτιστος εἶναι ἡ εἰρηνικὴ καὶ εὐδαίμων συμ-
 βίωσις τῶν πολιτῶν, πρέπει νὰ ἐμποδίζωσι ῥητῶς ἐκεῖνα μόνον τὰ κακὰ,

ὅσα ταρασσούν ταύτην τὴν συμβίωσιν, ἀφίνοντες τὰ πολλὰ ἄλλα καθημερινὰ σφάλματα εἰς τὴν διὰ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων διόρθωσιν.

« Σιγὰς τε τῶν νεωτέρων παρὰ πρεσβυτέροις, ὡς πρέπει, καὶ κατακλίσεις, καὶ ὑπναστάσεις, καὶ γονέων θεραπείας, καὶ κουράς γε, καὶ ἀμπεχόνας, καὶ ὑποδέσεις, καὶ ὅλον τὸν τοῦ σώματος σχηματισμὸν, καὶ τᾶλλα ὅσα τοιαῦτα, νομοθετεῖν, εὖηθες. » Ταῦτα λέγει ὁ Πλάτων (Πολιτ. δ', σελ. 425), ὅστις προσθέτει καὶ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ Βεκκαρίας. « Καὶ γὰρ διὰ σμικρότητα αὐτῶν καὶ πυκνότητα, ἐπιζήμια τιθέντα ποιεῖν νόμους, ἀπρεπὲς ἅμα καὶ ἄσχημον. » διαφθείρει δὲ καὶ τοὺς γραφῇ τεθέντας νόμους, ἐν τοῖς μικροῖς καὶ πυκνοῖς ἐθισθέντων τῶν ἀνθρώπων παρανομεῖν. » (Νόμ. ζ', σελ. 788.)

Τὰ καθημερινὰ ταῦτα σφάλματα, δὲν εἶναι πλὴν ἀπλῶς σφάλματα, τὰ ὅποια ἢ καλὴ ἀνατροφή καὶ παιδεία τῶν νέων, ἂν ὅχι παντάπασιν νὰ ἐξαλείψῃ, δύναται ὁμως κατὰ πολλὰ νὰ ἐλαττώσῃ. Ὑπόθετες Νομοθέτην ἀνόητον, ἢ Νομοθέτην τύραννον, ὅστις ἤθελε θέσειν περὶ τῶν τοιούτων νόμους· τότε τὰ σφάλματα γίνονται παρανομήματα· καὶ ἐπειδὴ οἱ παρανομοῦντες τὰ μικρὰ ἐξανάγκης εἶναι πολλοί, τότε τολμοῦν νὰ παρανομῶσι καὶ τὰ μεγάλα, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀναιρεῖται τὸ πρὸς τοὺς νόμους χρεωστούμενον σέβας. Οἱ νόμοι πρέπει νὰ ᾔναι ὀλίγοι, καὶ τόσοι μόνον, ὅσους καὶ ὁ χυδαῖος λαὸς εὐκολὰ δύναται νὰ φυλάσῃ καὶ νὰ ἐνθυμᾶται. Καὶ αὐτὸς ὁ ὕψιστος Νομοθέτης δὲν ἔδωκε πλὴν ὀλίγους νόμους, θεμελιωμένους ὅλους εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Αὐτοὺς ἐφύλασσαν οἱ Ἀπόστολοι, αὐτοὺς οἱ διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὅλη ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία. Ἔτινες τοὺς ἐπολυπλασίασαν; οἱ ὑποκριταί, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τύραννοι τῶν ψυχῶν καὶ τῆς συνειδήσεως· αὐτοὶ ἔκαμαν νόμον ἕως καὶ τὴν ἀποδεκάζωσιν τοῦ ἡδυόσμου, τοῦ ἀνήθου καὶ τοῦ κυμίνου. Καὶ τί συνέβη ἐκ τούτου; κατεφρονήθη ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη· διότι ὅστις ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του, δὲν τὸν ἀτιμάζει, δὲν τὸν ἀδικεῖ, δὲν τὸν κλέπτει, δὲν τὸν φονεύει, δὲν ψευδομαρτυρεῖ κατ' αὐτοῦ, δὲν τοῦ μοιχεύει τὴν γυναῖκα κ. τ. λ. ἀλλ' ὅστις νομοθετεῖ περὶ ἀνήθου καὶ ἡδυόσμου, πρέπει νὰ νομοθετήσῃ περὶ πάντων τῶν λαχάνων τοῦ ἀγροῦ· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα, πολλὰ ὄντα, ζητοῦν νόμους πολλοὺς, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τούτους νόμους, εἴτε φυλάσσονται, εἴτε καταφρονοῦνται, γεννᾶται ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἢ καταφρόνησις τῶν ἀληθινῶν νόμων.

ΣΕΛΙΔΙ 145, στίχ. 23, Ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος . . . εὐδαιμονίαν καθενός.] Ἀπ' ὅσα μέχρι τούτου εἶπεν ὁ συγγραφεὺς, καὶ ὅσα ἀνέφερα εἰς τὰς σημειώσεις, ἀπεδείχθη, ὅτι καθεὶς ἀπὸ τοὺς πολίτας εἶναι διὰ τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος προσκολλημένος εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὡς μέλος αὐτῆς. Ταύτην αὐτὸς ποτὲ δὲν θέλει ἀφήσειν, διὰ νὰ μετέλθῃ εἰς ἄλλην, ἐνόσῳ ἀπολαύει ἡσυχος τὴν ἐνδεχομένην μερίδα τῆς εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν τὸ συνάλλαγμα ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν συγκατένευσε νὰ ᾖ μέλος τῆς πολιτείας. Εὐθὺς ὅταν παύσῃ νὰ δίδωται εἰς αὐτὸν ἡ ὀφειλομένη τῆς εὐδαιμονίας μερίς, αὐτὸς ἐλευθερώθῃ ἀπὸ τὸ χρέος τοῦ συναλλάγματος, καὶ ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν καὶ τὰ ὑπάρχοντά του ὅπου ἄλλοῦ ἐλπίζει νὰ εὕρῃ πλειοτέραν εὐδαιμονίαν. Εἶναι καὶ τυραννικὸν καὶ ἐπικίνδυνον νὰ τὸν ἐμποδίσῃς· τυραννικὸν, ἐπειδὴ τὸν ἀναγκάζεις νὰ ᾖ πιστὸς εἰς συνάλλαγμα, διὰ τὸ ὁποῖον αὐτὸς δυστυχεῖ· ἐπικίνδυνον, διότι κρατῶν αὐτὸν μετὰ βίας, τὸν βιάζεις νὰ ἐπιθυμῇ τὴν κατάλυσιν τοιαύτης πολιτικῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει ἐξουσίαν νὰ θεραπεύσῃ τὴν δυστυχίαν του. Ταῦτα τὰ ἄτοπα φοβούμενοι τῶν Ἀθηναίων οἱ νόμοι, ἐσυγχώρησαν εἰς τοὺς πολίτας, νὰ μετοικίζωνται, ὅταν ἡ πολιτεία καὶ οἱ νόμοι δὲν ἤρεσκαν εἰς αὐτούς· « Οὐδεὶς ἡμῶν τῶν νόμων ἐμποδῶν « ἐστὶν οὐδ' ἀπαγορεύει, ἐάν τέ τις βούληται εἰς ἀποικίαν ἰέναι (εἰ μὴ « ἀρέσκοιμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ πόλις), ἐάν τε μετοικεῖν ἄλλοσέ πη ἐλθὼν, « ἰέναι ἐκεῖσε ὅπῃ ἂν βούληται ἔχων τὰ αὐτοῦ. » (Πλάτ. Κρίτ. σελ. 51.) Παρὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους, ἄλλους πλέον φιλοπάτριδας ἀνθρώπους δύσκολον ἦτο νὰ εὕρῃ τις, ἐνόσῳ εὕρισκαν ἕκαστος εἰς τὴν πατρίδα του μὲ εὐκολίαν τὰ μέσα νὰ ζῇ ἔντιμος, ἐλεύθερος καὶ εὐδαίμων, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται εἰς ἄλλον κἀνένα παρὰ εἰς τοὺς νόμους. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ πρὸς τοὺς νόμους σέβας ἤρχισε νὰ σαλεύεται, καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας οἱ δεσμοὶ νὰ χαλῶνται, τότε οἱ ἀληθεῖς φίλοι τῆς ἐλευθερίας, ἤγουν ὅσοι οὔτε νὰ ἀδικῶνται παρὰ τῶν ἄλλων ὑπέφεραν, οὔτ' αὐτοὶ ἄλλους νὰ ἀδικῶσιν ἤθελαν, ἐζήτουν ἄλλην πατρίδα, ὅπου ἤλπιζαν νὰ ζήσωσιν ἡσυχέστεροι καὶ εὐδαιμονέστεροι, λέγοντες τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο καὶ πολυθρύλλητον (Ἀριστοφ. Πλὺτ. 1152),

« Πατρίς γάρ ἐστι πᾶς, ἴν' ἂν πράττῃ τις εὖ. »

ΣΕΛΙΔΙ 147, στίχ. 22, Ἄν αὐτὴ κολάζεται ὡς ἀμάρτημα ἀπὸ τὸν

θεόν.] Ἐδείχθη ἀπὸ τὰ πρότερον σημειωθέντα, ὅτι ἡ ὀρθὴ φιλοσοφία κατεδίκησε τὴν αὐτοχειρίαν, ὡς ἀληθινὴν παράβασιν τῶν ὁποίων χρεωστεῖ καθηκόντων καὶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιβάλῃ ποινὴν εἰς τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ αὐτόχειρος. Ἡ θρησκεία δὲν εἶπε τίποτε ῥητῶς περὶ αὐτοχειρίας· οὐδ' ἦτο χρεῖα νὰ τὸ διακρίνῃ ὀνομαστί, ἐπειδὴ συμπεραίνεται ἀναγκαίως ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐντολὴν, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Ἄν ἄλλο μέτρον τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης δὲν ἔχῃ παρὰ τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀγάπην, ἀκολουθεῖ ὅτι οὐδὲ τὸν φόνον τοῦ πλησίον ἤθελε κρίνειν ἀδικώτερον τοῦ ἰδίου φόνου. Ἀλλ' ὅπως ἂν ἦναι, αἱ κατὰ τῆς αὐτοχειρίας, ὡς καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν ἁμαρτημάτων ἄμεσοι κολάσεις τοῦ θεοῦ, εἶναι ἄλλου δικαστηρίου καὶ ἄλλης ζωῆς ποιναί, αἱ ὁποῖα δὲν ἔχουν χώραν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια. Ὅστις κολάζει τὸν νεκρὸν τοῦ αὐτόχειρος, εἴτε δικαστὴς εἴτε νομοθέτης, ἄξιος εἶναι ν' ἀκούσῃ ὅ,τι ἔλεγεν ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸν τύραννον Κρέοντα (Εὐριπίδ. Φοινίσσ. 1639).

· Τί θεσμοποιεῖς ἐπὶ ταλαιπώρῳ νεκρῷ;

ΣΕΛΙΑΙ 149, στίχ. 13, ἡ φυσικὴ αὕτη χρεῖα. . . . ποσότης πάντοτε ἴση.] Γνωστὸν εἶναι κατὰ τοὺς πίνακας τῶν λεγομένων γενεθλιακῶν καὶ νεκρολογικῶν παρατηρήσεων, τοὺς ὁποίους ἐσύνθεσαν οἱ νεώτεροι πολιτικοὶ φιλόσοφοι, ὅτι εἰς ἓνα διωρισμένον ἀριθμὸν πολιτῶν, διωρισμένος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων, θανάτων καὶ γάμων τῶν συμβαινόντων κατ' ἔτος (Ἴδε RAUSTON, *Metrolog.* chap. VIII, pag. 484)· καὶ ὁ διορισμὸς οὗτος κρέμεται ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται. Ὑπόθεσις λοιπὸν, ὅτι εἰς μίαν ὁποιανδήποτε πολιτείαν, φυσικῶς θεωρουμένην, συμβαίνει νὰ γίνωνται χίλιοι γάμοι κατ' ἔτος. Ἐὰν διὰ τὴν πτωχείαν τῶν πολιτῶν, πτωχείαν γεννωμένην ἀπὸ νόμους ἀδίκους, δὲν συζευχθῶσι γαμικῶς μὲ γυναῖκας πλὴν ὀκτακόσιοι μόνον, οἱ μέιναντες ἄγαμοι διακόσιοι ἀναγκάζονται νὰ πειράζωσι τὰς ἄλλοτρίας γυναῖκας. Ὁ ἄνθρωπος φυσικὰ δὲν κλίνει οὐτ' εἰς τὴν πορνείαν, οὐτ' εἰς τὴν μοιχείαν, ἀλλ' εἰς τὸν τίμιον ἔρωτα, ἡγουν ἐπιθυμεῖ νὰ γένη εἰς μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ· μὲ ὁποῖαν τὴν ἀρχὴν εὐρέθῃ (παρεκτὸς ἐὰν ἦναι παντάπασιν ἀσελγέστατος), ἐκείνην πάντοτε θέλει, ἐκείνην προτιμᾷ, ἐκείνην κρίνει εὐμορφοτέραν ὅλων τῶν ἄλλων γυναικῶν. Ἐὰν οἱ

κακοὶ, οἱ ἄδικοι καὶ τυραννικοὶ νόμοι τοῦ σηκώσωσι πᾶσαν ἐλπίδα νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ πληθυνθῇ ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ ὑψίστου Νομοθέτου, τὸν ἀναγκάζουν νὰ γένῃ μοιχὸς, ἢ νὰ πέσῃ εἰς ἄλλα βδελυρώτερα ἀτοπήματα. Ἡ ἀνάγκη δὲν δικαιώνει τὴν μοιχείαν (ὅστις, βιαζόμενος νὰ ἐπιθυμήσῃ, δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον, ἐκείνου βέβαια ἢ ἀξιομισθία εἶναι πλειοτέρα). ἀλλὰ διδάσκει τοὺς νομοθέτας καὶ τοὺς ἡγεμόνας τὴν δικαιοσύνην, ἀνακαλύπτει τὰς ἀληθεῖς αἰτίας τῆς νόσου, αὐτὴν τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ· ὁδηγεῖ περιπλέον καὶ τοὺς πνευματικούς ἰατροὺς εἰς τὴν μετὰ λόγου καὶ κρίσεως θεραπείαν τοῦ πάθους. Ἡ Ὁρησκειά, λέγει ὁ συγγραφεὺς (σελ. 150), ἔχει μεγαλῆτερα βοηθήματα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἀλλ' ὅστις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ τὴν Ὁρησκειάν, θέλει πληροφορηθῇ, ὅτι ὁ πάνσοφος αὐτῆς Νομοθέτης, διὰ νὰ κρατῇ τοὺς ἀνθρώπους ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀρετῆς, μεταχειρίζεται βοηθήματα καὶ μέσα ἀνθρώπινα· καὶ ταῦτα διδάσκει, ὅπου ταῦτα φαίνονται ἱκανὰ νὰ θεραπεύσωσι τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀδικίας. Πειράζει τὸν Θεὸν καὶ ἀσεβεῖ εἰς αὐτὸν, ὅστις ζητεῖ παρ' αὐτοῦ θαύματα πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶν, ὅσα μὲ μόνην τοῦ λογικοῦ τὴν δύναμιν ἐμπορεῖ νὰ ἀποφύγῃ, ἢ νὰ θεραπεύσῃ. Ὅστις ἐκουσίως ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἔπειτα ἐπικαλεῖται τὸν θεὸν νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὸν πνιγμὸν, ἐκεῖνος εἶναι πνιγμοῦ, καὶ ὄχι σωτηρίας ἄξιος. Κόπτε λοιπὸν τὰς ἀφορμὰς τῶν κακῶν, ἂν θέλῃς νὰ θεραπεύσῃς τὰ κακά. Ἐὰν ᾔσῃ Ἄρχων, ἢ Νομοθέτης, ἅς μὴ συγχωρῶσιν οἱ νόμοι σου εἰς κἀνένα « νὰ σφετερίζεται ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐτυχίαν, « καὶ ν' ἀφίνη εἰς τοὺς λοιποὺς ὅλην τὴν ἀδυναμίαν καὶ δυστυχίαν. » (σελ. 1.) Ἐὰν ᾔσῃ πνευματικὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος, ἔνωσε μὲ τῆς Ὁρησκειᾶς τὰ μέσα τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν τῆς ἀληθοῦς αἰτίας καὶ πηγῆς τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ κάμνε τὴν θεραπείαν ἀνάλογον μὲ τὴν νόσον, ἂν θέλῃς νὰ ᾔναι δραστικὴ ἢ θεραπεία. Δὲν ἰατρεύονται μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅστις, ἔχων αὐτὸς ἰδίαν γυναῖκα, μοιχεύει τὴν ἄλλοτρίαν, καὶ ὁ ἄγαμος μοιχός· ὁ πρῶτος χρειάζεται ἐπιτίμια βαρέα· ὁ δεύτερος συμβουλήν νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου, ἂν ᾔναι δυνατὸς εἰς αὐτὸν ὁ γάμος, καὶ παρηγορίαν, ἂν στερῇται τὰ μέσα νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς κοίτην ἀρίαντον. Ἀντὶ νὰ καταδικάσῃς αὐτὸν νὰ διαμοιράσῃ τὸ ὑστέρημα του εἰς τοὺς ψωμοζήτας, ἀνάγκασε τὸν πλούσιον καὶ ἐθελόκακον μοιχὸν, διὰ συγχώρησιν τῆς ἀμαρτίας του, νὰ αὐξήσῃ ἐκ τοῦ περισσεύ-

ματος τὸ ἐργόχειρον τοῦ πένητος, καὶ νὰ τοῦ εὐκολύνῃ τὸν γάμον. Ἡ ἀληθὲς ἐλεημοσύνη εἶναι νὰ καταπαύῃ τις τὰς ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων, νὰ φέρῃ τοὺς πολίτας, ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἰσότητα. Εἶναι σημειώσεως ἄξιον ὅ,τι διηγεῖται ὁ Πλούταρχος περὶ τῶν κατοίκων τῆς Κέω ἢ Κίας (σήμερον Τσίας) νήσου· εἰς αὐτοὺς οὔτε φθορὰ παρθένου, οὔτε γυναικὸς μοιχεῖα ἠκούσθη εἰς ἑπτακοσίων ἐτῶν διάστημα. (Πλούταρχ. Γυναικ. ἀρετ.) Τοῦτο· τί σημαίνει; ὅτι ἡ Κία τότε ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ νόμους δικαίους, οἱ ὅποιοι, ὑπερασπίζοντες ἐπίσης ὅλους τοὺς πολίτας, ἐδίδαν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα νὰ ἐνόνωνται ἄνδρες καὶ γυναῖκες τιμίως, ὁπόταν ἔφθαναν εἰς τὴν νόμιμον ἡλικίαν τοῦ γάμου. Παρόμοιον τὴ δικαίας πολιτείας καὶ νομοθεσίας παράδειγμα ἱστορεῖ ἄλλος (VALER. MAXIM. lib. II, cap. I, § 4) περὶ τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τὴν Ῥώμην (λέγει) ἐπέρασαν πεντακόσια εἴκοσι ἔτη ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς, πρὶν ἀκουσθῇ ἀνδρογύνου χωρισμός.

ΣΕΛΙΔΙ 150, στίχ. 2, Ἄλλ' ὅταν συναρμόζωσι . . . ἡ πατρικὴ ἐξουσία.] Ἰδού καὶ ἄλλη πηγὴ ὅχι μόνον μοιχείας, ἀλλὰ καὶ τῆς κατ' οἶκον διχονοίας, καὶ ἄλλων μυρίων ἀτοπημάτων. Ὅταν ὁ ἀναίσθητος πλούσιος, ἢ ὁ νομιζόμενος εὐγενὴς, προτιμᾷ τὸν καπνὸν τῆς εὐγενείας, καὶ τὰ ἀναίσθητα μέταλλα ἀπ' αὐτὰ τὰ χρηστὰ ἦθνη, καὶ δὲν καταδέχεται νύμφην, ἢ γαμβρὸν, ἐὰν δὲν ᾖναι πλούσιοι ἢ εὐγενεῖς, ὡς αὐτὸς, εἰς τοιοῦτους βιασμένους γάμους μὴν ἐλπίσης νὰ εὕρῃς σωφροσύνην, ὁμόνοιαν, ἢ κάμμίαν ἄλλην ἀρετήν. « Πλούτον τιμᾷ, καὶ σωφροσύνην « ἅμα ἱκανῶς κτᾶσθαι ἐν τοῖς πολίταις ἀδύνατον· ἀλλ' ἀνάγκη ἢ τοῦ « ἑτέρου ἀμελεῖν, ἢ τοῦ ἑτέρου. » (Πλάτων, Πολιτ. ή, σελ. 505.)

ΣΕΛΙΔΙ 151, στίχ. 15, συναθροίζουσα τὴν θερμὴν καὶ ζέουσαν νεότητα.] Τὰ αὐτὰ γενέθλια δίδει καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὸ βδελυρὸν καὶ παρὰ φύσιν πάθος τῆς παιδευαστίας. Κατ' αὐτὸν, ἡ παιδευαστία ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ τοὺς Κρήτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, εἰς αὐτὰ τὰ συσσίτια, ἤγουν τὰ περιβόητα κοινόβια τῶν νέων, τὰ ὅποια ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς ταῦτα τὰ δύο ἔθνη. Ἄξιον εἶναι νὰ μεταγράψω τὴν ῥῆσιν ὅλην τοῦ Πλάτωνος, διὰ νὰ τὴν μελετῶσι μὲ σκέψιν ὅσοι κυβερνοῦν νέους πολλοὺς, ὡς διδάσκαλοι μαθητῶν, ἢ ὡς Ἡγούμενοι Μοναχῶν. « Δοκεῖ [τὰ « ξυσσίτια] τὰς περὶ τὰ ἀφροδίσια ἡδονὰς οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ « καὶ ΘΗΡΙΩΝ διεφθαρκεῖναι· καὶ τούτων τὰς ὑμετέρας πόλεις [Κρή- « την καὶ Σπάρτην] πρώτας ἂν τις αἰτιῶτο . . . Ἐννοητέον ὅτι τῇ θηλείᾳ

« καὶ τῇ τῶν ἄρρένων φύσει, εἰς κοινωνίαν ἰούσῃ τῆς γεννήσεως ἢ περὶ
 « ταῦτα ἡδονὴ κατὰ φύσιν ἀποδεδόσθαι δοκεῖ· ἄρρένων δὲ πρὸς ἄρρε-
 « νας, ἢ θηλειῶν πρὸς θηλείας παρὰ φύσιν· καὶ τῶν πρώτων τὸ τόλ-
 « μημα εἶναι δι' ἀκράτειαν ἡδονῆς. » (Πλάτων, Νομ. α', σελ. 636.)
 Διὰ τὰ καταλάβῃ ὁ ἀναγνώστης τί νοεῖ ὁ Πλάτων, ὅταν λέγῃ, ὅτι
 τὰ συσσίτια φθείρουν καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων τὰς ἡδονάς, πρέπει νὰ
 παραβάλῃ τὴν ῥῆσιν τοῦ φιλοσόφου τούτου μετ' ῥῆσιν ἄλλην τοῦ μαθητοῦ
 αὐτοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις λέγει εἰς δύο τόπους τῶν συγγραμμάτων του
 (Περὶ ζώων γενέσ. β', 7, καὶ Περὶ ζώων Ἱστορ. ή, 28), ὅτι εἰς τὴν
 Λιβύαν γεννῶνται πολλὰ τερατώδη θηρία, διότι ἡ σπάνις τοῦ ὕδατος
 ἀναγκάζει τὰ διαφόρου γένους ζῶα νὰ συνέρχωνται ὅπου εὕρωσιν ὀλί-
 γον ὕδωρ· καὶ ἐκεῖ σμιγόμενα καὶ τὰ ἄλλογενῆ μετ' ἀλλήλων, γεννῶσι
 τὰ τέρατα· « διὰ γὰρ τὴν σπάνιν τοῦ ὕδατος, ἀπαντῶντα πάντα [τὰ
 « θηρία] πρὸς ὀλίγους τόπους τοὺς ἔχοντας τὰ νάματα, μίγνυσθαι καὶ
 « τὰ μὴ ὁμοιογενῆ. »

ΣΕΛΙΔΙ 152, § XXXVII, ΠΕΡΙ ΕΙΔΟΥΣ ΤΙΝΟΣ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ
 ΕΞΑΙΡΕΤΟΥ.] Εἰς ὅλον τοῦτον τὸν παράγραφον ἠθέλησεν ὁ Βεκκαρίας
 νὰ ἐλέγξῃ τὴν κατὰ τῶν ἑτεροδόξων σκληρότητα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλη-
 σίας· ἀλλ' ὁ φόβος τοῦ ἐδέσμευσε καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν γλῶσσαν τόσον,
 ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ καταλάβῃ τίς τί λέγει, καὶ ἀμφίβολον ἂν καὶ
 αὐτὸς ἐκατάλαβε καλῶς ὅσα γράφει. Λέγει (σελ. 153) ὅτι εἶναι « ἀναγ-
 « καία εἰς τὴν πολιτείαν ἢ παντελὴς ὁμοφροσύνη τῶν πολιτῶν. » Ἄν
 νοῇ τὴν ὁμοφροσύνην εἰς τὰ πολιτικὰ δόγματα, παρ' αὐτὴν ἀναγκαιό-
 τερον ἄλλο βέβαιον δὲν εἶναι· ἀλλ' ἡ τοιαύτη ὁμοφροσύνη εἶναι ἔργον τῶν
 δικαίων πολιτικῶν νόμων. Ἄν νοῇ (ὡς πιθανὸν ὅτι νοεῖ) τὴν ὁμοφροσύνην
 εἰς τὰ τῆς Θρησκείας, ἐσύμφερε βέβαιον εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν νὰ
 ὁμοφρονῶσι, καθὼς εἰς τ' ἄλλα, οὕτω καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ὑπο-
 λήψεις οἱ πολῖται· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἔργον διδασχῆς (ἴδ. σελ. 212), ἔργον
 εὐχῆς, ὄχι ἀνάγκης, ὄχι σιδήρου καὶ πυρός. Ἐὰν ὁ Νομοθέτης τῆς Θρη-
 σκείας ὑποφέρῃ ζῶντα τὸν ἑτερόδοξον συμπολίτην σου, τοῦ ὁποίου καὶ
 τὴν ψυχὴν δύναται νὰ μεταβάλῃ, καὶ τὸ σῶμα νὰ κεραυνώσῃ, ὅπουθεν
 ἔλαβες σὺ τὸ δίκαιον νὰ τὸν καταφλέγῃς ἐπάνω εἰς τὴν πυράν; Λέγει
 ὁ Βεκκαρίας, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξουσιάζωνται τῶν ἀνθρώπων τὰ
 πνεύματα, ἔπειτα προσθέτει ἀμέσως, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξουσία γεννᾷ τὴν
 ὑπόκρισιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἶναι ἐναντία εἰς τὴν

πραότητα καὶ φιλαδελφίαν, τὰς ὁποίας διδάσκει ἡ Θρησκεία. Δι' αὐτὸ λοιπὸν τοῦτο, διότι κάμνει ὑποκριτὰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐναντιοῦται εἰς τὴν Θρησκείαν, ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀλλὰ εἶναι πρόδηλος τυραννία. Ὑποκρινόμενοι τὸν χριστιανισμόν ἐσώθησαν ἀπὸ τὰς φλόγας πολλοὶ Ἰουδαῖοι τῆς Ἰσπανίας· ἀλλ' ἡ Ἰσπανία ἑποτέ εἶχε νόμιμον ἐξουσίαν; ὅταν ἐσυγχώρει εἰς τὸ κριτήριον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως νὰ καίῃ ἀσπλάγχχνως τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Αἰρετικούς, ἢ σήμερον, ὅτε διορθώσασα τὴν πολιτείαν της κατήργησε καὶ τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν;

ΣΗΛΙΔΙ 154, στίχ. 15, καὶ τὸ πῦρ, διὰ τὸν φόβον τῶν πυρκαϊῶν κ. τ. λ.] Τοιοῦτος ἄλογος νόμος εἶναι καὶ νὰ ἐμποδίζεται ὁ οἶνος διὰ τὸν κίνδυνον τῆς μέθης καὶ τῶν ἐκ τῆς μέθης ἐνδεχομένων κακῶν. (Ἰδ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω σελ. 227.) Ὅταν ἡ πολιτικὴ κοινωνία κυβερνᾶται ἀπὸ τοιούτους μωροὺς νόμους, ἀνάγκη εἶναι νὰ μωραίνωσι καὶ τὰ μέλη της. Ὅταν ἡ δικαστικὴ ἀρχὴ δὲν ἀρκῆται νὰ κολάζῃ τὰ ἀδικήματα, ἀλλ' ἐπιβάλλῃ ποινὰς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐνδεχομένας ἀφορμὰς τῶν ἀδικημάτων, τότε καὶ ἡ πατρικὴ ἀρχὴ καὶ ἐξουσία διαστρέφει τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, καὶ δὲν κάμνει πλέον οὐδεμίαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν ὠφελίμων καὶ βλαβερῶν μαθημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πυθαγορικὸς Ξενοφίλος, ἐρωτηθεὶς ἀπὸ τινὰ τὸν κάλλιστον τρόπον νὰ παιδεύσῃ τὸν υἱόν του, ἀπεκρίθη, ὅτι πρὸ πάντων ἔπρεπε νὰ ἐπιμεληθῇ νὰ τὸν ἀναθρέψῃ εἰς πόλιν κυβερνωμένην ἀπὸ χρηστῶν νόμων (Διογ. Λαέρτ. ή, 16)· καὶ διὰ τούτου ἐσήμαινε, ὅτι εἰς τὰς πόλεις, ὅπου βασιλεύει ἡ ἀνομία, ἡ χρηστὴ ἀνατροφή εἶναι δύσκολος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀδύνατος. — Στίχ. 19, ὁ νόμος, ὅστις ἀπαγορεύει τὴν ὀπλοφορίαν.] Ὁ νόμος οὗτος δὲν εἶναι, ὡς νομίζει ὁ Βεκκαρίας, κακὸς, διότι ἀπαγορεύει τὴν ὀπλοφορίαν (πρᾶγμα κινδυνῶδες, ἂν ὅχι πάντοτε κακόν)· ἀλλὰ διότι δὲν τὴν ἀπαγορεύει ἐξίσου εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ἀλλ' ἀφίνει μέρος αὐτῶν νὰ συναθροίζωνται ὠπλισμένοι εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰ θέατρα καὶ εἰς αὐτὰς τὰς φιλικὰς συνελεύσεις, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω (σελ. 129), ἐνῶ οἱ λοιποὶ περιερχόμενοι ἄοπλοι κινδυνεύουν νὰ κατασταθῶσιν ἐλωτεῖς τῶν ὠπλισμένων. Ὅστις νόμος εἶναι δι' ὅλους κοινὸς, ἐνδέχεται νὰ ᾔῃ ἀνόητος, ἀλλ' ὅχι ποτὲ ἄδικος· μόνον τὰ προνόμια εἶναι καὶ ἄδικα καὶ ἀνόητα. Ἡ κατὰ πόλεις εἰς καιρὸν εἰρήνης ὀπλοφορία ἔμεινε λείψανον τῆς παλαιᾶς βαρβαρότητος, καθὼς ἐσημείωσα πρότερον (σελ. 234.)

ΣΕΛΙΔΙ 156, στίχ. 5, ὁ ἄγριος τῆς φύσεως ἄνθρωπος καὶ χω-
 ρὶς ἰδίαν τοῦ ὠφέλειαν.] Ὁ ἄγριος τῆς φύσεως ἄνθρωπος δὲν αἰσθά-
 νεται ἄλλας παρὰ τὰς ἀναγκαίαις εἰς τὴν ζωὴν χρείας· ὅθεν καὶ δι'
 αὐτὰς μόνας πολεμεῖ τὸν ὅμοιον αὐτοῦ. Ἀρπάζει ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ
 ἄλλου τὴν τροφήν, ὅταν ἔχῃ χρείαν τροφῆς, καὶ τὸν γυμνώνει ἀπὸ τὸ
 ἔνδυμα, ὅταν ἔχῃ χρείαν σκέπης. (Ἰδ. σελ. 184.) Ἀλλ' ἀφοῦ χορτασθῇ
 καὶ σκεπασθῇ, ἡσυχάζει, ἕωσοῦ νὰ ἔλθῃ πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς χρείας· ὁ
 δὲ ἐνωμένος πολιτικῶς μὲ τοὺς ὁμοίους τοῦ ἄνθρωπος, ἔξω τῶν ἀναγ-
 καίων, ἔχει ἔτι καὶ τὰς χρείας τῆς ὑπολήψεως, χρείας τόσον πλειο-
 τέρας, ὅσον εἶναι τὸ ἔθνος πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον. Ὁ τοι-
 οῦτος λοιπὸν ἄνθρωπος ἀδικεῖ, ὅχι μόνον ὅταν ῥιγᾷ ἢ πεινᾷ, διὰ νὰ
 σκεπάσῃ τὴν γύμνωσιν, ἢ νὰ θεραπεύσῃ τὴν πείνάν του, ἀλλὰ καὶ διὰ
 πράγματα, τὰ ὁποῖα, οὔτ' ἀναγκαῖα, οὔτ' ἀληθῶς ὠφέλιμα ὄντα εἰς
 αὐτὸν, ἐπιθυμεῖ διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι τὰ βλέπει εἰς τοὺς συμπολίτας του.
 « Οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰναγκαῖα ἀδικοῦσιν, ὣν ἄκος εἶναι
 « νομίζει [ὁ Φαλέας] τὴν ἰσότητά τῆς οὐσίας, ὥστε μὴ λωποδυτεῖν διὰ
 « τὸ ῥιγοῦν ἢ πεινῆν· ἀλλὰ καὶ ὅπως χαίρωσι καὶ μὴ ἐπιθυμῶσιν· ἔχον
 « γὰρ μείζω ἔχωσιν ἐπιθυμίαν τῶν ἀναγκαίων, διὰ τὴν ταύτης ἰατροίαν
 « ἀδικήσουσιν. » (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 44.) ἔχει λοιπὸν ὁ πολιτι-
 κῶς ζῶν ἄνθρωπος τριῶν λογῶν χρείας· τὰς ἀναγκαίαις καὶ εἰς αὐτὸν
 τὸν ἄγριον χρείας, ἔπειτα τὰς ἀπολαυστικὰς χρείας, καὶ τελευταῖον
 τὰς χρείας τῆς ἀλόγου ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας του. Ὁ σοφὸς καὶ
 φρόνιμος νομοθέτης, χρεωστεῖ νὰ θεραπεύῃ τὰς πρώτας, εὐκολύνων εἰς
 καθένα πολίτην τοὺς τρόπους νὰ κερδαίνῃ τὰ πρὸς ζωὴν, διὰ τῆς ἰδίας
 ἐργασίας καὶ φιλοπονίας, τὰς δευτέρας καὶ τρίτας μὲ τὰ φάρμακα τῆς
 σωφροσύνης καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ μὲ τὴν καλὴν ἀνατροφήν τῶν
 νέων, ἢ ὁποῖα ἐνταυτῷ διδάσκει καὶ τοὺς πένητας νὰ ἀρκῶνται εἰς τὰ
 ἀναγκαῖα, ἢ νὰ προξενῶσιν εἰς ἑαυτοὺς τὰ χρήσιμα διὰ μέσου τῆς ἐργα-
 σίας, καὶ ἐμποδίζει τοὺς πλουσίους νὰ σπαταλῶσι, καὶ νὰ διεγείρωσι
 τῶν πενήτων τὸν φθόνον· « Ἰ Τί οὖν ἔκος τῶν τριῶν τούτων; τοῖς μὲν
 « οὐσία βραχεῖα καὶ ἐργασία, τοῖς δὲ σωφροσύνη· τρίτον δ' εἵτινες
 « βούλονται δι' αὐτῶν χαίρειν, οὐκ ἂν ἐπιζητοῖεν, εἰ μὴ παρὰ φιλοσο-
 « φίας ἄκος. » (Αὐτ. αὐτόθ.)

ΣΕΛΙΔΙ 158, στίχ. 1, Ἐπειδὴ οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη τοῦ ἔθνους γεν-
 νῶνται . . . τῆς πολιτικῆς κοινωνίας κ. τ. λ.] Τὸ εἶδος, ἢ κατάστασις

καὶ διάθεσις πάσης πολιτικῆς κοινωνίας, δὲν ἀναφύεται αὐτομάτως ἀπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ γεννᾶται ἀπ' αὐτὰ τῶν πολιτῶν τὰ ἥθη καὶ τὰ φρονήματα. Ὄταν τὸ ἔθνος ᾖ φρόνιμον καὶ χρηστόηδες, φρόνιμος εἶναι καὶ ἡ πολιτεία του· ὅταν κακοηθευθῇ καὶ μωρανθῇ, διαφθείρει καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ καταπτᾷ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀθλιεστάτην ὅλων τῶν καταστάσεων, νὰ κυβερνᾶται δηλαδὴ ὡς ἀγέλη κτηνῶν ἀπὸ κτήνη ἄλλα θηριωδέστερα. « Ἡ οἶει ἐκ δρυὸς ποθὲν, ἢ ἐκ πέτρας τὰς « πολιτείας γίγνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι, οἱ « ἄν, ὥσπερ ῥεύσαντα, τᾶλλα ἐφελκύσεται. » (Πλάτων, Πολιτ. ή, σελ. 544.) — Στίχ. 18, τὰ τέκνα μένουσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρός.] Ἀτελεῖς πολῖται ὠνομάζοντο οἱ παῖδες, ἐνόσω ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν. (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 68 καὶ 75.) Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐγράφοντο εἰς τῶν πολιτῶν τὸν κατάλογον, ὀνομαζόμενον Ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, ὅταν ἐγίνοντο εἰκοσαετεῖς, ἀφοῦ πρῶτον ὠμνυσαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀγραύλου νὰ φυλάξωσι τοὺς νόμους καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. (Πολυδεύκ. Βιβλ. Η, κεφ. θ'.) Ὁ ὅρκος ἤρχιζεν ἀπὸ ταῦτα τὰ ἀξιοσημεῖωτα λόγια, ΟΥ ΚΑΤΑΙΣΧΥΝΩ ΤΑ ΟΠΛΑ. Καὶ βέβαια δὲν τὰ κατήσχυναν, ὅταν ἐπολέμουν τοὺς Πέρσας· ἀλλ' ἀφοῦ κατεφρόνησαν τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, καὶ ἐγυναικώθησαν ἀπὸ τὴν κατάχρησιν τῶν ἡδονῶν, τὰ ὅπλα των ἰώθησαν πρῶτον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, ἔπειτα παντελῶς ἐσυντρίφθησαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

ΣΕΛΙΔΙ 161, στίχ. 8, τὴν ἐμπόδισιν τῶν ἀδικημάτων.] Ὁ πρῶτος μεταφραστὴς Γάλλος (ὁ MORELLET) μετὰ τὰς λέξεις ταύτας προσθέτει, διὰ νὰ σαφηνίσῃ τὸν Βεκκαρίαν, τὰ ἐξῆς· « Διότι ἄνθρωποι ὑπερβολῇ « εὐαίσθητοι, φωτισμένοι, καὶ πολλοὶ τὸ πλῆθος, ἤθελαν εἶσθαι δυσκολώ- « τατοι νὰ κυβερνῶνται καὶ νὰ συνέχωνται. » Ὁ δεύτερος μεταφραστὴς Γάλλος τὰ ἐδέχθη εἰς τὸ κείμενόν του, ἀλλὰ μὲ δισταγμὸν, χωρὶς νὰ προβάλλῃ ὀρθωτέραν αὐτὸς ἐξήγησιν. — Στίχ. 14, Δικτάτωρ αὐτογνώμων.] Δικτάτωρ (Dittatore, ἀπὸ τῆς Λατινικῆς λέξεως Dictator) σημαίνει Ἄρχοντα χειροτονούμενον πρὸς καιρὸν, ἀλλ' ἀπόλυτον, αὐτογνώμονα καὶ ἀνυπεύθυνον, ἡγοῦν κύριον νὰ καταργήσῃ πρὸς καιρὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς νόμους, καὶ νὰ διοικήσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην καὶ βούλησιν, χωρὶς νὰ χρεωστῇ λογαριασμὸν τῆς διοικήσεώς του εἰς κανένα. Αἱ δημοκραταί εἰδίδαν καμμίαν φορὰν τὴν φοβεράν ταύτην ἐξουσίαν εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς πολίτας διὰ δεινὰς τινὰς περιστάσεις καὶ φόβους μεγάλους.

λων κινδύνων. Τοιοῦτοι Δικτάτορες ἐχειροτονήθησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ σχεδὸν ἄλλον χαλινὸν τῆς ἀχαλινώτου ταύτης ἐξουσίας δὲν εἶχαν, πλὴν ὅτι δὲν ἐσυγχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ μεταχείρισις τῶν δημοσίων χρημάτων χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ δήμου, ἢ τῆς Συγκλήτου, οὐδὲ ἡ ἄδεια νὰ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἰταλίας, ἐνόσω εἶχαν τὴν Δικτατορικὴν ἀρχήν, ἡ ὁποία ἦτον ἐξάμηνος. Ἀλλ' ὁ Κορνήλιος Σύλλας (τὸν ὁποῖον φέρει παράδειγμα ὁ συγγραφεὺς), μετὰ πολλὰ πάνδεινα κακὰ, ὅσα ἔκαμε τὴν πατρίδα του, ἀναγορευθεὶς αὐτογνόμενος Δικτάτωρ (κατὰ τὸ 674 ἔτος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης καὶ 80 πρὸ Χριστοῦ), καὶ καταφρονήσας ὅλους τοὺς νόμους, μετεσχηματίσθη εἰς φανερόν τύραννον. Ἐφθασεν ἡ ἀπάνθρωπος αὐτοῦ σκληρότης ὥστε νὰ θυσιάσῃ, διὰ διαφόρους προφάσεις, τεσσαράκοντα χιλιάδας πολιτῶν (Διον. Ἀλικαρν. Ῥώμ. Ἀρχαιολογ. Βιβλ. Ε, κεφ. 77), τῶν ὁποίων τὰς οὐσίας ἐμοίραζεν εἰς τοὺς φίλους καὶ συμπράκτορας τῆς κακίας του. — Στίχ. 24, αἱ πρὸς ἀλλήλους φιλίαι. . . . εἶναι βαρύτερος.] Ἐλάβεν, ἂν δὲν λανθάνωμαι, τὴν γνώμην ἀπὸ τὸν Μοντεσκιῶ, πιθανὴν εἰς τὸ φαινόμενον, ἀλλ' ἴσως ὅχι ἀληθῆ. Φιλία καθαρὰ καὶ μόνιμος δὲν ἔχει ποτὲ χώραν οὔτε μεταξὺ δύο πονηρῶν ἀνθρώπων, οὔτε μεταξὺ χρηστοῦ καὶ πονηροῦ· ἡ φιλία εἶναι ἀρετὴ ψυχῶν φιλαρέτων. Ἐὰν ᾖναι ἀληθὲς, ὅτι ἡ διαφθορά τῶν ἡθῶν εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν βαρύτητα τῆς δουλείας, ἔάν, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς (σελ. 167), καὶ ὡς τὸ ἔδειξε πάντοτε ἡ πείρα, αἱ δουλωμέναι ψυχαὶ ᾖναι πλέον φιλήδονοι, πλέον ἄσωτοι, πλέον σκληραὶ κ. τ. λ., ἀκολουθεῖ, ὅτι καὶ τοῦτο τὸ πολύτιμον δῶρον τοῦ οὐρανοῦ, ἡ φιλία, εὐρίσκεται εἰς ἐκείνας τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, ὅπου βασιλεύουν οἱ νόμοι, ὅπου ἡ δικαιοσύνη, ἐμποδίζουσα τοὺς πολίτας νὰ ἀδικῶσιν ἀλλήλους ὡς λησταί, τοὺς φέρει κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἰσόνομον ἀδελφότητα καὶ κοινωνίαν, χωρὶς τῆς ὁποίας, ἀληθῆς φιλία νὰ συσταθῇ εἶναι ἀδύνατον· « Οὗτος « ἔμοι γε δοκεῖ ὁ σκοπὸς εἶναι. . . ὅπως δικαιοσύνη παρέσται καὶ σωφρο- « σύνη τῷ μακαρίῳ μέλλοντι ἔσεσθαι. . . οὐκ ἐπιθυμίας ἔωντα ἀκολ. ἄ- « στους εἶναι, καὶ ταύτας ἐπιχειροῦντα πληροῦν, ἀνήνυτον κακὸν, « ληστοῦ βίον ζῶντα· οὔτε γὰρ ἂν ἄλλῳ ἀνθρώπῳ προσφιλεῖς ἂν εἴη ὁ « τοιοῦτος, οὔτε θεῶ. Κοινωνεῖν γὰρ ἀδύνατος· ὅτῳ δὲ μὴ ἔνι κοινωνία, « φιλία οὐκ ἂν εἴη. » (Πλάτ. Γοργ. σελ. 507.)

ΣΕΛΙΔΙ 166, στίχ. 19, αὐξάνει ἐνταυτῷ καὶ τὴν πιθανότητα κ. τ. λ.]

Ἦγουν πιθανώτερον εἶναι, ὅτι θέλει πέσειν τις εἰς ἓν ἀπὸ ἑκατὸν, παρ' εἰς ἓν ἀπὸ δέκα ἀμαρτήματα. Ἴδε ὅσα ἀνωτέρω (σελ. 244) ἐσημειώθησαν περὶ τῆς ἀνοήτου καὶ τυραννικῆς πολυπλασιάσεως τῶν νόμων. — Στίχ. 27, καὶ ὅχι τὰς διαφοροὺς τάξεις τῶν πολιτῶν.] Τοῦτο παραγγέλλει συχνὰ καὶ ὁ Πλάτων (Πολιτ. ζ', σελ. 519). « Νομοθέτῃ οὐ τούτου « μέλει ὅπως ἓν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει· ἀλλ' ἐν ὅλῃ « τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, ξυναρμόττων τοὺς πολίτας, « πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελείας, ἣν « ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὧσιν ὠφελεῖν· καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν ται- « οὗτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφίῃ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βού- « ληται, ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν ζύνδεσμον τῆς « πόλεως. » Ἴδε καὶ τὰ ἀνωτέρω (σελ. 223 καὶ 231) σημειωθέντα περὶ τῆς ἀλόγου διακρίσεως εὐγενῶν καὶ δυσγενῶν πολιτῶν.

ΣΕΛΙΔΙ 167, στίχ. 2, ἀλλ' ὁ φόβος τοῦ πολίτου . . . ὀλέθριος.] Ἐπειδὴ φυσικὰ καὶ αὐτὸς ὁ οὐτιδανώτατος ἄνθρωπος θέλει νὰ ᾔῃ, ἢ νὰ λογίζεται καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅταν ἀναγκάζεται νὰ φοβῇται ἀνώτερον ἄλλον, προσπαθεῖ νὰ ᾔῃ καὶ αὐτὸς φοβερός εἰς ἄλλον κατώτερον, καὶ ἐκεῖνος πάλιν εἰς ἄλλον, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅτινα τις φοβεῖται, ἀνάγκη ᾔῃ νὰ τὸν μισῇ, καὶ ὅτινα μισεῖ, νὰ ζητῇ πάντα τρόπον νὰ τὸν κακοποιήσῃ· ἀγάπη καὶ φόβος, εὐεργετικὴ διάθεσις καὶ μῖσος, ἐντάμα ποτὲ δὲν ἐσυγκατοίκησαν. Ὅταν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἐξορισθῇ ἢ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, τὴν ὁποίαν παραγγέλλει ἡ φιλοσοφία, καὶ ὡς χρέος ἀπαραίτητον προστάσσει ἡ Θρησκεία, τότε ἡ πολιτικὴ κοινωνία μεταβάλλεται εἰς συνάθροισιν ἀχρείων καὶ ἀγρίων θηρίων. Τότε εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτείας κυκλοφορεῖ ἀδιαλείπτως, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω (σελ. 12) ὁ συγγραφεὺς, ἡ ἀνάνδρος σκληρότης, καὶ ὁ φόβος, μὲ τὸν ὁποῖον φοβίζει ἓνας τὸν ἄλλον, ἐπιστρέφει πολυπλάσιος εἰς καθενὸς ψυχὴν καὶ τῆς ἀφαιρεῖ τὴν αἴσθησιν πάσης ἀρετῆς καὶ χρηστότητος. — Στίχ. 4, εἶναι φυσικὰ αἱ δουλωμένα ψυχὰι πλέον φιλήδονοι κ. τ. λ.] Εἶναι οἱ δοῦλοι πλέον φιλήδονοι, διότι μόνως τὰς σωματικὰς καὶ κτηνώδεις ἀπολαύσεις γνωρίζουν, οὐδ' ἐγεύθησαν ποτὲ τὰς ἀληθεῖς ἡδονὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, « ἡδονὰς ἀμίκτους τε λύπαις καὶ οὐδαμῶς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν σφόδρα « ὀλίγων, » ὡς τὰς ὠνόμαζεν ὁ Σωκράτης (Πλάτων, Φιλήβ. σελ. 52). — πλέον φιλήδονοι, διότι σπεύδουσιν νὰ ἀπολαύσωσι τὸ σήμερον, μὴν ὄντες

βέβαιον ἂν καὶ μὴ ἀδικία τῶν νόμων δὲν τοὺς στερήσῃ αὐρίον καὶ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὴν ζωὴν· πλέον σκληροὶ, διότι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκδικηθῶσι τὴν ὁποίαν πάσχουν ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους αὐτῶν ὕβριν καὶ καταφρόνησιν, ὑβρίζουν, καταφρονοῦν καὶ ἀδικοῦν τοὺς ὑποδεεστέρους, καὶ παρηγοροῦν τρόπον τινὰ τὰ ἴδια κακὰ, κακοποιοῦντες ἄλλους. Σκληρότερος ἀσυγκρίτως καὶ θηριωδέτερος εἶναι ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὅστις φοβερίζει τὸν σύνδουλόν του νὰ τὸν καταδώσῃ, ἢ καὶ νὰ τὸν ὑποβάλλῃ εἰς τὰς κολάσεις τοῦ τυράννου, παρὰ τὸν τύραννον αὐτόν. (Ἰδ. σελ. 201.)

Εἰς ὀλίγα λόγια, καθὼς ἀπὸ τὰ φθαρμένα ἦθη γεννῶνται αἱ κακαὶ καὶ παράνομοι πολιτεῖαι (Ἰδ. σελ. 252), οὕτω πάλιν αἱ κακαὶ πολιτεῖαι φθείρουν τὰ χρηστὰ ἦθη. « Μὴ ὑπαρχούσας δ' εὐνομίας περὶ τὰς πό-
 « λιας, οὐκ ἂν δύναιτο τις ἀγαθὸς ἢ εὐδαίμων πολίτας ἤμεν » ἔλεγεν ὁ Πυθαγορικὸς Ἰππόδαμος (παρὰ Στοβ. σελ. 555). Καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φαίνεται παράδοξον. Ἐπειδὴ κἀνεὶς φυσικὰ δὲν θέλει νὰ ἀδικῇται, εἰς δὲ τὰς δυσνομουμένας πολιτείας δὲν εὐρίσκει παρὰ δύο μόνον μέσα νὰ μὴν ἀδικῇται, νὰ ἦναι δηλαδὴ ἢ τύραννος αὐτὸς, ἢ φίλος τῶν τυραννούντων, ἐξανάγκης, ὅταν δὲν ἦναι τὸ πρῶτον, σπουδάζει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλίαν τῶν τυράννων μὲ κολακείας, μὲ δῶρα, καὶ μάλιστα μὲ τὴν μίμησιν τῶν τυραννικῶν ἡθῶν. « Τέχνη τῆς παρασκευῆς τοῦ
 « μὴ ἀδικεῖσθαι. . . ἢ τυραννεῖν, ἢ τῆς ὑπαρχούσης πολιτείας ἐταῖρον
 « εἶναι. . . Εἰ ἄρα τις ἐννοήσειεν, ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, τῶν νέων, τίνα
 « ἂν τρόπον ἐγὼ μέγα δυναίμην, καὶ μηδεὶς με ἀδικοῖ; ἢ αὐτὴ, ὡς
 « ἔοικεν, αὐτῷ ὁδὸς ἐστίν, εὐθὺς ἐκ νέου ἐθίζειν αὐτὸν τοῖς αὐτοῖς χαί-
 « ρειν καὶ ἄχθεσθαι τῷ δεσπότη, καὶ παρασκευάζειν ὅπως ὀτιμάλιστα
 « ὅμοιος ἔσται ἐκείνῳ. » (Πλάτων, Γοργ. σελ. 510.) — Στίχ. 22, νὰ νομίζωσι φρόνησιν, τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν.] Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Πλάτων (Νομ. ε, σελ. 738), ὅτι μεγαλότερον ἄλλο καλὸν δὲν δύναται νὰ προξενηθῇ εἰς τοὺς πολίτας, παρὰ νὰ γνωρίζῃ εἰς τοῦ ἄλλου τὴν ψυχὴν, τὸ ὁποῖον τότε μόνον γίνεται, ὅταν αἱ ψυχαὶ ἦναι ἄδολοι, ἀνοικταὶ, καὶ φωτειναὶ, καὶ ὅχι ὅταν σκοτίζονται μὲ τὸ κάλυμμα τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ὑποκρίσεως. « Μεῖζον οὐδὲν πόλει ἀγαθὸν, ἢ γνωρίμους
 « αὐτοὺς αὐτοῖς εἶναι. ὅπου γὰρ μὴ φῶς ἀλλήλοις ἐστὶν ἀλλήλων ἐν τοῖς
 « τρόποις, ἀλλὰ σκότος, οὐτ' ἂν τιμῆς τῆς ἀξίας, οὐτ' ἀρχῶν, οὔτε
 « δίκης ποτέ τις ἂν τῆς προσηκούσης ὀρθῶς τυγχάνοι. Δεῖ δὲ πάντα
 « ἄνδρα ἐν πρὸς ἐν τοῦτο σπεύδειν ἐν πάσαις πόλεσιν, ὅπως μήτε αὐτὸς

« κίβδηλος ποτὲ φανεῖται ὁτωῦν, ἀπλοῦς δὲ καὶ ἀληθὴς αἰεὶ, μήτε
« ἄλλος τοιοῦτος ὢν αὐτὸν διαπατήσῃ. » (Ἰδ. καὶ τὰ σημειωθ. ἀνωτέρ.
σελ. 201.)

Σελίδι 169, στίχ. 20, Εὐεργέται τῶν ἀνθρώπων ἐχρημάτισαν . . .
εἰς τοὺς βωμούς.] Πρόσεχε μὴ νομίσης, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δικαιολογεῖ
τὴν εἰδωλολατρείαν, ἢ ὑπερασπίζει τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην. Οὐδεὶς
ποτὲ ἔχει δίκαιον νὰ πλανᾷ τοὺς ἀνθρώπους εἰς βλάβην αὐτῶν· ἀλλ'
ὅταν ἄλλος τρόπος δὲν μένῃ νὰ τοὺς σύρῃ ἀπὸ τὴν κακίαν καὶ νὰ τοὺς
φέρῃ εἰς τὴν ἀρετὴν, εἰς ὀλίγα λόγια, νὰ τοὺς σώσῃ ἀπὸ τὸν ὀλεθρον, ὁ
φιλόσοφος νομοθέτης μεταχειρίζεται (ἀλλὰ πρὸς καιρὸν μόνον) τὴν ἀπά-
την εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς χειραγωγεῖ, ὡς μωρὰ παιδία,
μὲ τὸ ψεῦδος, ἕως οὔ νὰ τοὺς φωτίσῃ καὶ νὰ τοὺς κάμῃ ἱκανοὺς νὰ δεχ-
θῶσι τὴν ἀλήθειαν. Ἐγνώρισαν τὴν ἀνάγκην ταύτην οἱ παλαιοὶ νομο-
θέται καὶ φιλόσοφοι. Καθὼς ὁ ἰατρὸς ἀναγκάζεται ποτὲ, ἔλεγε Τίμαιος
ὁ Λοκρὸς (Περὶ ψυχ. κόσμ. καὶ φύσ.), νὰ θεραπεύῃ τὰ πάθη τοῦ σώμα-
τος μὲ δηλητήρια καὶ φαρμακερὰ ποτὰ, ὅταν τὰ ὑγιεινὰ δὲν ὠφελῶσιν,
οὕτω καὶ ὁ νομοθέτης θεραπεύει μὲ τὸ ψεῦδος τὰς ψυχὰς, αἱ ὁποῖαι μὲ
τὴν ἀλήθειαν νὰ θεραπευθῶσι δὲν δύνανται· « Ὡς γὰρ τὰ σώματα νοσώ-
« δεσὶ ποκα ὑγιάζομες, εἴκα μὴ εἴκῃ τοῖς ὑγιεινοτάτοις, οὕτω τὰς ψυχὰς
« ἀπείργομες ψευδέσι λόγοις, εἴκα μὴ ἄγῃται ἀλαθέσι. » (Ἰδ. καὶ Πλάτ.
Πολιτ. Βιβλ. Ε, σελ. 459.) Πρέπει ὁμῶς νὰ σημειώσω ἐδῶ, ὅτι ἡ γνώμη
τοῦ Βεκκαρίου περὶ τῶν πρώτων νομοθετῶν, ὡς εὐρετῶν καὶ διδασκά-
λων τῆς πολυθείας, εἶναι ἡ γνώμη τῶν σοφιστῶν τῆς Ἑλλάδος, τὴν
ὁποίαν ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ἔπειτα ἄλλοι φιλόσοφοι, καὶ αὐτὸς ὁ
Κικέρων, ἐφοβήθησαν ὡς ἀνατρεπτικὴν πάσης θρησκείας. Πιθανὸν ὅτι
οἱ ἄνθρωποι, ἀδύνατοι νὰ καταλάβωσι τὴν ἐνότητα τοῦ Δημιουργοῦ,
ἐνόμισαν θεοὺς ὅλα τὰ μεγάλα καὶ φοβερά, ἢ τὰ ὠφελιμώτατα εἰς αὐ-
τοὺς τῆς φύσεως πράγματα, ἄλλος ἄλλο, κατὰ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως,
ἢ τοῦ φόβου, ἢ τῆς εὐγνωμοσύνης του. Δὲν εἶναι ὁμῶς ὀλιγώτερον πιθα-
νόν, ὅτι καὶ οἱ νομοθέται τῶν πρώτων πολιτικῶν συστημάτων ἐμετα-
χειρίσθησαν κάποτε τὰ μέσον τῆς δεισιδαιμονίας, ὡς δεσμὸν ἐπιτήδειον
τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως. Στερημένοι τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντως θεοῦ, τί
εἶχαν νὰ κάμωσιν; ἐστήριξαν τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον καθὲν ἔθνος εἶχε
πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους αὐτοῦ θεοὺς, ἢ καὶ ἠύξησαν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν
μὲ νέους θεοὺς· « Οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν, καὶ παντὸς χυδαίου πλήθους

« ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσασθαι πρὸς εὐσέ-
 « βειαν, καὶ ὁσιότητα καὶ πίστιν· ἀλλὰ δεῖ καὶ διὰ δεισιδαιμονίας·
 « τοῦτο δ' οὐκ ἄνευ μυθοποιίας καὶ τερατείας. . . . ταῦτα δ' ἀπεδέξαντο
 « οἱ τὰς πολιτείας καταστησάμενοι μορμολύκας τινὰς πρὸς τοὺς νηπι-
 « όφρονας. » (Στραβ. Γεωργ. Βιβλ. Α. σελ. 19.) Ἴδε καὶ Πλούταρχ.
 Περὶ τῶν ἀρεσκ. τοῖς φιλοσόφ. α, 7.

ΣΕΛΙΔΙ 170, στίχ. 14, Ὡστε νὰ διεγείρῳσιν. . . . κατὰστασιν τῶν
 ἀνθρώπων.] Τοιαύτη ὁμῶς ἐπιθυμία, ἂν ἐγεννήθη ποτὲ εἰς ψυχὴν φιλο-
 σόφου, ἐγεννήθη εἰς μίαν ἀπ' ἐκείνας τὰς ὥρας, ὅτε καὶ οἱ φιλόσοφοι
 γίνονται σοφισταί. Ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ ὑποφέρῃ τὰ κακὰ,
 ὅταν νὰ τὰ φύγῃ ἢ νὰ τὰ θεραπεύσῃ δὲν ἔχῃ τὴν δύναμιν. Εἶναι βέβαια
 ἀξιοθρήνητος δυστυχία νὰ ζῇ τις εἰς πολιτείαν ἄνομον· ἀλλὰ δὲν εἶναι
 μικροτέρα καὶ ἢ μὲ ἀγρίους ἀνθρώπους συμβίωσις καὶ συντροφία, με-
 ταξὺ τῶν ὁποίων διὰ νὰ ζήσῃς, πρέπει ἐξανάγκῃς νὰ ἀδικῇς ἢ νὰ ἀδι-
 κῇσαι. Τοιοῦτό τι ἔλεγεν ὁ Πρωταγόρας πρὸς τὸν Σωκράτην, ζῶντα
 μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων, ὁπότε οἱ Ἀθηναῖοι καταφρονήσαντες τοὺς νόμους
 ἠδίκουν οἱ δυνατώτεροι ἢ πανουργότεροι τοὺς ἀδυνάτους· « Ὅστις σοι
 « ἀδικώτατος φαίνεται ἄνθρωπος τῶν ἐν νόμοις καὶ ἀνθρώποις τεθραμ-
 « μένων, δίκαιον αὐτὸν [οἷου] εἶναι καὶ δημιουργὸν τούτου τεῦ πράγ-
 « ματος, εἰ δέοι αὐτὸν κρίνεσθαι πρὸς ἀνθρώπους, οἷς μήτε παιδεία
 « ἐστὶ, μήτε δικαστήρια, μήτε νόμοι, μηδὲ ἀνάγκη μηδεμία, διὰ
 « παντὸς ἀναγκάζουσα ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι· ἀλλ' εἶεν ἄγριοί τινες. . . .
 « Ἡ σφόδρα ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνθρώποις γεγόμενος. . . ἀγαπήσῃς ἂν,
 « εἰ ἐντύχοις Εὐρυβάτῳ καὶ Φρυωνῶνδᾳ, καὶ ἀνολοφύραι' ἂν, ποθῶν τὴν
 « τῶν ἐνθάδε ἀνθρώπων πονηρίαν. » (Πλάτ. Πρωταγόρ. σελ. 327.) Εἰς
 μόνον, ὅστις ἔζησε μὲ Τούρκους, συγχωρεῖται νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν μὲ
 ἀγρίους συμβίωσιν· διότι κἀνεῖς ἀπ' ἐκείνους δὲν ὑπερέβαλεν τοὺς Εὐρυ-
 βάτους καὶ Φρυωνῶνδας Τούρκους εἰς τὴν ἀγριότητα. — Στίχ. 20, Βλα-
 βεραι γίνονται ἀκόμη καὶ τότε κ. τ. λ.] Τοιοῦτον, παραδείγματος χάριν,
 κίνδυνον πρέχουν ἔτι σήμερον οἱ Γραικοί, βυθισμένοι πολλοὺς χρόνους τοὺς
 παρελθόντας εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθίας, ἐὰν μετὰ προσοχῆς δὲν λαμβά-
 νωσι τὰς ἐπιστήμας τῆς Εὐρώπης, θέλουν πάθειν (πρὸς καιρὸν ὁμῶς)
 ὅ,τι πάσχει ὅστις ἐξέρχεται ἀπὸ σκοτεινὸν δεσμωτήριον ἀπροφυλάκτως
 εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦτο μὲν εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἐνδεχομένας
 καταρχὰς βλάβας τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἔθνη. Ἄλλη δὲ τῆς

πρώτης ὅχι μικροτέρα βλάβη εἶναι, ἢ δοξασοφία, ἥτις συμβαίνει μάλιστα εἰς τὴν ἄπειρον νεότητα. Εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην οἱ νέοι, ἐπειδὴ γεννῶνται καὶ ἀνατρέφονται εἰς τὰ φῶτα, ζῶσι καὶ ἀναστρέφονται μετὰ σοφῶν ἀνδρῶν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιῶται εἶναι ὅπωςδὴποτε φωτισμένοι, ὀλίγον κίνδυνον τρέχουν, διδασκόμενοι τὰς ἐπιστήμας, νὰ ἐπαρθῶσι ἀπὸ τὴν γελοιώδη ἐπιστημοτυφίαν. Ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ταλαίπωροι, γεννώμενοι ἀπὸ ἀπαιδεύτους, καὶ συναναστρεφόμενοι ἀπαιδεύτους, εὐθὺς ὅταν μάθωμεν ὀλίγον τι, νομιζόμεθα καὶ ὀνομαζόμεθα Λογιώτατοι, καὶ Σοφολογιώτατοι. Δίδει εἰς ἡμᾶς τοὺς τοιούτους βαρβάρους τῆς Ἀσιανῆς ἀλαζονείας τίτλους, πρῶτον μὲν ὁ ἀπαίδευτος ὄχλος, ἔπειτα κατὰ μικρὸν κινδυνεύομεν νὰ τὸ πιστεύσωμεν καὶ ἡμεῖς οἱ δοξαλογούμενοι. Τότε ἀντὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε καὶ νὰ ἔχωμεν πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτους ἡμῶν συμπατριώτας, τοὺς λογιζόμεθα ὡς ἀλεγκτήν, δημιουργημένα ἐξεπίτηδες, διὰ νὰ προσκυνῶσι τὴν σοφολογιότητά μας· τότε καταφρονοῦμεν ὑπερηφάνως καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀναθρέψαντας καὶ δαπανήσαντας εἰς τὴν παιδείαν ἡμῶν γονεῖς, καὶ γινόμεθα εἰς ὅλους παράδειγμα κακοηθείας, βαρβαρότητος καὶ ἀλογίας οἱ Λογιώτατοι. Τοιαύτη ἦτον ἕως τώρα ἡ κατάστασις καὶ διαγωγὴ μας· οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ ᾔῃαι χρηστοτέρα, ἐπειδὴ μᾶς ἔλειπε τῶν πλειοτέρων ἡ παιδιόθεν χρηστὴ ἀνατροφή, χωρὶς τῆς ὁποίας ὅλαι αἱ ἄλλαι τέχναι καὶ ἐπιστήμαι γίνονται καὶ παρ' αὐτὴν τὴν παντελῆ ἀμαθίαν βλαβερώτεροι. « Λυσιτελεῖ ἄρα τοῖς πολλοῖς μῆτε εἰδέναι μηδὲν, μῆτε εἴσθαι « εἰδέναι κινδυνεύει [γὰρ] τό γε τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν κτῆμα, « εἴαν τις ἄνευ τῆς τοῦ βελτίστου ἐπιστήμης κεκτημένος ᾖ, ὀλιγάκις μὲν « ὠφελεῖν, βλάπτειν δὲ τὰ πλείω τὸν ἔχοντα αὐτὸ . . . Ὁ δὲ δὴ τὴν κα- « λουμένην πολυμαθείαν τε καὶ πολυτεχνίαν κεκτημένος, ὀρφανὸς δὲ ὢν « ταύτης τῆς ἐπιστήμης, ἀγόμενος δὲ ὑπὸ μιᾶς ἐκάστης τῶν ἄλλων, « ἄρ' οὐχὶ τῷ ὄντι δικαίως πολλῷ χειμῶνι χρήσεται; » (Πλάτ. Ἀλκιβ. Β. σελ. 146-147 καὶ Εὐθυδήμ. σελ. 282). Εἶναι ταῦτα λόγια τοῦ σοφοῦ καὶ φιλαρέτου Σωκράτους, ὅστις ἐσυνείθιζε νὰ λέγῃ καὶ τοῦτο, « Πᾶσά τε « ἐπιστήμη, χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, « οὐ σοφία φαίνεται. » (Πλάτ. Μενεξ. σελ. 246.)

Σελίδι 172, στίχ. 11, ἢ ἕξις νὰ ἀγαπῶσι τὴν ἀρετὴν διὰ μόνην αὐτήν.] Τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶναι πολλὰ ὀλίγοι. Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀληθεῖς ἐρασταὶ τῆς φιλοσοφίας, τῆς Θρησκείας καὶ τῆς ἀρετῆς. Αὐτοὶ εἶναι

ἐκεῖνοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγεν ὁ Ἀρίστιππος, ὅτι δύνανται νὰ ζῶσι καὶ χωρὶς νόμους. « Ἐρωτηθεὶς ποτε, τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι, ἔφη, « Ἐὰν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρεθῶσιν, ὁμοίως βιώσομεν. » (Διογ. Λαέρτ. β', 68.) Εἰς αὐτοὺς ἡ ἀρετὴ εἶναι ἕξις, καὶ γίνεται τρόπον τινὰ χρεῖα φυσικὴ· καὶ ὥς τοὺς εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ τρώγωσι μηδὲ νὰ πίνωσιν, οὕτω δὲν ἐμποροῦν νὰ ζήσωσι χωρὶς τὴν καθημερινὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῆς εὐδαιμονίας καὶ δόξης τοῦ ἔθνους τῶν. Ἡ ἀναισθησία, ἡ ἀχαριστία, καὶ αὕτη τῶν κακῶν ἀντ' ἀγαθῶν ἀπόδοσις, ἀντὶ νὰ κάμωσι μισητὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀρετὴν, τοὺς πληροφοροῦν ἐξεναντίας ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Αὐτοὶ σὲ διδάσκουν, σὲ φωτίζουν, σὲ εὐεργετοῦν, ὅχι διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐγνωμοσύνης, ἢ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐπαίνων σου, ἀλλὰ διότι νομίζουν χρέος ἀπαραίτητον νὰ σὲ εὐεργετῶσιν. Εἰς ὀλίγα λόγια, αὐτοὶ εἶναι ἄλλοι θεοὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνατέλλοντες τὸν ἥλιον τῆς διδαχῆς, καὶ βρέχοντες τὰ ζωογόνα ὕδατα τῆς μαθήσεως εἰς ὅλας τὰς ψυχὰς τῶν ἰδίων συμπολιτῶν, διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐπιθυμοῦν τὴν κοινὴν ἀπάντων εὐδαιμονίαν. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἐχρημάτισαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ Σωκράτης καὶ ἄλλοι πολλὰ ὀλίγοι τινές· τοιοῦτοι ἐφάνησαν, κατὰ καιροὺς, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἔθνων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ πολλὰ ὀλίγοι.

ΣΕΛΙΔΙ 174, ΣΤΙΧ. I, ὁ μέγας ἐκεῖνος φιλόσοφος, κ. τ. λ.] Αἰνίττεται ὁ Βεκκαρίας τὸν περίφημον Ρουσσὸν πολίτην τῆς Γενεύας, καὶ συγγραφέα τοῦ Περί παιδων ἀγωγῆς βιβλίου, ἐπιγραφομένου Αἰμίλιος. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει, καθὼς ὅλα τοῦ Ρουσσὸ τὰ συγγράμματα, πολλὰ ἀξιόλογα παραγγέλματα περὶ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς τῶν παιδων· ἀλλ' εὐρίσκονται εἰς αὐτὸ καὶ πολλὰ, τὰ ὁποῖα ἀκρίτως καὶ χωρὶς σκέψιν συμβουλεύει ὁ Γενευαῖος φιλόσοφος. Ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε σημειωθέντα περὶ νόμων εὐκόλα δύνανται νὰ συμπεράνη ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης, ὅτι τῆς ἀνατροφῆς ἡ ἔκβασις κρέμεται ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνατρέφονται καὶ παιδεύονται οἱ νέοι. « Πολιτεία γὰρ (ἔλεγεν ὁ Πλάτων, Μενεξ. 238) « τροφὴ ἀνθρώπων ἐστὶ· καλὴ μὲν, ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία, κακῶν. » Ἡ καλὴ ἀνατροφή γίνεται καὶ βοηθεῖται πλέον ἀπὸ τὰ καλὰ παραδείγματα, παρὰ ἀπὸ τὰς νομοθετήσεις καὶ διδαχάς. « Τί ὠφελοῦν τὸν νέον αἱ διδασκαί, ὅταν, ὅπου στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἄλλο δὲν βλέπῃ παρὰ ἀνομίαν, ἀνθρώπους ἀπανθρώπους καὶ ἀνδραποδώδεις, κολακεύοντας καὶ κολα-

κευομένους, τὸν πλοῦτον τιμώμενον, καὶ τὴν ἀρετὴν καταφρονουμένην, τὴν ἀδικίαν τρυφῶσαν, καὶ τὴν δικαιοσύνην λιμοκτονουμένην; Πιθανώτατον ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα θέλουν τὸν διδάξειν ἐκείνην τοῦ βίου τὴν διαγωγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκει τὰ μέσα νὰ βόσκη τὸ κτηνῶδες τοῦ σώματος, καὶ νὰ θεραπεύῃ τῆς κτηνωδεστέρας αὐτοῦ ψυχῆς τὰ πάθη. — Στίχ. 20, Δημόσιος, ταχεῖα, ἀναγκαία, μετριωτάτη . . . ἀνάλογος μὲ τὸ ἀδίκημα, καὶ διωρισμένη ῥητῶς ἀπὸ τοὺς νόμους.] Τὰς ἐξ ιδιότητος ταύτας, κατὰ τὸν Βεκκαρίαν, πρέπει νὰ ἔχη ἡ ποινὴ, διὰ νὰ λογίζεται δικαία. Πρέπει νὰ ᾔηται ΔΗΜΟΣΙΟΣ· διὰ τὸν παραδειγματισμὸν, καὶ διότι αἱ κρυφαὶ ποιναὶ δίδουν εὐλογον ὑποψίαν μερικῆς ἐκδικήσεως καὶ τυραννίας. ΤΑΧΕΙΑ· διότι αἱ ἀναβαλλόμεναι εἰς μᾶκρος ποιναὶ, οὐτ' εἰς τὰς ψυχὰς πλέον τῶν θεατῶν ἐνεργοῦν, ὅσον ἤθελαν ἐνεργήσειν αἱ ταχεῖαι, καὶ τὸν κολαζόμενον προκολάζουν ἀδίκως μὲ τὴν μακρὰν φυλάκισιν. ΑΝΑΓΚΑΙΑ· αἱ χωρὶς ἀνάγκης ποιναὶ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τοὺς τυράννους. ΜΕΤΡΙΩΤΑΤΗ· Μέτρον νοεῖ, ὅσον ἀρκεῖ εἰς διόρθωσιν τοῦ ἀδικήσαντος, καὶ ἱκανοποίησιν πρὸς τὸν ἀδικηθέντα. ΑΝΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΟ ΑΔΙΚΗΜΑ· Περὶ τῆς ἀναλογίας ταύτης ἴδε τὸν BENTHAM, *Théor. des pein. et des récompens.* tom. I, pag. 59. Ἀναλογωτέρα ποινὴ δὲν ἤθελ' εἶσθαι ἄλλη παρὰ τὴν ταυτοπάθειαν (la loi du talion), ἂν ἡ ταυτοπάθεια ἤμποροῦσε νὰ ὀρισθῇ εἰς ὅλα τὰ ἀδικήματα χωρὶς ἀδικίαν· εἰς πολλὰ εἶναι ἀδύνατος, εἰς τινὰ δὲ ὄχι μόνον ἀδικος, ἀλλὰ καὶ αἰσχρὰ, ὥς ἤθελ' εἶσθαι, παραδείγματος χάριν, ἂν ὁ μοιχεύσας ἄλλου γυναῖκα ἐκολάζετο (κατὰ τὸν νόμον τῆς ταυτοπαθείας) μὲ τὴν μοίχευσιν τῆς ἰδίας του γυναικὸς ἀπ' ἄλλον. Ἡ ταυτοπάθεια εἶναι νόμος βάρβαρος, ἀναγκαῖος ἴσως εἰς τὰς πρώτας πολιτικὰς κοινωνίας διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν πρώτων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο τὸν βλέπομεν εἰς τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑβραίων (Ἐξόδ. κ', 24), τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ θεὸς ὠνόμασε Λαὸν σκληροτράχηλον, εἰς τὸ Κοράνιον τοῦ Μωάμεθ (κεφ. 2, σελ. 20, μεταφρ. τοῦ Ryer), εἰς τῶν Ῥωμαίων τὴν Δωδεκάδελτον (les lois des douze tables)· καὶ διὰ τοῦτο ἐκαταργήθη ἀπὸ τὴν ἡμερωτικὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθ. ε', 38). ΔΙΩΡΙΣΜΕΝΗ ΡΗΤΩΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ. Τοῦτο δὲν ἔχει χρεῖαν ἐξηγήσεως. Ὅσον ἐλαφρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ ποινὴ, ἂν δὲν εὐρίσκεται γραμμένη εἰς τοὺς νόμους, ἀλλ' ἐπιβάλλεται αὐτογνωμόνως ἀπὸ τὸν δικαστὴν, δὲν εἶναι πλέον νόμιμος ποινὴ, ἀλλ' ἐκδίκησις τῆς κριτοῦ κατὰ τοῦ κρινομένου,

καὶ κύλασις ἐπιβαλλομένη ἀπὸ δεσπότην εἰς δοῦλον. Ἀπὸ τὰς ιδιότητας ταύτας τῶν δικαίων ποινῶν οἱ Τοῦρκοι δὲν φυλάσσουν πλὴν τὰς δύο πρώτας. Ἀλλὰ ἑπὶ πῶς τὰς φυλάσσουν; τὸ δημόσιον τῆς ποινῆς εἰς αὐτοὺς δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸν παραδειγματισμὸν, ἀλλὰ γίνεται μέρος ἢ μᾶλλον προσθήκη τῆς ποινῆς· καὶ ἡ ταχύτης σημαίνει τὴν ὅχι ἱκανὴν ἀνάκρισιν καὶ ἔρευναν τοῦ ἐγκλήματος, ἢ καὶ τὸ παντάπασιν ἄκριτον. Περὶ δὲ τῆς ἀναγκαιότητος, μετριότητος, ἀναλογίας καὶ νομιμότητος τῆς ποινῆς, οὐδὲ φροντίζουν ὁλότελα. Χωρὶς ἀνάγκης ἐπιβάλλουν χρηματικὰς ποινὰς ἀμέτρους ἀδιορίστους ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ ὅχι ἀναλόγους μὲ τὸ ἐγκλημα· χωρὶς ἀνάγκης τὰς μεταβάλλουν εἰς σωματικὰς· χωρὶς ἀνάγκης τὰς κάμνουν καὶ θανατικὰς, καὶ πολλάκις, ὥς νὰ μὴν ᾔτον ἀρκετὸς ὁ δι' ἀγχόνης ἢ ξίφους θάνατος, ἢ περίεργος ἀγριότης των ἐπενόησε τὸν διὰ πασσάλου φρικωδέστατον θάνατον (l'empalement), εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὸς ὁ μυρίων ἄξιος θανάτων Σουλτάνος των ἤθελ' ἀδίκως καταδικασθῇν. Καὶ τοῦ πασσαλωτοῦ τούτου τυράννου τῆς Ἑλλάδος τὴν πτώσιν ἐπροσπάθησαν νὰ ἐμποδίσωσιν γεννημένοι εἰς τόπους, ὅπου μεταφράζεται εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, ἐκδίδεται καὶ μοιράζεται δωρεὰν τοῦ δικαιοτάτου καὶ πραοτάτου Ἰησοῦ τὸ εὐαγγέλιον!!!

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

§ I. Εἰσγωγή	σελ. 1
§ II. Ἀρχὴ τῶν ποινῶν, καὶ δίκαιον τοῦ κολάζειν	6
§ III. Συμπεράσματα τῶν προειρημένων ἀρχῶν	10
§ IV. Ἑρμηνεία τῶν νόμων	12
§ V. Ἀσάφεια τῶν νόμων	18
§ VI. Περὶ Φυλακώσεως	21
§ VII. Σημεῖα καὶ τύποι τῶν δικῶν	24
§ VIII. Περὶ Μαρτύρων	27
§ IX. Περὶ κρυφῶν κατηγοριῶν	32
§ X. Ἑρωτήσεις ὑποβλητικαὶ	35
§ XI. Περὶ Ὁρκῶν	37
§ XII. Περὶ Βασάνου	38
§ XIII. Περὶ ποσότητος τοῦ καιροῦ τῆς δίκης, καὶ περὶ Παραγραφῆς	52
§ XIV. Περὶ ἀδικημάτων ἀρχομένων, καὶ περὶ συναιτίων	57
§ XV. Περὶ μετριότητος τῶν ποινῶν	62
§ XVI. Περὶ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου	68
§ XVII. Περὶ Ἐξορίας, καὶ περὶ Δημεύσεως τῶν ὑπαρχόντων	91
§ XVIII. Περὶ ποινῆς Ἀτιμώσεως	93
§ XIX. Ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ᾖ ταχεῖα, ἀνάλογος μὲ τὸ ἀδίκημα, καὶ δημόσιος	95
§ XX. Ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ᾖ βεβαία καὶ ἀναπόφευκτος. Καὶ περὶ χάριτος, ἥγουν συγχωρήσεως ἀδικημάτων	100
§ XXI. Περὶ Ἀσύλων	104
§ XXII. Περὶ ἐπικηρύξεως χρημάτων	106
§ XXIII. Περὶ ἀναλογίας ἀδικημάτων καὶ ποινῶν	108
§ XXIV. Περὶ τοῦ μέτρου τῶν ἀδικημάτων	113

§ XXV	Διαίρεσις τῶν ἀδικημάτων	σελ. 117
§ XXVI.	Περὶ ἀδικημάτων Καθοσιώσεως	120
§ XXVII.	Περὶ ἀδικημάτων ἐναντίον τῆς ἀσφαλείας καθενὸς κατὰ μέρος πολίτου· καὶ πρῶτον περὶ Βίας	121
§ XXVIII.	Περὶ ὕβρεων	125
§ XXIX.	Περὶ Μονομαχίας	129
§ XXX.	Περὶ Κλοπῆς	131
§ XXXI.	Περὶ Κλεψεμπορίας	132
§ XXXII.	Περὶ Χρεωφειλετῶν	134
§ XXXIII.	Περὶ ἀδικημάτων, ὅσα ταρασσούν τὴν κοινὴν ἡσυχίαν .	139
§ XXXIV.	Περὶ Ἀργίας	140
§ XXXV.	Περὶ Αὐτοχειρίας καὶ Μετοικισμοῦ	142
§ XXXVI.	Περὶ ἀδικημάτων δυσάποδείκτων	148
§ XXXVII.	Περὶ εἰδους τινὸς ἀδικημάτων ἐξαιρέτου	152
§ XXXVIII.	Περὶ πηγῶν τινῶν, ἐκ τῶν ὁποίων γεννῶνται πολλὰ σφάλματα καὶ πολλαὶ ἀδικίαι τῆς νομοθεσίας· καὶ πρῶτον περὶ ψευδῶν ἐννοιῶν ὠφελείας	154
§ XXXIX.	Περὶ τοῦ πνεύματος τῆς οἰκογενείας	157
§ XL.	Περὶ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ	162
§ XLI.	Τρόποι τοῦ ἐμποδίζειν τὰ ἀδικήματα	165
§ XLII.	Συμπέρασμα	174
	Σημειώσεις τοῦ Μεταφραστοῦ	175

ΠΙΝΑΞ ΣΤΟΙΧΕΙΑΚΟΣ.

Οἱ μετὰ τὸ Π στοιχεῖον ἑλληνικοὶ ἀριθμοὶ σημαίνουν τὰς σελίδας
τῶν Προλεγομένων.

ΑΓ — ΑΣ

Α.	Αἵρέσεις, ἢ Ἑτεροδοξίαι δὲν πρέπει νὰ κολάζωνται, 152. Δίρετικοὶ ἢ Ἑτερόδοξοι, 249.
Ἀγγλαμερικανοὶ, Π. μς' - μζ', ξδ', 49.	Αἰτία [accusation, plainte], Π. κή. Ἀνατροφὴ νέων, 173, 250, 258-260. Ἀνευφημία [acclamation], 182.
Ἀγορανομία, Ἀγορανόμος, 239.	Π. μθ'.
Ἄγριος ἄνθρωπος τί διαφέρει τοῦ Πολιτικοῦ, 156, 251.	Ἀνθρωποθυσίαι, 80. Ἀνταυγαστήριον [reverbère], 51.
ΑΓΡΙΠΠΙΝΟΣ, 215.	Ἀντιπρόσωπος [représentant], Π. λθ'.
Ἀδίκημα [délit], Π. κζ', κή. Ἀδι- κήματα ἐξαιρέτου εἵδους. Ζ. Αἰ- ρέσεις. — δυσαπόδεικτα, 148. — καθοσιώσεως, 120, 227. — βίας, 121. — τρίτης τάξεως, 139. — ἀνδρίας καὶ ἀνανδρίας, 59. Τρόποι τοῦ ἐμποδίζειν τὰ ἀδικήματα, 165-174. Ἀδικη- μάτων διαίσεις, 55, 117, 209. — μέτρον, 113-116. — πηγαί, 154.	ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ὁ εὐσεβής. — Μάρ- κος Αὐρήλιος, 82, 217. Ἀπαράγραπτος [imprescriptible], 215. Ἀποκαρτέρησις, 242. Ἀργία, 140-142, 240-241. Ἄρειος πάγος, 240. Ἄρεται μεγάλοι σύγχρονοι μεγά- λων κακιῶν, 57, 209. Ἄρετῶν ἀμοιβή, 173, 225.
Ἀθηναῖοι, φιλόανθρωποι, 207. — φιλοπάτριδες, 245. — Ἀθηναίων δικαστήρια, Π. λθ', μ'. — νό- μος περὶ αὐτοχειρίας, 242. — περὶ μετοικισμοῦ, 245.	ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, Π. ξδ'. Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσι, Π. 4ε. Ἀρχιτύραννος, 190. Ἄρχοντες [magistrats], 186. Ἀσκηταὶ ἀνωφελεῖς εἰς τὴν πολι- τείαν, 89-90.
Ἀθῶος (τίς) λογίζεται, 203, 204.	ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ, Π. ις'.
Αἰγύπτιοι, 205, 241.	

ΑΣ — ΔΟ

Ἀστυνομία, Ἀστυνόμοι, 140, 238-239. Γάμοι ἀνάρμοστοι κακῶν αἵτιαι, 150, 246-248.

Ἄσυλα, 104, 223-224.

Ἄτιμος, Ἀτιμώσεως ποινὴ, 93-95, 199.

Ἄρασις. Ζ. Ὁρασις.

Αὐθέντης, Π. νζ', ρβ'.

Αὐθεντικά, 218.

Αὐλικοὶ, Π. ο'.

Αὐτοχειρία [suicide], 142, 147-148, 241-243, 246.

ΑΦΕΝΔΟΥΛΗΣ, Π. 4γ'.

Ἀχυρόστρωμα [paillasse], 50.

Β.

ΒΑΜΒΑΣ, Π. ρδ'.

Βάσανος, Στρέβλωσις [question, torture], 36, 38-52, 163, 203-205. — προηγουμένη [question préalable], 50. — προπαρασκευαστική [question préparatoire], 50, 99.

Βασιλεία πολιτική, ἡ Μοναρχία συνταγματική [Monarchie constitutionnelle], 185.

ΒΕΚΚΑΡΙΑΣ, 83, 85, 90, 256. Π. ή, λθ'.

Βενετική ἀριστοκρατία, 201.

ΒΕΝΘΑΜΗΣ [BENTHAM], Π. νά.

Βίας ἀδικήματα, 121.

Βιβλιοπρaxyματεία [librairie] Π. κθ'.

Βικέτρη [Bicêtre], φυλακὴ ἐν Παρισίοις, 61.

Βιομηχανία [industrie], 3, 122, 141, 142.

Βραχυᾶνες, 220.

Βρεφοκτονία, 148, 151.

Γ.

Γαζοφυλάκιον, Ζ. Θησαυρός.

ΓΑΛΙΔΑΙΟΣ, 211.

ΓΟΔΟΥΙΝΟΣ, ὁ Ἀγγλος συγγραφεὺς τῆς Πολιτικῆς δικαιοσύνης, 235.

Γρεὺν [Grève] τόπος καταδίκης ἐν Παρισίοις, 87.

Γυμνοσοφισταί, 220.

Δ.

Δεισιδαιμονία, 256. Δεισιδαίμων, 200.

Δημαγωγοὶ Ἀθηνῶν, 219.

Δήμευσις 91-93, 218.

ΔΗΜΗΤΗΡ [Cérès], 179.

Δήμιος διὰ τί καταφρονεῖται, 77-79.

Δημοκρατία, 188. Δημοκρατίας πνεῦμα, 158-161.

Δημόσιος. Ζ. Θησαυρός.

Δημοτικοὶ, Π. ξζ'.

Διατυπώσεις νομικαὶ [formalités], 77.

Διδάσκαλοι μισθωμένοι ἀπὸ τὸ δημόσιον, Π. κά.

ΔΙΔΕΡΟΤΟΣ, 83, 86, 90, 107.

Δικαιοδοσία [jurisdiction] Π. ρθ'.

Δίκαιον, 176, 177. — τοῦ κολάζειν, 9, 85, 101. Δικαιεσύνη, 185. Π. ος-πγ'.

Δικαστική ἐξουσία [pouvoir judiciaire], 183, 189, 250. Δικαστής, 176, 187.

Δικαστῶν ἀδίκων καὶ δικαίων διαφορὰ, 172. Δικαστήρια, 187-189, Π. ρθ'.

— Ἀγγλίας, 187, 214, 215 — Ἀττικά, Π. λθ', μ'.

Δικαστήριον ἱερᾶς ἐξετάσεως, Π. μ'.

Δικτάτωρ [Dictateur], 161, 252.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ὁ Κυνικός, 218, 220.

ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ, 227.

Δούλοι ἐβασανίζοντο εἰς τὰ δικαστήρια 206. Δούλων κατάστα-

ΔΡ — ΙΠ

- σις, 224. — ἦθη εἰς τὰς Ἀθή-
νας, 207. Δουλώσεως ἀποτελέ-
σματα, 167, 201, 233, 253,
254. Π. νς'.
- ΔΡΑΚΩΝ ὁ νομοθέτης, 225, 241,
Π. μ'.
- Δωροδοκία, Π. ρ', σημ. 1.
- Ε.
- Ἑβραίων νομοθεσία, 260.
- Ἑγκλημα, Π. κζ', κη'.
- Ἑγκρυφον [le secret] φυλακῆς ὠρι-
σμένος τόπος κ. τ. λ. 50-52.
- Εἰδωλολατρεία, 256.
- Εἰρήναρχος ἢ Εἰρηνάρχης, 239.
- Ἑκατομμύριον [un million], Π. ξθ'.
- Ἐκτελεσστής [exécuteur], 172.
- Ἑκκλητος, ἢ Ἑφεσις [Appel], 11, 187.
- Ἐλευθερία προσωπικὴ [liberté indi-
viduelle] 155, 229.
- ΕΛΙΣΑΒΕΤ, Αὐτοκρατορίσσα Ρωσ-
σίας, 70.
- Ἐμβρίμησις [frémissement], 4.
- Ἐνθουσιασμός, Π. μθ'.
- Ἐνοχὴ, 12, 13.
- Ἐνοχος τίς ὀνομάζεται, 39, 203.
- Ἐξαγωγή τοῦ βίου, 242.
- Ἐξορία, 91-92, 218. — εἰς νῆσον
[déportation], 218.
- Ἐξουσία, Π. 4έ-4ζ'.
- Ἐπιβολή [dessein, projet], 58. —
ποινῆς [application de la peine]
88.
- Ἐπικήρυξις χρημάτων, 106-107,
219, 224.
- Ἐπιστῆμαι ὠφελοῦν τὴν ἐλευθερίαν,
168. — πότε γίνονται βλαβεραὶ,
169-170. Ἐπιστημοτυφία, 258.
- Ἐρωτήσεις ὑποβλητικαί, 35, 202.
- Ἐτερόδοξοι. Ζ. Αἰρετικοί.
- Εὐγενῶν τάγμα 123-124. — προ-
- λήψεις, 248. Εὐγενῆς τίς, 231.
- Ζήτει καὶ Π. 4ά-4ς', μέ-μή,
νβ', νδ'-νε.
- Εὐεργέται τίνες σήμερον ἐφάνησαν
τῆς Ἑλλάδος, Π. 4β', σημ. 1.
- Εὐμολπίδαι, ἐξηγηταὶ νόμων ἀγρά-
φων, 193.
- Εὐσυνειδησία [délicatesse] 59.
- Εὐταξίας (ὁ ἐπὶ τῆς) ἢ ὁ Εὐτα-
ξίας, 239.
- Ἑφεσις. Ζ. Ἑκκλητος.
- Ζ.
- ΖΑΛΕΥΚΟΣ, 187.
- Η.
- Ἡγεμῶν, 185.
- Ἡδονὴ καὶ πόνος, ἢ λύπη, 224.
- Ἡδονῶν χρῆσις, Π. ιέ.
- Ἡθῆ. Ζ. Νόμοι.
- Θ.
- Θάνατος ὁ διὰ πασφάλου, 261. Ζ.
καὶ Ποινὴ.
- Θεσμοφόροι, 179.
- Θηβαίων νόμος κατ' αὐτοχειρίας,
242.
- Θησαυρὸς δημόσιος ἢ Γαζοφυλά-
κιον, 162-164.
- Θρησκευτικαὶ δόξαι, 211, 212.
- ΘΩΜΑΣ, Ζ. ΜΟΡΟΣ.
- Ι.
- Ἰδιοκτησίας δίκαιον, 54, 131, 136,
137, 235, 236. Ποῖα βιάζονται
τὴν ἰδιοκτησίαν, 238.
- Ἰουδαῖοι διωκόμενοι, 212. Ζήτ. καὶ
Π. 4δ'.
- ΙΠΠΟΔΑΜΟΣ ὁ Πυθαγορικὸς, 255.

III — ΛΕ

- Ἱππότης [chevalier], 117.
 Ἰσάζομαι [χυδ. Σιάζομαι], 177.
 Ἰσανομία [ἰσότης ἀνομίας], Π. ξέ.
 Ἴσον, 177.
 Ἰσότης, Π. πγ' - πζ'. — φιλότης, Π. πγ'.
 Ἰσπανοί, 205.
 ΙΩΣΗΦ ὁ δεύτερος, Αὐτοκράτωρ Γερμανίας, 197.

Κ.
 Καθαρτήριον πῦρ. 48, 206.
 Καθυσίωσις. Ζ. Ἀδίκημα.
 ΚΑΛΑΣ, 81.
 ΚΑΛΒΙΝΟΣ, 211.
 ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΑΣ, ὁ συγγραψας τὴν Ἡλιακὴν πολιτείαν, 235.
 Κάμπος. Ζ. Ὅασις.
 ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ [ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ], Π. ξ'.
 Καππάδοκες ἢ Καππαδόκαι, 205, Π. οά.
 ΚΑΡΤΟΥΧΟΣ [Cartouche], ληστῆς περιβόητος, 61.
 Καταδότης, 202.
 Κατηγορίαι κρυφαί, 32-35.
 Καυκάσια ἔθνη, 216.
 Κέως ἢ Κία * νῆσος, ἡ σήμερον ὀνομαζομένη Τσία, 248.
 Κήνσωρες [Censeurs], 140, 239, 240.
 Κίνας νόμοι, 113, 120-121.
 ΚΛΕΑΝΘΗΣ, Π. ις'.
 Κλειθροσπαστική. Ζ. Κλοπή.
 Κλεπταποδόχος [recéleur], 210.
 Κλεπτοτελώνημα, ἢ Κλεψιτέλεια [entrée des marchandises en fraude], 236.
 Κλεψεμπορία [contrebande], 132, 236.
 Κλεψιτέλεια. Ζ. Κλεπτοτελώνημα.
 Κλῆρος Ρώμης, 195, 220.
 Κλοπή μὲ δόλον. — μὲ βίαν, 131, 132. — κλειθροσπαστική [vol avec effraction], 87.
 Κοινοβίων μοναστικῶν κακὰ, 151.
 Κοινοβουλευτικὴ πολιτεία ἢ Κοινοβουλευτικὸν πολιτείας σύστημα [gouvernement représentatif], 182, 188.
 Κόλαοι [Λειτουργοὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Κίνας], Π. ό, ρέ.
 ΚΟΜΜΟΔΟΣ, 235.
 Κοράνιον [le Coran], 260.
 Κρίσεις θεοῦ, 41, 205.
 Κυριαρχία [Souveraineté], 8.
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, Αὐτοκράτωρ, 235. — Δούκας, 113.

Λ.
 Λειποταξίας ποινὴ, 81, 82, 87.
 Λειτουργοὶ [ministres], Π. ξθ'.

* Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν (σελ. 269.) ἔβαλα εἰς τόπον τῆς Κίας τὴν Χίον νῆσον· διότι καὶ ἀληθῶς τρεῖς Λατῖνοι μεταφρασταὶ (ἀκολουθήσαντες διάφορα ἀντίγραφα) τοῦ Πλουτάρχου (Γυναικ. ἀρετ. § 12.) ἐκφράζουσιν τὸ Χίων, καὶ ὄχι τὸ Κίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον φέρει Κίων, χωρὶς διάφορον ἀνάγνωσιν, ἀσφαλέστερον ἔκρινα τῶρα νὰ φυλάξω τὴν γραφὴν.

ΛΕ — ΟΝ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ, Π. ξδ'.

Ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, 252.

Λόγοι ἂν πρέπει νὰ κολάζωνται ὡς ἀδικήματα, 200.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ, 17. Π. ξβ'.

Λύπη. Ζ. Ἡδονή.

ΛΩΚΚΙΟΣ. Τὸ κατ' αὐτὸν πολιτικὸν συνάλλαγμα, 182.

Μ.

ΜΑΛΕΣΕΡΒΗΣ [MALESHERBES], Π. κθ'.

ΜΑΡΚΟΣ. Ζ. Ἀντωνῖνος.

Μάρτυρες, 27-32, 199.

Ματαιοσπουδία [frivolité], Π. πθ'.

Μέθης [ὁ περὶ] νόμος, 227.

ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ, Π. ις'.

Μετανοητῆριον [Ἀγγλ. penitentiary], φυλακῆς ὄνομα, 197.

Μετοικισμὸς, 144-147, 245.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ, 229. Π. ξδ'.

Μοιχεία, 148, 150, 246-248.

Μοναρχία. Ζ. Βασιλεία. Μοναρχίας πνεῦμα, 158.

Μοναστικά κοινόδια, 151.

Μονομαχία [duel]. Μονομάχοι, 129, 233-235.

ΜΟΝΤΕΣΚΙΩΣ, 3, 35, 253.

Π. λθ'. — κακῶς ἐξήγησε τὸν Πλάτωνα, 243.

ΜΟΡΕΛΛΕΤΟΣ [Morellet], Π. κη'-κθ'.

ΜΟΡΟΣ [ΘΩΜΑΣ ὁ] συγγραφεὺς τῆς Εὐτοπίας [Utopie], 235.

Μυθιστορία [roman], 6, 178.

Ν.

Νόμιμον, 177.

Νόμισμα, 237.

Νομοθετικὴ ἐξουσία [pouvoir législatif], 182, 185, Π. μθ'. Νομο-

θετικὸν συνέδριον [Corps législatif], 188.

Νόμοι ἄγραφοι, 193. Ζ. καὶ 221-

222. — γραπτοὶ, Δράκοντος. —

Σόλωνος, 225. — Ἑβραίων, 260.

Νόμοι ἄλογοι, 250. — τοιοῦτοι

ὅποῖα καὶ τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν,

251, 255. Νόμοι πόθεν ἐγεννήθη-

σαν, 127. ὅποῖοι πρέπει νὰ ᾔναι,

166. Νόμοι μελωδούμενοι, 192.

ποῖα πρέπει νὰ ἀπαγορεύωσι,

243-246. Νόμων ἀσάφεια, 18,

19, 191. — ἐρμηνεία, 187. —

ἀπροσωποληψία, 231. — ἔργον,

1. — σκοπὸς, 2, 210.

Νόμος, 7, 12, 176, 180, 183,

186, 190-193. Π. νθ', σέ. Νό-

μου πνεῦμα, 14. — γράμμα,

15. — σκοπὸς, 210.

Νομοτελεστικὴ ἐξουσία [pouvoir exécutif], 183, 185, Π. μθ'.

Νομοφύλακες, 183.

Νυκτοφύλακες [la patrouille], 139.

Ξ.

ΞΕΝΟΦΙΛΟΣ ὁ Πυθαγορικὸς, 250.

Ο.

Ὅασις, ἢ Αὖασις [τόπος κατάφυτος

περικυκλωμένος ἀπὸ ἄνυδρον καὶ

ἔρημον γῆν· λέξις Ἀσιανή, ὅθεν

καὶ τὸ Ὁ β ᾱ ς τῶν Τούρκων, τὸ

σημαῖνον τὸν Κ ᾱ μ π ο ν], 230.

ΟΒΑΡΔΟΣ [HOWARD], 196, Π. π'.

Ὁ β ᾱ ς. Ζ. Ὅασις.

ὌΒΒΗΣ [HOBBS], 182.

Οἰκογενείας πνεῦμα, 157-161.

Οἶκος φρούριον τοῦ πολίτου, 229.

Ὀλιγαρχικοὶ, Π. ξς', σέ, πζ'.

Ὁμβρικοὶ, Ἰταλικὸν ἔθνος, 205.

ΟΝΩΡΙΟΣ, 235.

Ὀπλοφορία ἡ κατὰ τὰς πόλεις βάρβαρον ἔθος, 129, 154, 234, 250.

Ὅρκοι, 37-38, 203, Π. 4ῃ. Ὁρκωτοὶ κριταὶ, Π. ν'.

Π.

Πάγκος [banque]. Ζ. Τράπεζα.

Πάθη ψυχῆς, Π. ιζ'.

Παιδεία νέων, 259. Π. ργ'.

Παιδεραστία, 148, 151.

Παμβασιλεία [Monarchie absolue], 185.

Πανομοιότυπον [fac-simile], Π. κθ'.

Παραγραφή χρονικὴ, 53, 54, 208, 215.

Παραχαράκτης [faux-monnaieur], 135, 137, 236.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, 223.

ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ, 241.

Περιορισμὸς [relégation ἢ déportation], 218.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΗΧΑΛΗΣ, Π. ρβ'.

Πιθανότης, 24.

ΠΙΤΤΑΚΟΣ, 227.

Πιτυλίζω [τὸ χυδ. Πιτυλίζω], 233.

Πλαστογράφος [faussaire], 109, 133, 226.

ΠΛΑΤΩΝ προσκαλεῖται ἀπὸ τοὺς Ἀρχάδας καὶ τοὺς Κυρηναίους, Π. ξα'. Πλάτωνος δόξα περὶ φιλαρχίας, 178. — περὶ ιδιοκτησίας, 235, 238. — αὐτοχειρίας, 242, 243. — παιδεραστίας, 248. — δικαιοσύνης, Π. ςῃ.

Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι, 241.

Πλούτου χρῆσις ὀρθή, Π. κ'.

Ποινῶν μετριότης, 62, 87. — σκληρότης, 65, 66, 87. — σκοπὸς, 63, 204. — ταχύτης, 221. — τόπος, 105, 224. — ιδιότητες, 260. — ἰσότης εἰς ἴσα ἀδικήματα,

230. Παινὴ θανάτου, 4, 68-90, 210, 212-216. (Ζ. καὶ 6-12, 95-103, 109-113, 125, 174.)

— ἀτιμώσεως. Ζ. Ἄτιμος.

Πόλις τί, 176, 183.

Πολίτης, Π. πζ', σημ. 1.

Πολιτικὴ ἐπιστήμη, 110. Πολιτικῆς κοινωνίας γενέθλια, 180, 211. Πολιτικὸν συνάλλαγμα, 186, 211.

Πολιτικὸς. Ζ. Ἄγριος.

Πολυθείας πλάνη, 169. — διδάσκαλοι τίνες, 256. Ζ. καὶ Δεισιδαιμονία.

Πολυμάρθεια, 258.

Πολυτέλεια [sumptuosité], 146. Ζ. καὶ Τρυφή.

Πόνος. Ζ. Ἡδονή.

Πρᾶγμα [chose]. Πρόσωπον [personne], 122, 229. Προσωπότης, 128, 207, 229, 233. Προσωπικὴ ἐλευθερία, 155, 229.

Προνόμια, Π. μζ'.

Πρόσωπον, Προσωπότης, κ. τ. λ. Ζ. Πρᾶγμα.

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, 241.

Πυρκαεὺς [incendiaire], 88, 112.

Ρ.

ΡΟΥΣΣΩΣ, 2, 83-85, 90, 259. Πολιτικὸν αὐτοῦ συνάλλαγμα, 182. Ρωμαῖοι, 42, 49, 62, 79, 229, 260. Ρώμη, πόλις, 248.

Σ.

ΣΑΒΑΚΩΣ, 216.

ΣΑΒΥΡΑΝΟΣ, 217.

ΣΕΡΒΕΤΟΣ, 211.

Σινωπεῖς, 218.

ΣΙΤΩ, [Cérès], 179.

Σκληραγωγίαι, 220.

ΣΟΛΩΝ, 225, 228, 241. Π. νγ', ξβ', ξδ'.

ΣΟ — ΧΑ

Σουηκία [Suède], 49.
 Σπαρτιάται, 217.
 Στρεβλώσεις. Ζ. Βάσανοι.
 Στωϊκῶν δόξα περὶ ποινῶν, 214, 221. — περὶ ἀρετῶν, 225, 241.
 Συγκάθεδροι αἵρετοί, 198.
 Συγχώρησις, 101-103, 221-222.
 Συκοφάντης, 202.
 ΣΥΛΛΑΣ, 161, 253.
 Συμπάθεια. Ζ. Συγχώρησις.
 Συναίτιοι [complices], 58, 210.
 Συνάλλαγμα. Ζ. Πολιτική. Συναλλάγματα ἐμπορικὰ, 238.
 Συντακτικὴ ἢ Συνταγματικὴ σύνοδος [Assemblée constituante], 89.
 Συρμός [mode] Π. πῆ.
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 209, 211, 229, 241, 259. Π. ι', ιέ.
 Σῶμα τοῦ ἀδικήματος, 198.
 Σώματα, οἱ δοῦλοι. Σωματέμπορος [marchand d'esclaves], 207.

Τ.

Ταυτοπαθείας νόμος, 84, 260.
 Τέχνη τοῦ γράφειν, 19, 192. Τέχνηαι θεῶν δῶρα, 194.
 ΤΙΒΕΡΙΟΣ, 228.
 Τιμὴ, 125-128, 173, 232.
 ΤΙΤΟΣ, 82, 217.
 Τούρκων νόμοι καὶ ποιναί, 260-261.
 ΤΡΑΙΑΝΟΣ, 82, 217.
 Τράπεζα χρηματικὴ [banque], 138, 238.
 ΤΡΙΠΤΟΛΕΜΟΣ, 179.
 Τροχός, 64.
 Τρυφερός, 195.
 Τρυφή, 146, 193-195. Τρυφηλός, 195. Ζ. καὶ Πολυτέλεια.
 Τσία νῆσος. Ζ. Κέως.
 Τυπογραφίας (τὰ ἐκ τῆς) καλὰ, 2, 3, 20. Ζήτει καὶ Π. λθ' -μά, 4.

Τύπος [impression], 31, 41. — δικαστικὸς [formalité], 29, 79.
 Τυραννία τῶν κατωτέρων τυράννων σκληροτέρα τῆς τυραννίας τῶν ἀνωτέρων, 16, 190-191. Τυραννία τῶν τριάκοντα εἰς τὰς Ἀθήνας, 229. Τυραννίας εἴσοδος πόσον πρέπει νὰ φυλάσσεται, 123, 140. Τύραννος ποῖα στεγάζεται, 200. Ζ. καὶ 156.

Υ.

Υβρεις, 125.
 Ὑπερορισμός. Ζ. Ἐξορία.
 Ὑποβλητικά. Ζ. Ἐρωτήσεις.

Φ.

Φαναριῶται, Π. ξς'.
 Φασιανός [faisan], 109.
 Φήλωσις [filouterie], 112.
 Φιλαυτία, 195.
 Φιλία. Ζ. Ἰσότης, καὶ Χυλός.
 Φιλοσοφίας μάρτυρες, 211.
 Φιλοτιμία, 195.
 Φόβος πολίτου ἀπὸ πολίτην ὀλέθριος, 254.
 Φόρος, 134, 238.
 ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὁ πρῶτος, βασιλεὺς Γαλλίας, 87.
 Φυγὴ, 218.
 Φυλακὴ [prison], φυλάκωσις ἢ φυλάκισις [emprisonnement], 21-22, 96, 99, 196, 197, 221. Ζ. καὶ Ἐγκρυφον.
 Φυσικὴ κατάστασις [état de nature, ou naturel], 184.

Χ.

ΧΑΡΩΝΔΑΣ, 187, 217. Π. καὶ

ΧΡ — ΩΦ

Χρεωκοπία 238. Χρεωκόπων ποινή, Ψηφοφορίαί, Π. 47'-48'.
 134-138. Ψωμοζῆται ποῦ πολλοί; Π. κα.
 Χρηματική τράπεζα. Ζ. Τράπεζα.
 Χυλὸς φιλίας, Π. οδ'.

Ω.

Ψ.
 Ψευδὸς εἰάν ποτε χρήσιμον, 256. Ὠφελείας ψευδεῖς ἔννοιαι, 154-155.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

ΣΕΛΙΔΙ 32, στίχῳ 19, γρ. ὑπολήψεων. — ΣΕΛ. 59, στίχ. 15, γρ. ὠφελιμώτατον. — ΣΕΛ. 72, στίχ. 15, γρ. συνεχεῖς. — ΣΕΛ. 73, στίχ. 6, γρ. ὁποία. — ΣΕΛ. 85, στίχ. 19, γρ. ὅτι ψευδῶς ὑποθέτει. — ΣΕΛ. 177, στίχ. τελευτ. γρ. ὅσα ὁ συγγραφεύς. — ΣΕΛ. 180, στίχ. 7, τῆς ἐλευθερίας των. — ΣΕΛ. 193, στίχ. 3, γρ. ἀσθενές. — ΣΕΛ. 218, στίχ. 2, γρ. ἑαυτόν. — στίχ. 11, γρ. Relégation. — ΣΕΛ. 222, στίχ. 30, γρ. εἰς τοὺς ἰδίους του.

Amesbury

Beccaria, Cesare,

Peri adikēmatōn kai poinōn

Parisioi 1823

Crim. 13 k

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10393752-5